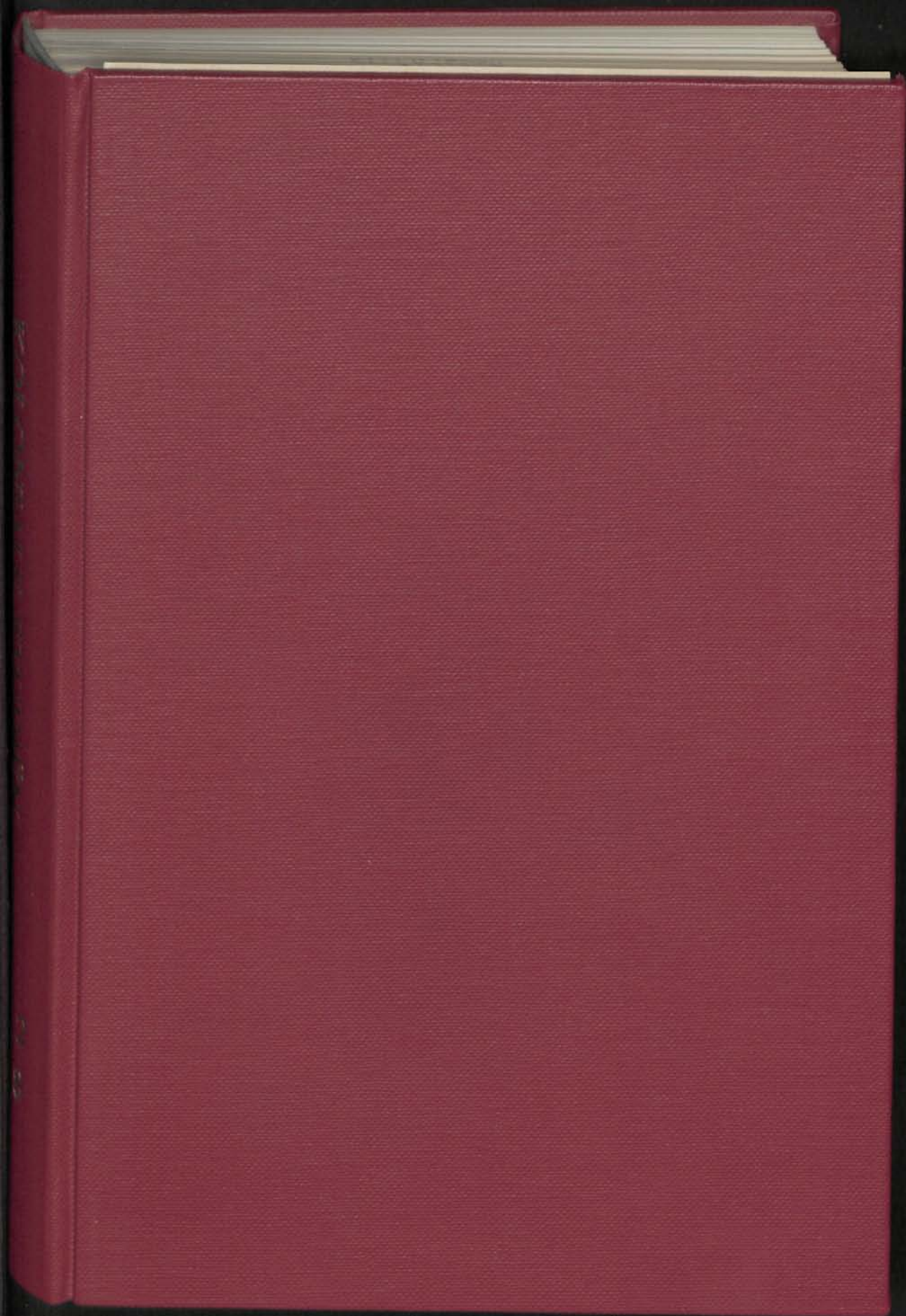
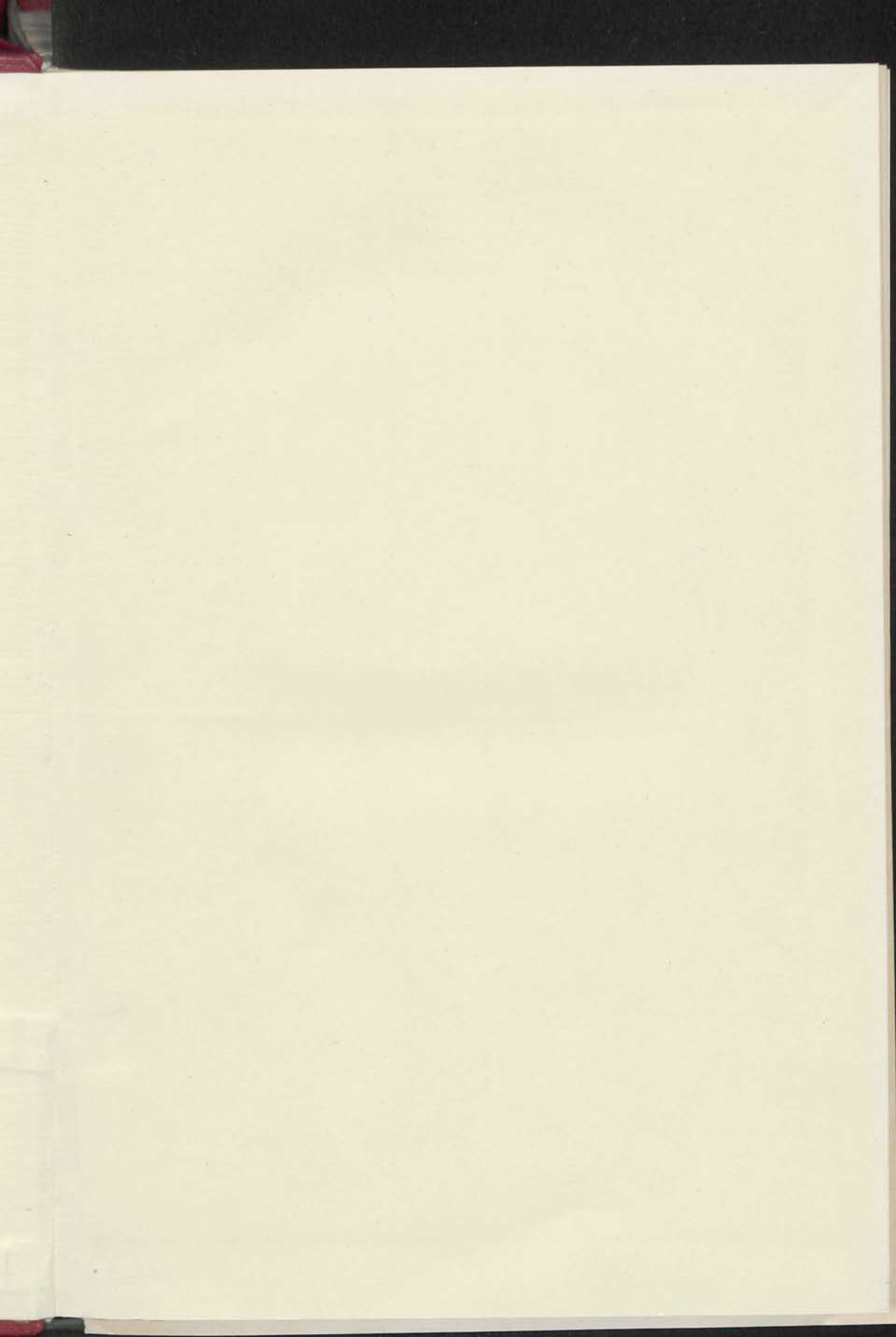

KOLONIALE STUDIËN

ROBERT H. HARRISON

1890-1891

KOLONIALE STUDIËN

TIJDSCHRIFT VAN DE VEREENIGING VOOR
STUDIE VAN KOLONIAAL-
MAATSCHAPPELIJKE VRAAGSTUKKEN

1917 — 1918

Tweede Jaargang
EERSTE DEEL

Albrecht & Co., — Weltevreden
1918

KOLONIALE STUDIEN

HERAUSGEGEBEN VON DR. WILHELM VON HILDEBRANDT
UND DR. FRIEDRICH VON HILDEBRANDT
MIT BEIRATH VON DR. WILHELM VON HILDEBRANDT

LEIPZIG

1907

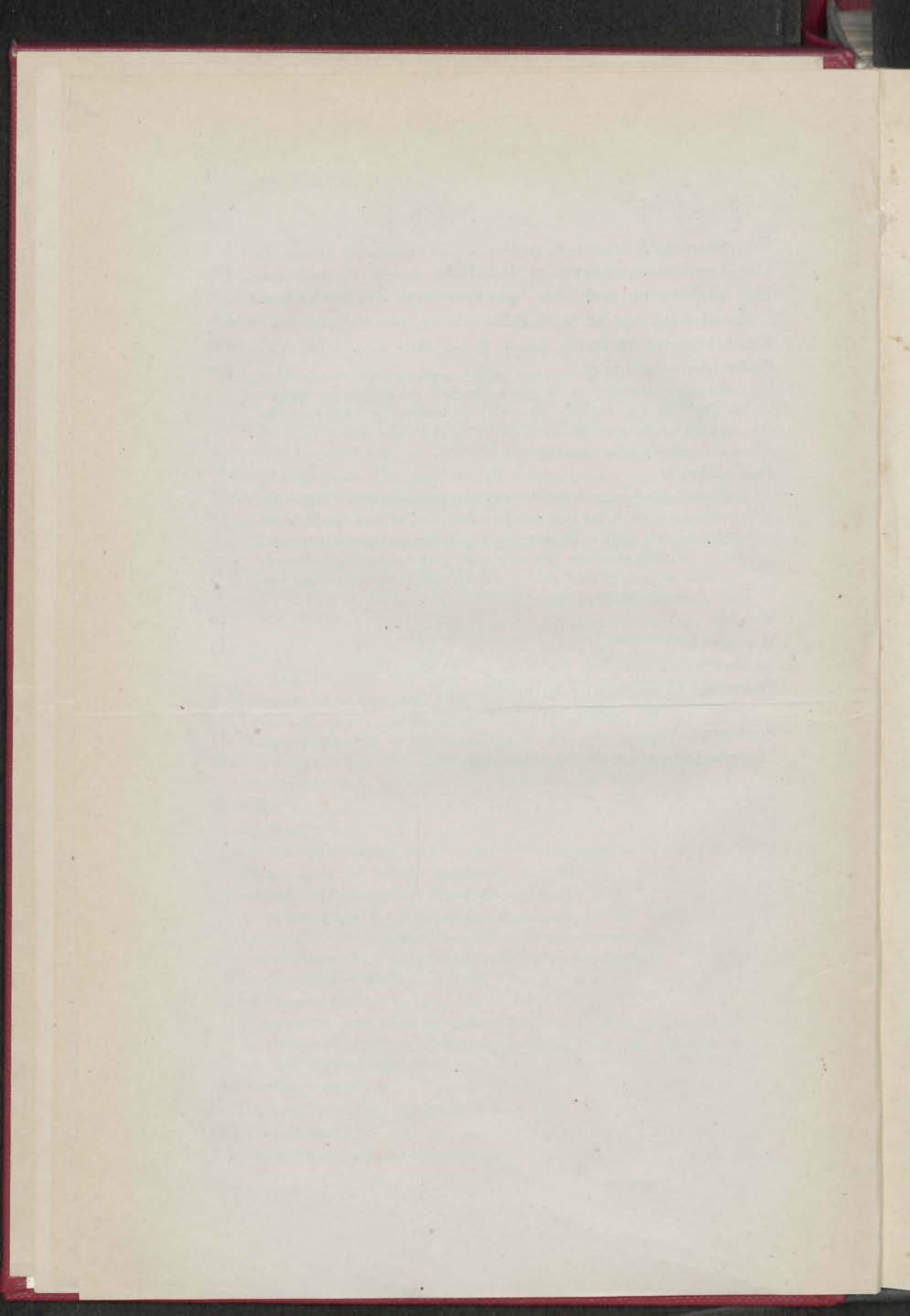
INHOUD

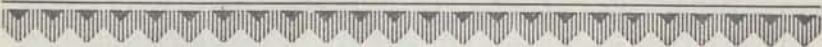
van den 2en Jaargang (Eerste Halfjaar)

	Blz.
De Banken van leening op Java, door J. C. van Hartingsveldt	1
Landbouwtoestanden ter Oostkust van Sumatra, door Armin von Oefele.....	14
Gedwongen delging van leeningen, door L. H. van 't Sant	36
De hygiënische verzorging der arbeidsimmigranten in de Buitenbezittingen, door H. N. van der Heijden	44
Het scheepvaartbedrijf en staatsbemoeienis, door G. Alting du Cloux.....	85
Het woningvraagstuk, door H. C. H. Gunning, (Wijkzuster)...	109
Persoverzicht	127
De Volksraad en de Taal (Blz. 127). — Bestuursorganisatie (127). — Zelfbestuur (blz. 128). — Javathee naar Amerika (blz. 129). — Een nieuwe kina-overeenkomst? (blz. 130). — Onderwijs en Volkstaal in Indië (blz. 131). — De Simla-quaeatie (blz. 131). — Bevordering der Nijverheid in Britsch-Indië (blz. 133). — Oprichting van een industriebank in Britsch-Indië (blz. 133). — De noodzakelijkheid der ontwikkeling van natuurlijke hulpbronnen (blz. 134). — Wereld-productie en -verbruik van rijst (blz. 135). — Rubber-plantages in China (blz. 136). — Pogingen tot meerdere pro- ductie van levensmiddelen in de Straits (blz. 136).	
Kroniek	138
Wetgeving.	138
Strafrecht (blz. 138). — Gemeenten (blz. 140). — Belastingen (blz. 140). — Agrarische aangelegenheden (blz. 141). — Volksraad (blz. 141).	
Financieel-Economische Kroniek	141
Scheepsruimte in Indië (blz. 141). — Het woningvraagstuk der amb- tenaren te Batavia (blz. 151). — De belemmerde gemeenschap en de Cultures (blz. 154).	
Landbouw	155
Uitbreiding van den werkkring van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel (blz. 155). — Verdere afwikkeling der Gouver- nements-koffiecultuur op Java en Madoera (blz. 156).	
Onderwijs	158
Het Koninklijk Instituut voor Hooger Technisch Onderwijs in Neder- landsch-Indië (blz. 158). — Verslag over het Cursusjaar 1916-1917 der	

	Blz.
Bataviaasche Bestuurschool. — Javasche Courant 4 Januari 1918 (blz. 159).	
Boekbespreking	161
Mededeelingen uit de Vereeniging	171
 Tuberculose in Ned.-Indië, door C. D. de Langen,	173
Onze zelfvoorziening in Scheepsruimte, door J. v. d. Berg, Ing.	195
Eenige opmerkingen over het volksonderwijs door J. W. Gunning	205
De Volkshuisvesting in Ned.-Indië, door L. J. M. Feber	230
Associatiepolitiek III, door Mr. H. 's Jacob	252
Plantaardige Volksvoedingsmiddelen op Java en Madoera door M. G. van Heel	270
De olie-industrie op Java en de volksvoeding, door A. J. Kluyver	285
Ethiek en geld, door J. E. Stokvis	311
De Schepenroof, door P. C. Hutten	327
Persoverzicht	351
De Indische begrooting voor 1918 (blz. 351). — De Economische Bond (blz. 351). — De suikerhandel op Java (blz. 353). — Een magistraat over de poenale sanctie (blz. 353). — Beperking van den aanplant van suikerriet voor den oogst 1919 (blz. 354). — Raadpleging van den Volksraad over belangrijke onderwerpen van wetgeving (blz. 357). — Volksonderwijs op de buitenbezittingen (blz. 358). — Het Indische houtvraagstuk (blz. 358). — Alkoholverbod en Volksraad (blz. 359). — Maatregelen tegen opdrijving van Huishuren (blz. 359).	
Kroniek	361
Wetgeving	361
Uit het Staatsblad (blz. 361). — Agrarische aangelegenheden (blz. 362). De inrichting der Indische begrooting (blz. 363).	
Financieel-Economische Kroniek	
De Goudpolitiek der Nederlandsche Regeering (blz. 365). — Goud en Zilver (blz. 366). — Bankstaten (370). — Export-centrale (blz. 371). — De draadlooze verbinding van Moederland en Koloniën (blz. 373). — De Voedselvoorziening (blz. 373).	
Landbouwkroniek	374
Reorganisatie van het suikersyndicaat (blz. 374). — Beperking van den rubberoogst (blz. 375). — Verbetering in de organisatie van de Bataviaasche rubbermarkt (blz. 376).	
Onderwijskroniek	377
De Technisch Onderwijscommissie (blz. 376).	
Boekbespreking	379
Mededeelingen uit de Vereeniging	386

	Blz.
Ethiek en geld, door J. E. Stokvis	387
Het Krankzinnigenwezen in Ned.-Indië, door W. F. Theunissen.	434
De verbetering van den paardenstapel op het eiland Soembawa, door M. H. du Croo	479
Krachtbronnen in Indië, door J. Z. van Dijk	492
Gedachtenwisseling.....	498
Gedwongen delging van leeningen (blz. 498).— Landbouwtoestanden ter Oostkust van Sumatra (blz. 501).— Plantaardige Volksvoedings- middelen op Java en Madoera (blz. 503).— De olie-industrie op Java en de volksvoeding (blz. 512).	
Persoverzicht.....	527
Regeringsmaatregelen voor de voedselvoorziening (blz. 527).— De opendeurpolitiek en het economische belang aan het bezit van koloniën verbonden (blz. 529). — De wijze van uitgifte van gemeentegronden (blz. 533). — Raadpleging van den volksraad over belangrijke onderwer- pen van wetgeving (blz. 536).— Persstemmen naar aanleiding van de Volksraad-installatie (blz. 537).	
Kroniek	543
Wetgeving.....	543
Plechtige installatie van den Volksraad 18 Mei 1918 (blz. 543).	
Financieel-Economische Kroniek.	551
Naspel van den Schepenroof (blz. 551).	
Boekbespreking.....	555
Mededeelingen uit de Vereeniging	558

De Banken van leening op Java

door

J. C. VAN HARTINGSVELDT.

Met de opening der gouvernements-pandhuizen in de residentie Soerakarta op 1 April 1917 was over geheel Java de pandhuis-regie ingevoerd, en werd eene periode afgesloten, welke nagenoeg zeker voorgoed afgedaan heeft.

Oorspronkelijk ingesteld bij wijze van proef in 1901, werd bij *Stbl.* 1903 No. 402 bepaald, dat de exploitatie der pandhuizen door het Gouvernement geleidelijk in eigen beheer zou genomen worden, waarmede telkens intrekking der pacht van het recht tot het houden van pandhuizen gepaard zou gaan.

Het heeft dus bijna 14 jaar, of, als men als begin aanneemt de opening van het proefpandhuis te Soekaboemi in 1901, bijna 16 jaar geduurd, eer de regie voor geheel Java een voldongen feit was, en na zulk een tijdsverloop moet het dan ook mogelijk zijn, om na te gaan, of ze beantwoordt heeft aan het doel, waarvoor ze werd ingesteld.

In de negentiger jaren waren de toestanden bij de bestaande pandhuizen, nagenoeg zonder uitzondering in handen van Chineez-en, van dien aard, dat de Regeering het hoog noodig achtte, om hierin verbetering te brengen. De contrôle, uitgeoefend door de bestuursambtenaren kon niet zoodanig zijn, dat allerlei verkeerde praktijken daardoor ondervangen werden; tegenover verschillende misstanden stond de meest actieve ambtenaar B. B. trouwens machteloos.

Ik wil hier slechts noemen:

1o. het verstrekken van een zoodanige leensom, dat door de eigenaardige inrichting van het rente-tarief de verschuldigde interest bijna het dubbele bedroeg van datgene, wat oorspronkelijk als geoorloofd toegestaan was. Evenals nu nog bestond namelijk de bepaling, dat voor fracties van een gulden de rente over een

vollen gulden berekend mocht worden, zoodat bijv. voor f 1.10 interest verschuldigd werd over f 2.— De pachters maakten daarvan gebruik door stelselmatig leensommen te geven van f 1.10— f 2.10 etc. Nam de beleener met zulk een leensom geen genoegen, dan werd de beleening eenvoudig geweigerd.

2o. De manipulaties der pachters op de pandveilingen.

Zoogoed als alle verstane panden kwamen tegen het minimum bod van f 0.25 in handen van den pandhuishouder. Van een surplus-opbrengst boven de verschuldigde leensom plus rente was zoo goed als nooit sprake, want elke outsider, die trachtte regelmatig op de pandveilingen te koopen, werd er methodisch door den pachter uitgewerkt, door namelijk in zulk een geval zoo hoog te bieden, dat er voor den buitenstaander geen kans was om de goederen nog met winst van de hand te zetten, zoodat hem na korten tijd wel de lust verging om het opkoopmonopolie van den pachter te benadeelen.

3o. Het gebrek aan zorg voor de verpande goederen.

Door de dikwijls zeer onvoldoende bergruimte in de pandhuizen was het, zelfs bij goeden wil van den pachter, onmogelijk, om ook maar de meest noodzakelijke zorg te besteden aan het onderhoud der goederen. Een artikel als naphthaline, dat in de Gouvernements pandhuizen in groote hoeveelheden gebruikt wordt, was bij de pachters eene overbodig geoordeelde weelde, terwijl schadevergoeding als gevolg van verwaarloozing meestal slechts uitbetaald werd na het inroepen van de tusschenkomst der autoriteiten. Dat de bevolking daartoe slechts bij hooge uitzondering overging, behoeft wel geen nadere toelichting voor ieder, die de Inlandsche toestanden ook maar zeer oppervlakkig kent.

Bovengenoemde drie hoofdgrievan tegen de pandhuispacht zijn door de invoering van de regie zoo goed als verdwenen. Leensommen van f 1.10 — f 2.10 etc. komen in de vastgestelde tabel, aangevende de verhouding tusschen taxatie en leensom, n'et voor. Een oogenblik scheen het, alsof daarvoor in de plaats zouden treden de bedragen f 1.20 — f 2.20 etc., aangezien sommige beheerders het belang van hun leenbank (winstbejag) gingen stellen boven het belang van het publiek, door na te laten te wijzen op het nadeelige van zulk een beleening (hetgeen voorgeschreven is). Een groot gedeelte der beleeners toch grijpt met beide handen de gelegenheid aan om zelfs maar f 0.10 meer

contant geld in handen te krijgen, er niet aan denkende, dat later eene abnormaal hooge rente betaald moet worden, zoodat het verstrekken van bovengenoemde leensommen maar al te gemakkelijk ging. Zoodra dit echter bekend raakte, werd, ook op last van den Chef, door controleerende en inspecteerende ambtenaren het noodige gedaan, om het kwaad den kop in te drukken, zoodat tegenwoordig een leensom van f 1.20— f 2.20 enz. alleen mag verstrekt worden op uitdrukkelijk verzoek van den beleener, nadat hem het onvoordeelige daarvan is onder het oog gebracht. Later werd door omwerking van de taxatie-tabel getracht de verhouding tusschen leensom en te betalen rente nog iets gunstiger te maken.

Zoolang echter het tegenwoordige rente-tarief van kracht blijft, zal het moeilijk zijn om in de, dikwijls buiten verhouding hooge rente, verandering ten goede te brengen. Dit tarief dient dan ook noodig herzien te worden. Het eenige voordeel er van is, dat het uitermate gemakkelijk is toe te passen, maar als men weet, dat voor f 85.— in twee maanden f 5.10 rente betaald moet worden, en voor f 200.— in twee maanden slechts f 4.—, dan ontgaat een ieder de logica daarvan.

In de dagbladen is dit tarief reeds dikwijls in zeer afkeurenden zin besproken; hoofdzakelijk werd dan echter gewezen op de z.g. woekerwinst van 72 % per jaar, die het Gouvernement heft als eene belasting op de armoede. Voor de z.g. A. panden, dat zijn panden met hoogstens f 25.— leensom, moet namelijk betaald worden een rente van 2 cent per gulden in 10 dagen of gedeelte van 10 dagen, d.w.z. f 0.18 per gulden in drie maanden (kwartaal) hetwelk neerkomt op 4×18 is 72 % per jaar. In procenten uitgedrukt maakt dit den indruk van werkelijk exorbitant hoog te zijn.

Zonder het tegenwoordige tarief ook maar in het minst in bescherming te willen nemen moet er toch op gewezen worden, dat door dergelijke critici de zaak meestal absoluut uit haar verband gerukt wordt.

In 1916 werden gelost ruim 31 miljoen panden, waarvan binnen de tien dagen ruim 3.5 miljoen of ruim 11 %. Indien men nu weet, dat de gemiddelde leensom per pand ongeveer f 2.— bedraagt, dan wordt gemiddeld voor die panden niet meer rente gemaakt dan 4 cent per stuk. Voor die 4 cent moet een pand-brief uitgeschreven worden, moet het goed opgeborgen, weer

uit de magazijnen gehaald en in de administratie verhandeld worden, en bovendien moet daarmee gedekt worden de risico eener verkeerde schatting; waar de totaal exploitatie-kosten per pand ongeveer f 0.18 bedragen, zijn zelfs bij het tegenwoordige rentetarief volgens eene ruwe schatting nog ongeveer de helft van het aantal ingebrachte panden verliesgevend.

De enquête-commissie voor de toestanden bij de banken van leening in Nederland komt dan ook tot de conclusie: „Een hoog rente-tarief schijnt bestaansvoorwaarde te zijn”.

Geldt dit voor Nederland, hoeveel te meer voor Indië met eene weinig kapitaalkrachtige bevolking, waar tengevolge daarvan de algemeene rente-standaard reeds hooger moet zijn dan in landen, waar kapitaal zooveel goedkooper is.

De conclusie der bovengenoemde commissie ligt trouwens voor de hand. Een bank van leening toch is te beschouwen als eene credietinstelling voor detailzaken. Een grossier of groothandelaar stelt zich bij zijne niet speculatieve transacties meestal tevreden met een marge van 5 0/0; de detailhandelaar echter niet, daarvoor is 20 tot 25 0/0 bijna altijd bestaansvoorwaarde, waarbij dan ook in aanmerking genomen dient te worden, dat ook dit percentage gemaakt wordt in een niet veel langer tijdsverloop dan drie maanden. Uit een commercieel oogpunt is een rente van 72 0/0 per jaar, vooral in Indië, dan ook zeker niet te hoog te noemen; ik meen zelfs te mogen aannemen, dat geen enkele detail-zaak op Java zich daarmee tevreden stelt, zich daarmee niet tevreden kan stellen, om de eenvoudige reden, dat de bedrijfskosten anders niet gedekt kunnen worden. Het pasartarief ¹⁾ voor kleine leeningen bedraagt dan ook minstens 5 cent van de gulden in de 5 dagen (pasarweek), wat uitkomt op 360 0/0 per jaar, terwijl het tarief van geldschietende Arabieren is: f 50.— terug te betalen in 5 maandtermijnen groot f 14.— wat neerkomt op meer dan 96 0/0 per jaar.

Hierbij vergeleken is het pandhuistarief dus nog spotgoedkoop.

Evenwel, een van overheidswege ingestelde en geëxploiteerde leenbank moet in de eerste plaats zijn eene philanthropische instelling, waar in kleine bedragen zoo goedkoop mogelijk crediet verstrekt

¹⁾ Verschillende personen maken er hun bedrijf van om aan vaste verkoopers op de pasars bedrijfskapitaal te verstrekken, meestal op goed vertrouwen dus zonder onderpand. Bij dergelijke zaken wordt *à priori* aangenomen, dat het kapitaal verloren gaat, wat dan ook in den regel het geval is.

wordt, en gezien de winst van $5\frac{1}{2}$ millioen in 1916 is het tegenwoordige tarief beslist te hoog.¹⁾

De dienst staat nu voor de puzzle om een zoodanig tarief vast te stellen, dat ongeveer geen winst gemaakt wordt, terwijl toch de exploitatiekosten gedekt worden. De moeilijkheid is hierin gelegen, dat, als men van elke beleening op zich zelf beschouwd eene zoodanige rente wilde heffen, dat de kosten, aan die beleening verbonden, gedekt worden, van de kleine bedragen, bijv. die van fl. 1.— en minder, eene buiten verhouding hooge interest zou moeten geëischt worden.

In enkele Europeesche banken van leening heeft men de questie trachten op te lossen door het heffen van een vast administratieloon, maar n.b.m. is dit slechts verplaatsen van de moeilijkheid, want welken naam men de heffing nu ook geeft, de beleener heeft dit bedrag te betalen, en het zijn juist de heel kleine bedragen, welke door een vast recht per pand het meest getroffen worden. Vrij algemeen wordt tegenwoordig dan ook aangenomen, dat de kosten der kleine leenigen gedekt moeten worden door eene, naar verhouding te hooge belasting van de grootere bedragen. Al te ver kan men dit echter ook weer niet doorvoeren, want het staat een ieder vrij, bedragen boven de f 100.— op onderpand uit te leenen (Stbl. 1903 No. 402).²⁾

¹⁾ Een verhooging van de salarissen van het Europeesch personeel is over het algemeen dringend noodig. Het gehalte van administrateurs en controleurs gaat bedenkelijk achteruit. Een begintractement van f. 350.— per maand, zooals voor een controleur bij den Pandhuisdienst, die een zaak superintendeert, waar jaarlijks 2 millioen en meer omgaat, is gewoon belachelijk.

²⁾ Te Batavia bestaat een drietal van zulke banken van leening, die echter eenigszins anders werken dan de Gouvernements Pandhuizen. In de pandovereenkomst is n.l. gestipuleerd, dat, ingeval het pand bij openbaren verkoop minder opbrengt dan de leensom en rente, de pandhouder als gewoon crediteur het ontbrekende kan invorderen.

Waarom de Pandhuisdienst van dit voorrecht afstand gedaan heeft, althans het nooit toepast, zelfs niet in gevallen van klaarblijkelijke oplichting, is niet duidelijk. Mr. N. P. v. d. Berg zegt in zijn werkje over het ontstaan van de Bataviasche Bankcourant en Bank van Leening . . . het behoort tot de axioma's van de hedendaagsche bankwetenschap dat in een gewone beleening het pand een surplus van waarde moet bezitten, en dat de pandgever persoonlijk voor de schuld verbonden blijft, indien het pand ontoereikend mocht bevonden worden. Vide in den zelfden geest Mr. C. Asser in zijn Handleiding b/d beoefening van het Nederl. B.W. deel III. blad 300 uitgave 1896 en artikel 58 van de Indische Faillissements-verordening, waar hetzelfde beginsel gehuldigd wordt.

Weliswaar is in de meeste gevallen het verhaal voor een bank van leening zeer moeilijk, maar in gevallen van oplichting, vooral in conniventie met den bank-beheerder zou een recht van verhaal op de hoofdsom plus rente, voorzover die niet uit de opbrengst bij publieken verkoop verkregen zijn, m.i. zeer nuttig kunnen werken.

Reeds in 1913 zijn uitgebreide berekeningen uitgevoerd in enkele type-pandhuizen om na te gaan, hoeveel de winst zou dalen bij toepassing van verschillende lagere tarieven. Wijlen Dr. Bos, lid van de Tweede kamer, interesseerde zich zeer voor deze aangelegenheid, en eenige der voorgestelde tarieven waren dan ook van hem afkomstig.

In het jaarverslag van 1914 komt de mededeeling voor, dat middels de voorgestelde tarieven geen verlaging was te verkrijgen, welke aan billijke eischen zou voldoen, en dat het beter zou zijn de beslissing omtrent die verlaging uit te stellen, totdat een oordeel kon worden geveld over de uitkomsten van het pandhuisbedrijf op geheel Java en Madoera, met inbegrip van de Vorstenlanden. Met deze zienswijze heeft de Regeering zich kunnen vereenigen, zoodat de verlaging wel niet voor 1919 in werking zal treden, want de resultaten over 1917 kunnen pas in den loop van 1918 overzichtelijk vastgelegd worden.

Dat die verlaging een onafwijsbare eisch is, zal ieder, die het wel meent met de bevolking van Java, direct toegeven. Het pandhuisbedrijf toch grijpt zeer diep in het economische leven der bevolking, veel dieper dan de meeste Europeanen, zelfs Bestuursambtenaren, zich wel voorstellen. ¹⁾

Reeds zeer jong maken de meeste Inlanders er kennis mee, en bij het aankopen van sieraden en kledingstukken wordt ter dege rekening gehouden met de waardeering van die goederen in het pandhuis.

Bij het afluisteren van gesprekken tusschen Inlanders, die iets met elkander wilden ruilen, bleek mij meermalen, dat de pandhuistaxatie dienst doet als basis voor de onderhandelingen.

Om te kunnen voorzien in het dagelijksch onderhoud is het pandhuis voor een zeer groot deel der bevolking, hoofdzakelijk het landbouwende, een uitkomst. Dit blijkt wel hieruit, dat het aantal beleeningen het grootst is in de maanden October t/m Maart om in April of Mei, al naar gelang van het tijdstip van het binnenhalen van den oogst, zeer scherp te dalen, en in de daarop volgende maanden weer geleidelijk te stijgen.

¹⁾ Verbazingwekkend is de verregaande onwetendheid van sommige B. B. ambtenaren. Het is mij overkomen, dat een Ass. Resident de uitgeleende bedragen in de pandhuizen zijner afdeeling schatte op 2 ton per jaar, terwijl deze in werkelijkheid bijna 2½ miljoen bedroegen.

Er is wel eens gevraagd, of het nut van de banken van leening wel zoo groot is als dikwijls verondersteld wordt, en vooral, of het niet wenschelijker zou zijn de creditverstrekking wat moeilijker te maken, teneinde het verantwoordelijkheidsgevoel en den spaarzin van den Inlander wat te vergrooten. Men vergeet dan echter, dat men een kwaad niet in de eerste plaats moet bestrijden, door de gelegenheid daartoe weg te nemen, doch dat er slechts afdoende verbetering te verkrijgen is door verhooging van het zedelijk peil. Dit zedelijk peil der bevolking, zelfs van de hooger geplaatsten, is momenteel nog van dien aard, dat bij de bemoeijiking van de creditverstrekking door de pandhuizen, zulks voor verreweg het grootste gedoelte een ramp zou beteekenen, zelfs bij het tegenwoordig nog geldende, hooge rentetarief. Zelftucht kent de Inlander nog bijna niet, en allerminst in het beheer van zijne particuliere financiën. Wien het vergund is in dit opzicht achter de schermen te kijken, weet, dat door zeer hooggeplaatste Inlandsche ambtenaren zelfs van het pandhuis gebruik gemaakt wordt, soms zoo sterk, dat bijv. het zilveren theeservies verpand wordt om de zilveren lepels en vorken te kunnen lossen als die benoodigd zijn voor een diner en dat de lepels en vorken weer dienst moeten doen voor lossing van het theeservies ingeval er thee-visite verwacht wordt.

Toch moet men voorzichtig zijn, en niet al te groote afkeuring uitspreken over dergelijken toestanden.

Verpandt een Europeaan als regel slechts als de nood zeer hoog gestegen is en dan nog liefst zoo bedekt mogelijk, een Inlander vindt het de meest gewone zaak van de wereld, en volgt daarbij ongeveer denzelfden gedachtengang als een koopman, die ter versterking van zijn bankcrediet eenige effecten deponeert, welke hij tot nog toe in zijn brandkast had. Verpanden is onder Inlanders dan ook absoluut geen schande, zooals dit in Europa altijd min of meer het geval is; het komt bijvoorbeeld herhaaldelijk voor, dat een Inlander, iets moois ziende, waarvoor hij echter niet de noodige contanten heeft, eenige andere artikelen naar het pandhuis brengt om het begeerde te kunnen koopen. Dit is lang niet altijd spilzucht, dikwijls zelf zuiver handelsgeest; een koopman verdisconteert zijn wissels om met het daardoor vrijkomende geld andere transacties te sluiten, een Inlander verdisconteert zijn jas met dezelfde bedoeling, m. a. w. verpandt men in Europa doorgaans ter voorziening in

Als creditheem moet ook worden aangeveerd
het in de omstreken van Batavia voortkomen
de djoewal ponghol - contract: d. i., het van
eent verkopen der vruchten over meer dan
1 jaar, hetzij per boom, hetzij per heem. Hierbij
wordt de hani over eigenaar van zijn booms

de allernoodzakelijkste levensbehoeften, op Java is dit lang niet altijd het geval.

Kan men in Europa dan ook bij overwinst van de banken van leening spreken van eene belasting op de armoede, op Java is dit slechts tot op zekere hoogte waar, daar de leenbanken op Java gedeeltelijk dienst doen als gewone credietbanken. Dat zoo iets mogelijk is, bewijst, dat de algemeene rentestand voor kleine bedragen over het algemeen hooger is dan het pandhuistarief.

Natuurlijk mag men hieruit niet de conclusie gaan trekken, dat eene verlaging van het tarief dus niet zoo noodzakelijk zou zijn, integendeel, hoe goedkooper kapitaal beschikbaar wordt gesteld, hoe beter; een laag rentetarief bij de Gouvernements Pandhuizen kan niet anders dan de bevolking ten goede komen.

Wat het tweede door mij genoemde punt betreft, n. l. de pandveilingen, in het wezen daarvan is sinds de pandhuispacht eene groote verandering gekomen.

In de eerste jaren van het bestaan der regie, toen men nog niet beschikte over de juiste gegevens en de noodige ervaring, werd bij het taxeeren van de te beleenen goederen uitgegaan van de vermoedelijke veilingswaarde, en zulks in overeenstemming met de algemeen heerschende meening, dat de waarde van een artikel het best bepaald wordt door verkoop op publieke vendutie, zoodat de prijzen, die op de pandveilingen gemaakt werden voor de meest voorkomende goederen de basis vormden voor de toe te kennen leensom.

Al zeer spoedig leerde men evenwel inzien, dat deze basis absoluut onbetrouwbaar was, aangezien in verschillende tijden van het jaar dezelfde goederen geheel verschillende prijzen opbrachten. Om de risico van het bedrijf zooveel mogelijk te verminderen moest men dus bij het aannemen der goederen of rekening houden met den tijd van het jaar waarin ze, bij niet-lossing, geveild zouden worden, of als taxatie steeds de vermoedelijke minimum opbrengst nemen. Waar de eerste methode bij het publiek den indruk van onkunde moest wekken, doordat op hetzelfde voorwerp dan eens een hogere, dan weer een lagere leensom verstrekt zou moeten worden, prefereerden de meeste leenbankbeheerders de laatste, tot groot ongerief van het publiek, hetwelk zijn goederen gewaardeerd zag op een bedrag, ver beneden de werkelijke waarde, terwijl deze methode op den duur evenmin in het belang van het pandhuis-

bedrijf was, daar elk te laag getaxeerd pand tevens rentederving voor het pandhuis beteekent.

Tegen het eind van 1911 en het begin van 1912 begon men dan ook algemeen een ander uitgangspunt voor de toe te kennen leensom te bezigen en wel de marktwaarde, welke het goed op de pasars en in de winkels heeft. Weliswaar was deze basis ook nog aan schommelingen onderhevig, doch in veel mindere mate, dan de opbrengst op de publieke veilingen.

Volgens de algemeen gehuldigde meening moet elk onderpand voor een beleening steeds een surplus aan waarde hebben (zie de uitspraak van Mr. N. P. v. d. Berg, aangehaald in de noot op bladz. 5) zoodat de taxatie van een artikel in de pandhuizen tegenwoordig nooit hooger gesteld wordt dan 80 % van den nieuwprijs, hieronder te verstaan den detailprijs, om al naar gelang van de conditie (slijtage, beschadiging etc.) te dalen. Eene uitzondering maken goud en gouden voorwerpen, en zilver en zilveren voorwerpen, welke op de volle metaalwaarde geschat worden, eventueel nog vermeerderd met een bedrag voor maakloon e.d.

Zonder eene bepaalde beschrijving te geven van de eigenlijke techniek van het pandhuisbedrijf zal het een ieder duidelijk zijn, dat deze nieuwe manier van schatten veel zwaardere eischen stelde aan het personeel, doordat thans gevergd werd niet alleen kennis van de marktwaarde eener enorm groote verscheidenheid van artikelen, doch tevens routine, welk percentage van die marktwaarde aan het artikel moet toegekend worden ingeval van beschadiging en/of slijtage.

Behalve eene meer stabiele taxatie en een hooger bedrag aan uitgeleende gelden was echter het gevolg van deze werkwijze, dat in bepaalde tijden van het jaar geen gegadigden te vinden waren voor de verstande goederen, tenminste niet tegen de taxatiewaarde, welke daaraan door het pandhuis toegekend was. Waar echter (behoudens gemaakte fouten) vaststond, dat die taxatiewaarde juist was, doch dat alleen tijdelijk gebrek aan koopkracht der bevolking, hoofdzakelijk in de maanden November t/m Maart, oorzaak dezer minder gereede afzet was, bestond er geen enkel bezwaar om de goederen in de minder gunstige tijden voor het Gouvernement aan te koopen, om ze in de meer gunstige weer van de hand te zetten.

Van hoedanigen invloed dit op het bedrijf geweest is blijkt wel

hieruit, dat in 1911 werden aangekocht 27713 panden met een waarde van f 194400.16 $\frac{1}{2}$ terwijl in 1916 werden aangekocht 721763 panden met een waarde van f 2807,953,86. ¹⁾ Toch bedroeg het restant op ult. 1916 (dus een zeer ongunstig tijdstip van het jaar, omdat de ophooping van aangekochte goederen reeds meestal in November begint) niet meer dan 209072 panden, met een waarde van f 1.019,223.72.

In 1916 werd dan ook voor niet minder dan ruim f 3.278.000,— onderhands verkocht, waaruit voldoende blijkt, welk een vlucht dit onderdeel van het bedrijf genomen heeft.

Daarmede was echter tevens een absolute ommekeer in het wezen der veilingen tot stand gekomen. Bracht tijdens de pacht elk voorwerp als regel het minimum op, momenteel is de opbrengst steeds de hoogst mogelijke, daar elk pand, waarop geen bod gedaan wordt tot minstens taxatiewaarde, voor het Gouvernement aangekocht wordt voor dat bedrag, hetwelk uit den aard der zaak niet anders kan zijn dan in het voordeel der beleeners, aangezien datgene, wat een pand bij openbaren verkoop meer opbrengt dan leensom plus rente gedurende een jaar ter dispositie blijft van den beleener ²⁾.

De derde door mij genoemde grief tegen de pandhuispacht, n. l. de gebrekkige zorg aan de verpande goederen besteed, hieromtrent valt niet veel te zeggen. Ieder, die wel eens in een gouvvernements-pandhuis geweest is, zal moeten erkennen, dat de opberging daar in negen-en-negentig van de honderd gevallen beter is dan bij de eigenaars thuis, zoodat het mij onnoodig voorkomt om hierover verder uit te weiden.

¹⁾ Deze vergelijking is niet geheel zuiver, daar sinds 1911 verscheidene nieuwe pandhuizen werden geopend.

²⁾ In dit verband moet even herinnerd worden aan de weinig sympathieke houding van sommige notarissen-vendumeester nog niet zoo heel lang geleden, naar aanleiding van het feit, dat verplichtend werd gesteld, om de administrateurs gemachtigde der vendumeesters te doen zijn op de pandveilingen, waardoor de hoge declaratie-kosten uitgespaard werden.

Door bovenomschreven actie van den Pandhuisdienst was de opbrengst van hetgeen op de pandveilingen verkocht werd in de meeste residenties verdubbeld, in sommige gewesten, zooals Pekalongan en Madioen, zelfs verdrievoudigd, d.w.z. dat ook de inkomsten der betrokken notarissen verdubbeld of verdrievoudigd werden. Wanneer men dan bedenkt, dat reeds lang de pandveilingen een zeer voorname, zoo niet de voornaamste bron van inkomsten der meeste notarissen uitmaakte, welke zeer voorname bron door de regie verdubbeld werd, dan moest de actie, welke gevoerd is, wel eenigszins vreemd aandoen.

Met het bovenstaande bedoelde ik een overzicht te geven van hetgeen door de invoering van de pandhuisregie bereikt is, en de conclusie mag, geloof ik, zijn, dat de verkregen resultaten alleszins bevredigend genoemd mogen worden.

Toch zijn velen van oordeel, en hiertoe behoort ook „meine Wenigkeit” dat het bereikte niet het hoogst bereikbare is, niet zoozeer wat den tegenwoordigen omvang van het bedrijf aangaat, alswel den invloed ten goede, welke het pandhuisbedrijf heeft op het sociale en economische leven der bevolking. Meestal wordt dit aldus geformuleerd, dat van het pandhuis opvoedende kracht moet uitgaan.

Hoe men dit voornamelijk wil bewerkstellingen is, voor zoover mij bekend, nog nooit goed onder woorden gebracht; in de eerste plaats zal echter wel gedacht worden aan het tegengaan van spilzucht.

Met een enkel woord is er hiervoor reeds op gewezen, dat het middel daartoe niet mag gezocht worden in bemoeilijking van de credietverstrekking, aangezien het middel dan erger zou zijn dan de kwaal. Veeleer moet m.i. de oplossing gevonden worden in het aanmoedigen van den spaarzin, en in dit opzicht zouden de pandhuizen vermoedelijk machtig veel goed kunnen doen. Weliswaar bestaat reeds nu gelegenheid tot sparen bij de postkantoren, doch vooreerst zijn er op Java $2\frac{1}{2}$ tot 3 maal zooveel pandhuizen als postspaarbanken, en in de tweede plaats heeft de gemiddelde Inlander als regel niets bij of in het postkantoor te maken. Het pandhuis daarentegen kent hij het beste van alle openbare instellingen, en wat bovendien een zeer voorname factor is in deze: het pandhuis heeft zijn vertrouwen op het oogenblik gewonnen. Een treffend staaltje daarvan ondervond ik nog zeer kort geleden.

Eenige oude, beschadigde zilveren voorwerpen, welke als zoodanig onverkoopbaar waren, moesten omgesmolten en tot armbanden vermaakt worden, hetwelk bijna altijd de moeite ruimschoots loont, en waarop dikwijls nog een kleine winst te maken zou zijn.

Den Inlandschen zilversmid, dien ik dit werkje liet doen, wees ik hierop, en vroeg hem, waarom hij dergelijke oude dingen niet kocht om ze zelf te vermaken. Het antwoord was even onverwacht als vleierend, n.l.: „Mijnheer, als U in het pandhuis een zilveren armband voor f. 2.— verkoopt, dan neemt het publiek onvoorwaardelijk aan, dat hij dien prijs waard is; mij echter vertrouwen ze

niet, en ik kan lang niet dezelfde prijzen maken als het pandhuis." ¹⁾

Gezien dit vertrouwen stel ik mij dan ook voor, dat van een spaargelegenheid bij de banken van leening een veel ruimer gebruik gemaakt zal worden dan van de postspaarbank, welke trouwens voor de dessamenschen als regel zeer moeilijk bereikbaar is.

Als men den Inlander er toe krijgen kan zijn overtollig contant geld bij de banken van leening te deponeeren tegen eene matige rente, dan zou dit langzamerhand een geheele ommekeer kunnen brengen in den aard van het bezit, vooral van de dessabevolking.

Zooals bekend, laat de veiligheid in de meeste streken nog zeer veel te wenschen over, en is de gedachtengang tegenwoordig bij vele Inlanders nog deze: waartoe zou ik sparen, d.w.z. mij aangename, hoewel niet direct noodige dingen ontzeggen? Zoodra ik wat overgelegd heb, wordt het mij ontstolen. Dat hierin zeer veel waars gelegen is, weet ieder, die slechts eenigermate met de toestanden in de dessa bekend is. Het gevolg daarvan is, dat contanten omgezet worden of in eten en drinken, of in waardelooze prullen.

Wetende, dat er eene betrouwbare gelegenheid is om zijn contanten veilig op te bergen, zal de Inlander zijn spilzucht waarschijnlijk spoedig genoeg overwinnen, tenminste, indien aan die opberging niet te veel formaliteiten verbonden worden.

Ik wees er reeds op, dat de leenbanken op Java, veel meer dan zulks in Europa het geval is, functioneeren als zuivere credietbank, zij het dan ook in het klein, en ik meen, dat in deze richting verder gestuurd moet worden. Slecht financier als de Inlander momenteel doorgaans nog is, moet hij er toe gebracht worden, om al zijne financieele aangelegenheden door de leenbanken te laten beheeren, maar dan moeten deze ook niet alleen optreden als geldschietters, doch tevens als beheerders van zijn vermogen. Tot op zekere hoogte is dit tegenwoordig reeds het geval, want aangenomen mag worden, dat een gedeelte der beleeningen geen andere strekking heeft dan bewaargeving, met het doel, om kostbaar bezit veilig op te bergen.

Verder zou een regeling getroffen moeten worden voor afgifte van wissels op leenbanken onderling. Een instelling met ongeveer

¹⁾ Aan den Pandhuisdienst om te zorgen, dat dit vertrouwen niet misbruikt wordt, want het wantrouwen van een Javaan te overwinnen is oneindig veel moeilijker dan zijn vertrouwen te winnen.

350 branches zou in dit opzicht nuttig kunnen zijn als geen andere. Indien men weet hoe moeilijk het tegenwoordig is om betalingen te doen op heel kleine plaatsen, en dat kleinhandelaars soms twintig en meer paal moeten reizen om een postwissel of aangeteekenden brief te verzenden of in ontvangst te nemen, dan acht ik mij ontslagen van verdere aanbeveling van dit denkbeeld.

Breidt de Pandhuisdienst zijn werkkring in dezen geest uit, d.w.z. wil hij gaan optreden als bankinstelling voor detailzaken, dan zouden de leenbanken niet alleen nuttig kunnen zijn voor hen, die in financieele moeilijkheden zitten, maar tevens dienstbaar kunnen gemaakt worden aan handel en nijverheid, en bovendien kapitaalvorming krachtig in de hand werken, wat het financieele weerstandsvermogen der bevolking veel meer ten goede zou komen dan goedkoope credietverstrekking, en zodoende zouden m.i. de banken van leening op Java kunnen worden een bron van zegen, waar ze nu nog slechts zijn nuttige, tegen woeker beschermende instellingen.

Landbouwtoestanden ter Oostkust van Sumatra.

door

ARMIN VON OEFELE.

*Wie honderd gulden in den handel heeft, kan
alle dagen vleesch eten en wijn drinken; wie hon-
derd gulden in het akkerland liggen heeft, moet
knollen en kool eten, moet daarbij graven, altijd
wakker zijn en zich bovendien vijanden maken.*

Talmud.

Terwijl de landbouwondernemingen in Ned.-Indië in de tweede helft van de vorige eeuw nog een overheerschend nationaal karakter droegen, moest men zich later langzamerhand aan den drang van den nieuwen tijd onderwerpen, en zoo werd op de Oostkust van Sumatra voor het vrije kapitaal een land ontsloten, dat spoedig een beslist internationaal uiterlijk kreeg.

De ontdekking, dat op de Oostkust van Sumatra eene soort tabak groeit, die een onovertroffen dekblad levert, maakte in alle landen het kapitaal mobiel om met een in Ned.-Indië ongekende ondernemingslust deel te nemen aan de oprichting van tal van cultuurmaatschappijen. Alhoewel het initiatief van Nederlanders uitging en de eerste, grootste maatschappij door Nederlanders werd opgericht, was toch het kapitaal, waaraan Sumatra's Oostkust hare opkomst te danken heeft, internationaal. In de ontwikkelingsjaren vinden we in genoemd gebied naast het Nederlandsch, het Duitsch, Engelsch, Zwitsersch, Fransch, Amerikaansch, Zweedsch en Noorsch kapitaal. Al die landen brachten kapitaal om den rijkdom van het land productief te maken. Het kapitaal beijverde

zich om daar eene jeugdige energie te ontwikkelen en liep spoedig den eenigszins ouderwetschen, bedachtzamen Hollandschen aard een stuk vooruit, verraste zelfs door zijne snelle bewegingen de Regeering en maakte haar via het tusschenstation van inheemsche Indische vorsten, aan zijne plannen dienstbaar. Deze, men kan gerust zeggen, overrompeling bestond daarin, dat zoowel de, op de ingevoerde arbeiders uitgeoefende (door den Sultan van Deli toegestane) arbeidsdwang, als de toenmalige, zeer onnauwkeurige landtoedeeling, door de Regeering gesanctioneerd werden. Was dit een groot oogenblikkelijk succes voor het kapitaal, toch bleek later, dat dit succes de kiem voor eene reeks van problemen in zich bevatte, dat het de scheppende kracht van het kapitaal verzwakte en tot een ongezonder toestand leidde, die het best als „hinkend kapitalisme” gekenschetst wordt.

Het onpersoonlijke van het kapitaal sluit allen trots uit. Daarom neemt het kapitaal iedere hulp, die eraan toegestaan wordt, begeerig aan en klautert als een klimplant langs iederen aangeboden steun omhoog om dan zijn elastische kroon hoog boven zijne steunpunten uit te breiden. Nu word wel dikwijls aan het kapitaal regeeringshulp verleend, maar meestal toch zoo, dat voor den staat ook nog een paar vlokken van het geschoren schaap afvallen. Soms ontaardt die hulp zelfs in een uitbuiting van het kapitaal, maar toch speelt het kapitaal niet lang de rol van den geduldige; het blijft in gebreke of het trekt zich terug. Zoo heeft b.v. het Amerikaansch tarief van invoerrechten geheel andere resultaten opgeleverd dan het octrooisysteem van Frankrijk. In dit opzicht echter is Ned.-Indië een dorado voor het kapitaal.

Het moderne kapitalisme heeft een verbazende groeikracht. Doorloopend is zijn streven gericht op de vermeerdering der quantiteit. De qualiteit geldt meer als een ondergeschikt, bijkomend verschijnsel, hetgeen ook in de standaardmerken tot uitdrukking komt. Deze groeikracht viel ook in Deli waar te nemen. In de jaren tusschen 1870 en 1890 (de 60er jaren kunnen slechts als een tijd van oriëntering gelden) steeg de productie van 1381 tot 236323 pakken tabak en het aan de tabakplanters uitgegeven terrein bereikte een areaal van over de 600.000 hektaren. Deze buitengewone ontwikkeling kan alleen met de industriele opkomst in Amerika en Duitschland vergeleken worden. Maar sedert deze hoogte bereikt werd hield opeens iedere verdere ontwikkeling op;

zij maakte plaats voor eene stagnatie, die tot op heden heeft aangehouden. Al naar gelang van het standpunt en de kennis van den beoordeelaar worden voor dit feit redenen aangegeven, waarvan eigenlijk geen enkele juist is.

In ieder geval is het een zeer merkwaardig verschijnsel, dat in een tijd, waarin alles, wat met het kapitalisme samenhangt en slechts eenigszins levensvatbaarheid heeft, onstuimig vooruit dringt, in een vruchtbaar nieuw land een plotselinge stilstand intreedt. Zeer gunstige weersgesteldheid had eene betrekkelijk kleine vermeerdering der oogsten gedurende eenige jaren ten gevolge. Maar dat was slechts voorbijgaand en de oogsten van de drie laatste jaren bedroegen in doorsnede 240.000 pakken.

Oppervlakkig beschouwd ligt het voor de hand te denken, dat Sumatra's Oostkust reeds in het jaar 1890 de grenzen van hare economische capaciteit bereikt had. Dat gaat natuurlijk niet op. Zelfs al waren de territoriale grenzen reeds bereikt, dan nog zoude men toch in landbouwkundig opzicht, wat de intensiteit betreft, bij andere landen ten achter gebleven zijn; want op de wet der afnemende bodemopbrengst durft heden zelfs de nalatigste landbouwer zich niet meer te beroepen. De wetenschap immers heeft den landbouw even goed als de industrie vooruit geholpen. Ter vergelijking moet men oude landbouwlanden erbij halen. Zoo stegen b.v. in Duitschland de opbrengsten als volgt:

Gemiddelde opbrengst per hektare en per jaar:

	1878/80	1898/1900	1908/10
Tarwe	1350 Kg	1890 Kg	1960 Kg
Rogge	1060 "	1460 "	1630 "
Gerst	1360 "	1810 "	1910 "
Haver	1250 "	1720 "	1830 "
Aardappelen	7110 "	12450 "	13510 "

In dezelfde jaren bedroegen de totale oogsten:

Tarwe in tons.....	2410386	3765407	3861479
Rogge	5811542	8752875	10511160
Gerst	2176167	2938390	2902938
Haver	4510874	6909579	7900376
Aardappelen	20654539	38597376	43468395

De uitkomsten van de jaarlijksche oogsten der gewassen, op zich zelf beschouwd, verschillen naar gelang van de bebouwde oppervlakte, en daaruit is de schijnbare tegenstrijdigheid der cijfers, wat gerst aangaat, te verklaren.

De oorzaken van den stilstand der tabakscultuur in Deli liggen echter minder op het gebied van den landbouw, doch zijn elders te zoeken. In de 90er jaren trad een crisis in, waarvan Amerika met zijn nieuw tarief voor invoerrechten. (Mac Kinley-wet) de voornaamste aanleiding was. Maar een crisis werkt op gezonde economische lichamen als een tijd van droogte op gezonde planten; ze blijven boven de aarde in hun groei steken, doch trachten diep in den grond overal nieuwe wortels te slaan om bij de eerste gunstige regenbui weer boven de aarde krachtig in het loof te schieten. Deli echter groeide niet verder, maar herstelde zich slechts van den tijdelijken achteruitgang. Het maakte alleen eene inwendige kapitalistische reorganisatie door, welke naderbij gezien niets anders was dan een prohibitieve maatregel tegen grootere concurrentie van het internationaal kapitaal.

Tot 1890 werd het landbouwbedrijf ter Sumatra's Oostkust in hoofdzaak uitgeoefend door tal van kleine cultuurmaatschappijen, ontstaan in den tijd van de haastige verdeling der Oostkust in concessies. Daarnaast bestonden echter reeds eenige groote maatschappijen. Deze maatschappijen begonnen nu om, steunende op hare kapitaalkracht, de kleinere, meestal in persoonlijk bezit zijnde, ondernemingen op te slokken. Met deze kapitalistische werkwijze beoogden de Amsterdamsche en Rotterdamsche kooplieden, die de leiding hadden der groote maatschappijen, niets anders, dan het natuurlijk monopolie van Deli niet aan het vrije spel der krachten over te laten, maar het kunstmatig op te schroeven en de tabaksmarkt te beheerschen; tegelijkertijd trad toevallig de nationale tendenz op eene in het oog loopende wijze op den voorgrond, zoodat thans op twee onbeduidende uitzonderingen na, alle tabaksmmaatschappijen Nederlandsche corporaties zijn. Dit nationale resultaat heeft, hoe het ook door enkele Nederlanders geprezen wordt, toch ook zekere nadeelen. Verder dreef de onderlinge concurrentie de tabakscultuur in de richting van een strijd om de beste qualiteit in plaats van in de veel gezondere richting van een wedstrijd om de grootste quantiteit. Java trok ook profijt van dit streven naar verhoogde qualiteit. Deli maakte echter uit zijn natuurlijk en

kunstmatig monopolie een gekunsteld monopolie door het werken op qualiteit tot in het ziekelijke op te voeren, waardoor een groot deel van zijne oogsten van jaar tot jaar minder waard werd. Men zal mij tegenwerpen, dat hierin niets gekunstelds is, omdat ieder producent van een handelsproduct zich naar de wereldmarkt richt. Deze tegenwerping is juist, wanneer het om voortbrengselen gaat, die aan eene wereldconcurrentie onderhevig zijn; dan staan ze gelijk met zuiver industrieele waren en moeten zij hun noodlot ondergaan. Gaat het b.v. om garen of machines, dan heeft de Engelschman gelijk, wanneer hij tracht de markt door de qualiteit te veroveren, indien hij niet tegen de goedkoope werkwijze van den Duitscher of Amerikaan opgewassen is. Maar Sumatra-dekblad wordt alleen op de Oostkust van Sumatra geoogst. Ik geloof, dat in den geforceerden qualiteitsarbeid een van de grootste zwakheden der Delische tabakcultuur ligt, welke waarschijnlijk het gevolg is van geheel verkeerde adviezen van den kant der tabaksmakelaren. Iets dergelijks doet zich nu voor bij de rubberplanters, die door de machinehandelaren gedrongen worden tot eene wijze van rubberbereiding, waarvan de waarde aan twijfel onderhevig is.

Het voortdurend streven der Delische tabaksmaatschappijen naar verbetering der qualiteit van haar product heeft den vicieusen toestand in het leven geroepen, waardoor de quantiteit der productie hoe langer hoe meer vermindert. Dientengevolge wordt er door de maatschappijen scherp op toegezien, dat het onbenut concessie-terrein niet komt in de eene of andere ondernemende hand, die het ook eens met tabak zou kunnen probeeren en daardoor de quantiteitsconcurrentie weer in het land zoude kunnen halen. Maar hier moeten wij even op het groote onderscheid tusschen een kolensyndicaat of ijzertrust en een cultuurtrust wijzen. De productie van mijnen kan willekeurig beperkt worden, zonder economisch te zondigen, maar aan een vruchtbare, door de zon beschenen bodem mag het zaaizaad niet onthouden worden, zoo lang nog hongerige menschen bestaan.

De tabaksmaatschappijen occupeeren heden 500.000 hektaren van de beste gronden der Oostkust van Sumatra; de rest is in het bezit van rubbermaatschappijen overgegaan. Maar van deze 500.000 hektaren worden jaarlijks slechts 25.000 hektaren in gebruik genomen. Dat is dus slechts 5 % van de in concessie uitgegeven uitgestrektheid land. Naast deze ongehoorde verspilling, waarop

wij nog nader zullen terug komen, speelt nog een andere factor in dit verband eene groote rol; het is die der arbeiders, met het sorteeren der tabak belast. Het is een axioma in de Delische landbouwgemeenschap, dat de ingevoerde contractarbeider de draagbalk is van het economische gebouw, dat in Deli opgericht werd. Deze leerstelling, die, hoe liberaal of conservatief men ook denken moge, in strijd is met de moderne denkbeelden over de persoonlijke vrijheid in het privéleven, is voor alle Delianen zulk een orthodoxe geloofsbelijdenis geworden, dat zij eenen vijand zien in ieder, die het waagt op het contractsysteem kritiek uit te oefenen. Dit is een gevolg hiervan, dat de heeren zich op grond van verschillende oorzaken de tabakscultuur in Deli zonder contractanten in het geheel niet meer kunnen voorstellen. En toch draagt slechts de willekeurige ontwikkeling der cultuur en de groote nalatigheid der planters ten opzichte van het kolonisatie-vraagstuk de schuld aan deze zoogenaamde *conditio sine qua non*.

De voornamelijk op qualiteit gerichte arbeid, die vòòr alles bij het industrieel gedeelte der tabaksbereiding, het sorteeren, een zeer geschikten of een opofferenden arbeider verlangt, wordt alleen goedkoop geleverd door een arbeider, die al het werk, dat hem opgedragen wordt, uitvoeren moet. De arbeiders in de „Höchster Farb-Werken“ die de bekwaamheid bezitten om 300 verschillende soorten van zwart te sorteeren, zijn zwaar betaalde specialisten. Maar wanneer de Delische veldkoelie maandenlang aan het moeilijke werk gezet wordt om uit de veelvuldige kleurschakeeringen en qualiteitsnuances der millioenen tabaksbladeren, 20 gelijksoortige merken samen te stellen, dan ontvangt hij daarvoor geen hooger, maar een minder loon dan voor het stompzinnig spitwerk op het veld. Tevergeefs heeft tot op heden de arbeidsinspectie ervoor gestreden om den koelie voor dit werk het wettige dagloon te verzekeren. Nu is volgens de meening der Deliplanters de sorteering van de tabak juist het werk, dat de tabak klaar en geschikt voor de markt maakt. Zien zij zich nu genoodzaakt dit werk met vrije arbeiders te verrichten, dan zijn de kosten niet te overzien. Bij de beschouwing van het contractsysteem is dit een der voornaamste punten, waarop het vooral aankomt, en merkwaardig genoeg, valt juist in dit deel van het arbeidersgebied een heele reeks van assistentenmoorden. Het werken op qualiteit maakt in Deli de contractanten onontbeerlijk,

indien de tabaksmatenschappen bij hare tegenwoordige werkwijze een lagen kostprijs en een hoogen verkoopsprijs willen halen. Maar daardoor hebben de matenschappen haren voorspoed doen steunen op de mogelijkheid van sociale onderdrukking, die uit een tijd stamt, waarin de burgers der Vereenigde Staten van Noord Amerika wegens de slavernij met elkander overhoop lagen.

Heeft indertijd het kapitaal de Ned.-Indische Regeering om zoo te zeggen overrompeld en haar aan zijne wenschen, die toen ongetwijfeld eene noodwendige voorwaarde voor de ontwikkeling waren, dienstbaar gemaakt, in den loop der jaren veranderde de toestand echter. De macht van de Regeering groeide en de landbouw ter Sumatra's Oostkust werd georganiseerd op basis van een kortzichtig monopoliesysteem. Er kwamen echter twijfelaars, die beweerden, dat men in Deli een verkeerden weg had ingeslagen. Men voelde iets ziekelijks in het systeem. Heden mag wel de vraag gesteld worden, of Sumatra's Oostkust zich op het oogenblik niet in een aanmerkelijk grootere algemeene ontwikkeling verheugen zou, wanneer men in het geheel niet met het contractstelsel was begonnen. In den aanvang zou de ontwikkeling natuurlijk zeer veel langzamer gegaan zijn, maar de vooruitgang kon daarentegen bestendiger geweest zijn. Zoo kwam het, dat het contractstelsel ter Oostkust, hoewel nog geduld, steeds meer tegenzin van den kant der Regeering ondervindt. De kapitalistische scheppingen van Deli staan daarom niet gezond met beide beenen op vasten grond, maar ze hinken, en wanneer de Regeering haar steun onttrekt, dan moeten ze knappe mannen ter harer beschikking hebben.

Komt in Ned.-Indië sedert de laatste tien jaren overal het nationaal-Nederlandsche streven te voorschijn, in Deli uit zich dit streven slechts op het gebied van het personeel-vraagstuk. (In de rubber, welk product de Hollander eerst niet recht vertrouwde, domineert weer meer het internationaal, hoofdzakelijk Engelsch, kapitaal). De vreemde elementen, voornamelijk Duitsche en Zwitsersche, die uit de vroegere, internationale periode aanwezig waren of nog aanwezig zijn, werden en worden langzamerhand, voor zoover het personeel toereikend is, door Nederlandsche vervangen, eene methode, die volkomen natuurlijk is en waartegen niets te zeggen valt. Maar daarmede denken de tabaksmatenschappen dan ook aan hare nationale verplichting geheel en al voldaan te hebben. De rest wordt geheel als handelszaak behandeld.

De cultuur van het handelsproduct heeft op de geheele ontwikkeling van Deli met den huidige stilstand haar geestelijken stempel gedrukt. Overzien we den zoozeer geprezen cultuurarbeid in zijn geheel, dan maakt de gansche organisatie den indruk van een groote, maar tijdelijke handelsnederzetting, die alles slechts huurt om, wanneer koopkracht of levering langzaam wegwijnen, snel te kunnen verdwijnen. Het land wordt door middel van landbouwconcessies in groote complexen gepacht (van jongen datum is de beperking van de maximum-uitgestrektheid eener concessie tot 5000 hektaren voor één aanvrager). De arbeider is een handelsobject en bevindt zich in een soort van huurslavernij, die zich over zijne gezonde krachtige jaren uitstrekt; de voedingsmiddelen vormen een overzeesch handelsobject; het arbeidsproduct is voor de inheemsche markt waardeloos en wordt eveneens als overzeesch handelsobject geheel en al verscheept.

Het was geen slecht symbool, dat tot vòòr 8 jaren de Straits- en de Mexikaansche dollar in Deli de gangbare munten en zoo de waardemeters voor alle goederen waren. Het vreemde geld, dat naar Deli toestroomde, zette daar alles in beweging, veranderde daar in een product, dat aan het andere einde der wereld tot geld werd om — en nu komt het groote onderscheid met den gewonen kringloop — voor zoover het winst opleverde, niet weer in het land terug te keeren. De levensvatbaarheid van Deli in zijne tegenwoordige gedaante hangt op de vreemdsoortigste wijze van tal van verschillende buitenlandsche factoren af. Deli heeft geen eigen economisch fundament, en dat is toch voor één der vruchtbaarste gewesten van Indië met eene zeer gunstige ligging, een buitengewoon verschijnsel. Alles is daar voorbijgaande verschijning met uitzondering van eenige rijke opiumchineezen, die met hun bezit in het land blijven. De koelie werkt daar slechts zoo lang, als zijn contract duurt. Is zijn tijd afgeloopen, dan verdwijnt hij met zijn reisgeld naar zijn eigen land. De Europeaan gaat met of zonder spaarpenningen denzelfden weg. Den menschen ontbreekt de, voor het gezonde gedijen zoo noodige, persoonlijke verhouding tot elkaar, tot het land en tot zijn vooruitgang. Het is eene eeuwige wisseling, die als eene nuchtere getallenreeks tegenover het onpersoonlijk handelskapitaal staat. Tegen dit voortdurend verwisselen zal zelfs een reeks van economische verbeteringen in Deli slechts weinig kunnen uitrichten. De stroom kan wel vertraagd, maar niet tegen-

gehouden worden; want hij moet nog voor een heelen tijd de arbeidskracht leveren.

De zuiver mercantiele beginselen, welke de Deli beheerschende kapitalistische monopolies, tot richtsnoer genomen hebben, staan in tweeërlei opzicht vijandig tegenover de idealen der staathuishouding. Ten eerste brengen de ondernemingen het door haar verdiende geld voor het grootste deel niet in het land zelf in omloop, zoodat die verdiensten aan het land zelf geen welvaart brengen; maar wel maken zij alles onnoodig duur; en ten tweede zijn zij verkwistend met de winst.

De Oostkust van Sumatra moest eigenlijk eene geheel andere plaats in het economische leven van Ned. Indië innemen. De tabak geeft een vaste inkomsten-basis, die niet zoo licht haar waarde verliezen zal. Naast dit handelsproduct is echter ruim plaats voor een groot aantal andere cultures, vooral voor cultures voor de inheemsche Indische markt, die een snelle circulatie van voeding en arbeid in het land zelf bevorderen en Sumatra van den onzekeren aanvoer van voedingsmiddelen van overzee onafhankelijk maken. Het is voor mij een vaststaand axioma, dat ter Oostkust van Sumatra een bron wel niet van rijkdom, maar toch van volkswelvaart, kunstmatig verstopt gehouden wordt. De menschen, die aan deze handeling schuldig zijn, bedrijven haar niet willens en wetens, maar voor het grootste deel uit onwetendheid.

Iedien ik bij een directie van ééne der groote tabaksmaatschappijen gehoor kreeg en haar voorhouden zou, dat zij roekeloos met de winst omging, dan zou zij groote oogen opzetten en mij de vraag stellen: „ja, maar gelooft ge dan, dat wij nog goedkoopers kunnen werken?” Als ik de heeren dan zeggen zou, dat juist in hun goedkoop werk de verkwisting te zoeken is, dan zouden ze beginnen, met mij uit te lachen: want men denkt daar als een ouderwetsch koopman en niet economisch. En toch zijn de directies verkwisters en niet slechts van een nationaal-economisch standpunt, maar ook van het standpunt van den modernen koopman bezien.

Beschouwen wij nogmaals ter vergelijking den vooruitgang, dien Duitschland in de laatste 25 jaren op elk gebied te zien geeft. Wij krijgen op de vraag naar de oorzaken daarvan eene reeks van antwoorden, die zich meestal in vage beschouwingen omtrent geestelijk krachten verliezen. Wat mij betreft, mogen al deze antwoorden juist zijn, maar wij komen vlugger tot een helder inzicht.

wanneer wij reëel of beter gezegd, daar het ook de juiste tegenstelling is, materialistisch denken. In Duitschland rouleert het geld buitengewoon snel en heeft het minder neiging dan elders om zich in trage massa's te verzamelen. Den levendigen geldsomloop dankt Duitschland niet in het minst aan de eischen, die de Duitsche arbeider, helaas niet altijd tot zijn bestwil, aan het leven stelt. De snelle circulatie van ieder geldstuk hernieuwt steeds weer zijne waarde, en omdat het doorlopend van hand tot hand gaat, wordt het een meervoud van het geld, dat in kas blijft. In zijne voortdurende beweging gelijkt het geld den bloeddruuppel, die heen en weer ijlend het organisme voedt, terwijl het in rust gelijkenis vertoont met de slechts betrekkelijk nuttige vetvorming. De geldomzet is juist datgene, wat den rijkdom uitmaakt.

De omloop van het geld is in een land, waar de werkmán 25% van zijn loon voor huisvesting uitgeeft en de rest voor zijne overige behoeften verbruikt, geheel anders dan in een land als b.v. Frankrijk, waar de arbeider zich nauwelijks meer dan 10% van zijn loon voor zijne behuizing permitteert en tracht 50% van zijne verdiensten tegen eene lage rente of zelfs renteloos op zij te leggen. Verder maakt het een groot verschil, of bij ondernemingen de bedoeling voorzit om hare winsten ook voor uitbreiding te benutten, dan wel of zij met hare verdiensten niets anders weten aan te vangen, dan eenige zware slecht renderende reserves aan te leggen en aan de aandeelhouders dividenden uit te keeren, waarmede deze wederom de Amerikanen of Canadeezen, ook weer tegen lage rente en groote risico's, spoorwegen helpen bouwen.

Kapitaal, dat uit een land wegvloeit, terwijl het de gelegenheid heeft in eigen land scheppend te werken, maakt zich altijd schuldig aan een veronachtzaming der nationale belangen. In tijden van nood of oorlogsgevaar treden dan de gebreken van het economisch leven, dat zonder acht te slaan op het algemeen belang, uitsluitend op momenteel winstbejag gebaseerd is, voor den dag. Wanneer dan duidelijk aan het licht treedt, dat alleen moeder aarde ons de noodige kracht geven kan en dat het leven, dat wij niet dagelijks uit haar schoot ontvangen, slechts roof en vernedering beduidt, dan valt het niet meer moeilijk te constateeren, dat men op den verkeerden weg was. Hoe dikwijls helaas treft ons in couranten en tijdschriften het phariseïsch gebaar, waarmede men zich hoogmoedig op de borst slaat en zegt: „Ziehier, wat wij alles gedaan hebben. Hoe goed gaat het ons en hoe gelukkig

kunnen wij zijn, dat wij niet zijn als die daar op de Philippijnen of in Britsch-Oost-Afrika of de hemel mag weten waar nog meer, met hunne lastige agrarische wetten." Maar als wij ons dan herinneren, dat Sumatra's Oostkust aan den rand van een ontzettende catastrofe heeft gestaan, dan is het verstandiger de houding van den tollenaar aan te nemen en zich van nalatigheid te beschuldigen.

Toen in 1914 de oorlog uitbrak en de aanvoer van levensmiddelen uit de Straits naar de Oostkust van Sumatra twijfelachtig begon te worden, verwenschte men den kruideniersgeest, die de Oostkust regeerde, en die slim dacht te zijn door het weiland onbewerkt te laten, en de koe van welker melk en boter men moest leven, met gekocht hooi te voeren. Toen het hooi niet meer te koop was, stond de kruidenier met een dom gezicht en met leege handen te midden van een vruchtbaar land.

Ik weet niet, met welke oogen men heden in Engeland het beeld van Sir Robert Peel, die Groot-Brittannië ten gunste van handel en industrie van zijne agrarische banden bevrijdde, aankijkt; maar dit is zeker, dat men daar thans bij het denken aan vrijheid en zelfstandigheid aan den nationalen landbouw eene geheel andere beteekenis zal toekennen als vòòr den oorlog, toen men zich daarvan geheel vrij waande. Toen het gevaar der afsluiting de Oostkust van Sumatra bedreigde, was men ook daar bijna wakker geworden. De tabak- en rubberplanters trokken de velden in en plantten en zaaiden wat maar eetbaars opleverde. De Inlander, die vroeger dagen lang vergeefs voor de kantoren der tabaksplanters antichambreerde om een stukje rijstland, voor zich af te bedelen, zag zich opeens met eene welwillende vrijgevigheid en mildheid overstelpt. De geheele plantersgemeente liet haar trots vallen, klemde zich krampachtig vast aan de Regeering en schreeuwde om hulp, die zij later echter, toen de toestand verbeterde, met een air aannam, alsof zij aan het Gouvernement genadig een weldaad bewees. Het was eene flinke les, eigenlijk voor beide partijen, Gouvernement en plantersgilde, en toch is zij nu reeds lang vergeten! Wel hadden eenige bijeenkomsten plaats en werd een commissie gevormd, die het rijstprobleem bestudeeren zou. Als practisch resultaat bleef echter slechts een schijnbeweging, die slechts eenige opmetingen en boschreserves tot resultaat had. De toonaangevende lichamen in Deli zijn weer teruggekeerd tot het geloof aan de almacht en de waarde van den internationalen

handel en zijn doof voor het donderen der kanonnen. Het vaderlandsloos kapitaal der Oostkust gaat voort, met jaarlijks 10 miljoen gulden voor rijst naar vreemde landen te zenden, ofschoon dit bedrag binnen een niet al te langen tijd even goed geheel en al in het eigen land zou kunnen blijven.

Er is uitgerekend, dat de Oostkust van Sumatra ongeveer 55.000 hektaren bevoelbare gronden noodig heeft om zichzelf met rijst te kunnen voorzien en zich dus onafhankelijk van het buitenland te maken. Deze gronden werden ook aangewezen: in Simeloengoen 22.000 en Asahan-Bila 42.000 hektaren; dus met een overschot van 9000 hektaren. In Simeloengoen is het werkelijk tot een rijst-aanplant gekomen; maar als men bedenkt, dat de kleine rijstpel-molen, dien daar een Duitscher in werking gebracht heeft en die daaglijks (bij eenvoudig dagwerk) 40 picol rijst pelt, slechts periodiek werkt, dan zal het nog geruimen tijd duren, eer van uit Simeloengoen de victorie begint.

Heel treurig staat het met de Asahansche plannen. Wie van eenzaamheid houdt, kan aan de toer „Qualo-Marbau” genoeg beleven. Het eenige wat men daar tegen komt, zijn op lange afstanden rechts en links grenspalen. Deze krijgen in deze wildernis waarlijk het aanzien van vertegenwoordigers der beschaving. Die, welke op het droge tusschen lalang en gekapt bosch staan, spreiden veel zelfbewustheid ten toon als willen zij zeggen: „wij zullen ons hier nog lange jaren eenzaam met waardigheid weten te gedragen”, terwijl die, welke naar den donkeren rand van een moeras verbannen zijn, zich met het bleek gezicht en met de vertwijfelde houding van een zelfmoordenaar, in het troebel water spiegelen. Dat is het oord, waar de Oostkust van Sumatra het gebouw van hare onafhankelijkheid wil oprichten. Over het gehele gebied zweeft als een mistig geheim de vraag: „wie zal hier eenmaal de dammen aanleggen, den grond nivelleeren en de massa rijst planten, die hier theoretisch groeien zal?” Ik geloof niemand, tenzij de zaak grootscheeps aangepakt wordt. Maar daartegen heeft weer het Delische plantersgilde bezwaren.

Tusschen den staat en het kapitaal bestaat, hoe dikwijls zij ook uiterlijk samengaan, een antagonisme en eene voortdurende rivaliteit; want ieder wil op kosten van den ander het individu, den mensch, geheel aan zich dienstbaar maken. Op dit streven werd hier reeds gewezen. En toch is het, voor het helder begrijpen

van het gansche probleem noodzakelijk, nog eenmaal zich in het abstracte te bewegen, hoe vervelend het ook zijn mag. Al naar gelang der politieke en economische constellatie heeft de staat dikwijls het kapitaal dringend noodig en ziet zich tot concessies genoodzaakt, waarvan de lasten en lusten op het individu afgewenteld worden. Ned.-Indië verlangde ernaar, dat het kapitaal zich in zijne Buitenbezittingen vestigde. Als wederdienst voor deze vestiging verlangde het kapitaal in Deli de sanctie van het arbeiderscontract, hetwelk aan den arbeid zeker al de wijding, die onze moralisten hem toedichten, ontrooft. Met het opleven van de nationale staatsgedachte in Ned.-Indië ontwaakte ook het streven om aan het individu zoo veel als mogelijk sociale vrijheid toe te staan. Dit nu kon tot op heden slechts daar met een betrekkelijk goed resultaat geschieden, waar de bevolking niet uitsluitend van het kapitaal behoeft te leven. Worden de noodige voedingsmiddelen op de eene of andere wijze in het eigen land voortgebracht, dan zal de macht van het kapitaal naast den staat slechts relatief blijven terwijl zij de absolute macht zeer nabij komt, wanneer de economische structuur zoo gekunsteld is, als dit op de Oostkust van Sumatra het geval is. De Regeering kan veel gemakkelijker met wetten en eischen op het kapitaal lostrekken, wanneer het land economisch onafhankelijk is, omdat de staat dan, zoo ooit de strijd tot het uiterste gevoerd wordt, iederen kapitalistischen steun ten langen leste ontberen kan, wat in het omgekeerde geval bijna onmogelijk is.

Indien de Oostkust een overvloed aan rijst produceerde, zou aan de afschaffing van het contractstelsel niet te ontkomen zijn. Doch, blijven de toestanden zooals zij zijn, dan heeft het kapitaal in de voedingsvoorziening een, zooal niet onoverwinnelijk dan toch heel gevaarlijk wapen in handen. Het kapitaal denkt er misschien niet aan, dit wapen te gebruiken, maar het is toch in zijn bezit. Met het oog op deze opportuniteits-overwegingen doet men wat de eigen voedingvoorziening aangaat, goed, niet al te veel te rekenen op de medewerking der tabak- en rubbermaatschappijen, die heden nog over het lot der Oostkust beschikken. Het kapitaal wantrouwt de Regeering en dit alleen al om deze eene begrijpelijke reden, dat de woordbreuk bij iedere Regeering door de veranderlijkheid der wetten ethisch gerechtvaardigd is.

Een tweede punt in den strijd tusschen den staat en het kapi-

taal is het arbeidersvraagstuk. De aan den arbeid verbonden dwang, waaraan de Delische contractarbeiders onderworpen zijn, geniet in de landen, waaruit zij afkomstig zijn, nu juist niet zulk eene reputatie om aanlokkelijk te kunnen werken. De koeliewerving gaat afwisselend goed en slecht, en in verhouding tot de reusachtige menschenreservoirs van China en Java, waaruit de contractkoelies geput worden, moeten vele wervers zich toch nog heel wat geld en goede woorden getroosten om het zoo hoognoodig aantal koelies voor Deli, dat 170.000 à 180.000 koppen bedraagt, op peil te houden. Wat de werving van contractkoelies betreft, heeft de opkomst der rubbermaatschappijen en hare uitbreiding, aan de tabakscultuur, die nog steeds de economische basis van Deli vormt, reeds belangrijke schade berokkend. Het opdrijven van de wervingkosten van f 90.— tot f 150.— per man (spoedorders niet medegerekend) en het verminderen van het gehalte van den contractkoelie hebben den tabaksondernemingen wel de oogen geopend. Beide lichamen — tabak en rubber — zullen zich, als zij slim zijn, tesamen zooveel als in hun macht staat, tegen derden en vierden weren; want het is niet aan twijfel onderhevig, dat de rijstcultuur, zal zij op Sumatra slagen, eene grootkapitalistische onderneming moet zijn, die zich in hare ontwikkelingsjaren tegen wil en dank aan het in Deli heerschend systeem aanpassen moet. De contractant zou dan voor de tabak- en rubbermaatschappijen verder in prijs stijgen. Deze omstandigheid echter zou ons nader bij het kolonisatie-vraagstuk brengen. In Noord-Amerika hielden zich de slavenhouders eerst ernstig bezig met het mogelijk maken en het bevorderen van het familieleven hunner zwarten, toen de import steeds moeilijker werd. Sumatra's Oostkust kan slechts langs twee wegen van den rijstimport verlost worden; beide wegen loopen over het kapitalisme. De derde weg, dien men tot nu toe tracht te bewandelen, eindigt wis en zeker met eene teleurstelling. De Regeering toch spoort op verschillende plaatsen met wel overwogen spoed, den Inlander der Oostkust van Sumatra, die langzamerhand tot het proletariaat of tot de klasse van kleinhandelaren gaat behooren, tot de rijstcultuur aan; maar aan den anderen kant helpt zij, tengevolge van hare onwetendheid, de tabaksplanters in het tegenwerken der rijstcultuur. Voor aller oogen speelt zich deze wonderlijke geschiedenis af. De overheid heeft n. l. sinds eenige jaren eene verordening uitgevaardigd, krachtens

welke de inlandsche padiplanter verplicht is om in zijne rijstvelden, die hem door de tabakconcessionarissen op een deel van de 25.000 hektaren aangewezen worden, het weder opschietend jong hout te verzorgen. Daar het bosch (vooral androng) krachtig opschiet, heeft zulk een padiplanter een harden dobber om zijn schaarsche padi tusschen de boompjes en de veldwachters door in veiligheid te brengen. Het wieden mag dus slechts partieel geschieden, wat aan den eenen kant het nadeel heeft, dat de Inlander, die van natuur toch al nalatig is, daardoor kunstmatig nog onverschilliger en slordiger gemaakt wordt en wat aan den anderen kant, tot kleine, maar zeer pernicieuse knoeierijen leidt. Deze mooie verordening herinnert een beetje aan den ouden feudalen riddertijd, toen het den boeren verboden was, om herten en wilde varkens uit hun korenvelden te verjagen, omdat dit wild het eigendom der feudale heeren was.

De rijstooogsten der inheemsche bevolking zijn in de tabakdistricten gedurende de laatste jaren aanmerkelijk achteruit gegaan. Daaraan zal deze boschverordening niet geheel vreemd zijn, daar aan den Inlander, op weinig uitzonderingen na, geen andere grond voor de rijstcultuur ter beschikking staat. Maar hierop zij alleen terloops gewezen, voor de rijstcultuur zelf hebben deze chicanes slechts weinig beteekenis; zij bewijzen alleen maar weer de zwakke positie van den weinig bemiddelden Inlander tegenover het kapitaal. Deze toestand is weer een bewijs voor de juistheid van de oude sociaal-economische stelling, dat de drang der „geldhuishouding” de groote massa van het volk proletariseert, enkele individuen in de hoogte werkt, maar de rest tyranniek onderdrukt. Daarom zou het ook dwaas zijn, als wij het heil der Delische rijstcultuur in het initiatief van de economisch zwakke Inlanders wilden zoeken. Ook een krachtdadige steun zal daar weinig baten. Naast de economische redenen verhinderen ook nog fysieke oorzaken, dat de Sumatrasche Inlander het rijstvraagstuk in Deli kan oplossen. In de gecultiveerde streken zijn zoowel bij de Bataks alsook bij de Maleiers zeer verdachte teekenen van degeneratie waar te nemen. De oorzaken van dezen achteruitgang zijn reede meermalen onderzocht en besproken; toch wil ik op ééne omstandigheid wijzen die, als ik het wel heb, nog nergens beproken is. Bij de Bataks der Doessoenlanden heeft n.l. na de pacificeering van het land, in menigen streek eene zeer ongezonde verhuizing plaats gehad.

De Batak verliet, om in de nabijheid van water te zijn, dus om het gemakkelijker te hebben, zijne hoog gelegen vestingachtig gebouwde kampong en trok naar de vlakke, in het meestal moerassig, onmogelijk gezond laagland. Dat is wel niet overal geschied, maar in het bergachtig deel van Langkat b.v., heel dikwijls. Deze verandering is misschien toch niet zonder invloed gebleven op de toenemende verzwakking van den Doessoen-Batak.

In het algemeen onttrekt de Maleier zich, zoogoed als de Batak van de Oostkust, gaarne aan het graven in de aarde. Beide rassen zijn door den handelsgeest, die geheel Deli beheerscht, aangegrepen. Hun streven is daarom in hoofdzaak daarop gericht om traag in een slechte hut te zitten en met het een of ander handel te drijven. De chineesche kedeh is bij hen voor een bedenkelijk groot deel de voedselverzorger geworden. Handel en verkeer liggen meer in hun aard, dan het worstelen met de aarde en de daaraan verbonden strijd met den Europeaan. Ik zou voor het land wenschen, dat ik me vergis, maar ik geloof, dat het eene fout zou zijn, wanneer de Regeering, wat betreft de rijstcultuur in Deli, in deze richting de oplossing zoekt. Overigens wordt de veldarbeid onder den Inlander zeer hoog betaald. De schatting van de waarde der arbeidsprestatie geschiedt aldaar nog dikwijls op basis van betaling in natura en is daarom volgens onze geldbegrippen zeer duur. Ieder (man of vrouw), die bij het oogsten van een paddi-veld hulp verleend heeft, krijgt een tiende deel van het door hem geogoste product. Dat zijn betalingen, zooals wij ze nog slechts in de middeleeuwen der Europeesche geschiedenis weervinden, toen de helper werkelijk nog zeer goed betaald werd. Zijn deze betalingen ook noodloonen, zoo bewijzen ze toch de enorme kloof, die in Deli bestaat tusschen den kunstmatigen loonstandaard van den contractant en dien van den vrijen man.

Slechts grootkapitalistische ontwerpen beloven een vrij zekere oplossing van het voedingsvraagstuk. Eén der wegen om tot een oplossing te komen bestaat hierin, dat de Regeering nog eens het oude middel gebruikt en door faciliteiten het kapitaal overhaalt, om op de bestaande woeste gronden, zooals in het Asahansche, groote rijstculturen aan te leggen. Beschermende invoerrechten zouden deze groote ondernemingen voor lange jaren een goede winst moeten verzekeren. Rechtenheffingen zijn als vorm voor staatshulp zeer aan te bevelen, al wil de gemiddelde burger

daarvan weinig weten. De Vereenigde Staten zouden heden nog geen groot industrieland zijn, als niet hun beschermend tarief van invoerrechten de deur voor de buitenlandsche industrievoortbrengselen gesloten had. Duitschland zou in het eerste jaar van dezen oorlog uitgehongerd zijn, als het tevoren zijn inheemschen landbouw niet door invoerrechten beschermd had. Het is gemakkelijk zich daarmede te troosten, dat de toekomstige vrede de nationale afsluitingen volkomen verbreken en de vrijhandel de alleen heerschappij op aarde verkrijgen zal. Maar deze opvatting is even verkeerd als de veronderstelling, dat de Europeesche culturstaten zich met chineesche muren omgeven zullen om zich zoo van elkaar af te scheiden. De Europeesche volken zullen zeker weer een gemeenschappelijken grondslag vinden, om aan hun onderbroken cultuurarbeid verder te bouwen, maar zij zullen ongetwijfeld streng nationaal blijven. Het invoerrecht zal overal een groote rol spelen, en het laat zich aanzien alsof de Engelsche vrijhandel voorloopig tot de geschiedenis zal behooren. Waarom zou Ned.-Indië, als het voor den innerlijken opbouw en de onafhankelijkheid van het land noodig is, niet ook dit middel in meerdere mate dan tot nu toe aanwenden? Wil men de rijstcultuur in Deli een kapitalistische aanmoediging geven, dan heeft deze normale weg zeer zeker uitzicht op succes, wanneer de landerijen tenminste daarvoor geschikt blijken te zijn. Aangezien het antwoord op deze laatste vraag geenszins zeker is (over de geschiktheid van den bodem in Simeloengoen schudt men heden reeds bedenkelijk het hoofd, verdient een tweede plan, dat weliswaar aan het eerste verwant is, en de oplossing van het rijstprobleem even goed op kapitalistisch gebied zoekt, alle aandacht. Maar dit project eischt een energiek optreden van de Regeering tegen de phlegmatische tabaksgemeenschap. En het is voor den Staat niet altijd een gemakkelijke taak, het kapitaal zijn wil op te dringen. De jarenlange vergeefsche pogingen der Pruisische Regeering om op het Rijnsch-Westfaalsche Kolensyndicaat invloed te verkrijgen, toonen duidelijk aan, dat het kapitaal langs den weg van het recht zich zeer krachtig tegen de Regeering kan weren, wanneer het eenigszins onafhankelijk van haar is. Gelukkig staat echter de Ned.-Indische Regeering veel sterker tegenover het Delisch kapitaal; zij heeft dit kapitaal tamelijk wel in hare macht, omdat het met al zijne inrichtingen sterk op den staat steunt, zoo sterk zelfs, dat ik den toestand ter Oostkust

kon kenschetsen als een „hinkend kapitalisme.” Het Delische kapitalisme wordt door de beide dunne pilaren, landconcessie en contractstelsel, gedragen. Beide zijn niet voor de eeuwigheid gemaakt. Ten opzichte van de landconcessie kan de Regeering met allerlei beperkingen, waartoe zij zich het recht heeft voorbehouden, bij de maatschappijen aankomen. De beperking van het gebruik van den bodem, zooals deze in Deli gebruikelijk is, is met het karakter van een zuiver recht van eigendom, zooals Engelsche grootgrondbezitters dat kennen, meer in overeenstemming dan met het karakter eener concessie. Deze eigendomsgeachte kan hier echter niet toegelaten worden, want zij druist eenerzijds tegen de rechten van den Inlander in, wanneer men oude rechten laat gelden, anderzijds wanneer men moderne opvattingen huldigt, tegen het begrip van het verworven eigendom. Toen de Europeesche pers de Amerikanen wegens het schenden der landrechten der Indianen aanviel, verdedigde Quincy Adams (Amerikaansch rechtsgeleerde en President van de Vereenigde Staten 1825/28) zijne landgenooten, door te zeggen: „Eenige moralisten hebben „het recht van den Europeaan, om zich in de landstreken der „Amerikaansche oerbewolking neder te zetten, in twijfel getrokken. „Maar hebt gij die vraag rijpelijk overwogen? Met betrekking tot „het grootste deel van het land, berust het eigendomsrecht van „den Indiaan zelf, op een twijfelachtigen grondslag. Weliswaar zou „het natuurrecht hem zijne bebouwde velden, zijne woonerven en „alles wat door persoonlijken arbeid verworven is, toekennen. Maar „welk recht heeft de jager op het uitgestrekte woud, hetwelk hij, zijn „wild vervolgend, toevallig doorloopen heeft?” Wanneer nu in den arbeid de legitimatie van het grondbezit gelegen is, dan kunnen wij wederom vragen: „welk recht heeft een maatschappij op het uitgestrekte bosch wanneer het eens door een landmeter afgeloopen is? En de betaling van eene luttel landpacht is toch niet het beoogde doel?”

Het contractstelsel hangt aan een zijden draadje en de Regeering kan, omdat het haar mogelijk is dat stelsel op te heffen, op ieder tijdstip te dezen aanzien eene dreigende houding aannemen, als de Delische plantersgemeente aan hare wenschen geen gewillig oor leent. Op de Oostkust van Sumatra is de toestand inderdaad zoo geworden, dat de staat het kapitaal absoluut beheerschen kan. Daarom is het ook slechts eene kwestie van willen, om van de tabaksmaatschappijen de rijstcultuur te eischen als

contrapraestatie voor hare privileges in zake de arbeid- en landkwesties en in Deli aldus een gezonden economischen toestand te scheppen.

Zooals reeds gezegd, benutten de tabakplanters jaarlijks slechts ongeveer 5% van de in pacht genomen oppervlakte; een deel blijft zelfs geheel onaangeroerd in oerwoudachtige rust; een ander deel wordt gemiddeld om de 8 jaren beplant, waardoor van het bruikbaar gemaakt land zoo ongeveer $\frac{7}{8}$ steeds braak ligt. Door deze manier van doen wordt het denkbeeld, dat aan den ouden drie-veldenwisselbouw ten grondslag lag wel tot het uiterste doorgevoerd; en zoo wij er niet zeker van waren, dat achter deze zuinigheid in het gebruik van den grond, monopolistische drijfveeren staken, zouden wij kunnen zeggen, dat voor den Deliplanter Liebig tevergeefs heeft geleefd. Bedenkt men nu, dat de Delische tabakmaatschappijen ongeveer negenmaal zooveel grond braak laten liggen, als voor den aanplant van voedingsgewassen voor den bevolking van de Oostkust voldoende zou zijn; dat verder behalve het onbenut laten van zooveel land nog jaarlijks voor vele millioenen gulden voedingsmiddelen worden ingevoerd, dan krijgt men een zeldzaam beeld van economisch wanbeheer. Zou het daarom zulk eene onbillijke handeling van de Regeering zijn, als zij de met haar grond zoo overdreven zuinig zijnde tabakmaatschappijen bevel gaf om binnen den kortst mogelijken tijd groote rijstaanplantingen op hare landconcessies aan te leggen en in geval van onwil, haar een deel van den grond ontnam en contractkoelies uitsluitend voor rijstbouw toestond? Dergelijke middelen zouden aan het kapitaal zeer spoedig de liefde voor den rijstbouw bijbrengen. Ik ben zoo optimistisch om te gelooven, dat zulk een optreden van de Regeering wonderen zou verrichten en dat de Oostkust spoedig de voorraadschuur van Sumatra genoemd zou kunnen worden, zonder dat schade berokkend zou worden aan de tabak- en rubberondernemingen, welke laatste een areaal van 105000 hektaren omvatten en daardoor veel nuttiger zijn dan de tabakcultuur. Aan de kortzichtige tabakkers zouden op deze wijze voordeelen ten deel vallen, die de oplossing zouden brengen zoowel van een kapitalistisch als van een nationaal-economisch vraagstuk. Over de rijstvelden heen kan zonder wilde crisis of dreigende ineenstorting, de weg naar den vrijen arbeid worden ingeslagen. De Delische cultures zouden dan op een gezonde basis komen te

staan. Wel zou het werkloon stijgen, maar door het in elkaar grijpen van het economische raderwerk zou het kapitaal zich toch zoo boven de bevolking kunnen stellen, dat het een steun zou worden van den staat.

Bij de regeling van zijn verhouding tot het kapitaal moet de Staat het daarheen trachten te leiden, dat aan de internationale schepping ter Oostkust zachtjes aan een nationale vorm wordt gegeven. De wetgevende macht van den Staat is op zich zelf niet toereikend om het kapitaal energiek, in welke richting ook, te drijven. Zelfs de meer eenvoudige elementen der gemeenschap laten zich niet zoo gemakkelijk bevelen, als men dat meestal pleegt aan te nemen. Een deugdelijk bewijs hiervan is het gedeeltelijk fiasco van de maximumprijzen in Duitschland. Bij het vaststellen van deze prijzen werd te weinig met de zuiver economische ervaringen en te veel met de almacht van de wet gerekend.

Voor al aan het grootkapitaal kan nooit iets bevolen worden, men kan het enkel lokken. Daarom moet de Staat zijne financiële politiek zoo inrichten, dat de dwang achter de hulp verscholen blijft en de nationale bedoelingen niet afschrikkend op den voorgrond gesteld worden, zoolang nieuwe welkome ondernemingen nog niet bewezen hebben, renderend te zijn. Hebben zij het stadium der ontwikkeling achter den rug, dan is voor den Staat de tijd aangebroken om de verdere belangen der ondernemingen met de nationale eischen in overeenstemming te brengen. Daarom is het absoluut noodig om den rijstbouw in Deli door beschermende tarieven bij de geboorte te helpen en het kapitaal voor groote rijstondernemingen gewillig te maken. De staat zal dan een dubbel voordeel daaruit trekken: ten eerste bereikt hij de toenemende onafhankelijkheid van zijn gebied en ten tweede vult hij jaarlijks zijne kas met 1 of 2 miljoen gulden invoerrechten, waaronder slechts de in Holland of elders in de wereld verblijvende aandeelhouders van de oververzadigde tabak- en de, zeker niet noodlijdende, rubbermaatschappijen en mijnexploitanten hebben te zuchten. De ontwikkeling van alle landen en volkeren der aarde gaat, hoe deze zich ook gedragen, toch ten slotte een en denzelfden weg. Men houde de leuzen „persoonlijke vrijheid”, „nationale onafhankelijkheid” en „economische afhankelijkheid van de massa”, niet voor ijdele slagwoorden van het oogenblik, maar voor ideeën, waartegenover men zoo spoedig

mogelijk eene meegaande houding moet aannemen. Deze begrippen zijn schijnbaar tegenstrijdig, maar in werkelijkheid komt het groote verschil alleen uit het standpunt voort, van hetwelk men een en denzelfden ontwikkelingsgang beschouwt. De economische afhankelijkheid der massa's van het kapitaal maakt, wanneer de menschen goed gevoed en verzorgd worden en een ieder zich zijn eigen meester voelt, de bevolking niet slechter, integendeel, de goed betaalde arbeider is dikwijls een beter staatsburger, dan de meer aan zijn aardkluut dan aan zijn vaderland hangende kleinlandbouwer.

Het vooruitzicht, dat groote volkmassa's in eene economische afhankelijkheid van het kapitaal geraken, behoeft, wanneer de staat het individu beschermt, volstrekt niet zoo troosteloos te zijn als het zich op het eerste gezicht en op grond van de tegenwoordige ondervinding laat aanzien. In de tropen zal zeker de oplossing van dit probleem niet van zelf komen en zal men ook in andere opzichten nog op meer moeilijkheden stooten dan in de gematigde luchtstreken, maar moeilijkheden zijn er immers om te worden overwonnen. Men onthoude slechts aan het kapitaal het narcoticum „monopolie"; dan zal het kapitaal onmiddellijk eene menigte vindingrijke koppen zoeken en vinden, die voor de lastigste problemen eene oplossing vinden. Komt de Inlander in eene gezonde economische afhankelijkheid, dan brengt zijn eigen belang mede, dat de kapitalistische ondernemingen van zijne werkgevers bloeien, omdat hij daardoor een relatief goede verdienste geniet. Tevens moet er hem heel veel aan gelegen zijn dat het staatsgebouw, waarbinnen hij als vreedzaam burger nergens aan wispelturige willekeur onderworpen is, behouden blijft. Op deze manier ontwikkelt hij zich tot het hout, waaruit de goede landsverdedigers gesneden worden en waarvan in Ned.-Indië nog niet veel gegroeid schijnt te zijn.

Het hinkend kapitalisme echter, is ook taai en sterk en er zal op de Oostkust nog menige strijd gestreden moeten worden, om den tijd in te halen, alles ten goede te keeren en den bekrompen antinationalen kruideniersgeest te verdrijven, die niets anders beoogt dan de wijsheid van den Talmud, welke ik als motto aan het hoofd van deze bespreking heb gezet.

De groote historische gebeurtenissen van den tegenwoordigen tijd leeren ons dat het verkeerd is de nationale gedachten door louter handelsbelangen te laten overheerschen. Menig overigens

schrandere staathuishoudkundige begon, misleid door het voortdurend mooie weer, huizen zonder daken te bouwen. Tegenwoordig, nu de hemelsluizen zich geopend hebben, ziet het er daar somber uit. Een van de grootste economisten heeft den Duitschers als toppunt van ontwikkeling een land met eene absoluut passieve handelsbalans voorgehouden. De Duitschers kunnen heden ten dage hun Schepper danken, dat ze niet al te haastig tot deze hoogte zijn gestegen. Het fixeeren van een economischen ideaaltoestand is trouwens eene netelige zaak. Elk soort hemelrijk op deze aarde is en blijft iets onbereikbaars. Het hoogste, wat wij in onze menschelijke samenleving bereiken kunnen, zijn bevredigende schikkingen tusschen de elkaar bestrijdende krachten. Kapitalisme, nationalisme en individu zullen nooit en nimmer tot een harmonisch eendrachtig geheel tezamen gesmeed kunnen worden; kapitaal en arbeid zullen zich nooit volkomen verzoenen; in het kapitalisme en in den staat zal de drang naar alleenheerschappij steeds blijven leven, maar menschelijk vernuft en streven naar orde kunnen de machten, die tegenstrijdige belangen hebben, zoo beïnvloeden en tot elkander brengen, dat voortaan niet meer bloedige rassen- en klassenstrijd het einde van eene cultuurperiode zullen vormen, maar dat de beschavingsgedachte, voortspruitende uit den materieelen welvaart, als scheidsrechter boven alle partijen staat. Hiertoe geraken wij door het ontwikkelen en beschermen van de persoonlijke vrijheid van allen, op den grondslag van nationale zelfstandigheid. De weg tot den voortuitgang is nog overal met gesteente uit vroegere tijden bedekt en daarom niet licht begaanbaar. Maar de tijd zal, hoe dan ook, de brokstukken onder de wals nemen.

Gedwongen delging van leeningen.

door

L. H. van 't SANT.

In de October-aflevering van „*Koloniale Studiën*” komt van de hand van den Heer J. A. DE WAAL een artikel voor, luidend: „Iets over de delging der Indische leeningen”.

De schrijver komt tot de conclusie, dat bij gedwongen delging welvaartbrengende nieuwe werken als *gevolg* van die delging zullen moeten achterwege blijven, een toestand, waarvoor hij het geneesmiddel zoekt in de oprichting van een fonds voor productieve werken. In dit fonds zouden dan moeten worden gestort de bedragen, die anders voor schulddelging zouden worden besteed.

Waar hier dus gepleit wordt voor een stelsel, waarbij voor nieuwe leeningen zou achterwege blijven een belofte van schulddelging, meen ik, dat het gewenscht is op een principieel bezwaar te wijzen, dat door den schrijver niet in beschouwing is genomen.

Daar dit nauw aansluit aan de *taxatie* van het effecten-bezit van financieele instellingen, die in aanmerking komen voor het opnemen van Staatsleeningen, komt het mij noodig voor hierover eerst iets mede te deelen.

Het is nog niet zoo lang geleden, dat voor het opmaken der balans eener financieele instelling deze zich niet druk behoefde te maken over de waardeering der effecten. De zaak was heel eenvoudig: men bezigde den beurskoers van den datum van balans-opmaking; ontbrak een noteering, dan nam men een koers, zooals die voorkwam voor een gelijkwaardig fonds, rondde alleen misschien nog een weinig naar den veiligen kant af.

Deze zaak ging goed, zoolang de koersen vrij stabiel of stijgende waren.

Al spoedig kwamen zij, die geen bank- of effecten-bedrijf hadden, tot de conclusie, dat koerswinst op effecten niet als eigenlijke winst mocht worden beschouwd; de koerswinst werd dan gereserveerd en de zodoende gevormde reserve kon in de eerste plaats dienen om latere koersverliezen te dekken.

Maar toen de koersverliezen bijna regel werden en in 1912 en vooral in 1913 zoo groot waren, dat vroeger opgezamelde koerswinsten daar niet tegen bestand bleken, moest door velen naar andere middelen worden omgezien, voor zoover dit niet reeds vroeger was geschied.

Zoo groeiden als kinderen van den nood verschillende afwijkende systemen van effecten-waardeering.

Voor al de laatste jaren met hun door den oorlog veroorzaakte koersdalingen voor vaste rentegevende papieren hebben aan de toepassing van zulke systemen een flinken stoot gegeven.

Voor levensverzekering-maatschappijen in 't bijzonder was de zaak van gewicht, omdat deze, in verhouding tot de (geringe) winstgevendheid van het bedrijf, zeer groote beleggingen voor haar reserves hebben, waarvan enkele grootendeels in effecten, tot bedragen van vele millioenen.

De nieuwe systemen waren gebaseerd op eene reeds vroeger verkondigde theorie:

- 1e eene levensverzekering-maatschappij koopt de effecten voor *belegging*, zij behoeft ze *niet* te *verkoopen* en daarom heeft het geen zin de balans (voor de effecten) zoodanig op te maken, alsof men wel zou verkoopen.
- 2e omdat zij de effecten niet behoeft van de hand te doen, is het ook geheel overbodig om den beurskoers te noteeren voor waardeering.

Het al of niet aantastbare van deze theorie laten wij buiten bespreking, omdat dit tot het doel hier niet afdoet.

Maar hetgeen wel van belang is voor het onderhavige onderwerp, is het *standpunt*, dat zodoende een groep beleggers, in verband met bovenstaande theorie, ten opzichte van verschillende beleggingen *ging innemen*.

In een van de jaarverslagen eener Hollandsche maatschappij, die zeer principieel de nieuwe waardeering heeft doorgevoerd, vinden wij over het door haar ingenomen standpunt het volgende vermeld:

„Wij onderscheiden in:

- a. aflosbaar-uitlootbaar effectenbezit;
- b. on-aflosbaar-niet-uitlootbaar effectenbezit.

Het aflosbaar-uitlootbaar bezit nemen wij aan tegen de aflossings- resp. uitlotingswaarde. En is de aankoop tegen lagere waarde geschied, dan tegen den aankoopprijs.

Het onaflosbaar-niet-uitlootbare tegen den aankoopprijs, maar met een maximum van de pari-waarde, terwijl wij het verschil met de *laatste* beursnotering reserveeren.

Hiervan is een gevolg, dat wij ons beijveren ons niet-uitlootbaar-onaflosbaar bezit om te zetten in uitlootbaar resp. aflosbaar.

Zoo slaagden wij er de laatste jaren in, talrijke onaflosbare-niet-uitlootbare pandbrieven — door bijkoop van nieuwe stukken te voorzien van een aanhangsel, waarin de Directie der Hypotheek-Bank zich verbindt, de stukken terug te nemen à pari op bepaalde data.

De beursnotering van 31 December bepaalt daardoor niet meer de waarde, immers ons bezit heeft opgehouden te zijn een formeel effectenbezit en is geworden een bezit van obligatiën, welke evenals andere op pari zijn te schatten zoolang de debiteur solvabel wordt geacht. Diensvolgens moesten wij ook de opstelling van onze balans wijzigen. Onder Effecten komen thans alleen voor die fondsen, welke om bepaalde redenen slechts mogen worden aangenomen tot den beurskoers. Andere schuldbekentenissen, thans niet meer met den naam „Effecten” aangeduid, worden genoemd met vermelding van den groep, waartoe de debiteuren behooren. Zoo noemen we schuldbekentenissen ten laste van gemeenten kortweg „Gemeenten”, die ten laste van Hypotheekbanken, kortweg „Hypotheekbanken” enz”.

Zooals men ziet, is een principieel verschil gemaakt tusschen aflosbare en on-aflosbare-niet-uitlootbare effecten. En uit een oogpunt van belegging terecht. De eerste soort geeft de kans, dat men het uitgeleende geld integraal terugkrijgt, hetgeen meebrengt, dat veel lichamen met groote beleggingen zonder evenredige extra-reserves (welke eventueel afschrijving tot op beurskoers mogelijk zouden maken) op die pari-terugbetaling een eigen taxatiemethode kunnen bouwen.

De maatschappij, uit wier verslag zoo juist voor dit onderwerp werd geput, meent op grond van die pari-terugbetaling c. q. tot een *pari*-koers voor *taxatie* te mogen besluiten. Zoodoende wordt h. i. het bedrijf in tijden van groote depreciatie niet gestoord door groote afschrijvingen; deze worden nagelaten en in de pari-uitloting wordt de verdediging van het systeem gevonden.

Een der Maatschappijen, die het aankoopkoers-systeem volgen, verdedigt dit o. m. aldus:

„Het bezit van zeker fonds is op zeker oogenblik — in verband met het rente-type en de aflossingsvoorwaarden — voor eene Maatschappij een zekeren koop prijs waard. Dit betekent, dat wanneer het fonds in alle opzichten solvabel blijft, die Maatschappij van dien koop prijs de rente maakt, die zij noodig heeft in verband met den rentevoet, waarop hare tarieven berekend zijn, en bij de aflossing de hoofdsom intact in haar bezit zal krijgen. Die waarde behoudt het fonds *onder alle omstandigheden* en onafhankelijk van eenige beursnotering, mits — nog eens — rente en aflossing geregeld plaats vinden. Komt daarin stagnatie, dan kan men den beurskoers aannemen, omdat er dan geen andere maatstaf is. Een blijvende daling in fondsen, die niet aflosbaar zijn (de meeste Maatschappijen bezitten daarvan slechts enkele), zou — omdat de Maatschappij ze niet *eeuwig* in portefeuille houden kan — aanleiding moeten geven tot lagere waardeering dan de inkoop prijs.”

Hoe men ook over dergelijke methodes moge denken, zoo heeft men zich toch rekenschap te geven, dat door alle lichamen, die deze methodes volgen, de onaflosbare-niet-uitlootbare effecten in zekeren zin op de *zwarte lijst* zijn geplaatst.

Immers voor deze gaat het motief om c.q. à pari of tegen aankoopkoers te taxeeren niet meer op, zoodra de beurskoers er ver beneden is.

Maar niet alleen de maatschappijen, die dergelijke afwijkende *taxatie*-methoden volgen, hebben geleerd de onaflosbare-niet-uitlootbare effecten met een ander — en minder gunstig — oog te bezien dan vroeger. Om zich goed rekenschap van den toestand te geven, heeft een Indische Maatschappij van levensverzekering, die wel den beurskoers volgt, in de nieuwste specificaties van haar effecten-bezit achter iedere soort vermeld of de schulddelging kan plaats vinden door inkoop op de markt, als de koers beneden pari is, dan wel of de leening à pari uitloot en voorts in welk jaar zij geheel afgelost moet zijn.

Men leert zodoende beter schiften en bemerkt dan gemakkelijk, dat de voor den belegger minst aantrekkelijke obligaties die zijn, welke wel delging middels inkoop op de markt toelaten en geen uitloting, noch een vast jaar van totalen afloop hebben.

Als men deze soort effecten in zijn bezit heeft en de koers is, om welke reden ook, gedrukt, dan is er (men zie bijv. het koersverloop van de 3 % N. W. S.) weinig, wat — zoo het er toe leidt — eene verdere daling tegenhoudt en men ziet bovendien het uit een gevoelsargument antipathieke, hoe een debiteur, wiens schuldbekentenissen minder in trek zijn geworden (misschien wel door zijne schuld) van eene lage markt gebruik maakt om zijne verplichting tot aflossing na te komen door aanzienlijk minder terug te betalen dan hij (als debiteur) van den geldgever ontvangen heeft.

Nu kan niet ontkend worden, dat dit slechts beteekent het gebruik maken van een recht, dat is voorbehouden bij de tot standkoming der leening, maar het antipathieke wordt hierdoor niet weggenomen; dit wordt hoogstens sterker, als men bedenkt, dat de gewone geldgever zich van zulk een detail bij het tot standkomen der belegging niet voldoende rekenschap geeft.

Geen wonder, dat — alles bijeengenomen — sommige geldgevers wel eens spreken over de wenschelijkheid om voortaan obligatieleeningen te *boycotten*, die *geen* verplichting tot schulddelging à pari met zich brengen en *wel* de bevoegdheid van den debiteur inhouden tot aflossing middels inkoop beneden pari.

In dit verband is het gewenscht de aandacht te vestigen op hetgeen de schrijver omtrent het handhaven van een goed koerspeil van uitstaande schuldbrieven mededeelt.

Op pag. 79 van het tijdschrift zien wij:

„Ook kan het zijn, dat de aflossing noodzakelijk is, omdat de leening tegen te lage rente is uitgegeven, zoodat de kans om het volle bedrag door uitloting terug te krijgen een deel van de waarde van het effect uitmaakt.

Geschiedt de delging van dergelijke laagrentende papieren door inkoop, dan kan zij evenmin ongestraft worden nagelaten, daar de delging kunstmatig de vraag verhoogt; blijven de steunkopen achterwege, dan is het met de gunstige noteering gedaan. Een andere hefboom van de koersen van vele staatsleeningen is het feit, dat sommige instellingen en personen bij de belegging harer gelden op staatspapieren

zijn aangewezen; omgekeerd is de tegen lage rente emitteerende staat ook genoopt, elke nieuwe leening voor een goed deel bij die instellingen en personen onder te brengen. De staat moet dan zorgen, alvorens een nieuwe leening uit te geven, daar lucht gemaakt te hebben.

Bij de Indische leening heeft men echter *dergelijke kunstmiddelen niet aangewend*, zoodat deze ook geen motief voor delging kunnen opleveren. De aflossing er van geschiedt door uitloting, zoodat geen rechtstreeksche invloed op den koers kan worden uitgeoefend. Daar deze schuldbrieven meestal boven pari staan, is de uitloting voor den bezitter een nadeel.

Het hier meegedeelde lokt onmiddellijk de opmerking uit, dat de rente, die nu voldoende *lijkt*, later zeer onvoldoende kan *blijken* te zijn. De schrijver gaat er bij zijn opstel (pag. 73) van uit, dat „een van de kwade gevolgen van den oorlog zonder twijfel zal zijn eene verhooging van den rentestand, waarschijnlijk een niet geringe (Irving-Fisher voorspelt tot 7 %) en tevens eene langdurige”.

Maar als zulk eene hooge rente niet zoo maar voor enkele maanden, maar voor langen tijd de rentevoet zal wezen, dan lijdt het geen twijfel of de bestaande 5 % Indische leeningen zullen aanzienlijk in koers dalen; er is dan geen sprake meer van boven pari staan en nadeel geven bij uitloting, integendeel zal dan dezelfde toestand *ontstaan*, dien de schrijver logisch achtte, wanneer eene „leening eigenlijk tegen te lage rente is uitgegeven, zoodat de „kans om het volle bedrag door uitloting terug te krijgen een deel „van de waarde van het effect uitmaakt.”

Hieruit blijkt, dat het er niet toe doet, of *bij de uitgifte* „dergelijke kunstmiddelen” al dan niet zijn aangewend, maar dat men alleen te maken heeft met de appreciatie te eeniger tijd van het effect. In tijden van depressie zal de mogelijkheid van uitloting à pari juist een groote steun zijn. De schrijver zelf gaat hiervan blijkens bovenstaande aanhaling trouwens ook uit.

Zonder verplichte uitloting zouden de Indische leeningen in zulke tijden zeer *in discrediet* geraten, op dezelfde wijze als de vroeger in Nederland in trek zijnde 3 % Ned. Werkelijke Schuld.

Dat de uitloot-factor ook in Indië door verschillende instellingen (Fondsen, Spaarbanken, enz.) gretig als motief is aangehaald om niet volgens beurskoers te taxeeren, blijkt wel uit enkele jaarverslagen.

Typisch is bijv. de uitlating in het verslag van een Indisch Fonds: „Hoewel de koersen op ultimo December lager stonden dan het vorige jaar, is op de effecten niets afgeschreven, omdat onze effecten superieur zijn te noemen en de waarde bij uitlating steeds à pari wordt terug ontvangen.”

Denkt men, dat dit alles spoedig weer zal worden vergeten? En zou men na deze ervaring nu voortaan grifweg leeningen zonder verplichte delging opnemen?

Daarbij komt, dat bijna iedere instelling haar onaangename ervaring heeft met de 3 0/0 Ned. Werkelijke Schuld, een ervaring, die te droeviger is. naarmate men met grooter vertrouwen zich voor hooge bedragen in deze leening interesseerde.

Bij deze leening bestaat geen uitlating à pari, noch een vaste afloopdatum, wel wordt hier door den debiteur „ingekocht” tot schulddelging, zelfs is het hiervoor te bestemmen bedrag eenige jaren geleden iets verhoogd.

In zekeren zin geldt het hier dus „steunkopen”, waarop de schrijver doelt. Maar het resultaat is zeer bedroevend, daar toch stukken van deze soort, die in 1909 nog voor 95 0/0 werden verhandeld, nu 72 0/0 doen, zoodat de koopers van toen ± 25 0/0 van hun geld hebben verloren.

Het behoeft wel geen betoog, dat de koers een geheel andere zou kunnen zijn, als de kans bestond op jaarlijksche uitlating à pari en vooral, als die uit te loten bedragen niet al te gering zouden zijn.

Ter illustratie diene, dat bijv. 3 0/0 Amsterdam 1898, à pari uitlotende in 30 jaren, op 92 0/0 en 3 0/0 Amsterdam 1895, uitlotende in 60 jaren, op 82 0/0 genoteerd staan. Het verschil met 3 0/0 N.W.S. is dus 20 0/0 voor de kort loopende leening en toch nog 10 0/0 voor de lang loopende, terwijl wel niemand de Gemeente Amsterdam als debiteur hooger zal stellen dan den Staat der Nederlanden. Ook de in 60 jaar aflopende 3 0/0 Rotterdam staat aanzienlijk (± 11 0/0) hooger dan 3 0/0 N. W. S.

Resumeerende, zien wij, dat de lichamen, die voor hun effecten-taxatie geen beurskoers meer volgen, en dat zijn juist vele, welke in aanmerking komen voor het kopen van Staats-obligaties, zich vrijwel geheel zullen hebben *afgewend* van effecten, die *niet à pari* uitloten.

Hoe grooter de rubriek van deze lichamen wordt (en zij is in de laatste jaren zeer gestegen), hoe meer dit de koersen van niet-

uitlootbare stukken zal drukken, hetgeen de uitgifte van dergelijke leeningen tegen behoorlijken koers zal bemoeilijken.

Ook de Maatschappijen, die wèl beurskoers volgen, hebben geleerd zich af te wenden van niet-uitlootbare, onaflosbare effecten, omdat de kansen op koersdaling hierbij grooter zijn en de mogelijkheid op herstel ondanks „inkooopen” voor aflossing veel minder is dan voor aflosbare-uitlootbare effecten.

Indien dus een instelling of staat (stel Ned.-Indië) tegen billijke rente en niet te lagen koers geld wil leenen, brengt m.i. het eigenbelang van den leener mee om verplichte schulddelging (middels uitloting) à pari op zich te nemen. Het lijkt tenminste niet verstandig om bijv. voor de nog uit te geven Indische leeningen geen rekening te houden met eene steeds groeiende stemming van geldgevers — en nog wel juist van hen, die groote bedragen van obligatieleeningen opnemen — hoe gaarne men om andere redenen ook eene gewijzigde opinie zou zien.

Indien de meening van den schrijver juist is, dat welvaartbrengende werken worden achterwege gelaten *vanwege de delging* der schuld voor andere welvaartbrengende werken, dan zou men de oplossing niet bij de delging, maar in eene wijziging der financieele politiek van het Indische Gouvernement, opdat — om een staaltje te noemen — het niet kan voorkomen dat (zie pag. 83) tengevolge van *bezuinigingsmaatregelen* aan een werk, dat anders 8 ton zou hebben gekost, $10\frac{1}{2}$ ton werd besteed.

De hygiënische verzorging der arbeiders-immigranten in de Buitenbezittingen

door
H. N. VAN DER HEIJDEN.

§ 1. INLEIDING.

Het werken met immigranten.

De pacificatie der Buitenbezittingen heeft het mogelijk gemaakt, dat de opleving van landbouw en handel, welke in de laatste jaren op Java waar te nemen is, zich ook over deze meer afgelegen gewesten uitstrekt. Toch moet hetgeen tot nu toe daar tot stand gebracht werd slechts als een begin worden beschouwd.

De ontwikkeling van de welvaart in de Buitenbezittingen heeft met geheel andere moeilijkheden te kampen dan op Java. Dit geldt vooral met betrekking tot het vraagstuk der arbeiderskrachten. De pioniers in de Buitenbezittingen, die daar min of meer vlot geslaagd zijn of ook wel niet geslaagd, weten dat maar al te goed. Een paar cijfers kunnen dadelijk het diepgaand verschil tusschen Java en de Buitenbezittingen in het licht stellen.

Als eerste voorbeeld noem ik Sumatra's Oostkust. De landbouw in dit gewest mag van een kapitalistisch standpunt geslaagd heeten. Dit slagen is voor een groot deel te danken aan den geneeskundigen dienst, welke voor de 200.000 immigranten die hier werken ongeveer twee millioen gulden kost per jaar. Wat deze som beteekent voelt men het beste wanneer men bedenkt, dat de Burgerlijke Geneeskundige Dienst in Indië, de pestbestrijding en de woningverbetering inbegrepen, voor 40 millioen behoeftigen, toe moet komen met (1916) tien millioen gulden 's jaars. Dat de werkgevers in Sumatra's Oostkust hun duren geneeskundigen dienst gesticht hebben en ook aanhouden, is wel het beste bewijs voor de noodzakelijkheid van dezen dienst. Zeer belangrijke cultuur-

complexen op Java blijken bestaanbaar zonder zulk een kostbare geneeskundige arbeidersverzorging.

De 200.000 contractanten waarmede op Sumatra's Oostkust gewerkt wordt, hebben aan eerste werfgelden 25 millioen gulden gekost. Op Java werkt men met vrije arbeiders en heeft men zulke groote sommen niet uit te geven.

Als tweede voorbeeld noem ik Zuid-Sumatra. Dit gebied is anderhalf maal zoo groot als Java en telt niet meer dan 1 millioen inwoners. Was de bevolkingsdichtheid er gelijk aan die van Java, dan zou dit aantal rond 50 millioen zielen moeten bedragen. Zuid-Sumatra is derhalve 50 maal ijler bevolkt dan Java. Andere streken in de Buitenbezittingen als Koetei met zijn petroleumwinning en Ketahoen met zijn goudmijnen, zijn nog ijler bevolkt. Geen wonder dus, dat men in de Buitenbezittingen zijn eigen arbeiders moet importeerden.

Een derde voorbeeld van het verschil tusschen Java en de Buitenbezittingen, wat de bevolking betreft, levert ons de Oeloe Soengeistreek in Z. O. Borneo. Deze streek is een dicht bevolkt rijstland, met 2000 inwoners per □ G. M. tegen 50 in Koetei. Toch ziet men de Europeesche werkgevers in den Oeloe Soengei met immigranten werken, terwijl de controleurs in deze streek klagen over een onrustbarende neiging der inheemsche bevolking tot emigratie. Het blijkt echter een emigratiezin te zijn, die niet in vergelijking kan komen met die der Vorstenlanders.

Men kent in den Oeloe Soengei niet het: „djoewal kapala” van den Javaan in Midden-Java, d.i. geteeekend hebben voor soldaat of contractant. De Amboinees en de Menadonees worden soldaat, omdat zij het Gouvernement willen dienen, de Djambiër, de Lamponger, de Padanger enz. willen wel op eigen gelegenheid aan handelscultures doen, doch zij leenen zich als regel niet tot contractarbeid op ondernemingen van Europeanen. Zij, die uit den Oeloe Soengei uittrekken, gaan vaak naar Singapore om handel te drijven. Sommigen hebben zelfs een rubber- of klappertuin in Indragiri en na eenige jaren komen zij, vaak zeer welgesteld, eens een kijkje nemen in hun vaderland.

De moeilijkheden waarmede de werkgevers in de Buitenbezittingen te kampen hebben, blijken ook duidelijk uit de volgende getallen.

Het koelieverloop, over zee, bij een groot lichaam dat 30 millioen gulden te verwerken heeft en met z.g.n. vrije arbeiders werkt, bedraagt

gemiddeld 6 % per halve maand; de arbeiderssterfte bij dit lichaam bedroeg bovendien drie jaren achtereen 9 % 's jaars. Een complex rubberondernemingen, waar met een kleine 10.000 arbeiders gewerkt wordt, maakte van het uitbreken van den huidige oorlog gebruik om 2000 (minder geschikte) arbeiders af te danken. Binnen korten tijd daarna moest weer een zelfde aantal in contract worden aangenomen. Dit beteekende een schadepost van een derde millioen gulden, de verloren dagtaken niet medegerekend.

Een derde instelling, die met een kleine 20.000 contractanten werkt, besteedde een paar jaar tevoren in één jaar f 60.000 aan kosten voor terugvoer van koelies naar het vaderland, terwijl in dat zelfde jaar bovendien f 300.000 werden uitgegeven aan weringskosten.

Ik moet er dadelijk aan toevoegen, dat zulke voorvallen zich bij de genoemde maatschappijen niet elk jaar herhalen; zij verliezen daardoor niet aan waarde als leerzame voorbeelden.

Zulke schommelingen in het cijfer van de aanwezige arbeidsmacht zijn van rechtstreekschen invloed op de uitkomsten van het bedrijf en voor bedrijven, die een zekere mate van vakkennis van den arbeider eischen, zijn schommelingen als bovengenoemd van ernstige beteekenis.

Het zijn niet alleen de particuliere ondernemers, die de genoemde bezwaren hebben op te lossen; de Regeering, die in de Buitenbezittingen bedrijven voert en kolonisatieproeven neemt, staat daarbij voor gelijksoortige moeilijkheden.

Van moeilijkheden mag men eigenlijk niet spreken, want de middelen om stoornissen als bovenvermeld te voorkomen zijn volkomen bekend. De geest des tijds echter schijnt eenigszins vijandig te staan tegenover de toepassing dier middelen.

Het werken met immigranten in de Buitenbezittingen vereischt een zaakkundige prophylactische ziektebestrijding door arbeiders-quarantaine en inwendige bestrijding, ook van ziekten, die niet in de epidemie- en quarantaine-ordonnantie worden genoemd, omdat de urgentie ervan niet zoo duidelijk tot den wetgever spreekt. Werkgevers en doktoren, die nog niet in de gelegenheid waren persoonlijke ervaring op te doen met den arbeid in de Buitenbezittingen zien dit vaak over het hoofd. De tijdgeest eischt bovendien allen eerbied voor de rechten en de persoonlijke vrijheid van het individu; een soldaat voelt zijn recht als mensch om te mogen denken;

en geërgerd door de poenale-sanctie ziet men in den contractarbeid een verkapt slavendienst en niets anders dan dit.

Ik acht dit laatste onbillijk.

Tegenover elk inzicht staat een schijnbaar tegenstrijdige tegen-gedachte en de straf blijft niet uit als men door zijn zucht om het eene ideaal te bereiken het contra-ideaal uit het oog verliest.

Zonder soldaten geen leger en zonder immigranten geen houvast voor het kapitaal in de Buitenbezittingen.

Met een leger kan geen oorlogsdoel bereikt worden, en met immigranten geen opbloei der Buitenbezittingen, wanneer de soldaat en de immigrant zich niet willig schikken naar hetgeen hun verantwoordelijke leiders en de Regeering moeten kunnen eischen.

Te groote persoonlijke vrijheid kan den immigrant bovendien zijn gezondheid en zelfs het leven kosten, wanneer hij n.l. wordt vrijgelaten zich niet te schikken naar zekere hygiënische eischen. De voorbeelden die dit bewijzen liggen voor het grijpen. Al mag het den modernen individualist toeschijnen, dat deze eischen de vrijheid van den arbeider te zeer aantasten, zij moeten niettemin worden gesteld tot heil van den immigrant zelf. Vrijheid en bandeloosheid zijn geen synoniemen.

Met zijn zorgeloosheid en onwetendheid en met zijn kinderlijk „tida senang”, „minta dit en dat” d. w. z. „ik eisch op staanden voet”, is de immigrant-arbeider in de Buitenbezittingen in staat alles te bederven, wanneer men er hem slechts de „vrijheid” toe laat.

De wetgeving op de immigratie en op den arbeid in de Buitenbezittingen schiet intusschen in dit opzicht tekort. Werkgevers in deze gewesten, die in de voorschriften hindernissen zien, en zich dan ook strikt houden aan het voorgeschrevene, hebben met veel tegenslag te kampen en werken zeer duur. Vlot en economisch werken alleen die maatschappijen, die het noodige doen, ook al is dit wat meer, of iets anders dan de wet eischt.

De beste oplossing van dezen ongezonden toestand is wel deze, dat de arbeidswetgeving voor de Buitenbezittingen met betrekking tot het hygiënisch gedeelte op de hoogte gebracht wordt van haar tijd, zoodat werkgevers, arbeiders en doktoren daarin een leidraad en steun kunnen vinden. Een sanitair politiereglement op de immigratie en op den arbeid met immigranten is voor de Buitenbezittingen noodig.

De Quarantaine- en Epidemie-ordonnantie passen niet voor den arbeid in de Buitenbezittingen. De eerste niet omdat zij, op internationale belangen ingericht zijnde, alleen spreekt van pest, cholera en gele koorts en omdat zij alleen de zee-quarantaine regelt. De arbeiders-immigratie in de Buitenbezittingen toch eischt evenzeer een landquarantaine en quarantaine-maatregelen tegen een aantal andere ziekten, b. v. mijnworm, dysenterie, typhus etc. Wij betreden hiermede het grensgebied der verplichtingen van het Gouvernement aan den eenen en de particuliere werkgevers aan den anderen kant. Algemeene quarantaine-belangen en individueele ziekenzorg gaan hier zonder grenzen in elkaar over.

Dezelfde moeilijkheid doet zich voor met betrekking tot de Epidemie-ordonnantie. Met de pondoks, voor het isoleeren van besmettelijke zieken, waarmede art. 14 dezer ordonnantie genoegzaam neemt, kan de werkgever geenszins volstaan. In koeliehavens in de Buitenbezittingen beteekenen zulke pondoks voor de cultuurgebieden, die in het achterland gelegen zijn een aanmerkelijk besmettingsgevaar.

De ziektebestrijding onder immigrant-arbeiders stelt zeer hooge eischen aan den speurdienst naar de eerste gevallen van besmettelijke ziekten, ook van ziekten, die in de epidemie-ordonnantie niet worden genoemd, en evenzeer aan het objectieve onderzoek van het ziektemateriaal, aan den bouw en de inrichting van het hospitaal en aan de individueele behandeling der geïsoleerde besmettelijke arbeiders. Wij betreden ook daarmede het grensgebied van de verplichtingen der particuliere werkgevers aan den eenen kant en verschillende Departementen, Gemeenten, Landschappen en Locale Raden aan den anderen kant. Immigrant-arbeiders nl. die uit gevangenissen of gouvernementeele of gemeentelijke ziekeninrichtingen ontslagen worden, importeerden vaak ziekten op de ondernemingen, waarheen zij terugkeeren. Hygiënisch geschoolde artsen en moderne ziekenhuisbouw zijn onmisbaar voor het slagen van den arbeid in de Buitenbezittingen.

De koelie- en wervings-ordonnanties bevatten sporadisch enkele onsamenhangende wenken betreffende woningtoestanden, drinkwatervoorziening, vaccinatie enz. Het zwaartepunt echter dezer medische aanwijzingen ligt in eene verplichting die den werkgevers is opgelegd nl. tot kosteloze verstrekking van geneesmiddelen en behandeling van *zieken*. Over den meer noodzakelijken prophylactischen strijd tegen de *ziekten* en over de medewerking van de

zijde der arbeiders, die noodig is om dezen strijd met succes te kunnen voeren, wordt niet of slechts schuchter gerept: en toch is het oplossen van het arbeidersvraagstuk in de Buitenbezittingen allereerst een kwestie van hygienisch goed geleide arbeidersimmigratie en van rationeele ziektebestrijding.

Het gemakkelijkst zijn de vraagstukken, die zich daarbij voordoen op te lossen ten aanzien van de contractanten. Deze verbinden zich voor 3 jaren, men heeft het noodige over hen te zeggen (althans dit behoort wettelijk te worden gewaarborgd) en het is voor zulk een lange periode ook wel loonend om het gemiddeld minderwaardige slag van menschen waartoe „landverhuizers” gewoonlijk behooren, op te kweken tot goede en krachtige arbeiders.

Men wil de poenale sanctie laten vervallen, men wil met vrijere en geheel vrije arbeiders gaan werken in de Buitenbezittingen, men wil uit de immigranten, die men voor het werk van heden inhuurt een volksplanting maken en een arbeidersvoorraad kweken voor de toekomst.

Onmogelijk is dit tegenwoordig zeker niet, maar ik geloof, dat men soms te veel vergeet, dat men voor het welslagen van al deze plannen, de bovengestelde hygienische eischen nog veel scherper zal moeten stellen dan voor den contract-arbeid en ook doorzetten.

De hygienische voorzieningen, die getroffen moeten worden, nemen bij de volgende groepen van immigranten in een klimmende reeks toe.

Het eenvoudigst laten zich complexen bedienen van 4 tot 6 à 8 duizend arbeiders met contract op langen termijn b.v. 3 jaar. Deze verzorging is ook het meest oeconomisch. Het complex kan zich om een centraal hospitaal uitstrekken in een straal van 15 tot 20 K.M. Of zulke arbeiders gestraft kunnen worden, wanneer zij onwillig zijn om een bepaald aantal uren per dag te werken, is voor de geneeskundige verzorging niet van belang. Van een geneeskundig standpunt is de kracht van het contract veeleer daarin gelegen, dat de contractanten zich in tegenstelling met de vrijere arbeiders, gewillig laten onderzoeken op en behandelen en isoleeren voor aanstekelijke ziekten.

De werkgever moet de verplichting op zich nemen om voor goedgeregelde arbeiders-quarantaine te zorgen bij aankomst, voor een goede rijstsoort, voor een dagelijksche opzending der zieken, en voor een moderne hospitaalvoorziening. De kosten voor zulk

een geneeskundige verzorging behoeven niet meer dan één gulden per koelie per maand te bedragen, dokterstractement inbegrepen. De sterfte behoeft niet hooger te zijn dan 7 tot 10 per duizend per jaar. Veel ingewikkelder wordt de verzorging, wanneer de werkgever zich toelegt op het bevorderen van vestiging van groote gezinnen en op kolonisatie met gewezen contractanten. Ziek melden, onderzoek, isolement en behandeling van vrouwen, niet-contractanten en van kinderen is moeilijker, dan van contractanten, zoodat de ziektebestrijding er gewoonlijk onder lijdt. De kinderen werken veel meer dan de volwassenen de verspreiding in de hand van ziekten als: malaria, buikziekten, enz. De eigenlijke kolonisatie met gewezen contractanten vereischt bovendien haar eigen maatregelen. Ook hierbij verdient de vraag overweging, waar de verplichtingen van den werkgever ophouden en waar die van het Gouvernement beginnen.

Veel uitgebreider wordt de noodige verzorging wanneer de werkgever wil koloniseeren met arbeiders, aan wien al dadelijk meerdere vrijheden zijn toegestaan, bv. het vrijlaten in de voeding (warong- en gaarkeukenstelsel) en wanneer de werkgever vrije arbeiderskampongs inricht, of daarvoor het noodige geld ter beschikking stelt, als ook aanstuurt op sawah- en tuinbouw door de arbeiders. Ik grijp deze voorbeelden niet uit de lucht; ik ken plaatsen, waar men deze proeven met opoffering van groote sommen gelds neemt en waar de moeilijkheden van behoorlijke sanitaire verzorging tot gevolg hebben gehad, dat de beri-beri, die eerst niet voorkwam, weder vele slachtoffers maakt. Men liet de voeding vrij, besteedde $\pm$ 70.000 gulden voor $\pm$ 4000 koelies aan het bouwen en inrichten van warongs en gaarkeukens, verhoogde het dagloon met een toeslag van $\pm$ 10 cts. daags voor eetgeld en dit alles met het genoemde treurige gevolg.

Om over 1000 vrije arbeiders per dag te kunnen beschikken, moet men al dadelijk een dorp stichten voor $\pm$ 1200 werkbare mannen met gezinsaanhang; slechts $\pm$ 80 % der vrijen komen uit. Van een geslaagde kolonisatie en van vrije arbeiders zal men bovendien niet kunnen spreken, voordat de gevestigde kolonisten door grootere geboorte dan sterfte een bevolkingsoverschot leveren, en voordat de levensmiddelen-voorziening der kolonisatie, vooral ook de ziektevoorkoming en bestrijding gewaarborgd zijn, *buiten bemoeienis van den werkgever*. Zonder deze onafhankelijkheid is de vrijheid slechts schijn.

Afgezien nog van den laatsten eisch, kost reeds die der voedselvoorziening veel hoofdbrekens en geld.

De 1200 arbeiders n.l., hebben hun dagtaak; voor rijstbouw en groententeelt zal men dan ook op een belangrijk surplus moeten rekenen boven de evengenoemde 1200 arbeiders. Vooral in de Buitenbezittingen is de voedselvoorziening door eigen aanplant, speciaal van tweede gewassen en groenten, vaak een eisch. Op steun in deze van de schaarsche, soms zelfs geheel ontbrekende inheemsche bevolking valt gewoonlijk daarvoor niet te rekenen.

Ook bij deze arbeiderskolonisaties doet zich de vraag voor, waar de verplichtingen van den werkgever in de Buitenbezittingen ophouden en waar die van het Gouvernement beginnen. Voor proefnemingen op dit gebied zullen in de eerste plaats die gewesten in aanwerving kunnen worden gebracht, die reeds een goeden geneeskundigen dienst hebben, bijv: Sumatra's Oostkust. In minder goed voorziene gewesten zonden zulke proeven veel onheil stichten.

Wij raken met dit voorbeeld op het terrein van de kolonisatieproeven, zooals die door de Regeering genomen worden in de Buitenbezittingen.

De verzorging van deze kolonisaties is zelfs iets eenvoudiger, doordat de gouvernementskolonisten geen handelsprodukt behoeven te leveren. De Gouvernementskolonisten kunnen al hun tijd en zorgen besteden aan landbouw en veeteelt. Ook is het Gouvernement vrijer in zijn keuze van gezonde kolonisatieterreinen. Ingewikkelder worden de verhoudingen alweer, wanneer de werkgever den door min of meer vrije arbeiders te verrichten arbeid uitbesteedt aan tusschenpersonen (aannemers).

Dit aannemerschap werkt, van een geneeskundig standpunt bezien, op enkele plaatsen wel goed. Op andere plaatsen echter bleek het, dat aannemers zeer ongewenschte tusschenpersonen kunnen zijn tusschen arbeider en werkgever. De werkgever moet met alles bijspringen: voeding, onderdak, hospitaalvoorziening enz., en moet zelfs door middel van eigen employé's toezicht op het werkvolk uitoefenen. Zulke tusschenpersonen ziet men soms groote kapitalen oversparen op de levering van voeding aan de arbeiders. Voor de wet zal uiteraard de eerste werkgever aansprakelijk moeten blijven; met tusschenpersonen zal de arbeidswetgeving zich niet kunnen inlaten.

Langzamerhand zijn wij genaderd tot de moeilijkst te regelen

gevallen van arbeidersverzorging n.l. het werken met ver uit elkaar gelegen kleinere groepen immigranten in streken zonder voldoende inheemsche bevolking. Een volledige geneeskundige dienst voor eenige honderden arbeiders, drukt te zwaar op de exploitatie. Men bouwt in de laatstgenoemde gevallen daarom vaak een estateshospitaal, dat periodiek door een dokter wordt bezocht.

Dit systeem vereischt de grootste ervaring en toewijding bij werkgever en dokter, en wanneer men in zulk een geval te doen heeft met vrije immigranten, die soms niet eens gekeurd worden bij het inhuren en die in geval van aanstekelijke ziekten niet doelmatig geïsoleerd kunnen worden, dan wordt het geheel onmogelijk, om iets degelijks te bereiken. Zulke complexen zijn een groot gevaar voor de werfgebieden, waarheen de zieke arbeiders, die het werk moeten opgeven, terugkeeren.

Ik heb met het voorgaande geen bezwaren willen schepen waar zij niet zijn, ik heb slechts opgesomd en gerangschikt, wat ik in de Buitenbezittingen ontmoet heb. Mijn slotsom is deze, dat men veel menschenlevens en geld zal kunnen sparen door het moeilijkste niet in eens te willen tot stand brengen. Het zou zeer te betreuren zijn, wanneer men, door het bijna onuitvoerbare te vergeefs te beproeven, aan de uitvoerbaarheid van het eenvoudigere zou gaan twijfelen!

Het doel der medische immigranten-arbeidersverzorging is om, gelet op den stand der hygienische wetenschappen, met een minimum van middelen, de gemiddelde arbeidskracht van den immigrant-arbeider op het hoogst mogelijk niveau te brengen en te houden en om de arbeiders-sterfte onder de meest uiteenlopende omstandigheden binnen normale grenzen te houden.

De belangen van den werkgever beginnen in het werfgebied. Vaak tracht de werkgever in de Buitenbezittingen zijn slechte koelie-toestanden te verontschuldigen door er op te wijzen, dat de koeliekeuring op Java zoo slecht is.

Ik durf niet beweren, dat de koelies op Java niet beter kunnen worden gekeurd. Over slechte keuring klagen niet alleen landbouw-ondernemers en bedrijfschefs, maar evenzeer levensverzekeringsmaatschappijen en die nemen toch nog al voorzorgsmaatregelen en betalen zwaar.

Ik wil ook gaarne aannemen, dat men door betere keuring, meer blinden, krankzinnigen en menschen met hartgebrek enz. kan

weren uit de arbeiderskolonies. Inlanders echter, die het thuis goed hebben en flink en gezond zijn, laten zich in den regel niet werven voor de Buitenbezittingen.

En de normale kampong-smetstoffen, nl. die van mijnworm, dysenterie en andere besmettelijke buikziekten, kan men den emigrant door de strengste keuring niet beletten als immigrant bij zich te hebben. Wanneer men daarop niet is verdacht, hebben deze smetstoffen een veel verderfelijker invloed in de koeliekampons dan in de desa.

Als ik de omstandigheden goed overzie, dan lijdt de gemiddelde arbeidskracht in de koeliekampons in Indië meer onder ondoelmatige voeding en onder de genoemde kampongsmetstoffen, dan onder den import van invaliden; dan is het verstrekken van voldoende krachtvoedsel aan den arbeider slechts een kwestie van inzicht en organisatie; dan laat zich de strijd tegen de gewone kampongsmetstoffen niet moeilijker aanbinden, dan die tegen een slechte koeliekeur; en dan mag zelfs voorspeld worden, dat betere voeding en een krachtiger terhandnemen van den strijd tegen de genoemde smetstoffen in staat zullen blijken, de klachten over slechte koeliekeuring, die soms zoo sterk op den voorgrond worden geschoven, op den achtergrond te doen geraken.

Na de keuring heeft de werkgever belang bij de verzorging zijner arbeiders in de strandkampons, op het koelieschip en in de koeliehavens van aankomst in het cultuurgewest. Alleen in gevallen van quarantaine-ziekten neemt het Gouvernement eenige verplichting op zich. Verder stelt de wervingsordonnantie enkele eischen aan de koeliedépôts. Het voornaamste echter waarop gelet dient te worden is, dat de aanstekelijke zieken, speciaal die met eenig buiklijden, worden opgespoord en uitgeschakeld c.q. achterblijven voor isolement en behandeling; dat de koeliedépôts niet in een malariacentrum liggen en dat de terreinen van de koeliedépôts, het koelieschip, de localiteiten, de keukens, de privaten, de badkamers, en het eten en drinken zindelijk behandeld worden. Doelmatigheid is bij al deze zaken van meer waarde dan kostbaarheid.

In vele tweede klasse koeliehavens als: Palembang, Benkoelen, Samarinda enz., zijn de afdeelingen voor besmettelijke ziekten nog uiterst primitief en niet ingericht op een goed isolement en op een goede verpleging van besmettelijke buikzieken. In plaatsen, waar een gemeenteraad is, zal deze zich gemakkelijk laten vinden om met steun van de Regeering c.q. ook van ondernemers

moderne inrichtingen voor besmettelijke ziekten te laten bouwen. In plaatsen echter zonder eigen geldmiddelen, is de kwestie reeds moeilijker en doet men het beste om zooveel mogelijk op het eigen hospitaal te vertrouwen. Quarantaine-stations zooals te Medan dienen alleen tegen pest en cholera, en kunnen ook niet in alle koeliehavens worden opgericht.

Het moet een vaste stelregel zijn, dat geen enkele koelie tot de koelienederzettingen wordt toegelaten, dan nadat de dokter hem in een goed ingericht hospitaal een paar dagen in observatie gehad heeft. Hij moet in dien tijd onafhankelijk van het al of niet hebben van klachten systematisch op arbeidersziekten worden onderzocht en gereinigd worden van wormen. Wanneer hij aan eenige buikziekte blijkt te lijden, dan houdt de dokter hem in het hospitaal achter. Ik ken ondernemingen waar aan buikziekte (bacillaire dysenterie) in één jaar tijds 10—20, en in een enkel geval zelfs 40 % der koeliebevolking overleden is. Dit kan alleen, doordat de quarantaine op de nieuwelingen niet ernstig wordt toegepast en doordat de ziekenopzending uit de koeliekampongs naar het hospitaal niet trouw geschiedt. De eerstelingen steken dan op den duur de geheele koeliebevolking aan en infecteeren bodem en behuizing. Het bosch is op het oogenblik dat het opengekapt wordt, smetstoffenvrij en wat werkgever en dokter zaaien op de vierkante halve kilometer, waarop de arbeiders gehuisvest worden, zullen zij er ook moeten oogsten. En snel en scherp beoordeelt men hun succes naar het gehalte der aangetreden koelies in verband met koelieverloop en koeliesterfte.

Er dient steeds een scherp geformuleerde afspraak gemaakt te worden, tusschen dokter en werkgevers, wat betreft de verplichtingen, die elk op zich neemt met betrekking tot de verzorging van de koelies in de koelienederzettingen.

Daarbij moet op het volgende worden gelet.

De dokter moet zijn tijd zooveel mogelijk vrij houden voor de studie van het binnenkomende ziektemateriaal, dat hem uit de koeliekampong dagelijks wordt toegezonden. Hij moet allen tijd hebben om dit materiaal statistisch, naar de plaats van herkomst en met behulp van de meest moderne onderzoekingsmethoden in laboratorium, enz., te bewerken en te onderzoeken. Eerst, wanneer dit onderzoek hem aanwijzingen geeft, dat er in de koeliekampongs iets moet haperen b.v. bij het binnenkomen van het 2e typhusgeval uit één pondok of van veel mijnworm, malaria of enkele

dysenteriegevallen, is een inspectie noodig, die naar gelang van het resultaat dier inspectie, soms door meerdere bezoeken aan de bedreigde koeliekampong zal moeten worden gevolgd. Periodieke, b.v. wekelijksche doktersbezoeken aan de koeliekampongs, zooals door werkgevers vaak worden geëischt, of er ziekten heerschen of niet, kosten den dokter een schat van tijd, dien hij beter had kunnen besteden, — in het belang van de koelies, — door arbeid in hospitaal en laboratorium. Ook bezoeken aan Europeesche employé's, administrateurs en families op de kebons mogen den dokter niet meer tijd kosten dan onvermijdelijk is. Een dokter kan een hospitaal met 150 zieken van $\pm$ 5000 arbeiders zeer goed aan, maar dan moeten de Europeesche families ook mee helpen, door zooveel mogelijk den dokter in zijn hospitaal te gaan consulteren. De hygiënische maatregelen, die in de koeliekampongs behoren te worden genomen n.l. wekelijksche schoonmaak, voedsel- en drinkwater- (thee)- voorziening, terreinonderhoud, privatenverzorging enz., kunnen eens en vooral, door den administrateur op advies van den dokter worden voorgeschreven. Voor de uitvoering van al deze maatregelen mag nimmer de dokter of het hospitaalpersoneel verantwoordelijk worden gesteld. Een employé, die voor het opvolgen der voorgeschreven maatregelen niet zorgt, is onbruikbaar en behoort niet zelfstandig te werk te worden gesteld. Het allereerste van al deze voorschriften is dit, dat iedere arbeider, die wegens ziekte niet werkt, denzelfden dag, hoogstens den 2en dag naar het hospitaal moet worden gestuurd. Vele werkgevers meenen, dat luie arbeiders hierin een middel vinden om zich aan den arbeid te onttrekken. Ik kan hiertegen alléén aanvoeren, dat de ervaring leert, dat dit niet juist is, als tenminste het hospitaalbedrijf niet slaapt. Men bedenke toch dat de Deliplanters dit systeem van dagelijks opzenden van zieken niet reeds 15 jaren zouden hebben volgehouden voor 150.000 arbeiders, als het in de praktijk niet voldeed. Het ligt trouwens voor de hand, dat een opzending van alle dagzieken gunstig werken moet. Men loost daarmee tijdig de eerste typhus, dysenterie e.a. aanstekelijke lijders, voordat zij de medearbeiders hebben kunnen aansteken. Het is voor een groot deel aan deze vroege evacuatie van zieken te danken (c.q. het sluiten van estateshospitaaltjes), dat vele ondernemers in de Buitenbezittingen, die onder moeilijke omstandigheden werken in ongezonde streken, hun sterfte en ziektecijfer toch op een laag niveau kunnen handhaven, n.l. $\pm$ 7 tot 10

per 1000 per jaar sterfte en $\pm 3\%$ ziektecijfer. Het hospitaal speelt een zeer voorname rol in de arbeidersverzorging. Het is een noodzakelijk instrument bij den strijd tegen de ziekten waardoor elke koelie-nederzetting in Indië voortdurend bedreigd wordt. Op den opzet van het hospitaal en de exploitatie kom ik later terug.

§ 2. DE KOELIEZIEKTEN.

a. *Algemeene beschouwingen.*

Wanneer werkgever en dokter het niet verhinderen, ziet men de bevolking van de koeliekampongs in Indië allerwege gebukt gaan, voornamelijk onder de ziekten, die door ondoelmatige voeding en door onzindelijkheid veroorzaakt worden. Dat zijn in onze inlandsche maatschappij beri-beri en ontlastingziekten, met name mijnwormziekte en allerlei slepende besmettelijke ingewandsziekten. Het zijn zeer alledaagsche kwalen en zij schrikken niet op, als cholera, pokken en pest, wanneer deze een kampong overvallen. Doch als een kanker knagen zij zonder ophouden aan de volkskracht van ons land en op den duur stellen zij veel meer arbeiders buiten werk, dan de bovengenoemde gevreesde quarantaine-ziekten.

Zoolang de ziekten der voeding en der onzindelijkheid nog den boventoon voeren in een koeliekampong, ziet men ziekten als longontsteking en tuberculose, typhus en malaria enz., alleen onder bijzondere omstandigheden van tijd en plaats een rol van beteekenis spelen.

Die voortdurend in gevaar en ellende verkeert, schijnt het gezicht op het gevaar en het gevoel voor de ellende te verliezen, althans ik kan geen andere verklaring vinden voor het feit, dat men ondernemingen aan de gevolgen van ondoelmatige voeding en onzindelijkheid kan zien te gronde gaan, zonder dat veel gemoederen in opstand komen.

Voeding en zindelijkheid zijn zaken, welke werkgevers en doktoren, die toch de gezaghebbende leiders zijn in hunne arbeiderskolonies in de hand hebben, wanneer en zooveel zij dit wenschen; zou men meenen. Doch in de koeliekampongs schijnen de inzichten omtrent doelmatige voeding en zindelijkheid soms in een ban van blindheid geslagen; althans alleen op deze wijze laten zich de onvoorzichtigheid en nalatigheid verklaren, die hier en daar nog op dit gebied heerschen.

Algemeene kamponghygiëne, met name verstandige zorg voor doelmatig voedsel en zindelijkheid behoeven geen schatten te kosten; waar zou het in dat geval met de armen aan geld heen

moeten? In de koeliekampong zijn zij bijna uitsluitend een kwestie van inzicht en contrôle.

De medische arbeidersverzorging in Indië schijnt in het teeken der uiterlijkheden te willen komen. Dat moet verhinderd worden. Kasteelen van koelieloodsen en hospitalen, die men hier en daar ziet verrijzen, zijn de uiterlijke bewijzen van de macht, waarover werkgevers en doktoren vaak kunnen beschikken, doch aan de rijen van zwakken en zieken, die men in zulk eene luxueuse omgeving soms te gronde ziet gaan aan de gevolgen van ondoelmatige voeding en onzindelijkheid, proeft men dan een zekere onmacht op dit punt der sociale geneeskunde.

b. De voedings-ziekten.

Er zijn in den laatsten tijd gegevens verzameld, omtrent de volksvoeding op Java, die ons er op verdacht moeten doen zijn, dat het bij nader onderzoek zou kunnen blijken, dat de Javaan gemiddeld genomen „niet” in hoofdzaak leeft van rijst, zooals vrij algemeen gedacht wordt. Dit neemt natuurlijk niet weg, dat in zekere wijken in groote plaatsen en ook in zekere landstreken de bevolking „wél” in hoofdzaak van rijst leeft. Vooral ook in de Buitenbezittingen zijn zulke streken niet zeldzaam en op de cultuurondernemingen en bij de bedrijven in deze gewesten is rijst bijna algemeen de hoofdschotel. Dat dit onvermijdelijk nog een onbeperkt langen tijd het geval zal blijven, ook voor gevangenen e.a. bevolkingsgroepen, vindt zijn oorzaak in de twee volgende omstandigheden:

De kostverzorgers van deze groepen van personen streven uiteraard naar een kost, die niet alleen goed is, maar tevens zoo goedkoop mogelijk, en zoo eenvoudig mogelijk bij het transport der grondstoffen, en bij het bereiden, de distributie en het opdisschen der spijzen.

De genoemde bevolkingsgroepen, vooral ook de immigrant-arbeiders leven en werken vaak onder omstandigheden, waarin van een uitgebreide spijskaart en een gedifferentieerde toebereiding der spijzen geen sprake kan zijn (ontginningen, wegeaanleg, gestichten, veldtochten enz.). Aan alle evengenoemde eischen voldoet, wanneer de soort van rijst slechts goed gekozen is, een menu, dat hoofdzakelijk uit rijst bestaat. Is de keuze van de rijstsoort echter een verkeerde, en dit is helaas nog zeer dikwijls het geval,

dan kan men een voortdurende voeding met rijst als hoofdschotel niet anders dan moordend noemen.

Bij het Billitonbedrijf telde men in 1908 op 12500 arbeiders nog 700 gevallen van beri-beri. Nadat tot het verstrekken van een betere rijstsoort was overgegaan, daalde het aantal beri-beri gevallen in 1909 op 13600 arbeiders plotseling tot 4. Dit is slechts één voorbeeld uit talloze, die ter beschikking staan.

De immigrant-arbeider in de Buitenbezittingen is wat de voeding, het onderdak en de ziektebestrijding betreft, geheel van den werkgever afhankelijk. Op de prijzen en de voorraden van de particuliere warongs en toko's op het perceel, oefent de werkgever zooveel invloed uit als hij verkiest. De werkgever mag m.i. dan ook onder alle omstandigheden aansprakelijk worden gesteld voor een doelmatige voeding zijner arbeiders. Zoodra de ondoelmatigheid blijkt, is m.i. de tijd voor goede raadgevingen voorbij, ook al betreft het z.g.n. vrije arbeiders. Een wettelijke regeling is hier veel meer op haar plaats.

Op het dagmenu van den arbeider in de Buitenbezittingen, plaatste de vroegere Resident van Sumatra's Oostkust 700 gram rijst. 't Was wat veel, meende men; in elk geval is het duidelijk, dat na het eten van dergelijke hoeveelheden rijst per dag, niet buitensporig veel plaats kan overblijven voor andere spijzen. De koelierijst in de Buitenbezittingen is voor het allergrootste deel importrijst. Het gemiddelde dagrantsoen aan rijst per volwassene op Java, schijnt beneden de 400 gram te willen blijven, waarvan dan volgens de cijfers der in- en uitvoer (1916), slechts 12% importrijst. Het ligt voor de hand, dat de soort van importrijst voor den Javaan onder deze omstandigheden van veel minder belang is dan voor den immigrant-arbeider in de Buitenbezittingen.

Importrijst is, tenzij men zeer speciale eischen stelt aan den leverancier, geheel afgewerkte rijst, d.w.z. rijst, die als stapelprodukt en speculatie—artikel groote voordeelen aanbiedt aan den handelaar, doordat zij langen tijd bewaard kan worden zonder onbruikbaar te worden. Door het afwerken der rijst gaan de eiwitten enz., die in het zilvervlies en in de rijstkiemen van half-afgewerkte rijst (zilvervliesrijst) aanwezig zijn, en die aan de lucht bloot gesteld veel sneller vergaan dan de stijfsel-korrels die na het afwerken der rijst overblijven, voor den mensch verloren. En terwijl de varkens, de paarden en de eenden enz. welig tieren door

den rijstafval, die men hun zeer te recht als krachtvoedsel toedient, verkeert de mensch, die op afgewerkte rijst is aangewezen, eerst een tijdlang in slechten voedingstoestand, om nadat hij de beri-berigrens heeft overschreden, aan deze ziekte te gaan lijden en er aan te sterven.

Inheemsche rijst wordt in hoofdzaak half afgewerkt genuttigd. Ik weet wel, dat Java-rijst ook voor eigen gebruik in zekere hoeveelheden fabriekmatig wordt afgewerkt, doch deze hoeveelheden leggen weinig gewicht in de schaal zoodra men de bevolking op Java als één geheel beschouwt. Tien gram fabrieksrijst per hoofd per dag toch, vereischen voor geheel Java een jaarproduktie van meer dan 100.000 ton.

Reeds bij de eerste ontginning wordt de gemiddelde werkkraft van den immigrant-arbeider in de Buitenbezittingen ernstig bedreigd, wanneer niet streng gelet wordt op de soort van rijst waarmede hij zich moet voeden.

Tweede gewassen en versche groenten ontbreken op jonge ontginningen. Men zit midden in het oerbosch, het gaat niet anders. De arbeiders, die zich onder deze omstandigheden met afgewerkte rijst voeden, kwijnen weg. Door hun verminderd weerstandsvermogen worden zij vatbaar voor allerlei infecties. Vooral in slecht beheerde arbeiderskwartieren doet bovendien het nachtdobbelen veel kwaad. Al naar mate de koelies meer verzwakt raken, moet de administrateur hen meer jachten om op tijd het afgesproken aantal bouws in aanplant te krijgen. En ten laatste ziet men de koelies in groot aantal te gronde gaan aan beri-beri, aan intercurrente ziekten, vooral dysenterie en mijnworm en in malaria streken ook aan malaria.

Gaat het goed met het bedrijf, dan ziet men later vaak nog een andere samenloop van omstandigheden ontstaan, die eveneens het optreden van beri-beri in de hand werkt. Ik heb rijke Maatschappijen en bedrijven gekend, waar een Inlandsche arbeider soms wel f 50.— 's maands kon sparen en waar hij in goed voorziene warongs en tokò's — die tot in finesses onder contrôle stonden van den werkgever, zich voor weinig geld een royalen hotelkost kon verschaffen en waar de beri-beri nog steeds slachtoffers bleef eischen.

De weelderige arbeider schaamt zich voor zijn vroegere kampongrijst en eischt witte gepolijste „No. satoe” en als bijspijs,

verkiest hij soms het Europeesche doodgekookte blikjeseten, dat hij in de toko haalt, boven de goedkoopere en betere versche produkten van eigen bodem, die in de warongs voor hem gereed worden gehouden.

Op deze wijze ziet men de beri-beri een ziekte worden, als gevolg van den relatieven welstand van den arbeider.

De enkelen, die men met aperte beri-beri ziet rondstropelen, zijn de aanklagers van den algemeenen voedingsnood.

Waar een enkel geval van aperte beri-beri optreedt, is schuld, men kan het niet anders inzien. In de omgeving van het aperte geval staat de geheele gelijkgevoede omgeving min of meer aan de beri-berigrens en komen allen noodeloos te kort aan werkracht en weerstandsvermogen.

Den rijken werkgever ziet men zich redden door een onnatuurlijk groot koelieverloop en door bv. 140 koelies aan het werk te houden voor elke 100 normale dagtaken. Maar zulk een werkwijze kost schatten van geld en maakt het bestaan van minder rendabele bedrijven onmogelijk.

Hoe eenvoudig de oplossing van het vraagstuk ook lijkt, alleen een geneesheer, die geleerd heeft zijn denken te richten op het voorkómen van ziekten, ziet men op het denkbeeld komen te trachten zich door de moeilijkheid heen te slaan door de eenmaal ingekochte geslepen rijst te mengen met 20 of 25 % versch gestampte onafgewerkte rijst.

Van meer belang dan een luxueuse bouw van koelieloodsen en hospitalen is het overleg, welke rijst men zijn koelies wenscht te laten eten en welke niet. De levenstaak van den dokter, die zijn werkgever in dezen weet te raden, kan kapitalen aan werkkrachten sparen. Arbeidersrijst mag slechts gedeeltelijk afgewerkt zijn, zoodat het phosphorgehalte nog ten minste $\frac{1}{2}\%$ bedraagt. Het kost geen geld, doch alleen overleg om bij de eerste ontginning direct voor oebie- en groentetuintjes te zorgen.

c. De ziekten der onzindelijkheid.

1e. Wormziekte.

In een stad leven de menschen meer opgehoopt dan in een desa op het land; vooral in de Buitenbezittingen heeft meest iedere inlander zijn eigen erfje. Heeft een inlander op het land al gauw honderd vierkante meter om er zijn vuil, ontlasting en

voedselrestanten over te kunnen verspreiden, in een handelswijk in de stad zijn het er geen twintig. Vooral ook in een koeliekampong, wanneer er niet speciaal op wordt gelet, is de dichtheid van vuil, ontlasting en voedsel-restanten, die per terreineenheid aan vliegen en ander gebroed worden aangeboden tot voedsel en broedplaats, al gauw onvergelykelyk veel grooter dan in de desa ooit het geval is.

Twee maal dichter op elkaar, vier maal minder oppervlak.

De ziekten, die aan de algemeene inlandsche onzindelijkheid verbonden zijn, met name wormziekte en besmettelijke ingewandsziekten, vereischen in de koeliekampong dan ook veel meer oplettendheid, dan in de kleine desa. Een enkele lijder aan wormen of eene besmettelijke diarrhoea — en besmettelijk zijn zij praktisch gesproken allen — sticht in een koeliekampong veel meer kwaad, dan in de desa het geval is, en met de toenemende vuil-dichtheid houdt de kans op ziekte en dood aan mijnworm en dysenterie gelijken tred.

De contractant-Vorstenlander brengt gemiddeld meer dan honderd mijnwormen mee uit zijn moeder-kampong, en al had de nieuweling bij de keuring gezonde ingewanden, — onderweg naar de kebon wordt een zeker procent arbeiders besmet met dysenterie en andere kampong-ziekten, zooals de buurten en de keukens, waar onderweg gegeten wordt en overnacht, dit medebrengen.

Bevrijdt men den immigrant bij aankomst in het cultuurgebied niet eerst van zijne normale kampong-smetstoffen, en heerscht er geen doelmatig toezicht op de zindelijkheid in de koeliekampong, dan gaat het met de besmettelijke ontlasting als volgt:

Terwijl de Chinees zijn privaat, — al is het maar een gat in den grond met planken er over heen, — meestal zindelijk gebruikt en bij aankomst onmiddellijk grondwaterkuilen tracht te graven, die hij bovendien nog onderscheidt in kuilen, waarbij hij baadt en andere waaruit alleen drinkwater geschept mag worden, gaat de inlander het liefst naar het water. Of dit flink stroomt en of het niet tevens het algemeene bad-, wasch- en drinkwater is, baart hem weinig zorgen. Is er geen water bij de hand om zijn behoefte in te doen, dan komen de gunstige plekjes in het terrein aan de beurt. Koffiepluksters en latex-tappers, tenzij men hen misschien zou kunnen leeren emmertjes met zand mee te nemen en te gebruiken, kunnen wel niet anders dan de tuinen

waarin zij werken bevuilen. En in de koelie-kampongs, al heeft de werkgever voor privaatputjes met opgebouwde huisjes gezorgd — als er niet streng de hand aan gehouden wordt, is speciaal de inlander wel zoo onzindelijk, dat de faeces niet terecht komen waar zij behooren maar de zitting ermee bevuild wordt. De opvolger doet hetzelfde en na een paar dagen is iedereen — en zeer terecht — te vies van dit huisje om het te gebruiken. Men vindt overal in de omgeving faecaliën liggen.

Zijn het nu gezonde faeces, die op deze wijze in het terrein verspreid liggen of in het algemeene bad- en drinkwater terecht komen, dan is het alleen uiterst vies, maar niet gevaarlijk. Maar de faeces van de koelies bevatten gewoonlijk ontelbare hoeveelheden wormeieren en een zeker procent arbeiders — hoeveel zorgen de werkgever ook aan zijn arbeiders-kolonies besteedt — raakt met elke ontlasting ontelbaar vele ziektekiemen kwijt van dysenterie en andere besmettelijke diarrhoea. En in deze kiemen en in deze eieren steekt het gevaar.

Vastgezogen in den darm van den gastheer doch zonder zich daarin te vermenigvuldigen, leven de honderden mijnwormen, die door onverzorgde immigranten in de arbeiders-kolonies worden geïmporteerd, van het darmepitheel en van het bloed, dat zij den arbeider afzuigen. Met elke ontlasting raakt de mijnwormdrager tallooze eieren kwijt. In de omgeving van een onzindelijk inlandsch privaat — vooral wanneer dit privaat, zooals in een koelie-kampong vaak het geval is, voor honderden van menschen moet dienen — is het eiergehalte per kilogram grond onberekenbaar. Uit elke kluit kan men zonder veel moeite duizenden mijnwormlarven kweken. Deze onzichtbaar kleine larven, die uit de eieren te voorschijn zijn gekomen, hebben een uiterst taai leven. In water bewaard, blijven zij maanden lang in leven. In vochtige omgeving kruipen zij b.v. langs grassprietjes naar boven en wachten af totdat een voorbijganger, die met zijn bloote beenen langs de halmen strijkt, ze meeneemt op zijn huid. Ook in plasjes binnenshuis, op aarden vloeren, in blikjes met water enz. kunnen zij zich verzamelen. Onzindelijke privaten en koeliepondoks, vooral als het er vochtig is en donker en natte aarden vloeren zijn een ernstig gevaar voor de arbeidersgezondheid.

De eerste dagen, wanneer de uitwerpselen nog kenbaar zijn als zoodanig, behoedt de walging, die de inlander voor faecaliën voelt

hem wel om er in te trappen; maar eenige dagen later, als de gevaarlijke plekken, door mieren doorwoeld, onherkenbaar geworden zijn, is er voor hem geen reden meer om ze te mijden. De meegenomen larven kruipen den mensch door de huid heen en in eenige weken tijds komen zij dan tot volle ontwikkeling en scharen zij zich bij de andere mijnwormen in den darm van den ongelukkigen arbeider. Op deze wijze woekert het kwaad der onzindelijkheid voort in de arbeiderskolonies en met het toenemen van het gemiddelde wormgetal daalt de gemiddelde arbeidskracht. De mijnworm scheidt ook nog vergiften af, die in het bloed van den gastheer worden opgenomen, en laten de wormen even los, dan bloeden de bijtewondjes ook nog na. Bij nog goede kleurkracht ¹⁾ van het bloed, n.l. 80% van de normale, kon ik soms 300 en meer mijnwormen afdrijven. Op onverzorgde kebons is een mijnworm-bloedarmoede met 30% kleurkracht van het bloed en minder geen zeldzaamheid en met ivoorwitte slijmvliesen en zuchtige beenen, die den leek en den arts, wanneer deze er niet op verdacht is, aan beri-beri doen denken, ziet men de ergste zieken, die geen 10% bloed-kleurkracht meer halen, op hun spoedig einde wachten.

De werkgever, die niet gesteld is op een al te hooge koeliesterfte, en die er geen 12 of 15% zieken op na wenscht te houden en voor 100 dagtaken geen twee honderd koelies, ziet men elke gelegenheid aangrijpen om van de koelies met vergevorderde mijnwormbloedarmoede af te komen.

Dit gaat het eenvoudigst met vrije koelies. Zonder mopperen blijven de zwakken thuis. En bij eene onverzorgde arbeidersbevolking is het tewerkstellen van vrije bevolking op de kebons, zooals o.a. bij den koffiepluk vaak geschiedt, voor de volksgezondheid een gevaar, dat niet mag worden onderschat. Werkgevers echter, die met contractanten werken, laten contractgelden aan de ontslagenen zitten en moeten bovendien opnieuw geld uitgeven om hunne arbeidersbevolking op sterkte te houden. Zij bedenken zich eerst tweemaal; maar wanneer de hospitaalvoorziening slecht geregeld is (estateshospitalen met periodieke doktersbezoeken) dan klimmen de uitgaven voor geneeskundige verzorging al gauw

¹⁾ Het onderzoek op bloedarmoede geschiedt door de kleurkracht van een druppel bloed te meten: de bloeddruuppel wordt met een soort vloeipapier weggetipt en de kleur van de uitgevloeide druppel wordt vergeleken met een tabel van verschillende tinten rood.

tot 15 en 20% der totale begroting en dan kan men het begrijpen, dat de werkgever er toekomt om tot 10% 's jaars en meer zijner koelies binnen tijds af te danken en naar hunne kampongs terug te sturen.

De koelies, die ik uit sommige cultuurstreken op dokterscertificaat zag repatriëeren, leden bijna steeds aan vergevorderde bloedarmoede tengevolge van mijnwormziekte e. a. buikziekten en in hun moeder-kampongs keeren zij alleen terug om de streken, waaruit de werkgever weer zijne aanvulling trekt, nog sterker te infecteeren en om er te sterven aan mijnworm-uitputting en intercurrente ziekten.

Met chenopodium en wonderolie kan men desnoods bij 1000 man in één morgen zeker meer dan de helft van het aantal aanwezige mijnwormen dooden en afdrijven en daardoor de eieren en larvendichtheid van den grond, waarover de arbeiders gaan, plotseling aanmerkelijk verkleinen. En met zindelijkheid en herhaalde kuren kan men zijne terreinen zoo goed als larvenvrij maken en de gemiddelde arbeidskracht zijner koelies op aanzienlijk hooger peil brengen.

In Limburg laat men geen arbeiders tot de mijnen toe, wanneer zij mijnwormeieren in hun ontlasting vertoonen, maar hier in Indië stuit men een enkele keer nog op een mijnarts, die ernstige mijnworm-anaemiën onder zijne koelies moet vertoonen en die meent, dat zijne bloedarme arbeiders, die niet in de mijn werken, ook niet aan mijnworm kunnen lijden!

De koelie-dokter, die zich op het rationeele standpunt stelt, dat hij met een minimum van middelen een krachtige arbeidersbevolking moet trachten te kweken uit elk materiaal, dat zich voordoet, zal zich voor wat het mijnworm-vraagstuk betreft, m.i. ook op het standpunt moeten stellen, dat elke druppel bloed, die de mijnworm zijn arbeiders dagelijks meer afzuigt dan onvermijdelijk is, eene zekere hoeveelheid energie vertegenwoordigt, die den arbeider schaadt aan zijne gezondheid en aan zijn weerstandsvermogen en die de werkgever te kort komt aan geleverde dagtaken.

2e. De Besmettelijke Buikziekten.

Koelies zijn geen menschen, die veel last hebben van nerveuse diarrhoea en behalve den enkelen keer, dat een koelie met een gezonde maag zich heeft overeten, zijn hunne minder goed gebonden faeces

praktisch gesproken dan ook besmettelijk. Het vereischt werkelijk oefening om uit half zachte ontlasting, de slijmvlokjes te visschen, die de ziektekiemen herbergen, en om deze kiemen daarin aan te toonen. In een laboratorium waar het faeces-onderzoek eenmaal als vlot bedrijf georganiseerd is, haalt men deze kiemen ook uit ontlastingen, die menigeen niet voor ziekelijk zou durven te houden; ook al, omdat hij zich zelf dan bekennen moet, dat zijn eigen faeces ook wel eens ziekelijk zijn en gevaar kunnen opleveren voor zijne omgeving.

In het algemeen bestaat in Indië de neiging om allerlei darmstoornissen zonder klagen te aanvaarden. De volksmond kent allerlei drogredenen om buikklachten te verontschuldigen. Garnalen en visch hebben den naam, maar inderdaad zijn het de kiemen van dysenterie en andere besmettelijke ziekten, die de buikklachten veroorzaken, ook lichtere en snel voorbijgaande. Men kan het vaak niet anders inzien, dan dat de doodelijk verloopende dysenterie in het administrateurshuis stamt van de kwasi onschuldige buikklachten, die in de koelie-kampong op het achtererf worden over het hoofd gezien. En den administrateur, die aan den slechten invloed van zekere boschgewassen en visch-in-den-drogen-tijd blijft vasthouden, om welke beweegredenen ook — ziet men soms gestraft worden met een sterfte aan buikziekten, welke in een enkel geval in een jaar tijds aan meer dan de helft van 400 arbeiders het leven gekost heeft.

Het is bijna ongeloofelijk, dat het op een perceel zoo ver kan gaan, zonder dat er veel gemoederen in opstand komen. Een enkele koelie hangt zich wel op of wordt krankzinnig, en een aantal drossen, doch de meesten schikken zich in hun lot.

Op de vuilnisbelt o. a. in dierlijken afval, als kippedarmen of een doode rat, broeden de vlieg en andere insekten en van de versche faeces, die zij in het terrein bezoeken, brengen zij met hun pooten, hun uitwerpselen en hun snuit deeltjes over op de mondkost van den arbeider. Ook honden, katten en kippen kan men op deze wijze faeces op het eten van den koelie zien overenten.

Zijn de faeces vrij van smetstoffen, dan doet dit weinig kwaad, zijn het echter dunne faeces vol ziektekiemen dan helpen de vliegen en andere dieren op deze wijze mee om de besmetting te verbreiden.

De vliegwijsdte van insekten en de vuilichtheid der naburige kampongs zijn factoren, waarmee de Europeaan in Indië nog veel te weinig rekening houdt, — in de eerste plaats ten nadeele van zijn eigen gezondheid. En voor de gezaghebbende leiders van

arbeiders-kolonies beteekent het veronachtzamen dezer factoren soms de verwoesting van hun levend kapitaal.

Tegen het bovenbedoelde smetstoffen-contact tusschen eene onzindelijke omgeving en het voedsel wapent de administrateur zich het beste, door elken koelie, die geen gezonde gebonden faeces produceert uit de koelie-kampong weg te sturen naar den dokter en door de spijzen zooveel mogelijk warm te doen gebruiken. Dit is voor waronghouders bij het opdienen van kliekjes en rijst-tafel een eisch, waaraan niet gemakkelijk kan worden voldaan, maar die toch, vooral in tijden van buikziekten streng moet worden doorgezet. In een koeliekampong is het steeds uitvoerbaar. Vliegensporen eten is onder alle omstandigheden uiterst onzindelijk. Zindelijkheid kost geen geld en de administrateur, die uit den desaman 50 % dividend weet te halen, zal — als hij slechts van de noodzakelijkheid van de maatregelen overtuigd is — zijn zin ook in dit opzicht wel weten door te zetten.

Een buiklijder met zijn krampigen buik brengt zijn besmettelijken buikinhoud niet ver van huis en wanneer er geen kali of doelmatig privaat bij de hand is, dan ontstaat door verontreiniging van den kamponggrond al ras een soort van „*bodemvervuiling*” die heel wat gevaarlijker is, dan de van ouds zoo zeer gevreesde door zinkputten. En al waren er privaten in overvloed aanwezig in de koeliekampong — op de contrôle blijft alles aankomen. De inlander schaamt zich nu eenmaal niet om door een gat in den kamervloer te defaeceeren en zelfs in groote steden als Palembang, Bandjermasin enz., waar de privaten boven greppels gebouwd zijn, welke alleen in regenmaanden voldoende water bevatten, ziet men in den drogen tijd allerwege faecaliën onder de huizen op den grond liggen, ook onder de Europeesche woningen.

De koeliekampongs in Indië te willen rioleeren en van water-closets en drinkwaterleidingen voorzien, is een al te strenge eisch. De meest rendabele bedrijven, die men in deze richting ziet werken, kunnen dit systeem alleen in hunne reclamekampongs doorvoeren en zooals men dit wel meer ziet in Indië, brengen zulke riolen hun inhoud dan soms niet verder dan op buurmans erf of in een droge greppel op eigen terrein en de prises-d'eau voor indrukwekkende waterleidingen, blijken dan soms gedachteloos gekozen te zijn, in een riviertje aan den voet van koelieloodsen. Met deze kostbare installaties wordt dan alleen de uiterlijkheid gediend en terwijl zij

voor de minder rendabele en ambulante bedrijven, tabak, kolenmijnen, enz., geheel ondoelmatig zouden zijn, leiden zij, waar zij bestaan, de aandacht af van de noodige contrôle op de zindelijkheid. Ligt een koeliekampong aan het water, dan defaeceert de inlandsche arbeider met voorliefde in dit water en wanneer de werkgever niet toeziet op het gebruik van thee, dan drinken de koelies bovendien nog uit dit open riool.

Geldt het eene flinke rivier in regentijd, dan voorkomt de stroomverduunning veel kwaad. Het bekende toenemen echter van buikklachten in den drogen tijd in Indië is m.i. het beste bewijs voor het gevaar van de bovengenoemde oppervlakkige bevuiling van den bodem met ziekelijke faecaliën. En tegen het drinken van besmettelijke faecaliën kan men den arbeider ook in de meest luxueuse koeliekampong en in de tuinen dan ook niet beter beschermen dan door eene streng doorgevoerde verstrekking van thee, ook in gezonde tijden. Vele besmettelijke ziekten, dysenterie niet uitgezonderd, hebben hun lichte gevallen waarbij zelfs de arts, wanneer hij er niet op verdacht is, soms geen kwaad vermoedt, en aan welke zich in dezelfde stadswijken en in dezelfde koeliekampongs, gevangenissen enz., andere onopgemerkte gevallen kunnen blijven aansluiten, totdat het eerste doodelijk verloopende geval of recidief optreedt.

Blijft men in de arbeiderskolonie de besmettelijke buikklachten veronachtzamen, dan nemen de eendaagsche diarrhoeen ongestoord toe. De infectieuze vliegensporen, die de koelies 's morgens op hun vooraf gekookt tweede ontbijt meenemen de velden en de tuinen in, zorgen voor het aanstoken der endemie; de diarrhoeen putten de volkskracht langzaam uit, de verstgevorderden lijken wel wandelende geraamten, vel over been; en intusschen volgen in sneller tempo of explosiesgewijze de doodelijk verloopende gevallen en recidieven elkander op.

Dat het werkelijk zoo toegaat in de tropen laat zich gemakkelijk aantoonen met eenige voorbeelden:

Gedurende mijn verblijf te Palembang (1915), een plaats met 70.000 inwoners, waar de doktoren zeggen, dat dysenterie onafgebroken heerscht en waar ik in een paar uren tijds een aantal recidiveerende bacillaire dysenterieën met opvallende uitputting kon verzamelen, kreeg mijn chauffeur een dysenterische aandoening, zonder dat amoeben waren aan te toonen. Zijne diarrhoe belette

hem niet om zijn dienst te blijven waarnemen en hij zou zijne dysenterie zeker voor mij verzwegen hebben, als ik zijne faeces ter demonstratie in de kampong, niet op wormeieren had onderzocht. Voor passagaire dysenterie valt de Inlander geen dokter lastig.

Ik reis met een microscoop en onder meer een twintigtal emmertjes, zoodat ik op elk oogenblik in een uur tijds de faeces van een 50-tal personen te zien kan krijgen en voorloopig kan onderzoeken. Op deze wijze gewapend is het mij overkomen, dat ik in een arbeidershospitaaltje belandde, waar een twintigtal vrije koelies verpleegd werden — één met vergevorderde dysenterie en de rest met voetwonden en beri-beri. Bij onderzoek bleek, dat twaalf van de zieken dunne faeces hadden, enkelen zelfs met bloed en slijm. De zieken, die bang waren voor wonderolie en lavementen speelden hier hunne voetwonden uit, om de rust te verkrijgen, die zij noodig hadden. Dat arbeiders, die in koeliekampongs samenwonen op deze wijze hunne besmettelijke buikziekten kunnen verzwijgen, kan men niet streng genoeg veroordeelen.

Andere voorbeelden kan men uit statistieken putten.

In de maandverslagen zelfs van groote bedrijven, vindt men vaak onder de rubriek dysenterie, slechts een paar gevallen aangeeteekend, en verder onder de rubrieken darmkatarrh, diarrhoeën, opium-misbruik en -uitputting een reeks van hooge getallen met evacuatie en sterftecijfers naar verhouding. In de betreffende koeliekampongs heerschen dan soms de grootste onzindelijkheid en insectenplagen, terwijl overal ongezonde faeces op den grond liggen, onder de koeliekamers, in het gras, in en om het algemeene privaat, enz. Wanneer men dan de 10 of 15 % koelies, die verdachte faeces hebben, uitzoekt en meeneemt naar het hospitaal en in de kampong beter op de zindelijkheid laat letten en uitsluitend warm eten verstrekt en thee, dan komen er de eerste dagen nog maar weinig gevallen bij en dan voelt men, dat men in eene verwaarloosde dysenteriekampong plotseling den slechten toestand beheerscht.

De klachten blijven dezelfde, of men met een genezende dysenterie te maken heeft of met een fugatieve cholera, de zieke heeft wat buikpijn en minder goed gebonden faeces. Zelfs schijnbaar gezonde faeces echter kunnen den onderzoeker, die niet op den samenhang der gevallen let, verrassen met elke pathogene darmbacterie, die bekend is. Bekend zijn er zeer vele en de immigrant of de koelie, die geen gezonde faeces heeft, behoort niet tot de

koeliekampong te worden toegelaten, of wel zoo spoedig mogelijk daaruit verwijderd te worden.

Deze eisch kan niet dikwijls genoeg worden herhaald en niet streng genoeg worden gesteld, over geheel Indië. En voedsel-restanten en kampongvuil behooren steeds met zorg te worden verzameld en regelmatig te worden verbrand. Eerst bij goede handhaving van deze eischen kunnen rioleeringen en bronwaterleidingen geven, wat men in het algemeen van deze sanitaire installaties verwacht.

Dysenterie-smetstoffen komen over geheel Indië verspreid voor. Elke nieuweling in de koeliekampong kan ze dan ook importeer en elk ander contact tusschen de arbeiderskolonies en de buitenwereld kan eene dreigende endemie c.q. epidemie van besmettelijke buikziekten ten gevolge hebben. En alleen een arts en wel een arts, die op alles verdacht is en voorbereid, kan beslissen, in hoeverre eenige buikklacht als ernstig moet worden beschouwd, en het eventueel dreigende gevaar bezweren.

Meer dan bij andere ziekten moet de werkgever-leek bij buikklachten er op verdacht zijn, dat er geen verhouding bestaat tusschen den ernst der klachten van den lijder en den graad van het gevaar, dat er voor de koeliekampong aan deze klachten verbonden kan zijn.

Een cholera-epidemie als zij eene koeliekampong overvalt, wordt niet gemakkelijk over het hoofd gezien en de arts, die deze epidemie snel weet te beheerschen, mag veel lof oogsten; de geneesheer echter, die de sluipende endemische besmettelijke buikziekten uit zijne koeliekampongs weet te weren, spaart op den duur veel meer volkskracht en menschenlevens, en bovendien kan zulk een zorgzaam arts niet gemakkelijk door een cholera-epidemie overvallen worden.

Van uit gevangnissen, waar dysenterie voorkwam, heb ik deze ziekte door middel van uit deze inrichtingen ontslagen contractanten over meerdere koeliekampongs zien uitstralen, en dezelfde soort van dysenterie heb ik even ernstig zien woeden in de naburige desa's, als in zekere arbeiderskolonies. Een zeker procent van alle arbeiders, die werk zoeken, lijdt bij aankomst onvermijdelijk aan dysenterie — hoe streng men hen bij de werving ook wenscht te keuren en al mag men aan de zindelijkheid in eene desa ook minder streng de hand houden, in een koeliekampong en in een

gevangen, op een koelieschip, en in de hongs voor in- en ontscheping van contractanten en overal, waar inlanders in de tropen dicht op elkaar wonen, zijn de levensomstandigheden anders en al gauw van dien aard, dat een zelfde smetstoffen-producent er veel gevaarlijker is voor den algemeenen gezondheidstoestand, dan in de desa op het land.

De voorzichtige werkgever in Indië stelt zich dan ook op het praktische en rationeele standpunt:

dat zijne koeliekampong met eene endemie c.q. epidemie van besmettelijke buikziekte bedreigd kan worden door elke minder goede koelieontlasting

en dat de eerste smetstoffen-producent, als de eerste aangestoken appel, die alle andere vruchten te schande maakt, uit de mand, onmiddellijk uit de koeliekampong behoort te worden verwijderd.

Zonder de arbeider al te veel te behoeven te storen in zijne kampong-gewoonten, houden vele werkgevers op zoeven aangeduide wijze hunne koelie-kampongs vrij van epidemieën en endemieën, terwijl bovendien de arbeiderssterfte onder vele tien-duizenden van arbeiders, zonder evacuatie, op $\frac{1}{2}$ à $1 \frac{0}{10}$'s jaars wordt gehouden, welke smetstoffen ook trachten binnen te sluipen.

In het dunbevolkte gewest Sumatra's Oostkust werken een kleine twee honderd duizend contractanten. De koelie-ordonnantie wordt er zoodanig opgevat, dat de arbeider, die niet werkt het verzoek van zijn werkgever om zich van het perceel te verwijderen en zich naar den dokter te begeven als een bevel heeft op te vatten. Daar wordt verder niet over gepraat.

Elke dokter in Sum. O.-kust neemt de geneeskundige verzorging voor zijne rekening van gemiddeld 7000 arbeiders. De dagelijks naar het centrale hospitaal opgezonden zieken, worden onafhankelijk van eventueele klachten, zonder uitzondering systematisch onderzocht, vooral op buik- en bloedsmetstoffen en op andere bedrijfsziekten. Wanneer dit noodig blijkt, worden zij aangehouden en ingeval van simulatie gaan zij met een briefje terug.

Onder gewone omstandigheden liggen gemiddeld $\pm 3 \frac{0}{10}$ der arbeiders in het hospitaal (in andere gebieden $10 \frac{0}{10}$ en meer) en de overgrootste meerderheid zijn uiteraard lichte zieken. Beginnende ziekten kunnen gemakkelijker bestreden worden dan ingeroeste, en met dit lichtere werk spaart men endemieën en epidemieën uit.

Ten laatste wordt de organisatie van den gezondheidsdienst der

Delische arbeidersbevolking voltooid onder meer door onderlinge samenwerking tusschen alle werkgevers in het belang van het gewestelijk hygiënisch toezicht op de im- en emigratie, door aansluiting van de hospitalen aan het centrale laboratorium ter hoofdplaats en last not least door het regelmatig ter sprake brengen van de voornaamste vraagstukken op dit gebied in de medische kringvergaderingen aldaar.

De ontwikkeling van zulk een preventieven gezondheidsdienst stuit op tal van moeilijkheden in dichter bevolkte streken, wanneer er met vrije arbeiders gewerkt wordt, of wanneer de contractarbeid zoodanig wordt opgevat, dat de arbeider kan weigeren zich in eenig hospitaal te laten opnemen, ook al moet hij gevaarlijk worden geacht voor zijne omgeving. Onder zulke omstandigheden blijft de zieke (ook de besmettelijke) het liefst liggen, waar hij het meeste gevaar oplevert, dat is in zijn huis of pondok, te midden van zooveel mogelijk kennissen, die hem komen beklagen. En voordat het tot eene endemie of epidemie gekomen is, die de aandacht trekt van de autoriteiten, heeft de arbeiderskolonie, die hare vrije zieken afvoert naar de naburige desa's alweer lang haar aandeel in de eventueele uitbreiding, die de ziekte aldaar verkrijgt.

Werkgevers, die met contractanten werken en veel last onder vinden van ziekten onder hunne arbeiders, voeren hunne voor reëngagement geweigerde en ontijdig ontslagen contractanten gaarne af naar de moederkampongs en het ligt voor de hand, dat deze zieken de kans van reïmpoort van eigen smetstoffen in de koeliekampongs verhoogen. Contractanten laten zich alleen uit arme en overbevolkte streken trekken; ook zijn het niet de beste elementen, die zich laten werven, en het smetstoffen-contact tusschen de afgedankte repatriëerende arbeiders en de nieuw uittrekkende aanvulling laat zich licht denken.

Werkgevers en doktoren, die meer geïsoleerd werken, ziet men soms op 10 en 12 % zieken rekenen en in het algemeen vertoonen zij de neiging om zieken in estates-hospitaaltjes op het perceel onder te brengen, eventueel onder leiding van een verpleger. De dokter bezoekt deze inrichtingen meestal eenige malen 's maands.

Aansluiting met een anderen ondernemer in de buurt wordt angstvallig vermeden. Ieder wenscht „baas te blijven in eigen huis" en in plaats van te zamen een goed hospitaaltje te bouwen,

dat op uitbreiding berekend is, loopt ieder voor zich met de illusie rond een Europeesch geneesheer op eigen erf te nemen.

De ervaring echter leert, dat artsen, die er zich toe leenen om hun leven te vullen met de geneeskundige verzorging van één enkele koelie-kampong, niet steeds den ruimsten blik hebben op de voordeelen der preventieve geneeskunde.

Estates-hospitaaltjes vliegendicht bouwen, daar wordt gewoonlijk niet aan gedacht; ook al ligt het hospitaaltje midden tusschen de koeliepondoks in. Het smetstoffen-transport tusschen pondoks en ziekenzaal, door vliegen en belangstellenden gaat ongestoord zijn gang en door geheel Indië blijken deze estates-hospitaaltjes dan ook ware broednesten te zijn van de ziekten der inland-sche onzindelijkheid, met name mijnworm en ingewandsziekten. En die er met voetwondjes binnenkomen, worden er vaak tengevolge van daarbinnen opgelopen dysenterie als lijken weder uitgedragen.

De behandeling van buikziekten vereischt meer dan hetgeen de beste verpleger, die er alleen voor staat, ooit zal kunnen geven. De eenvoudigste buikklasten vereischen dagelijksch en persoonlijk werk van een kundig en toegewijd klinikus. En wanneer er een besmettelijke aandoening in het spel is, dan behooren de zieken bovendien geïsoleerd te worden in een goed ingerichte afdeeling voor besmettelijke ziekten (vliegendichte zalen).

Werkgevers, die een slechten gezondheidstoestand hebben in hunne arbeiderskolonies, kunnen zich niet verontschuldigen door er op te wijzen, dat zij hunne zgn. „zware patienten” steeds naar den dokter hebben opgezonden.

Wat zijn zware zieken, naar het oordeel van den leek?

En doktoren, die zich tevreden stellen met het wekelijks afreizen van een aantal estates-hospitaaltjes, zullen voor hunne koelies nimmer de hoogste gemiddelde arbeidskracht bereiken, die mogelijk is.

Ik heb een tuinassistent-leek gekend, die het zoo ver gebracht had in de kunst, dat hij mij in zijn microscoop de mijnwormeieren in de ontlasting van zijne zieke koelies wist voor te tellen en die met thymol wist te werken, totdat er slechts een paar eieren per gezichtsveld overbleven. Dit nam niet weg, dat hij in zijn estates-ziekenzaaltje een stervenden mijnwormlijder had liggen en dat er arbeiders met 10, 20 en 30 % van de normale kleurkracht van het bloed in zijne koeliekampongs rondliepen en dat ik met mijne

eenvoudige hulpmiddelen twee verzwegen gevallen van bacillaire dysenterie kon aantoonen in zijn hospitaaltje.

Hoeveel respect men ook moet voelen voor zulk een toewijding, het blijft nutteloos leekewerk. Tegen epidemieën en endemieën in de koeliekampong is alleen de medicus opgewassen, die de epidemiologie der koelieziekten kent en deze kennis tot uitgangspunt van zijn bestrijding weet te maken.

De algemeene grondslag eener goede arbeidersverzorging in de Buitenbezittingen behoort gezocht te worden in een hygiënisch goed geleide migratie, een rationeele rijstvoeding en in het beheerschen van het smetstoffen-contact tusschen den zieken arbeider en zijn mede-arbeiders en dat tusschen de arbeiderskolonie en het werfgebied.

Al mogen deze eischen bezwaren medebrengen voor ondernemingen en bedrijven, die met vrije arbeiders werken en al kan het van den eersten ondernemer, die in een gewest de eerste kebon opent niet geëischt worden, dat hij ten behoeve van zijne 500 arbeiders een volledigen sanitairen dienst sticht — de gezondheid van den koelie, uit wiens handen de welvaart van het opkomende cultuurgewest ten laatste toch zal moeten komen, mag er niet onder lijden. Het veronachtzamen van de arbeiders op dit punt wreekt zich niet alleen op de arbeidskracht in de koeliekampong maar eveneens op de volksgezondheid — zoowel op die in de omgeving, als op die in de arme en overbevolkte streken, die contractanten leveren.

Het wil mij voorkomen, dat het beter is de hooger bedoelde algemeene verzorging vooraf, bij ordonnantie of contract tusschen gouvernement en werkgevers te regelen, dan dat elke plaatselijke afdwaling van den goeden weg door inspecties weder in het rechte spoor moet worden gebracht.

De arbeider, die gevaarlijk kan zijn voor zijne mede-arbeiders, hoort in de koeliekampong niet thuis, doch in een hospitaal onder de hoede van een deskundige; en welk gedeelte van de hospitaalkosten de werkgever moet dragen, omdat het zijne arbeiders geldt en welk gedeelte op rekening van het gouvernement zal mogen worden gebracht, omdat deze hospitaalbehandeling evenzeer de verzorging der volksgezondheid betreft, kan misschien het eenvoudigst worden uitgedrukt in daarop ingerichte exploitatierekeningen van hospitalen, waaraan zoowel het gouvernement voor zijne behoeftigen en bedrijven als particuliere werkgevers deelnemen.

3e De overige ziekten.

Naast de bovengenoemde „algemeene” koeliekampong-ziekten treden soms nog bijzondere oorzaken op, die den gemiddelden krachttoestand der arbeiders bedreigen. Zij zijn gebonden aan plaats en tijd of aan den aard van het bedrijf, en veelal ook aan smetstoffen, die minder algemeen verspreid voorkomen in Indië.

In algemeene trekken kan het volgende worden medegedeeld.

Ligt de koeliekampong in de kou of geldt het een bedrijf waarbij in kapok of kolenstof gewerkt wordt, dan komen door temperatuurswisselingen, door den rookprikkel en door dat stof ook de ziekten der ademhalingswegen voor den dag (longontsteking, tuberculose etc.)

De smetstoffen van tuberculose, nekstijfheid, dyphteritis enz., slingeren met het hoesten door de lucht en ook hier geldt onder meer de regel: twee maal dichter op elkaar vier maal grooter gevaar. Op gezamenlijke slaaptafels (zgn. britsen) moet men ten minste 80 c.m. breedte eischen per mensch. In gevangenissen wordt veel gezondigd tegen dezen regel.

Heerscht er pest in de streek of zijn er malaria-haarden in de buurt, dan worden ook nog eventuele ratten-, vlooiën- en muskietenplagen van beteekenis voor de gemiddelde volkskracht.

En welk gevaar er in elk bijzonder geval in de koelie-kampons dreigt, kan de dokter alleen tijdig genoeg te weten komen, wanneer de werkgever hem dagelijks „alle” zieken toezendt. Het systeem sluit in, dat de dokter bij alle binnenkomers op alles verdacht moet zijn en dat hij zijn werk niet uitsluitend mag richten naar de klachten der binnenkomers. De dokter die het systeem goed toepast, voorkomt niet alleen het heerschen van ziekten onder de arbeiders, en in de desa's en in de gevangenissen, maar behoedt tegelijkertijd ook den Europeaan in Indië en zijn gezin voor de besmettingen, die van eene verwaarloosde koeliekampong en eene verwaarloosde desa overslaan op de omgeving.

De dokter, die zijn hospitaal bevolkt in de eerste plaats met actief-electief opgespoord ziektemateriaal, spaart voor het bedrijf onberekenbaar groote bedragen aan geld, en onberekenbare hoeveelheden volkskracht voor de maatschappij.

In kasteelen van hospitalen met doktoren aan het hoofd, die nooit eens verder kijken dan het ziekbed, treft men soms een aantal zieken aan, die bij doelmatiger voeding en betere zindelijkheid in de koeliekampong niet ziek hadden behoeven te worden. In zulk

eene omgeving begrijpt men plotseling, hoe zich het misverstand kan staande houden, dat hygiëne duur is.

Het is niet de preventieve dienst, die het meeste geld kost in het bedrijf en bij de verzorging der volksgezondheid. Integendeel het opruimen van slechte toestanden, die zich door verzuim van ziektebestrijding op epidemiologischen grondslag eenmaal ontwikkeld hebben, en het op de been houden van de noodeloos verzwakten en de half zieken, dat werk verslindt kapitalen aan verloren dagtaken en aan verpleging c. q. het afdanken van noodeloos verzwakte en zieke arbeiders.

§ 3. DE ARBEIDSINPECTIE, DE VRIJE ARBEID EN DE ARBEIDSWETGEVING.

De arbeidsinspecteurs zijn de eerste ambtenaren geweest in Indië, die op groote schaal de geneeskundige diensten van verschillende werkgevers onderling hebben moeten vergelijken. Het goede, dat onder leiding van economisch en sociaal voelende geneesheeren hier en daar tot stand gebracht was, hebben de arbeidsinspecteurs over heel de Buitenbezittingen getracht uit te zaaien. Men kan den dienst der arbeidsinspectie daarvoor niet genoeg prijzen. Zooals dit echter van een leeken-inspectie verwacht mag worden, hebben de arbeidsinspecteurs het zwaartepunt der medische arbeidersverzorging niet altijd op de juiste plaats gezocht. Onder hunne pressie werden de koelieloodsen en de hospitalen vaak luxueuser, dan noodzakelijk is, terwijl het resultaat der geneeskundige arbeidersverzorging met deze toenemende luxe niet overal gelijken tred hield. Sommige werkgevers, die kapitalen uitgegeven hebben voor geneeskundige belangen, zonder succes te bemerken, vertoonen de neiging om een uitweg te zoeken in de richting van vrijen arbeid, waarmede zij zich ten laatste aan alle arbeidsinspectie zullen onttrekken. Dat daarmede geen behoorlijke arbeidersverzorging bereikt kan worden is reeds voldoende aangetoond. Vrije arbeid beteekent, practisch gesproken, dat de werkgever minder wettelijke verplichtingen op zich neemt, speciaal ook met betrekking tot de geneeskundige verzorging zijner arbeiders en dat deze aan hunne z.g.n. vrijheid het recht ontleenen om zich aan het noodige dokterstoezicht te onttrekken, ook ingeval van besmettelijke bedrijfsziekten.

Van zulke verschillen in meening en opvatting mag men de geneeskundige arbeidersverzorging in Indië niet afhankelijk laten.

Van een medisch standpunt beschouwd moge het woord contractant vervallen; waar arbeiders in Indië in koeliekampongs samen wonen, hetzij dit contractanten zijn of vrije arbeiders, behoort eene zekere hygiënische dressuur te worden uitgeoefend, en de oude printah haloes, om zich op zekere smetstoffen te laten onderzoeken, op elk oogenblik, dat dit noodig voorkomt, behoort een voorschrift te worden, waaraan de arbeiders, die in koeliekampongs samenwonen, zich niet zullen mogen onttrekken. De arbeider, die zich bij gebleken noodzakelijkheid in het belang van het algemeen laat isoleeren en behandelen, mag eischen, dat hij goed verpleegd worde, dit is zijn recht; doch omgekeerd is het het recht van alle medebewoners der kampong, dat niemand zich aan de noodige isolatie en behandeling onttrekke.

De kostenverdeeling over de verschillende belanghebbende partijen is een zaak van overeenkomst en boekhouding.

Naarmate het koeliecontract zal plaats maken voor „vrijen arbeid” zal men eene speciale medische arbeids-politie zien ontstaan, in de eerste plaats ter bescherming van den arbeider zelf tegen zijn misbruikte vrijheid.

Voor al wat betreft de ziekten der voeding en der onzindelijkheid is de kennis der epidemiologie voldoende ver gevorderd om eene „algemeene” geneeskundige arbeidersverzorging in Indië bij medische ordonnantie te kunnen voorschrijven. De bestrijding van „bijzondere” koelieziekten, afhankelijk van tijd en plaats mag men aan den enkelen arts over laten, of nader bij bijzondere voorschriften regelen; de strijd tegen *beri-beri* en *mijnworm-bloedarmoede* en de *vroege opzending van zieken*, zoodat de eerste immigrant-arbeiders, die aan een aanstekelijke ziekte lijden of kunnen lijden, tijdig kunnen worden ontdekt, geïsoleerd in goede vliegendichte ziekenzalen en behandeld, behooren m.i. bij Staatsblad te worden geregeld.

Het behoeft geen betoog, dat vrije-arbeid nimmer de willekeur mag insluiten, vermijdbare endemieën en epidemieën in eenige arbeiderskolonie in Indië te helpen aansteken.

De ervaring leert, dat al te individueele meeningen omtrent het begrip „vrijheid” groote schade kunnen aanrichten. De koeliedokter, dien men vrij laat, verzuimt soms zich op de hoogte te stellen van de epidemiologie der meest alledaagsche bedrijfsziekten, en verzuimt gemakshalve hier en daar nog te veel het

objectieve onderzoek van het ziekte-materiaal zoodat met klinische schuilnamen moet worden gewerkt als „malaria” voor typhus, „bloedarmoede, en chlorose” of „vochtige beri-beri” voor mijnworm-ziekte en „uitputting”, „voetwonden”, „diarrhoea bij ouderen” en „andere-aandoeningen-van het darmkanaal” voor dysenterie.

De werkgever, dien men vrij laat, houdt zijne mijnwormzieken en buiklijders op de estate aan, soms totdat het bloedgehalte van den arbeider gedaald is tot 10 ⁰/₀ van het normale, terwijl endemieën van besmettelijke buikziekten in de koeliekampong soms nog tientallen procenten van arbeiders 's jaars ten grave sleepen.

En de arbeider dien men vrij laat, onttrekt zich aan alle dokters-toezicht, en verzwijgt zijne besmettelijke ziekten.

De algemeene medische arbeidersverzorging in Indië is een onderwerp, waarbij de belangen betrokken zijn van het gouvernement, de ondernemers en bedrijfsleiders en de arbeider zelf; en liever dan zich er aan te willen onttrekken, door te streven naar „vrijheid”, mocht men van alle belanghebbende partijen hopen dat zij wilden helpen zoeken naar een vorm van algemeene samenwerking, die alle partijen ten goede kan komen.

De koeliedokter is de tusschenpersoon tusschen alle partijen en meer dan van ieder ander mag men van hem verwachten, dat hij een algemeene samenwerking zal kunnen en willen voorbereiden. En blijkt hij deze bij uitstek sociale taak niet te kunnen volbrengen, dan zal men hem met medische politievoorschriften te hulp moeten komen.

Wij hebben voorloopig nog wel weinig kans, dat de arbeidersverzorging in Indië in het teeken zal komen te staan van vrije artsenkeuze en onderstand op dokters-certificaat zooals in Nederland het geval is. En daar mogen wij ons over verheugen. Met de in Deli verkregen mooie resultaten voor oogen zou men echter wel gaarne zien, dat de medische arbeidersverzorging in de andere deelen der Buitenbezittingen wat vlotter mocht opbloeien op haren meest rationeelen grondslag n.l. de quarantaine, de zilvervliesrijstvoeding en het onverwijld opzenden van zieken. Zulk eene arbeidersverzorging vereischt de samenwerking van alle doktoren in het cultuurgebied, staatsgeneesheeren zoowel als particuliere doktoren. De waarnemingen en aanwijzingen, die door den havenarts van het gewest kunnen worden verzameld en gegeven, zijn even belangrijk als die waarover de gewestelijke artsen kunnen beschikken.

De havenarts, die de afgedankte koelies met extreme mijnwormbloedarmoede en uitputting door recidiveerende ingewandsziekten uit het binnenland ziet repatriëren, weet, wanneer hij voldoende inzicht in zaken heeft, beter wat de geneeskundige verzorging op zekere ondernemingen in het achterland waard is, dan de artsen, die daar werken, en de eerste kiemen, die straks op de ondernemingen eene epidemie zullen veroorzaken had hij grootendeels kunnen tegenhouden, want zij zijn hem gepasseerd. Ook de gewestelijke artsen, die de maandelijksche arbeiderssterften in het oog houden en de koeliekampongs en fabrieken nu en dan bezoeken, zouden goede leiding kunnen geven. Inzicht in zaken is aan te leeren, doch dat elke havenarts en elke gewestelijke medische autoriteit de takt zal moeten bezitten om de juiste inzichten op dit gebied te ontdekken en ook vruchtdragend te maken, dat mag m. i. niet geëischt worden en daarom moeten hem, naast goed vakonderwijs, goede hulpmiddelen en ook eenige macht worden verleend om zijn takt aan te vullen.

Dit alles is te meer noodzakelijk in onzen tijd, waarin niet alleen belangrijke uitbreiding moet worden verwacht van den arbeid met immigranten in de Buitenbezittingen, doch waarin tegelijkertijd een uitgesproken neiging valt waar te nemen om den arbeider in de Buitenbezittingen meer en meer vrijheden te verleenen en vooral ook in elke koelie kampong een proefneming te zien tot kolonisatie.

Ik waag het niet te beslissen, waar op dit gebied de verplichtingen van den werkgever ophouden en waar die van het gouvernement beginnen. Wel houd ik er mij van overtuigd, dat het zeer urgent is, dat dit alles wordt doorgedacht en beslist, zoodat de ontwerper van het noodig in te stellen hygiënisch politie-reglement wete met welke eischen daarbij rekening moet worden gehouden.

§ 4. HET HOSPITAAL IN EEN CULTUURGEBIED.

a. Het estatehospitaal en de gouvernementeele barakken voor besmettelijke zieken in de Buitenbezittingen.

Het overkomt mij op mijne inspecties, dat ik 's morgens vroeg met den dokter te paard stijg en 's avonds vermoeid en tot op mijn huid toe nat geregend terugkeer van een tocht van totaal

30 KM. langs modder en knuppelpaden, en dat de collega dan zijn dag besteed heeft bv. aan de vermoedelijke chronische appendicitisklachten van één dame en aan twee koortsgevalletjes bij kinderen van Europeesche employé's. Van degelijk onderzoek kan onder deze omstandigheden geen sprake zijn. Bij de opname in een goed hospitaal zou het misschien kunnen blijken, dat de klinische diagnoses appendicitis en malaria moeten plaats maken voor slepende amoeben-dysenterie of typhus, ziekten, die een geheel andere behandeling vereischen dan werd voorgeschreven. En toch, niettegenstaande de moeders bij ondervinding weten, dat alle troost, die de dokter haar geboden heeft, haar morgen weer ontzinkt, blijven zij mopperen over den onmenschenlijken toestand, aangewezen te zijn op een dokter, die op 20 en meer K.M.'s afstand woont, liever dan haar rechten op het halfmaandelijksch bezoek van den dokter er aan te geven en mee te werken tot de stichting van een centraal hospitaal, door een goeden autoweg met het hospitaal verbonden, waar de dokter rustig kan werken en met laboratoriummiddelen kan onderzoeken, wat er eigenlijk scheelt aan de patiënten, die hem van alle kanten toestroomen.

Aan de zieke koelie's in de estate hospitalen, die op zulke dagen terloops even worden bekeken, kan de dokter natuurlijk nog minder arbeid en tijd besteden, dan aan de dames en de kinderen.

Ik heb een Europeesch gezin in een gewest zien aankomen en opgewekt het binnenland zien intrekken en een maand later de weduwe, die man en kind intusschen aan buikziekte verloren had zien terugkeeren. En het hotel was vol jammerklachten over het feit, dat de dokter twee maal vergeefs getracht had om de stervenden te bezoeken. De dokter was met zijn auto in de modder blijven steken. Maar aan het uitdooven van de endemie van besmettelijke ziekte, die in de betreffende koeliekampong misschien reeds maanden lang heerschte, werd niet gedacht. En toch, wanneer men dit verzuimt, zijn de sterftekansen voor den opvolger van den overledene weer even groot.

De bekende cholera-barakken, die ik in de Buitenbezittingen op veel plaatsen aantref, n.l. steenen vloeren met een open spoelwaterloozing, bamboezen wanden en atappen dakbedekking, kan men nimmer vliegendicht maken.

Zij staan uiteraard zoo ver mogelijk uit de buurt. Het personencontact echter, tusschen de bewoonde wijken en de barak blijft

onvermijdelijk bestaan en het verplegend personeel (en wat voor personeel neemt eene cholera-verpleging onder zulke omstandigheden op zich?) is bovendien aan alle mogelijke contrôle onttrokken. Het zal niemand verwonderen, dat een bevolking, die het gebruik van zulke barakken heeft leeren kennen, haar cholera liever verzwijgt dan zich in deze barakken te laten opnemen.

Zulke barakken vormen een gevaar voor de ontwikkeling van een cultuurgebied. Zij stammen nog uit den tijd, waarin men de beteekenis van het hospitaal als instrument in den strijd tegen dysenterie en typhus enz., niet zoo hoog aansloeg en de rol, die de vlieg speelt bij de overbrenging van cholera en bacillaire dysenterieën nog niet op de juiste waarde schatte. Sedert men de macht van een ruim en zindelijk hospitaalterrein (vliegen en muskieten broedplaatsen), en van het bouwen van vliegendichte zalen voor buikzieken heeft leeren waardeeren, is het niet meer noodig de choleralijders te schuwen en buiten het eigenlijke hospitaal te verplegen. Het hospitaal moet dan echter ook aan de noodige eischen voldoen. Sedert men ook de epidemiologie der bacillaire dysenterieën beter heeft leeren kennen en begrijpt, dat deze besmettelijke buikziekten door vliegen overgebracht kunnen worden, moet men ook voor de bestrijding van deze ziekten, vliegendichte zalen eischen en een vliegenvrij hospitaalterrein.

b. Het centrale koeliehospitaal.

De ervaring leert, dat de ondernemers economisch en goed handelen, wanneer zij, voor wat hun geneeskundigen dienst betreft, samenwerken in groepen van ondernemingen, die om een centraal hospitaal gelegen zijn in een straal van 15 à 20 K.Mr'. Het is duidelijk, dat men deze afstanden kleiner moet nemen, naar gelang de wegen slechter begaanbaar zijn, of meer moeilijkheden opleveren (bergterrein), zoodat het ziekentransport moeilijker is. Ook de aard van de beschikbare ziekentransportmiddelen is van veel belang. Een onderneming, die aan een autoweg ligt en bovendien over een auto beschikt voor het transport harer zieken, kan het aandurven om b.v. op 30 en 40 K.M. afstands te liggen van het hospitaal, waarbij het is aangesloten. Dit laatste is van groot belang, omdat er groote doktersnood heerscht in de Buitenbezittingen. Een Indisch arts verdient daar in het particuliere al gauw f 700 en meer en een aankomend Europeesch arts f 1000

's maands. Bovendien is het een groot nadeel als men niet bij een centraal hospitaal kan aansluiten, omdat een koelie-hospitaal, en vooral het laboratorium, in de praktijk het beste blijkt te werken, als er van vier tot acht of tienduizend koelies bij kunnen worden aangesloten. Aan kleinere complexen, bv. van 500 en 1000 koelies, bindt men veel moeilijker een werkzaam en deugdelijk arts, zoodat het onderzoek van het ziektemateriaal en de bestrijding van ziekten op epidemiologischen grondslag niet tot hun recht komen, ook al omdat de kosten voor de noodige hulpmiddelen te zwaar op een klein bedrijf drukken. De verpleging van zieken wordt in zulke kleine complexen vaak het einddoel, en zoodra de arbeidersziekten gaan uitbreken, schiet de geneeskundige dienst te kort.

Hoe beter het wegnemen en hoe beter de transportmiddelen, hoe grooter de werkingssfeer van een hospitaal.

Bij een dagelijks opzenden der dagzieken is het maar zelden noodig, dat zware zieken moeten worden vervoerd. Het transport van de opgezonden arbeiders mag dus voor de verder afgelegen koeliekampongs wel een paar uur duren. Bij ongelukken, wanneer de getroffenen niet gemakkelijk naar het hospitaal vervoerd kunnen worden, moet de dokter snel op de onderneming kunnen verschijnen. Ook met het oog op de bezoeken van den dokter aan de koeliekampongs voor algemeene ziektebestrijding of voor ziektegevallen onder Europeanen of Inlanders op de estate, is het noodig, dat bijeenhoorende ondernemingen door goede wegen verbonden zijn, zoowel onderling als elk met het hospitaal en dat voor dokter en zieken goede vlugge transportmiddelen aanwezig zijn.

Wanneer het eenmaal bekend is, in welke buurt een centraal hospitaal moet verrijzen, dan komt de kwestie van de keuze van het terrein aan de orde.

Het hospitaalterrein moet zoo groot zijn, dat om het terrein heen, dat door de ziekenzalen wordt ingenomen, een strook grond van tenminste 100 meter beschikbaar blijft. Deze strook mag in geen geval benut worden door personen, die buiten het hospitaalbedrijf staan. Particulieren mogen hier niet wonen, noch vee houden (stallen, karbouwengaten). Dit alles om te voorkomen, dat vliegen en muskieten, die in de kampongs steeds gelegenheid vinden zich te infecteeren, hun smetstoffen overbrengen op de spijzen en in het bloed van de verpleegden in het hospitaal.

Op deze wijze heeft de dokter als beheerder van het hospitaal

ook de macht om dit terrein volkomen zindelijk te houden en vrij van broedplaatsen van mijnwormlarven, vliegen en muskieten.

Vuilnisbelten, blikjes met water, drassige plekken op bevuilde bodem en malariaplassen op „aangrenzende” terreinen kan men moeilijk opruimen, en daarom moet het „eigen” terrein wat ruim gekozen worden. Ik weet wel, dat de genoemde insekten verder kunnen vliegen dan de zône van 100 Meter, die ik aanraad aan den dokter in beheer te geven, doch de raadgeving moet praktisch blijven en het gevaar voor infectie, uitgaande van verder afgelegene gevaarlijke terreinen wordt met het toenemen van den afstand steeds kleiner: in een gelijkmatig bewoonde buurt zelfs in omgekeerde reden tot dien afstand. In elk geval is het noodzakelijk de eerste 100 meter met zorg te onderhouden en om zich tegen vliegen en muskieten te beveiligen, die van verder weggkomen, verdient het in een inlandsche omgeving verder alle aanbeveling om alle zalen van het hospitaal vliegendicht te bouwen.

Het hospitaalterrein moet goed droog zijn en mag niet grenzen aan drassige en moerassige terreinen, die muskieten-plagen zouden kunnen veroorzaken.

Het is van groot voordeel, als er grondwater in putten bereikbaar is, d.w.z. als de grondwaterspiegel tot op ten hoogste 3 of 4 meter beneden het maaiveld ligt. In dat geval kan men voor faecaalafvoer bijna steeds zinkputten gebruiken, terwijl men als het moeilijk anders gaat, tevens voor zijn drinkwatervoorziening uit dit grondwater kan putten; indien men ten minste zorgdraagt, dat de zinkputten op b.v. 50 meter afstands gegraven worden van de putten, waaruit men het drinkwater wil halen. De zinkputten graaft men tot 1 meter diep in het grondwater. Voor een voldoende watervoorziening, mede ten behoeve van de water-closets moet men over 100 tot 150 Ltr. water per persoon per dag beschikken. Met minder dan 100 Ltr. per man per dag ontstaat bij dokter en zieken het gevoel van watergebrek, en wordt het noodig om toezicht uit te oefenen op een zuinig gebruik van het water. Het water wordt naar de bad- en vaatkranen geleid door een buizen-net, dat gevoed wordt uit een watertank, die $\pm$ 4 meter boven den begane grond gebouwd wordt. Een eigen pompbedrijfje is dus noodig, tenzij men bij een goede stadswaterleiding kan aansluiten. Al rekent men op drie maal daags volpompen van het hoog reservoir, dan moet de tank voor

200 patiënten toch nog een inhoud hebben van 10 tot 15 M³.

Is geen grondwater bereikbaar en is de grond ondoorlaatbaar (vaste klei b.v.), zoodat geen putten mogelijk zijn, dan is de faecaliënaafvoer en de drinkwatervoorziening vaak niet zoo eenvoudig. Men moet dan b.v. met riolen werken en dan is de vraag van belang, waar men dit riool zonder schade voor de omgeving kan laten uitmonden. Voor de drinkwatervoorziening staan in dat geval eveneens verschillende wegen open. Het beste is men geholpen als er een bronnetje in de buurt is te vinden, dat goed water levert. Kans, dat dit water goed is, heeft men in ijlbevolkte streken al gauw, wanneer het debiet in natten en drogen tijd weinig verschilt, wanneer het water helder is en smakeloos, en wanneer in een grooten kring om de uitstroombingsplaats heen, geen menschen wonen. Om zeker te zijn, is natuurlijk een deskundig onderzoek noodig. Dit bronnetje zou dan gecapteerd moeten worden. Als het hooger uitstroomt, dan het hospitaalterrein gelegen is (bergterrein) dan is het misschien zelfs mogelijk de uitgaven voor een pompbedrijf tot vulling van het waterreservoir uit te sparen.

Bij een beginnend cultuurcomplex, wanneer nog niet voldoende geld bij elkaar is voor een volledig hospitaal, is de keuze van het terrein een voornaam punt. Het moet zooveel mogelijk gekozen worden in het centrum van de bestaande en eerlang te openen ondernemingen. De eerste ondernemers in een streek en het Binnenlandsch Bestuur moeten hier weten vooruit te denken en bij opzettelijke tegenwerking van enkelen om een doelmatig centraal hospitaal te doen ontstaan, moet de Regeering kunnen ingrijpen.

De noodige samenwerking ontstaat het moeilijkst, als men geen neutraal terrein kiest, b.v. op eigen onderneming bouwt. Ook moet de bouwwijze zoodanig zijn, dat de nakomers zich niet achter gegronde aanmerkingen kunnen verschuilen bij het weigeren tot samenwerken. Het voornaamste gedeelte van de ziekeninrichting vormen de zalen, waarin de zieken liggen. In den bouw dier zalen moet men zooveel mogelijk goede medische gedachten verwerken. Wanneer men zijn eerste zalen modern bouwt op een gunstig punt en permanent, zooals voor een groot en nieuw hospitaal op die plaats zou passen, dan kan men de andere gebouwen semi-permanent en meer economisch bouwen, berekend op verbetering en uitbreiding, zoodra meerderen zich aansluiten.

c. *De doktersnood.*

Men schat het aantal immigrant-arbeiders in de Buitenbezittingen op 300.000. Gelet op de grootsche plannen, die men met de Buitenbezittingen heeft, zal dit aantal zeker nog spoedig belangrijk toenemen.

In het begin loopen de werkgevers in de Buitenbezittingen meest allen met het ideaal rond een eigen dokter en een eigen hospitaal te willen hebben. Dit is bij het beschikbare aantal artsen een absolute onmogelijkheid. Men kan door pogingen om dezen wensch door te zetten alleen de dokterstraktementen opdrijven.

In jonge cultuurgebieden en bij de ijle uitzaaiing der concessies in vele gewesten der Buitenbezittingen leert de ervaring, dat men voorloopig moet rekenen op één arts voor ongeveer 2000 arbeiders. Zelfs bij groote gevestigde bedrijven moet op deze verhouding soms onvermijdelijk worden gerekend, zoodat men haar op dit oogenblik als maatstaf mag nemen voor de geheele Buitenbezittingen (Deli natuurlijk uitgezonderd).

Op dezen grondslag zijn tientallen artsen noodig, die van de medische arbeidersverzorging speciale studie moeten hebben gemaakt. Ook de artsen in de koelie-havens in Indië behooren op de hoogte te zijn van de grondslagen der arbeiders-hygiëne.

De koelieverzorging stelt geheel andere eischen aan den arts dan de dagelijksche praktijk. De epidemiologie der ziekten en niet de klachten der zieken moeten hem inspireeren. Hij moet het objectieve onderzoek der koelieziekten met microscoop en entnaald zelf kunnen uitvoeren; hij moet ook economisch en goed een flink koeliehospitaal kunnen beheeren.

Mijn eigen ervaring is, dat men al deze dingen in de koelie-praktijk zelf moet leeren en er is m.i. dan ook alles voor te zeggen, dat men zijn koelieartsen in Deli laat opleiden. Op de 25 miljoen contractgelden, die men aan de immigranten in de Buitenbezittingen reeds besteed heeft, is de eerste ton gouds voor een school c.q. aanvullingsschool tot opleiding van cultuurartsen geen onmogelijk surplus en wanneer de werkgevers eenmaal een zeker aanvangsbedrag bij elkaar gebracht hebben, dan is er m.i. geen reden te bedenken, waarom de Regeering het gestelde doel niet zou willen steunen c.q. overnemen.

Het scheepvaartbedrijf en Staatsbemoeienis,

door

G. ALTING DU CLOUX.

In de „Koloniale Studiën” van Augustus 1917 bepleit de Heer W. Freundlich in een artikel „Indië's positie in de Wereldhuishouding” contrôle der Regeering op de scheepvaart dezer kolonie niet alleen, doch zelfs exploitatie van het scheepvaart-bedrijf in eigen beheer door de Regeering ten behoeve van Nederlandsch-Indië. De schrijver acht het niet duidelijk, „waarom de Regeering van een land als Indië, dat in hooge mate van eene goede scheepvaart en tariefpolitiek afhankelijk is, niet volgens dezelfde beginselen de staatsbemoeienis met het zeetransportwezen zou uitbreiden, welke in Europa tot aanleg en beheer van staatsspoorwegen leidde. Het kan de Regeering niet moeilijk vallen, het daarvoor benoodigde kapitaal te verkrijgen en wanneer in de komende tijden een verhoogd risico aan het zeewezen verbonden is, dan is het rechtvaardiger, dat dit risico in den vorm van Regeeringsinitiatief door de gemeenschap, wier belang daarmede hand in hand gaat, gedragen wordt. Slechts daardoor wordt een regelmatige scheepvaart-verbinding verzekerd met die landen, welke de beste markt opleveren voor eigen producten. Slechts het vaststellen van een wel overdacht vrachttarief, waarbij ook de belangen van den kleinen landbouw overwogen zijn, kan voorkomen dat cultures, welke door een vroegere gunstige conjunctuur in het leven werden geroepen, thans door onvoldoenden steun in den concurrentiestrijd ter dood veroordeeld worden en duizenden in het ongeluk storten. Zooals voor den oorlog slechts met behulp van goedkoope vrachten een afzetgebied voor de koloniale producten van Indië te veroveren en te behouden was, zoo zal ook na

den oorlog de vraag van het zeetransportwezen zich op den voorgrond dringen, daar zonder een gunstige oplossing een geweldige terugslag in het economische leven van deze koloniën onafwendbaar is. Dit mag niet uit het oog verloren worden."

Na deze in haar praktische uitvoering schijnbaar eenvoudige stelling opgeworpen te hebben, somt de schrijver wat verder in het artikel zelf enkele moeilijkheden op ten aanzien van de techniek ervan: het doel dat met deze studie beoogd wordt, zal dan ook wezen nader de bezwaren te belichten, welke aan het staats-scheepvaartbedrijf of de staatscontrôle op de particuliere scheepvaart verbonden zijn.

Zeër terecht oordeelt de Heer Freundlich, dat Indië een land is, dat in hooge mate afhankelijk is van een behoorlijk verkeer over zee; het heeft dit gemeen met menig ander land, zoo niet met alle landen, die zich ontwikkelen willen en moeten. Waar Nederlandsch-Indië in het wereldverkeer geenszins eene bevoorrechte positie inneemt, het tegendeel is eerder waar, zoo zal bij de beoordeeling van het pro en contra staatscontrôle op de scheepvaart van deze kolonie met het buitenland, degelijk rekening gehouden dienen te worden met hetgeen buitenaf op scheepvaartgebied in den loop der jaren, bijzonderlijk in de laatste tijden, is voorgevallen.

Nederlandsch-Indië heeft in de afgelopen jaren middels de scheepvaart met een groot deel der wereld in relatie gestaan en heeft die betrekkingen vóór den oorlog aanhoudend vermogen uit te breiden: uit de door de N. I. Regeering jaarlijks gepubliceerde statistieken is zulks voldoende bekend. Het aantal van ongeveer 20 buitenlandsche bestemmingen, waarheen in 1895 deze kolonie over zee hare voortbrengselen (met een jaar-minimum van f 100.000) verzond, kon allengs tot in 1913 met 50 % vermeerderd worden. Sedert het uitbreken van dezen oorlog werden vele relaties van Ned. Indië met den vreemde verbroken, andere daarentegen hechter vastgeknoopt zonder nochtans daarin compensatie te kunnen vinden voor het verlies van eerstgenoemde; het gevolg hiervan is, dat wij thans weder op hetzelfde aantal staan als een 25-tal jaren geleden.

Deze groei resp. vermindering onzer buitenlandsche afnemers is toe te schrijven aan de wijzigingen, die de omstandigheden hebben gebracht in de aanwezige scheeps-gelegenheden. Beliep in 1895 het aantal uitklaringen van schepen uit Ned. Indische havens

naar het buitenland 3600, aanwijzende een netto-inhoud van 4,2 miljoen M^3 , in 1913 vinden wij 9568 schepen uit Indië vertrokken met een inhoud van 15,5 miljoen M^3 . Over 1916 valt eene vermindering bij 1913 te constateeren van 19% in het aantal en 21% in den netto-inhoud der schepen welke afname sedert nog grooteren omvang heeft aangenomen.

In de bovenstaande hoeveelheden wordt de Nederlandsche vlag over 1895/1915 slechts met ongeveer 39% vertegenwoordigd; over 1916 is dit percentage met 1/3 toegenomen, als gevolg van het wegblijven van vele vreemde vlaggen.

Het duidelijkste blijkt dit uit onderstaande vergelijking, waarin enkel de stoomschepen zijn beschouwd van meer dan 300 M^3 netto-inhoud, wijl zij het voornaamste contingent leveren voor de in- en uitklaringen uit deze kolonie naar den vreemde.

Vertrokken stoomschepen naar het buitenland.

Vlag.	1913		1916	
	Aantal	× 1000 M^3	Aantal	× 1000 M^3
Nederland.....	250	2415	194	2011
Nederl.-Indië	1673	3303	1597	3714
Engeland.....	1412	5908	1107	4446
Duitschland.....	422	1725	—	—
Noorwegen.....	46	170	45	246
Amerika.....	1	1	5	43
Zweden.....	21	155	18	141
Japan.....	69	505	93	570
Totaal:	3838	14468	3095	11390

Uit het voorgaande volgt, dat het particulier initiatief op scheepvaartgebied zekerlijk alles heeft bijgedragen tot het uitbreiden en onderhouden der handelsbetrekkingen van den Ned.-Indischen archipel met het buitenland.

Voorts volgt daaruit, dat Ned.-Indië voor de verschepping zijner voortbrengselen grootendeels afhankelijk is van vreemde schepen; nu ook deze hoe langer hoe meer uit de Indische vaart teruggetrokken

zijn, tengevolge van maatregelen door de verschillende vreemde Staten genomen, ondervinden wij maar al te zeer de consequenties ervan.

Dit is eene omstandigheid, die wij bij de beoordeeling der gevolgen eener staats-contrôle op het scheepvaart-bedrijf, wanneer straks de vrede weder over het aardrijk heerscht, niet uit het oog mogen verliezen. Zeker zal alsdan (naar men mag hopen) de op Indië varende nationale vlag — welke sedert het uitbreken van den oorlog hare diensten om verschillende redenen niet ten volle ter beschikking onzer koloniale uitvoeren heeft kunnen stellen — wederom geheel en al disponibel zijn voor den overzeeschen handel van dezen archipel; echter is daarbij tevens niet te vergeten, dat de nationale tonnage, voor zoover zij vermoedelijk in de Indische vaart gebruikt zal worden, eerder af- dan toegenomen is vergeleken met 1914, terwijl de hoeveelheid voortbrengselen van Indië belangrijk vermeerderd is.

De vergelijking van de nationale tonnage voor de Indische vaart gedurende 1914 en 1917 geeft het volgende beeld:

Reederij	Ultimo 1914		1917	
	Vloot	In aanbouw	Vloot	In aanbouw
Nederland BRT.	235.000	42.000	238.800	28.000
Rotterdamsche-Lloyd	174.000	45.000	176.700	14.000
Java-China-Japan-Lijn	31.500	8.000	55.000	6.000
Koninklijke Paketvaart Mij.	145.000	23.000	169.500	—
Totaal BRT.	585.500	118.000	640.000	48.000
	703.500		688.000	

De Ned. Stvt.-Mij. „Oceaan” is hier niet bijgenomen, wijl de eigenaardige positie, waarin zij door een der laatste Britsche requisitie-wetten geraakt is, haar niet geheel tot nationale (d. i. Nederlandsche) Mij. stempelt; de grootte harer vloot is circa 23.000 tons bruto. De Holland Amerika Lijn is hier evenmin beschouwd; slechts enkele harer schepen varen sedert kort op Indië.

Hoe de toestand na den oorlog zal zijn, m.a.w. of Indië zijne produkten in het buitenland geheel zal kunnen afzetten, zal afhangen van de scheepsruimte die het alsdan ter beschikking zal hebben. Zal het als voor den oorlog kunnen rekenen op de groote hulp der buitenlandsche booten, of zal het hoofdzakelijk aangewezen zijn op nationale tonnage?

Naar veler gevoelen zal de thans van voldoende levensmiddelen en grondstoffen verstoken wereldconsumptie de vraag naar zulke waren krachtig handhaven, en het tempo van den aanmaak van nieuwe tonnage ter vervanging der door oorlogs-omstandigheden verloren gegane schepen zal beslissen over het tempo der voldoening aan de verschillende behoeften. Degene, die over de meeste scheepsruimte kan beschikken, heeft de macht in handen: de koortsachtige haast, waarmede allerwegen nieuwe schepen gebouwd worden en de ongekende prijzen die voor dergelijke zoowel als oude schepen betaald worden, zijn met deze opinie in overeenstemming. In dit licht bezien is het geen ijdel woord, dat de geëlliëerde gouvernementen tot hunne tegenstanders eenige keeren hebben gericht, dat gene de grondstoffen der wereld beheerschen, wijl toch zij gezamenlijk over de meeste tonnage disponeeren!

Toch zijn er ook tegenovergestelde opinies, die na den oorlog een te veel aan tonnage voorzien, wijl de totaal-afname alsdan zal blijken niet zoo groot te zijn tegenover de goederen-productie voor vredelievende doeleinden.

Eén ding is echter zeker, nl.: dat de zeevrachten zich geheel en al richten naar de verhouding tusschen vraag naar en aanbod van scheepsgelegenheid. Zoo ooit, dan is zulks zeker tijdens den oorlog sterk geïllustreerd geworden.

Blijkt er na den oorlog dus meer scheepsgelegenheid te wezen dan de vraag opnemen kan, zoo zal noodzakelijkerwijze de concurrentie werken in de richting van eene vrachtverlaging; eenige staats-contrôle zoude daarbij volstrekt overbodig zijn.

Zal daarentegen de vraag naar tonnage het aanbod ervan overtreffen, zoo zullen de vrachten uit den aard der zaak zich op een *hoog niveau* blijven bewegen. Onder zulke omstandigheden is het niet uitgesloten, dat menig koloniaal produkt „niet mede kan”, wijl het belang dat het verbruiksland bij zulk een voortbrengsel heeft, het besteden van een hoogen prijs niet gedooft. Nu is het wel mooi, middels staatscontrôle op de zeevracht van zulk

een artikel, de scheepvaart te dwingen hetzelfde tot verlaagde premie te vervoeren, opdat de consument zich voor dat produkt zal kunnen interesseeren en de producent zijn artikel op die wijze kan afzetten, maar wordt het gewenschte doel wel bereikt? *Boven al wordt de beschikbare scheepsruimte er niet door vergroot, Integendeel!* En op de mogelijkheid van vervoer van zulk een gecontroleerd produkt komt het ten slotte toch aan.

Het is niet ondienstig, daarbij aan te halen, hoe het Engelsche blad „The Economist” volgens „Korte Berichten” van 15 December 1915 terzake oordeelt:

„ Eene betrouwbare opgave te verstrekken van de tegenwoordige „vrachtkoersen is absoluut ondoenlijk, maar een aanwijzing omtrent de tendenz „van de markt is te vinden door vergelijking van de marktberichten van enkele „maanden geleden met die van verleden week Van al de cijfers „zijn die van steenkolenverschepping wellicht de merkwaardigste en de toestand „van de Cardiffmarkt werpt een helder licht op den invloed, dien onze „exporthandel van het tekort aan scheepsruimte ondervindt. Begin Augustus „werd de steenkoolsoort „second Cardiff large steam” voor 33/- per ton „verkocht. Thans is de prijs 18/- per ton en het verschil daarvan vinden „wij verklaard in het tekort aan scheepsruimte en de moeilijkheden waarmede „de export te kampen heeft Het werk in de schachten wordt slap- „per, doordat de steenkool niet uitgevoerd kan worden en de Kamer van „Koophandel te Cardiff neemt maatregelen „om deze ernstige bedreiging van „den handel van Zuid Wales te keeren”. Deze bedreiging van den handel van „Zuid Wales verdient niet enkel de aandacht van de Cardiffsche Kamer van „Koophandel, maar ook van de Regeering van Groot Britannië. ¹⁾ Wat de „Regeering in deze kan doen, is niet precies te zeggen, want een vaststelling „der vrachtprijzen zou — indien uitvoerbaar — nog geen toeneming van scheeps- „ruimte kunnen te weeg brengen. Men kan den scheepseigenaar vertellen, dat „dat hij nu 40/- berekenende, voortaan niet meer dan 30/- berekenen mag, „maar men kan geen twee booten van hem eischen, als hij er maar één ter „beschikking heeft.”

Inderdaad ligt dan ook de mogelijkheid van vervoer van eenig artikel niet in de eerste plaats aan de hoogte der vracht, maar aan de *scheepsgelegenheid*, die men er voor heeft. Is het noodig hierbij nog speciaal te releveeren, dat de Indische exporthandel dit ook reeds herhaaldelijk heeft te kennen gegeven?

Vaak genoeg is zulks ook in woord en schrift der Britsche Regeering te kennen gegeven. In „Fairplay” van 10 Mei 1917 vinden

¹⁾ Straks zal blijken, hoe die aandacht getoond werd.

wij o. a. een uitlating te dien aanzien in eene algemeene vergadering van de „Liverpool Steamship Owners' Association”:

„De Britsche reeders hebben nimmer een monopolie gehad of iets dat daarop lijkt. Van af het begin van den oorlog is minstens 1/3 van alle ladingen „naar en van het Vereenigde Koninkrijk vervoerd door vreemde schepen. De „vrachtprijzen in de open markt zijn geweest de wereld-vrachten vastgesteld „door internationale concurrentie voor alle zee-vervoersmiddelen onder all „vlaggen. In het algemeen zijn de Britsche reeders niet voldoende betaald „geworden, ofschoon hunne vreemde concurrenten altijd de open-markt-koersen „hebben ontvangen. De vraag naar de vervoersmiddelen over de oceanen had „alleen beantwoord, en de vrachten in de open markt enkel verlaagd kunnen „worden of door vermindering van het totaal volume der ladingen of door „vergrooting van het aantal schepen. De reeders drongen herhaaldelijk op „vermeerdering van de gelegenheden tot bouw van koopvaardijschepen aan, „maar de behoeften der Admiraliteit waren zoo enorm en dringend, dat „de vervanging der verloren handels-tonnage een onmogelijkheid was en nog „is. Een jaar geleden drongen zij bij de vorige Regeering op de noodzakelijk- „heid aan, om de aangeboden ladingen te verminderen middels verbod van „vervoer naar dit land van alle niet-essentiële importen Dit werd „genegeerd, en als noodzakelijk gevolg gingen de vrachten in de open markt „steeds naar boven”

Het mag voldoende aangetoond heeten, dat contrôle van staatswege op de zeevrachten geene vermeerdering van scheepsruimte vermag te scheppen. Zal eenig gecontroleerd artikel dus voor verscheeping in aanmerking moeten komen, dan zal noodzakelijk van een ander artikel wat dienen achter te blijven. Nu zijn voor zoover Indië betreft de door den inlandschen landbouw voortgebrachte gewassen, in het algemeen gesproken, produkten die het minst hooge vrachten zouden kunnen velen. ¹⁾ Om deze reden niet

¹⁾ Ten einde te beoordeelen, of eenig artikel een zekere vracht kan verdragen, is het onmogelijk — indien niet verkeerd — alleen af te gaan op het percentage dat de vracht van de handelswaarde van het produkt uitmaakt. Er zijn tal van andere factoren die erop inwerken; in de eerste plaats dient nagegaan te worden, welk gebruik de omstandigheden toelaten, dat er van eenig produkt in het consumeerende land gemaakt wordt. In deze oorlogstijden is bewezen geworden, dat van Indische produkten, waarop de vracht in verhouding tot de waarde meer drukt, vaak grootere hoeveelheden zijn vervoerd dan van andere voortbrengselen. Waar aldus volgens de waarde zwaar belaste produkten meestal voedingsstoffen voor mensch en dier vertegenwoordigen, is te verwachten, dat daarbij gauwer de uiterste grens is bereikt. Zulke voedingsmiddelen worden nu bijna geheel door inlandsche cultures geleverd.

alleen, maar tevens uit hoofde van de groote ruimte, die zij in het schip beslaan, in verhouding tot andere Indische voortbrengselen, leveren zij voor de scheepvaart de slechtste resultaten op. Met enkele voorbeelden zij dit hier aangetoond:

Artikel	Waarde per picol	Vracht in %	Vrachtrendement ten opzichte van totaal gemiddelde, aangeduid met het cijfer '100'.
Ketella	f 1,75	1076 %	90
Mais	„ 4,50	302 „	97
Thee	„ 62.—	60 „	105
Koffie	„ 37.—	30 „	150

In de aangegeven verhouding der vracht-rendementen vindt men tevens terug, hetgeen in de noot op de vorige bladzijde reeds werd gezegd: ook *gedurende dezen oorlog, bij het hooge vrachten-niveau, zijn van de Indische voortbrengselen, waarop de vracht in verhouding tot de waarde het meeste drukt, de grootste hoeveelheden uitgevoerd!*

Zulke resultaten mogen niet uit het oog verloren worden.

Bovenal heeft dus de contrôle van staatswege op de scheepvaart acht te geven op de *vraag*, die uit het buitenland voor eenig artikel komt.

Geforceerde uitvoeren zonder evenredige vraag uit het consumptie-land kunnen, vooral in tijden van gebrek aan scheepsgelegenheid, geen gunstig resultaat opleveren.

Stellen wij ons voor, dat men den uitvoer wenscht te contro-leeren van bijv. 61,000 Kilo's Ketella, (waarvoor weinig vraag verondersteld wordt) die een waarde vertegenwoordigen van circa f 1750, en in het schip een ruimte vorderen van 6100 kub. voeten. Voor deze lading zou dus door een ander produkt plaats gemaakt moeten worden; in genoemde scheepsruimte van 6100 kub. voeten zouden nu van andere produkten geborgen kunnen worden bijv:

87,000 kilo's Mais met een waarde van f 6300,—; of:

100000 kilo's Tapiocameel tot een waarde van f 14400,—; dan wel:

80000 kilo's Peper met een waarde van f 53000,—; of:

67000 kilo's Thee met een waarde van f 67000,—; enz.

Onder zulke omstandigheden vragen wij ons af: wat is meer in het belang van deze kolonie, de export van een artikel als Ketella te forceeren of ook toe te staan, dat eenig ander produkt van meer waarde wordt verscheept? Het antwoord dunkt ons niet twijfelachtig te zullen luiden! ¹⁾

Zelfs al geldt de staats-contrôle op de scheeps-vrachten het veel gevraagde artikel, zoo wil ons die nog niet raadzaam lijken, geheel bezien van het standpunt van den producent zelf. Die regeeringshulp toch werkt de produktie in de hand, zonder dat de vervoersgelegenheid vermeerderd; de omstandigheden worden dus eerder slechter, dan beter voor den producent.

Wij mogen ook geenszins uit het oog verliezen, dat het buitenland met eigen schepen zijne inkoop in Indië kan doen afhalen en daarvoor zijne eigen vrachten vaststelt (zooals met de suikervervoeren reeds bestaat); het zou onder zulke omstandigheden al zeer eigenaardig zijn, dat dergelijke schepen zich ook nog te houden zouden hebben aan vrachten, door het produceerende land i.c. Indië gefixeerd. Aangezien derhalve z:g: fob verkoopen van Indische voortbrengselen niet verhinderd kunnen worden door een staats-toezicht van het produceerende land, houdt de mogelijkheid van uitvoer ook terdege verband met de *Productiekosten*.

Voorts levert Indië tal van produkten, die in verschillenden vorm naar het buitenland worden gezonden, n.l: als de ruwe grondstof en als half of heel fabrikaat. Uit de tijdsomstandigheden geboren, zijn in de laatste jaren in onze kolonie vele inrichtingen ontstaan, die uit de ruwe grondstoffen door hand- of machinale bereiding een fabrikaat leveren, dat anders in het consumeerende land zelf als overgangsprodukt wordt bereid tot het eigenlijke toepassingsdoel ervan. Zulke half-fabrikaten worden reeds in toenemende mate door Indië naar de overzeesche relaties verscheept, en het is te voorzien, dat de bereiding van zulke half-fabrikaten ook in het vervolg in het produktie-land zelf rendabel zal kunnen zijn, ja zelfs door het buitenland en door de tijdsomstandigheden gewenscht wordt.

De fabrikaten, waarop hier gedoeld wordt, zijn o.m. vette olieën, tapiocameel, tapiocaflake, en nog tal van andere.

¹⁾ De Nederlandsche Regeering zag dit ook in, toen zij onder de Indische voedingsstoffen, waarvoor door de scheepvaart bij vervoer naar Holland preferentie van ruimte dient te worden gegeven, later ook ging rekenen: Koffie, Thee, zelfs Tabak, Paraffine en Kinabast.

Hiervoren werd reeds aangetoond, dat in eene ruimte van 61 tons Ketella ongeveer 100 tons Tapiocameel plaats kunnen vinden: deze hoeveelheid Meel is echter ontleend aan 150 Tons Ketella. Zoo bestaat bijv. tusschen Coprah en Klapperolie de volgende verhouding: in eene ruimte van 52 tons Coprah zouden 100 tons Klapper-Olie geborgen kunnen worden, welke wederom geperst werden uit 150 tons Coprah? Op deze wijze kan met tal van andere produkten van onzen kolonialen bodem eveneens aangetoond worden, dat een gedwongen mogelijk-maken van den uitvoer der ruwe grondstoffen niet alleen de jonge fabrieksnijverheid zou kunnen benadeelen, maar tevens de producenten der grondstof zelfden, d.i. de inlandsche landbouwers. Er zoude dus eerder aanleiding bestaan deze fabrieksnijverheid te steunen!

Daarbij komt nog, dat de afval van zulke half-fabrikaten ook veelal nog toepassing vindt in het land zelf, waarvoor wordt verwezen naar het gebruik van boengkil als meststof voor aanplantingen van suikerriet, waarmede dus wederom de inlander gebaat is; voor den oorlog werden millioenen jaarlijks besteed voor den invoer van buitenlandsche meststoffen!

Zoo zijn met de scheepvaart, en dus met eene contrôle op deze, talrijke belangen verbonden, welker tegenstrijdigheid sterk naar buiten treedt bij eenzijdige begunstiging.

Hoe staat het echter met het belang der scheepvaart zelve, ingeval van staats-toezicht op het bedrijf? Deze contrôle kan, indien zij uit andere overwegingen uitvoerbaar mocht zijn, uitgeoefend worden op de nationale vloot alleen of ook op de vreemde vlag, die in deze kolonie komt handel drijven.

In het eerste geval zal de nationale scheepvaart natuurlijk de gecontroleerde produkten vervoeren, dus de minst betalende, terwijl de betere vrachten opbrengende voortbrengselen gedrongen worden in handen van de buitenlandsche reeders. Dit is dus eene direkte verzwakking van de positie der nationale scheepvaart, en eene rechtstreeksche bevoordeeling van de vreemde, hetgeen zooals van zelf spreekt geenszins mag plaats hebben. Doch niet enkel de nationale scheepvaart is de dupe, maar ook de exporthandel. Door het pousseeren van enkele categorieën uitvoerprodukten wordt de scheepsgelegenheid voor de andere verminderd; de drang naar ruimte wordt vergroot en die drang richt zich voornamelijk naar de vreemde vlag. Het gevolg daarvan is nog hoogere vrachten

voor de niet-gecontroleerde produkten en vermindering van omzet, mogelijk als verdere consequentie dooddrukking van eene of meerdere dezer laatste bedrijven.

De ervaring in dezen oorlog opgedaan, heeft daarvan maar al te duidelijke bewijzen gegeven:

„Het zal wel niet bloot toevallig zijn”, zoo schrijft „The Economist van 11 December 1915, volgens de „Korte Berichten”,

„dat de eerste week, in welke de nieuwe „Orders in Council” met betrekking „tot de Britsche scheepvaart van kracht zijn, gekenmerkt wordt door een verdere „rijzing der vrachtprijzen. De eerste dezer „Orders in Council” verbiedt aan „Britsche schepen lading te vervoeren van de eene vreemde haven naar de „andere na den 1 December, tenzij zij voorzien zijn van een bewijs van „toestemming; de tweede dezer „Orders” geeft machtiging tot requisitie van „schepen ter wille van transport van voedingsmiddelen en andere noodzakelijke maatregelen. Op 10 November jl. werden deze orders door de „Board „of Trade” uitgevaardigd met de toelichting, dat ze noodig waren, „om ervan „verzekerd te zijn, dat een voldoende scheepsruimte beschikbaar is, zoodra „de noodzakelijkheid, om aan de nationale behoeften te voldoen, zich doet „gevoelen”. Inlichtingen omtrent de vraag in welke mate men van dit recht „heeft gebruik gemaakt, zijn niet te bekomen, doch de vrachtprijzen zijn, in „plaats van gedaald, de laatste dagen buitengewoon sterk naar boven gegaan. „Zij hebben, zoowel van Engeland uit als naar Engeland toe, noteeringen „bereikt, als er nog in geen enkel tijdperk van den oorlog zijn voorgekomen „..... De scheepseigenaren hebben laten weten, dat een toepassing op „grootte schaal van de door de Board of Trade geproclameerde maatregelen, „de toestand der scheepvaart nog gecompliceerder zou maken, doch ook zij „hebben de gebeurtenissen der laatste dagen niet voorzien.....”

Het geval van uitbreiding der staats-contrôle over de vreemde vlag beschouwende, zal het woord gegeven worden aan den Heer W.J. Noble, President der „Cairn Line of Steamships, Ltd.” te New Castle, zooals hij zich deed hooren in de jaarvergadering van aandeelhouders zijner Maatschappij in Maart 1917:

..... In normal times this country is dependent upon foreign flags „for more than one-third of its overseas trade, but in war time their co-operation is vital to the life of the nation. One sometimes gets a shock when one „reads an earlier speech in the light of later events. I have taken the risk, „and I find that last year when I had the pleasure of addressing you I said „in referring to this subject:

„To fix arbitrarily maximum freights, whilst it might reduce the price of „commodities for a time, involves a risk, and it is a serious risk, of failing to „attract the neutral tonnage upon which the country is largely dependent in „existing circumstances. It would ultimately lead to still higher prices by lessening

„the supply of the commodities we require. Surely it is better that the country „should get its necessities even at abnormal prices than adopt such a far-reaching and doubtful expedient. The Government has, therefore, wisely „discarded the advice thus to deal with the matter.”

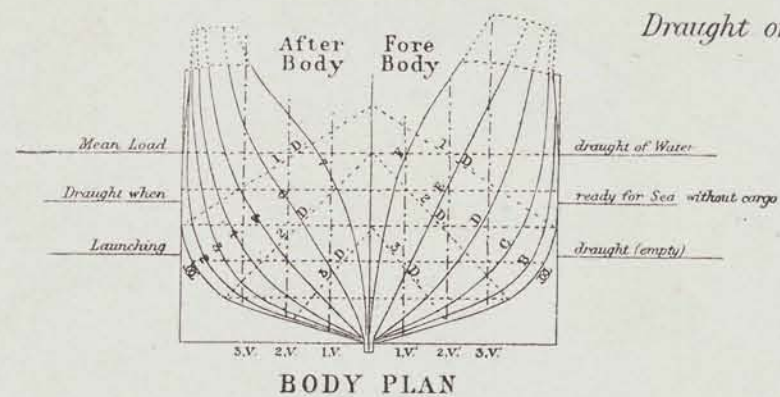
„Unfortunately, the Government some time ago reversed its decision, and „fixed maximum rates of freights for neutrals on coals to France and Italy, „with the inevitable result which I fore-shadowed twelve months ago, that „neutral tonnage took the earliest opportunity of seeking employment elsewhere. „France and Italy in consequence are suffering from a serious coal shortage, „and the maximum freights rates have now had to be increased by 50 per „cent to France and 70 per cent to Italy in the hope of attracting neutral „tonnage back to the service of the Allies and ourselves. It is an illuminating „fact the new rates are higher than the highest rates paid on the open market „before the limitation scheme was established! The only wise policy, the only „safe policy, was to offer every inducement to attract and retain the services „of all neutral tonnage. Tonnage „and plenty of it, rather than cheapness, „should have been the guiding principle. I have heard it rumoured, only this „morning, that there is a likelihood of the Shipping Controller abolishing „these limitation rates.”

Waar Nederlandsch-Indië voor een goed 2/3 deel afhankelijk is van de scheepvaart onder vreemde vlag, zoude eene vaststelling van maximum-vrachten voor deze, eene calamiteit veroorzaken!

Engeland heeft door de afzetting van het Ministerie-Asquith en benoeming van het kabinet Lloyd George ook in dit opzicht ingezien, dat het op den verkeerden weg was. Door de allerwege toegejuichte aanstelling van Sir Joseph Maclay, oud-scheepsreeder en dus man van het vak, tot Shipping Controller poogt het tegenwoordige Britsche Ministerie tot een betere oplossing te geraken van het scheepvaart-probleem. Een der eerste daden van den Shipping Controller uitte zich in een verbod tot invoer van niet-noodzakelijke goederen, ten einde op die wijze te komen tot eene vergrooting van de tonnage voor andere, wél essentiële importen. Daarop volgde het besluit, waarbij aan de scheepswerven, welke den bouw van particuliere vrachtschepen onder handen hadden en dien moesten stopzetten ten einde oorlogsvaartuigen aan te maken, opgedragen werd onverwijld den bouw der koopvaarders voort te zetten, terwijl het Britsche Gouvernement zelf tal van standaardschepen liet aanbesteden, ten einde ook langs dezen weg te komen tot snelle toename van de Britsche handelsvloot. Een verdere maatregel, dien Sir Maclay nam, bestond in het ondernemen aan den Staat van het beheer der gerequireerde schepen

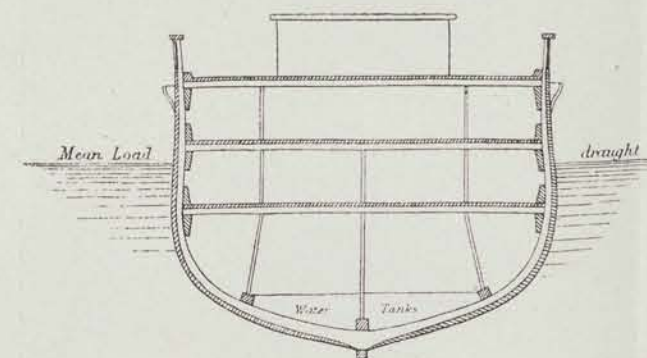
SHIP BUILDING.

Draught of the Wooden CLIPPER SHIP "SCHOMBERG", Built by Messrs A. Hall & Co of Aberdeen.

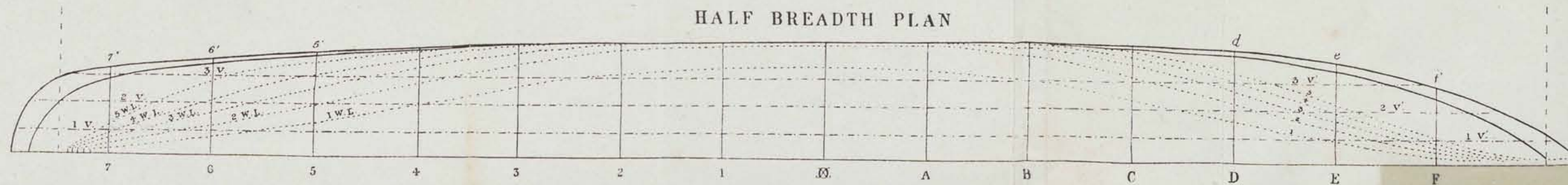
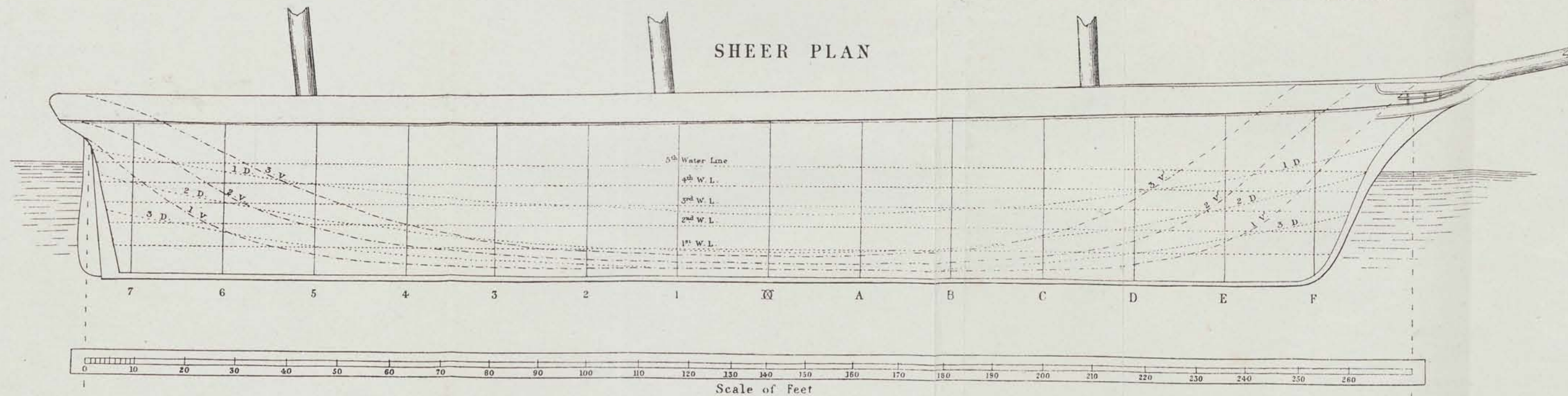

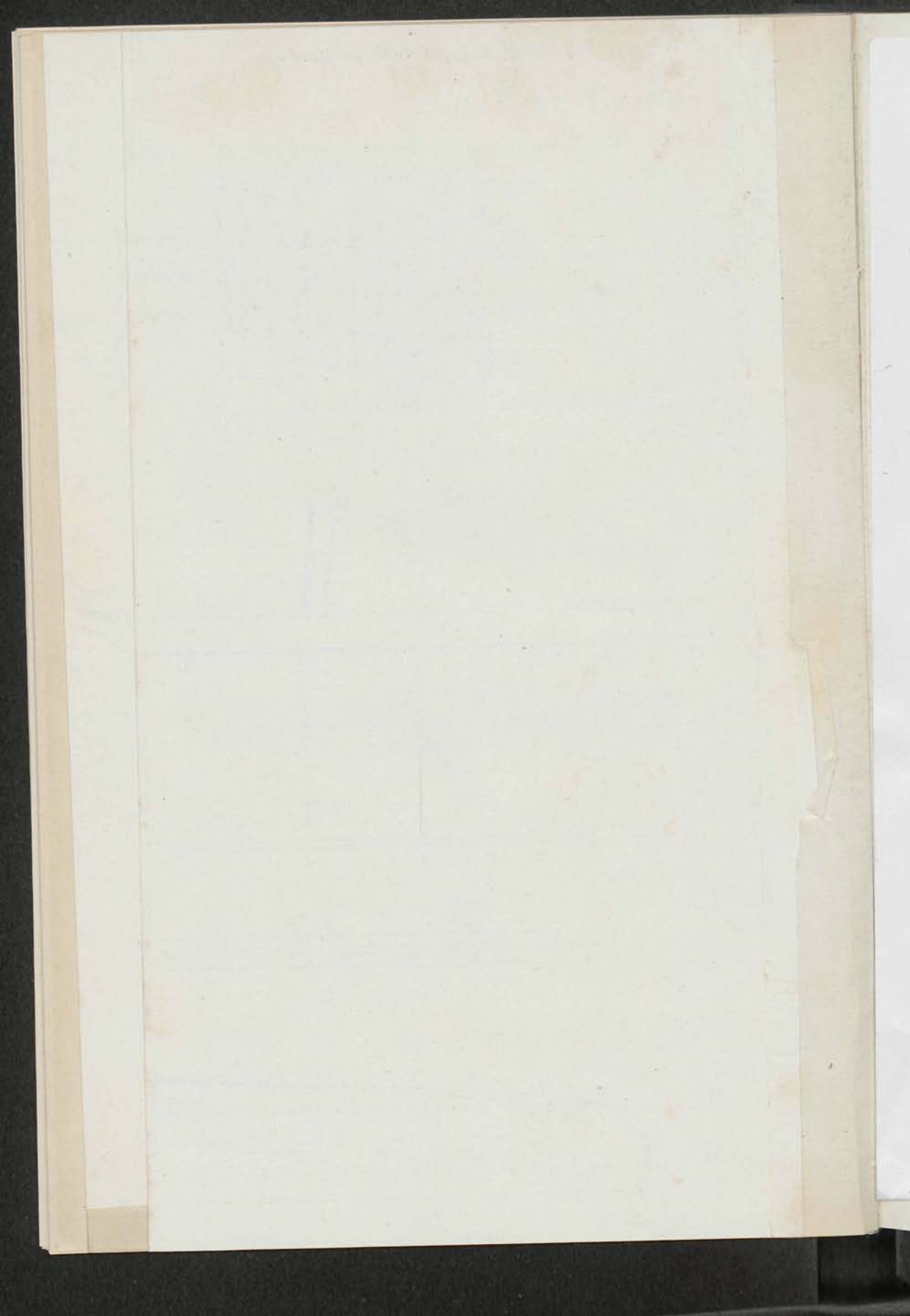
Principal Dimensions.

	Feet	In*
Length between the Perpendiculars	262	6
Length of Keel	245	-
Breadth Extreme	45	-
Breadth of Frame	42	-
Depth of Hold	29	9
Burthen in Tons, Builder's Old Measurement, 2600 Tons		

MIDSHIP SECTION

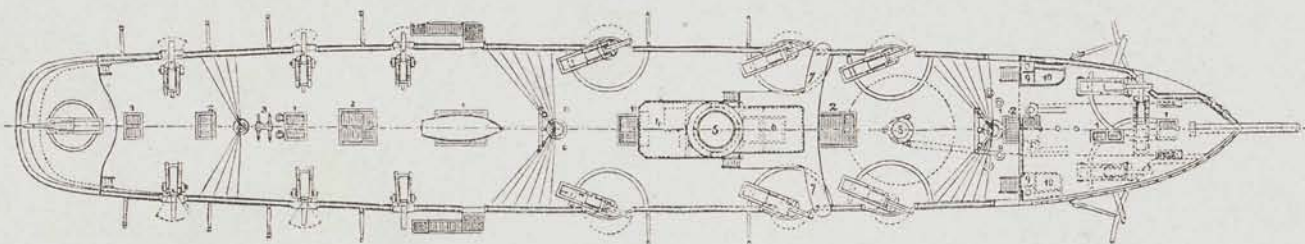
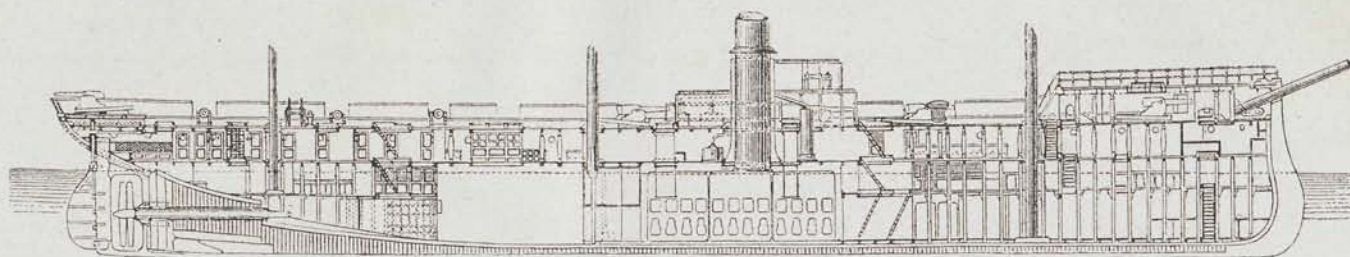

Fig. 1

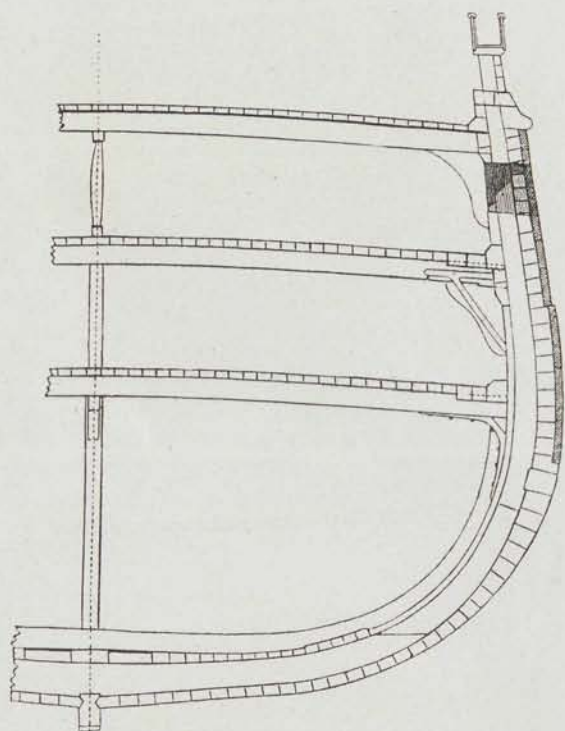

Fig. 2

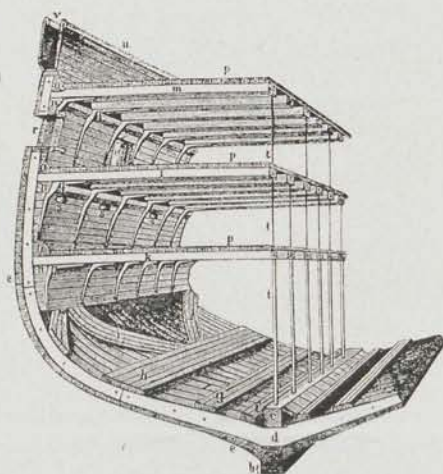

Fig. 3

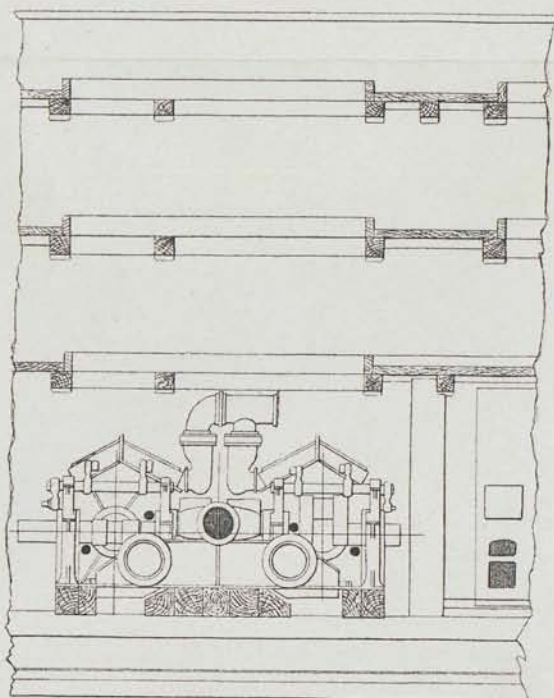

Fig. 4

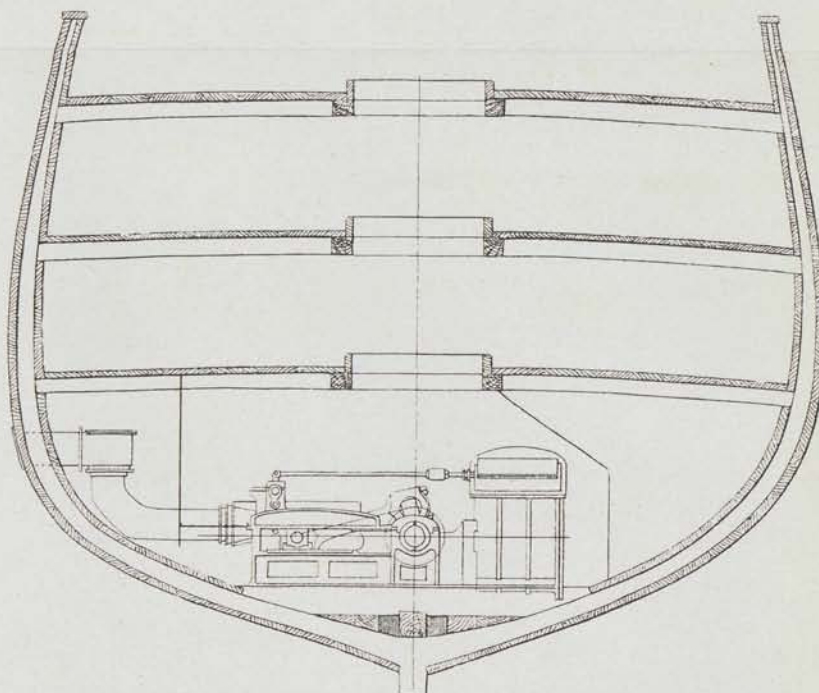
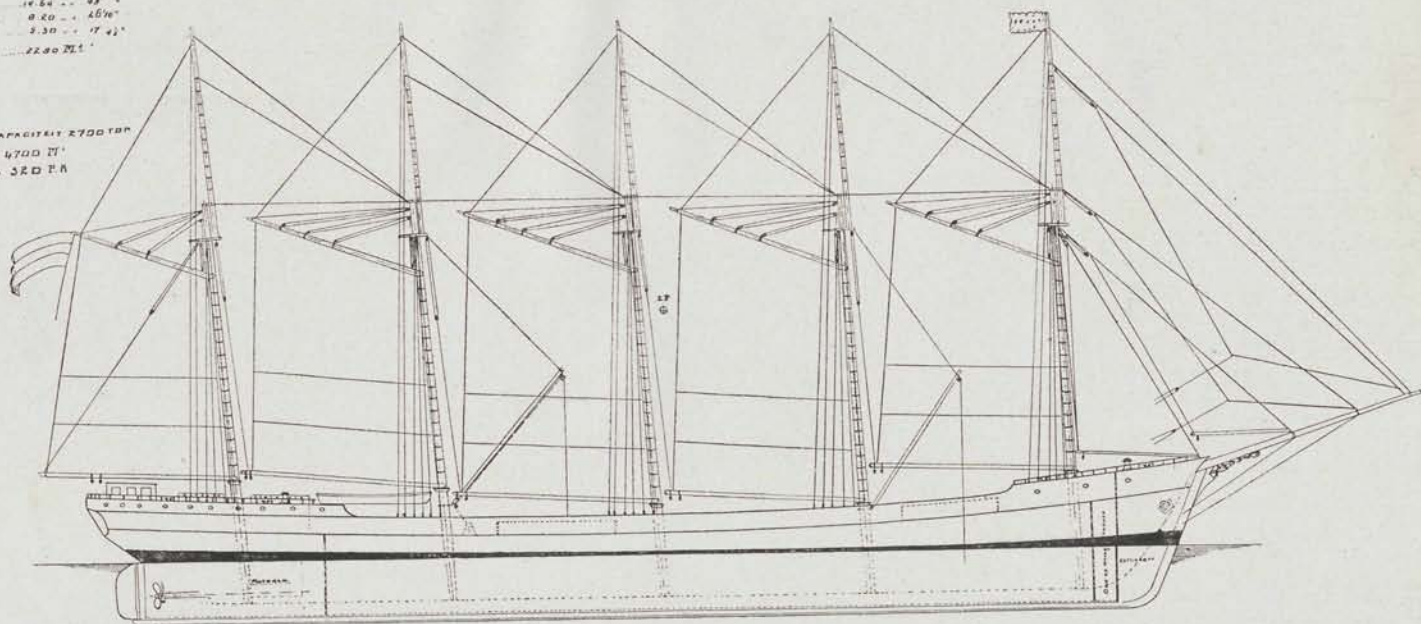

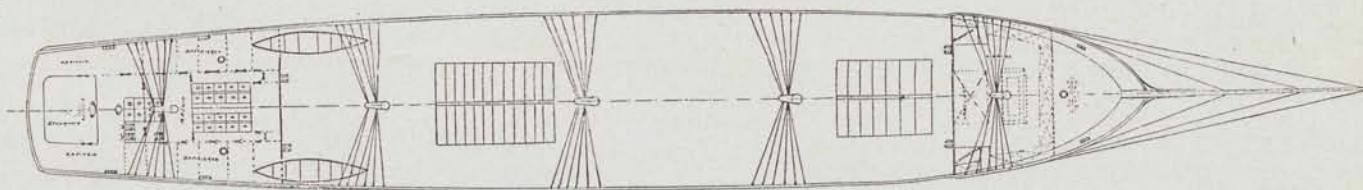
Fig. 5

5 MAST CAFFELSCHOENER MET MOTOREN

L. 100 M. 308"
 B. 24 M. 272"
 W. 10.64 M. 88"
 H. 8 M. 8.20 M. 150"
 D. 3.30 M. 17 1/2"
 ZELUPEERVAAR 2200 M.
 S. 5.80
 T. 0.92
 S. 0.66
 DEADWEIGHT CAPACITY 2700 TON
 INHOUDEND 4700 M.
 2 MOTOREN 2 320 P.K.

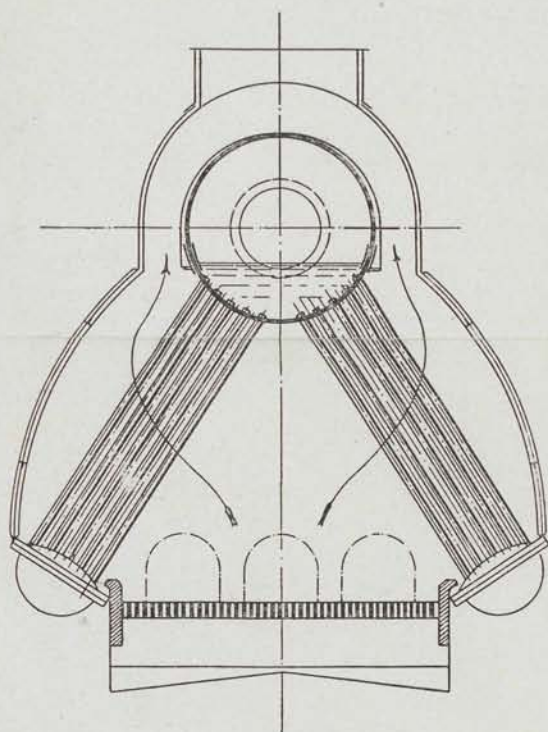

MUNISCHE
 REMANDE
 1917

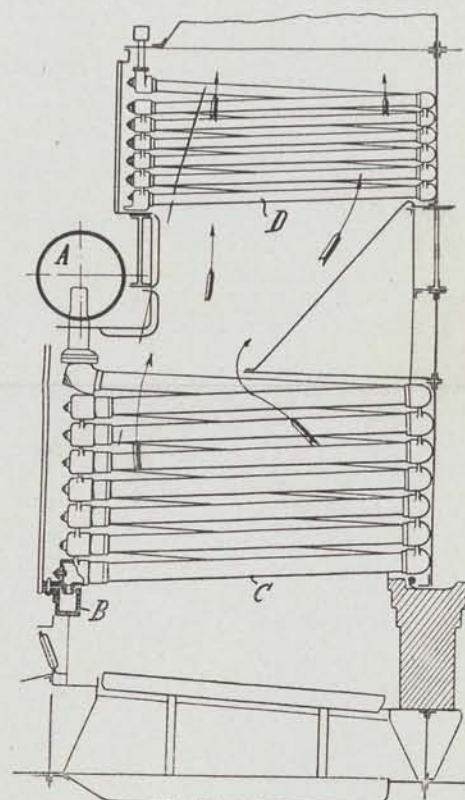
TK 280

Fig. 1

YARROW-KETEL

Fig. 2

BELLEVILLE-KETEL

Fig. 3

— hetwelk luidens de herhaaldelijke klachten der scheepseigenaren door de Britsche bureaucratie op meer dan schandelijke wijze gevoerd heet te zijn — en het wederom-stellen dier bodems onder exploitatie door de reederijen zelven, maar voor rekening van het Gouvernement.

„Unless and until you are otherwise directed”, schreef Sir J. Maclay in een circulaire aan de scheepseigenaren. „it is not the desire of the Government to interfere either with the nature of your business or the method of conducting it which would have been followed if the steamers had not been requisitioned, except so far as those may be affected by the decisions of the representative committees of shipowners at home, and of Agents abroad, referred to later. You will continue therefore to run the vessels as for yourselves, though actually for the account of the Government crediting full earnings and debiting net charges after allowances for all rebates, commissions, etc. You will be advised later as to the arrangements under which you will be credited with hire on requisitioned terms, &c.”

- De leering, die uit het voorgaande getrokken kan worden, is dat:
- 1e. De Britsche Regeering heeft erkend, dat een Staat onmachtig is, om de koopvaardij naar behooren uit te oefenen;
 - 2e. Het voor de economische positie van het land van het grootste gewicht, van dringende noodzakelijkheid is, dat de scheepvaart van en op dat land uitgebreid wordt;
 - 3e. De maatregelen der Regeering terzake van requisitie, contrôle, enz., der particuliere scheepvaart, ofschoon voor het tegenwoordige wellicht gewenscht, deze niet in staat stellen zich uit te breiden resp. meer tonnage te verschaffen, zoodat de Regeering den bouw van koopvaardijschepen zelve ter hand heeft moeten nemen.

Stellen wij voor het oogenblik de kwestie ter zijde, of de Regeering van eenig land eene voor de toekomst gelukkige politiek voert, door de nationale scheepvaart op particulier initiatief opgebouwd, te verzwakken ⁽¹⁾ en daarvoor eene staats-scheepvaart in de plaats te

(¹) Het is van belang hierbij op te merken, dat menige Britsche scheepvaart-mij over het laatste boekjaar van de in voorgaande jaren bijeengebrachte reserves voor nieuwen aanbouw, uitkeeringen deden, wijl het geen zin zou hebben deze langer aan te houden, waar de requisitie-vrachten in geen verhouding staan tot de kosten van exploitatie en aanbouw van schepen, en het niet te voorzien is, hoe lang de requisitie resp. contrôle maatregelen der Britsche Regeering nog zullen voortduren.

stellen (bovendien is ook nog niet bekend, of de Britsche Regeering ondanks hare eerste failure ten slotte toch de op eigen kosten aangebouwde schepen zelve zal exploiteeren, of die aan eene particuliere maatschappij in beheer zal afstaan), de hoofdzaak, waarom het thans gaat, is dat men ingezien heeft, dat de nationale koopvaardij-vloot versterkt dient te worden en de Staat daarin het particulier initiatief te hulp moet komen, hetzij door zelf schepen te doen aanbouwen of door geldelijken steun te verleen aan particuliere reederijen ter uitbreiding van haar bezit.

Hieronder zal nader blijken, dat ook het overige buitenland zoo veel mogelijk scheepsruimte onder nationale vlag tracht te vergrooten.

Japan heeft voor militaire en andere doeleinden slechts weinig beslag gelegd op de nationale tonnage; zeker oefent het sedert den oorlog contrôle uit op de vrachtprijzen, welke de nationale scheepvaart-maatschappijen voor het vervoer van Japansche waren berekenen, maar dan ook enkel op de gesubsidiëerde routen, terwijl noodzakelijke verhoogingen der vrachten op zulke lijnen bijkans nooit geweigerd worden.

De subsidies, welke Japan aan zijne nationale scheepvaart verleent zijn de zwaarste, welke ooit een Staat voor dat doel op zijn budget tot nu toe uittrok; zij belooopen per jaar 10 Yen *) per ton, terwijl de Vereenigde Staten slechts betalen 1.15 Yen, Duitschland 0.82 Yen en Engeland 0.40 Yen per ton („Korte Berichten" van 28 Januari 1916).

De bedragen der Japansche subsidies aan scheepvaart-maatschappijen zijn:

Begrootingsjaar	Subsidies in millioenen Yens aan de lijnen op:				
	Europa	Noord-Amerika	Zuid-Amerika	Australië	Totaal
1913-14	3.17	4.38	0.72	0.41	8.68
1914-15	3.11	4.38	0.57	0.42	8.48
1915-16	2.00	1.97	0.34	0.24	4.55
1916-17	1.81	2.95	0.30	0.17	5.23
1917-18	1.75	2.82	0.29	0.16	5.02
1918-19	1.69	1.67	0.28	0.17	3.81
1919-20	1.57	2.51	0.27	0.19	4.54

Voor het jaar 1916 zoude de Toyo Kisen Kaisha 1,6 millioen Yen, de Osaka Shosen Kaisha 1 millioen Yen en de Nippon Yusen Kaisha circa 310,000 Yen als subsidie van de Japansche Regeering ontvangen

*) 1 Yen = ± f 1.25.—

hebben. Thans verleent de Japansche Regeering in het algemeen subsidiën voor schepen boven 6,000 ton en onder de 5 jaren, die 12 knopen loopen. Bij een verhooging der snelheid stijgt de subsidie met 10 pct. Een toename met 25 pct. heeft plaats voor schepen, die volgens bepaalde ontwerpen der Regeering zijn gebouwd. Anderzijds vindt eene vermindering van 5 pct. voor ieder schip plaats dat de ouderdomsgrenzen van 5 jaren overschrijdt. („Korte Berichten" van 11 Mei 1917).

Behalve deze premies aan scheepvaart-maatschappijen, verleent de Japansche Regeering ook bijdragen aan de scheepsbouw-industrie; in 1913 beliepen zulke subsidies bijv. circa 970,000 Yen, opklimmende tot 1,6 miljoen in 1914 en 1915 elk, en 2,5 miljoen Yen in 1916!

Verder nam de Japansche Regeering geenerlei maatregelen tegen den verkoop van nationale schepen aan vreemden, waardoor de Japansche scheepvaart in staat werd gesteld, hare vervoersmiddelen kwalitatief te verbeteren. De oude schepen, die de Japansche scheepvaart-maatschappijen gewoon waren van het buitenland op te koopen, werden tot zeer voordeelige prijzen vervreemd, en daarvoor in de plaats nieuwe schepen bij de Japansche werven besteld. (1)

Ten slotte wordt de Japansche scheepvaart-maatschappijen evenmin verboden, hare schepen aan het buitenland te verhuren tot de geldende, uiterst remuneratieve vrachtprijzen. De „Japan Weekly Chronicle" wist aan de hand van een opgave van de „Nippon Shippers' Association" te vertellen, dat door het buitenland, voornamelijk Engeland, aan Japansche schepen werden ingehuurd;

1e	halfjaar	1916	—	223	schepen	metende	750,000	Ton,
2e	„	1916	—	254	„	„	874,000	Ton,
1e	„	1917	—	222	„	„	723,000	Ton,

(1) Hoewel dit zuiverings-systeem bij de Japansche scheepvaart hoog noodig was en de financiële positie der Japansche reederijen krachtiger gemaakt heeft, ligt er toch iets ongewenschts in dit stelsel. Aan den anderen kant is het een gevolg geweest van de voorwaarden, waaronder de subsidies door de Japansche Regeering aan de nationale scheepvaart worden verleend, zooals hiervoren gebleken is; die politiek zal ook wel wederom verband gehouden hebben met de vorderingen, die de binnenlandsche scheepswerven maakten.

Intusschen werd door het Japansche publiek herhaaldelijk aangedrongen op een Regeeringsverbod voor deze verkoopen van Japansche bodems aan het buitenland, doch eerst thans — na het schrijven van dit artikel verneem ik het pas — schijnt het Japansche Gouvernement dergelijke transacties niet meer toe te staan.

Het verhuren van Japansche tonnage aan den vreemde blijft echter nog geoorloofd.

Al deze faciliteiten hebben de Japansche scheepvaart in staat gesteld, zich krachtig te organiseeren en te ontwikkelen (op 1 Juli 1914 omvatte de Japansche koopvaardijvloot 1,7 millioen ton bruto, twee jaar later beliep zij circa 200,000 tons meer!); zij beheerscht thans het verkeer in den Stillen Oceaan zoo goed als geheel, heeft de Britsche scheepvaart in China bijna geheel verdrongen en laat haar vlag ook overal elders op de wereldzeeën wapperen.

De Australische Regeering heeft sedert meer dan een jaar het voorbeeld gegeven van een Staats-exploitatie.

Zij werd daardoor in staat gesteld, om tegelijk als levensmiddelen-handelaarster en -vervoerder op te treden; de voortbrengselen van het Gemeenebest werden tot volle marktprijzen in Engeland, enz., verkocht, en naar het heet, heeft de Australische Regeering gedurende het eerste jaar met dit dubbele bedrijf eenige millioenen ponden verdiend. Dit bedrag zal worden aangewend tot aankoop en aanbouw van schepen.

Intusschen is dit niet de eenige manier geweest, waarop het Australische Gouvernement zich scheepsgelegenheid heeft trachten te verzekeren tot vrachtprijzen beneden de markt. De vraag naar Australische kolen was sedert het begin van den oorlog belangrijk gestegen, en het Gouvernement zag zich genoodzaakt, licenties te verstrekken voor den uitvoer van zulke kolen. Kwam nu een schip in Australië aan om kolen te laden.—over de licentie was dan reeds in onderhandeling getreden, enkele malen was zij zelfs reeds gegeven—, en was het voor de Australische Regeering op zoo'n moment van meer belang, om de zich ophoepende voorraden granen uit te voeren, zoo werd om geen of slechts futiele redenen de steenkool-licentie geweigerd of ingetrokken, en het schip voor de keuze gesteld, hetzij tot een door het Gouvernement van het Gemeenebest vastgestelde maximum-vracht (natuurlijk ver beneden die in de open markt) graan te vervoeren bijv. naar Zuid-Afrika, of zonder lading te vertrekken. De teleurgestelde directies der schepen kozen dan het beste onder zulke omstandigheden, maar zorgden in den vervolge niet meer in den valstrik te loopen. De contrôle, die Australië op deze wijze op de vreemde scheepvaart meende te kunnen uitoefenen, keerde zich natuurlijk tegen het belang van het land zelf; de gouvernements-scheepvaart was immers in de verste verte niet bij machte alleen het geheele vervoer van en naar

Australië te bolwerken, Uit de „Korte Berichten” van den 31en Augustus jl. blijkt dan ook, dat „de gevolgen van het groote gebrek aan scheepsruimte zich in Australië op buitengewone wijze laten gevoelen. Belangrijke voorraden tarwe liggen in de pakhuizen opgestapeld, welke door de overvloedige oogsten steeds toenemen en niet uitgevoerd kunnen worden Ook wordt der tarwe-commissie van Zuid-Afrikaansche zijde verweten, dat zij niet alle mogelijke gelegenheden aangrijpt tot verscheping en dat de kwaliteit der reeds verscheepte tarwe zeer slecht was, gedeeltelijk bedorven en daarbij vermengd met groote hoeveelheden zemelen.”

De Fransche Regeering stelt voor reeders 160 millioen francs beschikbaar ad 6 % rente ten einde schepen te koopen, welke op Fransche werven zullen worden gebouwd. Hiervan is 100/m bestemd voor nieuwen aanbouw, en 60/m voor aankoop. Een reductie van 2 % op de interest zal worden gegeven aan scheepseigenaren, die hunne schepen gebruiken in de Fransche koloniale vaart, terwijl speciaal voorzien is in de garantie van een minimum uitkeering aan het Gouvernement door scheepvaartondernemingen varende tusschen Frankrijk en Fransche bezittingen, of in de Fransche inter-koloniale diensten. Aan vloten van meer dan 20.000 tons bruto zal enkel 50 % van den koopprijs worden voorgeschoten, maar aan kleinere of nieuw op te richten maatschappijen bedraagt het voorschot 70 %. Fransche reeders, die zich onder de bepalingen van deze wet stellen, verplichten zich gedurende den oorlog en 5 jaren daarna geen schip te vervreemden, en gedurende 2 jaren $\frac{3}{4}$ van de lading te doen bestemmen naar of afkomstig te doen zijn uit havens in Frankrijk of in Fransche bezittingen.

De Italiaansche Regeering gaf reeds sedert 1911 een bouwsubsidie van 85 lire per bruto ton, en ook nog premies voor de constructie van machines en ketels. Thans heeft zij bepaald, dat voor den tijd van 3 à 4 jaren de in het buitenland aangekochte of op Italiaansche werven na Mei 1915 gebouwde schepen vrij zullen zijn van de betaling van inkomsten- en oorlogsbelasting, terwijl zij gedurende een jaar na inschrijving in de Italiaansche registers niet door de Regeering gerequireerd zullen worden.

Het Duitsche Rijk acht het eveneens noodig, dat de nationale koopvaardijvloot met $1\frac{1}{2}$ millioen tons nieuwe vrachtbooten uitgebreid wordt, welke gerekend ad M. 300 per ton, eene uitgave beteekenen van M. 450 millioen. Deze som kan door de particuliere

scheepvaart-maatschappijen niet opgebracht worden, immers zij hebben gedurende meer dan 3 jaren reeds geen of slechts weinig inkomsten gehad. In overweging is dus genomen, dat door de Regeering $\frac{2}{3}$ van genoemd bedrag aan de reeders zal worden voorgesloten, dus 300 millioen Mark, waarvan de helft vrij zal zijn van eenige rentevergoeding en aflosbaar binnen 20 jaren, terwijl de rest 6 % rente zal dienen op te brengen en in 10 jaar aan den Staat terug betaald moet worden. De schepen onder dit régime gebouwd, moeten uiterlijk 5 jaar na sluiting van den vrede in exploitatie genomen zijn.

Ook de Amerikaansche Regeering heeft reeds meer dan 50 millioen Dollar ter beschikking gesteld als voorschot aan scheepseigenaren, en doet voor rekening van den Lande reeds honderdduizenden tonnen ijzeren, stalen, betonnen en houten schepen aanbouwen.

De Russische Regeering reserveerde eenzelfde bedrag voor nationale reeders voor den bouw van schepen, en trad ook reeds zelfs als koopster van vrachtbodems op.

Canada, Hongkong, enz., bevorderen eveneens naar krachten den scheepsbouw.

De clementie van den lezer wordt hierbij ingeroepen, zoo al deze bijzonderheden niet geheel overeenstemmen met den juisten tekst der wetten; de compilatie ervan geschiedde toch uit verschillende tijdschriften. Voorts zal hij eventueel bekende wijzigingen en aanvullingen dier wetten tot aan de publicatie van dit artikel, zelf dienen aan te brengen.

Met de opsomming van de verschillende maatregelen der buitenlandsche Gouvernemen ten wordt toch hoofdzakelijk beoogd, hun ernstig streven in het volle daglicht te plaatsen, om het verschepingsvraagstuk der toekomst op te lossen middels vergrooting der nationale scheepsruimte. Daarin ligt meteen eene aanwijzing voor de gekoesterde verwachting, dat de beschikbare scheepsruimte evenmin voor toekomstige, als voor de oogenblikkelijke behoeften voldoende wordt geacht.

Wij moeten er hierbij aan herinneren, dat de Geallieerde Regeeringen, en de Britsche Regeering in het bijzonder, bij verschillende gelegenheden reeds te kennen gaven, dat er niet op gerekend kan worden, dat in de eerste jaren na den vrede de geregelde scheepvaart-toestanden van vóór den oorlog zullen terugkeeren. En geteekend is die vrede nog steeds niet, nog zijn de over zee vervoerde troepen

en oorlogsmateriaal niet teruggevoerd, nog zijn de binnenlandsche toestanden in de oorlogvoerende landen niet „settled”, enz., enz.; dit alles maakt Regeerings-requisities der nationale tonnage nog geruimen tijd noodig.

Middelertwijl is tengevolge van de zeer voordeelige prijzen der laatste jaren, de productie, bijzonderlijk van de koloniale voortbrengselen aanmerkelijk toegenomen; terwijl oude voorraden nog op verscheppingsgelegenheid wachten, staat de nieuwe oogst reeds voor de deur.

Dat zulke toestanden een geweldigen last leggen op het economisch uithoudingsvermogen der dergelijke produkten leverende landen, behoeft geen verwondering te baren, evenmin als dat het middel daartegen gezocht dient te worden in vergrooting der scheepsruimte voor zulke landen.

Zooals hiervoren reeds aangetoond, zijn de uitvoeren uit Indië voor ongeveer 60 % afhankelijk geweest van scheepsruimte onder vreemde vlag; of het buitenland ons nu in de eerstvolgende jaren nog, resp. wederom, met dat percentage — hetwelk wij op circa 700 à 800.000 bruto tonnen meenen te mogen schatten — zal kunnen bijstaan, gelooven wij op goede gronden te moeten betwijfelen. Reeds nu toch verschaft de buitenlandsche vlag ons al geene uitkomst, en de ook verder noodige Staats-requisities gevoegd bij de wijze, waarop door de diverse Regeeringen aan hare nationale reederijen steun wordt verleend, doen verwachten dat in de eerste plaats het eigen belang dier landen zal moeten worden gediend. Geenszins mag dus door ons gerekend worden op de daadwerkelijke hulp, die de buitenlandsche vlag onzen exporthandel vóór dezen oorlog heeft kunnen verleen.

Bovendien zal degene, die de noodige schepen heeft, terdege daarvoor hebben te zorgen, dat die zoo intensief mogelijk benut worden; bijgevolg zal hij zich wenden tot diegene zijner relaties in het buitenland, die hem tot dat doel de beste kansen biedt. Nu is het volume van de ruwe grondstoffen bij gelijke waarde belangrijk grooter dan dat van nijverheidsprodukten; eerstgenoemde vergen dus veel meer scheepsruimte dan de laatste. Om gene nu te verkrijgen, zal een groot deel van de uit de industrie-landen vertrekkende scheepsruimte ongebruikt gelaten worden. Is er voldoende tonnage als vóór den oorlog, dan zal tegen een minder volledige aanwending ervan niet veel te doen zijn: in tijden van schaarschte van schepen is het productief maken van elke ton der nationale vloot een levensbelang, dat bij

het onderhouden der overzeesche relaties den doorslag geven zal. Een min of meer intensief gebruik van de tonnage oefent toch grooten invloed uit op de zeevrachten en diensgevolge op den prijs der goederen. Degene, die de schepen heeft en, tegelijk consument en leverancier zijnde, zijne vloot op zoo'n onvoordeelige wijze exploiteeren moet, zal den verkoopprijs zijner produkten moeten opvoeren en den koopprijs zijner importen drukken. Dat hij daarbij weinig „concurrentzfähig" zal zijn, spreekt van zelf, en hij zal zich derhalve wenden tot zulke betrekkingen, die hem voordeliger kansen bieden, die de risico van het improductief gebruik van zijn tonnage komen verlichten, hem dus de noodige stoffen aandragen.

Dat na den oorlog de handelspolitiek der diverse Staten gebaseerd zal zijn op ruil, een evenwicht dus tusschen in- en uitvoer als minimum, gelooven wij uit de oprichting van door de Regeeringen gesteunde In- en Uitvoer-Bureaux en de algemeene economische verhoudingen te mogen concludeeren; dat Indië in zulk een geval ten opzichte van zijne buitenlandsche relaties in de meest ongunstige positie verkeert, is zeker. Onze kolonie toch is leverancierster van de ruwe grondstoffen, die de meeste scheepsruimte vorderen, en koopster van nijverheidsprodukten, die veel minder beslag leggen op de beschikbare tonnage.

En het mag bekend geacht worden, dat vóór dezen oorlog een groot percentage der jaarlijksche inklaringen in Ned. Indische havens schepen betrof, die geheel of gedeeltelijk zonder vracht hierheen kwamen, om met volle lading uit Indië te vertrekken (b.v. suikerschepen); verder dat zulke schepen hoofdzakelijk onder vreemde vlag kwamen en minstens 50 % uitmaken van het totaal der inklaringen van buitenlandsche nationaliteit; ten slotte dat het aantal dier vrachtbodems sedert den oorlog belangrijk, met ongeveer één derde, afgenomen is.

Is het dan mogelijk, dat de nationale vlag ons in deze te hulp kan komen? De Nederlandsche vloot ging van 1 Juli 1914 tot 1 Juli 1916 vooruit met circa 15.000 tons bruto, terwijl de verhouding 1915: 1916 voor den nieuw-bouw aangeeft 217.000: 211.000 tons! Vooruitgang kan dit niet genoemd worden; hopen wij intusschen, dat latere gegevens voor 1917 betere verhoudingen aangeven.

In een normaal jaar werd slechts 1/3 der scheeps-inklaringen in Nederlandsche havens vertegenwoordigd door de nationale

vlag, zoodat het Moederland — evenals Indië — meer dan voorheen op de nationale vloot aangewezen zal zijn. Weliswaar kan gezegd worden, dat bijkans $\frac{2}{3}$ deel van den Nederlandschen handel transito-verkeer is naar en van Azië, Amerika, Duitschland, België, Frankrijk, Engeland, enz., en het voorshands nog moeilijk te beoordeelen valt, hoe deze doorvoerhandel zich na den oorlog hervormen zal, doch het is om navolgende redenen te betwijfelen, dat meer nationale tonnage dan vroeger voor onze kolonie ter beschikking zal kunnen komen.

In de eerste plaats wijzen de hiervoren gegeven cijfers voor de totale Nederlandsche koopvaardijvloot en voor de tonnage der op Indië varende stoomvaart-maatschappijen niet op een direkt exploiteerbaren vooruitgang; tweedens bezitten laatstgenoemde maatschappijen reeds bijna de helft van de nationale scheepsruimte. Tusschen Nederland en Indië varende behartigt de Nederlandsche vlag beider belangen; het verkeer tusschen Indië en het overige buitenland in stand houdende, dient zij meer eene specifiek Indische interesse.

Nederland is vóór den oorlog wel de grootste afnemer geweest onzer koloniale voortbrengselen, waarbij natuurlijk het voorbehoud van den tevoren reeds aangeduiden transito-handel gemaakt moet worden; de „bulk van onzen exporthandel heeft het echter niet tot zich kunnen trekken. Van den totalen uitvoer uit Indië was het aandeel voor Nederland vóór den oorlog tusschen 28 en 30 $\frac{0}{0}$, om over 1916 op ruim 19 $\frac{0}{0}$ te dalen. Het Moederland kan ook niet alles van Indië betrekken, waaraan het behoefte heeft voor zijne volkshuishouding (b.v. tarwe, gerst, enz.), terwijl het evenmin alles van Indië kan opnemen, wat dit laatste exporteer kan (b.v. suiker).

Niet maar willekeurig kan de relatie tusschen Nederland en Indië worden uitgebreid: niet onbeperkt kan dus scheepsruimte tusschen beide landen worden aangewend ter gelijktijdige behartiging beider interessen. Buiten Indië heeft Nederland groote belangen, evenals buiten Nederland ook Indië belangrijke betrekkingen heeft.

Nu is het aandeel van Nederlandsch-Indië in den buitenland-schen handel van het Moederland in normale jaren reeds niet groot geweest: Holland voerde over zee bijv. in 1913 totaal 26 millioen Tons goederen in, waarvan uit Indië nog geen 700.000 Tons afkomstig zijn geweest; beide getallen houden het gewicht der transito-goederen in. Ten behoeve van dit gedeelte van den

handel tusschen beide landen vinden wij in normale omstandigheden reeds een belangrijk deel der nationale vloot gemobiliseerd, nl: circa $\frac{1}{4}$ gedeelte. Wordt nu daarbij in het oog gehouden, dat Indië's buitenlandsche handel zich sedert het uitbreken van den oorlog nog meer van het Moederland onafhankelijk heeft gemaakt en relaties daarbuiten heeft aangeknoopt resp. bevorderd, welke tot zeer waardevolle zijn aangegroeid, terwijl te voorzien is dat deze betrekkingen ook na den oorlog onderhouden zullen moeten worden, wijl het hooge niveau der zeevrachten toch vrijwel uitsluit, dat de verbruikers onzer koloniale voortbrengselen voortaan in Nederland ter markt zullen gaan, zoo zal zulks onttrekking van scheepsruimte aan de vaart Indië/Holland noodzakelijk maken, ten detrimente van het rechtstreeksche Nederlandsche belang.

Indië mag zich dus reeds gelukkig achten, indien de Nederlandsche Schepenvorderingswet ten behoeve der Indische vaart zooveel nationale tonnage kan afstaan als reeds voor den oorlog daaraan deelnam; vergrooting van deze ruimte achten wij voorshands echter twijfelachtig.

Het is niet ondienstig eraan te herinneren, dat het verkeer tusschen Indië en Holland of langs Britsch of via Amerikaansch gebied leidt; in beider havens is het noodzakelijk de kolenbunkers der schepen opnieuw te laten vullen. Men weet voldoende, welke eischen genoemde Staten stellen voor het leveren van die kolen; de eerste vordert o.a. 30% van de laadruimte op voor het vervoer van Britsche goederen, de tweede eischt terugkomst der boot in een Amerikaansche haven of een aandeel in de scheepsruimte ten behoeve van het Belgian Relief Committee, enz. Alles uitvloeisels van het heerschende gebrek aan scheepsruimte; zolang dit nu voortduurt zullen vorengenoemde eischen gedeeltelijk beslag blijven leggen op onze nationale tonnage, ten nadeele van Nederland en Indië beide.

Onder zulke omstandigheden moet ons oogmerk gericht zijn, niet op maatregelen die de scheepvaart op Indië afschrikken, doch op zulke, die het overzeesche verkeer onzer kolonie bevorderen. Dit laatste is toch van essentiëel belang voor Indië, een land waarin slechts voor een klein deel de gemaakte verdiensten in circulatie komen: Indië moet daarom exporteeren, zijnen uitvoerhandel vrij kunnen ontwikkelen, ten einde zijne noodzakelijke importen te kunnen betalen, ten einde kapitaal hierheen te lokken ter exploitatie en ontginning van de vele bodemvoortbrengselen, in één woord ten einde zich te kunnen ontwikkelen.

De Regeering stelt pogingen in het werk tot industrialiseering van Indië's talrijke voortbrengselen: aanvankelijk voor de inheemsche behoeften produceerende, zal de verlevendigde nijverheid zich langzamerhand gaan toeleggen op uitvoer. Indië levert echter voorschijns geen noemenswaardige hoeveelheid stoffen, die uitgevoerd worden om in den een of anderen vorm van buitenaf hier wederom te worden geïmporteerd; onze voornaamste invoerartikelen zijn toch ijzer, staal, machinerieën, manufacturen, enz. Bij de voorgenomen industrialisatie kan dus van binnenlandschen ruil van de ruwe grondstoffen tegen de gefabriceerde artikelen al geen sprake zijn; de benoodigde middelen voor de afname der nijverheidsprodukten van binnenlandsche origine moeten dus verkregen worden door uitvoer, door beschikbaarstelling van tonnage.

Het eerste middel voor vermeerdering der scheepsruimte ligt natuurlijk in de bevordering van den inheemschen scheepsbouw. Holland bezit vele goede, waaronder zeer groote scheepswerven; wij gelooven veilig te mogen aannemen, dat deze bouw-inrichtingen de handen vol hebben. De grootste moeilijkheid daarbij is echter de aanschaffing der bouwmaterialen, bijzonderlijk van ijzer en staal, die bijna geheel en al moeten komen of van Engeland en Amerika, of uit Duitschland. Van beide zijden wordt de export van metalen zooals bekend op alle mogelijke wijzen beperkt of verhinderd; langs diplomatieken weg wordt zeker door de Nederlandsche Regeering al het mogelijke gedaan ten einde den aanvoer van deze zoo hoog noodige stoffen voor de scheepsbouw-industrie te vergemakkelijken, doch de omstandigheden zijn niet vaak met Haar. Zoodat ondanks energieke pogingen ook van scheepvaart- en bouwmaatschappijen de aflevering der schepen niet steeds even vlot van stapel loopt. En te voorzien is, dat na den oorlog niet zoo snel de uitvoer van ijzer en staal uit bedoelde landen wederom vrijgesteld zal zijn!

Of Indië zich ook op den scheepsbouw zal hebben toe te leggen? Ongetwijfeld zal ten aanzien van ijzeren en stalen schepen de scheepsindustrie in Indië op nog grootere bezwaren stuiten dan in Nederland het geval is; echter bouwt men algemeen buiten 's lands, naast genoemde soort schepen, ook stoom- en zeilvaartuigen van grootere tonnenmaat van hout of van gewapend beton. Zulk eene industrie behoeft, dunkt ons, in Indië geenszins tot de

onmogelijkheden te behooren. Dit is zekerlijk een punt, dat de volle aandacht der Regeering vordert!

Het is inderdaad te betreuren, dat de Heer Jhr. van Reigersberg Versluijs in zijn prae-advies over de ontwikkeling van de fabrieksnijverheid in Indië op dit onderwerp niet grondig is ingegaan, te meer waar de scheepsbouwindustrie in Indië op bescheiden schaal reeds bestaat en het welslagen der pogingen tot bevordering der Indische fabrieksnijverheid toch geheel afhankelijk is van de scheepsruimte, welke dit land in staat stelt naar het buitenland uit te voeren.

Zonder Regeeringssteun wil ons echter de ontwikkeling der Indische scheepsbouw-industrie niet wel mogelijk lijken.

Nog op meerdere wijzen is het doenlijk het scheepvaartverkeer op Indië's havens te bevorderen; de aandacht der Regeering wordt daarbij bijzonderlijk gevestigd op de Indische havenkosten. In een artikel in dit tijdschrift reeds eerder verschenen van de hand des Heeren W. C. Houck, werd aangetoond, dat onze Indische havens tot de duurste der wereld behooren, en de Regeering wake er na den vrede zorgvuldig voor, dat Hare havenpolitiek niet daartoe voere, dat de Indische uitvoerhandel afwijkt naar de omliggende buitenlandsche, voor het verkeer op Azië gunstiger gelegen havenplaatsen, waartoe de kansen bij een verwacht gebrek aan scheepsruimte in Indië natuurlijk niet geheel en al uitgesloten moeten worden geacht.

Het behoeft naar aanleiding van het hieraan voorafgaande geen nader betoog, dat van eene staats-exploitatie van schepen geen sprake kan zijn, zoolang daarvoor geen extra scheepsruimte op de een of andere wijze is verkregen. Ook dan nog meenen wij op grond van de te dien opzichte elders, en op ander gebied ook hier, reeds opgedane ervaringen niet veel te mogen verwachten van een Staats-handelsscheepvaartdienst voor Indië.

Onze conclusie is, dat de Indische Regeering — *indien* Zij steun wenscht te verleen aan onzen exporthandel — wèl zal doen door alle aandacht te wijden aan vermeerdering van tonnage voor Indië; overigens late. Zij de exploitatie van die scheepsruimte — hetzij nationaal, hetzij buitenlandsch — aan het particuliere initiatief over, wijl anders de export uit Indië, de algeheele realisatie in het buitenland van onze voor binnenlandsch gebruik overtollige en in het tropisch klimaat aan spoedig bederf onderhevige voortbrengselen slechts belemmerd zoude worden.

Weltevreden, November 1917.

Het Woningvraagstuk,

door

H. C. H. GUNNING, Wijkzuster.

Het woningvraagstuk hangt, als alle maatschappelijke vraagstukken, ten nauwste met andere te zamen.

De woning toch, waar de mensch een zoo groot deel van zijn leven doorbrengt, heeft een zeer grooten invloed op zijn lichamelijke en geestelijke gesteldheid, en een goede of slechte woning zal in de eerste plaats zijn invloed ongetwijfeld uitoefenen op de gezondheid, de werkkraft, het arbeidsvermogen der bewoners. Dus zal voor werkgevers het woningvraagstuk van het grootste belang zijn. Hieronder behoort in Indië m.i. in een der eerste plaatsen het gouvernement zelf, waar het aantal personen, die in Gouv.-dienst zijn, hier procentsgewijze zeer groot is, en, — ons Gouv.-ondervindt dien invloed dan ook, zooals de vele ziekteverloven en pensioenen wel bewijzen.

In de tweede plaats behooren de cultuurondernemers hiertoe, en deze, door welbegrepen eigenbelang gedreven, zijn dan ook hier zoowel als in Europa (daar zijn het de grootfabrikanten) de allereersten geweest, die woningverbetering *ter hand genomen hebben*, meestal met uitstekend succes — ook financieel. — De Senembahmaatschappij in Deli en het werk aldaar in enkele jaren door de doctoren Kuenen en Schüffner gedaan is in buiten- en binnenland terecht beroemd, en een heerlijke aanmoediging voor allen, die denzelfden weg willen bewandelen.

Ik kan op deze uitsluitend economische beteekenis van het woningvraagstuk hier niet verder ingaan, het ligt te veel buiten mijn terrein.

Nadat dus — overal — het in de eerste plaats de werkgevers zijn geweest, die ten behoeve van hun eigen arbeiders, uit welbegrepen

eigenbelang woningverbetering ter hand genomen hebben, zijn het vooral de doctoren, die de aandacht van regeeringen en publiek op het woningvraagstuk en de urgentie ervan gericht hebben.

Met het voortschrijden toch der medische wetenschap in de laatste halve eeuw, is deze zich niet meer blijven beperken tot het genezen van zieken, doch heeft meer en meer het bestrijden in het groot van ziekten, vooral epidemieën, en het voorkomen daarvan ter hand genomen.

Zij vonden vaak in woningtoestanden een oorzaak, een medewerkende factor in de verbreiding van ziekten. Enkele voorbeelden maken ons dat spoedig duidelijk.

De algemeene verminderde vitaliteit van krotbewoners, die verstoken van voldoende licht en lucht, leven in overvolle huizen waar de drinkwatervoorziening, de faecaliënafoer enz., meestal alles te wenschen overlaat, werd door onderzoekingen en statistieken duidelijk in het licht gesteld, en blijkt werkelijk zoo groot te zijn, als ons eenvoudig verstand ons al zou doen vermoeden. En die mindere vitaliteit beteekent minder levenskracht, minder levenslust, meer vatbaarheid voor ziekten, minder weerstandsvermogen. Vooral zuigelingen-sterfte staat in heel nauw verband met de woning, waarin het wezentje zijn eerste levenslicht ziet of soms nauwelijks ziet, want in o zoo veel krotjes heerscht voortdurend die ontzettend lugubere kelderschemering, daar ziet men geen „licht”.

Nog scherper heeft de bestrijding van bepaalde ziekten den fatalen invloed van slechte woningen in het licht gesteld. Voor Europa noem ik alleen de tuberculosebestrijding. Ik overdrijf stellig niet, als ik zeg dat die voor een heel groot gedeelte neer komt op verbetering van woningen en wijze van bewoning, getuige den arbeid van het Groene en Witte Kruis in Nederland.

Onderzoekingen van den laatsten tijd hebben aangetoond, dat in ons Indië tuberculose veel veelvuldiger voorkomt dan vermoed werd, vooral ook onder Inlanders. Misschien opent zich dus hier nog eens een terrein voor onze Groene Kruis-vereeniging, en zal ook zij ondervinden, dat de woning en de wijze van bewonen daarbij ook hier een groote rol spelen.

Doch ik behoef voor Indië geen „toekomstige” voorbeelden aan te halen. Als twee der voornaamsten, die juist voor Indië het nauwe verband van huisvesting en ziekte ten duidelijkste toonen, noem ik de pest en de malaria.

Nadat vastgesteld was, dat de vloer van sommige ratten de pestoverbrengster is, werd pestbestrijding voor een groot deel teruggebracht tot rattenbestrijding; het is een ware oorlog, die door de menschen en ratten gevoerd wordt om het bezit der woning, waarbij de grond voet voor voet veroverd moet worden.

Toen het bleek, dat de ratten in de dikke bamboe nestelen, werden de uiteinden daarvan met kalk dichtgestopt; toen de ratten die kalk wisten te verwijderen, werd de kalkprop vastgespijkerd in de bamboe, of nog beter met blik of plaatijzer zorgvuldig afgedekt. Om het nestelen op zolders te voorkomen werden beweegbare zolderingen gemaakt, die gekeerd kunnen worden en dus schoongemaakt van rattennesten of lijken, of er werden schuine zolderingen gelegd. De wijze van dakbedekking bleek een nieuw vraagstuk, en nog moeilijker de dakconstructie zelve, daar de balken en bamboe van het dakgeraamte meestal allerlei prachtige rattenhoekjes vormden. Gebruik van niet te breede bamboe, van smalle balken, en ten slotte van gekantelde balken, dus met den scherpen kant boven en afhellende vlakken, werd beproefd en een nokformatie, die alle open ruimte vermijden zou. De z.g. dubbele nok bleek eindelijk rattenvrij.

Doch ook de verdediging van muren en huisraad stelde talrijke problemen. Daarbij werd o.a. met succes onder de inlanders zelve een prijsvraag uitgeschreven voor een rattenvrije baleh-baleh.

Van de verkregen uitkomsten, die gepubliceerd zijn, kunnen thans ondernemingen en particulieren bij huizenbouw gebruik maken.

Consequente *malariabestrijding* brengt ons ook op woninggebied. Zooals men weet komt daarbij thans muskietenbestrijding een overgrote rol spelen. Het zou buitengewoon interessant en leerrijk en dus stellig vruchtbaar voor doelmatige bestrijding zijn, nategaan hoe met eindeloos geduld en taaie volharding is onderzocht welke muskieten vooral te duchten zijn, wat de levensgewoonten juist van die muskieten zijn en hoe ze dus met de meeste kans op succes te bestrijden zijn. De wetenschap is nog lang niet klaar met haar onderzoekingen in dezen, doch werd bijv. reeds ontdekt dat de muskiet die gele koorts verspreidt gaarne huist in alle mogelijke groote en kleine waterreservoirs bij woningen en in streken, waar gele koorts heerschte, is dan ook met goed gevolg een groote campagne gevoerd om juist die vaten, bakken, tonnen, reservoirs enz. ontoegankelijk te maken voor muskieten. De malariamuskiet

schijnt van plasjes op den grond, van laag, stilstaand water te houden voor het deponeeren zijner eieren, van allerlei boomen, die waterverzamelplaatsen hebben, van laag gras, van allerlei afval op het erf, dat water kan houden. De larf heeft voor haar ontwikkeling maar een week noodig, het plasje heeft dus maar een week te liggen om de muskiet te ontwikkelen. Malariabestrijding zal dus meebrengen niet zoozeer woningbouw-verbeteringen, als wel verbetering van de *wijze* van bewonen en het *onderhoud* van huis en vooral van erf.

De grootere hygienische werken, die in het belang van malaria-bestrijding ondernomen moeten worden, vallen buiten mijn terrein, doch de „kleine” maatregelen die ik hier noemde, worden door ware hygienisten als de misschien wel belangrijkste genoemd. En ik kan mij niet weerhouden de vraag te stellen, of die maatregelen niet juist meer op het gebied der vrouw dan des mans liggen, niet beter door particulier initiatief dan door de zware regeerings-machine ter hand genomen kunnen — ja moeten worden!

Zou het Groene Kruis ook hier een terrein vinden?

Doch genoeg om het verband tusschen de medische zorg en het woningvraagstuk aan te toonen, en om te doen begrijpen, dat juist doctoren de baanbrekers en wegwijzers zijn geweest en nog zijn bij het ter hand nemen van het woningvraagstuk in alle landen, — ook hier.

Een derde m.i. nog belangrijker terrein, waarop de woning-toestanden hun invloed doen gelden, en dat misschien vooral „Het Woningvraagstuk” in het leven heeft geroepen is de moreele toestand der bewoners.

Concrete gegevens om het verband tusschen de woning en het beschavingspeil der bewoners aan te toonen zijn er uit den aard der zaak niet zoo gemakkelijk te geven. Toch wel enkele.

1e. De kennis van woningtoestanden in Nederland danken wij voor een groot gedeelte aan den Volksbond tegen drankmisbruik, die, *door de ervaring geleerd*, aan slechte woningtoestanden zulk een groote rol is gaan toeschrijven bij het funeste kroegbezoek, dat zij overal in den lande enquêtes daarnaar liet instellen, welke zij publiceerde en die er niet weinig toe bijdroegen om de zaak onder de aandacht van regeering en particulieren te brengen.

2e. Een Liverpoolsche statistiek, waarvan de betrouwbaarheid wel is waar niet boven twijfel verheven is, vermeldt dat een

groep stadsbewoners, onder wie gemiddeld per jaar 200 politiezaken voorkwamen, toen zij „en masse” van haar zeer slechte woningen werd overgebracht naar een nieuwe goede stadswijk, zoo veel „beter” werd, dat er nog maar 4 zulke zaken per jaar voorkwamen. Eenig verband is er toch ongetwijfeld.

3e. Toen in Amsterdam op de groote openbare scholen splitsing der leerlingen in paralelklassen volgens bekwaamheid werd ingevoerd, bleek dit een zuivere splitsing naar welstand te zijn. Een hoogst pijnlijke ervaring, die bij eenig nadenken als zoo tragisch wreed wordt gevoeld. Natuurlijk spelen ondervoeding en de noodzakelijkheid van bijverdiensten, (waardoor de kinderen soms vóór schooltijd reeds vrij veel werk verrichten, en de meisjes thuis in ieder geval hard moeten aanpakken) hierbij een even groote rol, doch dat slechte woningen de leerlust en het leervermogen der „arme” kinderen belemmeren, staat vast.

4e. Van eigenaardige beteekenis acht ik het ook, dat de eerste die het z.g. toynbeewerk of sociaal werk, arbeid tot moreele opheffing der zoo laag gezonken stadsbevolking, in Nederland ter hand nam, de Amsterdamsche predikant Adama van Scheltema is. Hij is de stichter van het Koning Willemshuis in een der ergste Amsterdamsche buurten, de pionier van de Geheelonthouding en van zoo menig ander maatschappelijk werk, nog steeds aan dat Koning Willemshuis verbonden, (dat kort geleden zijn 50-jarig bestaan herdacht). Deze Adama van Scheltema had ook een open oog voor de gebreken der volkshuisvesting en heeft zelf verbeteringen op dit gebied aangebracht, speciaal op een der belangrijkste onderdeelen der huisvesting, de drinkwatervoorziening. Zijne arbeid op het gebied der moraliteit bracht hem dus tot woningverbetering.

Gemakkelijk waarneembare gegevens voor Indië heb ik eigenlijk nog niet kunnen vinden, er is hier op dit verband nog te weinig gelet, dan dat reeds feitenmateriaal verzameld zou zijn. Op het oogenblik weet ik alleen te noemen het feit, dat opheffing der inlandsche bevolking altijd onmiddellijk zichtbaar is aan het uiterlijk der kampongs, en dat met name zendelingen in het uiterlijk der Christenkampongs, vaak zoo gunstig afstekende bij de omringende heidensche, een bewijs zien van den doorwerkenden invloed van het Christendom.

Doch beter dan deze schaarsche gebrekkige gegevens doet een oogenblik nadenken ons het nauwe verband begrijpen.

Het is een gemakkelijk waarneembaar feit, en ook zeer begrijpelijk, dat met verhooving van het beschavingspeil van een volk, ook de eischen, die een mensch aan zijn woning stelt, vermeederen. Heeft de primitieve mensch voldoende aan een beschutting, waar hij veilig is tegen koude, hitte, regen en wind en allerlei vijanden en waar hij zijn enkele bezittingen bergen kan, al spoedig eischt hij meer, al spoedig worden de levensbehoefte ingewikkelder en gedifferentieerder. Men heeft een aparte slaapgelegenheid noodig, straks aparte slaapgelegenheden. Het huishoudelijk werk als koken en wasch verdwijnt uit het „woonhuis” en er wordt een apart vertrek meer uitsluitend bestemd voor het gezellig verkeer der menschen, voor ontvangen enz., een kamer, waar men zich in alle opzichten op zijn best kan vertoonen. Ik weet wel, dat er op dit gebied gezondigd wordt, en dat met name de Hollandsche werkman een naar evenredigheid veel te groot gedeelte van zijn huis als „pronk-kamer” eigenlijk aan zijn gezin onttrekt, doch het is een bewijs van beschaving, en het totaal ontbreken ervan in zoo heel veel huizen onder den kleinen ambtenaarsstand hier (de binnengalerij doet meestal als zoodanig dienst) is mij steeds opgevallen als een bewijs van *minder* beschaving.

Stijgende op den maatschappelijken ladder worden aparte eet-, speel- en werkkamers noodig, men vulle de lijst verder zelf maar aan.

Is het te gewaagd als ik beweer, dat de inrichting van de meeste Indische huizen niet beantwoordt aan de eischen, die wij in Europa gewend zijn te stellen, in verhouding tot ons beschavingspeil en dat de naar benedenhalende invloed van Indië voor een groot deel ook daaraan te wijten is. Hoeveel te sterker moet die invloed zich dan doen voelen bij de armeren. Zeker, hun eischen staan lager dan de onze, doch hun woningen beantwoorden in de overgroote meerderheid nauwelijks, of niet eens aan de aller allerminste eischen er aan te stellen: „een beschutting te zijn voor weer en wind, een gelegenheid waar men slapen kan”.

Ik overdrijf niet, ik zou zeggen, hoe erg ik het voorstel, de werkelijkheid is nog erger. Enkele getallen slechts.

Enquêtes in Amsterdam en elders hebben aan het licht gebracht, dat

- I. de kleinste woningen het dichtst bevolkt zijn:
 zoo wonen in A'dam in een-kamerwoningen gemiddeld 3,4 pers.
 d.i. 3,4 per kamer.
 in 2 kamerwoningen gemiddeld 4,5 pers. d.i. 2,5 " "
 in 3 " " 4,8 " d.i. 1,6 " "
 in 4 " " 5,1 " d.i. 1,3 " "
- II. dat van de 130 duizend woningen, die A'dam bevatte, er 93 duizend eenkamerwoningen zijn, en dus een evenredig groot deel der bevolking gehuisvest is op een wijze die aan de bescheidenste eischen voor de primitiefste menschen nauwelijks beantwoordt.

Bovendien zijn de kleinste huizen het hoogst in huur. Naar verhouding wordt daar per kubieke meter oppervlakte het meeste huur betaald. Een kleine billijking voor dezen zoo hoogst onbillijken toestand ligt in het feit, dat deze kleine woningen, het meest intensief bewoond, ook het meeste reparatie eischen en dat de huur er het slechtste binnenkomt, wat natuurlijk niet zonder invloed op den huurprijs is. Doch daartegenover staat, dat deze huisjes dan ook het slechtst onderhouden zijn, dat reparaties daar met den minsten spoed worden aangebracht. Meestal staat de huurder in dat opzicht vrijwel machteloos tegenover zijn huisbaas. De huisjes zijn dan ook te duur, wat ook hieruit blijkt dat de armste naar verhouding het grootste deel van zijn inkomsten aan huur moet besteden. Vroeger gold als algemeenen maatstaf dat $\frac{1}{10}$ van het inkomen aan huur besteed werd, thans is dit al voor alle klassen der maatschappij verhoogd, en is een huur van $\frac{1}{6}$ van het inkomen de normale maatstaf. Doch de armen betalen tot $\frac{1}{5}$, $\frac{1}{4}$ ja $\frac{1}{3}$ van hun inkomen aan huur. Hoe de cijfers hier zouden zijn, ik vrees zoo ongeveer gelijk.

Allerlei komt dit nog verergeren, in Europa in de allereerste plaats de huisindustrie.

Gelukkig bestaat dat euvel hier niet, doch dat de grootste gezinnen wegens de duurte de kleinste huisjes betrekken, en dat men de huurlast wat tracht te verlichten door kostgangers in huis te nemen, dat zijn pijnlijke verergeringen van den toestand die hier evengoed voelbaar zijn. Vooral dat kostgangers, en in onze Indische steden nog meer kostkinderen, nemen is een zaak, die wel wat aandacht verdient. Vele kinderen, wier ouders in de binnenlanden wonen, moeten wel voor hun opvoeding naar de steden en worden dan ergens in de kost gedaan. Bij mijn huis-

bezoeken vind ik haast geen huis zonder kostkinderen. En het is onbegrijpelijk, met welk een ruim geweten de menschen de kostgelden in ontvangst nemen, zich met de opvoeding der kinderen weinig of niet bemoeien en ze, in hun reeds volle huizen, maar ergens „stoppen” b.v. open en vrij in de achtergalerij, wat misschien nog verkieselijk is boven „ergens in de bijgebouwen”. De Engelsche verordening die het maximum aantal personen per huis vaststelt, had zeker wel reden van bestaan en diende hier te worden nagevolgd.

Al deze cijfers, die ons een klein beeld geven van het schrikbarende feit, dat een heel groot percentage der menschen onvoldoende gehuisvest is, hebben voornamelijk betrekking op de plaatsruimte. Dit bezwaar is hier in Indië stellig niet zoo overwegend als in de groote Europeesche steden, hoewel het lang niet denkbeeldig is. Zoo zijn met name de Chineesche wijken eigenlijk overal sterk overbevolkt. Het feit, dat den Chineezzen dikwerf uitsluitend één wijk als woonplaats was aangewezen zal wel een der eerste oorzaken hiervan zijn, evenals de stadsmuren de vroegere Europeesche steden meer dan overbevolkt maakten. Meestal staan de huizen in de Chineesche wijken muur aan muur, de straatjes er tusschen zijn vaak zoo klein, dat men gemakkelijk op de daken er over heen kan stappen, erven, of zelfs kleine plaatsjes zijn er heelemaal niet. En het schrikbarende woninggebrek heeft ook hier, misschien in alle standen, overbevolking ten gevolge. De dingen hangen zoo heel nauw met elkander samen. Te weinig woningen beteekent veel vraag, dus de mogelijkheid om hoge huren te bedingen die de huisbazen, zooals wij allen wel weten, niet ongebruikt laten. Het natuurlijke gevolg is, dat men in te kleine woningen trekt, of zijn huis met anderen deelt; ik sprak reeds over het nemen van kostgangers. De Europeanen worden hoe langer hoe meer de kampong ingedrongen, en onder de Inlanders heerscht dus al even groote woningnood. Ik tref het dikwerf aan, dat men maar een paar inlanders in huis heeft genomen, omdat die nergens onderdak konden vinden. In de aardige, aanschouwelijke werken van den heer Tillema vond ik een groot aantal persstemmen uit de jaren 1913 en 1914 samengebracht, over woninggebrek klagende, en die stemmen hebben sindsdien nog niet kunnen verstommen. Ook vestigde de heer Tillema de aandacht op de schrikbarende overbevolking der kazernes. Beschrijvingen, die beter in de Middeleeuwen dan in de 20e eeuw

passen, vond ik van de slaapzalen der minderen waar toch ook heele families gehuisvest zijn en van de „woningen” der gehuwde onderofficieren.

Maar deze beperkte ruimte, die in de groote Europeesche steden misschien de voornaamste factor is voor den minderwaardigen toestand der huizen, doet zich hier in Indië lang niet zoo gelden — hier kennen wij Goddank geen „huurkazernes”.

Erger vind ik hier in Indië dan ook de onbewoonbaarheid der woningen zelve. Voor Batavia is de oorzaak hiervan vooral onvoldoende regeling van den waterafvoer. Elk jaar staan heele stadsgedeelten blank, niet enkele uren, doch dagen, ja, weken. En na verloop van dien tijd kan men moeilijk meer van „blank staan” spreken, als vuilnishooopen, beerputten, stallen en goten hun inhoud gelijkelijk over het overstroomde gebied verdeeld hebben en het een egale dikke drabbige massa is geworden, waar men doorheen moet baggeren. Mij kwam een stadskaart onder de oogen, waarop aangewezen was, welke stadsgedeelten goed gedraineerd kunnen worden, welke bij gewoon hoogen waterstand reeds bezwaar bij de waterloozing ondervinden, welke alleen bij eb hun overtollig water kunnen kwijtraken en welke onder geen omstandigheden gedraineerd kunnen worden. Nog geen kwart van het geheele gemeenteoppervlak bleek goed het water te kunnen loozen, $\frac{3}{4}$ kan het niet of slechts zeer onvoldoende. En daar de Bataviasche kleibodem moeilijk water opneemt, is er op het wegzakken van het overtollige water ook heelemaal niet te rekenen.

Wij, die maar af en toe, en dan kort in de kampong komen, kunnen echter niet recht beseffen, wat deze toestand eigenlijk voor de menschen beteekent. Dit jaar heb ik drie maanden lang een weg niet droog gezien, drie maanden lang stagneerde daar een diepe poel, die de menschen belemmerde bij in- en uitgaan, de achterwonenden noodzaakte tot een grooten omweg, de omwonenden tot het aantrekken van kousen en schoenen op straat, nadat ze er door heen of omheen gemanoeuvreerd waren. Met een mij pijnlijke onverschilligheid toonde mij laatst nog een gezin de schade in huis aangebracht door het water, dat er 5 cM. hoog gestaan had. Ze hadden wel overal de meubels verplaatst om ze te beveiligen, maar er was toch veel bedorven. En kalm berustten de bewoners er in, dat het huis er weer wat kaler, leelijker en onbewoonbaarder uitzag. En als men dan, zittende voor het

bed van een patiëntje met zijn eene stoelpoot wegzakt in den doorweekten leemen vloer en opstaande of uitglijdt, of vastkleeft, ja, dan maakt men daar een grapje over en men merkt dan wel, dat een mensch het desnoods met heel weinig kan stellen. Maar of dat alles erg bevorderlijk is voor het peil der beschaving, dat betwijfel ik.

En dan de onbegaanbaarheid der wegen en de totale afwezigheid van straatverlichting in de kampong. Dat is o zoo vaak een reden, en niet alleen een uitvlucht, voor slecht schoolbezoek der kinderen, voor het in sufheid thuishokken der ouderen. Als men maar één paar schoenen heeft, moet men daar immers zuinig op zijn, en met een lantaarn uit wandelen gaan doet men alleen bij noodzaak.

Behalve het water en de moeilijke afvoer daarvan speelt de stadsreiniging en faecaliënafvoer, of liever het totale gebrek er aan, in vele buurten een andere groote rol bij het onbewoonbaar maken onzer huizen. In de meeste groote steden is faecalië-nafvoer een heel moeilijk probleem. Amsterdam bijv. vond nog niet een geheel bevredigende oplossing, maar onze kampongs weten nog niet eens dat het noodig is een oplossing te zoeken. De geheele Chineesche benedenstad bijvoorbeeld heeft zoo goed als geen privaat. Men gaat naar de kali. Daar is nog niet zoo erg veel tegen te zeggen; de privaten in Amsterdam loozen ook op de grachten. Doch vrouwen en kinderen gaan niet daarheen en 's nachts gaat men ook niet. Dus gebruikt men de goot op straat. Als men op dit onderwerp wil letten zal men zonder nog in verborgen hoekjes te zoeken zóóveel kunnen zien en ruiken, dat een walging in ons opkomt. Gelukkig bedekt onze Indische zon alles met een mantel van brandende liefde en schijnen de gevolgen op het gebied der gezondheid niet zoo erg te zijn als men kon verwachten. Doch het is een toestand, waarmee iemand die hart heeft voor de opheffing en opvoeding der menschen, kwalijk vrede kan hebben.

Wat maakt nu de kamponghuizen onbewoonbaar? De veel voorkomende leemen vloer is op zich zelf al iets minderwaardigs. Natuurlijk is hij wel door voldoende ophoogen, aanstampen en andere bewerkingen hard en droog te krijgen, doch het blijft een leemen vloer, hobbelig, waar de tafel op waggelt, die niet schoon te maken is en dus zonder gewetenswroeging verontreinigd wordt, om nu maar alleen een ethisch bezwaar te noemen,

En dan de bouwtrant, de biliken huisjes, en vooral de petaks, ze zijn zoo gehoorig, zoo doorzichtig, erger nog dan de Hollandsche kazernewoningen. Weinig dingen werken zoo afbrekend op echt familieleven als dat leven in het publiek, op straat, zelf gedwongen toehoorder bij de kibbelpartijen der bureu en blootgesteld aan hun nieuwsgierige blikken, hun kritiek.

Ze zijn zoo somber, onze kamponghuizen, gebouwd op inlandsche wijze, zonder ramen, met vooral in de binnenvertrekken geen enkele rechtstreeksche lichtbron.

Orde, netheid, ze zijn haast niet mogelijk in de donkere ruimten, met doorweekten grond, met doorzichtigen wand, met lekkend dak. En het dichtplakken der wanden met kranten, reclames en wat niet al, is ook evenmin aesthetisch als opvoedend. O, als wij het ons even indenken, als wij ons even voorstellen, hoe wij zouden worden, als wij in zulk een omgeving moesten leven, dan verbaast het ons niet meer, dat de vrouwen onverschillig en slordig worden, dat de kinderen, die hen immers altijd in den weg loopen, hun meer een last als een vreugde zijn, dat ze hen afsnauwen, de straat opsturen, in de kampong laten rondscharrelen.

Dan kunnen wij het begrijpen, dat de kinderen opgroeien zonder goede manieren te leeren, in het wilde..... en er later de wrange vruchten van moeten plukken.

En niet alleen de kinderen, de jonge lieden hebben er evenveel onder te lijden. Zou het ook voor hen niet veel en veel heerlijker zijn als de woning er een beetje toe meewerkte, dat ze hun gezellige avonden *thuis* doorbrachten?

Op het gebied van de zedelijkheid is ook de verderfelijke invloed der woning licht te begrijpen. Natuurlijke gevoelens van schaamte en kuischheid worden zoo licht afgestompt en de stap tot onzedelijkheid is dan niet meer zoo groot. Het te samen slapen schijnt niet zonder invloed te zijn op het voorkomen van geslachtsrijpheid op zeer jeugdigen leeftijd; om alles wat kinderen te hooren en te zien krijgen, en wat hun gemoed vergiftigen kan, niet eens te noemen.

Ik zal niet beweren, dat woning-verbetering hét middel tegen alle maatschappelijke ondeugden is, verre van dien. Trouwens allen, die op woninggebied arbeiden, weten, dat behalve het verschaffen van goede woningen den menschen geleerd moet worden ze ook goed te bewonen. Ik kom straks nog even op

dit punt terug. Ook is het een feit, dat wij, bij huisbezoek door den indruk, dien de woning op ons maakt, meestal direct een vrij juist blik op den persoon van den bewoner kunnen krijgen. Dit is trouwens waar voor alle standen. Er is dus wisselwerking en een slechte woning is wel goed te bewonen. Doch zoolang er woningnood is en de menschen wel gedwongen zijn te nemen, wat zij krijgen kunnen, zoolang gaat dit toch niet heelemaal op. Het is werkelijk niet voor hun plezier, dat de menschen steeds dieper de kampong in trekken, en omgekeerd zie ik ouders, die zich werkelijk een naar verhouding te hooge huurlast getroosten om hunne kinderen maar niet in de kampong te doen leven.

Zoolang de regeering nog hoegenaamd geen invloed uitoefent, geen minimum eischen vaststelt enz. enz. en de huurders dus overgeleverd zijn aan de willekeur van huisbazen, zoolang mogen wij den krotbewoners zelf de schuld er niet van geven, dat ze krotbewoners zijn, zoolang hebben zij recht op onze hulp om hen daaruit te verlossen.

En is het, zooals Hélène Mercier eens zeide, niet beter dat, ja, een goede woning al eens door den mensch bedorven wordt, dan dat ooit door zijn woning een mensch bedorven zal worden? en dat geschiedt nu nog al te veel.

Wij kunnen werkelijk dien voortdurenden onontkoombaren invloed, langzaam maar onherroepelijk, van het huis, waarin men leven moet niet te gering schatten. En evenzeer geloof ik zeker, dat woning-verbetering een zeer krachtig middel zal zijn tot opheffing onzer stadsbevolking en in de allereerste plaats denk ik hier aan de Europeesche kampongbevolking.

Hoe dat alles zoo geworden is? Ik zal me niet wagen aan een poging om oorzaken te gaan zoeken en samen te voegen. Voor Europa heeft ongetwijfeld de opkomst der fabrieken en daardoor de groote trek van arme lieden naar de steden het grootste aandeel in het volproppen der oude, meestal oorspronkelijk niet zoo erg slechte stadsgedeelten en van de in mijn oog nog erger revolutiebouw der troosteloze afschuwelijke nieuwe arbeiderswijken. Hier in Indië hebben gansch andere oorzaken er toe samengewerkt, die ik niet in staat ben te peilen. Aan de zeer interessante studie van Dr. van Gorkom: „Ongezonder Batavia” ontleen ik echter de volgende vermeldenswaardige gegevens omtrent het ontstaan van den (on) gezondheidstoestand van onze

stad en vooral omtrent de wijze, hoe die geworden is, tot wat hij is. De oudste berichten toch over Batavia roemen alle de stad om haar heerlijke ligging, koel en gezond klimaat en prachtige rivier, wier kristalhelder water steeds de bewoners in voldoende hoeveelheid voorziet van drink- en spoelwater en voor afvoer van alle vuil uitstekend zorg draagt. Ja, men kan er de meest enthousiaste beschrijvingen van lezen in oude reisverhalen. Hoe is dat alles zoo anders geworden? Natuur en mensch hebben hier samengewerkt. Onze oude Hollanders bouwden hun Batavia op zijn Bataafsch, met grachten en kanalen. Ik telde niet minder dan dertien namen van grachten in de oude stad. Deze grachten die door de rivier gevoed moesten worden, verzwakten zeer haar stroomsnelheid en watervolume, zoodat deze bij het einde van hare baan langzaam en moe, zonder voldoende kracht tot reiniging zich door de grachten sleepte, waarop deze vervuilden, temeer waar Inlanders en Europeanen er al hun vuil in deponeerden. De groote aardbeving van 1699, waardoor de noordelijke kraterwand van de Salak instortte, werd toen fataal voor Batavia.

Groote massa's rommel en modder sleepte de rivier nu tijden lang mee van boven, zette die af in de grachten der stad, waar haar vaart immers gebroken was en ten slotte als groote modderbanken voor den ingang van de haven. De grachten kwamen een groot deel van het jaar droog te liggen, het zeestrand veranderde in een moeras. En toch ging men voort de grachten te vervuilen. En al liet men ze wel eens uitbaggeren, het middel was erger dan het kwaad.

Met al den opgerakelden rommel wist men geen weg.

Men is toen aan het graven van nieuwe kanalen gegaan om van andere rivieren, de Tangerangische rivier en de Soentarrivier, water te verkrijgen voor de stadsgrachten, doch men verzwakte daardoor slechts de capaciteiten dezer rivieren en verbeterde den toestand in de grachten geenszins. Latere onderzoekers hebben dan ook allen demping der stadsgrachten als absoluut noodzakelijk aangeprezen, wat ook gaandeweg gedaan is, doch de eenige radicale goede verbetering werd pas verkregen, toen G. G. Daendels in het begin van 1800 naar Weltevreden verhuisde en het meerendeel der Europeanen met hem.

Doch nu nog is, als wij over den toestand van Batavia spreken, een der eerste, maar tevens moeilijkste vraagstukken de drainee-

ring van den bodem, de afvoer van hemel- en rivierwater, de rioleering en de drinkwatervoorziening. En Batavia met zijn kleiachtigen bodem, die moeilijk water opneemt, met den daareven reeds genoemden toestand van rivier en zeestrand, met zijn omliggende moerassen staat er heel moeilijk voor. Een paar cijfers mogen het hier gezegde nog even illustreeren.

Vooraf diene, dat het gemiddelde sterftcijfer in de Europeesche landen per jaar van 10 tot 30 pro mille bedraagt. Nergens stijgt het daarboven, voor Nederland is het in 1910 13 geweest, en voor Amsterdam in hetzelfde jaar 11,9.

Het volgende lijstje geeft het sterftcijfer per jaar aan op het aantal in dat jaar aangekomen dienaren der Compagnie.

1714.....130 p. mille, 1724.....143 p.m., 1734.....279 p.m.
1744.....382..... 1754..... 307 1764.....382

Angstige cijfers, met nog een zeer sterke stijging omstreeks 1732, nadat waarschijnlijk begin 1700 door de aardbeving de toestand reeds slecht was geworden. Deze stijging wordt door tijdgenooten, die er zich ongerust over maakten, aan allerlei min of meer plausible redenen toegeschreven. Volgens ons inzicht is hij het dichtst bij de waarheid, die het aan de zooeven genoemde kanalen-graverij toeschrijft. Natuurlijk zijn er nog andere minstens even groote factoren werkzaam geweest. Tijdgenooten noemen als zoodanig zeker niet ten onrechte de schandelijke wijze van lijkbegraving onder alle bevolkingsgroepen en het gehalte der uitkomende Europeanen, dat beneden alle beschrijving moet zijn geweest. Mensche-lijke wrakken waren het, soms met zijn tien niet tegen één tlinken Javaan opgewassen.

Het volgende statistiekje toont ons de verbetering door de verhuizing naar Weltevreden bereikt, terwijl toch reeds in de tusschenliggende halve eeuw door allerlei maatregelen de toestand verbeterd blijkt te zijn.

Op 1000 Europeesche inwoners stierven in Batavia in

1819 227 1824 106..... 1829..... 83

1834 77 1839 64..... 1844..... 54.

Het sterftcijfer voor Europeanen over 1911 is 26,8 dus niet meer al te abnormaal hoog, al is het ook nog meer dan het dubbele van Amsterdam.

Als eenigen troost kan ik echter aanvoeren, dat vele Europeesche steden ook pas sinds de laatste decennien radicale verbeteringen

in drinkwatervoorziening, rioleering enz. ter hand genomen hebben. Wij behoeven dus nog geenszins te desespereeren, integendeel, doch het kan geen kwaad, dat wij leeren begrijpen, dat onze nog zoo jonge stedelijke regeering hier voor een zeer zware taak staat. Een bijkomstige omstandigheid, die het voor Batavia nog extra moeilijk maakt, is de omstandigheid, dat nog zooveel grond in particulieren eigendom is, waar de gemeente niets of bijna niets te zeggen heeft. Toch kan het zijn goede zijde hebben.

Zoo las ik van een verbetering in woning-bouw en wegen-aanleg in de benedenstad, die zeer snel en doeltreffend tot stand was gekomen, dank zij de groote medewerking van den landheer en den goeden wil der opgezetenen.

Thans wil ik nog in het kort behandelen, wat er al zoo gedaan wordt en gedaan kan worden tot verbetering behalve de punten, die ik terloops noemde.

In Nederland is, sedert Koning Willem III een enquête liet instellen naar woningtoestanden in Nederland, het vraagstuk zich meer en meer gaan verheugen in de belangstelling van Regeering en particulieren. Vrukt daarvan is de in 1902 tot stand gekomen Woningwet, terwijl, dank zij de inspanning van particulieren, bijna in alle groote steden Woningbouwvereeningen werken, die de nieuwste, nu niet meer troosteloze, maar aantrekkelijke arbeiders-wijken hebben doen verrijzen.

De Woningwet stelt algemeene eischen, doch laat de nadere uitwerking en toepassing daarvan geheel over aan de gemeenten, wat juist gezien is, daar de plaatselijke omstandigheden zoo zeer verschillende eischen doen stellen, terwijl de Provinciale Staten en de Centrale Woningraad toezicht uitoefenen, dat de gemeenten zich van hun plicht in dezen behoorlijk kwijten. En daarnaast komt de wet het particulier initiatief te hulp, op verschillende wijzen. Het loont de moeite de Woningwet nog iets nader te beschouwen.

Hoofdstuk I bepaalt, dat alle gemeenten een bouwverordening moeten hebben, die voorschriften moet bevatten over allerlei met name genoemde onderdeelen der woning. Die voorschriften zelve worden aan de gemeente overgelaten, en kunnen dus naar plaatselijke omstandigheden verschillen.

Hoofdstuk II handelt over verbeteringen, aan bestaande woningen aan te brengen, geeft een ieder het recht over slechte toestanden te klagen bij de plaatselijke commissie, die dan een onderzoek

instelt, meestal den huisbaas in der minne weet te bewegen tot het aanbrengen van de gewenschte verbeteringen, zoo noodig hem er toe in staat stelt door het verleenen van een voorschot, of hem dwingt, bij onwilligheid, door het zelf op zijne kosten te doen en tenslotte zoo noodig de woning onbewoonbaar verklaart.

In Amsterdam kwamen in één jaar 3500 zulke klachten in en werden evenredig veel verbeteringen aangebracht. Het is dus een maatregel, die in de praktijk veel resultaten kan hebben. Een voordeel is ook nog, dat het de huurders een weinig onafhankelijker maakt van hun huisbazen.

Hoofdstuk IV handelt over de onteigening van gronden en geeft in afwijking van de bestaande onteigeningswet nieuwe faciliteiten voor onteigening ten behoeve van volkshuisvesting, zoowel door de gemeente als door woningbouwverenigingen ter hand te nemen.

Hoofdstuk V eischt, dat elke gemeente van meer dan 10 duizend inwoners een uitbreidingsplan moet hebben, dat om de 10 jaar herzien wordt, waarop wegen, pleinen enz. enz. zijn geprojecteerd, evenals watervoorziening, faecaliënafoer, enz.

Beide laatste punten zouden voor onze Indische steden van groot nut zijn, waar juist hier zooveel gronden in particulieren eigendom zijn. Hadden wij ze al bezeten, er ware nooit een Petodjozaak geweest.

Ook zou het gewenscht zijn, dat in de nieuwe wijken, als Gondangdia en Menteng pas met woningbouw begonnen mocht worden, nadat watervoorziening, faecaliënafoer enz. geregeld zijn van gemeentewege, en niet andersom zooals nu wel geschiedt. Vooruitziendheid zou veel bitter ongerief kunnen voorkomen.

Hoofdstuk VII en VIII behandelen den steun van Regeeringswege te verleen en aan woningbouwverenigingen. Ik zeide reeds, dat de wet veel ruimte laat voor het particulier initiatief en dit aanmoedigt, zooals trouwens de Nederlandsche wetgever zeer terecht op allerlei maatschappelijke terrein doet. Natuurlijk stelt hij zijn eischen en nauwkeurig zijn de voorwaarden omschreven, waarop verenigingen steun kunnen krijgen, zoodat misbruik is buitengesloten. Ik weet niet, hoe het hier in Indië met het particuliere initiatief gesteld is en in hoeverre de regeering daarop zou kunnen rekenen. Het feit, dat zulk een groot deel der Europeanen in Gouvernementsdienst is en aan overplaatsing onderhevig,

werkt stellig ongunstig op de volle ontplooiing daarvan, en misschien andere oorzaken ook wel. Cultuurondernemingen, door zuiver welbegrepen eigenbelang gedreven, hebben reeds prachtige voorbeelden gegeven van wat verricht kan worden. Doch woningbouwverenigingen voor min gegoeden bestaan er hier niet. De vereenigingen, die ik in de jaarverslagen van Semarang en Batavia vermeld zag, zijn blijkbaar vereenigingen voor woningbouw van meer gegoeden en dus zuiver finantieele ondernemingen.

Nu pas is in Batavia de commissie uit vereenigingen van ambtenaren de zaak ter hand gaan nemen op coöperatieve basis, doch de Europeanen, die thans meer en meer in de kampong terecht komen, zullen daar nog wel niet van profiteeren en voor hen zou een woningbouwvereniging stellig veel nut kunnen doen. Ik wilde, dat ik een blik kon geven op het kostelijke werk door dergelijke vereenigingen in Nederland verricht om tot een heilige jaloerschheid op te wekken.

Slechts op één — voornaam — onderdeel van de werkwijze dier vereenigingen moet ik de aandacht even vestigen. Ik kwam er reeds op, toen wij de wisselwerking bespraken, die er bestaat tusschen woning en bewoners en dat heel vaak de bewoner meer schuld heeft aan de slechte woning dan omgekeerd. Dit wel wetende en voorziende, dat deze onwil, deze geringe medewerking van toekomstige huurders een ernstige bedreiging voor het welslagen der onderneming kunnen zijn, hebben de vereenigingen de opvoeding der huurders als een onderdeel van den arbeid ter hand genomen, meestal door in plaats van een administrateur, wiens uitsluitende taak het finantieel beheer der onderneming is, eene woningopzichteres aan te stellen. Hare taak is eveneens en in de eerste plaats de administratie der onderneming te beheeren, huren te innen en reparaties te doen aanbrengen, doch haar taak is tevens een opvoedenden invloed te hebben op de bewoners. Bij hare wekelijksche bezoeken komt zij als vriendin en raadvrouw in huis, zij wijst de huismoeder op het juiste gebruik van W. C. of ventilator, maakt er haar op attent, dat verstopping van den gootsteen vaak eigen schuld is, ziet toe, dat de gemeenschappelijke deelen der woning, trappen en portalen, goed onderhouden worden, enz. Bij slechte betalers helpt zij een handje mee, in de finantieele huishouding en menigmaal gelukt het haar een gezin tot orde en regelmaat, niet alleen in het betalen der huur te brengen. Hoe kan

zij haar invloed niet nog verder uitstrekken en de vertrouwde vriendin worden der gezinnen, de waarborg, dat de voordeelen eener goede woning werkelijk ten volle genoten worden!

Op de School voor Maatschappelijk werk te Amsterdam is de opleiding tot woningopzichteres een der voornaamste; zij geschiedt zeer grondig en omvat zoowel administratie en kennis van bouwen en bouwmaterialen, als sociale vorming. Onder de leerlingen geldt het beroep van woningopzichteres als een der meest vruchtbare en dankbare op maatschappelijk gebied bestaande werkkringen. De resultaten zijn, voorzoover ik weet, zeer bevredigend en dragen veel bij tot het welslagen der woningbouwverenigingen.

Persoverzicht.

De Volksraad en de Taal.

Van inlandsche zijde is bezwaar gemaakt tegen het voorschrift dat in den Volksraad bij de beraadslagingen enkel het Nederlandsch mag worden gebezigd. In de *Banier* van 1 Februari jl. is daartegenover gewezen op de argumenten van Minister Pleijte: dat het Maleisch zich voor de behandeling van onderwerpen als in het College aan de orde zullen komen, niet goed leent, dat het Maleisch voor den Atjeher, Javaan en Alfoer ook een vreemde taal is en als dan toch een vreemde taal gebruikt moet worden, evengoed het Nederlandsch daarvoor in aanmerking kan komen; dat ook elders, waar in een land meer talen worden gesproken, voor de Volksvertegenwoordiging slechts een enkele taal wordt gebezigd.

Intusschen meent het blad, dat het in de tegenwoordige omstandigheden niet tactisch was, het Maleisch buiten te sluiten, dit prikkelt tot een nationale agitatie. Het blad bepleit daarom vastlegging van de vrijheid om het Maleisch te gebruiken. Dan zal het van de natuurlijke ontwikkeling van deze taal zelve afhangen of zij al dan niet spoedig naast het Nederlandsch in belangrijke mate zal worden gehoord.

Bestuursreorganisatie.

Zooals het *Vrijzinnig Weekblad* in herinnering brengt, heeft de Indische Regeering aan de Gewestelijke Raden doen weten, dat zij vermoedelijk eerlang zullen worden opgeheven, aangezien de Minister voornemens is spoedig bij de Staten-Generaal een wetsvoorstel in te dienen, tot gedeeltelijke verwezenlijking van de bestaande plannen voor een bestuursreorganisatie. Het blad merkt in verband hiermede op, dat over deze zaak allereerst de Volksraad dient gehoord te worden. Aangedrongen wordt op een actie van den Ned. Ind. Vrijzinnigen Bond om te bewerken, dat Indië over deze zaak zal worden gehoord.

De *Banier* meent dat noch de Landvoogd, noch de Minister, noch de Tweede Kamer er aan denken, den Volksraad weg te cijferen. Intusschen erkent het blad, dat een duidelijke uitspraak van de Indische belanghebbenden zijn nut kan hebben. De N.I.V.B. zal dan goed doen, bij een eventueel initiatief zich met alle groepen en partijen te verstaan.

Dat in Nederland althans aandacht geschonken wordt aan Indische persuitingen over dit vraagstuk blijkt uit een tweetal artikelen getiteld „De voorstellen tot bestuursreorganisatie”, opgenomen in de *Java-Bode* van 8 en 9 Februari jl., die de Heer S. de Graaff uit Den Haag inzond en die een verweer behelzen tegen een betoog, door den Heer S. Ritsema van Eck in hetzelfde blad van 15 Juni t.v. geleverd.

De Heer De Graaff verdedigt zich tegen het hem gedane verwijt, dat zijne als Regeeringscommissaris ingediende voorstellen zouden lijden aan een te kort aan harmonie en idee. De instelling van een decentralisatiehervorming in zijn vroegere plannen op het gebied van een bestuursreorganisatie zou aan de eenheid van het geheel afbreuk hebben gedaan. Volgens den Heer De Graaff echter heeft de decentralisatie-hervorming van meet af in de bedoeling gelegen.

Schrijver waardeert dat de Heer R. v. E. in zijn brochure „Nederland's Staatskunde in zijn Koloniën” de beteekenis in het licht heeft gesteld van de *inlandsche* maatschappijen in het vraagstuk der bestuursontwikkeling in de Kolonie; een grondgedachte, aan welke vreemde koloniën reeds lang in verschillende vormen uiting is gegeven, doch die, inzonderheid door de ondoelmatige uitwerking van het decentralisatie-vraagstuk, ernstig in gevaar is gebracht. De wijze waarop de Heer R. v. E. echter getracht heeft, het beginsel in praktische vorm door te voeren met betrekking tot het Regentschap is naar schrijvers meening voor een oplossing in de tegenwoordige omstandigheden van geen nut, aangezien de Heer R. v. E. zijn betoog heeft gebaseerd op de verwezenlijking van het denkbeeld der schepping van een nieuwer, voor elken landaard in Indië toegankelijken rechtstaat, het Indiërschap. Een plan van bestuurshervorming moet, wil het praktische waarde hebben, gegrond zijn op den bestaanden toestand en op bestaande rechtsverhoudingen.

Zelfbestuur.

In *De Taak* maant J. E. S. aan om scherper te bepalen, wat met zelfbestuur bedoeld wordt, waar, op verleening van dit recht aan Indië in afzienbaren tijd van verschillende zijden wordt aangedrongen. En welk tempo wenscht men eigenlijk? Z.i. is zelfbestuur voor Indië, feitelijk en staatsrechtelijk gevoerd onder inheemsche leiding, onvermijdelijk.

Volle ontwikkeling van kiesrecht en lokaal bestuur zal hiertoe een groote en onmisbare stuwkracht blijken. Vooral is echter vooraf noodig een onderwijs, dat alle volksgeledingen geheel doordringt; tevens is urgent een finantieele en militaire politiek, welke het geld zal vrijlaten, ten einde onderwijs in ruimte en goed gehalte te kunnen verschaffen. Zoo komt zelfbestuur er het snelst, gegeven of genomen.

Javathee naar Amerika.

De schrijver die zich Hazam teekent, wijst er in *de Locomotief* van 3 en 4 Januari op, dat in den laatsten tijd een groote hoeveelheid Javathee naar de Vereenigde Staten en Canada verscheept is. Men hoort van de zijde van den handel vaak, dat dit slechts een tijdelijke toestand is, en dat na den oorlog de Javathee weer grootendeels te Amsterdam en Londen op de markt zal komen. Onnoodig te zeggen, dat een dergelijke houding de Amerikaansche handelaars niet verlangend maakt, zich beter van het Javaproduct op de hoogte te stellen. Een andere moeilijkheid, welke de ontwikkeling van den theehandel met Amerika tegenhoudt, is het gebrek aan eensgezindheid. Voor den theehandel is bijzondere kennis van het artikel noodig: van een product „Javathee” kan men eigenlijk niet spreken; de kwaliteiten loopen sterk uiteen. De tegenwoordige organisatie van den handel leidt er toe, dat de Amerikaansche handelaren zonder kennis van de eigenlijke bijzonderheden der verschillende soorten en kwaliteiten van onze thee blijven. Vroeger werd deze leemte aangevuld door de verhandeling van het product op de Europeesche markten, als Londen, Amsterdam en Rotterdam, vanwaar het naar Amerika zijn weg vond. Nu moeten de Amerikaansche handelaars die hulp derven, waardoor allerlei vergissingen worden begaan en bv. thee met veel kampongblad vermengd, hooger prijzen haalde dan zorgvuldig gesorteerde ondernemingsthee van beter kwaliteit. Als een staaltje van de onbedrevenheid van den handel wordt aangehaald, dat een handelaar te New-York voorstelde de geheele lading van tienduizenden kisten, welke door een schip te San Francisco was binnengebracht, tegen een gemiddelden prijs over te nemen. Al dergelijke omstandigheden wijzen erop, dat hier een gebrek aan organisatie in het spel is, dat bij de pogingen om een werkelijke markt voor Javathee in de Vereenigde Staten te scheppen een oorzaak van mislukking zou kunnen worden.

Schr. wijst erop, dat dit laatste in het belang van Indië moet worden nagestreefd, al zal dit niet in het belang van de markt te Amsterdam en te Londen zijn. Echter, de belangen van Amsterdam houden verband met die van de Indische ondernemingen; schr. verwacht dan ook meer tegenwerking van Londen, dan van de groote Nederlandsche theemarkt.

Wanneer de groote firma's te Batavia, daarbij gemeenschappelijk optredende met de betrokken ondernemingen op Java, gezamenlijk kans zouden zien een centraal bureau van uitvoer te Batavia op te richten, dat dan de theeuitvoer zou dirigeeren naar verschillende centra in de Vereenigde Staten, bijvoorbeeld naar New-York, Boston, Chicago en San Francisco voor de verdere distributie van de thee, welke centra dan onder leiding zouden moeten staan van ervaren theekenneren, dan zou er reeds een belangrijke stap gedaan zijn in de goede richting. Zonder eendrachtige samenwerking van de zijde der betrokken firma's en ondernemingen zal er weinig te bereiken zijn. En dat voornamelijk, omdat het individueel zenden door firma's of door ondernemingen ten gevolge zal hebben, dat de prijzen gedrukt zullen worden.

Schr. bepleit dan, dat men den handelaar, die zich speciaal op het artikel toelegt, moet steunen. Men moet bij het aanknoopen van relaties een van beide wegen kiezen: of slechts verzenden op ontvangen orders, of zich houden aan consigneeeren, maar zeker niet beide wegen tegelijk willen volgen. Schr. licht dit met een voorbeeld toe.

Botsingen tusschen de belangen van de handelaars in de Vereenigde Staten en de producenten op Java zouden kunnen voorkomen worden, wanneer de handel geleid werd door een centraal uitvoerhuis. Zulk een instelling zou den uitvoer ook kunnen regelen en overvoering van de markt kunnen voorkomen. Dat tegenwoordig de prijzen voor Javathee in Amerika betrekkelijk te laag zijn, is mede een gevolg van de onzekerheid omtrent den aanvoer aan de markt daar te lande, waar plotselinge groote aanvoeren den handelaar zouden kunnen overvallen.

Schr. besluit met er op te wijzen, dat de handel tusschen Nederlandsch-Indië en Amerika eerst beter georganiseerd dient te worden en dat men eerst daarna met de noodige reclame zal moeten beginnen.

Een nieuwe kina-overeenkomst?

In het *Nieuws van den Dag van Ned. Indië* van 2 Januari wordt medegedeeld, dat de overeenkomst tusschen de kinaplanters op Java en den ring van kininefabrikanten gesloten, medio 1918 ten einde loopt. De vernieuwing ervan, welke men thans vrij algemeen schijnt aan te nemen, is onzeker te achten, omdat in den ring van fabrikanten zoowel Engelsche, Fransche en Amerikaansche fabrieken, als Duitsche betrokken zijn, behalve de Nederlandsche en Indische. In de landen der Geallieerden is het handeldrijven met den vijand verboden; daaronder valt ook het kina-contract. De vraag moet dus worden gesteld: wat moet er gebeuren als de overeenkomst niet vernieuwd wordt?

Het artikel bepleit een oplossing, waarbij de Bandoengsche kininefabriek de geheele bastproductie van Java zal verwerken. De capaciteit zou in den laatsten tijd zoo sterk zijn uitgebreid, dat zij daarvoor voldoende zou zijn.

Het ware gewenscht, dat de fabriek en de planters tot een compromis kwamen en dat de Bandoengsche fabriek zou worden overgenomen en verder geëxploiteerd door de gezamenlijke Indische planters. In elk geval dienen de planters, die toch in de eerste plaats komen, en eerst daarna de fabriek, in het bestuur ervan een evenredige stem te hebben.

Onderwijs en Volkstaal in Indië.

Hierover schrijft J. Habbema in *Vragen van den Dag* (Septemberaflevering): Voor een vruchtdragend elementair onderwijs . . . wordt vereischt:

- 1o dat het worde gegeven in de volkstaal der leerlingen,
- 2o dat de onderwijzers die taal machtig zijn.

Vervolgens wijst hij erop dat het meerendeel der leerlingen van Inlandsche, Hollandsch-Inlandsche, Kartini- en vakscholen in Indië blijven, dat hun derhalve in de eerste plaats hun eigen taal geleerd dient te worden. Hij waarschuwt voor de nadeelige gevolgen, welke het onderwijs in een vreemde taal medebrengt en haalt de in Britsch-Indië opgedane ondervindingen aan, op grond van officieele rapporten waar het o. a. heet: „Als algemeenen regel wordt aangenomen, dat men een kind geen Engelsch mag leeren voordat het grondig onderwijs heeft ontvangen in zijn moedertaal.”

Wij kunnen niet nalaten zegt de schrijver verder, het bovenstaande nog eens aan te halen, omdat het voor de toekomst van Indië van zooveel belang is, dat men het paard niet achter den wagen spant en Indië niet nationaal achteruit haalt, instede van het nationaal vooruit te brengen. De Indiërs, die niet inzien, dat men dat doet, als men de eigen taal verwaarloost, achterstelt en minacht, hebben weinig kijk op de toekomst en al heel weinig begrip van hetgeen voor een volk, dat zich respecteert en dat een eigen plaats wil innemen, noodig is, nl. in de eerste plaats niet alleen behoud van de eigen taal, maar ook liefde daarvoor.

De Simla-quaestie.

In de *Indische Gids* van 1 November jl. bespreekt M. van Geuns het gebruik, dat in den zomer alles wat tot de centrale regeering van Britsch-Indië behoort, benevens de luitenant-gouverneur van den Poendzjaab en zijn staf, zich verzamelt te Simla, een bergplaatsje, zeventuizend voet boven zee gelegen. Van ver-

schillende zijden is dit gebruik gecritiseerd, maar de schrijver, die in den zomer Britsch-Indië heeft bezocht moet erkennen dat het klimaat inderdaad den algemeenen uittocht naar Simla verklaarbaar maakt.

De kwestie is, naar hij vermeldt, weer op den voorgrond gekomen door den aanvankelijken tegenspoed der Mesopotamie-expeditie. Het Britsch-Indische Departement van Oorlog, dat deze leidde, is permanent te Simla gevestigd, niet zooals de andere Departementen alleen gedurende den heeten tijd. En in de bergwereld bleek men verzuimd te hebben zich met de werkelijkheid behoorlijk in contact te houden. Dit was koren op de molen van de oppositie tegen het „hilltop government”.

Ook andere onvolkomenheden waren er. Zoo was het gebruik geworden, dat de Gouverneur-Generaal en de Staatssecretaris (Minister) van Indië, die beide raden naast zich hebben, met wie zij overleg moeten plegen, belangrijke zaken afdeden door middel van „Private telegrams”. Deze telegrammen werden niet in de archieven opgenomen en bij het aftreden der dignitarissen als privé-papieren ingepakt bij de reisbagage. Ofschoon de Landvoogd zijn besluiten dient te nemen „in council”, werd deze raad slechts zelden geraadpleegd en haast als niet bestaand beschouwd. De gewone verontschuldiging luidde dat dit het snelle afdoen van zaken bevorderde. Doch daarnaast bleef een omslachtige administratieve rompslomp in tal van zaken bestaan.

Zoo deed het „Mesopotamia Report” o.m. de leuze „weg met Simla” ontstaan. Men klaagde dat Simla noodlottig was voor plichtsbesef en verantwoordelijkheidsgevoel, dat het de regering te veel afzonderde van het openbare leven.

De schrijver meent, dat de oorzaak van het kwaad niet vooral in de afgelegenheid van een bergplaats als Simla moet worden gezocht; zij ligt in het karakter der bureaucratie, de koloniale in het bijzonder.

De collectiviteit, die tot taak heeft den staat te doen functioneeren, wordt blootgesteld aan demoraliserende invloeden. De eenheden blijven niet wat zij waren: zoowel hun intellect als hun wil worden voortdurend gecontroleerd door hooger geplaatsten. Zij verliezen hun persoonlijkheden en vervreemden noodzakelijkerwijs van de frissche daad; geen bezieling gaat van hun taak voor hen uit.

In koloniale staten werken de ongunstige factoren nog krachtiger. Het gehalte van de ambtenaren is er gemiddeld lager dan in het Westen, waar meer gelegenheid bestaat tot selectie. Zij bezitten verder doorgaans te weinig lokale kennis om koloniale vraagstukken grondig te beheerschen; hierdoor wordt het veelvuldig vragen van adviezen noodig, en gaandeweg ontstaat een papier-regiem: het bekende „red tape” (de Engelsche Officieele bundels worden met rood lint samengebonden). Ook drukt het tropische klimaat veler werkklust en werkkraft.

De schrijver komt tot de slotsom dat de ziekte niet kan worden genezen. Wel kan men haar in kracht doen afnemen door de actiologische factoren te bestrijden: de „paperasserij” tegen te gaan, den weg der legislatieve maatregelen te bekorten, de bedilzucht der landvoogdelijke secretariaten te bestrijden, de traagheid te bestraffen.

Zoo kan nog een zekere graad van „efficiency” worden bereikt, vooral onder krachtige en deskundige landvoogden.

Bevordering der Nijverheid in Britsch-Indië.

Het Indian Industries Committee kwam eind November wederom te Bombay zamen, teneinde persoonlijke uitingen van vooraanstaande mannen uit industrie en bankkringen te hooren. De General Manager der groote Tata Works, Gibbs, gaf aan den president als zijn meening te kennen, dat het verkeerd was Europeesche deskundigen te lang in Indië aan het werk te houden, omdat ze verouderd raakten in hun ideeën. Verder ried hij de Regeering aan, in de toekomst geen jonge lieden voor technische studies naar Europa te zenden, voordat deze tenminste twee jaren in een groote fabriek in Indië praktisch werk hadden verricht en daarbij hun bekwaamheid hadden bewezen. Goed onderlegde praktische opleiding was beter dan hooger technisch onderwijs. Van begin af moesten de jonge lui aan handenarbeid (manual labour) gewend raken.

De vertegenwoordiger der Ahmedabad Millowners Association werd toen gehoord. Hij zeide dat de Staat als pionier voor de industrie moest optreden. Industriele banken moesten opgericht worden, en de Regeering moest aan nieuwe industrieën elken steun, ook financieelen, verleen. Geen middelen mochten achterwege worden gelaten, teneinde de industriele ontwikkeling van Britsch Indië te bevorderen. Een Imperial Department of Industrial Research met eerste klasse deskundigen moest opgericht worden.

Oprichting van een industriebank in Britsch-Indië.

Zooals de correspondent der *Times* op 16 November uit Bombay berichtte werd aldaar opgericht de Tata Industrial Bank met een maatschappelijk kapitaal van zes Crores of Rupees (ongeveer 50 miljoen gulden), waarvan bijna de helft gestort kapitaal. Een groot gedeelte hiervan werd door een invloedrijke groep van Londensche financiers genomen, die tevens hun steun zullen verleen ter verkrijging van geschikt personeel voor de Bank en voor haar leiding en organisatie. Openbare inschrijvingen op het kapitaal zullen niet plaats hebben.

Een circulaire zet uiteen, dat het doel der Bank is het doen van gewone bank- en wisselzaken, dat echter haar speciale taak zal zijn, de ontwikkeling van bestaande en nieuw opkomende industrieën in Indië te bevorderen, haar obligatieleeningen te plaatsen, enz. De Bank zal over een eigen „expert intelligence service” beschikken, zoo op wetenschappelijk als commercieel gebied, teneinde over de haar aangeboden projecten te kunnen berichten.

De noodzakelijkheid der ontwikkeling van natuurlijke hulpbronnen.

Ter gelegenheid van de jaarlijksche algemeene vergadering der Madras Chamber of Commerce hield de Gouverneur van Madras als gast eene belangrijke redevoering. Volgens de *Times of Ceylon* van 8 December jl. zeide hij o.m. het volgende: There is but one further point to which in conclusion I should like to refer. It would perhaps be excusable, if we confind our attention to the numerous and engrossing problems of the moment, but your report wisely recognises that we cannot afford to do that but must look forward to those problems which will face us when peace is concluded. India will emerge from the war with its resources practically unimpaired, but the work of reconstruction in other countries of the world will make such demand on their reduced capital and on their own material resources that India will in all probability no longer be able to rely on the same extent on the capital or on the manufactures of other countries to supply its own requirements. If India is to advance in civilisation and to provide itself with equipment, which that advance requires, it must be prepared to develop and rely more and more upon its own resources. For that purpose the energy and capacity of the best business brains in the country, both European and Indian, will be required. The growing recognition of this fact is a gratifying feature. The exhibition which was held in this city two years ago did something to awaken interest in the problems, and it is the earnest hope of the Government that the Exhibition which the Viceroy will open on the 21st December will do much not only to increase that interest, but also to elicit practical suggestion as to how these important tasks may best be handled. I am glad therefore, to have this opportunity of thanking the members of this Chamber and through you the other European and Indian firms and merchants for the generous help in the enterprise I shall always watch the Madras Presidency with the warmest possible interest and rejoice truly on the growing tendency towards co-operation between the commercial community and the Government. Your Chairman has also men-

tioned the Commission which Mr. Chadwick undertook to Russia. It has ripened into his *establishment in London as Trade Commissioner for the whole of India*. Well, the suggestion came in the first instance from the members of the Chamber of Commerce of Madras. It was they who first saw the possibilities which lay dormant in such an undertaking and I rejoice to think that their foresight has been so fully justified and confirmed and the Government have been able to secure the support of the Government of India and the Secretary of State, the Board of Trade and the British Government generally to the installation of Mr. Chadwick in London as your Trade Commissioner. I congratulate the Chamber very warmly on the maturing of this matter and on the part you took, and I feel sure that as time goes on there is a wide field in which this Chamber will play an important and honourable part in the development of the national resources of this Presidency and of its trade, commerce and manufactures. I can assure you that for my self and for my Government it will be our pride and pleasure to do everything we can to forward the interest which you have at heart.

Wereld-productie en -verbruik van Rijst.

De laatste uitgave van het *Bulletin of the Imperial Institute* bevat een belangwekkend overzicht over alle rijstproduceerende landen der wereld met het oog op hun productie en handel in rijst, en er wordt getracht tot een cijfer te komen aantoonende de wereldproductie van dit gewichtige voedingsmiddel. Er wordt berekend dat de geheele productie van gezuiverde rijst in 1916/17 voor alle landen, uitgezonderd China, ongeveer 60,000,000 tons heeft bedragen. Hiervan produceerde het Britsche Imperium niet minder dan 36,000,000 tons, hoofdzakelijk in Britsch Indië, waar niet minder dan 35,000,000 tons geproduceerd werden. De productie in de overige landen bedroeg dus pl. m. 24,000,000 tons, waarvan wederom 20,000,000 tons in vijf landen gewonnen werden, t.w. Japan, Nederlandsch-Indië (hoofdzakelijk Java), Fransch Indo-China, Siam en Korea. De oogst van China te schatten is niet mogelijk.

Wat den handel in rijst betreft, deze is praktisch genomen in handen van drie landen, t. w. Britsch Indië, Indo-China en Siam. De kwantiteit van rijst welke voor den internationalen handel beschikbaar was, op grond van de export-cijfers van verschillende landen, werd in 1913 op pl. m. 6,400,000 tons berekend. De Britsch-Indische rijstexport is geheel van Burma afhankelijk, dat niet alleen drie-vierde van de geheele Indische rijstuitvoeren levert (1,835,000 tons van een totaal van 2,420,000 tons in 1913/14), maar Burma zendt gewoonlijk meer rijst naar de overige Indische provincies dan deze uitvoeren. Zonder Burma zoude Britsch-

Indië niet in eigen behoeften aan rijst kunnen voorzien. De uitvoeren naar Engeland bedroegen slechts zes tot 7 percent van het totaal vóór den oorlog. Aan den anderen kant voerde Engeland groote kwantiteiten rijst uit Holland en Duitschland in, die van Indië rechtstreeks naar deze landen vervoerd en vandaar, na gepolijst en in de molens behandeld te zijn, naar het Vereenigd Koninkrijk weder uitgevoerd werden. De vroeger zoo belangrijke rijstmolen-industrie in Engeland was tengevolge van de scherpe concurrentie der groote Hollandsche en Duitsche rijstmolens meer en meer achteruitgegaan, en daarmede ook de Engelsche export-handel in gepolijste rijst. Hieraan heeft de oorlog verandering gebracht. Het artikel handelt verder over de waarde van rijst als voedingsmiddel en van de bijproducten voor veevoeder.

Rubber-plantages in China.

De *Nagasaki Press* van 13 November 1917 haalt een bericht van de *North China Daily Mail* aan, volgens hetwelk het plan bestaat tot aanleg van groote rubberplantages in China met regeeringssteun.

Lim Yi Shun, een rijke Chinees van Singapore, die in de Straits groote rubberbelangen heeft, heeft nauwkeurig de klimatologische en andere condities op het Kiungchow-eiland, in de provincie Hoihow, nagegaan, en daarbij tot de conclusie gekomen dat het land buitengewoon geschikt is voor den aanbouw van rubber. Hij heeft een bezoek aan Peking gebracht en een rekest overgelegd, waarin hij om erfpacht vraagt van 500,000 mow in Kiungchow, teneinde aldaar rubber te kunnen planten. Hij heeft op zich genomen, om elk jaar 5 millioen rubberboompjes te planten. Behalve de te betalen pacht heeft hij aangeboden om aan de Chineesche Regeering na vijf jaar bij wijze van vergoeding ineens een bedrag van vijf millioen dollar te betalen. Hij werd op 31 October door den tijdelijken President Feng Kuo Chang in audiëntie ontvangen en den volgenden dag door den Premier. Het Ministerie van Landbouw en Handel heeft over het rekest van Lim gunstig beschikt, en de Premier beloofde aan den Gouverneur der provincie te zullen telegrafeeren, zijnen bijzonderen steun te verleen.

Pogingen tot meerdere productie van levensmiddelen in de Straits.

Ter gelegenheid van de uitreiking aan den Sultan van Perak van een hem verleende ridderorde, hield de High Commissioner van Perak, Sir A. Young, volgens de *Straits Times* van 7 December jl. een redevoering, waarin hij o.m. zeide: „His Highness the Sultan has always recognised that all who have the well-being of the country at heart must do something to help it. There are

various ways of doing it. Unfortunately this country is not independent of foodstuffs and we have to import large quantities of rice and other foodstuffs. There is every probability that by the end of the war all the rice that this country now receives from Bangkok, Burma and Indo-China will be directed to Europe, as wheat and other foodstuffs grown there will not be sufficient to meet the demand We can follow the example set by His Highness the Sultan and use our influence to induce those who can grow foodstuffs to do so. As most of the hearers knew, he (the High Commissioner) had at the last meeting of the Federal Council referred to the duties of employers of labour to grow sufficient rice and foodstuffs to feed their employees, instead of depending on imported foodstuffs. It was their duty to plant sufficient rice for their labourers. The encouragement of the growing of foodstuffs was a way every one could help and he thought it was the duty of employers to grow foodstuffs.

KRONIEK

WETGEVING.

Strafrecht.

Staatsblad No. 645. Het in dit Staatsblad voorkomend besluit van den Gouverneur-Generaal munt uit door korthed en belangrijkheid tevens; het bepaalt dat het nieuwe, in Staatsblad 1915 No. 732 afgekondigd *wetboek van strafrecht*, 1 Januari 1918 in werking treedt. Zooals bekend, zijn de invoeringsverordeningen van dit wetboek in Staatsblad 1917 No. 497 vastgesteld.

De met het nieuw ingevoerde wetboek van strafrecht verband houdende ordonnaties t.w.: een *algemeene regeling voor de gestichten waarin vrijheidsstraf wordt ondergaan*, een *regeling voor de dwangopvoeding van ter beschikking van de Regeering gestelde minderjarige personen*, benevens voorschriften betreffende de *voorwaardelijke invrijheidstelling van veroordeelden* (*Staatsblad Nos 708, 741 en 749*) zijn eveneens 1 Januari 1918 in werking getreden. Ter gelegenheid van de invoering van al deze nieuwe voorzieningen in onze strafwetgeving, sprak de President van het Hooggerechtshof, Mr. Carpentier Alting in een plechtige vergadering van dit Opperrechtercollege een belangwekkende rede uit, waaraan het volgende wordt ontleend.

De invoering van het nieuwe wetboek is een gebeurtenis van groot belang, niet echter omdat, zooals toch eens verkondigd is, het zou markeeren een eerste stap op den weg tot unificatie van recht voor alle bevolkingsgroepen in Indië — aan unificatie, immers vooral die op het gebied van het privaatrecht, mag voorshands nog niet worden gedacht — maar toch hierom, dat het is een nadrukkelijke proclamatie van den troon des wetgevers, dat het zijn streven is te komen tot associatie op het terrein van het recht, van die bevolkingsgroepen, zijn streven om voor alle onderdanen van den Staat der Nederlanden gelijke of gelijkwaardige waarborgen van recht in het leven te roepen, een streven dat reeds is gebleken uit de instelling der landgerechten en welhaast zal blijken uit de nieuw ontworpen regelingen van het strafproces en de preventieve hechtenis.

Het is intusschen te betreuren, dat het zoo'n langen tijd heeft geduurd voor dit wetboek tot stand kwam. Reeds in 1902 was de nieuwe wetgeving zoover gevorderd, dat tot invoering daarvan had kunnen worden overgegaan, ware het niet dat inmiddels de idee der unificatie aan den politieken horizon was komen rijzen en toen de gedachte kwam dat een eenig strafwetboek een eerste stap op den weg daartoe zou kunnen worden. Intusschen is de sedert verlopen tijd niet onvrucht-

baar geweest en is in menig opzicht veel verbetering te constateeren, wanneer men de nieuwe wet vergelijkt en met de Nederlandsche en met de vroeger tot stand gekomen of ontworpen herzieningen der Indische wetgeving.

De nieuwe Indische wet is intusschen blijven staan op den grondslag van de Nederlandsche strafwet van 1819 en de lof aan dit wetboek steeds toegekend, dat ze was een nationale, mag ook worden toegezwaaid aan het Indische wetboek. Het is nationaal Nederlandsch, omdat het heeft echt Nederlandsche karaktertrekken; naast andere ademt het bovenal vertrouwen in den rechter, reden waarom aan den rechter groote vrijheid van beweging wordt toegekend. Het toekennen dier vrijheid volgt uit de groote ruimte toegekend aan de strafoplegging (algemeen minimum), uit de eenvoudige maar lenige aanwijzingen omtrent de schuldleer, uit de breed gedachte opvattingen omtrent de gronden die tot rechtvaardiging van een anders strafbaar feit kunnen leiden vooral ook uit de groote bevoegdheid, die in de bepalingen omtrent de strafrechtelijk minderjarigen aan den rechter is gegeven om dien maatregel te nemen die de rechter in het belang van den pleger en ten nutte van de maatschappij noodig oordeelt.

Is het wetboek nationaal Nederlandsch, de vraag moet worden gesteld of het ook nationaal Nederlandsch-Indisch is. Dat de grondbeginselen hier dezelfde zijn als in Nederland volgt uit de omstandigheid dat strafrecht is publiekrecht en dat op het gebied van het publiekrecht het de Staat is die de beginselen stelt in overeenstemming met zijn rechtsbewustzijn. Wil het wetboek terecht nationaal Indisch kunnen worden genoemd, dan moet het in de aanwijzing der strafbare feiten vooral zijn een weerspiegeling van de Indische maatschappij, moet het toonen zich rekenschap te geven van de beantwoording der vraag hoe het strafbaar onrecht zich voortzet in die maatschappij.

Nagaande in welk opzicht verandering en verbetering wordt gebracht, betreurt spreker het dat de doodstraf, die in het licht der moderne opvattingen niet meer straf, bloot veiligheidsmaatregel is, nog in het wetboek is opgenomen; hij spreekt intusschen het vertrouwen uit — en meent daarvoor grond te hebben — dat welhaast bij de te verwachten „novelle” die afschaffing alsnog zal komen.

Een nadeel is niet, dat ondanks gelijkheid in naam, nog verschil van strafkwali teit zal worden gehandhaafd, welk verschil echter niet meer, als vroeger verbonden is aan verschil van ras of nationaliteit, doch verband houdt met verschil in persoonlijke en maatschappelijke omstandigheden. Juist het associatie-beginsel brengt, goed beschouwd, mede de noodzakelijkheid van dergelijke onderscheiding, wat natuurlijk niet zeggen wil dat ook dit verschil, zooals het nu is, steeds hetzelfde zal moeten blijven.

Uit de onlangs tot stand gekomen gestichtenordonnantie blijkt intusschen weer, dat de behandeling van met dwangarbeid te straffen veroordeelden volkomen op gelijke beginselen gegrondvest is, zoodat ook in dit opzicht de gewilde gelijkheid is gewaarborgd.

Het nieuwe wetboek — al laat het nog verbeteringen toe, als elk menschelijk werk — is er en dat het er is geeft reden tot vreugde. Voor de bekrachtiging daarvan past een woord van eerbiedige hulde aan H. M. de Koningin. Thans aan de rechterlijke macht de taak om het naar geest en bedoeling toe te passen. Spreker verklaart namens de rechterlijke macht, dat haar ernstig streven zal zijn naar beste weten en kunnen te arbeiden. Geschiedt dit, dan zal welhaast blijken, wat nu nog wel eens door sommigen wordt betwijfeld, dat er inderdaad op 1 Januari 1918 veel is veranderd en dat onder de gelding der nieuwe regelen een goede tijd voor rechtspraak in Indië is aangebroken.

Gemeenten.

Indien men het aantal der leeningen die gedurende de laatste maanden van 1917 door de gemeenteraden zijn gesloten of eerlang zullen worden uitgegeven als maatstaf voor de voortschrijding van de decentralisatie in deze gewesten zou aannemen, zou het naslaan van het laatste honderdtal der verschenen staatsbladen van 1917 bemoedigend werken.

Aan den gemeenteraad van *Batavia* is blijkens *Staatsblad* No. 627 toegestaan een obligatieleening aan te gaan van f 4.500.000.— en rentende 5%. De minimum koers van uitgifte bedraagt 95%. Van de opbrengst der leening zal o.m. aangewend worden voor verbeteringen van de passars f 1.300.000; voor grondbedrijf en verbeteringen der volkshuisvesting f 850.000; voor de eerste termijn voor den bouw van een gemeentehuis f 200.000, voor den bouw van een runderslachthuis f 500.000.

In afwachting van het tot standkomen van deze obligatieleening, waarvan de uitgifte in verband met de belemmering van het telegrafisch verkeer met het moederland moeilijkheden ondervond, heeft de gemeente *Batavia* met de Nederlandsche Handelsmaatschappij (*Factorij Batavia*) een credietleening van vier ton gouds tegen 5% aangegaan (*Staatsblad* No. 608).

Ook aan de zustergemeente van *Batavia*, *Meester-Cornelis* is vergund op de geldmarkt — zij het op bescheidener schaal — een beroep te doen. Zij had het voornemen een obligatieleening aan te gaan groot nominaal f 700.000, een rente dragende van 5%, tot een minimum koers van 95%. Zes ton van de opbrengst der leening zal voor verbetering van het passarwezen worden aangewend. Ook deze gemeente had in directe geldbehoefte te voorzien, en sloot daarvoor bij de *Factorij* te *Batavia* voor den tijd van een jaar een credietleening van f 300.000 tegen een rente van 5½%. De Regeering stond beide finantieele operaties bij de in *Staatsblad* No. 624 en 697 voorkomende ordonnanties toe.

Ter verbetering der passartoestanden in deze plaats verleende Zij steun door de gemeente uit de algemeene geldmiddelen o.m. voor de opheffing van de markt-gerechtigheid der geprivilegeerde passar een som van f 200.000 toe te staan (*Staatsblad* No. 609).

Het besluit van den Gemeenteraad van *Cheribon* om bij de Wees- en Boedelkamer te *Semarang* tot parikoers en tegen een rente van 6 % eene leening van f 200.000 aan te gaan, en dat van den Gemeenteraad van *Magelang*, om op de zelfde voorwaarden f 16.000 te leenen, werd achtereenvolgens door het bepaalde in de *Staatsbladen* No. 745 en 643 bekrachtigd.

Belastingen.

Staatsblad No. 591, bevat de intrekking van de z.g. „*Suikerordonnantie 1916*” die vervangen wordt door de in No. 592 voorkomende „*Ordonnantie op de oorlogswinstbelasting 1917*”. Deze ordonnantie, waarvan de bepalingen al wel door de belanghebbenden nauwgezet zullen zijn nagegaan, stelt eene belasting op de vermeerdering van inkomen of winst als onmiddellijk gevolg van den oorlogtoestand vast. Iedere vermeerdering van inkomen of winst na 1 Augustus 1914 — tot dit tijdstip werkt deze heffing terug — ontstaan, wordt, tenzij het tegendeel aannemelijk wordt gemaakt, geacht een gevolg van den oorlogstoestand te zijn. Strafbepalingen waken tegen het doen van onjuiste of onvolledige aangiften.

Onder den naam van *Inlandsche verponding* wordt bij *Staatsblad 754* eene voorloopige regeling getroffen voor de heffing op enkele hoofdplaatsen in de *Residentie Batavia* van eene belasting van daarvoor in aanmerking komende met Inlandsche rechten bezeten gronden. Deze belasting bedraagt jaarlijks voor erven waarop gebouwen staan 10% van de jaarlijksche huurwaarde van die gebouwen en aanhoorigheden; voor andere gronden, waaronder vijvers en nipahbosschen, 1% van de verkoopwaarde bij den aanvang van het tijdvak waarvoor den aanslag geschiedt. De aanslag geschiedt telkens voor den tijd van 5 jaar door een daartoe door het Hoofd van gewestelijk bestuur benoemde commissie. Belastingplichtige zijn, volgens deze ordonnantie die met 1 Januari jl. in werking is getreden, de personen welke op vorenvermelde gronden zakelijke rechten uitoefenen. De belasting wordt geheven binnen de grenzen der afdeelingshoofdplaatsen *Batavia* en *Meester Cornelis*.

Agrarsiche aangelegenheden.

De opheffing van de op hooggezag ingevoerde *koffiecultuur* — overblijfsel van het cultuurstelsel — is in verband met de intrekking van artikel 56 van het Regeeringsreglement weer een stap verder gegaan. De ordonnantie in *Staatsblad 746* bepaalt dat met ingang van 1 Januari 1918 deze verplichte cultuur in de residentie *Kedoe* is ingetrokken, terwijl de verplichte levering van koffie in dit gewest alsmede in de residentie *Banjoemas* is opgeheven.

VOLKSRAAD.

De verkiezing voor den Volksraad heeft tot den volgende uitslag geleid. Voor de groep Europeanen en Vreemde Oosterlingen zijn gekozen de heeren: Bosscha, Mr. Dr. Schumann, Van der Jagt, Mr. 's Jacob, Ketner, Mr. Gerritzen, Stibbe, Whitlau en Van Hinloopen Labberton. Voor de Inlandsche groep: R. M. T. A. Koesoemo Oetojo, Dr. R. Ng. Radjiman, R. A. A. Djajadiningrat, T. A. Koesoemo Joedo Soemiodo, M. A. Atmodirono, Abdoel Moeis, R. Sastrowidjono, Waworoento, Dr. Abdoel Rivai en Raden Kamil. V.

Tot lid van den Volksraad zijn door den Gouverneur-Generaal benoemd:

Prang-wedana, hoofd van het Mangkoenegara'sche huis Teukoe Tjhi Mohamed Thajeb van Peureula, Raden O. S. Tjokroaminoto, Mas Ngabei Dwijosewojo, Tjipto-Mangoenkoesoemo, P. Bergmeijer, dr. J. Schmutzer, Ch. G. Cramer, J. J. E. Teeuwen, H. H. Kan, Lim A Pat, Said Ismail bin Abdoellah Alatas, J. A. Soselisa, Z. Stokvis, J. C. Pabst, M. C. Koning, D. Birnie, L. Coster van Voorhout en F. Laoh.

FINANCIEEL-ECONOMISCHE KRONIEK.

Scheepsruimte in Indië.

Van den Heer A. Tigler *Wijbrandi* ontvingen wij het navolgende schrijven: Batavia, 31 Januari 1918.

Aan de Redactie van *Koloniale Studiën*,
Weltevreden.

Weledele Heeren,

In Uwe December-aflevering komt in de Kroniek onder het hoofd „Scheepsruimte” voor Indië eene beschouwing voor, waarin de vrachten-politiek der Nederlandsche Maatschappijen op hevige wijze wordt aangevallen.

Die critiek kan niet zonder meer worden voorbijgegaan en zult U mij daarom verplichten eenige ophelderingen mijnerzijds in Uw geacht periodiek op te nemen. In de eerste plaats wordt in genoemde beschouwing gezegd, dat zich in Nederland verschillende passagiers- en vrachtschepen bevinden, die door de Rotterdamsche Lloyd en Stoomvaart-Maatschappij Nederland zijn opgelegd, terwijl die schepen toch best hadden kunnen dienen voor aanvoer van levensmiddelen voor mensch en dier.

Inderdaad bevinden zich in Nederland o. a. 4 passagiersschepen en 3 vrachtschepen van de Rotterdamsche Lloyd.

Wat de passagiersschepen, waaronder zich een spiksplinter nieuw bevindt, betreft, zoo heeft, voor zoover mij bekend de Directie van de R. L. gemeend die sedert medio 1916 in Nederland te moeten aanhouden, omdat de uitzending naar Indië die schepen aan een te groot risico blootstelde.

Dit besluit werd genomen, toen het ss *Tubantia* was getorpedeerd. Deze torpedeering van het schoonste schip onzer Nederlandsche vloot bracht — ik was toen juist in Holland — een geweldige ontsteltenis en onzekerheid in Nederlandsche scheepvaartkringen teweeg en ik kan mij dan ook volkomen begrijpen, dat de Maatschappijen, die passagiersschepen hebben, daarmede uiterst voorzichtig zijn. Een passagiersschip toch is in de eerste 5 jaren niet te remplaceeren, vanwege het bestaand gebrek aan scheepsbouw materiaal. En wanneer het een Hollandsche maatschappij mocht gelukken een contract voor bouw met een der buitenlandsche werven voor de eerste 5 jaar aan te gaan, dan zou zij voor zoo'n schip ongetwijfeld het 3 à 4-voudige van den prijs van vóór den oorlog moeten betalen.

Intusschen — het is een onaangenaam gevoel, dat deze schepen zoolang in Holland werkeloos moeten blijven liggen, terwijl zij zoo prachtig in de vaart hier in Oost-Azië gebruikt hadden kunnen worden. Niemand had in 1916 kunnen voorzien, dat de oorlog zoo lang had kunnen duren, en de eenige troost is, dat na den oorlog ieder land zal aangewezen zijn op zijn eigen vracht- en passagiersschepen, want bij het bestaand gebrek op elk gebied in Europa ligt het voor de hand, dat iedere Regeering aan de nationale stoomvaartmaatschappijen zal voorschrijven slechts voor eigen land te gaan varen, om zodoende in het in dat land bestaande voedselgebrek en gebrek aan materialen voor industrie te voorzien. Thans reeds zien wij, dat de Geallieerden voorschrijven, dat hunne schepen niet voor neutralen mogen varen.

Na den oorlog dus zullen de in Holland opgelegde passagiersschepen prachtig kunnen dienen om datgene, waaraan Indië zoo'n behoefte heeft, hier aan te voeren. Ik meen daarbij — en in de eerste plaats — ook nieuwe werkkrachten, want ik acht het ook zoo goed als zeker, dat het onzen Indischen passagiers niet zal gelukken na den oorlog met een *buitenlandsch passagiersschip* de reis naar of van patria te ondernemen. Die schepen zullen noodig zijn voor het terugvervoer van soldaten, terwijl zij overigens in de allereerste plaats in aanmerking komen voor het vervoer van passagiers van eigen nationaliteit. Want overal in Britsch Indië, Oost Azië, Australië zitten de kolonisten evenzeer op scheepsgelegenheid naar Europa te wachten als dat hier in onze kolonie het geval is.

Bovendien, Indië zal na den oorlog jonge werkkrachten behoeven ter vervanging van hen, die reeds lang recht op verlof hebben en wanneer er geen schepen in Holland lagen, zou het naar schatting wel zes maanden kunnen duren eer die werkkrachten uit Holland herwaarts zouden kunnen worden vervoerd. Er zou dan n.l. dienen te worden gewacht op schepen, die eerst uit Indië kwamen en die schepen

zullen door het lange verblijf in de tropen en in de Stille Oceaan eerst duchtig moeten worden nagezien en opgeknapt, waarmede natuurlijk geruime tijd heen gaat.

Men zal mij wellicht tegenwerpen, dat andere maatschappijen wel passagiersschepen laten varen, o.a. schijnt de *Nieuw Amsterdam* pas vertrokken te zijn. Men moet daarbij echter niet uit het oog verliezen, dat de passagiersdienst van de Holland Amerika Lijn vrijwel geheel stilstaat, want, naar ik onlangs van pas aangekomen lieden uit Amerika vernam, heeft men daar tevergeefs vier maanden moeten wachten op de *Nieuw Amsterdam* toen deze in New York lag, om daarmede naar Holland te vertrekken. Deze boot is tenslotte toch vertrokken en in Holland gearriveerd, doch nu schijnt de Directie van de Holland Amerika Lijn haar hoofdbedrijf, n.l. passagiersdienst op New York, geheel opgeheven te hebben en geredeneerd te hebben: Wij kunnen toch niet al onze passagiersschepen opleggen en zullen probeeren er één naar Indië te laten uitgaan.

Ditzelfde motief kan natuurlijk niet dienen bij de Directies van de Maatschappijen die op Indië-Holland varen en die reeds een groot deel van haar schepen in Indië hebben en het met het oog op bovenomschreven omstandigheden noodzakelijk vinden de rest van haar vloot in Holland aan te houden.

Wat nu de vrachtschepen betreft, de *Gorontalo*, *Medan* en *Mena* do liggen reeds sedert September voor Indië geheel afgeladen in Rotterdam klaar, doch het wachten is op bunkerkolen. Er is een groote hoeveelheid van noodig, ongeveer 3300 tons per schip om die schepen rond de Kaap naar Padang te laten gaan, doch tot dusverre heeft men die kolen niet kunnen krijgen en de schepen blijven dus afgeladen in Europa liggen.

Ik meen hiermede voldoende opheldering te hebben gegeven waarom de schepen van de Indische Maatschappijen zoolang in Holland blijven liggen.

Een tweede verwijt in de beschouwing is dat de baatzuchtige en ten koste van de belangen van Indische landbouw en export door de Nederlandsche scheepvaart-maatschappijen gevoerde vrachten-politiek de afvoer van producten uit Nederlandsch-Indië in belangrijke mate belemmerd heeft.

Wat dit betreft, zoo kan ik verklaren, dat de Nederlandsche scheepvaart maatschappijen slechts met een heel enkele uitzondering steeds gedurende den oorlog in het belang van Nederlandsch-Indië en het moederland gevaren hebben.

Pogingen zijn gedaan en worden nog voortdurend in het werk gesteld producten van hier naar Holland te vervoeren. Deze pogingen kunnen slechts op zeer bescheiden schaal worden gedaan, omdat tot nu toe de ondervinding is, dat deze schepen een enorm oponthoud hebben. Zoo kon de *Ternate*, dato 18 Jan. '17 van hier naar Holland vertrokken, in Suez door verschillende omstandigheden de reis niet voortzetten en moest via Indië (om kolen te laden), San Francisco en het Panamakanaal de reis naar Holland voortzetten.

De *Gorontalo* werd eveneens voor Holland aangelegd en begon half Februari de belading op Java, welke belading voor 5 maanden gestopt is, omdat de Directie in Holland voor zooveel groote moeilijkheden stond door de belemmeringen, die door de oorlog voerende staten werden in den weg gelegd, dat zij het schip niet van hier durfde laten vertrekken, alvorens de moeilijkheden eenigszins waren uit den weg geruimd. Het schip vertrok daarop 25 Juni via Panama naar Holland en voorzoover mij bekend, liggen beide schepen nog te Norfolk op kolen en toestemming tot vertrek van het Amerikaansche Gouvernement te wachten. Het behoeft geen betoog, dat deze schepen nuttiger diensten

hadden kunnen verrichten, indien zij in de onmiddellijke nabijheid van Java gebleven waren, doch een poging moest worden gewaagd om de schepen te expedieeren in het belang zoowel van den productenhandel op Java als in het belang van den handel in Holland. Echter onder de bestaande omstandigheden kan voorloopig van nieuwe pogingen om via het Panamakanaal producten naar Holland te verzenden, geen sprake zijn.

Een poging hiertoe is ook nog gedaan door de Stoomvaart-Mij Nederland met het ss *Lombok*. Dit schip vertrok 10 November met een volle lading Indische producten om met volle bunkers van hier naar Holland te gaan via Sierra Leone als examination port. Het is in Sierra Leone aangekomen en terwijl het daar lag heeft Duitschland het gebied van den onderzee-oorlog uitgebreid en valt Sierra Leone daar thans ook onder, zoodat nu geen verdere schepen derwaarts gezonden kunnen worden.

Hoe het nu met de *Lombok* moet is niet recht duidelijk. De Deutsche bepalingen luiden, dat de neutrale schepen, die op het oogenblik van afkondiging der verklaring in havens binnen het nieuw geblokkeerde gebied lagen, 8 Januari moesten uitvaren en de kortste route naar het vrije gebied nemen. Naar welk vrij gebied de *Lombok* echter moet verstoomen is niet duidelijk, want de geheele route van Sierra Leone naar Holland behoort tot het versperde gebied. Intusschen is dus de kans om schepen via de Kaap te verzenden, voorloopig verdwenen, aangezien in Zuid-Afrika geen bunkerkolen te krijgen zijn.

Het behoeft verder ook geen betoog, dat de beide Hollandsche Maatschappijen over 1917 geen groote winsten gemaakt kunnen hebben onder de bestaande omstandigheden, want een menigte van hunne schepen heeft in dat jaar hetzelfde lot gedeeld van de *Ternate* en de *Gorontalo*, hierboven genoemd.

Op de lijn naar San Francisco varen thans hoofdzakelijk passagiersschepen, doch het passagiers-vervoer is bijna nihil, zoodat dit verlies op zal leveren. Ik verwacht dan ook over het afgelopen jaar geen hooger dividend dan over de beide voorafgaande oorlogsjaren.

Meermalen wordt ook het verwijt gemaakt: De Nederlandsche maatschappijen betalen weliswaar geen hooge dividenden, doch maken reusachtige reserves. Deze reserves zijn intusschen noodzakelijk vanwege de hierboven genoemde hoogere bouwkosten, in de eerste jaren te verwachten. Alle groote stoomvaart maatschappijen maken trouwens grootere reserves en door sommigen worden die beschouwd als „fighting material” voor na den oorlog en het spreekt van zelf, dat beide Nederlandsche maatschappijen in dit opzicht niet anders kunnen doen dan de groote buitenlandsche maatschappijen. Die reserves zullen dus zeer vermoedelijk niet dienen om toekomstige dividenden aan te dikken.

Wat nu de zoo dikwijls aangevochten „Hooge Java-vrachten” betreft, zoo is het momenteel moeilijk die met buitenlandsche vrachten te vergelijken, omdat in dezen oorlogstijd over het algemeen zeer weinig publiciteit op scheepvaartgebied gegeven wordt en dus zeer weinig gegevens verkrijgbaar zijn.

De Singapore-vrachten voor Engeland zijn hier b. v. onbekend, en we weten alleen, dat die in deze maand op last van het Engelsche Gouvernement met 100% zijn verhoogd.

Verder is bekend, dat de laatste *coprah*-vracht van Colombo naar Barcelona 1000/- per ton van 1000 K. G. is geweest, = f 660.— per last van 1200 K.G., terwijl de *Lombok* *coprah* aan boord heeft tot oude vracht van f 165.— minus

C10⁰/₀ per 1200 K. G. en nieuwe vracht van $f\ 201\frac{1}{2}$ minus 10% per 1200 K.G. cacao werd afgesloten van Lissabon naar Amsterdam tot $f\ 250$.— per ton. De momenteel cacao-vracht Java-Holland is $f\ 290\frac{1}{2}$ minus 10%. Suiker van Java naar Cette (Zwitserse Regeering) $f\ 300$.— per ton van 1016 K. G. tegen koffie van Java naar Holland $f\ 327$.— minus 10% per ton van 1800 K. G.

Deze cijfers, die met meerdere aan te vullen zouden zijn bewijzen echter reeds voldoende, dat de Nederlandsche Maatschappijen wel degelijk het belang van Indië niet uit het oog verliezen.

Intusschen verblijf ik met dank voor de plaatsing.

Hoogachtend,

Internationale Crediet- & Handels Vereeniging „Rotterdam”

De Agent te Batavia,

A. TIGLER WYBRANDI.

Naschrift.

Wij hebben met genoegen eene plaats ingeruimd voor het bovenstaande schrijven van den heer A. Tigler Wybrandi, omdat daaruit blijkt dat eindelijk, althans bij ééne der Nederlandsche Stoomvaartmaatschappijen, het besef schijnt te ontwaken, dat op haar de plicht rust om niet alleen haar eigen belangen, maar ook die van Nederlandsch-Indië te dienen.

De Vereeniging tot Studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken heeft in hare eerste publicatie, getiteld „De Schepenvorderingswet en het belang van de Scheepvaart voor den economischen toestand van Nederlandsch-Indië”, aan de hand van tal van uitspraken van op het gebied van landbouw, handel en scheepvaart vooraanstaande mannen, aangetoond, dat de economische bouw der Indische samenleving van dien aard is, dat zij staat en valt met de mogelijkheid van uitvoer der hier geteelde producten, zoodat de mogelijkheid van een geregelden afscheep dier producten voor Indië een vitaal belang is. Hieruit vloeit voort, dat de Stoomvaartmaatschappijen, die zich met het transport der Indische producten belast hebben, bij de vervulling dier taak niet alleen hare eigen, maar vooral de belangen van Nederlandsch-Indië hebben in het oog te houden en te verzorgen.

De Nederlandsche Stoomvaartmaatschappijen hebben zich, helaas, tot dusverre niet op dit standpunt gesteld. Immers, toen in Mei 1917 de producenten van en de handelaren in exportproducten eene vergadering van de leden der Handelsvereniging te Batavia bijeenriepen tot bespreking van de vrachtenpolitiek der Nederlandsche Stoomvaartmaatschappijen, die naar hunne meening pernicieus was voor de belangen van den handel en de bevolking van Nederlandsch-Indië, stelden de Nederlandsche Stoomvaartmaatschappijen, in de vergadering der Handelsvereniging van 22 Mei 1917, zich bij haar antwoord op de door de producenten en handelaren aangevoerde grieven, op het standpunt, dat zij kooplieden waren in scheepsruimte en als zoodanig hun eigen belangen terdege in het oog moesten houden. Van een besef, dat de Nederlandsche Stoomvaartmaatschappijen niet alleen geroepen waren tot het behartigen van eigen belangen, doch daarnaast ook vitale belangen van Nederlandsch-Indië moesten dienen en zoo goed mogelijk moesten verzorgen, vindt men in voormeld antwoord der Nederlandsche Stoomvaart-

maatschappijen (hetwelk destijds in de plaatselijke Bataviasche bladen in extenso werd gepubliceerd) geen spoor.

Daarom meenen wij dat er reden is tot blijdschap, nu uit de bewoordingen, waarin de heer Tigler Wybrandi, de vertegenwoordiger in Indië van de Rotterdamsche Lloyd, zich uitdrukt, valt op te maken dat deze Maatschappij begint te beseffen, dat de Nederlandsche Stoomvaartmaatschappijen bij hare gestie ook met de belangen van Nederlandsch-Indië rekening dienen te houden.

Wel is waar drukt de heer Wybrandi zich te dezen aanzien niet sterk positief uit, en zouden wij liever gezien hebben dat hij uitdrukkelijk had erkend, dat bij de vrachtenpolitiek der Nederlandsche Stoomvaartmaatschappijen, die de taak op zich genomen hebben om voor het transport der Indische producten te zorgen, Indië's belangen den doorslag moeten geven, doch in elk geval is vooruitgang te bespeuren, wanneer men den bovenstaanden brief van den heer Tigler Wybrandi vergelijkt met hetgeen door de Nederlandsche Stoomvaartmaatschappijen in de vergadering der Bataviasche Handelsvereeniging van 22 Mei 1917 te berde werd gebracht.

Het daghet in het Oosten!

Overigens kunnen wij niet met den heer Tigler Wybrandi medegaan, waar deze tot de conclusie komt, dat de Nederlandsche Stoomvaartmaatschappijen bij haar gestie de belangen van Indië niet uit het oog hebben verloren en verliezen.

Laten wij daartoe nagaan wat de heer Tigler Wybrandi in het midden heeft gebracht omtrent twee punten, die in het December-nummer van ons tijdschrift in de kroniek onder het hoofd „*Scheepsruimte voor Indië*” besproken werden.

Het eerste punt betreft het feit, dat de Nederlandsche Regeering, schepen requirend voor den aanvoer van levensmiddelen voor mensch en dier in Nederland haar hand niet uitstak naar de passagiers- en vrachtschepen die door de Rotterdamsche Lloyd en de Stoomvaart Mij Nederland zijn opgelegd, doch bij voorkeur schepen requireerde, die strikt noodig waren voor den afscheep van producten uit Indië. Dat deze gestie der Nederlandsche Regeering eene grove onbillijkheid ten aanzien van Nederlandsch-Indië geweest is en de Indische belangen ten zeerste benadeeld heeft, weerspreekt de heer Wybrandi niet. Hij bespreekt echter het opleggen van vorenbedoelde schepen op zich zelf en verklaart de oorzaak dier oplegging uit de torpedeering van het s.s. *Tubantia*.

„Deze torpedeering van het schoonste schip onzer vloot” zegt de heer Wybrandi „bracht eene geweldige ontsteltenis en onzekerheid in Nederlandsche Scheepvaart, kringen tweeg; en kan ik mij dan ook volkomen begrijpen, dat de Maatschappijen, die passagiersschepen hebben, daarmede uiterst voorzichtig zijn”.

Nu zijn vrees en angst slechte raadgeefsters. Dit blijkt uit hetgeen de heer Wybrandi verder zegt:

„Intusschen — het is een onaangenaam gevoel dat deze schepen zoo lang in Holland „werkeloos moeten blijven liggen, terwijl zij zoo prachtig hier in de vaart in Oost „Azië gebruikt hadden kunnen worden”.

Hier slaat de heer Wybrandi den spijker op den kop; want het is volkomen waar dat de Rotterdamsche Lloyd en de Stoomvaart Mij. Nederland door tal van schepen in Nederland op te leggen, in stede van die te gebruiken op de ongevaarlijke route van Amerika's Westkust via Japan en China op Indië, zich zelve en

Nederlandsch-Indië ten zeerste benadeeld hebben. Sedert medio 1916 nam het verkeer over den Pacific enorm toe. Door de oorlogsmaatregelen der oorlogvoerende Mogendheden was de vaart op Europa hoe langer hoe moeilijker geworden, zoodat de productielanden in het Oosten, die hun afzetgebied in het Westen langzamerhand meer en meer verloren, een afzetgebied trachtten te vinden en ook vonden in Amerika.

Deze feiten waren bekend, niet alleen in Indië, maar ook in Nederland. In het verslag over 1916 van de Internationale Crediet- en Handelsvereniging „Rotterdam” leest men:

„Het verkeer over den Pacific heeft vrij plotseling afmetingen aangenomen, „waarvoor men zich vóór den oorlog een termijn van vele jaren gedacht zou hebben. „De verkeersstroom tusschen Indië en Amerika, vroeger via West Europa, heeft „eene nieuwe bedding gevonden, die behouden zal blijven en waarmede de Euro-peesche exportindustrie duchtig rekening zal hebben te houden”.

Niettegenstaande dus bekend was, dat een druk verkeer zich ging ontwikkelen tusschen Indië en Amerika over den Pacific, wisten de Stoomvaart Mij. Nederland en de Rotterdamsche Lloyd van die gunstige conjunctuur geen gebruik te maken, en lieten zij een groot aantal schepen, die òn voor haar zelve òn voor Nederlandsch-Indië zoo nuttig voor de vaart over den Pacific konden zijn geweest, werkeloos in Nederland liggen.

Het spreekt vanzelf dat het werkeloos laten liggen van een groot aantal schepen uiterst kostbaar is, en het spreekt evenzeer vanzelf, dat wanneer die onnoodige onkosten niet gemaakt waren, wanneer er dus meer Nederlandsche schepen tusschen Indië en Amerika's Oost- en Westkust in de vaart waren geweest, de vrachten op Amerika aanmerkelijk lager hadden kunnen zijn, dan die vrachten in 1917 waren en ook thans nog zijn.

Door het werkeloos laten liggen van een groot aantal schepen hebben de Stoomvaart Mij, Nederland en de Rotterdamsche Lloyd de belangen van Nederlandsch-Indië zeer zeker niet gediend.

De heer Wybrandi voert echter aan, dat aan het opleggen van een groot aantal schepen door genoemde Scheepvaartmaatschappijen toch ook iets goeds verbonden is.

Hij meent dat deze schepen uitstekend kunnen dienen, om dadelijk na het tot stand komen van den vrede, nieuwe werkkrachten, waaraan Nederlandsch-Indië volgens hem dringend behoefte heeft, ter vervanging van hen, die reeds lang recht op verlof hebben, naar Indië te brengen.

Dit argument kan echter moeilijk indruk maken.

Van een nijpend gebrek aan Europeesche werkkrachten is tot dusverre hier te lande niets gebleken; en wat de verlofgangers betreft, er bevinden zich zeker in Indië een aantal mensen, wier plannen om met verlof te gaan door de heerschende abnormale omstandigheden zijn in den war gestuurd, doch het behoeft geen betoog, dat deze omstandigheid van zoo uiterst geringe beteekenis is, dat het volstrekt onnoodig is, om terwille van eventueele plannen van een aantal verlofgangers een groot aantal schepen, die nuttig voor den afvoer van producten uit Indië hadden kunnen worden aangewend, eenige jaren werkeloos in Holland te laten liggen.

In de tweede plaats bespreekt de heer Tigler Wybrandi het feit, dat de baatzuchtige en ten koste van de belangen van den Indischen landbouw en export door de Nederlandsche Scheepvaartmaatschappijen gevoerde vrachtenpolitiek

den afvoer van producten uit Indië in belangrijke mate belemmerd heeft, welk feit gereleveerd werd in voormeld artikel, voorkomende in het December-nummer van ons tijdschrift.

Daartegenover verklaart de heer Tigler Wybrandi, dat de Nederlandsche Scheepvaartmaatschappijen, slechts met eene heel enkele uitzondering, gedurende den oorlog in het belang van Nederlandsch-Indië en het Moederland gevaren hebben.

Of Nederlandsche Scheepvaartmaatschappijen in het belang van het Moederland gevaren hebben, kunnen wij van hier uit niet beoordeelen.

Dit is trouwens een punt, dat buiten behandeling kan blijven, omdat het hier alleen de vraag geldt of de Nederlandsche Scheepvaartmaatschappijen al dan niet den afvoer van producten uit Indië door hare vrachtenpolitiek hebben belemmerd.

Ten bewijze dat die belemmering wel heeft plaats gehad, werd in het bovengenoemde artikel gewezen op het feit, dat de vrachten van koffie, coprah, klapperolie, zwarte peper, rubber en thee sedert het begin van 1917 met 100 en meer percent verhoogd zijn, terwijl de prijzen dier producten zich voortdurend in dalende richting bewogen.

Aan eene bespreking van dit feit heeft de heer Wybrandi zich niet gewaagd. Hij gaat het met stilzwijgen voorbij.

Wel vermeldt hij eenige feiten waaruit blijkt dat de scheepvaart maatschappijen door den oorlog moeite en last hebben ondervonden. Dit is echter niet bijzonders: alle bedrijven hebben moeite en last tengevolge van den oorlogstoestand ondervonden. Bovendien heeft dit met de onderwerpelijke zaak niets te maken en toont het in geen deele aan, dat de Nederlandsche Scheepvaartmaatschappijen van hare zijde gedaan hebben, wat zij konden om den afvoer van producten te bevorderen.

Al evenmin blijkt dit uit de enkele vrachtcijfers, die de heer Wybrandi noemt. Die enkele cijfers hebben betrekking op vrachten naar Europa, die van geringe beteekenis zijn, sedert de verscherpte duikbootenoorlog den afzet van Indische producten naar Europa tot een minimum gereduceerd heeft.

Hoe weinig overigens de Nederlandsche Stoomvaartmaatschappijen zich aan eene bevordering van den afzet van Indische producten naar Europa, toen die nog mogelijk was, hebben laten gelegen liggen, is uitvoerig door eenige Bataviasche exporteurs in het licht gesteld op bovengenoemde vergadering van de Handelsvereniging te Batavia dd. 22 Mei 1917.

Om niet te uitvoerig te worden zullen wij thans daarop niet terug komen en belangstellenden verwijzen naar de notulen dier vergadering.

Wij zullen er ons thans slechts toe bepalen om de houding der Nederlandsche Stoomvaartmaatschappijen in het licht te stellen ten aanzien van den afzet der Indische producten naar Amerika, het grootste afzetgebied voor die producten, sedert Europa tengevolge van den oorlog als afzetgebied voor Indië zoo goed als verloren ging.

Indien het juist ware wat de heer Wybrandi zegt, n.l. dat de scheepvaartmaatschappijen gedurende den oorlog in het belang van Nederlandsch-Indië hebben gevaren, dan zou het hem niet moeilijk gevallen zijn eenige door die maatschappijen genomen maatregelen op te noemen, waardoor de afzet der Indische producten naar Amerika werd bevorderd.

De heer Wybrandi heeft echter geen enkele maatregel van dien aard vermeld, en dat kon ook moeilijk omdat de Nederlandsche Stoomvaartmaatschappijen van

hare zijde niets gedaan hebben om den afzet van Indische producten naar Amerika te bevorderen.

Maar niet alleen, dat de Nederlandsche Scheepvaartmaatschappijen niets deden ter bevordering van dien afzet, zij werkten dien zelfs tegen door voortdurend de vrachtprijzen te verhoogen, zelfs op de route Java-San Francisco, op welke route schepen hoegenaamd niet worden blootgesteld aan de gevaren, door mijnen en duikbooten veroorzaakt.

Die vrachtverhoogen, die den afzet der Indische producten belemmerd hebben en daardoor eene aanzienlijke daling van de prijzen der producten hier te lande hebben veroorzaakt, gaat de heer Wybrandi met stilzwijgen voorbij, terwijl juist op hem, die de stelling verkondigt, dat de Nederlandsche Stoomvaartmaatschappijen gedurende den oorlog in het belang van Nederlandsch-Indië hebben gevaren, de verplichting rustte, die stelling ook te bewijzen, met andere woorden aan te toonen dat de vrachtverhoogen gedurende 1917 op de route Java-San Francisco bepaald zijn in het belang van Nederlandsch-Indië.

De Nederlandsch-Indische theecultuur verkeert thans in eene uiterst moeilijke periode. De groote markten van Londen en Amsterdam zijn voor de thee sedert geruimen tijd gesloten. Rusland dat vroeger een groote afnemer was van thee, is sedert de laatste vijf maanden als afzetgebied ook verloren gegaan.

Verder is de invoer van Ned. Indische thee in Australië verboden.

Amerika is dus vrijwel het eenige land gebleven, waarheen thee verscheept kan worden. Doch niet alle soorten van hier geproduceerde theeën zijn in Amerika gewild. Slechts enkele soorten kunnen daar geplaatst worden. Laten wij nu eens onder cijfers brengen, hoe de belangen der door den oorlogstoestand in het nauw gebrachte Nederlandsch-Indische theeplanters door de Nederlandsche Stoomvaartmaatschappijen behartigd worden.

Sedert 1 Januari 1917 zijn de vrachten van thee met $\pm 140\%$ verhoogd en kort geleden met $\pm 10\%$ verlaagd, zoodat zij thans nog altijd sedert 1 Januari 1917 met $\pm 126\%$ verhoogd zijn geworden.

De kostprijs van thee komt tegenwoordig gemiddeld uit op ongeveer 33 cent per $\frac{1}{2}$ K.G. f.o.b. Tandjoeng Priok.

De opbrengst der thee, voorzoover die in Amerika kan worden verkocht, komt gemiddeld uit op 60 cent.

Hiervan gaat af ruim 10% voor verkoopcommissie, assurantie, koersverlies, telegrammen en andere kosten; rest $53\frac{1}{2}$ cent, zoodat de netto opbrengst voor de theeplanters gemiddeld ongeveer $20\frac{1}{2}$ cent per half K.G. bedraagt.

De tegenwoordige vrachtprijs echter komt voor de diverse soorten door elkaar gerekend, gemiddeld uit op ongeveer $19\frac{1}{2}$ cent, zoodat de planter van de netto opbrengst van zijne thee, die in Amerika verkocht kan worden, 1 cent per $\frac{1}{2}$ K.G. als winst in handen krijgt, terwijl de Stoomvaartmaatschappijen van de netto opbrengst $19\frac{1}{2}$ cent per $\frac{1}{2}$ K.G. als vracht opstrijken. *)

*) Bovenstaande cijfers werden ons welwillend verstrekt door de firma John Peet & Co., te Batavia, die hare berekeningen baseerde op cijfers van verschillende groepen van ondernemingen, zoodat er ondernemingen zijn die onder de tegenwoordige omstandigheden meer verdienen dan 1 cent per $\frac{1}{2}$ K.G. maar ook, die verlies lijden.

Dit noemt de heer Wybrandi „varen in het belang van Nederlandsch-Indië”.

Bij voormelde cijfers dient men ook in het oog te houden, dat de theeprijzen in Amerika eene dalende tendenz vertoonen.

Die prijzen behoeven slechts weinig te zakken om eene verscheping naar Amerika tengevolge van de enorme vrachtprijzen, geheel onmogelijk te maken.

Doch niet alleen door het eischen van enorm hooge vrachten, maar ook door het niet tijdig beschikbaar stellen van scheepsruimte hebben de Stoomvaartmaatschappijen den afzet der Indische producten belemmerd. De exporthandel heeft om op veilige basis zaken te kunnen afsluiten natuurlijk zekerheid noodig omtrent scheepsruimte en vrachten. Die zekerheid werd den exporthandel vroeger door de scheepvaart niet gegeven, zoodat de exporthandel voor de keus stond om of stil te blijven zitten, of het er op te wagen, dat hij voor zijne afgesloten contracten voldoende scheepsruimte kon krijgen.

Deed de exporthandel dit laatste, dan moest hij telkens en telkens weer ervaren, dat op het moment dat hem scheepsruimte werd toegewezen, tevens de vracht verhoogd werd, zoodat hij, die zijne contracten had afgesloten, natuurlijk op basis van de ten tijde van het afsluiten der zaken geldende vracht, door de vrachtverhoging al zijne winst zag verdwijnen en meermalen zag veranderen in een verlies.

Deze door den exporthandel telkens opgedane ervaring maakte natuurlijk dien handel huiverig om zaken te entameeren, en toen over voormelde gestie der scheepvaart in de meergenoemde vergadering van de Handelsvereniging te Batavia van 22 Mei 1917 werd geklaagd, kreeg de exporthandel op zijne klacht van de Scheepvaartmaatschappijen het navolgende te hooren:

„Over speciaal het dadelijk heffen der verhoogde vracht voor beschikbaar zijnde „scheepsruimte, heerscht ontstemming. Waar echter voor die ruimte geen toezeggingen loopen, zal o.i. niemand euvel kunnen duiden, dat wij ons eigen belang „terdege in het oog houden, te meer waar door de omstandigheden slechts een „vierde ongeveer der schepen in de vaart is.

„Doet eenig koopman in de wereld met zijn koopwaar anders, en zijn wij ten „slotte niet even goed kooplieden, die in scheepsruimte handelen?”

Is het wonder dat bij eene dergelijke door de Nederlandsche Stoomvaartmaatschappijen aangenomen houding, het *Bataviaasch Handelsblad* van 3 November 1917 in een hoofdartikel sprak van „vrachtenwoeker” en gewaagde van de „treurige waarheid dat de scheepvaartmaatschappijen de conjunctuur op de vrachtenmarkt roekeloos tegen den handel en 's lands interessen misbruikt hebben en nog misbruiken”?

In denzelfden geest, zij het in minder krasse termen, liet de Kamer van Koophandel van Batavia zich uit over voormelde gestie der Nederlandsche Scheepvaartmaatschappijen. In een brief naar aanleiding van voormelde vergadering der Bataviasche Handelsvereniging van 22 Mei 1917 door haar aan den Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel in Juni 1917 gericht, schreef zij daarover als volgt;

„De moeilijkheden, die tusschen den uitvoerhandel en de scheepvaart gerezen „zijn, vinden haar oorsprong in de abnormale omstandigheden, waaronder in de „tegenwoordige tijden door beide gewerkt moet worden. Voor Nederlandsch- „Indië staat nog slechts de markt in de Vereenigde Staten open en het belang is „dus gaan overwegen om de handelsbetrekkingen met dat rijk tot haar grootst „mogelijke ontwikkeling te brengen. Nu zal de uitvoerhandel zijn hoogste opera-

„tievermogen niet kunnen ontwikkelen tenzij hij in staat zij op zoogenaamd cif „contract aan te bieden en te verkoopen d.i. tot een prijs, berekend met inbegrip „van vracht, assurantie en verscheepkosten tot aan de bestemmingsplaats, en hij „zekerheid heeft van scheepsruimte voor verscheep van de gecontracteerde partijen. „Aan deze beide voorwaarden wordt door de scheepvaart niet voldaan. Vandaar „dat de uitvoerhandel zich door de scheepvaart gegriefd gevoelde. Het standpunt, „dat de laatste in dit meeningsverschil aanvankelijk innam, was eenzijdig en „getuigde van zorg uitsluitend voor haar eigen belang met miskenning van de „groote, de geheele Indische samenleving rakende, belangen, die aan eene ophou- „ding van den uitvoerhandel verbonden zijn”.

Laten wij intusschen hopen, dat nu eindelijk ééne der Nederlandsche Scheep- vaartmaatschappijen tot de erkenning is gekomen, dat deze bij hare gestie met de belangen van Nederlandsch-Indië rekening moeten houden, ook de andere Neder- landsche Scheepvaartmaatschappijen zich op hetzelfde standpunt zullen stellen, maar vooral, dat zij hiervan zullen doen blijken, niet alleen door woorden, maar in de eerste plaats door daden.

De Redactie.

Het woningvraagstuk der ambtenaren te Batavia.

Eenige maanden geleden werd te Batavia op initiatief van het N. I. O. G. een vergadering bijeengeroepen van ambtenaarsvereenigingen, teneinde het woning- vraagstuk der ambtenaren te bespreken. De vergaderden benoemden een Com- missie van voorbereiding en deze vulde zich aan met een financieel specialiteit (den heer Berendsen, directeur van de Postspaarbank) en een technisch specialiteit (den ingenieur Feber, die van het woningvraagstuk bijzondere studie maakt). Tot het eerste werk van de Commissie behoorde een audiëntie bij den Gouverneur Generaal teneinde dezen over de van de regeering te verwachten medewerking te polsen. Begrijpelijkwerwijs konden geen stellige toezeggingen worden gedaan maar de Commissie keerde naar huis terug met de stellige overtuiging dat het Gouver- nement de beweging welgezind was, financieelen steun in uitzicht stelde, maar gaarne zag dat ook de inlandsche ambtenaren binnen de plannen der commissie betrokken werden.

Thans moesten de beginselen nader worden vastgesteld en daarop concrete voorstellen worden opgebouwd. Men besloot zich streng tot de ambtenaren te bepalen, echter ook gewestelijke en gemeente ambtenaren den toegang te openen. Verder achtte men een nadere beperking tot de aangesloten ambtenaarsvereeni- gingen wenschelijk, teneinde de uitbreiding der organisatie althans eeniger mate in handen te kunnen houden. 15% van het tractement werd als maximum huur, de coöperatieve vereeniging als de best geeigende associatievorm aangenomen. De technische specialiteit toog aan het werk en een subcommissie voor de regle- menteering ontwierp statuten. Daar echter laatstgenoemde daarbij op moeilijkheden stuitte werd schrijver dezes uitgenoodigd de behulpzame hand te bieden. Zoo kwam een ontwerp oprichtingsakte tot stand, welke door de Commissie aan de aangesloten vereenigingen werd voorgelegd en door deze werd goedgekeurd.

Inmiddels was ook de technische specialiteit met een financieel-technischen opzet gereed gekomen. Hierbij werd uitgegaan van drie praemissen: 1e dat al de te

bouwen woningen van steen zouden zijn 2e dat alle ambtenaarsgroepen gelijkelijk aan woningen zouden worden geholpen 3e dat de huursommen 15% der traktementen zouden bedragen. De inkomsten der organisatie werden derhalve van tevoren vastgelegd en rentabiliteit afhankelijk gemaakt van een voldoende beperking van de uitgaven.

De financiële uitkomsten van dezen opzet bleken hoogst ongunstig. Bij, met behoud van den soliditeitsesich, tot het minimum besnoeide eenheidsprijzen, bij een voor de Inlanders en de lagere Europeesche ambtenaarsgroepen uiterste inkrimping van de woningruimte, bij aanneming van een terreinprijs die reeds dadelijk 25-50% te laag bleek te zijn gesteld, kwam het schema tot een bruto rentabiliteit van 4,62%, een grondslag derhalve waarop, als de ontwerper zelf verklaarde een zakelijke onderneming in engere beteekenis niet mogelijk was. De oorzaak van deze resultaten bleek in hoofdzaak te liggen bij de geringe rentabiliteit van de woningen van de inlandsche ambtenaren en de lager gesitueerde Europeesche ambtenaren. Het gemiddelde bruto-rentabiliteitscijfer van de Inlandsche groepen (uitmakende 54% van het totaal aantal ambtenaren te Batavia werkzaam) bedroeg 2,2%, de beide uitersten waren 0,85% en 4,5%. Bedoeld cijfer voor de 3 laagste groepen der Europeesche ambtenaren (tot en met f 349 traktement), samen uitmakende 64% van het totaal aantal Europeesche ambtenaren, was 3,5%.

De conclusie van den ontwerper, dat op deze basis een zakelijke onderneming onbestaanbaar was leek onbetwistbaar. Of echter het remedie kon worden gevonden in een organisatie op de wijze der Nederlandsche bouwvereenigingen, als de heer Feber meent, scheen, gezien de verdere becijferingen, minder onaanvechtbaar. De details dier berekeningen kunnen achterwege blijven, de deskundigheid van den ontwerper staat borg dat zij juist zijn. Het resultaat ervan was dat, niettegenstaande het aannemen van vrijstelling van verschillende lasten als verponding enz. en van de geneigdheid van het Gouvernement tot het verleenen van een voorschot tot het volle bedrag der bouwkosten (f 8.000.000) tegen een interest van 2½%, na 50 jaar nog een schuld zou blijven te betalen van f 4.500.000 derhalve van 56,8% van het oorspronkelijke voorschot, welk bedrag gedekt werd geacht door de waarde der woningen.

Tegen dezen opzet werd van twee zijden verzet aangeteekend, N.I. door den ontwerper van de reglementeering der bouwcoöperatie en door den financiële specialiteit.

Eerstgenoemde verklaarde *algemeene woningvoorziening onvereenigbaar met den coöperatieven vorm* en motiveerde deze uitspraak als volgt: de coöperatieve vereeniging is uit haar aard democratisch d.w.z. dat de hoogste bevoegdheid hier gelegd is in handen van de algemeene vergadering, waar de numerieke meerderheid beslist. Deze associatievorm eischt derhalve als voorwaarde dat de leden een helder inzicht zullen hebben in hun verplichtingen en in staat zullen zijn aan die verplichtingen naar behooren te voldoen. De geldschieder moet kunnen vertrouwen dat hun de bedrijfsvoering kan worden overgelaten en het beheer van en de contrôle op de aan de coöperatie verstrekte voorschotten kan worden toevertrouwd. Indien evenwel de coöperatie zonder eenig voorbehoud, zonder eenige selectie van groepen of individuen, haar deuren voor alle Europeesche en Inlandsche ambtenaren openzet kan aan die voorwaarde onmogelijk worden voldaan. Terwijl toch de gemiddelde kwaliteit der leden zodoende achteruitgaat neemt de zwaarte van de taak met de uitbreiding van het coöperatief bedrijf onevenredig snel toe.

Bovendien krijgt de woningvoorziening bij haar uitbreiding tot de lagere ambtenaren een steeds duidelijker uitgesproken philanthropisch karakter, hetgeen bij het volgen van den financieelen opzet zelfs voor 84% van de betrokken ambtenaren het geval zou zijn. Indien derhalve het Gouvernement en de voorwaarden van dien opzet en den coöperatieven vorm aanvaardde, zou dit beteekenen dat men het toepassen van philanthropie aan de geïnteresseerden zelf overliet.

Ten slotte, een opzet, als die van den heer Feber, uitgaande van een woning-aantal gelijk aan $\frac{2}{3}$ van het aantal Inlandsche ambtenaren + $\frac{2}{3}$ van het aantal gehuwde Europeesche ambtenaren (samen 1590 woningen) en loopende over een voor Indië onoverzienbaar tijdvak van 50 jaren of nog langer, behoort rekening te houden met allerlei sociale oorzaken, die afgescheiden van den achteruitgang in de intrinsieke waarde der gebouwen — welke trouwens, indien in abnormaal dure tijden wordt gebouwd, eveneens buitengewoon groot moet worden — waardevermindering tengevolge kunnen hebben. Zoo kunnen verplaatsing van departementen naar elders, administratieve decentralisatie, verbetering van de vervoermiddelen naar hooger gelegen plaatsen (Depok, Buitenzorg) en een vooruitziende woningpolitiek aldaar, vermindering van het aantal woningzoekenden en verlaging van de huurprijzen ten gevolge hebben beneden het thans in den opzet aangenomen peil.

Slotsom van deze beschouwingen was het advies om hetzij, bij handhaving van den financieelen opzet het coöperatief karakter aan de vereeniging te ontnemen, dan wel een waarlijk coöperatieve actie tot de georganiseerde Europeesche ambtenaren te beperken en er een zuiver commercieel karakter aan te geven door niet van te voren de inkomsten te limiteeren maar deze aan te passen aan de noodzakelijk gebleken uitgaven.

Het verzet van den financieelen specialiteit, die in den opzet niet gekend was, had een ander uitgangspunt maar voerde tot gelijke conclusies.

Behalve dat de voorwaarden van den opzet voor de Regeering onaannemenlijk werden geacht, werd de vraag gesteld: *wenscht de Inlander dergelijke woningvoorziening?* Het eigenaardige toch van de geheele voorbereiding door de Commissie was, dat daarbij alle actieve medewerding van Inlandsche zijde had ontbroken en men aangaande de meeningen en verlangens van dien kant in volslagen duister tastte. Nu kon de heer Berendsen als waarschuwend voorbeeld op de mislukte Inlandsche woningbouwplannen van de gemeente Batavia wijzen, waar gebleken was dat de Inlander noch woningen wenscht noch voorschotten om eigen woning te bouwen in een hem vreemd stadsgedeelte. Hieraan knoopte de heer Berendsen een beschouwing vast, die m.i. bij een behandeling van het Inlandsch woningbouw-vraagstuk alle aandacht verdient. Een Inlander is gehecht aan de kampong waar hij van kindsbeen gewoond heeft. Die kampongs zijn overal tusschen de Europeesche wijken in gelegen en hebben derhalve uit een oogpunt van transport veelal een veel gunstiger ligging dan de buitenwijken waar men nieuwe woningen wil bouwen. Bovendien leveren die kampongs thans een aanhoudend gevaar op voor de bewoners en de omgeving. Is er nu in de bestaande kampongs bij verbetering van de bestaande woningtoestanden geen plaats voor voorziening in nieuwe woningen en is het, indien dit het geval is, niet veel rationeeler de inlandsche woning voorziening in de bestaande kampongs aan te vatten?

De Inlanders, die op de vergadering, waar deze beschouwingen gegeven werden, aanwezig waren, deden er het zwijgen toe, maar aan de Commissie is het dui-

delijk geworden dat het vraagstuk van de Inlandsche woningvoorziening meer zijden heeft dan zij aanvankelijk meende, dat hiervoor een eigen en afwijkende organisatie geboden is doch dat eerste vereischte is door een enquête bij de belanghebbenden op de hoogte te komen van de wenschen, de behoeften en de bezwaren die zij voelen. Men heeft hier niets aan theoretische berekeningen maar enkel aan concrete gegevens. Waar men sociale politiek wil voeren is grondvoorwaarde kennis van de materie. En die is bij het Inlandsche woningvraagstuk niet in de eerste plaats het terrein, de eenheidsprijs of het woningtype, maar de Inlander.

J. H. B.

De belemmerde telegrafische gemeenschap en de Cultures.

In de Kroniek van het Decemбернаummer van dit tijdschrift werd onder het hoofd „De belemmerde telegrafische gemeenschap en de Cultures” een en ander opgenomen over de in Augustus 1914 ingestelde cultuurcomités, die in geval dat de telegrafische gemeenschap met Europa mocht worden verbroken, tot taak zouden hebben de belangen van alle cultuurondernemingen in deze kolonie te behartigen en voorzoover noodig bij het Gouvernement voor te staan en verder die ondernemingen van advies te dienen omtrent de maatregelen welke noodig zouden zijn om de zaken aan den gang te houden.

Na het verschijnen van het Decemбернаummer werd van de Factorij der Nederlandsche Handel Maatschappij het volgende schrijven ontvangen, naar aanleiding van ons verzoek om inlichtingen over de werkzaamheid dier comités, in het bijzonder over de vraag wat men zich voorstelde in het belang van de cultures te doen.

In antwoord op Uwe letteren dd 29 November jl, waarvan de beantwoording tot ons leedwezen eenigszins is vertraagd, hebben wij de eer U mede te deelen, dat het Comité, ingesteld in 1914 om de cultuurondernemingen in Ned. Indië van advies te dienen, in geval de telegrafische gemeenschap met Europa mocht worden verbroken, nog geene aanleiding heeft gehad om handelend op te treden.

Ofschoon de reeds drie maanden bestaande storing van het telegrafisch verkeer aan den handel, zoowel als aan de banken en indirect ook aan de cultuurondernemingen tal van belemmeringen in den weg legt, is de tusschenkomst van het Comité alhier nog niet ingeroepen.

Dit is waarschijnlijk toe te schrijven eerstens aan het feit, dat door den langen duur van den oorlog de gelegenheid voor de eigenaren der ondernemingen heeft bestaan om hunne beheerders hier te lande van meer volledige voorschriften en bevoegdheden te voorzien, waardoor deze gemakkelijker in staat zijn de moeilijkheden op te heffen, doch bovendien aan de hulp der banken, welke door niet te angstvallig aan voor normale tijden geldende bepalingen vast te houden reeds, naar ons bekend, tal van moeilijkheden op financieel gebied tot oplossing hebben helpen brengen.

Hoogachtend
Nederlandsche Handel-Maatschappij
Factorij Batavia

Deze brief bevestigt nader de in het vorig nummer gemaakte opmerking dat de in Augustus 1914 door belanghebbenden in Nederland met medewerking van den Minister van Koloniën benoemde cultuurcomités voor de cultuurondernemingen hier te lande niet het minste nut hebben gehad.

LANDBOUW

Uitbreiding van den werkkring van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel.

Aan het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel zijn voorloopig, bij wijze van tijdelijken maatregel, een afdeeling Landbouw en een afdeeling Zaapteelt toegevoegd.

Is de afdeeling Zaapteelt slechts te beschouwen als een zelfstandig geworden onderdeel van het genoemde Instituut voor Plantenziekten en Cultures, de instelling van de nieuwe afdeeling Landbouweconomie beteekent een uitbreiding van den werkkring van het departement.

Omtrent het doel van deze afdeeling kan het volgende worden medegedeeld.

Nu in de laatste jaren de toestanden op de Buitenbezittingen beter geordend zijn, is de groote landbouw meer aandacht gaan schenken aan de weinig of niet-ontgonnen gebieden, welke daar voorkomen. In verband daarmee is meermalen van particuliere zijde voorlichting gevraagd aangaande de geschiktheid van onontgonnen streken voor den landbouw en in de vakbladen op het belang van een dergelijke voorlichting door deskundigen van het landbouw-departement gewezen. Ook gouvernementsdiensten hebben meermalen onderzoekingen op dit gebied bij het departement van Landbouw, Nijverheid en Handel aangevraagd. Als een voorbeeld daarvan kan worden genoemd het onderzoek naar de kansen op ontwikkeling van landbouwbedrijven, welke geboden worden door de verschillende streken in Zuid-Sumatra, welke voor spoorweg-aanleg in aanmerking komen. Tot nu toe heeft het Departement van Landbouw getracht zoo goed mogelijk aan de gebleken behoefte tegemoet te komen; de inrichting ervan liet echter niet toe deze werkzaamheden anders dan incidenteel ter hand te nemen. Het is de bedoeling thans aan dit werk een eigen, blijvende behartiging te schenken door een daarvoor afzonderlijk in te stellen afdeeling voor landbouw-economie.

De werkzaamheid van deze afdeeling zal tweeledig zijn. Aan den eenen kant zal zij de hier bestaande landbouwbedrijven bestudeeren en door ontleding van de voor het bedrijf benoodigde offers aan geld of arbeid inzicht trachten te krijgen in de rentabiliteit ervan en de factoren, welke daarop van invloed zijn. In de tweede plaats zal haar taak zijn na te gaan, in hoeverre in onontgonnen gebieden deze factoren al of niet aanwezig zijn en welke invloeden de rentabiliteit van daar te stichten bedrijven zullen beheerschen. Het spreekt van zelf, dat zulk een onderzoek niet alleen de natuurlijke factoren moet betreffen, als bodem en klimaat, maar ook de aandacht moet schenken aan de economische, bv. aanwezigheid van een werkwillige bevolking; ligging ten opzichte van afvoerwegen en havens en dergelijke.

Deze tweeledige taak wordt dan ook in de inrichting der nieuwe afdeelingen, tot uitdrukking gebracht; zij zal bestaan uit twee onderafdeelingen, één voor de ontleding van de rentabiliteit van bestaande landbouwbedrijven, één voor de landbouwkundige verkenning van onontgonnen streken.

Is hiermede uiteengezet, op welke wijze de gegevens verzameld zullen worden, er vloeit uit voort, dat de afdeeling daarbij nauwe samenwerking moet zoeken met onzen grooten landbouw.

Ook de voorlichting zal zich tot de particulieren landbouw richten, al zullen, naar reeds werd opgemerkt, ook sommige takken van staatsdienst van die voorlich-

ting gebruik maken. Wanneer het departement eenmaal over gegevens omtrent de economie van onze cultures beschikt, zullen deze, nadat zij tot bruikbaar materiaal zijn verwerkt, weder ter beschikking van het publiek moeten worden gesteld, in dien zin, dat wanneer iemand objectieve gegevens wenscht betreffende de economie van een cultuur, het departement hem die even goed zal kunnen verschaffen, als gegevens over de techniek van het bedrijf.

Voor al voor vreemdelingen, die hier kapitaal in den landbouw willen beleggen en vooral inlichtingen wenschen, zal de onpartijdige, belanglooze voorlichting omtrent de rentabiliteit van onzen groote cultures, in den vorm van algemeene overzichten van feitelijke gegevens, van het grootste nut zijn. Komen vertegenwoordigers van het groote kapitaal hier om zich van de uitkomsten van onze landbouwbedrijven op de hoogte te stellen, dan moet hun dit zoo makkelijk mogelijk worden gemaakt. De nieuwe afdeeling zal hun aan tal van gegevens kunnen helpen en desgewenscht ook bezoeken aan bestaande ondernemingen onder deskundige geleide voor hun kunnen inrichten. Worden de voorspellingen bewaarheid, dat na afloop van den oorlog nieuwe kapitalen in landbouw hier te lande belegging zullen komen zoeken, dan zal in deze de afdeeling een zeer nuttige rol kunnen spelen.

Verdere afwikkeling der Gouvernements-koffiecultuur op Java en Madoera.

In de landbouwkroniek der April-aflevering van dit tijdschrift komen eenige mededeelingen voor over de wijze waarop de Regeering hier te lande, in opvolging van een uit Nederland bekomen opdracht, de omzetting van de dwangcultuur in een vrije bevolkingskoffieteelt tracht te bevorderen. Sedert de afschaffing van de verplichte cultuur en levering in de Preanger Regentschappen is er ruim een jaar verlopen en in dat tijdstip is slechts in een tweetal residentie's, n.l. Kedoe en Banjoemas de op hoog gezag ingevoerde koffieteelt ingetrokken en de verplichte inlevering aan het Land van de, door de bevolking geteelde koffie, opgeheven ¹⁾. Een zelfde maatregel kan voor de residentie's Pekalongan en Semarang ieder oogenblik worden verwacht.

In de twee eerstgenoemde residentie's waren de gouvernementstuinen zoodanig in verval geraakt, dat hier van een voortzetting der cultuur door de bevolking wel niets kon komen. In Pekalongan en Semarang evenwel bevinden zich nog tamelijk uitgestrekte koffietuinen, bijna uitsluitend beplant met robusta, die meerendeels in goeden toestand verkeerden. Een groot aantal koffieplanters verzocht daar, ter voortzetting van de cultuur die tuinen in bruikleen te mogen ontvangen, met het vooruitzicht na een zeker aantal jaren den grond in erfelijk individueel bezit te verkrijgen. De tuinen zullen vermoedelijk in hoofdzaak op dezelfde conditie's als reeds vermeld in het aangehaald nummer van dit tijdschrift aan de bevolking worden afgestaan. Slechts zal de voorwaarde dat de tuinen „niet mogen worden verwaarloosd“ waarschijnlijk thans luiden „niet zoodanig mogen worden verwaarloosd, dat daaruit de gevolgtrekking zou zijn te maken dat op het behoud van den koffietuin geen prijs wordt gesteld“. Duidelijker nog dan bij de eerstgenoemde redactie wordt hierdoor aangegeven dat eenigen dwang van bestuurszijde op den tijd en de wijze van onderhoud achterwege dient te worden gelaten en dat bij een wellicht toevallig tijdelijk minder goed onderhoud niet dadelijk tot terugneming van den uitgegeven grond moet worden overgegaan.

¹⁾ Zie *Srbl.* 1917 No. 746.

De tijden voor een opbloei van de bevolkingskoffiecultuur zijn verre van gunstig. Sedert verscheidene maanden is de uitvoer van bevolkingskoffie naar het buitenland stopgezet en zijn de prijzen tot een bedenkelijk peil gedaald. Robustakoffie, welker bereiding meer zorg vereischt dan de Javakoffie en waarvan de teelt, ook nog om andere redenen, zich minder schijnt te eigenen voor een bevolkingscultuur dan de eerstgenoemde soort, zou nu aan de inlandsche planters op de vrije markt minder opbrengen dan de prijs die het gouvernement thans voor de dwangkoffie betaalt. Daarom is ter voorkoming van het verwijt dat tijdens het monopolie de staat winsten maakte en zij nu de bevolking met het product laat zitten, door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur aan de Regeering voorgesteld om in de residentie's Pekalongan en Semarang de gelegenheid voor de bevolking te blijven openstellen om haar product aan de gouvernementsspakhuisen voor den prijs van f 15.— te blijven leveren.

Meermalen is in de pers ¹⁾ betoogd, dat de in de Preanger Regentschappen door den dienst van het Volkscredietwezen opgezette organisatie in verband gebracht met de voorwaarden waarop de tuinen aan de bevolking waren afgestaan, feitelijk een voortzetting van de dwangcultuur met zich mede hadden gebracht. De koffiecultuur zou thans in de Preanger nog even onbemind zijn als voorheen! Inderdaad is deze cultuur onder de bevolking nog niet in trek, ondanks de hoogere prijzen die zij, mede dank zij de koffiebankjes hier en daar voor haar product heeft verkregen. Maar de slechte naam, dien de cultuur daar heeft, is minder te wijten aan de lage prijzen die het gouvernement betaalde, dan wel aan den gehaten dwang. Voor de commissie voor de bevolkingskoffiecultuur, voor de bestuursambtenaren en die van het volkscredietwezen was dit een aansporing temeer om bij het converteeren der cultuur in een vrije teelt iederen dwang op de bevolking angstvallig te vermijden. Het beste bewijs daarvoor is dat het aantal pikols door de inlandsche koffieplanter in het Tjisaroea'sche ingeleverd aan de koffiebankjes verre beneden den oogst van normale jaren is gebleven. Gedeeltelijk is dit welis' waar een gevolg van de slechte oogstresultaten, voor een ander deel echter van de afwezigheid van eenigen dwang op de inlevering, zoodat verkoop elders van het product veelvuldig moet hebben plaats gehad. Dat door de bankjes aan het credietnemen door de planters, de trouwens niet gesanctioneerde verplichting werd verbonden tot inlevering van het product, is een beding, dat iedere voorschotnemer een stilzwijgende voorwaarde acht. In het zoeevengenoemde koffiecentrum in de Preanger Regentschappen werd aan de bevolking bij eerste inlevering f 25.— per pikol betaald en kon door lateren verkoop aan den groothandel tegen een prijs van f 52.— per pikol haar nogmaals f 20.— worden uitgekeerd. De rest werd gereserveerd voor onkosten en spoorvracht.

Intusschen zijn de resultaten van de door Regeering en hare ambtenaren aan de bevolking althans verleende hulp in streken waar Javakoffie wordt geteeld, duidelijk merkbaar. De cultuur verkeert evenwel nog in een overgangperiode. Naast keurig onderhouden tuinen komen verwaarloosde perceelen voor. Bij de aanwijzing van de tuinen welke voor een volkskoffiecultuur bruikbaar zouden zijn bleek, dat de geneigtheid om de cultuur voort te zetten bij talrijke personen aanwezig was:

¹⁾ O.a. in de *Locomotief* van 11 Augustus j.l. in een artikel getiteld „Richt-pijnen — Van dwang tot dwang”.

langzamerhand blijkt nu dat het verscheidenen ernst was daarmede, velen echter melden zich slechts aan om te profiteeren van een tusschenbeplanting met tweede gewassen met verwaarloozing van de koffie. Deze laatsten zagen zich teleurgesteld. Ook zijn de oorspronkelijk uitgegeven tuingedeelten zoo klein en verkeerden in een zoo ongelijken toestand, dat meerdere planters het hun, bij loting toegewezen perceel, hebben teruggegeven dan wel verwaarloosden. Daar tusschen komt nu een kern van planters op, die haar bezit geleidelijk met opengevallen stukken uitbreidt en door zorgvuldig onderhoud, door bijplanting en goede bereiding van het product hart toont te hebben voor de cultuur.

In de residentie Pekalongan, waar haast uitsluitend Robustakoffie wordt geteeld toonde de bevolking zich wars van ieder voorstel om door een in- en verkooporganisatie te trachten betere prijzen voor haar product te bedingen. Dientengevolge zal zij geheel worden vrijgelaten in den verkoop harer koffie. Ook in de residentie Semarang zullen geen speciale koffiebepalingen worden opgericht. Vermoedelijk zal de Kendalsche Volksbank aan de planters de gelegenheid openen om voor haar de koffie te verkoopen tegen een prijs die den marktprijs nadert. Daartoe is het voorstel gedaan om de gouvermentskoffiepakhuizen aan die bank in bruikleen af te staan.

De verdere afwikkeling der gouvermentscultuur in de oostelijk gelegen residentie zal tenminste nog 1 à 1½ jaar aanhouden. Het aanwijzen der tuinen geschikt voor een bevolkingscultuur eischt veel tijd, evenals het houden van besprekingen met de bevolking en de bestuursambtenaren.

O. P. B.

ONDERWIJS

Het Koninklijk Instituut voor Hooger Technisch Onderwijs in Nederlandsch-Indië.

Diegenen, welke kennis genomen hebben van het artikel van den Heer V. Jockin in het Octobernummer van *Koloniale Studiën* over bovenstaand onderwerp, stellen er wellicht belang in iets te hooren over de indruk, welke dit „geschenk” aan het Comité Indië-Weerbaar op een nationalistisch gezind Indiër gemaakt heeft. In de *Nieuwe Amsterdammer* van 18 en 25 Aug. jl. wijdt S. Surya Ningrat aan deze gebeurtenis een korte beschouwing.

Aangezien men hier te lande nog steeds zeer onvolledig ingelicht is over de bedoeling, welke bij de schenkers met het „Koninklijk Instituut” heeft voorgezeten, moge hier het een en ander daaromtrent uit het stuk van den Heer Surya Ningrat worden overgenomen.

In de door 14 van Nederland's eerste industrieelen onderteekende circulaire, waarin tot medewerking aan de stichting aangemoedigd werd, wordt medegedeeld, dat het Comité besloten heeft, een inrichting te stichten voor Middelbaar Technisch Onderwijs, die den naam zal dragen van „Instituut voor Hooger Technisch Onderwijs in Nederlandsch-Indië. Hoewel verderop gezegd wordt, dat het aan deze inrichting te verstrekken onderwijs eventueel tot een *werkelijk* hooger-technisch onderwijs zal kunnen groeien, wanneer de drang naar ontwikkeling zich zoo duidelijk blijft uiten, kan men met Surya Ningrat instemmen, dat het wenschelijk ware geweest, dat men tot dien tijd het kind bij den waren naam had genoemd! Nu valt het Comité van zekere onoprechtheid niet vrij te pleiten en het is zeer zeker te betreuren, dat men gemeend heeft ter wille van de Indië-Weerbaar-

feestoes het op zich zelf toch waardevolle geschenk nog eens extra te moeten vergulden. Hoezeer men ook met den Heer Jokin moge overtuigd zijn, dat onder de gegeven omstandigheden een Instituut voor Middelbaar Technisch Onderwijs voor den economischen vooruitgang van Nederlandsch-Indië van veel meer betekenis zal blijken te zijn dan een Indische Technische Hooge School, veel misverstand ware voorkomen indien men het doel der stichting ook in de benaming tot uitdrukking had gebracht. Dat thans velen door het „Hooger” in den naam zijn gebiologeerd is wel gebleken uit het feit, dat een gemeenteraad de bijzondere geschiktheid van zijn gemeente als standplaats der op te richten school betoogde op grond van de overweging, dat het ware *hooger* onderwijs het best ver van alle practijk zou tieren! En dit werd gezegd voor een school, waarmee de stichters blijkbaar beoogen een onderwijs te verstrekken, dat — zooals de Heer Jockin als wenschelijk formuleerde — van het begin tot het einde op de practijk zal zijn gericht.

De Heer Surya Ningrat geeft nu in de eerste plaats uiting aan de gevoelens van teleurstelling, welke bij hem als reactie op de eerst opgewekte verwachting, dat Indië nu werkelijk een inrichting voor hooger onderwijs zou rijk worden, zijn ingetreden. Maar daarnaast wil hij ongetwijfeld met zijn „Boleh tawar” getiteld opstel zijn landgenooten er voor waarschuwen, dat zij niet moeten meenen, dat het hier gebodene voor het ideaal van een weerbaar Indië gegeven werd. Veelmeer geeft hij als zijn meening te kennen, dat de schenkers blijkbaar verwachten, dat de rente van het in het „Koninklijk Instituut” belegde kapitaal dubbel en dwars naar het moederland zal terugvloeien. Immers in verband met „den grooten omvang, die nijverheid en landbouw als gevolg van meer intensieve exploitatie der Koloniën zal krijgen” — zooals het in bovengenoemde circulaire heet — vereischt de voorziening van de „ondergeschikte ingenieursbetrekkingen” dringend verzorging en met het Instituut wordt beoogd in deze voor de moederlandsche industrieelen gevaarlijke leemte te voorzien.

K.

Verslag over het Cursusjaar 1916-1917 der Bataviaasche Bestuursschool — Javasche Courant 4 Januari 1918.

Het Cursusjaar 1916-1917 der Bestuursschool ving aan met 50 studeerenden en wel met 12 Inl. ambtenaren in elk der beide studie jaren, 23 candidaat gezaghebbers in het tweede, en 3 in het eerste studiejaar. In het begin van het jaar kwamen nog 11 candidaat-gezaghebbers uit Nederland.

Bij volledige bezetting van de ter beschikking gestelde plaatsen zouden aan de Bestuursschool 72 studeerenden moeten ingeschreven zijn. Het tekort bestond uit één Inlandsche ambtenaar (vacature door overlijden) en 11 Europeesche studeerenden.

In verband met het in het overige jaarrapport omtrent de studie der Inlandsche ambtenaren aangevoerde, n.l. dat de studie als zoodanig velen zeer zwaar valt, waar de meesten door hun jarenlang ambtelijk leven aan bepaalde studie onttrokken zijn, achtte rapporteur in gemeenschappelijk overleg met zijne collega's het wenschelijk hierop meer speciaal den aandacht van de Commissie van Toezicht op de Bestuursschool te vestigen, haar verzoekende bij de Regeering aan te dringen om Inl. ambtenaren van jongeren dienstdtijd dan die tot dusverre de Bestuursschool bezoeken in den vervolge te doen aanwijzen tot het volgen van de lessen aan deze school. De Regeering zal in deze Haar medewerking verleenen.

„Ijver en studiezin bij de Inl. ambtenaren laat weinig te wenschen over. Wat de candidaat-gezaghebbers aangaat, bleef in den afgelopen cursus studiezin, ijver en belangstelling op enkele gunstige uitzonderingen na beneden het middelmatige". Het examen voor hulpgezaghebber bevestigt het boven aangevoerde; van de 21 candidaat gezaghebbers slaagden slechts 6 direct, 6 na stemming, 5 werden met verschillende herexamen naar de tweede zitting verwezen en 4 candidaten moesten worden afgewezen.

J. H. B.

BOEKBESPREKING.

Jaarverslag van den Topografischen dienst in Nederlandsch-Indië over 1916, Twaaifde Jaargang. Batavia, Topografische Inrichting 1917.

Blijkens het algemeen overzicht ondervond de voorbereiding der Topografische opmeting in Djambi storing door den opstand aldaar, terwijl de sedert het uitbreken van den oorlog sterk op den voorgrond getreden verdedigingsbelangen er toe leidden dat personeel aan opnemingsbrigades op de buitenbezittingen werd onttrokken en te Bandoeng gedetacheerd tot hermeting van de terreinen in de Preanger Regentschappen, welke uit een militair oogpunt van bijzonder belang werden geacht.

De triangulatie-brigade zette overigens haar werkzaamheden voort op Sumatra en Celebes; de opleidingsbrigade verrichte driehoeksmeting op de eilanden Java en Bali. De landrente-metingen hebben eveneens geregeld plaats; totaal werden opgemeten 999.161 bouws, waarvan ruim 89 % landrenteplichtige grond.

In de onderstelling dat belangstellende lezers voor zoover zij niet behooren tot den Topografischen dienst zich in hoofdzaak zullen bepalen tot het hoofdstuk: „Bijdragen van gemengden aard” — wat wel goed gezien is — zijn de wetenswaardige bijzonderheden omtrent land en volk uit de verslagen der verschillende brigadechefs naar dit hoofdstuk overgebracht.

Onder deze bijdragen treft men aan een belangwekkend overzicht van de verichtingen van den topografischen dienst in Britsch-Indië door L. F. van Gent, waaruit o.a. blijkt met hoeveel zorg deze dienst met het oog op mogelijke uitbreiding van den Britschen invloed over grenslanden dergelijke streken tijdig verkent; zelfs werd aandacht gewijd aan Zuid-Perzië en deelen van Arabië, zoowel om den Perzischen Golf als om den Golf van Aden, terwijl naar het Noorden de kaartgeving werd voortgezet tot aan de Russische grenzen en naar het Oosten tot aan den meridiaan van 104°, aldus een deel van Siam, Indo-China en eigenlijk China omvattend.

In het artikel van L. H. G. Horsting over het meer van Tondano en zijne omgeving treft de opmerking dat tezamen met de werving voor het leger het onderwijs er toe bijdraagt, de Minahasa te berooven van zijne beste lichamelijke en verstandelijke krachten. Immers de M.U.L.O.-school te Tondano brengt den leerlingen een hoeveelheid kennis bij, die gebruikt kan worden in de Minahasa zelf; het aantal betaalde behoorlijk betaalde betrekkingen, dat in deze streken kan worden vervuld, is naar evenredigheid te gering.

Verder wordt geklaagd over het „universiteitstintje” der landbouwschool te Tondano. De leerlingen bleken vaak zich te hoog te voelen om zelf op de sawah te gaan werken en groot was het aantal dat de opgedane kennis wenschte te gebruiken tot het verkrijgen van een betrekking, die niet veel met landbouw te maken had.

Het land Depok wordt besproken door J. W. E. de Ruiter, J. van Roon geeft aantekeningen omtrent het eiland Bawean.

Het jaarverslag is met tal van kaarten, teekeningen, enz; verlucht.

C. S.

De Volksraad, geschiedkundige toelichting en practische bewerking der voorschriften betreffende den Volksraad, door Mr. C. C. van Helsdingen Jr. Batavia, N. V. De Verwachting, 1917.

De schrijver heeft blijkens zijn voorwoord beoogd, een handleiding te leveren, die zou kunnen dienst doen bij het bestudeeren van de verordeningen, den Volksraad betreffende. Deze publicatie mag inderdaad als voor het doel goed bruikbaar worden beschouwd.

In het eerste hoofdstuk wordt een beknopt historisch overzicht gegeven van de totstandkoming en de algemeene beschouwingen, waartoe de wetsontwerpen in de Staten-Generaal aanleiding gaven. Het tweede hoofdstuk behelst een historisch commentaar op de in het Regeeringsreglement ingelaschte artikelen betreffende den Volksraad, waarin hoofdzakelijk naar de volgorde dier artikelen is verwerkt, wat in de redevoeringen der Kamerleden ten beste is gegeven. Het derde hoofdstuk levert een bewerking van alle verschenen algemeene verordeningen, besluiten enz. tot een practische handleiding, waar in chronologische volgorde de werkzaamheden van de verschillende autoriteiten en colleges worden beschreven. Een aantal kritische en toelichtende aantekeningen zijn daaraan toegevoegd. Voorts vindt men in de bijlagen een overzicht van de locale raden met vermelding van de getallen der leden van iedere categorie, eenige modellen van candidatenlijsten enz., een toelichting van de begrippen ingezetenschap en Nederlandsch onderdaanschap en een enkel in extenso overgenomen Staatsblad. Aan een en ander zijn ten slotte nog toegevoegd personen- en zaakregisters en een verwijzingsstafel, ter vergemakkelijking van het opzoeken der besproken artikelen.

Het spreekt van zelf dat eerst de praktijk volkomen duidelijk naar voren kan brengen op welke punten de wetgeving op den Volksraad toelichting en opheldering behoeft; een werk als door den heer van Helsdingen geleverd, voor dat eenige ervaring is verkregen, kan onmogelijk aanspraak maken op volledigheid. Maar dit neemt niet weg, dat de wijze, waarop hij het voorhanden materiaal — voornamelijk de gedachtenwisseling bij de voorbereiding der wetgeving — heeft verwerkt, al dadelijk van groot nut is voor allen, die deze wetgeving hebben toe te passen of er zich om andere redenen van op de hoogte wenschen te stellen. Een gemis is wel, dat de schrijver blijkbaar niet de beschikking heeft gehad over de gedachtenwisseling, die aan de secundaire wetgeving (Koninklijke besluiten en ordon-

nanties) is voorafgegaan. Een verzoek om deze uit het duister der archieven te mogen te voorschijn halen zou zeker niet geweigerd zijn en door de raadpleging daarvan zouden de geleverde commentaren allicht veel aan betekenis hebben gewonnen.

Als een staal van de belangrijke vondsten, die het napluizen van de voorgeschiedenis kan opleveren, moge gewezen worden op het door Mr. van Helsdingen op blz. 139 van zijn werk gememoreerde feit, dat Minister Pleyte in de Eerste Kamer verklaard heeft, dat den Volksraad toekomt „le droit de s'enquérir”. Dit is geen recht van enquête, maar volgens den Minister moest er dan toch onder worden verstaan het recht om zich in loco op de hoogte te stellen van toestanden, een en ander te onderzoeken; wanneer er klachten komen, zich ergens heen te begeven, personen te spreken, misstanden na te gaan en aldus de juiste toedracht van de feiten vast te stellen; zelfs de officieele waarheid, die den Volksraad wordt medegedeeld, te toetsen aan de werkelijkheid. Inderdaad, een recht van veel gewicht, en met den heer van Helsdingen zou men willen vragen: waarom werd het niet uitdrukkelijk in een der Koninklijke besluiten vastgelegd? Aandacht verdient ook zijn opmerking, dat op de begrooting niet gerekend is op de gelden, benodigd voor de toepassing van het droit de s'enquérir, tenzij dit begrepen is onder de f 75.000, uitgetrokken voor reis- en verblijfkosten en zittinggelden van leden.

Den schrijver moge succes met zijn werk worden toegewenscht.

C. S.

*Verslag van den toestand der gemeente
Semarang over 1916.*

Steeds lezenswaardig is het verslag van de gemeente Semarang, die op zooveel gebied onder de locale ressorten de leiding heeft. Dit treft bv. bij lezing van Hoofdstuk I (gemeentebestuur), waar een nog actueele bespreking is te vinden van de wenschelijkheid om wethouders aan te stellen, een der belangrijkste vraagstukken voor de verdere ontwikkeling van het Indische gemeentebestuur. Ook de volgende hoofdstukken (II Ambtenaren in dienst der gemeenten, III Comptabiliteit, IV Verkeer, V Wegen, pleinen, plantsoenen, bruggen en duikers, VI Openbare gezondheid en volkshuisvesting, VII Grondbedrijf, VIII Brandweer, IX Pasarwegen, X Begraafplaatsen, XI Onderwijs, XII Handel en Nijverheid, XIII Mededeelingen omtrent onderwerpen die niet gerangschikt kunnen worden onder de vorige hoofdstukken) behelzen veel, dat de aandacht verdient van allen, die belangstellen in het locale zelfbestuur.

Zouden wij dit verslag ten voorbeeld willen stellen aan andere belangrijke gemeenten, die nog aan den schrijver van het algemeene Decentralisatie-verslag de taak overlaten, den toestand en den vooruitgang van haar ressort te boekstaven, één belangrijk voorbehoud valt te maken: de late verschijning. Het verslag zou aan betekenis zeer veel winnen, als het eerder het licht kon zien.

C. S.

*Verslag over eene reis naar Japan
ter bestudeering van het Steenkolen- en
Kooksvraagstuk door Ir. J. Koomans.
Verslagen en mededeelingen betreffende
Indische Delfstoffen en hare toepassingen.
No 2 der uitgaven van den Dienst van
het Mijnwezen in N. I. Batavia, Lands-
drukkerij 1917.*

Dit verslag bevat tal van technische gegevens, van bijzondere waarde voor allen, die met de steenkolen- en cokeskwesties rechtstreeks te maken hebben; maar bovendien worden er tal van punten in aangeroerd, die ook voor den niet-kolenman van groot belang zijn, en daarom, in aansluiting ten deele aan den inhoud van het in de vorige maand verschenen kolennummer van dit tijdschrift, hier even zullen worden gereleveerd.

Uitgaande van de onaanvechtbare vooronderstelling, dat de industrie cokes noodig heeft, — nog afgezien van de groote behoefte aan de nevenprodukten der cokerijen, — stelt de schrijver de vraag:

„Kan men hier te lande ook cokes bereiden?” en om haar nu voorzichtig te beantwoorden, neemt hij ons mee naar Japan, waar soortgelijke kolentypen voorkomen als hier in Ned. Indië, laat zien, wat men er daar mee doen kan, en niet doen kan, en — gedachtig aan de oud-hollandsche spreuk: wie zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht! — laat hij er de conclusie op volgen, die ons hier te lande als leiddraad moet dienen.

In het hoofdstuk „Geologische verspreiding” komt aan den dag, dat Japan ook over weinig anders dan z.g. jonge kolen beschikt; juist als wij hier. Maar voor cokesbereiding heeft men een toeslag van andere, oudere kolen erbij noodig; anders gaat het niet goed. Een oogenblik leek het nu, alsof Korea dat gebrek aan oude kolen zou aanvullen, maar dat viel op den keper beschouwd toch ook weer tegen. Dus moeten ze van verder komen.

De „voorraden” van die jonge kolen in Japan zijn wel heel respectabel, maar, gezien de verkwistende wijze, waarop men er de mijnen ontgint, zóó, dat op nog geen 25 millioen ton gewonnen kool misschien wel een 40 millioen ton verspild worden, en uitgaande van een „bewezen” voorraad van 825 millioen, en een „waarschijnlijken” voorraad van 5000 millioen ton, schat de schrijver, dat Japan in weinige tientallen van jaren door zijn kolen heen zal zijn, en volledig op aanvulling vanuit het buitenland zal zijn aangewezen.

Vervolgens behandelt schrijver de kolenmarkt in Oost-Azië; in verband met de scheepsvrachten. Weinig opwekkend klinkt het: „Een kentering in de kolenvrachten is niet aanstaande, het wordt nog steeds doller, zoodat het zaak zal zijn met alle krachten te werken aan de ontwikkeling der eigen hulpbronnen. Wel worden ook in Japan met koortsachtigen ijver schepen gebouwd, doch daarvan is op het kolenvervoer weinig invloed te verwachten, omdat deze schepen overal heen uitzwerven.”

Gelukkig dat de schrijver op de vorige bladzijde kon zeggen:

„Het steeds in prijs stijgen van de Japansche kolen c.i.f. Zuid-Oost-Aziatische havens, heeft de betrokken landen geprikkeld op andere wijze in hunne behoefte aan brandstof te voorzien, hetgeen ook weder ten gevolge had een mindere vraag

naar Japansche kolen. Ook in Nederlandsch-Indië heeft zich dit verschijnsel voorgedaan. Tal van vroeger onbeduidende kolenontginningen op Borneo hebben hun productie zeer belangrijk uitgezet, zoodat b.v. Bandjermasin op het oogenblik eene kolenuitvoer van beteekenis heeft."

Toch acht schrijver het eerder „waarschijnlijk, dat Japan zijn uitvoer van steenkolen zal uitbreiden dan beperken. De handelsvloot breidt zich met ongelooflijke snelheid uit. Een groot voordeel in de concurrentie met vreemde reederijen zal zijn, dat de Japansche uitvarende schepen steeds lading kunnen vinden in steenkolen. De handel en scheepvaart zullen dezen machtigen steun niet gaarne willen prijs geven. Zij zullen op de Japansche Regeering een krachten druk uitoefenen te hunnen voordeele, zoodra er stemmen mochten opgaan tot beperking van den kolenuitvoer. Zij zullen op het Engelsche voorbeeld wijzen, zonder twijfel heeft toch de uitvoer van steenkolen een machtigen invloed uitgeoefend op de ontwikkeling van de Engelsche scheepvaart. Een lading Engelsche kolen was steeds te krijgen, zoodat weer matiger eischen konden worden gesteld bij de bedinging van vrachten voor de thuislading, waarbij nog ruimte overbleef voor winst."

Maar waar niets is, verliest de keizer, dus ook de Japansche handelsvloot haar recht. Tenzij „Grooter Japan" wel in de behoeften kan voorzien.

„Het is dus niet te verwonderen, dat Japan zich bijzonder aangetrokken gevoelt tot China, dat onmetelijke hoeveelheden steenkolen in zijn bodem verborgen schijnt te houden."

En het laat het niet bij woorden en betuigingen van wenschelijkheid, urgentie, of zelfs noodzakelijkheid, maar gaat over tot daden:

„Japan is reeds bezig verschillende kolenvelden van Mantsjoerije te ontginnen in het gebied van de Japansche invloedsfeer. Het is zich bewust, dat het geen industrie-land kan worden als West-Europa of de Vereenigde Staten zonder beslag te leggen op minerale brandstoffen in de omgeving. Ook de betrekkelijke schaarschheid van ijzerertsen ¹⁾ doet Japan zijn oogen naar het buitenland richten.

Na een vergelijking der ijzerertsvoorraden van Japan met die van China zegt schrijver aangaande deze laatste:

Deze afzettingen wekken de levendige belangstelling op van de Japanners.

Het ligt in de ontwikkelingslijn, dat de industrie van China een groote vlucht zal nemen door zijn rijkdom aan minerale brandstoffen. Ook de rijkere afzettingen aan diverse mineralen, waaronder in de eerste plaats te denken is aan ijzer zullen noodwendig tot gevolg hebben dat Japan op industrieel gebied in de schaduw zal worden gesteld. Japan gevoelt dit en tracht met groote energie de contrôle te krijgen over de minerale hulpbronnen. Alle ondernemingen op mijnbouwgebied in Mantsjoerije zijn uitsluitend Japansch."

Men ziet, China zal in de toekomst Japan steeds meer van het noodige moeten voorzien; goedschiks, en als dat niet lukt — noodig is noodig! Maar, als China zich met succes verzet, en zelfs zóó ontwikkelt, dat het zijn ijzer en kolen zelf gaat gebruiken, en daarom niet afgeeft, dan — ja, dan zal Japan zich elders moeten voor-

¹⁾ Een poging om titaanijzerzand te versmelten in hoogovens is falikant uitgelopen; werkelijke kapitalen zijn verloren gegaan.

Er bestaat nu het plan op geheel andere wijze te trachten dit vraagstuk op te lossen en wel met behulp van electrische ovens.

zien! Maar hier spreekt de schrijver niet over; hij blijft verder zuiver technisch, en bespreekt hoe men in Japan proeven deed om goed cokes te maken uit mengsels van Japansche kolen en andere, vooral Chineesche. Deze proeven geven goede hoop.

Ook hier te lande is men druk bezig met proeven in die richting. En dan zegt de heer Koomans:

„Wanneer de proefnemingen verder uitwijzen, dat het mogelijk is van Nederlandsch-Indische kolen kooks te vervaardigen, dan is in analogie met de ervaring opgedaan bij de tertiaire kolen van Japan te verwachten, dat het alleen zal gelukken werkelijk superieure metallurgische kooks te branden uit een mengsel van Indische kolen met minder gasrijke bakkende uitheemsche kolen.”

Wij weten het dus nu: Wil men hier ijzer-industrie, enz., dan moeten er Chineesche kolen bij te pas komen.

De schrijver geeft dan in de verdere bladzijden nog tal van belangrijke, doch meer technische wenken en bijzonderheden, maar deze zijn meer van waarde voor den vakman, dan voor het groote lezerspubliek van dit tijdschrift.

M.

Verslag der Staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië (1916). Batavia Landsdrukkerij 1917.

Nog even voor het jaareinde kon 'dit S. S. verslag het licht zien, een zwaar boekdeel van ruim 350 bladzijden. En dan te weten, dat nog een deel II volgt. Hoewel de breede opzet van deze S. S. verslagen gunstig afsteekt bij de sobere, weinig kleurrijke verslagen van menige particuliere maatschappij, treft toch voor 1916 een matte toon, wordt te veel de materie, te weinig de geest van het bedrijf gegeven. Persoonlijk inzicht komt weinig aan den dag; zuiver ambtelijk, onbewogen, is haast overal dit lijvig relaas.

Het komt ons voor, dat menig onbeduidend detail zonder schade gemist zou worden en wat ruimer plaats voor algemeene beschouwingen relief aan het geheel zou hebben gegeven. De indruk is moeilijk te ontgaan, dat hier op grooter schaal hetzelfde effect is beoogd, als in verslagen van naamloze vennootschappen, waar slechts ingewijden tusschen de regels weten te lezen. Feiten en voorvallen worden opgesomd; commentaar en conclusies grootendeels geweerd. Van teleurstellingen bij nieuwe proefnemingen e. d. blijkt vrijwel niet. Het gaat alles op rolletjes of dunkt het S. S. bestuur beter de vuile wasch binnenshuis te houden?

Dit groote bedrijf in Indië moet belangrijke technische en economische ervaringen bezitten, hier mistasten, daar een uitweg vinden. Het zou voor den buitenstaander leerzaam zijn hieromtrent meer te ervaren. Nu tijdschriften voor publicatie gemedan worden, is het officieel verslag de aangewezen plaats; het wordt te weinig daarvoor benut.

Het „Algemeen overzicht,” als altijd het aantrekkelijkste verslagdeel, doet blijken van de doorzetting der reorganisatieplannen, welke nu grootendeels hun beslag kregen. De hoofdidee, centralisatie in de hogere functies en decentralisatie in, dus delegering van ruime bevoegdheden aan het beheer op de lijn, zal wellicht menig ambtenaar, ook in de particuliere verkeersondernemingen zuchtend hebben doen likkebaarden.

Terecht vol vertrouwen in de goede resultaten, wordt neergeschreven „Nadat deze reorganisatie tot stand zal zijn gekomen, zal de dienst der S.S. beschikken over de organen, die hij behoeft om aan zijn jaarlijksche aangroeiende taak het hoofd te kunnen blijven bieden”.

Reeds in het verslag 1915 werden eenige beschouwingen gewijd aan de noodzakelijkheid van scherpe scheiding tusschen spoorweg en tramweg en daarbij voor de laatste „zuinigheid” als hoogste gebod gesteld.

Het wordt wenschelijk geacht van dit inzicht nogmaals met nadruk herhaaldelijk te doen blijken. De S.S. vrijwaart zich op dit terrein zeer zeker voor het verwijt, meermalen overheidsbedrijven aangewreven, duur, oneconomisch te werken.

Wellicht kan „spoorwegen” hier ook zijn nut mee doen. De veiligheid stelt daar grootere eischen, de zekerheid tegen bedrijfsstoringen moet ruimer genomen, maar ook bij spoorlijnen behoeft economie allerminst op stal gezet te worden.

„Personeel, dat jaren lang gewend is geweest hoofdlijnen te bouwen is niet plotseling te doordringen van de geheel andere eischen, die tramaanleg stelt. Ten aanzien van die eischen moeten zich trouwens geleidelijk vormen ontwikkelen, die onmogelijk ten volle in voorschriften te omschrijven zijn en die zich dus als gewoonte moeten inburgeren.” Is de scherpe scheiding tusschen het ras „spoorwegman” en dat andere ras „tramwegman” niet een weinig vergedreven; bestaat er niet voldoende wederkeerig aanpassingsvermogen, zoo slechts enkele scherpe richtlijnen den leiders tot plicht worden gesteld en waar noodig de koorden der beurs worden aangetrokken?

De financieele uitkomsten van het bedrijf waren wederom schitterend, ondanks de tijdsomstandigheden. Een coëfficiënt van $\pm 50\%$ tusschen winstsaldo en bruto ontvangsten, kan men het beter wenschen? Behalve op een gunstige economische situatie van het net, wijst zoo’n cijfer op een goed beheer van dit bedrijf.

Toch wordt dit verblijdend feit met schuchterheid meegedeeld, alsof hogere belastingaanslag gevreesd wordt. In 1915 was een niet onaanzienlijke vermeerdering van de bruto ontvangsten met goed 1.5 miljoen te boeken. Nu is er vergeleken met 1915 een vermeerdering van ruim 4 miljoen.

Insteede van te jubelen, wordt verklaard:

„Het is echter duidelijk, dat hieruit niet zonder meer valt te concluderen, dat het bedrijf voor den Lande voordeliger is, omdat de lasten, die in den vorm van rente en afschrijving op het land drukken, hierbij buiten beschouwing zijn gelaten.

Door dit buiten acht te laten, zijn van sommige zijden uit de ten vorigen jare nopens de bedrijfsuitkomsten gepubliceerde cijfers geheel onjuiste gevolgtrekkingen gemaakt, zoodat eene opmerking dienaangaande hier niet achterwege mag blijven”.

Blijkbaar wordt het noodige gedaan om een volgende maal een meer commercieele boekwijze te kunnen toonen. Het is dus te hopen, dat 1917 een juiste bedrijfsbalans zal laten zien. De nu gegeven cijfers laten ons deels in het onzekere. We weten nu dat de aanlegrekening voor Java ruim 217 miljoen groot is, maar niet hoe dit bedrag over de baan, emplacementen, bovenbouw, gebouwen en materieel is te splitsen. Dus ook niet, in verband met de verschillende afschrijvingspercentages voor die deelen, wat de lasten uit afschrijving en rente ten naaste bij dienen te zijn. Maar men zal toch vreemd moeten tooveren om tot het resultaat te komen dat het bedrijf in 1916 voor den Lande niet voordeliger was dan in 1915, waar de kapitaaluitbreiding procentsgewijze gering was.

„....Wijl ook overigens de wijze waarop tot dusverre het z.g. rendement der spoor- en tramwegen in procenten der aanlegrekening werd uitgedrukt tot misvattingen gereede aanleiding gaf en zich heel slecht leende tot eenigerlei vergelijking met cijfers, die elders naar geheel andere grondslagen plegen te worden gevonden, zijn de becijferingen, die daarop betrekking hebben, dit jaar achterwege gelaten”. Het is duidelijk dat S.S. niet de nadeelen onderschat, verbonden aan het als rijke onderneming bekend staan, een omstandigheid die o. a. ook in de laatste aandeelhoudervergadering van de N. I. S. een stem deed opgaan voor omzetting van obligatie- in aandelenkapitaal.

Naast de rooskleurige bedrijfsresultaten doet de geresigneerde wijze, waarop het uitblijven van de positieverbetering van het personeel gemeld wordt, niet onverdeeld aangenam aan.

Het wordt ook door de bedrijfsleiding erkend, dat verbetering noodzakelijk is. Een krachtiger uiting van wrevel over het uitblijven van deze verbeteringen was dan ook zelfs in dit ambtelijk verslag niet misplaatst geweest.

Het werk van de in 1916 voor het eerst werkende Commissie van Onderzoek en Advies wordt in algemeenen zin bevredigend genoemd. Over de groepsvertegenwoordiging is ditmaal zeer weinig meegedeeld. Een welsprekende stilzwijgendheid.

Uit het werk door de verschillende diensttakken verricht doen we eenige grepen.

Voor de toekomst, minder tot verruiming, meer tot moderniseering van het bedrijf, werkt de afdeling „Waterkrachten en Electrificatie”. Al wat voor winning van elektrische energie uit waterkracht belangrijk kan zijn, is hier ondergebracht. Als nieuw studieobject verschijnt de electriciteitsvoorziening der Bandoengsche hoogvlakte „in verband met de groote belangen van algemeenen aard, die bij de in de naaste toekomst te verwachten ontwikkeling van het verkeer en van de industrie gediend zullen kunnen worden.”

Het is opmerkelijk, dat over het ontworpen krachtwerk in de kali Konto en de electrificatie Soerabaja-Kertosono met geen woord meer gesproken wordt. Het ligt toch niet in de bedoeling dit bureau academische studiën te laten verrichten, zonder dat de wil bestaat, bij gunstige conclusies, tot een verwerkelijking van de plannen te komen?

Voor Batavia wordt gelukkig voor 1918 hoop gegeven op aanvang der uitvoering. Het pièce de résistance van dezen dienst het Tjatoerdalwerk, zal dan een tegenhanger verkrijgen.

Onder de exploitatie-bijzonderheden valt brandstofvoorziening meer dan anders op, nu het laatste aantal jaren de wenschelijkheid van onafhankelijkheid voor grondstoffen naar voren bracht. Helaas blijkt een dergelijke bewegingsvrijheid voor steenkolenvoorziening verre van bereikt. Javan en Australië blijven niet te ontberen markten. Het is te hopen, dat de nieuwe ontginningen in Lematang-oeloe hier uitkomst zullen geven.

Een tweetal foto's en een plattegrondteekening geven een indrukwekkend beeld van de in aanbouw zijnde nieuwe hoofdwerkplaatsen te Boekit Doeri (Meester Cornelis). Dat wederom een dergelijke groot opgezette uitrusting noodig werd, zegt genoeg voor de groei en intensiteitstoename van dit spoorwegbedrijf.

Voor de werkplaatsen te Madioen heet het:

„Er is groot gebrek aan woningen, zoodat uitbreiding zeer urgent is te noemen „In 1915 heette het” de afwatering laat nog steeds veel te wenschen over „Nu:” „de afwatering laat te wenschen over” Er spreekt meer berusting uit, maar toch vallen deze opmerkingen uit den effen toon van het verslag.

Voor „Vervoer” Oosterlijnen valt de belangrijkheid van de Suikeropbrengsten op, een derde van het totaal goederenvervoer.

„Weg en werken” Westerlijnen vermeldt een aantal belangrijke hinderlijke verkeersstremmingen op de hoofdlijn. Het is te wenschen, dat hier afdoende verbetering wordt gebracht. Nog eenige cijfers tot nader begrip van de uitbreiding van het verkeer op Java. De brutotinkomsten bedroegen in 1886 rond 4.5 miljoen, in 1896 rond 8 miljoen, in 1906 rond 15 miljoen, in 1916 rond 38 miljoen guldens.

Het groeiend belang van verkeersmiddelen op de buitenbezittingen vindt erkenning door opname van een overzichtskaartje van geheel Ned. Indië. Tot geruststelling van aspirant-particuliere spoorwegbestuurders wordt opgemerkt. „Het ligt niet in de bedoeling om in de streken, waar onderzoekingen gaande zijn staatsaanleg en-exploitatie op den voorgrond te stellen. „Men wil volgens bekend recept den particulieren ondernemingsgeest hierbij te hulp roepen, doch voldoende invloed van het Gouvernement gewaarborgd zien.

Het valt op, hoe de toon ietwat autocratisch is, hoe over algemeene spoorweg-politiek, ook voor de eilanden waar de S.S feitelijk nog geen bemoeienis heeft, gesproken wordt, alsof dit een zuiver S.S zaakje is. Niet iets, waarin de moederlandsche Regeering heeft leiding te geven, het S.S-bestuur slechts de bekwame uitvoerder heeft te zijn. De zelfbewuste macht van dit koloniaal grootbedrijf, dat zich sterk weet tegenover een een niet-tot-oordeelen-bevoegd parlement blijkt soms te duidelijk. Het is de toon van een directie, die haar raad van commissarissen niet bijzonder behoeft te ontzien.

Ondertusschen blijft het gevolgde systeem, veelzijdige grondige opname door verschillende staatsorganen, voordat de stem van den particulier gehoord mag worden, een niet te onderschatten gevaar voor een spoedige uitbreiding van het verkeers-wezen op de buitenbezittingen.

De S. S. erkent de behoefte aan aanleg, maar kan het werk niet af, zal het met de bestaande slechte salarieeringen wel nog lang niet afkunnen. En daarop moet veel blijven wachten.

Onder „Verkenning en Opname op de Buitenbezittingen” blijkt betrekkelijk weinig werk in deze richting te zijn verricht. Voor Celebes maakte men in 1916 nog geen haast, hoewel reeds in 1915 afwijzing van particuliere concessieaanvragers werd bericht. Het beschikbare personeel schijnt totaal onvoldoende om buiten Java veel meer dan Zuid-Sumatra krachtig onder handen te nemen.

Belangrijke nieuwe aanleg kwam in 1916 niet onderhanden. Op Java werd voortgegaan aan de lijn Cheribon-Kroja en Bandjar-Parigi. Omtrent de eerste lijn, waartegen overwegingen van financieelen aard indertijd reeds vele bedenkingen voortbrachten, wordt nuchter vermeld: „De belangrijke overschrijding van de raming is voor het overgrootste deel een gevolg van de ongewone stijging, die alle eenheidsprijzen en speciaal de loonen hebben ondergaan...” Over de commercieele consequenties wordt niet gerept. Voor de lijn Bandjar-Parigi werd eens in de dagbladen beweerd, dat de begroting zwaar overschreden zou worden. Noch in 1915, noch in 1916 wordt hierover iets meegedeeld.

De aanleg in Zuid-Sumatra ontwikkelt zich, na een gedeeltelijke langdurige stagnatie, normaal.

Voor Sumatra is men nu ernstig bezig den achterstand in te halen. Voor Borneo, Celebes, Bali en Lombok wordt daarentegen belangrijk te weinig verricht.

Dat er indertijd achterstand ontstond, is het S. S.-bestuur moeilijk te verwijten.

Er was nog, een goed tiental jaren geleden, traagheid en dompend conservatisme over de geheele linie van ons koloniaal bestuur. Dat de S.S. nu echter deels sterk remmend werkt voor snelle ontwikkeling, is het wel degelijk aan te rekenen. Men loopt hier weer het gevaar, dat het betere de vijand van het goede wordt. Staats-exploitatie moge in principe te verkiezen zijn, de snelle expansie van de economische ontwikkeling van Indië kan door een dergelijke centralisatie niet bijgehouden worden. Beter, dan door concessieaanvragen in de doofpot te stoppen en het, hier onder voldoende waarborgen zoo nuttig te gebruiken particulier initiatief, den nek om te draaien, wordt het publiek belang gediend, wanneer erkend wordt de taak niet tijdig af te kunnen. De huidige groei onzer koloniale verhoudingen maken het noodig principes over boord te gooien, waar belemmering van de ontwikkeling van veelbelovende streken nu daar van het gevolg is. Wat het zwaarst is, moet het zwaarst wegen.

V. J.

*Verslag van den zoutaanmaak op Ma-
doera over het jaar 1916. Batavia Lands-
rukkerij 1917.*

De zoutoogst mislukte gedeeltelijk door de zeer ongunstige weersgesteldheid: Slechts 25.900 kojang ($43\frac{1}{2}$ miljoen K. G.) werd geoogst, tegen 86.680 kojang het vorige jaar en 132000 kojang (de grootste oogst) in 1913. Daar 73.431 kojang werd afgeleverd, verminderde de zoutvoorraad van 301.000 tot 257.000 kojang. De voorgeschreven voorraad was op dat tijdstip 340.000 kojang.

In verband met de slechte oogst staat een aanmerkelijke verhooging van de kostprijs van $f\ 13,19\frac{1}{2}$ in 1915 tot $f\ 21,05\frac{1}{2}$ per kojang in 1916. Deze verhooging wordt geheel veroorzaakt door den zwaarderden druk van de algemeene bedrijfskosten, de rente en de afschrijving, daar het bedrijf zich niet met de grootere of geringere productie kan uitzetten en inkrimpen. De aan de bevolking betaalde prijs bleef als in vorige jaren op $f\ 10$.— de kojang gehandhaafd.

De kostprijs per K. G. zout was derhalve $1\frac{1}{4}$ cent tegen 0,78 cent in 1915. De verkoopprijs aan de verbruikers is 12 cent per K. G. Dat de gewonnen hoeveelheid niet nog kleiner is uitgevallen is voor een deel te danken aan de meerdere rechtstreeksche bemoeienis van het personeel met den aanmaak, waardoor de zoutmakers er toe werden gebracht elke geboden gelegenheid te benutten in stede van zich zonder meer neer te leggen bij de weersomstandigheden.

Van het afgeleverde zout werd slechts 3,511 kojang afgeleverd voor los-verkoop, de rest, bijna 70,000 kojang voor fabriekmatige bewerking en verpakking.

De balans vermeldt als kapitaal, bijna geheel belegd in onroerende goederen, $f\ 2,764,000$; hierop werd $f\ 652,000$ afgeschreven. De waarde van den zoutvoorraad, is in verband met de algemeene bedrijfskosten, de rente en de afschrijving gesteld op $f\ 12,02$ per kojang. Het vorige jaar was deze taxatie lager nl. $f\ 11,38$ per kojang.

Deze zoutvoorraad wordt opgeschuurd in 204 pakhuizen, waarvan 110 tijdelijk (opgetrokken van klapperstammen met bamboe dakrooster en atap-bedekking).

J. W. B.

Wijnand en Keppler. Rubber. 1916

Het bekende, langwerpige boekje, door de hierboven genoemde makelaarsfirma uitgegeven, heeft Indië tegenvolge van de tijdsomstandigheden eerst laat bereikt. Het geeft als gewoonlijk overzichten van de oogsten en geldelijke uitkomsten van 35 hier te lande werkende rubbermaatschappijen. De bijzonderheden omtrent kostprijzen en opbrengsten in andere productiegebieden zijn in dezen jaargang niet meer opgenomen; het is te hopen, dat later dezer belangwekkende rubriek weder aanwezig zal zijn. Cr.

MEDEDEELINGEN UIT DE VEREENIGING.

Op voorstel van Mr. Kindermann kwamen 21 Februari j.l. een 12-tal van de te Buitenzorg woonachtige leden der Vereeniging te samen, ten einde de oprichting van een studiegroep voor de bespreking van koloniaal maatschappelijke vraagstukken te overwegen. Dit denkbeeld vond ter vergadering algemeene instemming. Besloten werd alle te Buitenzorg en omgeving woonachtige leden uit te noodigen tot deze groep toe te treden.

Men stelt zich voor door het verdedigen van stellingen, of het houden van lezingen, waarbij ruime gelegenheid voor gedachtenwisseling zal worden gegeven, de belangstelling voor maatschappelijke vraagstukken te bevorderen, en de studie ervan aan te moedigen.

ERRATA

Bl. 52, al. 2, bezwaren willen „schepen” moet zijn „scheppen”.

Bl. 60, al. 6, „De levenstaak” enz. moet luiden:

De levenstaak van den dokter reikt hier buiten het emplacement van zijn hospitaal, en de dokter, die zijn werkgever, etc.

KINAZAAD

Dadelijk verkrijgbaar het
bekende hooggehaltige

LEDGER KINAZAAD

van den selectie-tuin bij

MALABAR

Prijs per gram f 7.50

K. A. R. BOSSCHA

Malabar, Pangalengan.

Tuberculose in Nederlandsch-Indië en hare bestrijding

door

C. D. DE LANGEN

arts

te Weltevreden.

Er zijn in den laatsten tijd stemmen opgegaan in onze Indische eilandengroep, die de aandacht vestigen op de tuberculose in haar voorkomen en haar verspreiding. Werd in vroeger jaren, hetzij terecht of ten onrechte, aangenomen, dat in Indië de tuberculose haast niet voorkwam en dat men hier leefde onder klimatologische factoren, die voor het ontwikkelen der tuberculose minder gunstig waren, men weet nu, dat deze ziekte hier veel en onder alle rassen en in alle lagen der bevolking voorkomt. Maar algemeen is deze opvatting nog niet, steeds ontmoet men personen, wien het nog onbekend is, dat tuberculose hier wel wordt waargenomen en die vertrouwen op de bescherming, die het warme klimaat zou bieden.

Zoo is helaas ook nog maar te dikwijls de meening in Nederland en niet alleen onder de leeken, maar herhaaldelijk treffen wij onder onze patiënten personen aan, aan wie bij hun vertrek naar de koloniën van medischen kant was gezegd, dat ze gingen naar een land, waar het voor hun longen goed is; ja, het komt zelfs voor, dat menschen met tuberculeuse longafwijkingen naar Indië gaan op advies van den behandelenden geneesheer.

In de laatste paar jaren begint men echter meer belangstelling in Indië voor de tuberculose te toonen. Nu komt men tot de wetenschap, dat de tuberculose hier meer voorkomt, dan men had kunnen vermoeden. Men meent dikwijls uitsluitend te doen

te hebben met een import en verbreiding van de tuberculose onder invloed van de betere verkeersmiddelen, nu duizenden menschen zich dagelijks verplaatsen en er tusschen de bevolkingscentra, waar de inboorlingen het meest met den (besmetten) Europeaan in contact komen, en het platte land een veelvuldige wisseling plaats heeft.

En men komt tot de conclusie, dat wij misschien de tuberculose uit Europa, waar ze reeds een paar eeuwen bestaat, hebben aangevoerd, doch in ieder geval nu met de invoering van onze Westersche kultuur haar intensief helpen verbreiden.

Het is mogelijk, dat dit de weg is, langs welken de tuberkelbacillen hun weg hebben gevonden, waarschijnlijk is het zelfs, dat het grootere onderlinge handelsverkeer de uitbreiding sterk in de hand heeft gewerkt.

Dat wij de tuberculose in de laatste decennien in hoofdzaak zouden hebben binnengesleept is zeer onwaarschijnlijk, immers de geesel der tuberculose woedde reeds eeuwen daarvoor in West-Europa en zouden dan altijd onze voorvaders vrij van tuberkelbacillen naar de overzeesche koloniën zijn getrokken?

Interessant zijn zeer zeker de waarnemingen van Livingstone in Centraal Afrika, die op zijn onderzoekingsreizen in het diepe binnenland bij volksstammen, die nimmer tevoren met Europeanen in contact waren geweest, de tuberculose reeds vrij sterk verspreid vond.

Men haalt wel eens aan, dat hier te lande geen algemeen woord voor deze ziekte bestaat, hetgeen er op wijzen zou, dat haar optreden hier nog van vrij jongen datum zou moeten zijn. Bij 't nauwkeurig nagaan blijkt, dat de nomenclatuur op dat gebied nogal meevalt en niet behoeft onder te doen voor Nederland, waar uitgezonderd het van vreemde herkomst stammende woord tuberculose, alleen het woord tering algemeen ingang heeft gevonden. En daarmee wordt dan nog slechts een bepaald stadium van de ziekte bedoeld.

Gaan we de jaarverslagen der Militaire en Burgerlijke Ziekenhuizen na, dan zien we, dat de tuberculose na typhus en cholera en malaria een eerste plaats inneemt, zoowel wat het ziektecijfer als het sterftcijfer betreft. Terwijl we, dank zij onze juiste kennis van den weg, dien de infectie bij typhus en cholera volgt, ons door eenvoudige hygienische maatregelen kunnen beschermen en

tevens de geregelde en systematische doorvoering van de vaccinatie tegen deze ziekten een machtig middel is gebleken bij haar bestrijding, missen we dit middel helaas bij de tuberculose.

Typhus en cholera zullen den weg kunnen volgen, dien, dank zij een goed doorgevoerd vaccinatie-systeem, de pokken reeds hebben afgelegd. We kunnen ze medisch gaan beheerschen.

Ten opzichte van de tuberculose staan we helaas voor een moeilijker vraagstuk. Zooals de zaken nu staan, laat het zich niet aanzien, dat we dezelfde resultaten kunnen bereiken. En toch zal ook op dit gebied iets bereikt moeten en kunnen worden.

Dat er tot voor zeer korten tijd door de betrokken autoriteiten geen maatregelen werden genomen ter bestrijding der tuberculose moet wel deels verklaard worden door dat de beschikbare krachten en fondsen geheel in beslag genomen werden ter beteugeling van meer acute ziekten, die bovendien gevaarlijker zijn door haar epidemisch optreden.

De meer langzaam verloopende, nooit epidemisch optredende tuberculose maakte minder indruk, terwijl de ondervinding in Europa opgedaan, ook niet bepaald opwekte tot den strijd, die velen vrijwel hopeloos schijnt.

Moeten wij ons hier door de Europeesche ervaring laten afschrikken vooral nu uit het publiek stemmen opgaan, die autoriteiten en medici aansporen om integrijpen? Zeer zeker niet. In de eerste plaats is het wel gebleken in de koudere luchtstreken, dat de resultaten van den strijd tegen de tuberculose belangrijk beter worden sinds men zich niet meer als hoofddoel stelde het vernietigen der bacillen of afzondering der lijders, waartoe men zelfs hier en daar overging, doch in hoofdzaak trachtte den weerstand van het individu te verhoogen, zoodat het beter in staat zou zijn zich te verdedigen op het onvermijdelijk moment, waarop de bacillen binnen zouden dringen.

Maar in de tweede plaats moeten wij ons afvragen, of de verspreiding der bacillen in deze landstreken reeds overal zoo groot is, dat men practisch van een alomtegenwoordigheid kan spreken, zooals die in Europa blijkt te bestaan. Het is toch zeer goed mogelijk, dat de levensomstandigheden voor tuberkelbacillen hier ongunstiger zijn tengevolge van het zonnige klimaat en bij enkele bevolkingsgroepen door hun leven buitenshuis. Is die verspreiding van de tuberkelbacil nog niet zoo uitgebreid, zooals op grond

van enkele feiten mag worden aangenomen, dan speelt een lijder aan open tuberculose hier een geheel andere rol dan in Europa en moet hij als een infectiehaard worden beschouwd.

Voegt men bij deze overwegingen het feit, dat talloze ziekten hier door hun voortdurende aanvallen het menschelijk organisme verzwakken, den weerstand verminderen, waardoor het bij eventueel contact met de tuberkelbacil des te gemakkelijker als haar slachtoffer kan vallen, en zijn ook de klimatologische factoren voor ons menschen van dien aard, dat de tuberculose, eenmaal het lichaam binnengedrongen zijnde zich sneller daarin uitbreidt, dan zal een tuberculose-bestrijding zeker noodzakelijk zijn, ja zelfs noodzakelijker dan voor Europa. Er bestaat geen Europeesche staat die tegenwoordig niet op intensieve wijze dezen strijd heeft aangebonden. Wachten we hier nog langer, dan zal men wellicht voor dezelfde moeilijkheden komen als in Europa, d.w.z., een alom tegenwoordigheid van de bacillen, een alom aangetast zijn van de bevolking en zullen we ruimschoots deelen in de ellende, die de tuberculose reeds over Europa heeft gebracht.

In aanmerking genomen de invloed van het tropische klimaat op het organisme en de talrijke andere verzwakkende volksziekten, mag men zich de toekomst niet te rooskleurig voorstellen. Nog vindt men groote verschillen, wat de frequentie van deze ziekte betreft, bij 't vergelijken der verschillende jaarverslagen onderling. Meer in 't binnenland zijn die cijfers nog aanmerkelijk lager dan in de groote bevolkingscentra, van daar dat juist uit het binnenland ook de meeste stemmen opgaan, die zeggen, dat in Indië toch weinig tuberculose voorkomt. Ook om andere overwegingen mag men op een plaatselijke statistiek alleen nooit vertrouwen en een conclusie trekken.

Individueele gevoelens maken dikwijls, dat medici meer aan bepaalde ziekten hun bijzondere aandacht schenken. De Inlander weet ook wel de polikliniek te kiezen, waar hij voor zijn ziekte het beste geholpen zal worden en juist voor die bepaalde ziekten meldt hij zich daar. Op een kleine 1500 patiënten van de interne polikliniek aan de S.t.o.v.i.a. verbonden, zag ik het laatste jaar 116 positieve lijders aan longtuberculose. Twijfelachtige gevallen zijn hierbij niet medegeteld, ook niet tuberculose van andere organen dan de longen. Worden dezen alle samengeteld, dan komen we op ruim 160 tuberculeuzen, of ruim 10 %. Ik zou zoo meer

cijfers omtrent het voorkomen van de tuberculose op Java kunnen geven, maar zal het hierbij in deze algemeene beschouwingen laten.

Wanneer men dan nog in de gelegenheid is te werken onder de arme Europeanen, de groote groep van Indo-Europeanen, Chineezen en beter gesitueerde Inlanders, dan ziet men eerst recht, wat de tuberculose beteekent.

In het hoogste studiejaar van één der inlandsche scholen, tellende 18 leerlingen, vindt men 4 lijders aan tuberculose. Gelukkig beginnende gevallen.

Het resultaat van een goed geleide behandeling is heusch niet zoo slecht, als men dikwerf wel meent.

Zien we dan verder, dat in elk land ter wereld en in elk koloniaal gebied de tuberculosebestrijding is ter hand genomen, alleen hier niet, dan mogen wij ons toch niet verbeelden, dat wij de eenige verstandige menschen zouden zijn.

Wat zal het resultaat zijn, als wij voorloopig de tuberculose laten liggen en eerst al die ziekten gaan bestrijden, die meer causaal zijn te behandelen? Dan zal de tuberculose weldra zulk een vasten voet hebben, dat we machteloos zullen staan.

Nu zien we, helaas, dat onder de menschen, die goed willen en kunnen doen, éénheid en samenwerking ten eenenmale ontbreekt. Ieder werkt op zichzelf in eigen omgeving, interesseert zich alleen voor vraagstukken, die door hem zelf het meest urgent worden geacht. Men wil dikwijls niet meewerken in een richting ter bevordering der volksgezondheid, al is deze indirect ook voor het eigen doel van belang.

Ik heb het vorige jaar een reis over Java gemaakt om me eenigszins in het tuberculosevraagstuk te oriënteren. Ik ben daarbij in de gelegenheid geweest talrijke medici en ook leeken te spreken over tuberculose en andere ziekten.

Ieder had zoo zijn opvatting. No. 1 vond het het vroedvrouwenvraagstuk veel belangrijker dan een tuberculosebestrijding, No. 2 de opleiding van verplegers, No. 3 de malariabestrijding No. 4 de woningverbetering, No. 5 de cholera, de dysenterie en het waterleidingvraagstuk, No. 6 de lepra, No. 7 de algemeene vaccinatie, No. 8 de oogziekten en de framboesia.

Ieder zit op zijn stokpaardje, komt daar niet af en wil dat een ieder zijn ideeën overneemt. Al die menschen werken, voor zoover het in hun vermogen is, hard, maar een initiatief voor een

ruimen opzet, een doortasten in 't groot gaat slechts van enkelen uit.

Daarvoor wil de Centrale Vereeniging zich hoeden. Toen nu in het einde van het vorige jaar ongeveer gelijktijdig met de eerste stappen door Mevrouw van Limburg Stirum gedaan om genoemde vereeniging tot stand te brengen, enkele hoofden van takken van dienst tot den Hoofdinspecteur van den Burg. Geneesk. Dienst een schrijven richtten, waarin zij wezen op het toenemen der tuberculose onder hun lagere ambtenaren, werd door Dr. de Vogel een commissie ingesteld met de opdracht de uitbreiding der ziekte (voorloopig alleen op Java) nategaan. Zeker geen gemakkelijke opdracht, waar het vrij zeker is, dat de verspreiding der ziekte en het aantal slachtoffers, dat zij eischt, zeer uiteen zal loopen in de verschillende lagen en groepen der bevolking. Resultaten van dit onderzoek zullen dan ook eerst over geruimen tijd te verwachten zijn.

Zoo zijn we dus aan het groote gevaar ontsnapt, dat van hooger hand de tuberculose vrije loop werd gelaten om de bevolking z.g. te laten uitzielen, zooals door verschillende autoriteiten wordt aanbevolen op grond van de gewaagde en onjuiste veronderstelling, dat zich dan een relatieve immuniteit zou ontwikkelen, waardoor de ziekte in frequentie, maar vooral in intensiteit van haar uitingen zou verminderen.

Wij meenen, dat het dringend noodzakelijk is, tegen dit gevaarlijke, zoo gemakkelijke en door niets gemotiveerde standpunt stelling te nemen.

Wat stelt men zich dan toch voor? Dat het volk onvatbaar zou worden, als een lange reeks van familieleden aan de ziekte bezweken is? Is de ondervinding in Europa opgedaan, dan niet voldoende? De tuberculose heerscht daar reeds meer dan twintig eeuwen en nog zijn de bewoners dier streken niet doorgeziekt en onvatbaar of minder vatbaar geworden.

Wij zouden ons nog kunnen voorstellen, dat door het „laissez aller” een groot deel aan de tuberculose stierf en er dus een soort selectie plaats heeft. Dit zou het geval kunnen zijn, wanneer de ziekte steeds beneden den geslachtsrijpen leeftijd doodelijk verliep. Nu dit niet het geval is en de meeste slachtoffers juist tusschen de 18 en 35 jaar vallen, wanneer zij dus reeds nakomelingen hebben, is er van selectie ook niets te wachten: de praktijk bewees dit reeds lang. Het laten uitzielen is nooit te verdedigen, zelfs

niet bij mazelen en kinkhoest, Jammer genoeg meent het publiek bij deze beide ziekten reeds zeer verstandig te handelen door de gezonde en zieke kinderen bij elkaar te brengen; des te eerder zijn ze „er af” Bij mazelen en kinkhoest is dit standpunt reeds hoogst onverstandig, bij tuberculose uiterst onverantwoordelijk; het moet opgevat worden als een bewijs van onvermogen. Wij staan in de tropen, wat de tuberculose betreft, voor een geheel duister terrein. Wij weten niets van de verbreiding en de mortaliteit, van de wijze van verspreiding, van de kansen op genezing, van den duur der tuberculose onder tropische invloeden. Wel verscheen er af en toe in de vakbladen een korte mededeeling, doch helaas gewoonlijk steunend op zeer gering materiaal en betrekking hebbende op een kleine bevolkingsgroep en dan nog uit zulke verschillende deelen van onzen archipel, dat het meer dan waarschijnlijk is, dat locale invloeden hier een overwegende rol spelen. Vandaar dan ook, dat die gegevens behalve hun onvolledigheid nog dikwijls onderlinge tegenstrijdigheden vertoonen. Een zelfde verschil van meening als onder de vakmensen neemt men ook waar bij het meer ontwikkelde publiek. De één hoorde in zijn omgeving nooit van tuberculose, een tweede meent, dat zij zich sterk uitbreidt, zonder deugdelijke gronden voor die opinie te kunnen aangeven.

Nu is het duidelijk dat voor een rationeele bestrijding van een volksziekte als de tuberculose bij de bevolking van Ned.-Indië het een eerste vereischte is, nategaan, hoever de tuberculose zich in deze gewesten reeds heeft uitgebreid, welke verschijnselen zich bij haar verspreiding hebben voorgedaan en vooral, welke begrippen de bevolking omtrent de ziekte heeft en van welk standpunt zij haar beschouwt. De volkskennis op dit punt is tevens tot zekere hoogte een maatstaf voor haar uitbreiding en frequentie. Een ziekte als de tuberculose immers zal indruk moeten maken op een volk, zelfs al neemt dit zich zelf ook nog zoo slecht waar.

Er zijn in verschillende tropische koloniën onderzoekingen verricht omtrent de verspreiding der tuberculose. Veel hebben deze tot nu toe niet opgeleverd, uitgezonderd dan de zekerheid dat de tuberculose inderdaad zeer veel voorkomt, veel meer dan men oorspronkelijk had kunnen gelooven.

Tot nu toe bediende men zich voor het nagaan van de verspreiding der tuberculose van de z.g. reactie van Pirquet. Dit is een

huidreactie, waarbij men, evenals bij de pokken-vaccinatie, een krasje op de huid maakt en dit bevochtigt met een extract van de giften, die zich in het lichaam van de tuberkelbacillen bevinden en, die men als tuberculine aanduidt. Ontstaat er een roodheid en zwelling, dan zou de patiënt hetzij lijdende zijn aan een actieve tuberculose, hetzij vroeger eraan geleden hebben en een rustenden haard hebben overgehouden. Treedt er geen reactie op, dan spreekt men van een negatieven uitslag en wordt tuberculose uitgesloten.

Men paste deze reactie nu op groote groepen van menschen toe en het aantal positief uitvallende reacties haalde men aan als de graad van verbreiding.

Wanneer men kennis neemt van de ware beteekenis van de onderzoekingsmethode en leest, wat bekende tuberculosevorschers over haar waarde als diagnosticum zeggen, dan duikt een gerechtvaardigde twijfel op, of aan deze massa-waarnemingen wel die beteekenis mag worden toegekend, die men er veeleal aan hecht. Alleen bij kinderen zou men er soms nog een zekere waarde aan mogen hechten.

Persoonlijk heb ik de reactie bij een 850 Inlandsche mannen en vrouwen verricht en daarvan reageerden 536 positief. Mogen sommigen hieruit conclusies trekken, mij lijkt dit niet wenschelijk. Op hier niet nader te bespreken gronden lijkt me een dergelijke wijze van bewerking van het vraagstuk weinig vruchtbaar. Men zal méér moeten weten om tot een oordeel te kunnen komen.

Ten einde eenig inzicht te verkrijgen in de verbreiding der tuberculose en de meeningen en overleveringen, die hieromtrent bij het volk bestaan, heb ik een enquête gehouden onder de over den geheelen archipel verspreide Indische artsen, alsmede onder enkele personen, die uit hoofde van hun werkkring veel met de zieke inlanders in aanraking komen.

Van talrijke, in dit vraagstuk belangstellende artsen en leeken verkreeg ik meer uitgebreide gegevens, die voor een inzicht in de volksmeening van groote beteekenis zijn. Ik heb me daarbij zooveel mogelijk tot algemeene vragen beperkt om zoo doende de beantwoording te vergemakkelijken en haar aan betrouwbaarheid te doen winnen.

(Daarnaast kunnen we voor het vaststellen der verspreiding gebruik maken van de jaarverslagen der verschillende Inlandsche hospitalen, die over geheel Java verspreid liggen).

Alle antwoorden en verslagen bevestigen, dat in de stand-of woonplaats der inzenders de tuberculose voorkomt.

Over de frequentie wisselen de opgaven. Zoo ongeveer 1/3 vermeldt, dat er weinig of slechts sporadische gevallen van longtuberculose voorkomen, alle andere geven op, dat zij vrij veel wordt waargenomen.

Het is natuurlijk deels een individueel oordeel, dikwijls slechts berustend op een algemeenen indruk. Zoo vermelden enkelen, dat de tuberculose juist onder de betere standen ter plaatse de meeste slachtoffers maakt, terwijl anderen de grootste frequentie onder de arme klassen waarnamen. Ook in de jaarverslagen der Inlandsche hospitalen komt de rubriek longtuberculose zonder uitzondering voor. De verspreiding is dus wel zeer algemeen en bepaalt zich absoluut niet uitsluitend tot de dichtere bevolkingscentra, de groote steden, waar het contact met den Europeaan het grootst is. Wel valt mij uit de antwoorden op, dat de lijsten, waarop de tuberculose als slechts sporadisch vermeld staat, over het algemeen betrekking hebben op min of meer geïsoleerd liggende plaatsen. Op een lijst vond ik zeer typisch vermeld, dat de tuberculose als zoodanig in de plaats bekend werd bij het volk, niet lang nadat genoemde plaats door een spoorlijn uit haar isolement was bevrijd.

Wat betreft de benaming, die door de bevolking voor deze ziekte wordt gebruikt, krijgt men een vrij groote variatie, maar die telkens als een typische omschrijving van een bepaalde vorm van tuberculose moet worden opgevat. Wat mij bovendien nog bij het verwerken der lijsten trof, is de veelvuldigheid, waarmede vermeld wordt, dat het Nederlandsche woord *tering* of *terring* door de bevolking zoo dikwijls wordt gebruikt en begrepen. De andere benamingen wijzen meest op de voor het volk het meest in het oog springende symptomen. In verreweg de meeste gevallen is dit de hoest en het woord *batok* of *watok* wordt steeds vermeld.

Gewoonlijk wordt hieraan een nader omschrijvend woord toegevoegd, al naar gelang de symptomen, waarmede de hoest het meest gepaard gaat.

Een tweede omschrijving wijst meer op de vermagering, den langzamen achteruitgang van het lichaam, zooals het door de bevolking wordt waargenomen. De derde rubriek spreekt over ziekte door verdriet en zorgen, terwijl in de vierde plaats nog

een groote beteekenis aan een vergiftiging wordt toegekend en de naam der ziekte in dit geval ook daaraan is ontleend. Gewoonlijk zien we, dat in een bepaalde landstreek meerdere benamingen naast elkaar voorkomen.

Voor de rubriek der hoesters zijn 3 benamingen hoofdzakelijk in zwang. Ik geef slechts de Maleische woorden en niet die der Javaansche en andere talen, die evenwel dezelfde beteekenis hebben.

1. Batok darah.
2. Batok kering.
3. Batok gangsa.

Batok darah laat geen twijfel over, daarmee wordt bloedhoesten bedoeld.

Voor batok kering worden tweeërlei omschrijvingen gegeven: enkelen verklaren den naam, doordat de hoest zich kenmerkt door het ontbreken van sputum, door dat het dus een echte droge hoest is, terwijl de anderen beweren, dat het woord „kring” zou wijzen op de uitdroging of vermagering, die gelijktijdig met het hoesten van de patiënt wordt waargenomen.

Voor batok gangsa worden 3 omschrijvingen gegeven.

Deels wordt gangsa zeer letterlijk vertaald door gans en leidt men de benaming af uit de gelijkenis, die zou bestaan tusschen het geluid van een gans en de klank, die de hoeststoot teweeg brengt. Ook bestaat er een muziekinstrument, dat de naam draagt van gangsa en dat een soortgelijk geluid tevoorschijn brengt. Dat stemt dus deels overeen, Maar een derde verklaring wijst op de beteekenis, die dikwijls aan vergiftiging met koper- of bronsvijsel van Inlandsche muziekinstrumenten wordt gehecht. Dit kopervijsel zou ook wel door de naam gangsa of gongso worden aangeduid.

Ik wil op de talrijke andere benamingen niet nader ingaan.

Een andere vraag, die ons interesseert is, of de bevolking den ernst en den aard dezer ziekte voldoende inziet, of ze weet, dat zij gevaarlijk en de afloop dikwijls doodelijk is?

Het grootste deel, vooral de iets meer ontwikkelden, zien dit wel in, en men neemt regelmating aan, dat ze ongeneeslijk is en tot den dood voert. Ook de inlichtingen van enkele doekoens verkregen pleiten voor een zelfde opvatting. Zij behandelen de lijders dan ook uitsluitend symptomatisch en zijn meerendeels overtuigd de patiënten niet te kunnen helpen.

Een daarentegen vrij slecht begrepen gebied is dat der erfelijkheid en besmettelijkheid.

Alleen onder de gegoede standen vindt men hieromtrent reeds vrij duidelijke begrippen, maar ook bij de lagere standen vindt men enkele vage voorstellingen hieromtrent. Het volk weet heel goed, dat meerdere gevallen van longziekten meermalen in één bepaalde familie voorkomen. Ze verklaren dit het meest door een vergiftiging of bezwering, waarvan meerdere leden van één familie het slachtoffer worden. Aan een besmettelijkheid, het overgaan van het eene familied op het andere, wordt slechts hoogst zelden gedacht.

Van de verschillende oorzaken, die het volk voor de tuberculose meent te moeten aannemen, zijn de volgende de meest voorkomende: vergiftiging; zwarte kunst of stille kracht; kommer, verdriet; slechte hygienische omstandigheden; gevolg van andere ziekten; koude; ouderdom.

Bevreesd voor de tuberculose is het volk over 't algemeen niet. Hun fatalisme zal hiervoor wel in hoofdzaak verantwoordelijk moeten worden gesteld. De onverschilligheid, die hieruit voortvloeit, wordt slechts in geringe mate beïnvloed door het feit, dat men vrijwel unaniem de ziekte als ongeneeslijk beschouwt. Daarentegen is ze bij de zoogenaamde moderne Javanen een zeer gevreesde ziekte en is de afschuw, waarmede ze dikwijls door hen wordt beschouwd een overdrijving in een andere richting. De groote massa, die de kenmerkende geestelijke eigenschappen van het ras het meest onvervalscht bezit, doet hier evenwel niet aan mede.

Over het verloop heerschen vrijwel gelijklopende oopvattingen. Het sleepende, langzame verloop kennen allen. Zeer kortdurende processen worden wel waargenomen; in die gevallen spelen longbloedingen een groote rol.

Van de kenmerkende symptomen zijn er een drietal, die steeds worden aangegeven: veel hoesten, sterke vermagering en longbloedingen.

Verder stelde ik in mijn rondschrjven de vraag, of er een bepaalde leeftijd is, waarop de ziekte voorkomt. Deze vraag sproot voort uit mijn eigen waarneming, dat ik longtuberculose hoogst zelden bij inlandsche kinderen heb waargenomen. Geen der antwoorden wijst op het voorkomen ervan op jeugdigen leeftijd, jazelfs valt op het groote aantal, dat vermeldt, dat de

volwassen leeftijd verreweg de meeste slachtoffers levert. Ook het volk weet, dat vóór de puberteit deze ziekte tot de uitzonderingen behoort.

Het feit, dat de kinderlijke leeftijd als regel gespaard blijft, verdient zeker de aandacht en nadere bestudeering. Indien dit mocht blijken juist te zijn, zal hiermede bij het nemen van bestrijdingsmaatregelen rekening moeten gehouden worden.

Wanneer een ziekte een bevolking gedurende lange tijden heeft geteisterd, ziet men dikwijls, dat overleveringen en legenden in omloop komen, die eenig inzicht geven in de volksofinie. Een ziekte als de tuberculose, die steeds sluipend en langzaam, dan hier, dan daar zijn slachtoffers komt opeischen zal zich evenwel hiervoor niet in de eerste plaats leenen. Op een enkele na vermelden al mijn lijsten dan ook, dat dergelijke overleveringen niet in vasten vorm bestaan. Uit het ontbreken ervan zou men misschien de conclusie durven trekken, dat de tuberculose in Indië nog slechts van zeer recenten datum is. Toch doet men verstandig op dezen grond geen te positieve conclusie te trekken.

Wel spelen in de opvattingen der Inlanders geheime vergiften, stille kracht, zwarte kunst en dergelijke steeds een groote rol, maar daar zij animisten in hun denken zijn, behoeft dit ons ook zeer zeker niet te verwonderen. Zoo wordt opgegeven, dat zij zich door onvoldoende eerbied b. v. voor een gestorvene, deze ziekte als straf op den hals kunnen halen.

Eén van de enkele verhaaltjes, die ik beschreven vond, wil ik hier vermelden.

Het gif, dat het ontstaan der tuberculose veroorzaakt, is van geslacht op geslacht in bewaring van een bepaalde familie. Het bewaren en het laten eten van het gif zou deze familie telken jare een rijke oogst waarborgen. Nu is het de plicht van de bewaarder om ieder jaar minstens één persoon te vergiften. Doet hij dit niet, dan zal zich het gif wreken op den bewaarder door een lid van zijn familie als slachtoffer te eischen.

Tenslotte nog een kleine uitweiding over het standpunt, dat de doekoens tegenover de tuberculose innemen, hun behandelingsmethoden en geneesmiddelen.

Het gilde der doekoens, of hoe ze verder mogen worden genoemd, is zeer talrijk en oefent in het algemeen een grooten invloed op de bevolking uit. Deels staan ze in hoog aanzien bij de bevol-

king, deels zijn ze zeer gevreesd en worden om die reden gerespecteerd. Het mystieke, dat hen omgeeft, boeit den inlander en menig Europeaan laat zich daardoor eveneens medesleepen en zoekt meermalen zijn heil bij de één of andere doekoen. Hoe hoog het percentage kwakzalverij bij deze menschen is, durf ik niet schatten, maar zeker is het, dat onder hen goede menschenkenners en scherpe waarnemers voorkomen, die meer zien en weten van het lijden der menschen, dan wij vermoeden. Dat onder hen eveneens zeer goede kruidkundigen schuilen, behoeft geen nader betoog. Het is dikwijls een kennis op dit gebied, die zorgvuldig van voorouders op nazaten wordt overgebracht en verder ontwikkeld. Maar al laten we hier de waarheid recht wedervaren, men zal tevens moeten erkennen, dat het aantal derzulken zeer klein is.

Een der Inlandsche artsen zendt mij een zoo nauwkeurig mogelijk genoteerd verslag van een gesprek, dat hij met een bekend doekoen voerde over ziekte in het algemeen en de tuberculose in 't bijzonder. Verschillende opvattingen, die deze man huldigt, zijn voor ons Europeanen verrassend en ik meen niet beter te kunnen doen dat dit interview hier in zijn geheel op te nemen.

Hij zei ongeveer het volgende:

„Alle inwendige ziekten, die de mensch meegemaakt heeft, meemaakt of nog zal meemaken zijn erfelijk.

Om tot uiting te komen, moet er echter een uitwendige oorzaak zijn.

De Europeanen zijn over het algemeen gezond, omdat ze weten de uitwendige oorzaken op een afstand te houden. Alle inwendige ziekten worden bestreden volgens het gelijksoortigheidsbeginsel”.

„Bij djengkolvergiftiging geve men dus een aftreksel van djengkolbladeren;

bij garnalenvergiftiging gebraden en tot poeder gemaakte garnalen, bij blaassteen, sira masioen ('t zout, dat achterblijft bij indamping van de urine van de patiënt).

bij tuberculose bestaat evenwel een therapie volgens het gelijksoortigheidsbeginsel niet.

De ziekte, die de blanda voor tuberculose houdt, is volgens den Inlander een zeer ernstige aandoening, berustende op velerlei oorzaken.

1° taroek (overinspanning)

2° tarkilir (trauma)

3° ratjoen (vergiftiging)

4° hamil (zwangerschap)

5° sakit limpa (aandoeningen der milt). De milt is volgens hem één der bronnen der levens- of zonnekracht.

De tuberculose is geen besmettelijke ziekte. Er zijn slechts twee ziekten besmettelijk n.l. songe of isak (bronchiaal asthma) en sakit ajam (epilepsie). Neusvleugelademen, roodheid of blauwroodheid van het gelaat pleit voor tuberculose. Tuberculose met longbloeding is meestal veroorzaakt door ratjoen (vergiftiging). De behandeling is afhankelijk van de oorzaak en den duur der ziekte. Regeling der leefwijze dient vooral in acht genomen te worden. Geen prikkelende spijsen. Niet rooken. Elke morgen een mengsel van een rauw ei, honig en extract van koenjit (curcuma) in gelijke hoeveelheden. In het begin der ziekte moet men roeroek (roeroek beteekent uitschudden). Dit komt ongeveer overeen met een maaguitspoeling. De bewerking bestaat in het elken dag verorberen van twee jonge klappa hidjoe, en 1 glas arenwijn, waarin opgelost een theelepelsira mansioe. Ook drinken van een groote hoeveelheid water is geschikt om het vergif te verwijderen.

(De Inlandsche arts teekent hierbij aan, dat hij 2 × een tuberculose patiënt vlak na de behandeling zag sterven)."

„De meeste vergiften, die de tuberculose kunnen veroorzaken worden bereid uit gal van tijger of beer, metaalvijsels en vergiftige planten. De meeste ervan kunnen onschadelijk gemaakt worden door de hersenen van een tjitjak."

In deze bespiegelingen van den doekoen vinden we enkele, die ons verrassen. Zoo van de erfelijkheid en uitwendige oorzaken, alsmede de behandeling volgens het gelijksoortigheidsbeginsel.

Van de overige behandelingsmethoden wil ik nog enkele aanhalen.

Zoo is een zeer algemeene in zwang zijnde methode het verdrijven van het gif door middel van een eendedarm. Het is een zeer ruwe behandeling en geeft een goed inzicht, hoe verkeerde opvattingen van de oorzaken eener ziekte tot voor de patiënt zeer schadelijke behandelingen kan voeren.

Men neemt een stuk eendedarm ter lengte van 3 kelan (afstand tusschen duim en pink bij uitgespreide hand), wascht dit goed schoon en laat het daarna door den patiënt inslikken, terwijl men het eene einde vasthoudt. Wanneer de patiënt het zoover mogelijk

heeft ingeslikt, wordt het door de doekoen weer uitgetrokken. Men meent, dat op deze wijze het gif mede wordt verwijderd.

Een groote rol spelen de stoffen, die de hoestprikkel moeten onderdrukken. De doekoens beschikken over vele middelen, en maken o. a. veel gebruik van opium.

Daarnaast worden verschillende middelen aanbevolen, die een speciefiken invloed op het doen stollen van het bloed bij longbloedingen zouden uitoefenen. Keukenzout in vrij groote doses is, evenals in West Europa een bekend volksmiddel. Ook wordt veel gebruik gemaakt van kalk, iets wat wij Europeanen eveneens doen.

Wat betreft het bestrijden der koorts valt het me op, dat daaraan zoo weinig de aandacht wordt geschonken, terwijl onder de Inlandsche geneesmiddelen toch talrijke gevonden worden, die in deze richting werkzaam zijn. Op de verstreking van versterkend voedsel wordt zeer de nadruk gelegd. Vooral rauwe eieren en eidooiers spelen een rol en moeten in groote hoeveelheden worden genuttigd. Ook jonge kippen moeten op het menu voorkomen.

In verschillende dieetvoorschriften valt het verder op dat met nadruk prikkelende spijzen en rooken worden verboden.

Het spreekt vanzelf, dat geen dezer middelen waarde heeft, wanneer ze niet vooraf door den doekoen zijn geheiligd, hetgeen in den regel gepaard gaat met het prevelen van enkele spreuken uit de Koran.

Voor de noodige hokus pokus wordt een voldoende terrein gereserveerd.

Dat slametans noch djimats mogen worden vergeten zal een ieder, die den Inlander kent, zonder meer aannemen.

Dit alles is slechts een kleine greep uit de therapeutische artsenijschat, die den doekoens ten dienste staat. Het zou m.i. weinig zin hebben, dit nog met andere voorbeelden te vermeerderen. Wel wil ik nog een passage aanhalen uit een der antwoorden. De betrokkene begeeft zich daarmee op het terrein der individueele prophylaxe:

„Ik geloof, dat de eigenaardige adat veel helpt bij het overgaan van de ziekte van den eenen mensch op den andere.

In de eerste plaats zouden de gebruiken in de moskeeën mogen worden genoemd, Immers spuwen de menschen het water, dat ze gebruiken om den mond te spoelen bij het reinigen van gelaat (z.g.woedhoe) voor het betreden der moskee, weer in de groote

bak terug, waarin ieder deze handeling verricht. Als men nagaat, dat op een Vrijdag honderden en honderden menschen in de moskee komen dan is het m.i. niet te verwonderen, dat de verbreiding der ziekte hierdoor gemakkelijk kan plaats hebben.

Ik ben opzettelijk bij de volksmeening lang blijven stilstaan, ze laat ons zien, dat er heel veel zal moeten worden gewijzigd in het denken der bevolking, voor zij zal meewerken om aan een ziekte als de tuberculose paal en perk te stellen. En dat is toch voor een goede bestrijding een eerste vereischte.

Het zal lang duren, vóór we zoover zijn en ik maak me dan ook geen illusie bij de groote massa voorloopig veel te bereiken. Het zal het eerst noodig zijn hen de allereerste begrippen van de hygiëne bij te brengen.

Dat is een eerste stap op den weg, en daaruit zal niet alleen de bestrijding der tuberculose, maar van elke andere ziekte voordeel kunnen trekken. Wij zullen niet alleen oude denkbeelden moeten verwijderen, maar er nieuwe voor in de plaats moeten stellen.

Ik wil thans in het kort nagaan, hoe ik me voorstel, dat de strijd tegen de tuberculose hier in de tropen gevoerd zal moeten worden.

Op veel punten zal men daarbij den steun van het publiek noodig hebben en dat is ook de reden, waarom ik gemeend heb in deze publicaties het vraagstuk der tuberculose ter sprake te moeten brengen.

Wij zijn ervan overtuigd, dat zij, die door hun werkring voortdurend in nauw contact staan met de bevolking, belangrijke gegevens kunnen verstrekken en mede kunnen werken om het begripen van en het vertrouwen in de door ons te nemen maatregelen te vermeerderen en de belangstelling van een deel der meer ontwikkelde bewoners van tropisch Nederland voor den strijd tegen de tuberculose op te wekken en gaande te houden.

Het is meer dan waarschijnlijk, dat wij door de totale onbekendheid met de sterkte en de wijze van optreden van den vijand meermalen genoodzaakt zullen zijn van taktiek te veranderen of, dat de sterkste krachten noodig zullen blijken op plaatsen, die wij van weinig gewicht achtten. Daar moet het publiek ons helpen én moreel én.....financieel.

Wanneer door cijfers vastgesteld zal zijn en ik twijfel daaraan niet, dat het aantal ziekte- en sterfgevallen aan tuberculose in Ned.

Indië werkelijk zoo groot is, als men uit enkele losse gegevens meent te mogen opmaken, dan zal allereerst getracht moeten worden nategaan de meest voorkomende wijze van besmetting en tevens onder welke rassen en bevolkingsgroepen de ziekte het meest voorkomt. Men zal moeten onderzoeken, welke factoren in het bijzonder het optreden der ziekte bevorderen; of door de woningtoestanden, de voeding, den welstand groote invloed wordt uitgeoefend, dan wel of bepaalde gemengde rassen een bijzondere gevoeligheid vertoonen.

Een niet minder belangrijke vraag is; Heeft de infectie hier, evenals in Europa, reeds in de kinderjaren plaats en komt de ziekte eerst later tot ontwikkeling, of heeft de infectie hier op ouderen leeftijd plaats en sluit zich dan het ziekteproces daar dadelijk bij aan? Wij weten er niets van en toch is het duidelijk, dat deze vraag van het grootste belang is. In het eerste geval toch zal verhooging van den weerstand van het individu hoofdzakelijk zijn, hetgeen ook aan andere ziekteprocessen ten goede zal komen; in het laatste geval zou wellicht een directe strijd tegen de bacillen hier in afwijking van Europa van groot nut kunnen zijn.

De enkele vragen, hierboven gesteld en die zich direct opdringen, wanneer men zich in het tuberculose-vraagstuk tracht in te werken, werden vertienvoudigd, toen Dr. Schut en mij door den Hoofdinspecteur der Burg. Geneesk. Dienst werd opgedragen in grove lijnen een plan ter bestrijding der tuberculose in Indië te ontwerpen.

Wij hebben toen gemeend ons niet door de moeilijkheden en tegenwerkingen te moeten laten afschrikken en dienden een ontwerp in, dat ik hier in grove trekken zal weergeven en waarmede de Hoofdinspecteur zich kon vereenigen.

Wij stelden in ons plan voorop, dat de algemeene bestrijding der tuberculose als volksziekte met inbegrip van het nemen der voorkomende maatregelen ten laste van het Gouvernement moet komen, terwijl de kosten van de behandeling der lijders en het steunen en het beschermen van hun gezinnen voor een deel althans door particulieren zal moeten worden gedragen.

In ons plan maakten wij dan ook 2 afzonderlijke afdeelingen. De eerste, wetenschappelijke afdeeling geheel ingesteld en bekostigd door het Gouvernement, terwijl de tweede onder den naam van Vereeniging ter bestrijding der tuberculose zich als

taak zag toegewezen het oprichten en exploiteeren van herstellingsoorden voor tuberculeuzen, het steunen van lijders en hun gezinnen, het beschermen van zieke of zwakke kinderen, die door hun gebrekkige gezondheid of door sociale omstandigheden groot gevaar loopen tuberculöselijder te worden. Dit sluit in zich het bevorderen en steunen van vacantie-kolonies, voedingsfondsen en dergelijke. Daarnaast de voorlichting van het publiek, het oprichten van consultatiebureau's, het bevorderen van een intensieve wijkverpleging, zooals die door het Groene Kruis wordt voorgestaan. Ook het lenigen en helpen bestrijden van andere volksziekten, die door hun verzwakkende invloeden de tuberculose verder helpen verspreiden en ongunstiger doen verlopen. In haar programma mag verder niet vergeten worden de bestrijding van opiumgebruik en vooral van de alcohol.

Het is hier niet de plaats dit nader te motiveeren, overbodig zou het trouwens zijn, maar men meene niet, dat het alcoholgebruik nóg te gering zou zijn onder de inheemsche bevolking om gewicht in de schaal te kunnen leggen, Wie de moeite neemt de advertentie-kolommen van enkele Inlandsche of grat's verspreide bladen door te zien, zal versteld staan over het aantal drankaanbiedingen.

Voor de behandeling der reeds aangetaste individuen zal de vereeniging herstellingsoorden oprichten, waar de zieken behandeld kunnen worden. Ook in deze behandelingsmethode zal eenheid dienen te worden gebracht.

Nu doet zich direct de vraag voor, waar moeten deze sanatoria opgericht worden, in het laagland, in de bergen of op één der talrijke kleine eilanden van onze archipel om de zieken in een zeeklimaat te brengen.

Zoover onze kennis thans reikt, kunnen we wel zeggen, dat voor longtuberculose althans bergklimaat is te verkiezen boven het klimaat in het laagland. Over den invloed van de zeelucht hier in de tropen weten we nog niets, doch het is niet onwaarschijnlijk, dat ook hier enkele vormen van tuberculose de z.g. chirurgische-huid-en kliertuberculose door de zeelucht gunstig zullen worden beïnvloed.

Maar gesteld, dat men aan het bergklimaat de voorkeur geeft, wat is dan de meest gewenschte hoogte? Dat is moeilijk nauwkeurig op te geven; dat zal tevens moeten afhangen van plaatselijke

omstandigheden, maarwel zal men mogen aannemen, dat een paar honderd Meter hooger of lager niet van overwegenden invloed kunnen zijn. Men zal bovendien rekening moeten houden met neerslag, overheerschende winden en temperatuurschommelingen. Doch men hange niet, zooals veelal geschiedt, te veel aan een bepaalde hoogte of verwerpe een plaats op grond van enkele details. Men moet nooit uit het oog verliezen, dat de systematisch doorgevoerde kuur de hoofdzaak is. Waar men de patiënt laat kuren is dikwijls een tweede factor, hoofdzaak is en blijft een zorgvuldig en in elk opzicht consequent doorgevoerde rustkuur. Verder schematiseere men niet te veel; men behandel individueel, bekijk elk geval op zich zelf en neme daarnaar de beslissing.

We zullen hier in Indië meer moeten profiteeren van de zon. Wij zien haar veel, dikwijls zelfs teveel, maar uit Leysin in Zwitserland en alle andere landen van Europa zulke gunstige berichten binnenkomen over den invloed van de zon en wij dan nog in aanmerking nemen hoe dikwerf, een systematische bestralingskuur moet worden onderbroken, doordat het zonnetje dagen en weken zelfs achter de wolken verborgen is, daar zullen wij haar kracht op ruime schaal kunnen exploiteeren.

De medicus zal zich geheel aan de behandeling moeten wijden, wil hij bereiken, wat nog te bereiken valt. En de te bereiken resultaten zijn inderdaad niet zoo ontmoedigend, als men meestal aanneemt. Het zijn patiënten, die veel zorg veroorzaken en die zorg moet men ze kunnen geven.

Voorloopig schijnt mij de eenige oplossing gevonden te kunnen worden in het oprichten van enkele kleine inrichtingen op verschillende plaatsen op Java, totdat observatie aan het ziekbed en geregelde waarnemingen op meteorologisch gebied na verloop van tijd ons geleerd zullen hebben, welke plaatsen uitgekozen moeten worden voor een groot sanatorium. Ontegenzeggelijk zou een aantal kleine inrichtingen op verschillende plaatsen in en buiten Java groote voordeelen aanbieden boven de oprichting van één of twee groote sanatoria. De reiskosten zouden minder zijn, de patiënten dichter bij hun familie kunnen blijven, zich dus gemakkelijker aan de kuur onderwerpen, terwijl de plaatselijke comite's gemakkelijker de benoodigde gelden bijeen zullen krijgen voor een kleine inrichting, die onder haar direct toezicht zou staan, dan voor enkele veraf gelegen centrale herstellingsoorden. Een

niet te versmaden voordeel is zeker, dat men eerder beginnen kan, wat noodig is, om de belangstelling van het publiek op te wekken en levendig te houden. Toch zal men op den duur over die bezwaren moeten heenstappen. In de eerste plaats zijn de kosten per patiënt in groote inrichtingen veel minder dan in kleine. De hoofdzaak is echter, dat men de behandeling der zieken in de groote sanatoria zal kunnen opdragen aan speciaal daartoe opgeleide artsen, die al hun tijd aan dien werkkring kunnen geven, in tegenstelling met den behandelenden medicus in een kleine inrichting, voor wien dat deel zijner praktijk bijzaak is.

Er zal daardoor ook een nauwer contact kunnen komen tusschen de wetenschappelijke afdeeling en de Vereeniging tot bestrijding der tuberculose.

Wanneer men mij de vraag stelt, voor welke bevolkingsgroepen zullen die sanatoria worden opgericht, dan zou ik het antwoord daarop willen opschorten. Natuurlijk voor allen en in de eerste plaats voor de minder bedeeden. Maar dat de onontwikkelde bevolking al rijp is voor sanatoriumbehandeling, geloof ik niet. Wel de meer ontwikkelden van alle rassen, die begrijpen, waar het omgaat, maar voorloopig niet den eenvoudigen dessaman. Dat zou op een volkomen mislukking uitloopen.

Of het inmiddels mogelijk zal zijn den gewonen inlander meer vertrouwen bij te brengen in de Westersche Geneeskunst en hem te doordringen met de meest elementaire begrippen van hygiene, dat zal de tijd leeren.

Doch zonder deze beide is iedere strijd tegen de tuberculose, in welken vorm ook, onder deze lieden verloren moeite.

Het bestede geld zou als weggeworpen kunnen worden beschouwd. Dat kunnen wij reeds besluiten uit de begrippen omtrent de ziekte, die de Folk'lore ons leert. Maar ook buiten sanatoriumbehandeling zal er veel te doen zijn ter voorkoming en ter genezing der ziekte.

Het sanatorium vormt slechts een laatste schakel in de keten, die de bestrijding om deze ziekte zal moeten trachten te slaan.

De Vereeniging zal voorloopig bij de Inlandsche bevolking, als voorbereiding, uitsluitend het terrein van de algemeene hygiene kunnen betreden. Eerst moet het volk in die richting worden opgevoed, voordat het voldoende kan begrijpen, waarom het gaat.

Maar ook dan nog zullen onder de groepen van personen, die wel voor een dergelijke individueele behandeling in aanmerking komen, zooveel tuberculoselijders voorkomen, dat we niet in staat zullen zijn, hen alle in sanatoria onder te brengen. Niet ieder laat zich ook opnemen en een intensieve goedwerkende wijk- en gezinsverpleging zal evenals elders hier veel goed kunnen doen. Zij kan hulp in huis brengen, verbreiding door onwetendheid voorkomen en het lijden onzer patiënten verlichten. Wij zullen den individueelen weerstand op een zoo hoog mogelijk peil moeten brengen en voor alles moeten de kinderen worden beschermd en gewapend tegen de bacillen.

Juist voor de jeugd in den ruimsten zin van het woord zal moeten worden gezorgd en het oprichten van tijdelijke, maar vooral van permanente vacantiëkolonies zal van harte worden toegejuicht als een krachtig middel om ziekte en vooral de tuberculose te voorkomen. Zoo juich ik ook van harte toe de opkomende padvinderebeweging, die streeft naar een gezonden geest in een gezond lichaam. In de versterking van het individueele weerstandsvermogen van het komende geslacht, zal zij, mits goed en doelmatig geleid, een niet te onderschatten waarde hebben. Wel ware het te wenschen, dat zij dan tevens meer in de lagere standen kan doorwerken dan thans het geval is.

Ook andere uitingen in deze richting als de jongens- en meisjes-tentenkampen, deels door de padvinderebeweging, deels door particulieren begonnen, behooren te worden aangemoedigd en van particuliere zijde zoowel als door het Gouvernement in hun streven naar gezondheid te worden gesteund.

Zoo zijn er tal van maatregelen, waarbij de centrale vereeniging haar steun kan verleen en behoeft er nooit door een plaatselijke vereeniging te worden gevraagd, wat kunnen we doen om te helpen bij het tegengaan der tuberculose.

Tenslotte de financieele zijde van het vraagstuk. Voor zooverre het de wetenschappelijke afdeeling betreft, zullen de kosten geheel ten laste van de B.G.D. moeten komen, terwijl ook voor algemeene sociale maatregelen de gelden door het Gouvernement zullen moeten worden verstrekt.

Voor de behandeling der zieke individuen, het ondersteunen der gezinnen, voor wijk- en gezinsverpleging, voor vacantiëkolonies voor herstellende en zwakke kinderen worden de benoodigde

gelden voor het grootste deel van de meer bedeelden verwacht. Voor de sanatoriumbehandeling zal in vele gevallen ongetwijfeld een deel der kosten door de lijdens zelve gedragen moeten worden.

Veel, heel veel geld zal er noodig zijn. Ik vertrouw, dat zoowel het Gouvernement als het particuliere initiatief de benoedigde fondsen voor deze taak zal willen en kunnen besteden. Daarvoor geeft de tot nu toe reeds ondervonden medewerking van de Regeering ons alle reden, terwijl ook de talrijke stemmen, opgegaan van particuliere zijde, het beste doen hopen.

De Vereeniging tot bestrijding der tuberculose in Ned. Indië voorloopig bestaande uit een Centraal Comité, zal over geheel Indië trachten onderafdeelingen op te richten, die samen zullen werken, maar die een groote mate van zelfstandigheid zullen behouden, zoo mogelijk een deel hunner inkomsten zullen afdragen aan het Centraal Comité ter bestrijding van algemeene uitgaven, doch ook zoo noodig door subsidies financieel gesteund zullen worden door Regeering en moedervereeniging.

Ik heb hoop, dat de groote handelslichamen en maatschappijen met hun talrijk personeel hun steun niet zullen onthouden, waar hun door de nieuwe vereeniging weldra de gelegenheid geopend wordt hun zieke employés tegen matige vergoeding hier in Indië te doen verplegen en behandelen.

En des te meer, wanneer het blijkt, waar ik van overtuigd ben, dat een voldoende lange, systematisch doorgevoerde kuur in deze streken even goede vruchten draagt als een behandeling in Europa na een uiterst kostbare reis.

Hoe de verdere organisatie van den strijd moet zijn, zullen de omstandigheden moeten leeren en zeker dient daarbij overwogen te worden, in hoeverre het wenschelijk is de nieuwe vereeniging geheel of gedeeltelijk te doen samensmelten met reeds bestaande organisaties, in hoever althans het werk der plaatselijke onderafdeelingen kan worden opgedragen aan bestaande vereenigingen die reeds in deze richting werken of haar werkprogramma in deze richting wenschen uit te breiden.

Voor alles moet er éénheid zijn. Van versnippering gaat nooit kracht uit. Ik hoop, dat de vereeniging zal bereiken datgene, wat ze zich als doel heeft gesteld.

Weltevreden, Jan. 1918.

Onze zelf-voorziening in Scheepsruimte.

door

J. VAN DEN BERG, Ing.

Het Amerikaansche tijdschrift „The Rudder”, van Augustus 1917, verklapt dat Engeland in 13 weken, van 14 April tot 15 Juli van 1917, 385 schepen verloor, dat is 30 schepen per week, Hoeveel duikbooten hieraan gewerkt hebben. d. w. z. aan het vergaan dezer 385 schepen, is moeilijk te zeggen of uit te rekenen. Hoeveel U-booten er zijn wordt ook niet meegedeeld. Alleen bracht kortelings een Reuter-telegram ons de tijding (overigens geen erg bevredigende) dat Duitschland binnenkort zijn maximum-productie in dit artikel bereikt zou hebben en dan niet meer in staat zou zijn de geleden verliezen in het zelfde tempo aan te vullen. Maar wat dan ook weer de Amerikaansche meedeeling over het 1500-U-booten program aannemelijk maakt en insluit dat de geleden verliezen kleiner waren dan de productie.

Het feit, dan een houten bark van 1874, welker bouwkosten toen nog geen 1,5 ton bedroegen, nu het rustige slachtoffer van onderhandelingen à 2 miljoen geweest is, zou bijna tot de onderstelling leiden dat deze 13 voudige som het gevolg is van het beschikbaar blijven van 1/13 der vroegere ruimte, resp. het gevolg van geleden en nog te verwachten verliezen in deze verhouding.

Aan de hand van de tegenwoordige exorbitante verkoopprijs van scheepsruimte per ton, waarvan bovenaangehaald voorbeeld eene goede illustratie is, kan men zich voorstellen, wat dit na nog een paar jaar onverminderde oorlogswoede en duikbootenkrijg worden kan. Bovendien gaat Duitschlands weervermogen na een vrede met Rusland, door de Russische industriemiddelen als werklieden en gereedschappen, ontzaggelijk vooruit.

Deze omstandigheid nu; het verdwijnen der wereld-transport-middelen, het noodgedwongen elkaar loslaten der werelddeelen, doordat hare verbindingen verbroken worden, maakt dat algemeen het initiatief opgeroepen moet worden, en dat nagenoeg alle staten gedwongen zijn om den aanbouw van schepen sterk te bevorderen.

Denemarken zal, volgens het „English Trade Journal” van 1 Aug. 1917 het bouwen van houten schepen zelf entameeren en het particuliere initiatief sterk bevorderen. Australië zal volgens de Indische Mercur van Aug. 17 eveneens houten schepen op stapel zetten. De fruitcompagnies hebben ze hier hard noodig voor het vervoer van fruit naar de Amerikaansche Westkust.

Amerika zelf bouwt momenteel houten schepen bij honderden tegelijk en zeer veel in groote soorten motorschoeners van 300'-0" lengte met een deadweight van 3000 ton. Het is er een dermate lucratief bedrijf geworden dat de werven er als paddestoelen opschieten. Ze worden bijna uitsluitend in het leven geroepen door moneij-making-concerns. Vaktijdschriften waarschuwen reeds tegen de producten dezer paddestoel-werven. Maar wat deert het. Scheepsruimte, in elken vorm, is enorm veel geld waard en bijgevolg wordt er niet meer naar eene deugdelijke verzorging gevraagd.

In deze algemeene actie tot aanvulling der verloren scheepsruimte zal Indië niet achter mogen blijven, wil het niet geheel van de wereldmarkt verdwijnen. De cijfers der voornaamste Indische produkten spreken daarvoor te duidelijk. B. v.

Suiker.productie 1917 is 29 000 000 picols of 1 812 500 ton,
verlangt 604 scheepsladingen van 3000 ton.

Rubber.....productie 1917 is 50.000 ton en verlangt 15
scheepsladingen van 3000 ton.

Koffie.....productie 1917 is $\pm$ 60.000 ton en verlangt $\pm$ 20
scheepsladingen van 3000 ton.

Tabakproductie 1917 is $\pm$ 75 000 ton en verlangt $\pm$ 25
scheepsladingen van 3000 ton.

Totaal 664 ladingen van 3000 ton.*

*) In 1913 werd afgevoerd door 563 schepen met een inhoud van 1661333 Register tonnen, de productie was belangrijk minder dan in 1916-1917.

En als we nu de lijsten der ter reede liggende schepen nagaan, treffen ons stereotiep de namen der verankerde Duitsche schepen, der K.P.M. en J.C.J. schepen en eenige van schepen met Arabische kapiteins. Een enkele maal, als een verdwaalde, een buitenlandsch schip. Geen enkele vaste lijn of maatschappij is er die onze producten afvoert.

Het is duidelijk dat dit zoo niet blijven kan.

Eenige malen heeft schrijver dezes reeds in het Soer. Handbl. het „Zelf schepen bouwen” sterk aanbevolen. We willen het hier nog eens doen en de mogelijkheid ervan bewijzen.

Het is maar weinigen bekend dat de bouw der prauwen, voor de prauwwerven, op een hoog peil staat; dat die prauwen sterk en zeewaardig zijn in die mate dat een bekwaam scheepstimmerman ons van een op stapel staande groote prauw van 100 kjang en 35 Meter lengte verzekerde, de reis naar „Negri koud” er mee te durven maken. Eene absurditeit? Bartholomeus Diaz, Jan II van Portugal lieten in de 15e eeuw voor ontdekkingsreizen speciaal schepen van deze grootte bouwen. Men versta ons goed. Deze regeerder gebruikte niet speciaal Indische prauwen om de Kaap de Goede Hoop om te varen. Er werden alleen schepen van deze grootte voor gebruikt.

Onze prauwen bewijzen dagelijks op de reede dat ze sterk zijn, wanneer ze beladen zijn met eene groote hoeveelheid ijzeren staven, die er niet al te zacht ingegoooid zijn noch er met gevoel uitgesjord worden. Of wanneer ze zware stoomketels of zware machinedeelen innemen op een deinend watervlak. Huidplanken worden gewoonlijk zoo zwaar gekozen als Lloyds ze nauwelijks voor 3000-tons schepen vraagt. Alles voorzien van ijzeren en koperen schroef- en klinkbouten. Onze prauwen zijn beslist solide.

Er wordt geen zorg besteed aan het uiterlijk. De verf moet er bij gedacht worden; de voorstevan is recht, de achterstevan glad en vlak er tegen aan, zit het roer in een paar eenvoudige hengsels opgehangen. Geen architectonisch verzorgde dekhut voor Sidin.

Maar daar gaat het ook niet om.

De romp weten de bouwers sterk en degelijk te maken en die kan dan ook tegen een duwtje. Beter dan de groote keurige praam van een friesche turfschipper die bij een deinende Zuiderzee

z'n schuit hoort kraken en bij het minste stootje een ernstig lek heeft.

Aan de mogelijkheid hier een groot schip te bouwen, een clipper, een motorschip van 1200 á 2000 ton deadweight, wordt dan ook niet meer getwijfeld. Allerminst van de zijde der werven. Van die zijde komt juist het aanbod. Men herinnere zich de aanbiedingen per advertentie in de Locomotief over aanwezige werven en geprojecteerde motorschoeners.

Het voornaamste bezwaar echter, dat afschepers en handelshuizen zich nog moeilijk aanpassen aan den teruggang tot den natuurlijke voorlooper der ijzeren schepen. Ten onrechte toch. Want niet-tegenstaande ijzer reeds lang in platen en staven, geschikt voor scheepsbouw, vervaardigd werd, is hout „het materiaal” voor schepen gebleven, tot voor korten tijd nog. Men twijfelde terecht aan de goede structuur van het ijzer en de vaardigheid der plaatbewerkers, terwijl het hout door zijn natuurlijk drijfvermogen en zijn gemakkelijke bewerking het uitsluitende vertrouwen genoot.

De hout-scheepsbouwers waren zulke slechte theoretici en ze kenden de wetten der sterkteleer zoo weinig of pasten ze zoo zelden toe dat er heel wat schipbreuken om deze op reden hun rekening gezet moet worden. Dit veranderde echter niets aan den toestand dat de constructeurs in hout niet te verdringen waren en hunne practijk steeds boven het getheoreticeer der voorstanders van den ijzeren bouw gesteld werd.

Zoo is in lengte van dagen de houten scheepsbouw staande gebleven. Ook toen de stoommachines kwamen. Eerst met hun radervoortstuwing, later met de vlugger draaiende „vinnen”.

Interessante voorbeelden van oude schepen vinden we in „Murray-On Shipbuilding” van 1863, waaruit we eenige houten stoomschepen niet tabellarisch weergeven om een indruk te doen verkrijgen van wat toen reeds in dit materiaal vervaardigd werd.

Plaat I is een afbeelding van een houten zeilschip uit dien tijd.

In het zelfde boek komt nog een enthousiaste beschrijving voor van een Amerikaansche raderboot, die oorspronkelijk 376'-0" lang was en later verlengd geworden is tot 468'-0" de breedte was 50'-0", over de raderkasten 85'-0", de diepgang was slechts 5,5'. Het schip kon 20 mijl loopen.

Naam	Gebouwd in	Voortstu- wing	Afm. v/h schip	Afm. v/d mach.	Haven	Bouwer
Arabia	1852	Raderen	284,2 / 37,3 / 27,6	2c 103" × 108" sl.	Liverp.	R. Steele
Great Western	1838	"	210 / 35,4 / 23,3	" 73" × 84" "	Bristol	Patterson
La Plata	1851	"	280,5 / 37,4 / 27,6	" 103" × 108" "	South.	R. Steele
Magdalena	1851	"	266 / 38,1 / 33,5	" 96" × 108" "	"	Pitcher
Parana	1852	"	300 / 36,8 / 33,2	" 96" × 108" "	"	Pigram
Princess Royal	1850	"	107 / 13,4 / 8,3	" 28" × 30" "	Portsm.	J. White
Tagus	1837	"	182 / 26 / 17,4	" 62" × 70" "	South.	Scott & Sns
Tamat	1854	"	287,5 / 33,4 / 26,5	" 72" × 84" "	"	Pitcher
Vectis	1853	"	229,5 / 30,5 / 16,9	" 62" × 54" "	"	J. White

Prachtige voorbeelden van sterke en betrouwbare schepen, vormen zeker ook nog de fransche en engelsche kruisers, waarvan hier enkele voorbeelden gereleveerd worden. De bewapening en vaartsnelheden die daarbij toegepast werden, overtreffen onze voorstelling en toonen duidelijk aan dat de schepen krachtig en volkomen veilig te maken zijn.

Ze komen voor in „Het Drijvend Oorlogsmaterieel” van Volck (1882), Eene typeteekening, langsdoorsnede met dekplan en eene scheeve projectie van de spanten met de buitengewoon zware huid benevens de inwendige versterkingen hebben we hier achter bijgevoegd (plaat II fig 1. 2 en 3).

De „Iphigenie”, lang tusschen de l. l.	73,30 meter
breed	14,20 „
diepg.	6,82 „
waterverplaatsing	3192 ton
vermogen	3260 IPK

De „Naiade”, lang tusschen de l. l.	74,50 meter
breed	14,15 „
diepg.	7,02 „
waterverpl.	3284 ton
vermogen	2800 IPK

De bewapening van beiden bestond uit 14 en 16 cM geschut, de snelheid was ongeveer 17 mijl.

De „Villars”, lang tusschen de l. l.	76,— meter
breed	11,60 „
diepgang	5,25 „
waterverpl.	2268,— ton
vermogen	2700 IPK
zeilopp.	1300 M ²

Voor de Engelsche Marine zijn van 1875 tot 1877 6 kruisers te water gelaten met eene lengte van 76,20 M, eene breedte van 12,19 M en een diepgang van 5,70 M, eene waterverplaatsing van 2161 tons en 2000 IPK. De spanten waren van ijzer, doch de kiel, de stevens en de huid van eikenhout. De huid bestond uit twee lagen, dik totaal 16,5 cM.

Beter bewijs van de deugdelijkheid van houten schepen en van de mogelijkheid ze even solide als ijzeren te maken behoeven we toch niet.

Een lijstje van houten handelsschepen hebben we samengesteld uit Lloyds' register van 1907 en hieruit blijkt ook al weer zeer

Naam	Gebouwd in	Stuwers	Afm. v/h schip	Afm. v/d mach.	Haven	Gebouwd te
A. S. Lindsay	1889	Schroef	196 / 37, 6/14, 4		Coos Bay	
Aberdeen	1899	"	169, 8/ 34, 2/11, 8	14"/23"X24"	San Franc	Aberdeen Wash
Acadia	1880	"	182, 5/ 23, 6/18, 7	29"/ (2) 40"X34"	St John	Chester Pa
Al Ki	1884	"	200, 1/ 38, 2/23, 2	22 ³ / ₈ " / 44"X36"	San Franc	Bath Me
Bowdoin	1907	"	192, 1/ 38, 8/13, 8		"	Prosper Or.
C. N. Northam	1873	Raderen	312 / 44 /10		New York	Brooklyn Ny
City of Bangor	1894	"	277 / 38 /14, 2		Boston	Boston
C. o. Brockton	1886	"	271 / 43, 4/18, 1		New York	Chelsea Mass
C. o. Rockland	1901	"	274, 3/ 38, 5/14, 1		Boston	Boston
C. o. Taunton	1892	"	283 / 43 /18, 2		New York	Chelsea Mass
Connecticut	1889	"	345, 5/ 48, 8/18		" "	Noank Conn.
Cottage City	1890	Schroef	233, 1/ 40, 6/23, 2	22 ¹ / ₄ " 34"/55"X36"	San Franc	Bath Me
Delhi	1906	"	227, 4/ 39, 2/16, 6	17"/27"/44"X30"	" "	Winslow USA
Kenosha	1894	"	243, 7/ 37 /21	16"/25"/42"X35"	Boston	Mich.
Kwan on Maru 25	1901	"	265, 8/ 28, 2/22, 1	24 ¹ / ₂ " / 52 ³ / ₄ " X 45"	Tokio	Tokio
" " " 26	1903	"	275, 5/ 28, 5/23, 6	22 ³ / ₄ " / 57" X 45"	"	"
" " " 27	1905	"	280 / 30 /23, 2	25"/58 ³ / ₄ " X 42"	"	"
Nome City	1900	"	230 / 38 /16, 2	13"/22 ¹ / ₂ " / 38"X30"	San Franc	Eureka Cal.
Resid. Halewyn	89	"	104, 8/ 16, 2/ 7, 8	12"/24" X 15"	Singapore	Singapore
" Schiff Baroe	1885	"	118, 3/ 16 /		Tandj Pin	"
St Croix	1895	"	249, 7/ 40, 3/25, 9	26"/40"/67"X36"	Fall River	Bath Me
Victorian	1891	"	242, 3/ 36 /15, 5	26"/41"/68"X34"	Vancouver	Portland Or
Wellesley	1907	"	186, 3/38 /13, 8	14"/32" X 24"	San Franc	Prosper Or

duidelijk dat er nog in belangrijke grootten varen in den nieuweren tijd.

De houten handelsschepen hebben den economischen strijd niet vol kunnen houden en dit is de oorzaak geweest tot het algemeen vervangen door ijzeren. De onderhoudskosten der ijzeren schepen zijn nu eenmaal belangrijk lager in normale tijden.

Doch niet overal is die strijd ongelijk geweest. In Canada, de Amerikaansche Westkust, aan de Amerikaansche meeren, in Zweden, Noorwegen en Japan hebben de houten stoomers het met succes volgehouden en werden er tot kort voor den oorlog tot lengten van 300'-0" gebouwd. Amerika geeft daarbij weer den toon aan.

En juist in Amerika wordt de houten scheepsbouw nu weer met kracht hervat. De ijzeren schepen kunnen nu eenmaal niet in het zelfde tempo vervaardigd worden als de houten. Voor de ijzeren scheepsbouw is het persoooneel-vraagstuk minstens even moeilijk gebleken als voor de houten, zoor niet moeilijker. Het aantal geoefende klinkers is in Amerika gebleken niet zoo gemakkelijk aan te vullen te zijn.

De levensduur? Nu, de hier bekende Albertine Beatrice, de John Davie (1876), de Nest (1868), de Barendine Osiria (1874) mogen er wezen.

Een ander staatje dat we willekeurig samenvoegden uit de nummers van December 1915 van "The Motorship and Motorboat", zij hier weergegeven. Uit het nummer van 9 Dec. '15.

"De op de Duitschers veroverde houten bark „Theodor", lang 99 vt met een deadweight van 340 ton, is voorzien geworden van een 2 cil. 80 PK Bolinder. Het schip was 14 jaar oud en in Rusland gebouwd. Als motorschip heeft het haar eerste reis gemaakt op 6 Dec. '15 van uit Frankrijk. De motoraanbrenging geschiedde te Newcastle-on-Tyne. (Men vergelijke de afmetingen van deze "sea-goingbark" met de in het begin gereleveerde prauw van 35 M 114,7 vt).

"De aangekochte houten schoener „Bethlehem", gebouwd in 1896 te Gutmansbach, lang 143', breed 29'-9", diep 15' met een deadweight van 600 ton, is in 1915 voorzien van een 2cil.-120 PK Bolinder. De „Theodor" loopen en de Bethbhem enkel met motorvermogen 5,5 mijl.

"De 3-mast bark-schoener „Enterprise", gebouwd in 1891 te Yarmouth lang 199,5', breed 24,8', diep 10' en draagvermogen 330 ton, kreeg in 1915 2-45 PK Kromhoutmotoren.

Uit het nummer van 28 Dec. '15

„De ijzeren 3900 tons 4-master „Fingal”, gebouwd bij Harland en Wolf in 1883, lang 308', breed 42,8' en hol 25', werd in 1915 voorzien van 2-160 PK 2 cil. motoren en loopt hiermee alleen 7,5 mijl.

Het schip vaart tusschen Scandinavië en New York. De eigenaresse, de Transatlantic Motor Ship Co., heeft een groot aantal van deze schepen, ofschoon in kleinere afmetingen”

De “Belem”, gebouwd door Summers en Payne in Southampton, heeft 2-240 PK Bolinders gekregen.

De houten 3-master “Gilberts Islands”, in 1915 gebouwd door A Bendree te Liverpool, voor rekening van Tj Lang & Co te Sydney heeft een 80 PK motor.

Lengte schip 127', breed 32', diep 13', deadweight 400 ton. Materiaal; berken-, eiken- en grenenhout. Proeftochtsnelheid 7 mijl. Dit scheepje zal varen op de westkust van Amerika.

Het staatje uit “Motorship” brengt ons waar we zijn willen en voltooit ons betoog. Het zegt meer dan lange redeneeringen. Einde 1915 wist men op het Continent reeds wat er te doen stond. Men wikte en woog niet de relatieve bruikbaarheid van een 300 tons houten schoener, maar plaatste er zonder bedenken een motor in om voor hem den kans, duikbooten te ontkomen, te vergrooten eenerzijds en om er een geschiktere vrachtvaarder van te maken anderzijds.

We behoeven de gelijke bruikbaarheid niet nader aan te toonen. We willen er alleen nog maar op wijzen dat Indië ook den kant van zelfvoorziening in scheepsruimte op moet, al was het slechts om na den oorlog direct aan de markt te zijn.

De producenten moetende handen ineen slaan. Reserveerden ze b. v. f 1,- per picol suiker dan leverde dit reeds f 29 000 000,— en dan konden ze de beschikking krijgen over 50-1200 tons schepen van het type dat men op Grisee gaat bouwen of over 30-3000 tons die de N. I. S. E. K.¹⁾ ontwopen heeft.

De “Theodror”, de “Bethlehem”, de “Enterprise” en de “Gilberts Island” kunnen hier op elke prauwwerf gemaakt worden. Doch

¹⁾ plaat III, fig 1.

ook grootere van 200 en 300, lengte zijn, zooals we nu weten, met succes te maken. Niet alleen het schip maar ook de stuw-machines. De Machinefabrieken „Kalimas-Amsterdam” zegden een der werven al haar steun toe voor het machinegedeelte. Eenvoudige compound-machines van 300 tot 500 IPK, met opgebouwde krukassen en waterpijpketels type Yarrow ¹⁾ of Belleville ²⁾ kunnen zelfs de kleinere fabrieken op Soerabaia maken. Motoren tot vermogens van 500 PK liggen ook nog binnen haar bereik, zeer zeker de Zweedsche tweetakt-motoren.

Schepen met 1000 en 1500 PK zijn hier dus te maken. Men kan in elk geval nog wel wat men 50 jaar geleden in Europa kon en waarvan afb. 4 en 5 Plaat II een interessante typeering is, wat betreft voor onze begrippen primitieve uitvoeringen.

Toen we lazen dat Hongkong, Toronto, Port-Arthur, Vancouver, Victoria, enz. stoomschepen bouwden, zelfs dat Hongkong reeds voor de Holt Cy te water liet, hebben we de „Annuaire du Commerce” van Dibat-Bottin van 1913 eens opgeslagen om vergelijkingen over de inrichtingen te kunnen maken. Toen viel ons op dat er van Hongkong en de Canadeesche plaatsjes slechts meegedeeld werd dat er „mechaniciens et constructeurs” waren, doch van de Soerabaia'sche instellingen werd meer gezegd dan van de Chineesche en Canadeesche te zamen; o. a.:

Soerabaia — Arsenal maritime, grandes usines pour la construction des mach. à vapeur, grands magasins et dépôts de charbon, enz. en verder op „Soerabaia est la plus importante ville industrielle des Indes Néerlandaises et a de très grands ateliers et fonderies de machines, construction, etc”.

Volgens de Annuaire gaat het bij ons dus beter, of moet het beter gaan dan in China en Canada. Aangepakt nu. Het nieuweorsch en ferm aangevat, het oude uitgebreid en tot een hoogere graad van organisatie gebracht om snel af te leveren.

Dat men deze industrie steune. Ze is ons aller sympathie waard.

¹⁾ plaat III fig 2.

²⁾ plaat III fig 3.

Eenige opmerkingen over het volksonderwijs ¹⁾

door J. W. GUNNING.

De eerste pogingen van Regeeringswege om te komen tot volks-
onderwijs in Nederlandsch-Indië dateeren van het jaar 1871; wat
vroeger voor het Inlandsch onderwijs gedaan werd bedoelde slechts
de opleiding van Inlandsche ambtenaren.

In bovengenoemd jaar (*Stbl.* No. 104) evenwel kwam een regeling
tot stand, waarmede men beoogde de gelegenheid tot ontvangen
van onderwijs te openen ook voor diegenen, die door daarvan
gebruik te maken niet beoogden eenig duidelijk omschreven doel
te bereiken, maar slechts het peil hunner ontwikkeling te verhoogen.
De organisatie was echter zoo kostbaar en zoo onpractisch, dat
zich al heel spoedig afkeurende stemmen deden hooren en een
onderzoek werd ingesteld (1883). Dit leidde reeds dadelijk tot ver-
eenvoudiging (1884). Een reorganisatie kwam eerst in 1895 tot
stand.

De scholen werden toen gesplitst in twee soorten, met uitgebreid
en met beperkt leerplan. Op de laatste, de zoogenaamde tweede
klasse school, zou alleen onderricht gegeven worden in het lezen
en schrijven van de landstaal of van de Maleische taal met
Arabisch of Latijnsch karakter; verder in de vier hoofdregels van
het rekenen met geheele getallen. Men bedoelde dus met deze
scholen niet anders dan wat men nu met de zoogenaamde „volks-

¹⁾ Dit artikel handelt alleen over het volksonderwijs op Java en de zes ge-
westen van de Buitenbezittingen (de Lampongs, Benkoelen, Sumatra's Westkust,
Djambi, Palembang en Riouw), die met Java dezelfde organisatie hebben. Dus
niet over Atjeh, dat zijn eigen organisatie heeft, noch over de andere deelen der
Buitenbezittingen, waar het volksonderwijs nog niet georganiseerd is.

Met nadruk wijs ik verder op den titel; een volledige bespreking is niet bedoeld.

scholen" beoogt; het leerplan van deze laatste verschilt alleen in zooverre van dat der 2de klasse scholen, dat in den van Regeeringswege verstrekten „Leidraad voor de oprichting van Inlandsche volksscholen op Java en Madoera" niet van de Maleische taal gesproken wordt; een verschil dat niets beteekent, omdat deze alleen dan op de 2de klasse scholen gebruikt wordt, wanneer de landstaal „voor het onderwijs onbruikbaar wordt geacht of bijzondere omstandigheden het gebruiken dier taal onnoodig of ongewenscht maken". Van de landstalen op Java en Madoera kan dit natuurlijk niet worden gezegd, en in een over het daar te geven onderwijs handelend stuk kon de exceptie achterwege blijven.

Men begreep echter, dat uitzonderingen op dezen regel moesten worden toegestaan. De toestand was nu eenmaal feitelijk zóó dat de scholen bijna uitsluitend bezocht werden door leerlingen, die door middel van het onderwijs eenig bepaald doel hoopten te bereiken, en voor dezulken was het beperkte leerplan niet voldoende. Daarom bepaalt art. 5 (2) van *Ind. Stbl.* 1893 No 128: „behalve in de laagste schoolklasse kunnen, na daartoe verkregen vergunning of aanwijzing van den inspecteerenden ambtenaar, bovendien een of meer der sub a t/m e en sub g en h in artikel 4 genoemde vakken worden onderwezen." Laatstgenoemd artikel bevat het leerplan der eerste klasse school, en de daar opgesomde vakken loopen tot en met h (waaraan in 1911 vak i, de Hollandsche taal, werd toegevoegd). De 2de klasse scholen konden dus, door een maatregel van den betrokken Inspecteur van het Inlandsch Onderwijs alleen, feitelijk in eerste klasse scholen worden omgezet; slechts de onder f en i genoemde vakken, de geschiedenis van het eiland of het gewest en de Hollandsche taal, blijven uitgesloten.

Van deze vrijheid is ondanks aanschrijvingen van hooger hand, een zeer ruim gebruik gemaakt. Het kon ook moeilijk anders.

Niemand, die met de toestanden bekend was, kon zich een oogenblik overgeven aan de illusie, dat men met de 2de klasse school het eigenlijke volk zou bereiken ¹⁾. De school bleef er dus eene voor wat in Indië moet worden genoemd Uitgebreid Lager Onder-

¹⁾ De ontwerper van deze regeling, de toenmalige Directeur van Onderwijs Groenevelt, heeft dan ook ernstig gepleit voor maatregelen om het particulier initiatief op het gebied van het meest elementair onderwijs aan te wakkeren. Aan dezen raad heeft men geen gehoor gegeven; de subsidieregeling van 1895. (*Stbl.* No. 146) zal wel niemand als bewijs voor het tegendeel aanvoeren).

wijs ¹⁾ De vakken, die nu aan het leerplan der 2de kl. school konden (en ook meestal werden) toegevoegd zijn: de Maleische als vreemde taal naast de landstaal; de vier hoofdregels van het rekenen ook met gebroken getallen; de aardrijkskunde van Nederlandsche-Indië; de beginselen van de natuur; het handteekenen en de beginselen der kennis van het landmeten.

Ook de reorganisatie van 1893 bracht dus niet, wat men wenschte. Veeleer kwam men hoe langer zoo meer tot de overtuiging, dat men langs dezen weg nooit het beoogde doel bereiken zou. Wel vermeerderde het aantal scholen gestaag; wel kwamen de leerlingen getrouwer op en werd het percentage meisjes hooger²⁾. Maar de kosten waren zoo hoog dat, wilde men langs dezen weg komen tot werkelijk algemeen elementair volksonderwijs, de uitgaven daarvoor alleen meer dan de helft van het toenmalige, Indische budget zouden hebben verslonden.

¹⁾ Terwijl dus de Regeering, zonder het te bedoelen, voortdurend gedreven werd in de richting van U.L.O., aldus een bovenbouw makende, waaraan het fundament nog ontbrak, bewoog de Zending zich, eveneens door den loop der omstandigheden gedreven, in de tegenovergestelde richting. Onder de animistische heidenen in de Buitenbezittingen is de afstand tusschen hoofden en kamponglieden zoo gering, dat het er weinig toe doet, of men eerst de eene dan wel de andere categorie wint. En op Java volgde de Zending een onder de laagste klasse der bevolking begonnen beweging naar het Christendom, of wel zij vond alleen bij deze (helaas tot nu toe meestal nog slechts geringen) bijval. Wanneer de Regeering het in 1835 door het Nederlandsch Bijbelgenootschap ingediende voorstel om scholen op Java te openen had aangenomen (het Genootschap vroeg daarvoor een subsidie van f 25,000.—; in 1841 gaf de Regeering een weigerend antwoord, maar deed vele jaren lang zelf niets) dan zou ook de Zending althans op Java hoogstwaarschijnlijk met een bovenbouw zijn begonnen. Nu (en dat is voor haar geen gering voordeel) begon zij met den onderbouw.

²⁾ Dat het aantal vrouwelijke leerlingen op de Gouvernementsscholen, ook nu nog op de „volksscholen” (zie daarover beneden) nog steeds zoo gering is valt zeer te betreuren. De ontwikkeling van het huisgezin is voor de toekomst der Inlandsche samenleving van overwegend belang. Door alleen de mannelijke jeugd te onderwijzen verwijdt men de toch reeds zoo breede kloof tusschen man en vrouw, en belemmert daardoor de normale ontwikkeling van het gezinsleven, die zooveel mogelijk gelijkheid van man en vrouw eischt. In gekerstende streken is de verhouding tusschen mannelijke en vrouwelijke leerlingen in de school normaal behalve in de Bataklanden, waar het streng patriarchaal familierecht onderwijs der meisjes en speciaal coëducatie zeer bemoeilijkt.

Nu was het gevaar, dat zoodanige eischen aan de schatkist zouden worden gesteld althans aanvankelijk niet groot. Het is nog niet lang geleden sedert Indië uit den slaap begon te ontwaken. Ook nu nog moet in de Inlandsche maatschappij plaats voor de school veroverd worden; zeker is, dat er vóór het bovengenoemd „ontwaken” voor haar nog geen plaats was. Herhaaldelijk zijn scholen opgericht, die later uit gebrek aan belangstelling en waardeering der bevolking weder moesten worden gesloten. Maar de mannen, die van onderwijs alle, of ook maar eenig heil voor de Inlandsche samenleving verwachten (en onder dezulken wenscht schrijver zich bescheidenlijk te plaatsen) konden zich bij dezen toestand niet neerleggen. En dat vooral niet in de eerste jaren dezer eeuw, omdat er in Indië beweging scheen te komen onder de geesten. Men meende reden te hebben te gelooven, dat in voldoende mate verlangen naar onderwijs was ontstaan om te vertrouwen, dat met eenige aanmoediging van hooger hand de zaak wel zou slagen.

Vandaar de instelling van het zoogenaamde „Volksonderwijs” in 1906. Zijn beginselen en de wijze waarop de Regeering ze toegepast wil zien, zijn uiteengezet in den reeds genoemden Leidraad, waarmede men aanvankelijk alleen op Java en Madoera het oog had, om echter spoedig ook de Buitenbezittingen voor zoover mogelijk in deze actie te begrijpen. Uit dit Staatsstuk brengen wij het volgende naar voren.

„De Regeering heeft de zorg voor het elementaire volksonderwijs opgedragen aan de kleinste Inlandsche rechtsgemeenschappen”, zoo wordt ons herhaaldelijk verzekerd. In overeenstemming daarmede begint de Leidraad met deze woorden: „De school is een gemeentelijke instelling”. Dit verhindert echter niet, dat verschillende gemeenten ter wille van de school kunnen samenwerken, wanneer ze niet te ver van elkaar liggen en het aantal kinderen in de gemeente, waar de school zal komen te staan, niet groot genoeg is. Vooreerst wordt niet gerekend op een groot aantal vrouwelijke leerlingen; komen ook zij, dan kan de school gesplitst worden.

Is met inachtneming van het bovenstaande het terrein verkend en de oprichting der school mogelijk gebleken, dan worden de gemeenteleden geraadpleegd. Zij zullen de kosten geheel of althans

grootendeels moeten dragen; zij zelf moeten beslissen, of zij deze lasten op zich willen nemen. De Leidraad zegt dienaangaande: „Ligt het dus aan den eenen kant op den weg der ambtenaren om de bevolking te wijzen op het nut van onderwijs voor hare kinderen en eventueel daartegen bestaande vooroordeelen te weerleggen, aan den anderen kant moet worden vermeden bij de bevolking den indruk te vestigen als of de oprichting der school een last ware van hooger hand. De school moet van den aanvang of het karakter dragen van eene aan de gemeente toebehoorende, door haar vrijwillig bekostigde inrichting en een gewaardeerd bezit, geen opgedrongen lastpost zijn”. De verplichtingen, welke de ingezetenen van iedere dessa voor de oprichting en de instandhouding der instelling op zich genomen hebben en de regelingen, welke ten opzichte van het gebruik der school voor de gemeenten onderling zullen gelden, worden in een „Register van dessabeslissingen” ingeschreven. Men stelt zich dus voor vrijwillig door een of meer dessa's tegenover de school op zich genomen verplichtingen, waaraan zij zich natuurlijk weer kunnen onttrekken, maar die toch op zoodanige wijze zijn vastgelegd, dat willekeur uitgesloten is.

Subsidies der Regeering blijven mogelijk. Maar ze moeten „zoo min mogelijk een blijvend karakter dagen, doch in hoofdzaak slechts strekken om den eersten stoot te geven en de totstandkoming der school over het doode punt heen te brengen, of wel om in onvermijdelijke tekorten op het budget der scholen te voorzien. Voor oogen worde gehouden het scheppen van een zooveel mogelijk uit eigen plaatselijke of persoonlijke middelen bekostigd onderwijs.” (Leidraad §8).

Eenige dessaeigendommen of inkomsten worden aangewezen, die tijdelijk of voorgoed voor de oprichting van de school mogen worden aangewend. Zijn deze niet voldoende, dan wordt een hoofdelijke omslag geheven of wel de daarvoor in aanmerking komende ingezetenen worden voor gemeenschappelijken arbeid opgeroepen; alleen in het uiterste geval worde bijstand van de Regeering gevraagd, die weder al of niet een tijdelijk karakter dragen kan (renteloos voorschot) maar „in den regel” een bedrag van f 50.— niet te boven mag gaan. Het salaris van den hoofdonderwijzer zij niet minder dan f 15.— (dat van een eventueelen helper f 10.—). Het wordt verkregen door de opbrengst van

daarvoor beschikbaar gestelde gronden, bijdragen in natura, of in geld, of door het heffen van schoolgeld, waarop nadrukkelijk wordt aangedrongen, en dat varieeren kan van 5 tot 50 cent per maand. Is dit alles niet voldoende, dan kan hulp der Regeering worden gevraagd, maar in den regel niet voor een hooger bedrag dan f 100.— per jaar.

De eischen, aan de onderwijzers te stellen, worden door den Resident vastgesteld, die daarbij echter aan de volgende regelen gebonden is. Er wordt jaarlijks een examen afgenomen, waartoe toegelaten worden oud-leerlingen van tweede klasse Inlandsche scholen, die deze of een daarmede gelijkstaande inrichting tot den einde toe doorloopen hebben. Op het examen moet blijken dat de candidaten „de kennis bezitten, welke een leerling aan de Inlandsche Gouvernements scholen der tweede klasse kan verkrijgen.” Daarna worden zij gedurende een jaar practisch verder voorbereid door daarvoor geschikt geachte Gouvernements- of particuliere onderwijzers, die daarvoor f 30.— per kweekeling ontvangen; het doel is hen te brengen op één hoogte met hen, die de laagste onderwijzersacte aan de Gouv. Inl. scholen bezitten, die den eigenaardigen naam van „kweekelingen-acte” draagt. De uitgesproken bedoeling is, dat „een zelfstandig corps gemeent onderwijzers gecreëerd worde, aan hun radicaal geene aanspraken kunnende ontleenen op plaatsing bij het Gouvernementsonderwijs of in eenige andere Landsbetrekking, zoodat van een voortdurend streven in die richting geen sprake zal wezen”. Het wordt dan ook „van niet geringe beteekenis geacht bij de keuze der dorps onderwijzers te letten op de streek hunner afkomst. Blijvende in de omgeving waar zij thuis behooren, zullen deze onderwijzers zich eerder tevreden stellen met de bescheiden inkomsten, welke de dessa in staat is hun te verstrekken, en kan van hen verwacht worden, dat zij jaren achtereen, zoo niet voortdurend, aan het hoofd derzelfde school werkzaam zullen zijn, langzamerhand het vertrouwen van de mede-ingezetenen der dessa zullen winnen en zodoende op den duur een overwegenden invloed op de vorming van de Inlandsche jeugd zullen uitoefenen”. Lager staat nog: „De positie van den dorpsonderwijzer is een andere dan die van de Gouvernementsonderwijzers. Deze laatsten zijn Landsdienaren, de eersten beambten van de desa.

Mogen zij door hun opleiding eenigszins verheven zijn boven

het gros der bevolking, naar hun stand zijn zij niet meer, en dat dienen zij ook te blijven, dan de eersten onder hunne gelijken.

Zij behooren zich in de desa thuis te gevoelen, werkelijk lid der gemeente te zijn, op vertrouwelijken voet om te gaan met de medeingezetenen en daardoor in de gelegenheid te zijn om ook ouderen met hun kennis te verrijken. Het sta den onderwijzers daarom ook ten volle vrij, evenals hun dorpsgenooten het landbouwbedrijf uit te oefenen. „Zij kunnen misschien somwijlen tevens worden belast met de administratie der dorpscredietinstellingen”. Leidraad §§ 9 en 10.

Uit den verderen inhoud van dit Staatsstuk blijkt telkens opnieuw, dat men dit onderwijs zoo eenvoudig mogelijk wil houden, natuurlijk niet tengevolge van reactionaire neigingen, maar omdat men vooral herhaling der fouten van het verleden wil voorkomen en wenscht dat het onderwijs zich aansluit bij de bestaande toestanden. Het leerplan omvat slechts lezen en schrijven van de landstaal en de toepassing der vier hoofdbewerkingen van het rekenen met geheele getallen, waarbij de Inlandsche maten en gewichten gebruikt worden. Het onderwijs moet dienstbaar worden gemaakt aan de verschaffing van juister begrippen omtrent hetgeen de kinderen dagelijks in hunne omgeving kunnen waarnemen en voor hen van belang is te achten. De school zal bestaan uit drie klassen van één jaar. Bij de vaststelling der schooltijden moeten de hoofden der bevolking nauwkeurig geraadpleegd worden. De school mag geen verstoring brengen in het Inlandsch huishouden; zij stelle alleen de kinderen in de gelegenheid gedurende enkele van hunne vrije uren zich min of meer geestelijk te ontwikkelen. Twee en een half uur per dag wordt voldoende geacht. Bij het vaststellen der vacantes worde gelet op de eischen van den veldarbeid. Onder het hoofd: Leiding en toezicht, wordt nog eens de „Onverpoosde belangsstelling vooral van de Regenten” te hulp geroepen. Waar immers inzonderheid door hunne overreding verkregen zal moeten worden, dat de bevolking de haar toegedachte nieuwe instelling, ondanks de daaraan verbonden gemeentelijke lasten, als een nuttige aanwinst aanvaardt en op prijs toont te stellen. Niet de weg van *bevelen* doch die van *voorhouding* en *bespreking* met den „desaman moet daarbij worden bewandeld.”

Reeds is iets gezegd over de plaats, die men in dit systeem aan de tweede klasse school toedenkt. Van Volks- is ze nu U.L.O. school geworden. Ze moet voorzien in de behoeften van hen, die om bijzondere redenen (men denke bijv. aan den stand der grootere Inlandsche handelaren en dergelijken) eene eenigszins meer uitgebreide vorming voor hun belangen noodig oordeelen.

Verder „mag van die scholen verwacht worden de verschaffing van het aanzienlijk aantal gemeente-onderwijzers, dat mettertijd voor Java en Madoera noodig zal blijken“. In verband daar mede ligt het in de bedoeling om deze scholen zooveel mogelijk te vestigen in centra van verkeer, die beschouwd kunnen worden als middelpunt van een complex van desascholen. Hoe langer zoo meer wordt er naar gestreefd ze op zoodanige wijze te reorganiseeren, dat de leerlingen, die een desaschool hebben afgeloopen, gemakkelijk kunnen worden opgenomen in de derde, zoo mogelijk in de vierde klasse der tweede klasse school, die nu voortaan den naam van „Standaardschool“ erlangt. Als zoodanig zal ze ook wel den standaard moeten aanwijzen van hetgeen men, zij het ook in een ver verwijderde toekomst, voor het volksonderwijs hoopt, een ideaal dat, vooral wanneer men vasthoudt aan het eenvoudige leerplan der tweede klasse scholen, ook niet te hoog genoemd kan worden.

Het is zeer zeker een aantrekkelijk beeld, dat ons hier geschilderd wordt, en het kan niemand verwonderen, dat het stormenderhand de harten veroverde van degenen, die volksonderwijs in Indië verlangen; dat de kritiek zich slechts zachtkens deed hooren, en dat de voorstanders zich niet al te veel om haar bekommerden. Men had nu een systeem, waarin men gelooven kon, en dat beloofde den zoolang gemisten onderbouw voor het Inlandsch onderwijs te zullen geven.

En de resultaten zijn, nu na ruim 10 jaren, althans wanneer wij ons tevreden stellen met de gegevens der officieele verslagen, stellig niet onbevredigend. Het aantal volksscholen op Java en Madoera was op 31 December 1916 ¹⁾ 4006; het aantal leer-

¹⁾ Alle volgende cijfers zijn ontleend aan het „Algemeen Verslag over het Onderwijs in Nederlandsch Indië 1916.“

lingen 293,931 waarvan 24,473 of 8,3⁰/₀ meisjes. Voor de Buitenbezittingen waren deze getallen 853 scholen, met 59,255 leerlingen, waarvan 12,3⁰/₀ meisjes ¹⁾. Op Java bestaan Volksscholen in alle residentieën, behalve in de Vorstenlanden. Het grootste aantal vindt men in de Preanger Regentschappen; er waren daar 735 scholen met 51,431 leerlingen, waarvan 10.417 meisjes of 18,3⁰/₀. Deze residentie is de grootste van geheel Java en heeft ook de talrijkste bevolking. Maar ook percentsgewijze is de toestand hier het gunstigste. Op de Buitenbezittingen vindt men volksscholen op Sumatra's Westkust, in Benkoelen, Palembang, Djambi, de Lampongs en op Riouw. Hier is het Sumatra's Westkust, die het beste figuur maakt; deze residentie alleen heeft 459 volksscholen met 32,775 leerlingen, waarvan 5901 meisjes of 18 ⁰/₀. Over het algemeen wordt de verhouding van het aantal meisjes tot dat der jongens gunstiger. Slechts 16,6 ⁰/₀ der leerlingen verliet de school, nadat zij die geheel met vrucht hadden doorlopen (zij ontvingen daarvan een certificaat). Op Java bedroeg dit cijfer 25 ⁰/₀. Het percentage der afschrijvingen is natuurlijk het hoogste in de laagste klasse, nl. bijna 29 ⁰/₀; in de 2de kl. 16 ⁰/₀, beide cijfers voor geheel Indië. Dit is zeker een zeer ernstig bezwaar; gelukkig dat ook deze cijfers jaarlijks gunstiger worden.

De kosten van het volksonderwijs, voor zoover ze door de centrale Regeering gedragen worden, inclusief die voor de Inspectie (f 292,620) bedroegen in 1916 f 1,201,789, dat is gemiddeld per school f 247 en per leerling f 3,45.

Van meer beteekenis is het te letten op de bijdragen der bevolking en de jaarlijksche subsidiën der Regeering. Om niet te uitvoerig te worden beperk ik mij tot Java. De bijdragen der bevolking aldaar worden gerangschikt onder drie hoofden, nl. 1) opbrengst van ambtsvelden, 2) padi, geldelijke uitkeeringen als anderszins en 3) schoolgeld; wat in natura gegeven wordt berekent men naar de waarde. Voor 1917 waren deze bijdragen geraamd op f 489,000. De Regeering daarentegen stond voor jaarlijksch wederkeerende uitgaven voor de scholen zelf f 608,278 toe (de kosten van opleiding der onderwijzers en der inspectie zijn hierin niet begrepen) d. i. per school (er werd voor 1917 gerekend op

¹⁾ In de opgave over 1916 ontbreken die uit de residentie Djambi; ik nam voor dit gewest die over 1915, die vermoedelijk iets te laag zijn.

4130 scholen) f 195, in plaats van de f 100, die men zich als maximum heeft gedacht.

Evenwel, van hoeveel belang deze cijfers ook zijn mogen, meer interesseert ons de vraag in hoeverre het beeld, dat den steller van de Leidraad voor oogen stond, werkelijkheid is geworden; waarbij dan, voor het geval het antwoord niet bevredigend mocht luiden, zich tevens een andere aansluit, nl. in hoeverre het werkelijkheid moet en kan worden.

„De school is een gemeentelijke instelling”. In deze aanvangsworden van den Leidraad is het beginsel uitgesproken, waarvan men bij de organisatie van wat nu voortaan in bizonderen zin „Volksonderwijs” heeten zou, is uitgegaan.

Er is eenige reden te vragen, wat men eigenlijk met deze uitspraak heeft bedoeld. Want onmiddellijk daarop volgt de medeeling, dat een aantal gemeenten zich kunnen vereenigen in zake de school. Daardoor komt de zaak toch wel heel anders te staan. Immers het is duidelijk, dat wanneer samenwerking van eenige gemeenten tot stand komt niet een hunner, maar een boven hen staande autoriteit de leiding in handen neemt. Trouwens, uit de beide eerste §§ van den Leidraad valt af te leiden, dat men zich toch eigenlijk den gang van zaken ongeveer als volgt denkt. De bedoelde hoogere autoriteit komt, naar welke aanleiding dan ook, tot het denkbeeld dat ergens het oprichten van een volksschool wenschelijk is, en onderzoekt nu, overeenkomstig de aanwijzingen, die de Leidraad hem daarvoor geeft, de mogelijkheid. Is die vastgesteld, dan eerst wordt de bevolking geraadpleegd, terwijl nog eens nadrukkelijk wordt uitgesproken (§ 3) dat en waarom dit noodig is. Het is dunkt mij wel heel duidelijk, dat den steller van het besproken Staatsstuk geenszins krachtige actie van de zijde der bevolking voor den geest heeft gestaan.

Maar er is meer dan dat. Over de rechtspositie, die de Inlandsche gemeente oorspronkelijk in de adat had, is men het eigenlijk nog niet eens; sommigen beweren, dat de aloude autonomie der Javaansche desa, die zoo vaak met nadruk op den voorgrond wordt gebracht, niet anders is dan fictie. Zeker is, dat in sommige deelen van Sumatra, wat daar van gemeentelijke organisatie bestond, door ons optreden is vernietigd geworden; ook dat er streken

zijn, waar men reeds van „Volksonderwijs” spreekt, maar de hoofden nog niet anders zijn dan familieoudsten, zonder eenig geografisch begrensde gebied en waar het creëren van een gemeentelijke organisatie buitengemeen moeilijk is. In elk geval, het Staatsblad, dat voor het eerst de werkzaamheden der Inlandsche gemeenten regelt, is van 1906 (No. 83) d.i. van hetzelfde jaar, waarin de nieuwe onderwijspolitiek werd ingeluid. Zoo werd dus de school verklaard tot een gemeente-instelling; maar wat de Inlandsche gemeente eigenlijk is, welke hare bevoegdheden zijn, dat is soms nog geheel onzeker; en wanneer deze, als in bovengenoemd Staatsblad, zijn omschreven, dan had men toch nog geen ervaring van den invloed, dien de nieuwe ordonnantie zou oefenen.

En ten slotte, men zal het er wel over eens zijn, dat van eenige zelfstandigheid van de Besturen der laagste Inlandsche rechtsgemeenschappen, aan wie men de voorziening in de behoefte aan het meest elementaire onderwijs opdroeg, nog geen sprake is. Wij zagen reeds, dat uit de opeenvolging der in den Leidraad behandelde onderwerpen blijkt, dat men toch eigenlijk het initiatief verwacht van andere dan de het naast bij de zaak betrokken autoriteiten. De Heer Ziesel, Inspecteur van het Inlandsch Volksonderwijs, deelde mij mede (en machtigde mij dit te publiceeren), dat overal de invloed van hoofden in het spel is, en dat het karakter van hun optreden alle mogelijke schakeeringen vertoont tusschen zachte aansporing en krachtig bevelen, zij het ook dat de poenale sanctie natuurlijk steeds ontbreekt; dat men echter ook zonder deze in Indië wel dwingen kan, is bekend.

Uit het bovenstaande mag worden afgeleid, dat het eigenlijk juist ware, indien de Leidraad begon niet met het constateeren van een toestand, waar nog heel wat op af te dingen is, maar met het aangeven van een richting, waarin gestuurd worden moet; dus bv. de school *moet* een gemeentelijke instelling *worden*. Dat men dit eigenlijk bedoeld heeft, wordt dan ook meermalen uitgesproken. In dien zin opgevat kan ik de zaak toejuchén. Een van de ernstigste bezwaren tegen den toestand, zooals die in ons vaderland nu reeds is en meer en meer worden zal, is zeker wel, dat ons volk van der jeugd af aan in verschillende groepen verdeeld wordt. Het zesjarige kind wordt naar een andere school gezonden dan dat van zijns vaders buurman, en leert al spoedig, dat de ander óf bedenkelijk bekrompen óf in hooge mate licht-

zinning is; in elk geval, dat er scheidsmuren zijn, die reeds in de kinderjaren geëerbiedigd moeten worden. Kan men dit voorkomen door de school te maken tot een gemeentelijke instelling, waar de godsdienstige kleur van de meerderheid der gemeentenaren praedomineert, en facultatiefstelling van godsdienstonderwijs en godsdienstige handelingen een andersgezinde beschermt, dan schijnt mij dit zeer zeker de overweging waard. De consequenties van dit systeem moeten dan echter goed onder de oogen worden gezien. Ik noem er eenige.

Vooreerst moet aan de gemeentebesturen de vrijheid gelaten worden de richting van het onderwijs te bepalen. Dit is hun recht, dat nadrukkelijk geëerbiedigd moet worden. Daaraan nu schijnt men in Indië niet te denken. Meestal wordt het als een vanzelfsprekende zaak beschouwd, dat de volgens de voorschriften van den Leidraad tot stand gekomen volksschool neutraal is. Er is geen enkel woord noch in den Leidraad noch in eenig ander over het Volksonderwijs handelend staatsstuk, dat ook maar eenigszins de hier voor de Besturen der Inlandsche rechtsgemeenschappen gestipuleerde vrijheid aan banden legt. Maar wij Nederlanders zijn er zoozeer in geslaagd den godsdienst terug te dringen van het terrein des openbaren levens, dat het de groote meerderheid der Europeesche ambtenaren in Indië moeite kost zich de mogelijkheid in te denken, dat eenig van de openbare macht uitgaand instituut minstens godsdienstig indifferentisme huldigen zou. Deze gang van zaken is des te meer bedenkelijk, om de reeds genoemde onzelfstandigheid van de Besturen der bedoelde Inlandsche rechtsgemeenschappen, bewust of onbewust legt de Europeesche ambtenaar hun zijn wil op. Er is hier dus een suggestieve macht waarmede wel nadrukkelijk rekening dient gehouden te worden, en die van de in de zaak betrokken Europeesche autoriteiten zeer groote omzichtigheid en zelfbeheersching eischt. Tot heden heeft het er allen schijn van, dat hiermede in het geheel geen rekening gehouden wordt.

Aan de andere zijde dient ernstig gewaakt tegen onderdrukking van minderheden; zoodra in eenige gemeente aanleiding bestaat tot het openen van een tweede school, moet ernstig onderzocht worden, of er wellicht aanleiding bestaat in deze de richting van een talrijke minderheid te laten praedomineeren.

Dat het systeem in beginsel het particulier initiatief buitensluit

stip ik hier slechts even aan; op dit zeker uiterst gewichtige punt kom ik later terug.

Intusschen, zooals gezegd, de school als gemeentelijke instelling is een toekomstbeeld. Nu is in de opvoeding een zekere anticipatie niet alleen geoorloofd, maar noodig. Een mensch wordt altijd min of meer, wat men van hem verwacht. Daarom moet een opvoeder tegenover zijn pupil altijd ietwat hoogere verwachtingen openbaren dan die, waartoe hij eigenlijk gerechtigd is; op deze wijze prikkelt hij gezonde eerezucht om de uitgesproken verwachting niet teleur te stellen, en haalt zijn pupil naar boven, hij voedt inderdaad „op” d.i. opwaarts en niet naar beneden, zooals zoo menig onhandig paedagoog doet door steeds te laken en nooit te prijzen. Christus zegt herhaaldelijk: „ga heen en zondig niet meer.” Zou hij, die „wist wat in den mensch was,” zich hier aan een illusie hebben overgegeven? Het komt mij niet waarschijnlijk voor. Maar wel, dat indien iets, dan zeker het door Jezus in den mensch gestelde vertrouwen een springader is geweest van nieuw leven.

Dat men dus van de Besturen der kleinste Inlandsche rechtsgemeenschappen (meestal de burgerlijke gemeenten) meer verwacht dan zij eigenlijk praesteeën kunnen, is op zich zelf geen bezwaar. Maar de anticipatie mag niet te ver gaan. De vraag, of men zich niet daaraan schuldig maakt, dringt zich wel heel ernstig op. Wij zagen reeds dat men eigenlijk dadelijk met de andere hand terug nam, wat men met de eene had gegeven. Er zijn op Java 4130 volksscholen voor 14,059 desa's; en „overal is de invloed der Hoofden merkbaar.” Dat de desabesturen nog maar heel weinig in te brengen hebben is wel duidelijk. Het kon wel niet anders. Een zoo teer volksbelang als de school mag men niet zonder meer overgeven aan de leiding van de hoofden der laagste Inlandsche rechtsgemeenschappen, die helaas nog zoo vaak toonen niet berekend te zijn zelfs voor veel minder gewichtige onderdeelen van hun taak. Geen der zake kundige zal ontkennen, dat het nog geruimen tijd zal duren eer men inderdaad de school als een „gemeentelijke instelling” zal kunnen erkennen en behandelen.

De Leidraad constateert verder, dat de school niet mag zijn „een opgedrongen lastpost,” maar moet wezen een „vrijwillig bekostigde instelling en een gewaardeerd bezit.” Toen deze woorden geschreven

werden meende men, dat het verlangen naar onderwijs reeds zoo algemeen was, dat met het beginsel van vrijwilligheid ernst kon worden gemaakt. De praktijk heeft echter talrijke en bittere teleurstellingen opgeleverd. „Overal“ zegt de Heer Ziesel, „is invloed der hoofden in het spel.“

Dat beteekent minstens, dat omtrent het vrijwillig karakter der onderwijsactie niets met zekerheid te zeggen is. Eigenaardig is trouwens, dat telkens in de Tweede Kamer geklaagd wordt over den tragen vooruitgang van het aantal scholen, en dat dan de Minister zich niet op den volkswil beroept, die nog niet meer scholen reclameerde. Men krijgt wel eens den indruk, dat er in deze zaak op bedenkelijke wijze met woorden wordt gespeeld. Intusschen, laat ons eens aannemen, dat inderdaad de school met haar lasten geheel vrijwillig wordt aanvaard. Dan rijst toch de vraag, of niet dat vrijwillig karakter spoedig zal zijn vergeten en de bijdragen voor de school het karakter zullen aanemen van een belasting. Inderdaad is men reeds zoover, dat overwogen wordt aan de zaak officieel dit karakter te geven en dus te breken met het denkbeeld eener „vrijwillig bekostigde instelling“. En nu rijst toch wel zeer ernstig de vraag, of deze methode om de school burgerrecht te verschaffen de ware is. Men stelle zich voor in Nederland een „Zwecksteuer“ voor de school! Hoeveel oppositie zou ze wekken! En wanneer men het liet aankomen op vrijwillige bijdragen, hoeveel scholen zouden er dan wel in Nederland zijn? Ik kan wel eens medelijden hebben met de Inlanders, aan wie een school wordt opgedrongen, die zij zelf betalen moeten, en die dan ook nog deze nieuwe instelling moeten beschouwen als een „gewaardeerd bezit“, niet als een „opgedrongen lastpost“.

De zaak wordt des te bedenkelijker, om dat nu het meest elementaire onderwijs, bestemd voor degenen, die nog het minst van deszelfs waarde doordrongen zijn, door de belanghebbenden zelf moet worden bekostigd, terwijl de tweede klasse (standaard)school bijna geheel uit de openbare middelen wordt betaald, zoodat dus ook de eerstgenoemden daarvoor in den vorm van belasting hun bijdrage moeten offeren. Ik geef toe, dat de toestand historisch zoo geworden is, en dat men reeds, door het heffen van schoolgeld, tracht daarin eenige verandering te brengen. Maar daar tegenover staat, dat nog in 1913 de salarissen der onderwijzers aan deze scholen niet onbelangrijk werden verhoogd,

een maatregel, die n.b.m. althans niet in geheel Indië noodig was.

Subsidies der Regeering voor de volksscholen zijn, zij het dan ook als tijdelijke maatregel, mogelijk. Blijkens ontvangen informatie evenwel worden ze algemeen toegekend, en wij zagen (pag. 215) dat op Java het gemiddelde bedrag bijna het dubbele is van wat men zich heeft voorgesteld. Ook in dit opzicht is dus de gang van zaken anders dan men heeft verwacht.

Bizonder sympathiek is het beeld van den dorpsonderwijzer, dat de Leidraad ons teekent. Maar helaas, de werkelijkheid laat nog veel te wenschen over. Men heeft vaak gebrek aan kandidaten en moet zich tevreden stellen met jongelieden, die van elders gekomen zijn, vreemdeling blijven in de dessa, waar de school staat, en zoo spoedig mogelijk zich elders een betere positie zoeken te verwerven.

Dat het leerplan te omvangrijk is, zal wel niemand beweren. Het is wel jammer, dat men is uitgegaan van de stelling, die als een axioma schijnt te gelden, dat de school een inrichting is, waar lezen, schrijven en rekenen geleerd worden. De geaardheid der West-Europeesche volken is nu eenmaal een andere, dan die der Austronesische; en de maatschappelijke toestanden verschillen zeer aanmerkelijk. Men had wel eens ernstig mogen overwegen, of wel de leerstof, die in Europa gebruikelijk is, voor het Austronesische kind de meest aanbevelenswaardige is. Intusschen, ik erken, dat er weinig kans is op een positief antwoord op deze vraag althans dat men tot de conclusie zou zijn gekomen, dat er niet veel anders mogelijk is dan de oude paden te bewandelen. Het meest waarschijnlijk is misschien, dat men tot de overtuiging zou zijn gekomen, dat de leerstof er heel weinig toe doet, en alle nadruk gelegd moet worden op de persoonlijkheid van den onderwijzer en den invloed die van hem uitgaat. Hoe dit zij, het komt mij voor, dat de ernstigste bezwaren tegen het volksonderwijs niet aan het leerplan kunnen worden ontleend.

De werkelijke toestand beantwoordt dus nog niet aan hetgeen men zich, blijkens den Leidraad, heeft gedacht. N. b. m. is er reden dit stuk zelf nog eens te herzien.

Dat de Regeering er ernstig naar streeft de school onder de Inlandsche bevolking burgerrecht te verschaffen, schijnt mij juist

gezien. Althans wanneer men haar in de eerste plaats beschouwt als opvoedingsinstituut en niet als middel tot het aanbrengen van kennis. Aan de laatste bestaat onder de laagste klasse der Inlandsche bevolking slechte weinig behoefte, althans, men is zich van die behoefte nog niet bewust. Dit is wel zeer duidelijk gebleken uit de geschiedenis van het Inlandsche Onderwijs van 1871 tot 1906. Destijds was het onderwijs bijna gratis. Er werd een klein schoolgeld geheven van degenen, die tot betalen in staat waren, maar ook van die verplichting kon men ontslagen worden door gratis een schoolgebouw op te richten, een zeer gering offer voor een Inlandsche gemeente. En hoevelen, of liever hoe weinigen, hebben gebruik gemaakt van de toen zoo ruimschoots aangeboden gelegenheid! Hoe vaak is het niet gebeurd, dat scholen, met groote ingenomenheid begroet en met instemming der bevolking geopend, na eenige jaren wegens totaal gemis aan belangstelling weder gesloten moesten worden. En nu is de toestand over het algemeen genomen nog niet anders. Er zijn naar het schijnt streken, waar de school burgerrecht heeft verkregen: men noemt vooral de Padangsche Bovenlanden en sommige gedeelten van de Preanger. In het bijzonder moeten ook de gekerstende streken genoemd worden; daar beschouwt men minstens de school als een kenteeken van het Christen zijn, dat men niet zou willen missen; in toenemende mate getroost men zich daar offers voor de school. Maar voor het overige wordt door bevoegden (aan de boven geciteerde woorden van den Heer Ziesel kunnen die van vele andere met plaatselijke toestanden bekende autoriteiten toegevoegd worden) erkend, dat meestal de school staat of valt met den invloed der Europeesche of (en) Inlandsche autoriteiten en dat ze wel degelijk in de meeste gevallen voor de bevolking is „een opgedrongen lastpost.” De verdedigers der tegenwoordige onderwijspolitiek der Regeering beroepen zich niet zoozeer op de stemming der groote menigte, als wel op de wenschen, die voor haar door ontwikkelde en op den voorgrond tredende Indiërs worden uitgesproken. Zonder de beteekenis van deze stemmen ook maar eenigszins te verkleinen meen ik echter, dat ze in dit geval niet zonder beneficie van inventaris mogen worden aanvaard; de vraag is of de desaman behoefte heeft aan en *verlangt naar vermeerdering van kennis*, en juist dienaangaande geven bedoelde autoriteiten niet het noodige licht.

Maar de zaak komt heel anders te staan, wanneer men zich realiseert, dat de school niet allereerst is een middel om kennis te verspreiden, maar een opvoedingsinstituut. Laat ons eens aannemen, dat een leerling eener volksschool, eenige jaren nadat hij die inrichting heeft verlaten, al zijn daar verkregen kennis vergeten heeft; dus niet meer kan lezen of schrijven en ternauwernood (het is haast ondenkbaar) uit het hoofd kan berekenen hoeveel hij moet betalen voor stel 10 lucifersdoosjes à 1 cent. Zijn daarom de jaren, op de schoolbanken doorgebracht voor hem verloren? Ik meen allermint. Meer nog, ik meen dat het voornaamste, dat de school hem moet leeren, als het eenmaal zijn eigendom is geworden, nooit meer voor hem verloren *kan* gaan. De leerling is eenige jaren lang geregeld op tijd naar school gegaan, heeft zich daar gesteld onder de tucht van den onderwijzer, heeft zich moeten inspannen om lezen, schrijven en rekenen te leeren. Deze inspanning is veel meer waard dan de daardoor verkregen kennis, van hoeveel beteekenis deze laatste overigens ook zij. De leerling ondergaat daardoor een „training”, waarvan het resultaat niet in cijfers is uit te drukken, die bij den een meer resultaat zal hebben dan bij den ander, maar die nooit geheel vruchteloos kan zijn. De beteekenis hiervan gevoelt men te meer, wanneer men bedenkt hoezeer in het Inlandsch huisgezin (is het in Europa zooveel beter?) de opvoeding wordt verwaarloosd. Voor den Staat is het eigenlijk van nog meer beteekenis, dat zijn burgers worden *opgevoed* dan dat zij *onderwezen* worden. Overigens vormen deze beide geen tegenstelling; door te onderwijzen en tot inspanning van eigen kracht te bewegen *voedt* de onderwijzer zijn leerlingen *op*. Het is maar de vraag of hij zich van het eigenlijk doel van zijn arbeid ten volle bewust is. ¹⁾ Maar hoe dit zij, wanneer men het paedagogisch doel der school op den voorgrond stelt blijkt nog meer hoezeer het onderwijs een voorwerp moet zijn van Staatszorg. Daarom, ook al verwacht ik van de school niet *alle* heil, schaar ik mij van harte

1) Dat daaraan helaas heel veel ontbreekt, dat het onderwijs vooral in Nederland nog steeds staat in het teken der Aufklärung en op bedenkelijke wijze intellectualistisch gekleurd is, werd menigmaal door meer bevoegden dan ik betoogd. In Indië is het zeker niet anders. Kennis aanbrengen is veel gemakkelijker dan opvoeden.

onder degenen, die zich verheugen over de steeds toenemende belangstelling voor dit gewichtig volksbelang in Indië.

De vraag is nu, of de door de Regeering genomen maatregelen, wier waarde wij, nu ze 10 jaren in werking zijn geweest beter kunnen beoordeelen, geschikt mogen geacht worden om het beoogde doel, het inburgeren der school, te bereiken. Bij den eersten aanblik maken ze een gunstigen indruk; maar uit hetgeen van de toepassing bekend werd bleek reeds, dat er reden is hier en daar een vraagteeken te plaatsen.

Men heeft de school niet willen opdringen, en meende dat het ook niet noodig zou zijn. De ervaring heeft helaas bewezen, dat men zich vergiste; zooals de zaak nu staat is de school in de meeste gevallen een „opgedrongen last” en nog allesbehalve een „gewaardeerd bezit”. Men heeft dus, en wel op een zeer belangrijk punt, een andere methode gevolgd dan bij den aanvang bedoeld was. Dat men zich daarvan voldoende rekenschap heeft gegeven, zich de vraag gesteld of men ook met de nieuwe methode zou komen, waar men wezen wilde, blijkt althans niet.

Toch was daarvoor inderdaad wel reden. Men beroept zich er op, dat wij als kleine kinderen door onze ouders gedwongen werden naar school te gaan en hun nu daarvoor dankbaar zijn. Maar wat van een individu geldt, dat is daarom nog niet op een volk van toepassing. De resultaten der school zijn te weinig tastbaar; ze zullen niet spoedig een geheel volk overtuigen. En terwijl men daarop zit te wachten, maakt men zich zelf de taak moeilijker door de school op te dringen en tegen haar ontstemming te wekken.

Die ontstemming wordt natuurlijk in niet geringe mate gevoeld door de geldelijke offers, die voor de school worden gevraagd en die men nu officieel het karakter van een belasting wil geven. Een zwecksteuer dus; In Europa denkt men daar niet aan; in Indië heeft men er geen bezwaar tegen ze te heffen van een volk, dat voor het beoogde doel nog heel weinig voelt.

Het dwangstelsel is bevorderd, heeft vooral zijn pijnlijk karakter verkregen, doordat de Regeering de zorg voor het meest elementaire volksonderwijs aan de laagste Inlandsche rechtsgemeen-

schappen heeft opgedragen en de (volks)school tot een „gemeentelijke instelling” heeft gemaakt. Dat daarvan feitelijk niet zoo heel veel terecht komt, heb ik boven trachten aan te toonen. Ook dat men de gemeentebesturen voor een taak stelde, waarvoor ze in de eerste tientallen van jaren nog niet bekwaam zullen zijn.

Had men de zaak gehouden in handen van het centrale gezag, dan zou men aan vele der nu gevoelde bezwaren zijn ontkomen. Men zegt, dat dit de kosten niet kon dragen. Dit antwoord is m. i. slechts ten deele juist. Het is waar, dat het oprichten en onderhouden van een schoolgebouw met het noodige meubilair, liefst ook van woningen voor het onderwijzend personeel, veel goedkooper is en dus van de bevolking veel minder lasten vordert, wanneer het geschiedt door de gemeentebesturen dan wanneer de centrale Regeering zich daarmede belast. Bovendien, wanneer men zich er toe bepaalt voor dit doel bijdragen van de bevolking te heffen, dan wordt het gevaar voor het wekken van stemming tegen de school veel geringer. Nu reeds geeft de Regeering subsidie (die niet eens altijd een renteloos voorschot, dat teruggevorderd worden moet, behoeft te zijn) voor het aanschaffen van die bouwmaterialen, die in de desa niet te krijgen zijn dan voor geld, b. v. spijkers, sloten, enz. De bevolking behoeft dus alleen voor die materialen te zorgen, die zij voor het grijpen heeft. En tegen eenige dagen onbetaalden arbeid bestaat, vooral voor dit doel, geen overwegend bezwaar. De bevolking werkt voor iets tastbaars, er verrijzen gebouwen, die haar eigendom zijn. En de jaarlijks voor onderhoud terugkeerende lasten zijn niet zwaar. Maar de zaak komt geheel anders te staan, als men jaarlijksche bijdragen vordert voor het salaris van het personeel. Dat les geven ook werken is, beseft een gewone desaman niet onmiddellijk. Ik zie niet in, waarom daarvoor de gemeente wél, de centrale Regeering echter geen belasting heffen kan. Dat dan de school mede bekostigd wordt door hen, die daarvan niet profiteeren, schijnt mij geen bezwaar; elke desa, die bereid is de noodige gebouwen op te richten, kan dadelijk in het genot van dezelfde voorrechten gesteld worden. Trouwens, zoo heel veel verschilt het hierboven aanbevolen systeem niet van het nu gevolgde. De centrale Regeering geeft nu toch reeds voor het salaris van het personeel bijdragen, die meestal de als maximum gestelde f 100.- overtreffen, en gemiddeld bijna het dubbele bedragen.

Gelooft men waarlijk, dat de tijd nabij is, dat deze subsidiën kunnen worden ingetrokken? Laat men niet blijven vasthouden aan een systeem, dat nu reeds onuitvoerbaar is gebleken, en waartegen bovendien principiële bezwaren bestaan.

Zeker is dat, wanneer men van den aanvang af het andere systeem had toegepast, het aantal scholen thans geringer zou zijn dan nu. Maar dit zou voor de zaak zelve veeleer een voor- dan een nadeel zijn. Voor het welslagen der geheele onderneming is van overwegende beteekenis, dat het beeld van den dorpsonderwijzer, zooals de Leidraad ons dat teekent, werkelijkheid worde. Hij zij de meerdere *onder zijns gelijken*, een landbouwer onder de landbouwers, hun aller vriend en raadsman, zich onder hen thuis gevoelende en niet naar hoogere dingen trachtende, iemand die zich ook voor de administratie der desa-aangelegenheden onmisbaar weet te maken. Waarom komt er van dit aantrekkelijke beeld niets terecht? Omdat men veel te veel haast maakt. Men vergeet, dat de volksschool allereerst moet zijn een opvoedingsinstituut; men verlangt, dat zij „Verlichting” brenge, en wel hoe eerder hoe beter. Nu doet het er ook niet zooveel toe wie de onderwijzer is; als hij maar over een zekere hoeveelheid kennis beschikt is de zaak in orde; en gaat hij, dan vervangt men hem door een ander, die even geleerd is. Dit alles gaat veel gemakkelijker dan een dorpschoolmeester te zoeken of te laten opleiden, die aan de door den Leidraad gestelde eischen beantwoordt. Maar.....men krijgt op deze wijze dan ook een caricatuur van een volksschool. Waarom worden toch telkens allerei mooie en goede plannen in de war gestuurd door overhaasting? De opvoeding van een kind duurt jaren en eischt geduld; de opvoeding van een volk duurt misschien wel evenvele tientallen van jaren en eischt nog heel wat meer geduld.

De opvoeding van een volk! En het gaat hier om talrijke volken, die in een zeer uiteenlopend stadium van ontwikkeling verkeerden. Is een Staat eigenlijk wel het meest aangewezen lichaam om die ter hand te nemen?

Zeër zeker beschikt hij en hij alleen over middelen, die bij het opvoedingswerk onmisbaar zijn. Elk verstandig paedagoog zal invloed trachten te oefenen op het karakter van zijn pupil,

opdat hij leere zich zelf te beheerschen en zodoende zijn goede karaktereigenschappen tot ontplooiing komen; maar de opvoeder zal tevens er voor waken, dat de uitwendige omstandigheden zoo gunstig mogelijk zijn en de pupil niet meer dan onvermijdelijk is in verzoeking kome. Kort gezegd, een opvoeder werkt van binnen naar buiten, maar ook van buiten naar binnen. Het is niet altijd mogelijk beide methoden, die in een goede opvoeding evenzeer onmisbaar zijn, door een enkel persoon te laten toepassen; immers bij den eene treedt overreding op den voorgrond, bij den andere dwang. Voor een onontwikkelde is het vaak moeilijk beide uiteen te houden; hij miskent menigmaal de bedoeling van een vriendelijken raad uit den mond van hem, van wien hij zoeven nog een bevel hoorde.

Dit laatste geldt vooral van volken, speciaal van volken als de bewoners onzer Koloniën. Voor hun opvoeding is dwang onmisbaar; natuurlijk is de Staat het lichaam, dat dit element vertegenwoordigt en als zoodanig is hij voor het werk, dat hier gedaan moet worden, onmisbaar. Daarmede is natuurlijk niet gezegd, dat hij niet ook het middel der overreding moet trachten toe te passen. Maar wel dat de Indiërs die nu eenmaal er aan gewend zijn door hun Overheid gedwongen te worden, haar vermaningen onwillekeurig als bevelen beschouwen. ¹⁾

Daarom is het van zoo groote beteekenis, dat het Nederlandsche volk niet alleen door officieele personen de Indiërs tracht op te voeden, maar dat ook particuliere vereenigingen daaraan deelnemen. Opvoeden is nu eenmaal een werkzaamheid van teederen aard; wie het goed wil doen moet zooveel mogelijk op intiemen voet leven met zijn pupil. Den Regeeringsambtenaar nu wordt dit wel zeer moeilijk gemaakt. De bevolking weet heel goed, dat ernstig gerekend moet worden met wat hij zegt, want desnoods zet hij kracht bij aan zijn woorden door soldaten te laten optreden. Dit

1) Wat van het Gouvernement komt is voor den Indiër steeds „prentah.” Een vermaning noemt hij prentah aloes (letterlijk: een mooi bevel); een eigenlijk bevel noemt hij prentah kras (letterlijk: een krachtig bevel). In Maleische geschriften wordt van een vorst nooit gezegd dat hij spreekt (kata) maar steeds dat hij beveelt (titah). Als een Europeaan een kampong-hoofd vraagt hem aan dragers te helpen, dan brengt deze het aan zijn minderen over met de woorden: toean soe-roeh, d. i. meneer beveelt.

begunstigt niet de intimiteit. Dat zij dergelijke krachtmiddelen van den particulier niet te vreezen heeft, weet de bevolking zeer goed.

Speciaal op het gebied van het onderwijs is de medewerking van particulieren van zooveel gewicht. De Regeering acht zich verplicht op Haar scholen godsdienstige neutraliteit te handhaven, en verwaarloost daardoor een belangrijk element in de opvoeding. Nu zullen zeker particuliere vereenigingen, die de school uitsluitend als propagandamiddel voor de een of andere godsdienstige overtuiging willen gebruiken, in Indië vermoedelijk steeds, vooral onder Mohammedanen met moeilijkheden te kampen hebben. Maar tegen dezulken heeft de Regeering zich reeds gewapend door den eisch der facultatiefstelling van het godsdienstonderwijs en der godsdienstige verrichtingen. Vereenigingen, die dezen eisch aanvaarden, en die niettemin in de school een godsdienstig beginsel willen doen praedomineeren, dat niet door de ouders der leerlingen wordt aanvaard, zullen steeds zich ernstig moeten inspannen om door te dringen in den geest van den godsdienst dien deze ouders wel belijden. Daardoor vullen zij een leemte, die het opvoedingswerk der Regeering aankleeft. Haar optreden werkt ontbindend op de godsdienstige overtuigingen des volks, zonder die in nieuwe banen te leiden. Het is noodig, dat particuliere vereenigingen deze taak, die de Regeering niet kan vervullen, overnemen.

Ik ga echter op dit punt, dat velen misschien zeer betwistbaar voorkomt, niet verder in; het is belangrijk genoeg voor afzonderlijke behandeling. En ik heb het niet noodig om te betoogen, dat de medewerking van particulieren vooral op het gebied van het onderwijs voor de Regeering van grooote beteekenis is. Uit den zoo vaak genoemden Leidraad blijkt, dat zij angstvallig allen dwang in zake het oprichten van volksscholen heeft willen vermijden. Toch is zij in die richting gedrongen. Daar over behoeft men zich niet te verbazen. Een goed kenner van den Inlander, Dr. N. Adriani, heeft eens gezegd, dat deze in den Europeaan steeds den schoolmeester oproept. Ik zou nog een stap verder willen gaan en zeggen: ook den heerscher. Een inlander is zoozeer gewend bevelen te ontvangen, dat hij er om vraagt, wanneer hij ze niet ontvangt van dengene, dien hij op eenig gebied als zijn meerdere beschouwt. Door middel van overreding een geheele onderwijsorganisatie op touw te zetten is voor Regeeringsambtenaren, hoe ernstig en oprecht ook hunne bedoelingen zijn, een zeer zware taak. Dat men onwillekeurig tot

dwang is overgegaan, is waarlijk geen wonder. Toch bestaat er reden te vreezen, dat daardoor het welslagen van het volksonderwijs ernstig in gevaar wordt gebracht.

Naar mijn bescheiden meening is dan ook van de grootste beteekenis dat men zooveel maar immer mogelijk van het dwangstelsel tot dat der overreding terugkeere. Daarmede bedoel ik niet alleen een andere houding, door de ambtenaren aan te nemen; uit het bovenstaande blijkt, dat dit weinig zou baten, omdat de bevolking toch hare eigene interpretatie der Regeeringsbedoeling er op na houdt. Maar m.i. moet openlijk gebroken worden met den eisch, dat de kosten van het volksonderwijs door de belanghebbenden worden gedragen. Laten zij de gebouwen en het meubilair leveren en onderhouden; daarvoor is inderdaad veel te zeggen. Maar laat de centrale Regeering de jaarlijksche uitgaven, vooral de salarissen van het personeel, voor Hare rekening nemen. Een desa (kampoen) of complex van desa's ontvangt dus, wanneer zij voor gebouwen enz. zorgt, van de Regeering het salaris van de(n) onderwijzer(s). Op deze wijze zal de bevolking veel eerder gevoelen, dat haar een weldaad wordt bewezen, en niet een last opgelegd.

In hoeverre terwille daarvan nu ook de stoute verklaring: „de school is een gemeentelijke instelling,” moet worden verloochend, waag ik hier niet te beslissen. Ze wordt, wanneer de salarissen voor rekening der centrale Regeering komen, nog meer dan nu reeds het geval is een leus veel meer dan een realiteit. Maar dat ze als leus gevaarlijk kan zijn, omdat ze al te zeer anticipeert, meen ik te hebben aangetoond.

Hoe dit zij, wanneer door het betalen der salarissen door de centrale Regeering de band van Deze met de volksschool hechter is geworden, dan zal het ook gemakkelijker vallen ruim baan te laten voor het particuliere initiatief. Principiël heeft men dit nu eigenlijk op zijde gezet. De Regeering heeft, zoo wordt herhaaldelijk geconstateerd, *het volksonderwijs opgedragen aan de laagste Inlandsche rechtsgemeenschappen*. De Regeering acht zich dus gerechtigd over dit onderwijs te beschikken en te decreteeren wie het zal geven. Men antwoorde niet, dat het geven van onderwijs, ook van volksonderwijs op eigen kosten of voor eigen risico geheel vrij blijft; wanneer de openbare kassen aan dit particulier volksonderwijs geen bijdragen mogen schenken, dan beteekent

deze vrijheid niets; er wordt dan aan de particuliere school een concurrentie aangedaan waartegen zij niet opgewassen is. Ook beroepe men zich niet op terreinen, waar de Staat de hulp van het particulier initiatief reeds heeft ingeroepen of bereid is dit te doen. Vooreerst moet volgens het beginel: „de school is een gemeentelijke instelling” het initiatief daartoe eigenlijk van de gemeente, subsidiair van een andere „laagste” Inlandsche rechtsgemeenschap uitgaan. Maar vooral deze laatste zoowel als de Staat kan zoodanig verzoek onmiddellijk intrekken, en dan staat het particulier initiatief onmiddellijk op straat. Dit laatste is zeer bedenkelijk omdat, zooals ik meen te hebben aangetoond, juist in een land als Indië het particulier initiatief op het gebied vooral van het volksonderwijs zoo belangrijke diensten heeft bewezen en nog kan bewijzen. Alleen waar het particulier initiatief arbeide is tot heden de school ingeburgerd. En om dat „inburgeren” is het te doen. Daarom moet m. i. elk middel worden aangegrepen waardoor principieele of feitelijke uitsluiting van het particulier initiatief op het gebied van het volksonderwijs wordt voorkomen en veeleer alles worden gedaan wat mogelijk is om het aan te wakkeren.

Met opzet sprak ik herhaaldelijk van „particulier initiatief.” Ik kan het niet helpen. dat tot nu toe bijna uitsluitend de Zending als zoodanig optreedt. Maar ik hoop, dat men in het bovenstaande heeft gevoeld, dat ik niet alleen voor haar pleit. Al ben ik overtuigd, dat zij om haar godsdienstig karakter een voorsprong heeft, ik heb niettemin met blijdschap begroet ontwakend particulier initiatief van andere zijde (Kartinischolen) en zal mij verblijden als soortgelijke pogingen ook voor het volksonderwijs worden ondernomen. Ik kan niet nalaten mijn verbazing er over uit te spreken, dat zoovelen, die reeds tientallen van jaren roepen om volksonderwijs in Indië, nog niet zelf de hand aan den ploeg hebben geslagen om de h. i. trage Regeering tot activiteit te prikkelen. En ik geloof dat, een particuliere vereeniging, ook al is ze religieus geheel „neutraal”, toch een krachtigen voorsprong zou hebben op de Regeering en nuttig werk zou kunnen doen, omdat zij zou moeten overreden en niet zou kunnen dwingen. Voor een eerlijke concurrentie met zoodanige tegen(mede?)standers ben ik als zendingsman allermint bevreemd. Concurrentie

met de Regeering, die de koorden der beurs houdt, acht ik daarentegen zeer bezwaarlijk. Men heeft reeds lang verstaan, dat voor de ontwikkeling van Indië's materiele hulpbronnen het particulier initiatief onmisbaar is. Laat men eindelijk eens begrijpen, dat ook op geestelijk en intellectueel gebied het Staatsmonopolie verderfelijk is.

Weltevreden, 13 December 1917.

De Volkshuisvesting in Nederlandsch-Indië.

door L. J. M. FEBER.

In Europa is het hoofdzakelijk de ontwikkeling der groot-industrie geweest en de daarmee gepaard gaande snelle aanwas der bevolking van bepaalde centra ten koste van die van het platte land, die het vraagstuk der woningvoorziening en in het bijzonder dat van de volkshuisvesting tot een ingewikkeld probleem heeft gemaakt.

Voor Indië kan de oorzaak van den woningnood niet, zooals in Europa, bijna uitsluitend gelegen zijn in een bevolkingsverschuiving vanuit het binnenland naar enkele groote centra, waar de industrie zich op eene met Europa vergelijkbare schaal ontwikkelde. Een zoodanige ontwikkeling toch van de groot-industrie, gepaard met eene verplaatsing van het zwaartepunt van het algemeen bedrijf van den landbouw daarheen, heeft hier niet plaats gehad. Weliswaar heeft juist de landbouwindustrie (suiker, koffie, rubber, enz) een zeer hooge vlucht genomen, doch deze heeft zich over zeer vele centra in het landelijke verspreid, terwijl hier de werkgevers zelf om bedrijfsredenen voor de huisvesting van de Europeesche, en waar de bedrijfseischen dit meebrengen, ook van de inlandsche werknemers hebben gezorgd.

Indirekt echter is de evenbedoelde ontwikkeling van de cultures wel degelijk de aanleiding tot een woningnood op verschillende groote zoowel als kleine plaatsen in den archipel. Beschouwen wij het aldus ontstane woningvraagstuk op de eerste plaats ten aanzien van de Europeanen, dan valt er op te wijzen, dat de economische onwikkeling van het land een zeer groote uitbreiding van de bestuursbemoeyenis noodig maakte, waardoor een plaatselijke vermeerdering van het aantal ambtenaren noodig werd. Men bedenke hierbij, dat, vooral op de Buitenbezittingen de toestrooming van Europeesche en hoogere inlandsche ambtenaren

zich vaak richtte naar plaatsen, die kort daarvoor geheel als dessa waren te beschouwen en waar een behoorlijke gelegenheid tot huisvesting voor die landsdienaren derhalve geheel ontbrak. Maar ook voor de kleinere binnenplaatsen op Java mag als regel worden gesteld, dat de woningnood tot hoofdoorzaak heeft de toestrooming van het ambtelijk element, van welken woningnood de particulieren uit den aard der zaak den terugslag ondervinden.

Op de hoofdplaatsen, waar met uitzondering van Batavia de ambtenaren een kleiner percentage van de Europeesche bevolking uitmaken, ontstond eveneens een woningnood, die is toe te schrijven aan den aanwas der Europeesche bevolking in verband met de ontwikkeling van handel en bedrijf, die hierin de behoeften der cultures volgden.

Een andere aanleiding tot den woningnood onder beter gesitueerde Europeanen op de evenbedoelde plaatsen was de opheffing van het wijkensstelsel, waardoor den meer gegoeden Chineezzen de gelegenheid werd geopend om zich in de Europeesche wijken te vestigen, van welke gelegenheid zij tegen vaak zeer aanzienlijke geldelijke offers gebruik maakten. Behalve doordat door bovenvermelde oorzaken het normale evenwicht tusschen vraag en aanbod ten aanzien der woningen verloren ging, waardoor eene opdrijving der huurprijzen mogelijk werd, is deze opdrijving ook bevorderd, doordat het huizenbezit voor een groot deel in handen is geraakt van kapitaalkrachtige Chineesche en Arabische en ook Europeesche eigenaren, die zich niet ontzien van den bestaanden noodtoestand gebruik en misbruik te maken.

De voorgaande beschouwingen kunnen ook geacht worden te gelden ten aanzien van de hoogere inlandsche ambtenaren en den kleinen kring van gegoede inlanders, voor wie, afgescheiden van de vraag of eene unificatie in de huisvesting noodig en nuttig is, bouwweischen gelden, die de aan de Europeesche woningen te stellen eischen nabij komen dan wel daaraan geheel gelijk zijn.

Anders is het gesteld met den woningnood onder de massa der inlandsche bevolking, waartoe in het onderwerpelijk opzicht ook de lagere inlandsche ambtenaren en beambten vallen te rekenen.

Op de eerste plaats is de verschuiving daarvan als gevolg van de algemeene bedrijfsontwikkeling en de daarmee gepaard gaande uitbreiding der bestuursbemoeienis relatief zeer veel geringer dan die bij de Europeesche bevolking is opgetreden. Terwijl uit bo-

venbedoelde oorzaken een abnormale aanwas van de Europeesche bevolking der hoofdplaatsen en van bepaalde in of nabij centra van landbouwindustrie gelegen binnenplaatsen voortvloeide, kan de aanwas der inlandsche bevolking op die plaatsen in het algemeen, enkele volstrekt nieuwe vestigingen op de Buitenbezittingen daar gelaten, niet als abnormaal worden beschouwd. De toestrooming van volk, die met meergenoemde verschijnselen in verband staat, verdwijnt als het ware in de normale bevolkingstoename door het verschil van geboorte en sterfte.

Dit wil echter niet zeggen, dat in den bestaanden toestand zou mogen worden berust, waar de onderzoekingen der laatste jaren, ingesteld sedert men tot het besef kwam, dat de opheffing der inlandsche volkskracht vooral door verbetering der hygiënische toestanden is te bereiken, hebben aangetoond, dat die toestand verbetering eischt. Nu kan het echter als vaststaand worden aangenomen, dat de inderdaad op vele plaatsen onhoudbare wantoestanden op hygiënisch gebied niet *in de eerste plaats* het gevolg zijn van de minderwaardige constructie en inrichting der woningen, maar van hun ongezonde ligging, de slechte watervoorziening en faecaalafvoer en de opeenhooping der woningen in de kampons op de grootere plaatsen. Alleen wat betreft de pest, treedt het zeer nauw verband tusschen de hygiënische geschiktheid eener woning en hare constructie op den voorgrond.

Van een ongezonde overbevolking der woningen zelf kan, met uitzondering van sommige kampons op de grootste hoofdplaatsen, niet in die mate sprake zijn als in Europa, daar de factor van beschikbare ruimte en oppervlak per bewoner in verband met het klimaat en de levenswijze van den inlander voor diens huisvesting minder meetelt dan in Europa.

Van een eigenlijken woningnood in dien zin, dat den menschen eenvoudig geen woning ter beschikking staat, kan dan ook in de inlandsche wereld niet worden gesproken. Alleen het gemis aan huisvesting voor de vlottende koeliebevolking in de groote handelscentra, met name te Soerabaia, kan als een woningnood in den letterlijken zin worden aangemerkt. Wel worden ook de huurprijzen voor de inlandsche woningen opgedreven, waarin aanleiding zou kunnen worden gevonden om het initiatief tot het zich onttrekken aan die opdrijving door middel van onderlingen bouw van goede en goedkoope woningen in voorkomende gevallen te steunen.

Uit het bovenstaande volgt, dat de oplossing van het woningvraagstuk, voorzoover betreft den inlander, in de eerste plaats moet worden gezocht in de richting van assaineering. Hieruit volgt tevens, dat het de laaggelegen en tevens dicht bevolkte en ongezonde centra zijn, die het eerst en dringendst verbetering eischen.

Hieronder vallen dan in de eerste plaats de drie hoofdplaatsen Semarang, Soerabaia en Batavia. Echter is hiermede niet gezegd, dat met assaineering alleen en zonder meer een ideale toestand kan worden bereikt. Het ligt voor de hand, dat de inlandsche woning in haar tegenwoordigen vorm maar al te geschikt is voor vervuiling en verval, waardoor in tijden van epidemieën ziektekiemen welig kunnen tieren. Verder is de inrichting der kampongs met hun dicht bijeen gepakte, en onregelmatig door elkaar gelegen huizen, gebrekkige afwatering en onvoldoende toegangswegen te veroordeelen op hygiënische gronden en ook met het oog op brandgevaar, politiebewaking, enz. Evenwel ware het bedenkelijk om, uitgaande van een idealen norm voor inlandsche woningen en kamponginrichting, tot onbewoonbaarverklaring op groote schaal over te gaan.

Het bij de tenuitvoerlegging der Nederlandsche woningwet gebeurde behoort een waarschuwing te zijn, dat op evenbedoelde wijze licht een woningnood zou worden in het leven geroepen; de woningvoorziening mag in geen geval bij de maatregelen tot verbetering van den algemeenen toestand ten achter blijven.

Echter komt het volstrekt niet noodig voor, om aan de in den laatsten tijd geopperden wensch gevolg te geven en met bekwaamen spoed het daarheen te leiden, dat de inlandsche bevolking in haar geheel in het genot van een hooger opgevoerde behuizing wordt gesteld. Voorzoover het de gezonde, hooger gelegen streken betreft, kan hiervan de urgentie niet zonder meer worden ingezien. Naar het voorkomt worden daarbij oorzaak en gevolg verwisseld; want die algemeen betere behuizing — sommigen wenschen zelfs voor de overgroote meerderheid permanente woningen — zal, indien zij ooit tot stand komt, het gevolg moeten zijn van een algemeene welvaartsverheffing. Maar omgekeerd is die verheffing niet te bewerkstelligen, door evenbedoelde woningverschaffing, die door den tani en den koelie, dus door de overgroote meerderheid der bevolking, niet wordt verlangd en ook maar zeer matig op prijs zou worden gesteld.

Afbraak van oude woningen met vervanging daarvan door nieuwe, met verbetering van de kamponginrichting zijn daar alleen op hun plaats, waar daartoe bijzondere aanleiding bestaat in den gegeven hygiënischen en socialen toestand. In hoeverre de overheid daarbij hulp kan en behoort te verleen, of dwingend optreden, kan nader worden overwogen.

Daar de inlandsche woningen in het algemeen geen langen levensduur hebben, zou binnen niet al te langen tijd al veel kunnen worden bereikt door den nieuwbouw aan algemeene voorschriften te binden, waarbij vooral ook rekening zal dienen te worden gehouden met de draagkracht der bewoners en waarbij geen eischen behoorlen te worden gesteld, waaraan deze niet vermogen te voldoen of waarvoor al te groote voorschotten, die de draagkracht van s' Lands middelen te boven gaan, van Landswege zouden moeten worden verstrekt, daar hierdoor de voortgang der woningverbetering zou worden belemmerd in stede van bevorderd.

In verband met de ontwikkeling van de woningtoestanden en de volkshuisvesting hier te lande en de samenstelling der bevolking, alsmede de bijzondere beteekenis in dit opzicht van het ambtelijk element, zal het woningvraagstuk voor Indië afzonderlijk moeten worden beschouwd voor

- a. europeesche ambtenaren
- b. europeesche particulieren.
- c. inlandsche ambtenaren
- d. inlandsche particulieren.

Ten aanzien van de huisvesting van gouvernementswege van landsdienaren valt een onderscheiding te maken in twee hoofdgroepen en wel in ambtenaren, wier huisvesting op een bepaalde plaats geboden wordt door het belang van een dienst, door de instelling waarvan de overheid de directe verzorging van het openbaar belang heeft op zich genomen, en de overige, voor wie zulks niet of niet in die mate het geval is. Tot de eerste categorie behooren bijvoorbeeld postchefs, administrateurs van pandhuizen, stationspersoneel bij de Staatsspoorwegen, ambtenaren bij bedrijven als het mijnwezen en tot zekere hoogte ook onderwijzers bij kweek- en opleidingsscholen, waaraan een internaat is verbonden. Zooals is opgemerkt wordt de richtige behartiging van het dienstbelang in de evenvermelde gevallen middellijk of onmiddellijk geboden door den eisch, dat het algemeen belang van

regeeringswege moet worden behartigd en boven particuliere belangen worden gesteld voor het geval, dat tusschen beide moet worden gekozen. Zulks valt in het bijzonder op bij die diensten, die het verkeerswezen tot hun bemoeienis hebben, zooals de post- en telegraafdienst en de Staatsspoorwegen. Ten aanzien van onderwijzers bij kweek- en opleidingsscholen is dit verband minder direkt; het bouwen van woningen voor die ambtenaren is feitelijk een gevolg van de organisatie dier inrichtingen, waarbij men heeft gemeend met een internaat de grootste zekerheid te erlangen voor het verkrijgen van goede leerkrachten van zeker beschavingsniveau. Tot de eerste hoofdgroep zouden ook de Bestuursambtenaren zijn te rekenen, wier huisvesting overeenkomstig bepaalde eischen een zaak van algemeen belang moet worden geacht, terwijl van den anderen kant de noodzakelijkheid van hun huisvesting *op een bepaalde plaats* binnen hun ressort en binnen hun standplaats lang niet altijd vast staat.

Het is aan geen twijfel onderhevig, of het behoort tot de taak van de overheid, in dit geval dus de Regeering, om in de huisvesting van de eerste der hier beschouwde groepen van ambtenaren, afgescheiden van hun landaard, te voorzien, daar zonder die huisvesting van Landswege het algemeen belang zou worden benadeeld, en dus de overheid in haar meest algemeene taak zou te kort schieten. Wat dus deze hoofdgroep van landsdienaren betreft, kan het woningvraagstuk nauwelijks een vraagstuk heeten. De oplossing kan immers niet anders zijn dan voorziening in hunne huisvesting en wel door en zoo noodig op kosten van het Land. Hierbij zij echter al dadelijk opgemerkt, dat zich het geval kan voordoen, dat de ambtenaren van een zelfden diensttak volgens bovenbedoelde indeeling voor een deel tot de eene, en voor het ander deel tot de andere hoofdgroep behooren. Dit geval doet zich bijvoorbeeld voor bij den dienst der Staatsspoorwegen, waar de geregelde gang van het bedrijf inderdaad vordert, dat het eigenlijk stationspersoneel en een deel van het personeel der werkplaatsen, werkzaam bij het verkeer in engeren zin, gevestigd is in de onmiddellijke nabijheid der stations-emplacementen en werkplaatsen, wat meestal de noodzakelijkheid tot het oprichten van dienstwoningen voor die ambtenaren meebrengt, terwijl echter de huisvesting van landswege bijvoorbeeld van klerken en commiezenpersoneel op de groote

stations geenszins door het dienstbelang geeischt wordt en dus, vooral waar zulks alleen kan geschieden ten koste van derden, uit een oogpunt van algemeen belang aanvechtbaar is.

Ook doen zich gevallen voor, dat verschil van meening mogelijk is over de noodzakelijkheid om een landsdienaar op een bepaalde plaats te doen wonen en hem daartoe zoo noodig van Landswege tegen de daarvoor vast te stellen vergoeding huisvesting te verleenen.

De voorgaande beschouwingen gaan uiteraard onveranderd op voor de huisvesting van inlandsche landsdienaren.

Beschouwen wij nu de tweede der hier onderscheiden hoofdgroepen van landsdienaren. In meerdere of mindere mate treedt hier het algemeen belang of het belang van den dienst op den achtergrond. In de huisvesting van deze categorie van landsdienaren zal alleen dan van Landswege moeten worden voorzien wanneer de huizen nood op een plaats zoo hoog is gestegen, dan wel van oudsher zóó groot is, dat de menschen óf wel geen dak boven hun hoofd hebben, óf in wonigen hun intrek moeten nemen, die in verband met de eischen, die overeenkomstig de positie der betrokkenen mogen en moeten worden gesteld, voor hen als onbewoonbaar zijn te beschouwen. Hierbij moet in het oog worden gehouden, dat de waardeering eener woning tot zekere hoogte subjectief is.

Hiertoe behooren ook al die gevallen te worden gerekend, dat gehuwden genoodzaakt zijn hun gezin op een andere plaats dan hun standplaats achter te laten, daar wel voor hen doch niet voor hun gezin voldoende gelegenheid tot huisvesting bestaat; en ook die gevallen, dat in verband met den plaatselijken woningnood gehuwden genoodzaakt zijn voor langen tijd met hun gezin hun intrek in een hotel of pension te nemen.

Voor de onderwerpelijke hoofdgroep van ambtenaren zullen dus van Landswege in de eerste plaats woningen moeten worden gebouwd op die plaatsen, speciaal op de Buitenbezittingen, waar een nieuwe bestuursvestiging c.a. heeft plaats gehad of plaats zal hebben, alsmede op al die plaatsen van kleinen of zeer kleinen omvang, waar eene belangrijke uitbreiding der bestuursbemoeyenis en daarmee gepaard gaande aanzienlijke toename van het ter plaatse gevestigd aantal landsdienaren gaande is. Op kleine plaatsen toch met een zeer gering aantal Europeesche inwoners, is het bovenvermelde vaak voldoende om den woningnood plotseling

acuut te maken. Het ligt overigens voor de hand, dat in zulke gevallen eventueel voor de huisvesting der eerste hoofdgroep in de eerste plaats zal dienen te worden zorg gedragen, terwijl de mate en beteekenis van den woningnood in ieder voorkomend geval zelfstandig zal dienen te worden beoordeeld.

Het ware intusschen onjuist, om in de huisvesting van Landswege van hen, die tot de tweede groep behooren, enkel eene welwillendheid te zien van het Land als werkgever tegenover den landsdienaar als werknemer. De werkkraacht toch van den laatste zal, aangenomen een behoorlijke plichtsbetrachting, vooral in de binnenlanden aanmerkelijk stijgen door eene behoorlijke huisvesting, zoodat in die huisvesting zeer zeker een middel wordt gevonden, waardoor het algemeen belang wordt gediend en bevorderd.

Ook voert een goede huisvesting tot minder overplaatsingen, wat niet anders dan bevorderlijk kan zijn voor een goeden en geregelden gang van zaken.

De voorgaande beschouwingen gelden ook voor inlandsche landsdienaren, behorende tot deze hoofdgroep. Het zal echter geen nader betoog behoeven, dat woningnood in bovenbedoelden zin ten aanzien van de inlandsche landsdienaren zich veel zeldzamer zal voordoen dan ten aanzien van de Europeesche.

De inlandsche landsdienaar toch zal veel gemakkelijker een hem passend en aan voor hem redelijke eischen voldoende onderdak vinden dan de Europeesche, waarbij zij opgemerkt, dat de huisvesting van inlandsche bestuursambtenaren overeenkomstig hun stand en waardigheid als een zaak van bijzonderen en op zichzelf staanden aard moet worden opgevat en de voorziening daarin hier buiten beschouwing wordt gelaten.

De oplossing van het vraagstuk dient echter een geheel andere te zijn, waar het betreft den woningnood op de hoofdplaatsen, onder de gevolgen van welken woningnood behalve de particulieren ook de aldaar gevestigde ambtenaren gebukt gaan. Wat in het onderwerpelijk opzicht als een hoofdplaats en wat als kleine plaats dient te worden aangemerkt, waar m. a. w. de hiervoor gegeven oplossing ter zake van de woningvoorziening ten behoeve van landsdienaren dient te worden gevolgd en waar volgens de hierna te vermelden werkwijze moet worden gehandeld, zal weder in ieder voorkomend geval op zichzelf moeten worden uitgemaakt.

Op de hoofdplaatsen bestaat, zooals vroeger al werd uiteengezet, woningnood in dien zin, dat weliswaar de benoodigde woningen niet ten eenenmale ontbreken — ten minste zeker niet in die mate en in die verhouding als op de kleine plaatsen het geval kan zijn — maar dat de door de huiseigenaren bedongen huurprijzen in een abnormaal ongunstige verhouding tot het inkomen staan. Ook is aangetoond, dat althans op Batavia, de evenbedoelde woningnood voor een deel het gevolg is van de gestadige uitbreiding van de Bestuursbemoeyenis in de laatste jaren en de daarmede gepaard gaande uitbreiding van het personeel op de verschillende Departementen en hoofdbureau's. Ligt het nu op den weg der Regeering om aan dien woningnood, voorzoover betreft landsdienaren, tegemoet te komen door voor deze landswoningen te bouwen of verdient een andere oplossing van het onderwerpelijk vraagstuk voor de hoofdplaatsen den voorkeur?

Merken wij allereerst op, dat de woningnood op de hoofdplaatsen een ander karakter draagt dan die in de binnenlanden. Op de hoofdplaatsen toch zijn de woningen in het algemeen wel beschikbaar; in ieder geval doet zich daar in veel geringer mate dan op veel binnenplaatsen het verschijnsel voor, dat gehuwden geen huurwoning kunnen vinden en bij gemis daarvan in een hotel moeten trekken. De woningnood op de hoofdplaatsen heeft voornamelijk deze beteekenis, dat de huishuren abnormaal zijn opgedreven, en dezelfde opwaartsche beweging vertoonen als de prijzen van alle levensbehoeften. Onder deze stijging hebben behalve de particulieren ook de ambtenaren te lijden. Bij de bestaande getallenverhouding tusschen het ambtelijk en het particulier element op een plaats als Batavia ligt het voor de hand, dat, werden van Regeeringswege landswoningen opgericht tot een aantal van b. v. de helft van het aantal gegadigde ambtenaren, deze daardoor niet alleen zouden zijn geholpen, maar dat de geheele woningmarkt daarvan den terugslag zou ondervinden en de stijging der huishuren zou worden tot staan gebracht of althans zeer zou worden beperkt.

Evenwel komt deze oplossing verre van aanbevelingswaardig voor. De hier beschouwde woningvoorziening toch is een onrendabel bedrijf, zoo lang dit van Landswege tegen een huishuur van 15⁰/₀ van het inkomen van den bewoner, zooals thans in het algemeen wordt gegeven, wordt aangepakt, terwijl het om

verschillende redenen niet wel mogelijk is, de huishuur hooger te stellen, noch de bouwkosten te verminderen. Verder zij er op gewezen, dat een werkelijk afdoende woningbouw voor ambtenaren op de hoofdplaatsen zou neerkomen op het instellen van een geheel nieuwen tak van dienst met al de finantieele en administratieve gevolgen daarvan.

Verder staat het, als gezegd, vast, dat een dergelijke bouwonderneming voor het Gouvernement onrendabel zou zijn, ofschoon, waar het een bouwen in het groot op gemakkelijk bereikbare plaatsen betreft, de schade per woning inderdaad niet zoo groot zou zijn als in het binnenland en vooral op de Buitenbezittingen het geval is. Wij hebben echter te bedenken, dat 's Lands middelen beperkt zijn en dat bijvoorbeeld voor onderwijs, defensie en assainering steeds grootere posten bij de begroting moeten worden uitgetrokken.

Het Land heeft dus in de eerste plaats rekening te houden met de middelen, die voor de woningvoorziening in het algemeen en voor die van Landsdienaren in het bijzonder beschikbaar zijn. Dit eenmaal vastgesteld zijnde, is het de kwestie, welke woningbouw ten behoeve van ambtenaren, die op de Buitenbezittingen en in het binnenland of die op de groote hoofdplaatsen, zoowel om zakelijke als om ethische redenen het meest urgent is te achten. Na het voorgaande valt het niet moeilijk om hier te beslissen; wanneer er gekozen moet worden, en dat is hier bij de beperktheid der middelen en der werkkrachten inderdaad het geval, dan behoort de woningvoorziening door woningbouw van Landswege voor ambtenaren in het binnenland en op weining uitzonderingen na op de Buitenbezittingen voor te gaan.

Hierbij valt nog op te merken, dat door den bouw van een beperkt aantal woningen op een kleine plaats, al worden die uitsluitend voor ambtenaren bestemd, het plaatselijk algemeen belang beter en meer afdoende wordt gediend dan wanneer hetzelfde aantal woningen op een hoofdplaats wordt opgericht. In het eerste geval toch is de vermeerdering van het aantal ter plaatse beschikbare goede woningen relatief veel grooter en derhalve de invloed op de plaatselijke woningmarkt veel aanzienlijker. De ondervinding leert dan ook, dat de oprichting van eenige goede landswoningen op een kleinere binnenplaats meestal de stijging der huurprijzen tot staan brengt. Dus ook omdat door

het bouwen van landswoningen in de binnenlanden direkter het algemeen belang wordt gediend, behoort aan de oprichting daarvan de voorkeur te worden gegeven boven die op de hoofdplaatsen.

Ook valt het te betwijfelen, of het zelf bouwen van woningen op bepaalde plaatsen op zoo groote schaal als op de hoofdplaatsen zou noodig zijn, tot het gebied van de Staatszorg moet gerekend worden. Werde het economische evenwicht ten gevolge van den woningnood ten eenenmale verbroken en stond ons als gevolg daarvan een crisis te wachten en was de woningvoorziening op zoo groote schaal, dadelijk voor de landsdienaren en dus ook middellijk voor alle andere ingezetenen, het eenige middel om tot een oplossing te geraken, dan zou het wellicht verdedigbaar zijn, dat de Staat den evenbedoelden woningbouw op zich nam. Zonder echter de beteekenis van den heerschenden woningnood te onderschatten, zal het geen betoog behoeven, dat van een noodtoestand in zoo volstrekten zin alsnog geen sprake is.

Als middel nu om in den woningnood op de hoofdplaatsen te voorzien valt de bouwvereniging in den zin der Nederlandsche Woningwet aan te bevelen. Het kan daarbij tot zekere hoogte onverschillig zijn, of particulieren dan wel ambtenaren zich in dergelijke lichamen vereenigen, daar door een bouwbeving op dezen grondslag het algemeen belang tegelijk met dat van de leden van de bouwvereniging onmiskenbaar wordt gediend. Het is nu in betrekking tot de bouwverenigingen, waarvan er zooals bekend verschillende in voorbereiding zijn, dat dient te worden nagegaan, in hoeverre het mogelijk is bij de woningvoorziening hier te lande de betreffende bepalingen van de Nederlandsche woningwet als punt van uitgang te nemen.

Die wet opent de mogelijkheid tot het verleen van geldelijken steun van overheidswege, niet alleen in geval de huiseigenaren door een onbewoonbaarverklaring worden getroffen, maar ook aan particulieren, die zich wenschen te vereenigen in lichamen, welke de verbetering der volkshuisvesting ten doel hebben. De Nederlandsche wetgever, door de ondervinding geleerd hebbende, dat de particuliere bouwondernemer op het gebied der volkshuisvesting ten achter blijft om zakelijke redenen, heeft ingezien, dat in de bouwverenigingen een middel wordt geboden, om zodoende in de volkshuisvesting te voorzien.

Hieromtrent bestaat dan ook in Europa, na de ervaring in de laatste dertig jaar opgedaan, geen verschil van meening. Intusschen dient te worden erkend, dat eenig verschil in deze aangelegenheid bestaat voor Nederland en Indië. In Nederland toch trachtte de wetgever de verbetering van de volkshuisvesting onder meer te bereiken door de mogelijkheid te scheppen tot het onbewoonbaar verklaren van woningen, een zeer ingrijpende maatregel, waardoor ook de hygienische toestand krachtig verbeterd werd, daar die in zeer hooge mate van de behuizing afhing. Ten einde nu een stijging van het tekort aan woningen te voorkomen, moesten wel bepalingen worden in het leven geroepen, waarbij woningverbetering en nieuwbouw gemakkelijk werden gemaakt en bevorderd. Maar zelfs de in de Nederlandsche woningwet vervatte bepalingen zijn onvoldoende gebleken om tot voldoende woningaanbod door verbetering en nieuwbouw te leiden. Vrijgevinger bepalingen ten aanzien van de vereenigingen voor nieuwbouw bleken in de praktijk urgent.

Men kan nu opwerpen, dat hier te Lande nog van geen noodtoestand sprake is, zooals, door samenwerking van vroeger beschouwde economische factoren, in Holland was ontstaan. Daartegenover valt op te merken, dat het juist de fout is geweest van de Europeeshe wetgevingen ter zake van de volkshuisvesting, dat zij bij de ontwikkeling daarvan zijn achteraan gekomen en dat het juist daarom thans zoo moeilijk is, om, zelfs aan de hand van een op zichzelf goede wetgeving, de volkshuisvesting met den vereischten spoed te verbeteren en te beheerschen. Beschouwt men nu dit feit naast den bestaanden toestand hier te lande, dan kan het geen twijfel lijden, of het is hoog tijd, dat ook hier de volkshuisvesting, waaronder ook te rekenen die van de mid-dengroepen der Europeesche ingezetenen, tot een voorwerp van overheidszorg wordt gemaakt. In beginsel bestaat dan ook hierover, voorzoover kan worden nagegaan, weinig of geen verschil van meening.

Er valt echter de aandacht te vestigen op een ander zeer belangrijk punt, ten aanzien waarvan in de eerstkomende jaren zeker niet de in het moederland gebruikelijke gedragslijn kan worden gevolgd. Dit betreft de wijze, waarop geldelijke steun wordt verleend. In Nederland geschiedt dit van Gemeentewege; de wetgever acht dit te behooren tot de taak van de Gemeente

en niet in de eerste plaats tot die van het Rijk, terwijl de Gemeenten in het algemeen finantieel voldoende draagkrachtig zijn te achten, om dit deel van hun taak naar behooren te verrichten. Is dit laatste niet het geval, dan eerst komt het Rijk te hulp door maatregelen, die de Woningwet mogelijk maakt.

Hierbij komt, dat de uit het verstrekken van voorschotten, als hier bedoeld, voortvloeiende risico al zeer gering is, zooals de ondervinding bewijst en dat feitelijke verliezen, bij ernstige behandeling der betreffende verzoeken en degelijke controle op het bedrijf der vereenigingen, alleen mogelijk zouden zijn bij een aanhoudende daling van de waarde der woningen. Maar wanneer men zou gaan rekenen met nog niet te voorziene veranderingen in de economische verhoudingen, waardoor wellicht eenmaal gewijzigde bedrijfsvoorwaarden zullen worden geschapen, dan wordt geen enkel bedrijf op langen termijn meer mogelijk. De Nederlandsche wetgever blijkt dan ook van meening te zijn geweest, dat met de zoo beperkte risico, die aan het verleen van voorschotten aan bouwvereenigingen is verbonden, de gemeenten mogen worden belast. Zelfs stelt artikel 30, 2e en 3e lid de Kroon in de gelegenheid om de Gemeenteraden in deze richting zooveel mogelijk te steunen, voor het geval Gedeputeerde Staten een al te groote en daardoor op de bouwbeveging van wege vereenigingen remmende voorzichtigheid willen betrachten, dan wel zich om redenen van meer algemeen-economischen aard op een in dit verband reactionnair standpunt stellen.

Verder geeft artikel 31 nog gelegenheid aan de gemeenteraden, om de plaatselijke bouwvereenigingen verder te steunen door gronden of gebouwen voor het onderwerpelijk doel in eigendom, erfpacht of opstal over te dragen. Pas in de tweede plaats, in § 8, wordt gesproken van geldelijken steun van Rijkswegen. Hierinnerd zij hier aan artikel 33:

1. Aan gemeenten kunnen door Ons voorschotten uit 's Rijks kas worden verstrekt voor de doeleinden, in § 7 omschreven.
2. De rente en de aflossing dezer voorschotten moeten voldaan worden in hoogstens vijftig gelijke annuïteiten.
3. Aan de gemeenten kunnen tot betaling dezer annuïteiten bijdragen worden verzekerd uit 's Rijks kas.

De bedoeling is geweest, om van Rijkswegen die gemeenten te kunnen helpen, waar de verbetering der volkshuisvesting ten zeerste urgent

is, maar die finantieel daartoe niet voldoende in staat zijn. Intusschen merkte reeds de Commissie van Voorbereiding op, dat het voor de Gemeente wenschelijk is te weten, of zij, steun toezeggende, ook harerzijds op Rijkshulp zal kunnen rekenen. Bleef dit onzeker, dan zou dit allicht een aanleiding kunnen zijn tot weigering van voorschotten. Zij vroeg, of niet bepaald kan worden, in welke gevallen steun van Rijksweg zal worden verleend. De Regeering achtte dat niet wel doenlijk, maar betoogde, dat de Gemeenten de gelegenheid zullen hebben omtrent het verleenen van Rijkshulp in ieder voorkomend geval inlichtingen te vragen, alvorens zij harerzijds steun toezeggen.

Wendt een gemeente zich met een zoodanig verzoek om inlichtingen tot de Regeering, dan zal deze het advies inwinnen van een voor het uitbrengen dier adviezen bestemd College en vervolgens aan de betrokken gemeente mededeelen, of en onder welke voorwaarden Rijkshulp wordt verleend. In de praktijk werd intusschen in verreweg de meeste gevallen de geldelijke steun hoofdzakelijk van Gemeentewege verleend en had de Rijkshulp alleen de beteekenis van eene aanvulling; behalve dan in de hierboven bedoelde gevallen van gemeenten, waar de verbetering der volkshuisvesting volstrekt geen uitstel gedoogde, terwijl de gemeente finantieel minder draagkrachtig was.

Waar het Gemeentewezen in Indië pas in het eerste stadium van zijn ontwikkeling verkeert, zal hier een ander stelsel moeten worden gevolgd. De bouwvereenigingen zullen, nadat hun plannen zakelijk deugdelijk zijn bevonden, indien zij daarvoor in aanmerking komen, hun steun in hoofdzaak moeten ontvangen van Landswege. Stelt men zich niet op dat standpunt, dan zal de bouwbeving, alsdan afhankelijk van de middelen, die de Gemeente daarvoor kan beschikbaar stellen, zeer bij de stijgende behoefte aan woningen ten achter blijven. Wil men omgekeerd werkelijk ten behoeve der volkshuisvesting ingrijpen, dan zal zulks moeilijk anders dan door voorschotten van Landswege kunnen geschieden. Hierbij zal het volgende dienen te worden overwogen. Zoowel bij vele bouwvereenigingen als wellicht ook bij de Gemeenteraden zal de neiging voor zitten, om van het Land te halen, wat er van te halen valt. In een gezonde bouwbeving, die werkelijk de verbetering der volkshuisvesting en de bevordering van het algemeen belang beoogt, kan zulks niet worden geduld.

Bij ieder voorschot, dat voor het onderwerpelijk doel van Landswege wordt verstrekt, mag als contraprestatie worden gevorderd van de betrokken Gemeente en van de bouwvereniging, dat deze tot hun maximum draagkracht, niet daar boven en ook niet daar beneden worden belast. Voor de bouwvereniging is zulks gemakkelijk bereikbaar door de verplichting te stellen, dat het maken van winst wordt uitgesloten, zooals ook de Nederlandsche Woningwet eischt en dat een huishuur wordt geheven, waarbij de huurders tot hun maximum draagkracht, niet daarboven en ook niet daarbeneden, worden aangesproken. Verder zou de eisch kunnen worden gesteld, dat een bouwvereniging een deel van haar kapitaal, hoe klein ook, zelf bijeen brengt.

Voorschoten toch van Land en Gemeente tot een totaal bedrag van 100 of bijna 100% van het benoodigd kapitaal — zooals in Nederland onder bijzondere omstandigheden worden verstrekt-zijn, afgescheiden van de finantieele zijde van het vraagstuk, niet aan te bevelen. Niet dat Land en Gemeente daardoor een bijzondere risico zouden loopen, maar een dergelijke gemakkelijke wijze van geld verkrijgen van de zijde der overheid, kan niet bevorderlijk zijn voor de energie en den ernst, waarmede het bedrijf wordt uitgeoefend en opgevat. Alleen dan ware dus over te gaan tot het verleen van een voorschot ten bedrage van het geheele of bijna het geheele benoodigde kapitaal, wanneer hiervan de mogelijkheid der bouwbeving geheel afhangt of omdat het geldelijk belang van Land en Gemeente zulks eischt. Het laatste nu blijkt bij nadere beschouwing van het instituut der bouwvereniging hier te lande in het algemeen wel het geval te zijn en voor deze overweging zal het hierboven genoemde bezwaar moeten zwichten. Wel zou, althans bij de huidige ontwikkeling van het Gemeentewezen, als regel bij het verleen van een voorschot van Landswege niet als voorwaarde behoeven te worden gesteld, dat ook de Gemeente een voorschot geeft, een deel der annuïteiten op zich neemt of de leeningen geheel of ten deele garandeert.

Het ligt meer op den weg der Gemeente om op andere wijze steun te verleen; bijvoorbeeld door het verschaffen tegen billijken prijs of tot een lagen canon van gemeentegronden, waarbij moet worden bedacht, dat ook voor de gemeente eene bebouwing van

wege een bouwvereniging, die goede soliede woningen opricht en deze behoorlijk exploiteert en onderhoudt, van groot belang is. De Gemeente zal ook kunnen overwegen, of de bouwverenigingen door het aan de markt brengen van goede en goedkoopere woningen haar behulpzaam zijn, zij het indirekt, in de oplossing van het vraagstuk der huisvesting harer ambtenaren, en of de door de bouwverenigingen geboden indirekte oplossing niet ook van haar de billijkste is.

Hoe groot het van Landswege te verstrekken voorschot, gesteld dat daartoe aanleiding bestaat, zal kunnen zijn, zal in ieder voorkomend geval afzonderlijk beoordeeld moeten worden. In het algemeen valt hieromtrent het volgende op te merken.

Van het kapitaal, dat de bouwvereniging zelf bijeen brengt b.v. door eene obligatieleening, zal een hoogere rente moeten worden betaald dan van het door het Land voorgeschoten bedrag. Is het laatste voorschot dus relatief groot, dan kan door het Land een betrekkelijk hooge rente worden gevorderd; is het zeer laag, dan zal de vereniging slechts is staat zijn tot het betalen van een lage rente aan het Land. In ieder voorkomende geval zal dus beoordeeld dienen te worden, welke gedragslijn de beste is en op welke wijze de belangen van het Land en de bouwvereniging het best met elkaar zijn in overeenstemming te brengen.

Hierbij wordt opgemerkt, dat de geldelijke moeilijkheid voor de bouwverenigingen voortvloeit uit den aanbouw van laag geprijsde woningen en dat de verliezen daarop moeten worden goed gemaakt door de winsten, op de grootere woningen behaald. Indien de mogelijkheid tot het op voordeelige wijze aan de markt brengen van duurdere naast goedkoopere woningen inderdaad bestaat, (b.v. onder de tegenwoordige omstandigheden op de grootere hoofdplaatsen) zou zulks van de verenigingen kunnen worden geëischt.

Want weliswaar beoogen zij in eerste instantie slechts de verbetering der volkshuisvesting, waaronder hier te lande is te verstaan de huisvesting van hen, die een bescheiden inkomen genieten, maar het is het Landsbelang, dat eischt, dat de verenigingen op zoodanigen zakelijken grondslag worden gevestigd, dat de geldelijke offers voor het Land tot een minimum worden beperkt. In welke verhouding nu de laag en hooggeprijsde woningen behooren te worden aangebouwd, is van vele factoren afhankelijk;

de behandeling van dit vraagstuk ligt overigens buiten het bestek dezer algemeene, inleidende beschouwingen.

Overigens is, zooals o. a. in het proefschrift betreffende de Woningwet van Mr. de Jong van Beek en Donk wordt opgemerkt, ook de oprichting van duurdere woningen een, zij het indirekt, middel tot verbetering van de volkshuisvesting en dit geldt zeker voor Indië, waar van een quantitatief sterk proletariaat onder Europeanen geen sprake is.

Door den bouw toch van betrekkelijk goedkoope woningen voor beter gesitueerden zullen de huurprijzen voor de woningen dier categorie worden gedrukt, waardoor een opschuiving naar de betere woningen zal ontstaan en de minste woningen zullen beschikbaar komen voor gegoede inlanders, wat voor de laatsten in veel gevallen nog een verbetering zal beduiden. Intusschen moet de beteekenis dier opschuiving niet worden overschat. In bijzondere gevallen kunnen de inkomsten der bouwvereniging langs dezen weg worden verhoogd, de lasten van de overheid, dus voor de gemeenschap worden verlicht, maar de oplossing van het woningsvraagstuk in zijn geheel brengt het stelsel van opschuiving zeker niet.

Gaan wij na, welke waarborgen Land en Gemeente hebben ten aanzien van de door hen verstrekte voorschotten. Artikel 29, 4e lid van de Nederlandsche Woningwet luidt: Bij ontbinding eener vereeniging, vennootschap of stichting en bij faillissement worden de nog verschuldigde gelden terstond opvorderbaar. Bij ontbreken van eene woningwetgeving zal hier te lande moeten worden geeischt, dat in de statuten der vereeniging eene bepaling in dien zin wordt opgenomen, dan wel alleen voorschot wordt verleend onder zoodanig beding. Waar nu de eisch zal worden gesteld, dat de voorschotten in b. v. 50 jaren worden afbetaald met de verschuldigde rente, wat kan geschieden in den vorm van gelijke annuïteiten, zal de daling van de intrinsieke waarde der woningen langzamer gaan dan de vermindering van het verschuldigd bedrag, zoodat, de invloed van een economische crisis buiten beschouwing gelaten, Land en Gemeente zich altijd zullen kunnen voldoen.

Waar verder de mogelijkheid tot het voeren van haar bedrijf voor de bouwverenigingen nagenoeg geheel afhangt van den geldelijken steun der overheid, komt het billijk en juist voor, dat

de overheid controle kan uitoefenen op dat bedrijf. Het is intusschen niet noodig deze aangelegenheid te regelen bij en vast te leggen in de statuten, daar de voorwaarden, waarop voorschotten worden verleend, zoo kunnen worden gesteld, dat de overheid de zekerheid erlangt, die zij noodig oordeelt, en althans wat de hoofdlijnen betreft, de controle over de wijze, waarop het bedrijf wordt gevoerd. Ook komt het gewenscht voor, dat van Landswege controle wordt uitgeoefend op de ontwerpen der te bouwen woningen en op de uitvoering. Het ware intusschen niet raadzaam de controle der ontwerpen te zeer in details te doen afdalen, terwijl de beoordeeling van de aesthetische waarde der ontwerpen gevoeglijk aan het plaatselijk rooiwezen, c.q. aan de schoonheidscommissie kan worden overgelaten.

Maar er zal moeten worden nagegaan, of bij het ontwerpen de noodige zuinigheid is betracht, zonder dat het daarom nog op den weg van den controleerenden dienst zou liggen, om naar het woningtype te zoeken, dat boven alle andere uit sociaal, technisch en finantieel oogpunt den voorkeur verdient. De evenbedoelde controle is daarom vereischt, omdat de bouwkosten van het hoogste belang zijn voor het welslagen van de onderneming en omdat een noodelooze weelde bij het projecteeren in laatste instantie zou leiden tot hoogere voorschotten van Landswege dan strikt noodig zijn en tot een lagere rentevergoeding, dan waartoe de vereeniging feitelijk in staat is. Om dezelfde redenen dienen de ter goedkeuring aangeboden projecten vergezeld te gaan van een uitgewerkte begrooting, opdat kan worden nagegaan, dat ook hierbij de noodige zuinigheid is betracht, dus op de wijze, als bijvoorbeeld bij het aanvragen van subsidies voor nieuw op te richten bijzondere scholen wordt gevolgd.

De eindsom van deze begrooting toch zal der bouwvereeniging een aanwijzing zijn bij de beoordeeling van de inschrijvingen voor de aanneming.

Voor al op dat onderdeel van de werkzaamheid der bouwvereeniging zal nauwlettend toezicht moeten worden gehouden, daar de onderwerpelijke aanneming wel het onderwerp mag zijn van zakelijke transacties, doch niet van speculatie van aannemers onder elkaar. De door aannemers op deze wijze te behalen winsten toch zouden ten slotte door het Land betaald moeten worden in den vorm van hoogere voorschotten dan strikt noodig zijn.

Ook eischt de uitvoering controle. Deze controle behoeft niet zoo ver te gaan, dat voortdurend toezicht op het werk wordt uitgeoefend, maar zij zou althans, zonder dat de werkzaamheden van den betrokken dienst daardoor te zeer worden uitgebreid, analoog kunnen zijn aan die, welke is opgedragen aan een ambtenaar, belast met de opname van een voltooid landswerk. Want het ligt voor de hand, dat de vroeger gehouden beschouwing betreffende de zakelijke zijde der bouwvereeningen alleen opgaat, indien soliede huizen worden gebouwd, die na het verstrijken van den afbetalingstermijn niet meer dan een bepaald, in het finantieel plan vastgelegd deel van hun werkelijke waarde hebben verloren en waaraan niet meer aan onderhoud behoeft ten koste te worden gelegd dan als normaal mag worden beschouwd en bij den opzet van het bedrijf is in rekening gebracht.

Wordt met de voorgaande eischen rekening gehouden, dan zou er voor het Land en de Gemeente geen bezwaar behoeven te bestaan, om de verbetering der volkshuisvesting te bevorderen door het verleen van steun aan de bouwvereeningen, waarbij het de voorkeur zou verdienen, om, waar hier een voor Indië geheel nieuw gebied van staatsbemoeienis wordt betreden, vooreerst de bouwvereeningen van beperkten omvang te steunen, daar op die wijze met een minimum risico een maximum ervaring wordt verkregen, en een in zaken ook bij gunstige vooruitzichten aan te bevelen risicoverdeeling wordt bereikt.

Beschouwen wij thans de inlandsche bouwvereeningen, waarvan de oprichting reeds wordt beoogd, dan gaat daarvoor hetgeen hierboven omtrent de zakelijke grondslagen voor eene bouwvereening in het algemeen is gezegd, onveranderd op. De controle echter zal uiteraard uitgebreider moeten zijn en meer in onderdeelen moeten afdalen.

In de eerste plaats ware het al te lichtvaardig om aan inlandsche vereeningen aanzienlijke bedragen, als voor den woningbouw noodig zijn, ter aanwending in eigen beheer voor te schieten. Hier zal de controle van wege de overheid zich niet kunnen bepalen tot de hoofdlijnen van het bedrijf, maar zij zal direkt en in onderdeelen moeten worden uitgeoefend en op ieder oogenblik in het bedrijf moeten kunnen ingrijpen.

Derhalve zullen van wege Land, Gewest of (en) Gemeente, al naar die al of niet voorschotten hebben verleend, commissarissen

zitting moeten hebben in het bestuur der bouwvereniging en daarin, op nader te bepalen wijze, invloed moeten uitoefenen. In ieder geval komt het noodig voor, dat aan geen beslissing van het bestuur gevolg kan worden gegeven, dan nadat evenbedoelde functionarissen daaraan hunne goedkeuring hebben gehecht. Van den anderen kant komt het billijk voor, dat op hun beslissingen hooger beroep wordt toegelaten. Op deze wijze wordt ook voorkomen, dat de bedrijfsleiding der vereeniging te zeer afhankelijk wordt van de wisselende inzichten der elkaar opvolgende commissarissen, die in de meeste, misschien in alle gevallen, wel ambtenaren zullen zijn.

Alvorens met inlandsche bouwverenigingen relaties van dezen aard worden aangegaan, zal het in de allereerste plaats noodig zijn, dat in beginsel de eischen worden vastgesteld, waaraan de huisvesting van den inlander heeft te voldoen, daar de geheele zakelijke opzet dier vereenigingen alsmede de finantieele consequenties daarvan afhangen. Verder zal men zich zekerheid moeten verschaffen, dat de te bouwen woningen inderdaad blijvend zullen worden verhuurd. In het geval van de Europeesche vereenigingen is die zekerheid praktisch aanwezig, daar de behoefte aan goede en goedkoope woningen algemeen bestaat en, bij de hoogere eischen en betere inzichten ten aanzien van een goede, hygienische huisvesting, iedereen daarvan is doordrongen. Voor den inlander geldt dat niet, of althans in veel mindere mate, zelfs niet voor velen van hen, die wellicht tot het oprichten van bouwverenigingen het initiatief zullen nemen en zulks in verband met de nog geringe ervaring van den inlander op dit gebied, die bovendien aan het vereenigingsleven en zijn eischen zich nog moet leeren wennen.

Ook om de volgende reden is voorzichtigheid bij het toelaten van inlandsche bouwverenigingen en bij het verstrekken van voorschotten aan die lichamen aan te raden. De verbetering van de huisvesting van den inlander toch is, wil zij werkelijk afdoende zijn, een uiterst omvangrijke zaak, die zeer verstrekkende geldelijke gevolgen zal hebben. Zoo kan al dadelijk worden gezegd, dat het ten eenenmale onmogelijk is, om aan de wenschen van hen tegemoet te komen, die meenen, dat aan ieder inlandsch gezin reeds nu een permanente woning van zij het dan eenvoudige constructie toekomt. De daarvoor benoodigde bouwsom kan als volgt worden *geschat*.

Stel de bevolking van Java op 30,000,000 zielen en de sterkte van een gezin gemiddeld op 6 menschen, volwassenen en kinderen. dan zijn benoodigd 5000000 woningen. Nemen wij aan, dat één tiende van de bestaande woningen aan evenbedeelde eischen beantwoordt-in werkelijkheid zal het nog minder zijn-dan zijn noodig 4,500,000 nieuwe woningen. Stellen we verder, dat per gezin van 6 menschen benoodigd zijn 3 woonruimten van 3 X 3 Meter, dan is per gezin noodig 27 M² bebouwd oppervlak van eene constructie, die slechts weinig goedkooper is dan de bijgebouwen bij de Europeesche woningen.

Een woning zou dus kosten $27 \times f\ 25 = f\ 675$, waarbij van den eenen kant geen rekening is gehouden met de besparing door bouwen in het groot verkregen, en van den anderen kant niet met de daaruit voortvloeiende stijging van de prijzen der materialen. De geheele bouwsom zou dus bedragen $f\ 675 \times 3500000 =$ bijna 2.5 milliard. Hieruit blijkt afdoende, dat, wil men werkelijk iets bereiken ter zake van de verbetering van de huisvesting van den inlander, men hoe eer hoe beter van deze utopie heeft af te zien. Bovendien is het te verwachten, dat de inlander in verreweg de meeste gevallen weigerachtig zou zijn. om een voorschot van $f\ 600$ a $f\ 700$ te aanvaarden, met de daaraan te verbinden verplichtingen, om door middel daarvan in het genot te komen van een permanente woning, die voor hem geen levenseisch is en die hij niet begeert.

Wil men werkelijk iets bereiken, dan zal men zich hebben te bepalen tot verbetering van bestaande woningen en gedeeltelijk ook tot nieuwbouw, waar die het meest noodig zijn. Maar ook hierin behoort de noodige beperking te worden betracht, daar een verbetering van *alle* woningen om finantieele redenen evenzeer onmogelijk is en bovendien, om vroeger uiteengezette redenen, ook niet noodig is. De verbetering van de volkshuisvesting voorzover betreft den inlandschen particulier, zal dus hebben te omvatten:

- a. assaineering, drinkwatervoorziening en faecaalafvoer.
- b. kampong- en woningverbetering, voorzover zulks na assaineering noodig blijft of in verband met den aanleg van assaineeringswerken noodig is (dus vooral op de hoofdplaatsen)
- c. kampongverplaatsing en in verband daarmee nieuwbouw, voorzover de kampongs zijn gelegen op plaatsen, die niet

te assaineeren zijn of wel alleen met abnormaal hooge kosten.

Nieuwbouw en woningverbetering zijn dus alleen gewettigd, wanneer met assaineering alléén de toestand niet is te verbeteren, wanneer zij in verband met de assaineering ten gevolge van de occupatie van kamponggrond voor andere doeleiden noodig worden of wanneer, afgescheiden van den toestand van afwatering en watervoorziening, de gesteltenis van de kamponginrichting en van de woningen op zichzelf van zoodanigen aard zijn, dat door assaineeringswerken alleen de toestand toch niet zou zijn te verhelpen. Onder een onvoldoende woningtoestand zal dan een toestand der huisvesting moeten worden verstaan, die zoo minderwaardig is, dat alle maatregelen op ander gebied tot opheffing der bevolking daardoor hun doel missen en onvruchtbaar worden.

Het bovenstaande zou als maatstaf kunnen worden aangelegd bij het verleenen van steun aan inlandsche bouwverenigingen. Neemt men een meer coulant standpunt in, dan zal men bezwaarlijk uitzonderingen kunnen maken en het eenig gevolg zal zijn, dat de heele woningverbetering illusoir wordt.

In den geest der Nederlandsche Woningwet zou worden gehandeld, indien in de eerste plaats voorschotten werden verstrekt aan inlandsche bouwverenigingen, die ten doel hebben die nieuwbouw en verbeteringen aan te vatten, die in verband met de onder b en c vermelde maatregelen noodig zijn. Ook de Nederlandsche Woningwet spreekt in de eerste plaats van voorschotten noodig voor woningverbetering (al dan niet na aanschrijving en bedreiging met onbewoonbaarverklaring) en voor nieuwbouw, die in verband met onbewoonbaarverklaringen is vereischt en pas daarna wordt gehandeld over voorschotten aan bouwverenigingen, die de verbetering der volkshuisvesting in het algemeen beoogen, zonder dat in accute gevallen van woningnood, die het gevolg zijn van talrijke onbewoonbaarverklaringen binnen een beperkt areaal, de hoofdaanleiding tot hunne oprichting is gelegen.

Associatiepolitiek ¹⁾

III

door Mr. H. s' JACOB.

Spruit der gemeenschapsgedachte, zal de Associatie-politiek, hare afkomst getrouw, het richtsnoer voor hare praktische werkzaamheid aan deze hebben te vragen. Het antwoord, dat zij op die vraag verwachten mag, zal in zijn wezen niet anders dan gelijkkluidend kunnen zijn aan iedere politieke belijdenis, welke haar inhoud van dezelfde bron ontvangt, hetzij deze zich voor een gemeenschap met klasseverschillen hetzij deze zich voor eene gemeenschap met rasverschillen gesteld ziet. Het verschil wordt alleen bepaald door de bijzondere omstandigheden, waaronder zij te werken heeft. Waar, zooals hier te lande, de menschelijke stof, die eene Associatie-politiek te bearbeiten vindt, bestaat uit groepen, verdeeld door ras-, ontwikkelings-, geloofs- en maatschappijke verschillen, zal zij hare taak in de eerste plaats vinden in het overbruggen van de kloven die de rassen scheiden. Zonder de verschillen weg te cijferen kan zij deze op den bodem van het ravijn onder haar brug door laten afvloeien. Zij ziet daarbij de mogelijkheid niet voorbij, dat deze stroom bij tijden kan zwellen, haar brug bedreigen en die zelfs wegslaan, doch hare overtuiging dat haar brug daardoor juist haar bestaansrecht en hare onmisbaarheid staaft, zal haar het vertrouwen en de kracht schenken om haar overbruggingswerk na zulk een ramp met nieuwen moed te hetvatten. Zij heeft in deze risicos echter een reden te vinden om hare bruggen te slaan op plaatsen, waar deze het minst gevaar loopen en het meest noodig zijn. Aan het familierecht, het godsdienstig geloof en de heerschappij over den grond bv. een weg der gemeenschap te banen zou geen algemeengeldige rechtvaardiging kunnen vinden. Een praktisch vruchtbare Associatie-politiek zal eene keus moeten doen tusschen de doeleinden

¹⁾ Voor de goede orde zij hier vermeld, dat dit vervolgartikel werd geschreven en ter plaatsing aangeboden in Juni 1917.

waarop zij haar streven richt. Ik meen mijn in den aanhef dezer studie ingenomen standpunt — t.w. het aangeven eener fundamentele zienswijze over de Associatie-politiek — niet ontrouw te worden, wanneer ik ook eenige beschouwingen wijd aan de fundamentele opvattingen, waardoor zij zich op het gebied der praktische werkzaamheid heeft te laten leiden.

Indien de Associatie-politiek zich in de eerste plaats als hare taak aangewezen ziet de kloven, die de rassen scheiden, te overbruggen op de plaatsen, waar eene overbrugging het meest noodig is en de minste risico loopt, zal zij vóór alles de scheidende kloven hebben te meten en te peilen. Zij zal zich van het wezen der tusschen de rassen bestaande verschillen rekenschap moeten geven om voor hare taak eene oplossing te vinden, die niet enkel technisch uitvoerbaar maar ook technisch het meest gerechtvaardigd is. Waartoe zijn nu de verschillen tusschen de rassen buiten die, welke hun oorsprong vinden in geloof en familierecht, terug te brengen? In het 2e, gedeelte van deze studie heb ik gepoogd aan te toonen, dat de rassen, welke hier te lande in hoofdzaak in aanmerking komen — ik zonder Koeboes, Poenans, Papoeas en mogelijke andere op den laagsten trap van beschaving staande uit — allen op denzelfden bodem staan wat hunne theoretische opvatting van de verplichtingen van den mensch jegens zich zelf betreft. Indien de rasverschillen niet zijn terug te brengen tot de elementaire levensopvatting, waartoe zijn zij dan wel terug te brengen? Wij zien verschillen in kleding, woning, levensvoering, welstand, verstandelijke en technische ontwikkeling. Maar die vallen eveneens binnen de grenzen van rasgelijke samenlevingen op te merken. De afstand, die den Javanschen *gogol* of werkmans van den ontwikkelden Europeaan scheidt, vindt zijne wedergade in dien, welke er tusschen een Veluwschen heiboer of een Urker visscher en een geleerde of hoogen staatsman in Nederland gaapt. Ondanks deze overeenstemming in de tegenstellingen, die men in de Nederlandsche en Nederlandsch-Indische samenlevingen waarneemt, zal men zich evenwel bewust zijn van het gevoelen, dat de vergelijking hinkt. Inderdaad zal men aan dezelfde tegenstelling in de Oostersche samenleving niet gelijke waarde kunnen hechten als aan die in de Westersche. Er bestaat tusschen beiden een soortelijk verschil, dat tengevolge heeft, dat de vereffening van de laatste tegenstelling gemakkelijker te volbrengen is dan

die van de eerstbedoelde tegenstelling. De weg, die afgelegd moet worden om van het maatschappelijk en geestelijk standpunt van den Veluwschen heiboer of den Urker visscher dat van den geleerde of hoogen staatsman te bereiken, zal vlugger en gemakkelijker doorloopen kunnen worden dan die, welke moet worden ten einde gebracht om den Javaanschen *gogol* of werkman tot het maatschappelijk en geestelijk standpunt van den ontwikkelden Europeaan te brengen. De verklaring van dit verschijnsel ligt hierin, dat de eerste weg beschikt over een voertuig, dat de andere nog mist. Deze bemiddelaar van maatschappelijke en geestelijke verschillen, die de vereffening daarvan in een volgend geslacht mogelijk maakt, is wat men pleegt te noemen de Westersche *kultuur*, maar wat ik juist acht te heeten Westerschen *kultuurzin*.

De tegenstelling tusschen het Westen en het Oosten, die men hiermede bedoelt aan te geven, berust toch niet op eene soortelijke verscheidenheid in beider kultuur. Er was een tijd, vóór de Kruistochten, dat de in den loop der eeuwen bijeengegaarde schat van uitkomsten der werkzaamheid van den scheppenden menschelijken geest zich onder de hoede van het Oosten bevond en het Westen daaraan nauwelijks deel had. Sedert dit laatste, als gevolg van de Kruistochten en den val van Byzantium, met dien schat in nauwere aanraking kwam, heeft het de bevruchtende werking daarvan op zijn geest ondervonden en dien tot zijn eigen goed gemaakt en gestadig vermeerderd, terwijl gelijktijdig het Oosten daarvan vervreemde, zonder dat het eene nieuwe, eigen kultuur daarvoor in de plaats stelde. Het is hier niet de plaats op de oorzaken van dit verschijnsel in te gaan. Het is in het verband van dit betoog slechts van belang op twee feiten te wijzen. Ik bedoel vooreerst het feit, dat de Islam, getuige het Abbassidische Kalifaat in Voor-Azië en het Ommajadische in Spanje, geen aan de kultuur vijandelijk wezen getoond heeft te bezitten en vatbaar gebleken is voor verenting op de Hellenistische kultuur, en vervolgens het feit, dat de van ouds hier te lande inheemsche technische kultuur een uitlooper is van die, welke uit Voor-Azië, Perzië en Voor-Indië bekend is. Het valt, geloof ik, niet moeilijk aan te toonen, dat het kultuurbeeld, dat het Oosten tegenwoordig te zien geeft, een versteening is van een oudere afzetting van algemeene verbreiding welke de archaische formatie der mythologische en theistische wereld-verklaring in ruimere mate bloot laat dan in het Westen.

nu het geval is, omdat aldaar de jongere kultuurvormingen als bedekking der oudere formatiën tot veel omvangrijkere ontwikkeling zijn gekomen. Dit beeld is m. i. niet te duiden als een dualisme van Westersche en Oostersche kultuur, maar als een verschil in kultuurtrap, waarop het eene en het andere staat. Het Oosten is achtergebleven ten opzichte van de kultuur, terwijl het Westen is vooruit geschreden. De juiste duiding van het verschil in kultuurbeeld van het Westen en het Oosten heeft haar belang om de verklaring van het verschijnsel. Indien dit bestaat in twee soortelijk verscheiden kulturen, de eene gebonden aan het Westen en de andere aan het Oosten, zooals twee soortelijk onderscheiden ertsen gebonden zijn aan soortelijk onderscheiden moedergesteenten, zou vereffening van dit verschil zijn uitgesloten. Bestaat het verschijnsel daarentegen in een verschil in ontwikkelingstrap van in oorsprong dezelfde kultuureenheid, zoo is de sleutel der verklaring van dit verschil te zoeken in de krachten, die hier en in het Westen op de kultuur hebben ingewerkt. Op dit laatste standpunt stel ik mij, wanneer ik het verschil tusschen het Westen en het Oosten niet zie in beider *kultuur* maar in beider *kultuurzin*, d. i. beider gedrag tegenover de kultuur.

Het peilen en meten der kloven, die de rassen scheiden, wordt daarmee teruggebracht tot het peilen en meten der kracht, die in het begrip *kultuurzin* besloten ligt. Het is noodzakelijk dit begrip daartoe in eenigszins nadere beschouwing te nemen. Het omvat den drang, die ervaren wordt, tot opname van de vruchten der werkzaamheid van den scheppenden menschelijken geest zoo mede tot verwerking daarvan voor den opbouw onzer geestelijke persoonlijkheid en voor wedervoortbrenging van nieuwe scheppingen. Hierin herkennen wij de drie verrichtingen, die kenmerkend zijn voor ieder organisme: voeding, groei en vermenigvuldiging, en hierom mogen wij in dien drang de organische energie zien, waarmee elk organisme oorspronkelijk is aangelegd, de biologische kracht, welke de levende natuur zich doet in stand houden, die zich in hare uitingen openbaart maar in haar oorsprong en wezen geheim houdt. Zonder voeding, groei en vermenigvuldiging tot ondergang gedoemd, is het organisme voor zijne instandhouding aan deze functies gebonden en heeft het tot volvoering daarvan organen verworven. De onverbreekelijke eenheid van orgaan en functie dwingt aan deze waarneming de voorstelling te verbinden,

dat beider oorsprong van één en dezelfde kracht stamt. Indien daarbij de waarneming der levende natuur leert, dat orgaanverwerving en functievolverbrenging aan een lange ontwikkelingsgeschiedenis gebonden zijn, moeten wij verder wel in die voortbrenging van organen en functies eene zelscheppende werkzaamheid van het organisme zien. Zoo de vogel tot vliegen geraakt is, het paard hoeven verworven en de mensch zich een rechten gang en het gebruik zijner handen eigen gemaakt heeft en deze eigenschappen de uitkomsten van een geleidelijken ontwikkelingsgang vormen, kunnen wij deze verworvenheden met ons menschelijk begrip slechts in verband brengen met eene aan het organisme eigene, inwonende werkzaamheid. Het organisme moge in deze werkzaamheid door uitwendige oorzaken in meerdere of mindere mate bepaald worden, het is niet te aanvaarden als een lijdelijk voortbrengsel van vreemde krachten of eene lijdelijke aanpassing aan zijne omgeving, maar slechts verklaarbaar als een zelscheppend wezen. Zoo de vogel ter wille van zijne veiligheid de aarde voor de lucht verlaten heeft, heeft hij de ontwikkeling van de vliegorganen, welke hij zich daartoe eigen gemaakt heeft, niet te danken aan de omgeving die hij, zich nog op de aarde bewegende, aldaar aantrof, doch moet hij daartoe een eigen organischen aanleg bezeten hebben. Zonder dezen aanleg was ondergang wellicht zijn lot geweest. Zoo gelijkerwijs de mensch zich in zijn geest, rede of ziel, hoe men het noemen wil, een inlichtingsdienst over de buitenwereld, waarin hij zich te bewegen had, heeft gevormd en geleidelijk veredeld, verschijnt in hetzelfde licht dit orgaan mede als een voortbrengsel dezer aangeboren organische zelfwerkzaamheid, welke hem in de ontwikkeling daarvan en in de vervulling van de daarmede samenhangende functies voornamelijk de voorwaarde tot zelfbehoud heeft doen vinden. In dezen zin kunnen wij met Schopenhauer den wil als den kern der organische wereld beschouwen en van dit standpunt zien wij deze als het ware evolutionair om de scheppende zelfwerkzaamheid van het organisme als biologisch oerverschijnsel opgebouwd. Als drang of aandrift tot zelfbehoud toch is de wil met deze zelfwerkzaamheid identiek of daaraan althans gelijkwaardig en als drang of aandrift tot zelfbehoud is deze zelfwerkzaamheid van het organisme noodwendigerwijs onderworpen aan de wet der evolutie, daar zelfvolmaking slechts een voorwaarde van zelfbehoud vormt. Waar immers het zijn of niet

zijn voor het organisme in zijne afhankelijkheid van ontelbare onbekende risicos der buitenwereld voortdurend in de waagschaal ligt, wordt het voortbestaan de prijs van eene steeds vollediger beheersching dier buitenwereld en daardoor gebonden aan de gestadige veredeling der functies en organen, die wij onder evolutie begrijpen.

Duidelijker dan in den enkelen mensch verraadt deze organische kracht haar aanwezen en haar karakter in menschenlijke gemeenschappen. De bijeenvoeging van menschen op eene geografische eenheid moge tusschen dezen eene levenstechnische gemeenschap scheppen, afhankelijk van dezelfde klimatologische voorwaarden en de zelfde bodemproducten, zij kan voor dit geheel evenmin vruchtbaar zijn als het samenzijn van boomen in een bosch, wanneer dat geheel niet het wezen van een organisme bezit, d.i. den wil om zich als geheel te handhaven, gehuwd aan het vermogen om zich daartoe functies en organen te scheppen. Recht, bestuur, geloof, zede, taal, weerbaarheid en nationalisme behooren tot de door menschengemeenschappen geschapen functiën en de instellingen tot handhaving daarvan of tot verzekering van haar geestelijk en stoffelijk welzijn tot hare organen. Zonder deze functiën en organen zouden menschenlijke samenlevingen onbestaanbaar zijn. In geen enkelen menschengroep, hoe ver dan ook van de beschaving staande, worden deze teekenen van het organische wezen geheel gemist. Hij moge in eene menschenlijke gemeenschap tot werkzaamheid komen of sluimeren blijven, hij moge een hoogen of lagen graad van ontwikkeling bereikt hebben, hij moge zich in ruwe of veredelde vormen uiten, deze organische aanleg is overal aanwezig als de vormgevende, in stand houdende, scheppende kracht, waarvan de menschenlijke gemeenschap in den diepsten grond voor haar bestaan afhankelijk is. Achter de schermen verborgen tooneelmeester, wordt hij niet moede de gemeenschapsleden op het tooneel der menschenlijke samenleving zich, elk naar hun eigen aard, in hunne verschillende rollen te doen bewegen, nu eens aan de in hun gemoed gespannen snaren tonen van leed, haat of liefde, ernst of luim ontlokkend, dan weër hen wapenend met de rusting van hartstocht, overtuiging of wetenschap, maar altijd langs rechte of omwegen hen drijvend naar het doel, het organische wezen zich te doen uitleven, in rust of in beweging. De middelen, waarmee hij werkt, zijn tegenstellingen en overeenstemmingen, verzet

en aanpassing. Het kan daarom niet missen, dat verschillende stroomingen afwisselend op den voorgrond treden, en ook, dat wij, toeschouwers, in dit spel van bindingen en ontbindingen vaak het spoor naar het doel bijster worden.

Het is deze organische oerenergie welke zich in den *kultuurzin* openbaart en welke ten slotte de verklaring heeft te geven van het verschil in gedrag tegenover de kultuur van het eene volk en het andere. Gemeten met de maat dezer allen eigene kracht, verschijnen ons de rassen en volken als ontwikkelingsproducten der organische zelfwerkzaamheid en de kloven, die hen scheiden, als de vervormde, geërodeerde verbindingen van ongelijk profiel tusschen de mijlpalen op den ontwikkelingsgang dezer organische energie, verbindingen, die de gemeenschap tusschen de mijlpalen bemoeilijken maar niet beletten. De Associatiepolitiek verschijnt van dit gezichtspunt als de bouwmeesteres, die, het ruwe profiel door overbrugging der diepten effenend, de vermindering of opheffing der afstanden tusschen de mijlpalen mogelijk maakt door de beweging der zelfwerkzaamheid te prikkelen en hare werkdadigheid te vergrooten. Tot dezen arbeid gevoelt zij zich niet alleen opgewekt maar ook gebonden door diezelfde organische oerenergie, welker wet zij daarmede slechts ondergaat.

Indien toch de functie- en orgaanscheppende werkzaamheid in menschenlijke gemeenschappen eene aangeborene, onontgaanbare eigenschap daarvan uitmaakt, zijn hare scheppingen, de gemeenschapsfunctiën, tot denzelfden stamboom terug te brengen als alle andere organische verrichtingen, de meest elementaire, zooals de voeding, niet uitgezonderd. De eenheid van oorsprong, die er bestaat tusschen de functiën, welke met het gemeenschapsleven en die welke met de voeding van het organisme samenhangen is dan niet meer te miskennen, daar deze beide orden van functiën in haar wezen door dezelfde gemeenschappelijke oorzaak bepaald worden. De ervaring in eene gemeenschap van een tekort in de functiën van het gemeenschapsleven is dan gelijk te stellen met het verschijnsel van honger en dorst in het menschelijk organisme, gelijk te stellen niet enkel als eene analogie maar als eene biologische evenwaardigheid. In de behoefte aan bevrediging, die zich in honger of dorst uit, klinkt van dat standpunt dezelfde organische roepstem, die zich ook laat hooren in het gevoel van maatschappelijke achterlijkheid en staatkundige onzelfstandigheid. Erkent

men de rechtmatigheid van de roepstem naar bevrediging van honger en dorst bij den medemensch en hare aanspraken op weerklank bij ons, zoo zal men op denzelfden grond zich ook gedrongen moeten gevoelen gehoor te verleen en aan de roepstem, die om bevrediging van behoeften van het gemeenschapsleven vraagt. Die grond is deze, dat het besef hetwelk den mensch associatie met zijn medemensch in het gevoel van honger en dorst inprent, in zijn wezen hem ook associatie in het streven naar bevrediging van gemeenschapsbehoeften voorschrijft.

Tegenover deze overtuiging kan een beroep op de onrijpheid of de innerlijke zwakheid eener maatschappij geen aanspraak op waarde maken, wanneer dit daaraan een recht tot ontzegging van deze bevrediging mocht willen ontleenen. Ook het kind heeft behoefte aan bevrediging van zijn zin naar zelfwerkzaamheid. Het is de verdienste van Mevr. Montessori aangetoond te hebben, dat in deze behoefte de verklaring van zijn voor ons begrip vaak ongerijmd gedrag gelegen is en daarop een opvoedingsstelsel gegrond te hebben. Niet minder — meer nog integendeel heeft het zwakke of zieke organisme behoefte aan zelfwerkzaamheid. Deze behoefte kan zich uiten of zwijgen, zich in gezonde of ongezonde, begin- of rijpheidsvormen vertoonen, evenals de zucht naar bevrediging van andere biologische functiën zich in meerdere of mindere, normale of abnormale mate kan openbaren, haar recht op erkenning hangt daarvan echter niet af. Verzaakt het organisme de functiën die aan de voeding verbonden zijn, zoo zal men daaraan geen aanspraak ontleenen om het recht op voedsel te ontzeggen. Men zal zich daartoe evenmin gerechtigd gevoelen, indien het schadelijke overdrijving in de vervulling dier functiën betracht. Men zal slechts bij het kind, den zieke of den zwakke de functiën, die met de voeding samenhangen, aan den toestand van het organisme aanpassen. Men zal opkweken, genezen, verbeteren, in ieder geval opbouwend te werk gaan. Evenzoo kan het voor eene politiek, die de gemeenschap als haar bestaansgrond en als organisme aanneemt, nooit de vraag zijn: zelfwerkzaamheid als levensregel der gemeenschap of niet? maar slechts de vraag, hoe de functie aan het organisme aan te passen. Dit grondbeginsel brengt slechts mede, dat de zelfwerkzaamheid eener gemeenschap niet belast wordt met functiën, welke hare bestaande krachten te boven gaan, maar dat zij bevrijd wordt van de be-

lemmering, welke de ontwikkeling van de volheid harer draagkracht tegenhouden.

In niet mindere mate dan een beroep op de rede en het gevoel leidt een beroep op de ervaring tot het besluit, dat de zin naar zelfwerkzaamheid in menselijke gemeenschappen bevrediging eischt. Zijn niet alle groote staatkundige botsingen, die in de geschiedenis der volkeren zijn voorgekomen: het conflict der Noord-Nederlandsche gewesten met Philips II, de Engelsche omwenteling, de Fransche revolutie, de afscheiding der vereenigde staten van Engeland en die van België van Noord-Nederland en nu onlangs de Russische omwenteling, om maar deze voorbeelden te noemen, in het wezen der zaak slechts openbaringen van dien zin naar zelfwerkzaamheid? En is niet de les dezer voorbeelden deze, dat die zin naar zelfwerkzaamheid, wanneer hij eenmaal in eene gemeenschap is vaardig geworden, tot zijn recht wil komen, zoo niet goedschiks dan kwaadschiks? Indien deze organische kracht, eenmaal in beweging gekomen, zich niet meer naar haar bron laat terugdringen, blijft als formule der empirische waarheid, in overeenstemming met de slotsom der logische deductie, slechts te aanvaarden hare eischen te bevredigen en hare werkzaamheid te leiden of zoo noodig, te kanaliseeren naar haar doel: zelfinstandhouding der gemeenschap.

Zelfwerkzaamheidsfunctie naar draagkracht, waar leer en leven beiden om strijd dezen leidenden regel voorschrijven, heeft de Associatie-politiek voor de omzetting daarvan in praktische vormen zich voornamelijk met de steeds voortschrijdende empirische werkelijkheid te verstaan. Hare maat vindend in hare evenredigheid met het doel: instandhouding der gemeenschap, zal die draagkracht ten slotte als einddoel hebben te omvatten: zelfbestuur, zelfverdediging en zelfvolmaking, doch voorshands beperkt moeten blijven tot het betrekken van de medewerking der gemeenschap naar de mate harer krachten bij de deelname aan de vaststelling en de handhaving van de rechtsorde, de verzorging der geestelijke en stoffelijke welvaart en de verzekering der weerbaarheid zoomede bij de ontplooiing van hare zelfwerkzaamheid en de bevordering van haar functie- en orgaanscheppend vermogen. Daarbij is in het oog te houden, dat in de toekomst de deelname van de gemeenschap aan wetgeving en bestuur nieuwe organen, de weerbaarheid een nieuw werktuig en de ontwikkeling der geestelijke

en stoffelijke welvaart nieuwe onderwijsinstellingen en nieuwe bronnen van bestaan noodig maken en dat de voorbereiding dezer toekomst in het heden haren waarborg heeft te vinden. Deze waarborg kan nergens anders gevonden worden dan in medezeggenschap nu reeds van de gemeenschap bij de bepaling van haar lot.

De waarde van dezen waarborg is echter afhankelijk van de ruimte, waarin hij toegemeten wordt, en van den inhoud, dien hij van de gemeenschap zelf ontvangt. Moet medezeggenschap als het magma onzer aarde door eene bedekkende steenschaal heenbreken, zoo zal vulcanisme ontstaan en hare waarde als waarborg der toekomst in gevaar gebracht worden. Maar indien zij als het bevloeiende water in voldoende hoeveelheid op den akker wordt geleid, ontstaat een vruchtbare teeltbodem. Niet in de eerste plaats strekkende tot verbetering van het uitwendig lot der gemeenschap maar zijn doel voornamelijk vindend in de vermeerdering van de waarde harer organische vermogens, zal de waarborg, die in medezeggenschap gelegen is, zijne grootste betekenis ontleenen aan het gehalte aan organische bouwstof, dat de medezeggenschap rijk zal blijken te zijn. De vraag, die hier te lande op den voorgrond staat, is eene gemeenschap welke tot nog toe door de werkzaamheid van vreemde organen is in stand gehouden, tot zelfinstandhouding te brengen. Zelfinstandhouding echter zal men evenmin als van een mensch, die nooit zijn eigen oogen, handen, verstand of verdere organen heeft gebruikt, van eene gemeenschap kunnen verwachten, tenzij men haar voor de noodzaak stelt door medezeggenschap hare eigen vermogens aan te wenden. Een grooter gevaar dan in den achterlijken staat harer huishouding is voor een gemeenschap gelegen in het gevoel harer onmacht om zich op te heffen. Niet alleen, dat hare werkzaamheid dan met onvruchtbaarheid geslagen wordt, maar de overheersching der gedachte: wij kunnen het toch niet, zal niet missen haar dit gebrek in eigen oogen te doen wettigen. Geneigd toch als de mensch is zijne gebreken te vergoelijken en zelfs te koesteren, zoekt hij die in eigen en anderer oogen te rechtvaardigen. Als gevolg van dit psychische proces worde het besef: wij kunnen het toch niet, vervormd tot: wij worden onderdrukt of achtergesteld, zooals men hier ruimschoots uit een deel der Inlandsche en Indo-Europeesche pers kan ervaren. Het gevaar van deze stemming is, dat zij een grooter of kleiner deel van de gemeenschap

vatbaar maakt voor de psychische besmetting van de tegenstelling: Ik en het gezag, waarvan het gevolg is, dat het. Ik zich voor zijne ontplooiing in sterke mate van het gezag afhankelijk gevoelt. Indien in een deel van de Inlandsche pers stemmen vernomen worden, die zich over afhankelijkheid van het gezag beklagen, wordt daarmede dan ook een in werkelijkheid ervaren, zij het ook niet geheel juist geduid gevoel weêrgegeven. Dit gevoel daarom te wraken zou evenwel eene miskenning zijner ziekelijke natuur zijn. Veeleer heeft het recht op genezing, eene genezing die het krachtens zijn oorsprong uit een besef van onmacht slechts te verwachten heeft van eene omvorming daarvan in eene optimistische zelfbeschouwing van positieve waarde, in zelfvertrouwen. Geen ander middel is daartoe beschikbaar dan de zelfwerkzaamheid in beweging te brengen. Vandaar dat aan medezeggenschap, mits toebedeeld in eene ruimte en van een gehalte aan zelfvertrouwen als aan het doel geëvenredigd zijn, de waarde van een waarborg toekomt.

Deze beschouwing behoeft niet mede te brengen, dat de kritische en klagende vorm, waarin de medezeggenschap in de pers zich tegenwoordig meestal openbaart, afgewezen wordt. Ofschoon voor eene Associatie-politiek, welke op zelfwerkzaamheid als eene gemeenschapsfunctie steunt, het volle nut van medezeggenschap slechts gelegen kan zijn in een opbouwenden vorm daarvan, die de zelfwerkzaamheid als een gebod tot daden gevoelt, behoeft dit haar niet te beletten in den kritischen vorm van medezeggenschap een in den stroom eener toekomstige ontwikkeling naar den opbouwenden vorm begrepen beginvorm te zien en te aanvaarden. Zij kan daarbij afgaan op het voorbeeld der gemeenteraden, die in het begin van hun bestaan voor de stof hunner werkzaamheid ook nog niet een constructieven vorm wisten te vinden doch daarin nu geleidelijk weten te slagen. Zij kan daarbij verder, in een wijder verschiet, afgaan op de geschiedkundige ervaring, dat alle medezeggenschap van de gemeenschap in het bestel harer zaken haar oorsprong genomen heeft in een verzet tegen vorstelijk of ambtelijk absolutisme of tegen machtsmisbruik en als gevolg daarvan in haar beginvorm uit den aard der zaak eene kritische of afwerende natuur vertoont. Ook hier te lande zijn ambtelijk absolutisme en machtsmisbruik niet vreemd aan het ontstaan van den wensch naar medezeggenschap, zoodat voor den defensieven vorm, waarin deze meestentijds nog aan den dag komt, eene

gereede verklaring voor de hand ligt. Voor den offensieven zal deze defensieve vorm van medezeggenschap plaats maken, wanneer de gemeenschap zich in een eigen huishouden van een object daarvoor zal bewust worden.

Ook deze defensieve vorm van zelfwerkzaamheid zet daarom belang bij aan den eisch om al dadelijk tusschen haar en de gemeenschap een band te leggen door kiesrecht. Zijne latere ontwikkeling tot een meer werkdadigen vorm kan daarmee slechts bevorderd en zijne dadelijke waarde slechts verhoogd worden. De keus van dragers van het recht van medezeggenschap in de openbare gemeenschapsorganen door de overheid zal, waar deze organen klachten en eischen om rechtsbescherming hebben te bemiddelen, toch in gezagswaarde onvermijdelijk achterstaan bij die door leden van de gemeenschap zelf. Ofschoon de invoering van deze elementairste van alle zelfwerkzaamheidsfuncties, het kiesrecht, hier te lande technische bezwaren ontmoet, zal het uit dien hoofde aan de gemeenschap niet onthouden kunnen worden, zij het ook, dat het aanvankelijk — niet het minst in het belang van zijn eigen volgroeiing — met voorzichtigheid wil uitgeoefend worden. De keus van dragers van het recht van medezeggenschap door de overheid, die voor het begin niet gemist zal kunnen worden, zou echter eenigermate een correctief kunnen vinden in voordrachten aan de Regeering bij verzoekschriften van belangstellenden van door hen in de vertegenwoordigende organen gewenschte personen. Al bezitten dergelijke voordrachten geene bindende kracht voor de overheid, zij hebben toch waarde om de wenschen van belangstellenden te leeren kennen. Zij hebben daarenboven waarde als begin van partijvorming, die ondanks de zinsverduisteringen, welke zij veelal als haar schaduw medevoert, de onmisbare zuurdeesem is om het duffe beslag der apathie te doen rijzen.

Het stemrecht is nergens een onfeilbaar middel gebleken om het heil der gemeenschap te verzekeren. Waar het tot zijne uiterste gevolgen is doorgevoerd — en naar die uiterste gevolgen wordt het op den duur onweerstaanbaar getrokken — stelt het eenvoudig het absolutisme van de kiezersmeerderheid in de plaats van het vroegere absolutisme van den vorst of den ambtenaar en brengt het de gemeenschap voor hare bevrijding van het gevaar van verheering het gevaar van verknechting. Voor eene

gemeenschap echter, die nog als eene maatschappelijke legermacht ingedeeld is onder hoofden met eene vaag omschrevene en hierarchisch toenemende bevoegdheid, is het van dadelijk belang dit kader, waarin zij bekneld is, te verbreken. Nalatenschap van het cultuurstelsel, waarvoor het berekend was, werkt dit kader als een juk voor eene gemeenschap die in zelfwerkzaamheid haar leidend beginsel heeft te vinden. Het heeft zyne verdienste gehad door aan de gemeenschap, waar het voor bestemd was, vastheid en begrip van orde en tucht mede te deelen: het mag voor sommige tuchteloze Buitenbezittingen nog als dienstig tot hare verdere ontwikkeling gelden: voor eene maatschappij, wier wezen niet meer bestaat in eene rolverdeeling, als in het militaire, van minderen, dragers van aan hen door den dienst opgelegde plichten, in de eerste plaats van dien om te gehoorzamen, en hoofden, die dezen in hunne plichten hebben te houden, is het niet alleen onbruikbaar maar zelfs schadelijk geworden. De rol, die in de gemeenschap voor de persoonlijkheid is weggelegd is, niet eene plaats in een geënkadreerd gelid, maar veeleer eene door de werking van eigen kracht en massa bepaalde baan in de ruimte om de organische zelfwerkzaamheid als zwaartecentrale. De vervulling van deze rol wordt door gene ordening slechts tegengehouden. Zonder in het actief en passief kiesrecht uitsluitend het geheim te zoeken van de macht, welke den overgang van dien statischen tot dezen organisch-mechanischen maatschappelijken toestand vermag te bewerken, zal men toch aan de samenwerking van kiesrecht met andere krachten, zooals onderwijs en maatschappelijke ontwikkeling, het vermogen daartoe niet kunnen ontzeggen. Ongetwijfeld zullen ook zonder kiesrecht enkele individuen zich van het juk der bestaande maatschappelijke orde kunnen bevrijden: de bewijzen zijn daarvoor in voldoende mate voorhanden. Indien evenwel het probleem is den wind uit een anderen hoek te laten waaien en de gemeenschap in haar geheel naar dien wind de zeilen te doen verzetten, kan verleening van stemrecht bij de oplossing niet ontbeerd worden.

Den wind veranderen toch is alleen uitvoerbaar voor de gemeenschap als haar eigen werk. Daartoe is het ambtelijk absolutisme niet bij machte zonder zich zelf op te heffen. Het moge den vroegeren wind, die uit den hoek van het adat — absolutisme waaide, aanvankelijk kunnen overheerschen, het zal eene kentering niet

kunnen beletten, welke dezen laatsten weder doet aanwakkeren. In den tijd der kentering onweert het en klepperen de zeilen van het schip der gemeenschap. Onverschilling wat de eerste wind gebracht heeft, de laatste gaat er tegen in. Op Java heeft het ambtelijk absolutisme in de Regenten erfelijke adat-hoofden gebracht en verlangt de tegenwind afschaffing daarvan. In de Maleische landen is het juist andersom: daar heeft de wind de bestaande erfelijke adathoofden weggeblazen en wil de tegenwind die terugbrengen. Wat was de S. I. beweging in haar wezen anders dan een wind, die tegen den heerschenden, uit den hoek van het ambtelijk absolutisme komenden, inging? De bestuurswind rechtvaardigt zich met zijne goede bedoelingen en hetgeen hij gebracht heeft: hij begrijpt niet, dat het volk hem moede is evenals het den westenwind moede is, wanner deze te lang heeft doorgestaan. De volkswind rechvaardigt zich met de misstanden, die bestaan en weggewaaid willen worden, en met hetgeen de bestuurswind niet gebracht heeft: hij geeft zich geen rekenschap, dat misstanden niet weggeblazen worden, en zodoende geen bestek wordt uitgezet voor een koers van het schip der gemeenschap. In dit spel van moessonwinden zal dit schip slechts zeilen verzetten zonder veel op te schieten. Om het vaart te laten maken moet noodwendig de wind veranderd worden en om dien nieuwen wind te ontsluiten is de sleutel van het kiesrecht onontbeerlijk omdat alleen dit aan eene nieuwe atmosferische strooming een vrije baan zal kunnen verzekeren.

Meer dan dit wegbereiderswerk zal men van het kiesrecht evenwel niet kunnen verwachten. Met name zal men er niet van kunnen verwachten, dat het deze nieuwe atmosferische strooming doet ontstaan. Het ontstaan daarvan kan slechts de uitkomst zijn van eene werkzaamheid in de gemeenschap, die, niet het onvruchtbare doel nastrevend om oosten- en westenwind te associëren, in de associatie aan kultuur en kultuurzin haar oorsprong zoekt. Voor eene Associatie-politiek staan daarom met den eisch van kiesrecht die van aankweeking van kennis in de breedte en in de hoogte en die van ontwikkeling van maatschappelijken arbeid in een onafscheidelijk verband. Zij ziet daarbij niet voorbij, dat de waarde van het stemrecht in omgekeerde evenredigheid pleegt te staan met het gehalte aan kennis en met de productiviteit van den maatschappelijken arbeid van den drager daarvan. Wie zijn

maatschappelijk doel heeft bereikt ziet gemeenlijk het stemrecht met een onverschillig oog aan. Omgekeerd legt dit des te meer gewicht in de schaal voor hem, die, niet door het lot begunstigd en zich van het verband tusschen dat lot en de mate zijner ontwikkeling bewust, aan het bezit van het stemrecht de voorstelling verbindt, dat het hem toegang kan geven tot hetgeen hij mist. Dit verschil in waardeering van het stemrecht moge voor een groot deel berusten op eene verlegging van het zwaartepunt in het blok van het samenstel van oorzaken der krachtopwekkende middelen, er ligt dan toch de gedachte aan ten grondslag, dat dit samenstel een blok uitmaakt en dat in elk geval stemrecht niet te splitsen is van onderwijs en opheffing van het peil der maatschappelijke welvaart. De erkenning van deze drieëenheid heeft te meer belang naar mate de maatschappelijke verschillen, die in eene gemeenschap voorkomen, grooter zijn. Waar de maatschappelijke tegenstellingen wijd gapen is er geen vraag, die voorbestemd is zich met meer klem op den voorgrond te dringen dan die naar lotsverbetering der misdeelden. Zoolang de Inlandsche maatschappij, onberoerd door hetgeen buiten hare grenzen gebeurde, op zich zelf leefde, vielen geene groote lotsverschillen binnen haar gezichtskring. Naar mate haar gezichtskring zich uitbreidt moeten echter onvermijdelijk de lotsverschillen in hare onmiddellijke nabijheid en vervolgens ook die in een meer verwijderd verschiets steeds meer aantrekkingskracht op haar blik uitoefenen, de vraag naar vereffening dier verschillen steeds dringender worden en de sociale kwestie, welke in die lotsverschillen wortelt, steeds meer voortwoekeren. Evenmin als anderen socialen kwesties zal het deze gegeven zijn eene in alle deelen bevredigende oplossing te vinden. Hare scherpte temperen zal wel het uiterste zijn, dat men voorschands verwachten kan te bereiken, en de formule dezer tempering zal men moeilijk elders kunnen vinden dan in associatie aan de gemeenschapszelfwerkzaamheid, waarvoor algemeen bereikbaar onderwijs, ontwikkeling van den maatschappelijken arbeid en stemrecht gezamenlijk het voertuig moeten vormen.

Met de beide eersten baant men den weg tot associatie aan de geestelijke en stoffelijke welvaart, met het laatste dien tot associatie aan het gemeenschapsbestier. De eene zoowel als de andere eischen daarom eene plaats op het programma der Associatie-politiek op waaraan een omvang is in te ruimen in evenredigheid met den in te halen afstand en

het op het spel staande gemeenschapsbelang. Wat den maatschappelijken arbeid betreft is deze afstand voornamelijk die, welke de sawah van de fabriek scheidt. De sawah is de associatie aan een verleden zonder in- en uitwendige verkeersmiddelen, waarin de volksvoeding afhankelijk was van de plaatselijke voortbrenging van voedingsmiddelen en alle andere eischen daarbij moesten worden achtergesteld, eene associatie, welker uitsluitende of overwegende bestaansreden door het heden overleefd is en die voor de toekomst dringend om overgang naar een ruimer kader vraagt. De fabriek is de associatie aan de nieuwe bestaansvormen, welke alleen dit ruimere kader kunnen verschaffen, Het zou eene miskenning zijn evenzeer van de dringende natuur van deze associatiebehoefte als van de teekenen des tijds aan de bevrediging daarvan in de praktijk de plaats te onthouden, waarop zij aanspraak heeft. Wat het gemeenschapsbestier aangaat wordt de afstand, die ingehaald moet worden, daarentegen bepaald door het gemis van associatie aan een verleden. Hier valt niet uit te bouwen maar vallen nieuwe fondamenten te leggen. Associatie aan gemeenschapsbestier toch veronderstelt niet in de eerste plaats, dat er een bestier van de gemeenschap is maar dat er een zelfwerkzaamheidstaak als doel van associatie bestaat. Het voorbeeld der Gewestelijke Raden strekt daarvoor tot toelichting, Om deze te vormen heeft de Regeering eenige bestanddeelen van het binnenlandsch bestuur, van andere openbare diensten en van de niet-ambtelijke bevolking aan het Hoofd van gewestelijk bestuur geassocieerd. Om deze associatie een functie te geven heeft zij de wetgevende bevoegdheid van het Hoofd van gewestelijk bestuur en diens beheersbevoegdheid over wegen en passars genomen en deze geassocieerd aan eene algemeene bevoegdheid tot belangenbehartiging van het ressort voor zoover zij zelve daar niet reeds in voorzag. Zij schiep daarmede een orgaan en een ressort maar geene functie, met het orgaan in evenredigheid. Zulk eene functie zou er bestaan hebben, zoo er te voren een gewestelijk huishouden bestaan had, of zou ontstaan zijn, zoo in de bedoeling gelegen had allengs een gewestelijk huishouden te doen ontstaan. De stof voor een gewestelijk huishouden was voorhanden in de gezondheidsverkeers-, irrigatie-, welvaarts- en welstandsbelangen van de gewestelijke bevolkingen, welker behartiging nog zoowel buiten het bereik als buiten het begrip der Inlandsche gemeenten valt en bovendien

door de Regeering voor zich voorbehouden bleef. Er viel echter geen gewestelijk huishouden uit zamen te stellen omdat het centrale huishouden daarvoor geen plaats maakte. Men wil nu het geneesmiddel zoeken in de vorming van Regentschapsraden, d. i. in inkrimping van het ressort met uitbouw van het orgaan, maar daarmee zal de oorzaak van de kwaal, het gemis eener behoorlijke functie, onaangeroerd worden gelaten. Deze, de behoorlijke functie, zal eerst kunnen ontstaan, wanneer er een huishouden, hetzij van Gewest hetzij van Regentschap, inderdaad wordt in het leven geroepen. Van dit standpunt bezien schijnt het Gewest of eene zamenvoeging van Gewesten als bestierseenheid meer reden van bestaan te hebben dan het Regentschap omdat het, over meer hulpbronnen beschikkende, meer levenskracht kan ontwikkelen. Hoe evenwel ook het ressort en het orgaan worden gevormd, daarmee zal niets worden afgedaan van de waarheid, dat associatie aan het gemeenschapsbestier zich niet oplost in associatie aan het gemeenschapsorgaan maar haar wezen ontleent aan de gemeenschapstaak, waaraan wordt deelgenomen.

Elke gedachte verkrijgt hare waarde door den inhoud, welken of de ervaring of het geloof daarin legt. Tegenover de gedachte aan associatie van de gemeenschap aan haar bestier hier te lande zal de ervaring geneigd zijn zich twijfelachtig of afwerend te gedragen. Zij ziet gebrek aan kracht en gebrek aan medewerking voor de taak. Zij ziet geen bron voor de beweging, die zich moet uiten in een nieuwen wind, krachtig genoeg om het schip der gemeenschap voort te stuwen in een nieuwen koers, welke den ouden de loef afsteekt. Zij vermaant, dat die nieuwe koers gericht is naar een vorm van bestier, welke, zich op den duur niet verdragende met den ambtenaar als zelfstandig drager van de macht in de gemeenschap, tot uitschakeling van dezen moet leiden, en vraagt, of de gemeenschap, wanneer deze steun haar ontvalt, op eigen kracht zal kunnen steunen. Aan deze roepstem der ervaring zal voor het heden zeker geen gezag kunnen worden ontzegd. Doch dit zal moeten wijken voor het gezag van de verwachting, verbonden aan eene toekomst, waarin het gemeenschapslid van afhankelijke deelhebber is geworden. Voor deze ommunting zal de empirie met haar twijfel en vermaan halt moeten houden omdat daarmee eene ommunting van de gemeenschap zelf zal zamengaan. Aan de stijging der eigenwaarde van

het individu zal toch eene stijging der innerlijke waarde van de gemeenschap moeten beantwoorden, al was het alleen daarom, dat bij den deelhebber de medewerking gemobiliseerd wordt, die bij den afhankelijke sluimeren blijft. Dat kapitaal aan medewerking, hetwelk door den deelhebber wordt aangebracht, moge groot of klein zijn, het is voor eene gemeenschap, die omgevormd moet worden, onmisbaar, omdat het alleen in staat is de onvruchtbaarheid, waarmede de onwil of onverschilligheid van den afhankelijke den hervormden arbeid van den ambtenaar slaat, op den duur in vruchtbaarheid te doen verkeeren. De klachten over gebrek aan medewerking van de Inlandsche bevolking bij de invoering van maatregelen, die als verbeteringen van haar toestand bedoeld zijn, zien toch voorbij, dat die invoering een bezwarend karakter verkrijgt, wanneer de verbeteringen zonder vooraf de medewerking te vragen van de gemeenschap, voor welke zij bestemd zijn, van buiten af worden aangebracht. De ervaring van dit verschijnsel geeft daarom het recht om tegenover het empirische beeld van den afhankelijke van heden het toekomstbeeld van den deelhebber te stellen als eene aanmoediging om eene associatie aan het gemeenschapsbestier tot eene werkelijkheid te maken, zij het ook dat de doorvoering van het denkbeeld met inachtneming van den regel van gemeenschapsfunctie naar draagkracht niet dan trapsgewijze plaats vindt.

Deelhebber of afhankelijke? Ten slotte wordt door de beide termen van dit dilemma de weg der Associatie-politiek in de praktijk afgebakend. Als positieve en negatieve pool leveren zij haar den toets van de echtheid of onechtheid van het gedrag tegenover de Inlandsche beweging. Zij erkent daarbij de waarde der empirie als regelaarster der beweging op den weg van den overgang van de laatste pool naar de eerste, maar verwerpt haar gezag, wanneer zij het rustbed van hen *status quo* spreidt. Zij begrijpt, dat de bereiking van haar doel als elke overwinning op het bestaande niet zonder strijd kan verlopen. Maar zij kan dien strijd rustig tegemoet zien in het vertrouwen op de kracht harer wapenen en in het besef, dat die kracht verhoogd wordt door de overtuiging, dat hoe verder zij vordert des te meer de empirie aan hare zijde zal gebracht worden.

De geoogste oppervlakte betreffende de tweede gewassen over 1914 werd door den heer Jhr. C. de Savornin Lohman in publicatie 1917, No. 1. van de Afdeeling Nijverheid en Handel berekend; de oppervlakte over 1913 werd door steller dezès benaderd.

Volledigheidshalve zij hier nog vermeld dat aardappelen, groenten en andere peulvruchten dan aardnoten en kedele jaarlijks nog van rond 300.000 bouws op Java en Madoera worden geoogst.

De publicaties van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel geven voor wat betreft rijst de getaxeerde padiproductie; omtrent de hoegrootheid der oogsten der tweede gewassen vinden wij niets vermeld.

Nemen wij als gemiddelde productie aan:

voor een bouw beplant met mais: 16 picol luchtdroge mais (korrels)
voor een bouw beplant met aardnoten: 12 picol droge ongeschilde katjang
voor een bouw beplant met kedelè: 9 picol netto zaden,
en stellen wij de productie van een bouw beplant met cassave en bataten — laag geschat — op 40 picol gaplek (gedroogde cassave-wortel) en 40 picol bataten, dan geeft het volgende overzicht de producties voor de jaren 1913—1917.

1. Uit de officieele statistieken kan worden afgeleid, dat de voorraad volksvoedingsmiddelen op Java eind 1917 grooter is dan op het eind van een der vorige jaren.
2. Geringe voorraden in handen van den groothandel en sterk oplopende prijzen zouden wijzen op algemeen geringer voorraad voedingsmiddelen thans dan in begin van een der vorige jaren.

De statistieken zijn of onbetrouwbaar of er is voldoende voorraad, die slechts tegen hooge prijzen beschikbaar wordt gesteld.

3. In- en uitvoer van volksvoedingsmiddelen en de beweging van die voedingsmiddelen zijn vergeleken met de productie der eerste levensbehoeften op Java van geen overwegende beteekenis.
4. De rijstprijzen op Java worden in normale tijden beheerscht door vraag en aanbod van Javarijst. Thans zijn de hooge prijzen van het ingevoerde product maatgevend.
5. Zorg voor voldoende voedingsmiddelen tegen [niet boven] de draagkracht der consumenten gaande prijzen is plicht van de overheid.
6. Het schijnt gewenscht van de zijde van de Vereeniging voor Studie van Koloniaal Maatschappelijke Vraagstukken over de productie der volksvoedingsmiddelen op Java, de aanvulling daarvan van buiten, de beweging daarvan over het eiland en de invloeden op de prijzen dier goederen, adviezen te doen uitbrengen.

De behandeling dier adviezen op een algemeene vergadering der Vereeniging zal de kennis van dat zoo belangrijke vraagstuk ten goede komen.

Overzicht van de producties 1913—1917

Voedings- middelen	Productie in picols				
	1913	1914	1915	1916	1917
Padi (sawah) . . .	108.200.000	104.500.000	98.500.000	97.250.000	103.900.000
Padi (gaga)					
Mais (luchtdroge korrels)	28.320.000	28.480.000	32.704.000	35.680.000	34.144.000
Cassave (gaplek)	22.000.000	21.400.000	22.560.000	25.560.000	28.680.000
Aardnoten(droog ongeschild)	3.420.000	3.480.000	3.144.000	3.240.000	3.648.000
Kedele (zaden) .	2.205.000	2.250.000	2.115.000	2.070.000	2.223.000
Bataten	7.000.000	7.200.000	7.920.000	9.160.000	9.840.000
Totaal	171.145.000	167.310.000	166.943.000	172.960.000	182.435.000

De in het overzicht vermelde voedingsmiddelen hebben ongelijke voedingswaarde. Herleiding tot het hoofdvoedingsmiddel — rijst — schijnt voor een juiste vergelijking rationeel.

Volgens de samenstelling van Indische voedingsmiddelen, bewerkt door Dr. J. E. Quintus Bosz naar onderzoekingen in het laboratorium van het Koloniaal Museum verricht onder leiding van Dr. M. Greshoff, ¹⁾ zijn de voedingscijfers voor rijst: 116, voor mais: 125, voor cassavewortel (gaplek): 51, voor katjang (arachides): 274, voor kedele: 264, voor bataten: 42.

Gebruik makend van deze voedingscijfers, de padicijfers in de verhouding 2 : 1 reduceerend tot gepelde rijst en de aardnoten in de verhouding 4 : 3 tot geschild product terugbrengend — het voedingscijfer heeft n. l. betrekking op aardnoten als voedingsmiddel — geven de productiecijfers, herleid tot gepelde rijst, de volgende samenstelling voor de jaren 1913 — 1917.

¹⁾ Bulletin van het Koloniaal Museum te Haarlem No. 46, Maart 1911.

Samenstelling van de productie 1913 — 1917 (herleid tot gepelde rijst).

Voedingsmid- delen	Productie in picols herleid tot gepelde rijst				
	1913	1914	1915	1916	1917
Rijst.	54.100.000	52.250.000	49.250.000	48.625.000	51.950.000
Mais	30.525.000	30.700.000	35.250.000	38.450.000	36.800.000
Cassave	9.675.000	9.400.000	9.925.000	11.225.000	12.600.000
Aardnoten	6.025.000	6.175.000	5.575.000	5.725.000	6.475.000
Kedele.	5.025.000	5.125.000	4.825.000	4.700.000	5.050.000
Bataten	2.525.000	2.600.000	2.875.000	3.325.000	3.575.000
Totaal	107.875.000	106.250.000	107.700.000	112.050.000	116.450.000

Deze samenstelling wijst op een terugloopen van de totale productie volksvoedingsmiddelen in 1914 in vergelijking met 1913. De totale productie in 1915 was ongeveer even groot als in 1913. In 1917 leverde Java's bodem ruim 8.5 miljoen picols tot rijst herleide plantaardige volksvoedingsmiddelen meer op dan in het zeer gunstige rijstjaar 1913, dat is een aangroeiing van ongeveer 8%.

Liep de rijstproductie van ruim 54 miljoen picol in 1913 tot bijna 52 miljoen picol in 1917 terug, de productie der tweede gewassen nam in de beschouwde periode met ongeveer 17% toe.

De totale productie volksvoedingsmiddelen, herleid tot gepelde rijst per hoofd, moge voor de jaren 1913—1917 uit het volgende staatje blijken.

De totale productie plantaardige volksvoedingsmiddelen herleid tot gepelde rijst gemiddeld per hoofd moge voor de jaren 1913—1917 dan uit het staatje op de volgende bladzij blijken.

Voor de bevolkingsdichtheid is bij de berekening uitgegaan van de cijfers van de volkstelling in 1905; de bevolkingsaanwas van Java en Madoera werd daarbij gesteld op 8.5 % per 5 jaar, hetgeen wel als juiste benadering mag worden aangenomen.

Productie per hoofd.

Jaren	Totale productie herleid tot rijst in picols	Aangenomen bevol- kingsdichtheid millioen zielen	Productie herleid tot rijst per hoofd
1913	107.875.000	34.2	3.154 picol
1914	106.250.000	34.8	3.050 "
1915	107.700.000	35.5	3.034 "
1916	112.050.000	36.3	3.087 "
1917	116.450.000	37.1	3.140 "

Boven afgeleide cijfers toonen aan, dat de totale productie van volksvoedingsmiddelen op Java en Madoera, herleid tot rijst, in het jaar 1917 per hoofd ongeveer gelijk is geweest aan die in het voorspoedige rijstjaar 1913.

Nu moet volgen vergelijking van invoer- en uitvoer-cijfers van volksvoedingsmiddelen om na te gaan of wellicht gebrekkige import, gevolg van belemmerd scheepvaartverkeer, dan wel groote afvloeijing naar buiten oorzaak kan zijn geweest van een tekort in begin 1918.

Tot 1889 voerde Java meer rijst uit dan het importeerde. Sedert 1890 overtreft de invoer den uitvoer.

In herinnering wordt gebracht, dat de rijstuitvoer kort na het uitbreken van den Europeeschen oorlog door de Regeering werd verboden met dien verstande, dat alleen superieure Java-rijst met speciale vergunning mag worden uitgevoerd.

De invoer van plantaardige volksvoedingsmiddelen betreft: rijst uit Siam, Engelsch- en Fransch-Indië; kedele uit China en Manchoerije; en tarwemeel.

De uitvoer daarvan betreft: rijst; mais; arachides; cassave-wortel (gaplek) en cassavemeel (meel, flake en pearl).

Invoer op Java en Madoera in picols.

Voedingsmid- delen	1913	1914	1915	1916	1917
Rijst	4.135.000	3.452.000	5.351.000	8.165.000	6.507.000
Kedele	807.000	763.000	936.000	430.000	387.000
Tarwemeel . . .	548.000	443.000	285.000	343.000	329.000
Totaal	5.490.000	4.658.000	6.572.000	8.938.000	7.223.000

Uitvoer ¹⁾ buiten het tolgebied van Java en Madoera in picols.

Voedingsmid- delen	1913	1914	1915	1916	1917
Rijst	1.006.000	619.000	538.000	157.000	70.000
Mais	798.000	1.316.000	1.919.000	615.000	53.000
Arachides (onge- schild).	280.000	251.000	183.000	138.000	159.000
Cassave (wortel)	415.000	596.000	503.000	134.000	24.000
Cassavemeel . .	1.032.000	919.000	798.000	1.073.000	1.090.000
Totaal	3.531.000	3.701.000	3.941.000	2.117.000	1.396.000

Voor juiste vergelijking schijnt het gewenscht, ook de in- en uitgevoerde hoeveelheden te herleiden tot gepelde rijst. Daartoe, naast de boven vermelde voedingscijfers uit het aangehaalde Bulletin van het Koloniaal Museum voor tarwemeel het voedingscijfer: 140 en voor cassavemeel het voedingscijfer: 95 toepassend, is dan het volgende overzicht samen te stellen.

¹⁾ Uitvoer van Java naar de Buitenbezittingen betrof volgens de Publicaties van het Encyclopaedisch Bureau in 1916 rond 400.000 picol rijst.

In- en uitvoer, herleid tot gepelde rijst in pikols,

Jaren	Invoer totaal	Uitvoer totaal.	Invoer- Uitvoer.	Invoer- Uitvoer per hoofd
1913	6.633.000	3.390.000	3.243.000	0.095
1914	5.723.000	3.496.000	2.227.000	0.064
1915	7.817.000	3.805.000	4.012.000	0.113
1916	9.558.000	2.002.000	7.556.000	0.208
1917	7.776.000	1.312.000	6.464.000	0.174

De invoer, of beter de invoer verminderd met den uitvoer, die onder invloed van de aangroeiing der bevolking een terugslag behoort te vormen op de meer of minder overvloedige productie, liep in 1914, na de rijke rijstooft van het jaar 1913, terug, groeide daarna aan.

De uitvoer liep in verband met uitvoermoeilijkheden en scheepvaartbezwaren na 1915 beduidend terug.

Het saldo van invoer en uitvoer groeide — 1917 vergeleken met 1913 — met bijna 100% aan. Het hooge cijfer voor 1916 komt overeen met lager productiecijfer voor dat jaar.

De totalen betreffende productie, vermeerderd met invoer en verminderd met uitvoer, herleid tot gepelde rijst, geven ten slotte: voor 1913: 111.118.000 picol, dat is 3.25 picol per hoofd

1914: 108.477.000 „ „ „ 3.12 „ „ „

1915: 111.712.000 „ „ „ 3.15 „ „ „

1916: 119.606.000 „ „ „ 3.30 „ „ „

1917: 122.914.000 „ „ „ 3.31 „ „ „

Beschouwing van deze eindcijfers leidt, bij aannahme van gelijke consumptie per hoofd in die jaren, tot de conclusie, dat de voedselbalans eind 1917 gunstiger moet zijn geweest dan in eenig vorig jaar.

Vergeleken met 1913 blijkt bijv: dat, tegenover de op 8.5% gestelde aanwas der bevolking, een toename van beschikbaar geweest zijnde volksvoedingsmiddelen van 10.6% staat.

Er schijnt geen reden om aan te nemen, dat de consumptie per hoofd in 1917 grooter is geweest dan in vorige jaren. De optimistische veronderstelling van sommigen, dat de bevolking van Java en Madoe-

ra in de laatste jaren in gunstiger economischen toestand verkeerend, per hoofd meer zou hebben geconsumeerd, wordt niet gedeeld.

II.

Als de opgaven van het Departement van Lanbouw, Nijverheid en Handel en de statistieken van den dienst van in- en uitvoerrechten betrouwbaar zijn, kan er, aan de hand van boven afgeleide cijfers en bij aannahme van gelijke consumtie per hoofd in de beschouwde periode, in begin 1918 op Java en Madoera, als één geheel genomen, geen sprake zijn van voedselschaarschte, waar noch in begin 1914, noch in den aanvang der oorlogsjaren 1915-1917 voedselschaarschte heeft geheerscht.

Ik schakel hierbij onregelmatigheden, zooals die zich hebben voorgedaan in Wonogiri en Trenggalek, uit. De in die streken heerschende voedselschaarschte—meerdere bezoekers dier streken spraken van hongersnood—zou ik willen beschouwen als gevolg van zeer plaatselijke oogstmislukkingen in niet vruchtbare, geïsoleerde streken.

Geringe voorraden in handen van den groothandel op de havenplaatsen en de sterk oploopende prijzen zouden echter wijzen op geringer voorraad voedingsmiddelen thans, dan in begin van een der vorige jaren, toen zich zulke verschijnselen niet voordeden.

Ik becijferde in „De Taak” No. 28, dat te Semarang in 1917 rond 100.000 picol minder importrijst beschikbaar is geweest dan in 1916.

De doorvoer van importrijst van het schip direct in den spoorwagen wijst op dringende vraag in het door de betrokken haven bediende binnenland, dus ook niet op te groote voorraden rijst in handen van groothandelaren op van importrijst afhankelijke binnenlandsche centra.

Niet alleen de rijstprijzen zijn sterk opgelopen, ook de prijs van de cassavewortel is tweemaal zoo hoog als in andere jaren.

Een en ander leidt tot de uitspraak: óf de statistieken zijn onbetrouwbaar, óf er zijn voldoende voorraden in het binnenland, die, hetzij worden vastgehouden en slechts tegen hoge prijzen worden beschikbaar gesteld, hetzij niet worden of kunnen worden verplaatst en feitelijk in mindering van het algemeene totaal behooren te worden gebracht.

De betrouwbaarheid der statistieken is een zwak punt. Ingewonnen inlichtingen doen ter zake twijfel rijzen. Toch meen ik,

dat de beschikbare statistische gegevens, mits voorzichtig en met de noodige reserve gebezigd, vrij uit kunnen gaan.

Waarschijnlijk geeft de wijze van rijstoogst-taxaties te hooge padiproductie; de snit van de proefvelden vormt, naar het voorkomt, te hoogen grondslag voor de rijstoogst-berekening. Hoeveel waarde kan worden gehecht aan de opgave betreffende de geoogste oppervlakten, is moeilijk vast te stellen. Door het groote aantal waarnemingen, waaromtrent wel aangenomen mag worden, dat ze steeds op dezelfde wijze worden verricht, schijnen de opgaven als grondslag voor een statistiek om te vergelijken, echter wel voldoende betrouwbaar.

Verder is de boven aangenomen gemiddelde productie der tweede gewassen per bouw ook zonder twijfel aanvechtbaar. Verschillende voorlichters geven verschillende eenheidscijfers¹⁾.

De uit de statistieken afgeleide cijfers mogen in verband met een en ander geen absolute waarde hebben, als grondslag voor vergelijking kunnen ze m. i. zonder gevaar worden gebezigd. Vergelijking leidt dan tot de uitspraak, dat productie vermeerderd met invoer, verminderd met consumtie en uitvoer, in 1917 grooter overschot moet hebben opgeleverd dan in 1913 en tusschenliggende jaren.

Is dat zoo, dan zou daaruit volgen, dat er in begin 1918 grootere voorraden aanwezig moeten zijn geweest dan in begin van een der vorige jaren. Onderscheid moet daarbij worden gemaakt tusschen voorraden rijst en andere in beschouwing genomen voedingsmiddelen. Mais, aardnoten, kedel , cassave en bataten worden als algemeene voedingsmiddelen niet voldoende gewaardeerd. Het schijnt dat ze slechts gelden als plaatselijke aanvulling van het tekort aan het hoofdvoedingsmiddel: rijst.

Overvloed in bepaald gebied ziet men weinig aangewend tot aanvulling elders. De beweging van voedingsmiddelen, ook van rijst, over Java is trouwens — hieronder zal dat worden aangetoond — algemeen van weinig beteekenis.

¹⁾ De door den heer B. Streefland in Publicatie No IV van de Commissie voor Fabrieksnijverheid in Ned.-Indië — Olie Industrie (plantaardige) in Nederlandsch-Indië — gepubliceerde aardnoten- en kedele-producties zijn bijv: lager dan de boven becijferde.

De gemiddelde productiecijfers door de tweede gewassen zijn ontleend aan: Dr. J. H. Sollewijn Gepke. Naar aanleiding van staatsblad 1878 No. 116 en L. de Bree; Nederlandsch-Indië in de twintigste Eeuw.

Waar moeten nu die grootere voorraden worden gezocht?

In de rijstschuren van den tani?

De speculatiezin van den tani is nog niet zoodanig ontwikkeld, dan dat hij — stel dat hij nog over padi-voorraad beschikt — bij de tegenwoordige padiprijzen zijn loemboengs nog gesloten zou houden. Aangenomen moet worden dat de padi van den tani vóór November is verhuisd naar de pakhuizen van rijstopkoopers en rijsthandelaars.

In de dessaloemboengs?

Er waren in 1916: 11.540 dessa-loemboengs op Java en Madoera. Het padibezit dier loemboengs bedroeg in dat jaar 2.739.000 picol, d. i. ongeveer 2.5 % van de totale 1916-padiproductie. In 1917 werd 7 % meer padi geproduceerd dan in 1916.

Zonder de cijfers over 1917 te kennen, mag m.i. gerust worden aangenomen dat de voorraden in de dessaloemboengs niet zoodanig kunnen zijn toegenomen, dat ze, rekening houdend met de meerdere productie in 1912, van invloed kunnen zijn geweest op het totaal overschot van voedingsmiddelen op het eind van 1917.

Bij de rijstopkoopers en kleinere rijsthandelaars in het binnenland, aan wie de tani zijn product verkocht?

Niet onmogelijk, dat grootere voorraden sterk verdeeld in handen van plaatselijke opkoopers en kleine rijsthandelaars in de binnenlanden aanwezig zijn en wegens onvoldoende bewegelijkheid, gevolg van den primitieven vorm van den handel in voedingsmiddelen in het binnenland, niet aanvullend werken in gebieden waar, tengevolge van onvoldoenden import van buitenlandsche rijst, werkelijk voedselschaarschte heerscht.

Bij de grootere rijsthandelaars?

Zijn de berichten juist, dat de groothandelaars weinig stock hebben. — en het feit dat er in de maanden December 1917, Januari en Februari 1918 geen bijzonder sterk railtransport van voedingsmiddelen plaats heeft gehad behalve van de havens naar het binnenland, wijst hier wel op — dan zouden voorraden aanwezig kunnen zijn in de tweede hand, zoowel aan de kust als in het binnenland. Die voorraden zijn dan waarschijnlijk, nadat in November 1917 bekend was geworden, dat de uitvoer van Siam, Saigon en Rangoon verboden was, aan de circulatie onttrokken en worden slechts tegen veel hooger prijs beschikbaar gesteld.

Als de statistieken niet onbetrouwbaar zijn, is er dus plaats voor de veronderstelling, dat de voorraden, in totaal genomen,

eind 1917 in grooter hoeveelheid aanwezig waren dan op het eind van vorige jaren, maar sterk verdeeld in handen van plaatselijke opkooopers en kleinere rijsthandelaren voor wat het grootste deel van de binnenlandsche productie betreft en in de tweede of derde hand wat de importrijst aangaat.

III

Men hoort vaak spreken van groote massa's uitgevoerde rijst en enorme import en belangrijk railvervoer van voedingsmiddelen; het is raadzaam om die algemeenheden eens onder cijfers te brengen en de verhouding van import, export en verplaatsing van voedingsmiddelen tot de totale productie van Java en Madoera te becijferen.

Werden boven productie, invoer en uitvoer vastgelegd, thans volge eerst een overzicht van de verplaatsing der voedingsmiddelen. Vermeend wordt, dat die verplaatsing uitdrukking vindt in de cijfers in zake het transport per rail langs de lijnen van de Staatsspoorwegen, de Nederlandsch-Indische Spoorweg Maatschappij, de Semar.-Cheribon Stoomtram Maatschappijen de Semarang-Joana Stoomtramweg Maatschappij; dat zijn de ijzeren wegen, die de havenplaatsen bedienen.

In het hieronder volgend overzicht is getracht, de rechtstreeks door meerdere spoor- en tramwegdiensten vervoerde hoeveelheden niet dubbel in rekening te brengen.

Overzicht van de beweging van voedingsmiddelen¹⁾

Voedings- middelen	Jaren			
	1913	1914	1915	1916
Rijst inclusief				
gaba	440.000 ton	454.000 ton	537.000 ton	623.000 ton
Katjang & kedelé	108.000 „	100.000 „	111.000 „	101.000 „
Mais	80.000 „	116.000 „	154.000 „	90.000 „
Cassavewortel..	92.000 „	115.000 „	93.000 „	79.000 „
Meel (buiten- landsch en inlandsch)....	100.000 „	88.000 „	73.000 „	97.000 „
Totaal	820.000 ton	873.000 ton	968.000 ton	990.000 ton
Totaal in picols	13.120.000	13.968.000	15.488.000	15.840.000

¹⁾ De cijfers over 1917 zijn nog niet bekend.

Herleiding tot gepelde rijst kon bij dit overzicht niet plaats hebben, daar de groepeerings uit de spoor- en tramwegstatistieken geen berekening toelaat overeenstemmend met die boven voor productie, invoer en uitvoer bewerkstelligd.

Rijstvervoer is echter hoofdzaak: 50 tot 63% van de totale beweging. Gebruik van de onherleide cijfers zal de conclusie weinig beïnvloeden.

**Overzicht van de verhoudingen van invoer, uitvoer
en verplaatsing van voedingsmiddelen ten opzichte van de totale productie
van Java en Madoera.**

Jaren	Productie herleid tot gepelde rijst in picols	Invoer in picols	%Invoer van produc- tie	¹⁾ Uitvoer in picols	% Uitvoer van produc- tie	Verplaat- sing in picols	% Ver- plaatsing van pro- ductie
1913	107.875.000	5.490.000	5.09	3.931.000	3.64	13.120.000	12.2
1914	106.250.000	4.658.000	4.40	4.101.000	3.86	13.968.000	13.1
1915	107.700.000	6.572.000	6.10	4.341.000	4.03	15.488.000	14.4
1916	112.050.000	8.938.000	8.—	2.517.000	2.25	15.840.000	14.1

In het overzicht zijn de verhoudingen, berekend ten opzichte van de totale productie van Java en Madoera, als één geheel beschouwd. Die verhoudingen geven in het algemeen echter geen goed beeld van de juiste beteekenis van de beweging der voedingsmiddelen. Niet in alle afdeelingen wordt immers rijst ingevoerd, niet uit alle afdeelingen worden voedingsmiddelen geëxporteerd, terwijl de cijfers der verplaatste hoeveelheden zich feitelijk minder goed leenen tot directe vergelijking met de totale productie.

Java met Madoera is verdeeld in 85 afdeelingen.

Rijstinvoer heeft plaats op groote schaal in 35 afdeelingen, op kleinere schaal in 18 afdeelingen. Rekenen wij de afdeelingen, waar op kleinere schaal buitenlandsche rijst wordt ingevoerd, voor de helft tot het gebied van buitenlandsche rijst afhankelijk en voor de andere helft het gebied, dat de importrijst niet behoeft,

¹⁾ De cijfers van het overzicht op bladzij 275 verhoogd met 400.000 picols per jaar voor uitvoer van Java naar de Buitenbezittingen.

dan zouden die 2 gebieden zich ongeveer verhouden als 44 tot 41. Ongeveer de helft van Java heeft dus geen importrijst nodig, de andere helft van Java is in meerdere of mindere mate afhankelijk van buitenlandsche rijst.

De invoer van voedingsmiddelen laat zich dus beter vergelijken met de halve productie van Java en Madoera. Dit zou beteekenen dat de bevolking van de min of meer geïsoleerde helft van Java en Madoera zich uitsluitend voedt met producten van eigen bodem en de bevolking van de andere helft gemiddeld in de jaren 1913/1916 toch nog voor 88.2 %.

Beschouwen wij alleen het hoofdvoedingsmiddel, dan blijkt, dat de rijstimport gemiddeld in de jaren 1913—1917 heeft bedragen 11 % van de totale Java-productie; dat wordt dan aan de hand van het boven aangevoerde 22 % van de productie van de streken, waar rijst wordt ingevoerd, hetgeen leidt tot de uitspraak, dat de bevolking zich in vele streken uitsluitend voedt met Java-rijst en in de gebieden waar rijst wordt ingevoerd, toch nog gemiddeld voor $\frac{3}{4}$ gedeelte.

De uitvoer is van minder beteekenis.

Het verhoudingscijfer voor 1913, toen de scheepvaart nog onbelemmerd functioneerde — 3.6 % — geeft, naar het voorkomt, geen slecht beeld van uitvoer ten opzichte van productie.

De uitvoer van rijst geschiedt in hoofdzaak van uit West-Java; Midden- en Oost-Java voeren weinig uit; de rijst-export laat zich dus beter vergelijken met een derde dan met de geheele rijst-productie van Java en Madoera. De rijstuitvoer betrof naar dien maatstaf in 1913 — de uitvoer naar de buitenbezittingen weder stellend op rond 400.000 picol — dan ongeveer 8 % van de productie van het gebied, dat de rijst voor export beschikbaar stelde.

De verplaatsing der voedingsmiddelen langs de voornaamste spoor- en tramwegen zou volgens het overzicht op gemiddeld 13.5 % van de totale Java-productie, herleid tot gepelde rijst, mogen worden gesteld, maar de beweging raakt niet in die mate de voor Java-consumptie bestemde productie. De spoor- en tramwegen vervoeren in hoofdzaak de ingevoerde en voor uitvoer bestemde hoeveelheden.

Een juist beeld van de beteekenis van de verplaatsing der voe-

dingsmiddelen ten behoeve van de voeding van de bevolking van Java en Madoera wordt beter verkregen door vergelijking van de totaal verplaatste hoeveelheden verminderd met de beweging veroorzaakt door in- en uitvoer, met de totale productie verminderd met den uitvoer.

De voor export bestemde hoeveelheden, zoowel voor buiten het tolgebied als bestemd voor de buitenbezittingen, bereiken zonder twijfel de havens langs de ijzeren wegen; dit was in 1913 rond 4 miljoen picol.

Van de geïmporteerde hoeveelheden blijft een gedeelte op de havenplaatsen achter. Hoeveel is niet met juistheid bekend. In 1916 werd ongeveer $\frac{1}{4}$ van de te Samarang geïmporteerde rijst niet per rail doorgevoerd; in 1917 bleef ongeveer $\frac{1}{6}$ deel achter. Aanname dat $\frac{1}{4}$ deel van de geïmporteerde massa voedingsmiddelen op de havenplaatsen achter blijft, schijnt geen onjuiste benadering. Dan werd in 1913 rond 4 miljoen picol van de totale geïmporteerde hoeveelheid per rail opgevoerd.

Van de 13 miljoen picol voedingsmiddelen, die in 1913 langs de hoofd spoor- en tramwegen werden verplaatst, betroffen 8 miljoen picol import en export en dus slechts rond 5 miljoen picol verplaatsing van Java-voedingsmiddelen over en voor het eiland zelf, dat is ongeveer 5 $\frac{0}{10}$ van de totale Java-productie verminderd met de geëxporteerde hoeveelheid (herleid tot gepelde rijst).

Dit resultaat beduidt, dat 95 $\frac{0}{10}$ van de Rijst, Mais, Cassave, Katjang, Kedele, Ketella, die in 1913 niet werd uitgevoerd, bleef — werd geconsumeerd — op de plaatsen waar die voedingsmiddelen werden geplant en geoogst.

Speciaal voor rijst geldt voor 1913, dat slechts 2,85 $\frac{0}{10}$ van de totale rijstproductie, verminderd met de uitgevoerde hoeveelheid, verplaatst werd in het belang van de consumtie buiten den kring van de feitelijke producenten.

De weinig beteekenende beweging van rijst en andere voedingsmiddelen op Java wijst er op, dat de handel in die voedingsmiddelen zeer lokaal en primitief is. De groote massa Java-rijst blijft evenals de andere niet voor export bestemde voedingsmiddelen opgeslagen in de directe nabijheid van den consument.

Invoer, uitvoer en verplaatsing van voedingsmiddelen mogen dus tegenover Java's totaal-productie van niet overwegende betekenis worden genoemd.

Het bovenstaande leidt tot de conclusie:

1. Geen algemeene voedselschaarschte in begin 1918, integendeel gunstiger voedselbalans eind 1917 dan op het eind van vorige jaren.
2. In totaal grootere voorraden plantaardige volksvoedingsmiddelen in 1918, dan in begin van vorige jaren, doch zeer verdeeld, met waarschijnlijk geringere voorraden in de bevolkingscentra afhankelijk van buitenlandsche rijst.
3. De sterk opgelopen rijstprijzen niet het gevolg van voedselschaarschte in eenigszins groote gebieden, maar hoofdzakelijk veroorzaakt door hooge prijzen van importrijst, opgedreven door speculatie, gebaseerd op de verwachting van gestremden aanvoer van buitenlandsche rijst en gevoed door de weifelende houding van de overheid.
4. Onvoldoende beweging van de overschotten in de gebieden met overvloedige productie van plantaardige volksvoedingsmiddelen, als gevolg van primitief georganiseerden handel, waardoor die overschotten niet nivelleerend hebben kunnen werken.

Samarang, Maart 1918.

De olie-industrie op Java en de volksvoeding.

door A. J. KLUIYVER.

Als vierde mededeeling van de Commissie tot Ontwikkeling van de Fabrieksnijverheid in Nederlandsch-Indië is onlangs verschenen een geschrift over de industrie der plantaardige oliën hier te lande.¹⁾ In tegenstelling met de voorafgaande mededeelingen der genoemde Commissie, is deze publicatie niet van de hand van het Gedelegeerd Lid der Commissie, maar is het door de Commissie bijeengebrachte statistische materiaal bewerkt door één der vertegenwoordigers van de in de laatste jaren zich zoo krachtig ontwikkelende particuliere olie-industrie.

Het mag bekend worden geacht, welk een uiterst gewichtig aandeel de heer B. Streefland heeft gehad in het tot bloei brengen van dezen belangrijken tak van nijverheid en daarom mag de Commissie zeker gelukgewenscht worden met het feit, dat zij een zoo bij uitstek deskundige bereid heeft gevonden zijn inzichten omtrent de toekomst der inheemsche olie-industrie voor haar uiteen te zetten. Het geschrift draagt er dan ook duidelijk den stempel van, door een „insider” te zijn geschreven.

Evenwel mag dit voordeel ons niet blind doen zijn voor de schaduwzijde, dat de schrijver tevens direct „belanghebbende” is bij de bedoelde industrie. Dit blijkt in de eerste plaats uit het feit, dat verschillende belangrijke vraagstukken, welke voor de beoordeeling der rentabiliteit van de onderwerpelijke industrie in verband met hare eventueele uitbreiding van overwegend belang zijn, niet of slechts zeer terloops worden besproken, hoewel het toch buiten twijfel is, dat de schrijver daaromtrent over gewichtige

¹⁾ Mededeelingen van de Commissie tot Ontwikkeling van de Fabrieksnijverheid in Nederlandsch-Indië No. 4, B. Streefland, „Olie-Industrie (plantaardige) in Nederlandsch-Indië.” Batavia, Landsdrukkerij 1918.

gegevens beschikt. Vooral ook omdat zeker mag worden aangenomen, dat deze punten bij behandeling van de stof door het Gedelegeerd Lid der Commissie, evenals dit bij de vorige publicaties het geval was, naar voren zouden zijn gebracht, zijn dergelijke weglatingen wel te betreuren.

De omstandigheid, dat de schrijver nu eenmaal niet belangeloos staat tegenover het wel en wee van de olie-industrie, heeft verder tengevolge, dat de in dit geschrift verkondigde inzichten omtrent de wenschelijkheid eener krachtige bevordering dier industrie, niet van eenzijdigheid zijn vrij te pleiten en het „business“-standpunt van den schrijver duidelijk verraden.

Op die plaatsen, waar het belang besproken wordt, dat de Inlandsche bevolking zou hebben bij een verdere ontwikkeling der reeds bestaande Europeesche olie-industrie en waar het een en ander gezegd wordt over den steun door de Regeering aan de Inlandsche olie-industrie te verleen, wordt men dan ook tegen wil en dank herinnerd aan de oude zegswijze: „Als de vos de passie preekt, boer pas op je kippen!”

Men versta dit echter wel: de gedachte ligt mij ver, daarvan den schrijver ook maar in het geringst een verwijt te willen maken. Het zou het onmogelijke vergen zijn, indien men van iemand, aan wien de behartiging van zulke uitnemende zakenbelangen is toevertrouwd, zou willen eischen, dat hij in het algemeen belang de objectiviteit zoo ver dreef, om in het openbaar ook op de schaduwzijden van het door hem vertegenwoordigde bedrijf te wijzen. Hoe spoedig toch zouden aandeelhouders zich van een dergelijk zaakwaarnemer ontdoen!

Maar al treft den schrijver dan ook geen blaam, men mag zich afvragen of het gewenscht is, dat dergelijke eenzijdige meeningen als officieele regeeringspublicaties zonder meer worden verspreid. Weliswaar wordt in het voorbericht van het (sindsdien afgetreden) Gedelegeerd Lid van de Commissie nadrukkelijk opgemerkt, dat het gansche geschrift uitsluitend de meening van den schrijver weergeeft, maar dit neemt niet weg, dat het een ernstig gevaar blijft, dat van dergelijke onder officieele vlag verschijnende geschriften — vooral wanneer deze zoogenaamd met cijfers „bewezen” en voor het groote publiek aanlokkelijk gemaakte uitspraken bevatten als in het onderhavige geval — een fascineerende werking op de openbare meening uitgaat, welke tot het vastzetten van dwaalbegrippen aanleiding zou kunnen geven. Regeeringstaak kan dat toch nimmer zijn!

De vraag moge nu opgeworpen worden, in hoeverre men gerechtigd is voor het hierboven aangeduide euvel de Commissie als zoodanig verantwoordelijk te stellen. Naar het mij voorkomt, mag dit slechts in zeer beperkte mate geschieden. Wel moet vastgesteld worden, dat de Commissie met deze vierde Mededeeling, de grenzen van de haar gestelde taak voor het eerst eenigszins overschrijdt. Immers de Gouverneur-Generaal Idenburg gaf de Commissie slechts tot opdracht in zake de *technische en commercieele mogelijkheid* van bepaalde industrieën hier te lande te adviseeren. Het is duidelijk, dat de beoordeeling van de *wenschelijkheid* van het al of niet tot ontwikkeling brengen dier industrieën uit *economisch en sociaal oogpunt* daar geheel buiten valt. Met het volste recht zou de Commissie zich dan ook een variatie op de bekende uitspraak van Palmerston nl. „right or wrong, industry” tot devies mogen nemen.

Geheel in overeenstemming hiermede bevatten de beide voorafgaande mededeelingen (nl. die over fabricatie van papier en kunstmeststoffen) uitsluitend een zakelijk gehouden overzicht van de factoren, welke de bestaansmogelijkheden dier industrieën beheerschen. In het onderhavige geschrift echter, wordt van dezen juisten gedragslijn afgeweken en worden, zooals reeds gezegd, beschouwingen aangetroffen over den (vermeend weldadigen) invloed, welke door de betreffende industrie op de Indische huishouding zal worden uitgeoefend. Mag men dus de Commissie ongetwijfeld een dergelijke overschrijding van haar taak op zich zelf reeds als een bezwaar aanrekenen, des te meer bestaat daartoe aanleiding waar zij juist de zoo gewichtige beoordeeling van de economische wenschelijkheid der bedoelde industrie overliet aan de pen van een „belanghebbende” met het onvermijdelijke gevolg van de reeds boven gekenschetste eenzijdigheid. ¹⁾

¹⁾ Uitdrukkelijk zij hier nog even opgemerkt, dat hiermede niet gezegd wil worden, dat het niet wenschelijk zou zijn, dat de Regeering er naar streeft zoo volledig mogelijk bekend te worden met de inzichten van vooraanstaande personen op commercieel en industrieel gebied. Hoewel een te veel in dit opzicht zeker ook zijn gevaren meebrengt, zou ik de laatste zijn om te bestrijden, dat het geschrift van den heer Streefland vele belangrijke gegevens aan de hand doet voor de beoordeeling van het onderhavige probleem in zijn geheel. Als zoodanig vormt het een van de onmisbare grondslagen, welke voor een objectieve bewerking vereischt zijn. Geenszins echter ligt het op den weg der Regeering om, zooals hier geschied is, *zonder meer publiciteit te geven* aan onvermijdelijk eenzijdige inzichten van particulieren, deze toch vinden in de dagbladpers en in de periodieken desgewenscht voldoende gelegenheid om hun meening onder de publieke aandacht te brengen

Een en ander moet buiten twijfel bij het publiek den indruk vestigen, dat de inzichten van den heer Streefland omtrent de bedoelde wenschelijkheid door de Regeering worden gedeeld. Toch kan men slecht aannemen, dat van deze zijde nu juist zoo'n onverdeelde instemming met de in diens brochure te berde gebrachte argumenten zal bestaan.

Hoe is nu echter te verklaren, dat de Regeering het blijkbaar niet noodig achtte, de denkbeelden van den heer Streefland dienaangaande aan een objectief onderzoek te onderwerpen?

De oorzaak van dit verschijnsel is geheel te zoeken in het in wijde Regeeringskringen ingang gevonden hebbende denkbeeld, dat industrialiseering van Java uit economisch oogpunt *steeds* gewenscht is, omdat op den duur de landbouw als eenige bestaansbron voor de wassende bevolking te kort dreigt te schieten. En dit „*idée préconçue*”, dat het geheele beleid van de Regeering ten opzichte van de nijverheidsontwikkeling hier te lande beheerscht, brengt met zich een ontkennen van de gegrondheid van het aanbrengen van een scheiding tusschen een *mogelijkheids-* en een *wenschelijkheidsbeoordeeling* aangaande het van Regeeringswege in het leven roepen (respectievelijk het bevorderen) van een bepaalden tak van nijverheid.

Het doel van dit opstel is nu aan de hand van een bepaald voorbeeld er nog eens op te wijzen, dat zich het geval kan voordoen, dat door een „à tort et à travers” doorgevoerde industriele politiek der Regeering belangen worden geschaad of bedreigd, waar tegen de bereikte voordeelen van algemeenen aard geenszins zullen opwegen. En dat het om deze reden dan ook teneenenmale noodzakelijk is, dat telkens aan het van Regeeringswege invoeren of steunen eener industrie een ernstige studie van de zijde der Regeering omtrent de vermoedelijke uitwerking daarvan op het samenstel der Indische huishouding voorafga. Steeds stelle de Regeering zich duidelijk voor oogen, welke de gevolgen der industrialiseering zullen zijn voor de bevolking, in het bijzonder voor het economisch zwakkere deel daarvan, i. c. de Inlandsche bevolking. Dit toch mag men van de Regeering verwachten, ja gezien hare talrijke uitlatingen in de Staten-Generaal, zelfs eischen.

In de door de Regeering in de latere jaren ten opzichte van de Inlandsche bevolking beleden politiek is dan ook voor een lichaam als de Commissie voor de Fabrieksnijverheid, welke

officieel zich slechts omtrent *bestaansmogelijkheden* van verschillende industrieën heeft uit te spreken, alleen plaats voor zoover de door haar gegeven zakelijke beschouwingen den grondslag leveren voor een nadere beoordeeling van regeeringswege van de *wenschelijkheid* uit economisch en sociaal oogpunt dier industrieën.

Zoolang niet tot uitbreiding van de taak der Commissie, in dien zin, dat haar eveneens de boven omschreven wenschelijkheidsbeoordeeling wordt opgedragen, is overgegaan, heeft de Regeering de beschouwingen der Commissie dan ook uitsluitend als studiemateriaal in het belang van de door haar op nijverheidsgebied te volgen politiek te gebruiken en er voor zorg te dragen dat niet door publicaties van de Commissie, dus door direct contact zoeken van deze met de buitenwereld, op het door haar aan te geven beleid wordt vooruitgelopen.

Na deze inleidende opmerkingen van meer algemeenen aard mogen thans de in het geschrift van den heer Streefland verkondigde inzichten omtrent de groote voordeelen, welke de toekomstige ontwikkeling der Europeesche olie-industrie hier te lande voor de Indische huishouding zal afwerpen aan een nadere beschouwing worden onderworpen, waarbij dan in het bijzonder aandacht zal worden geschonken aan de belangen der Inlandsche bevolking. Met hetgeen hieronder volgt, is dus geenszins bedoeld een kritische bespreking van de brochure in haar geheel te geven; men treft daarin toch nog talrijke andere punten aan, welke eveneens ruim voldoende stof voor een uitvoerige behandeling opleveren.

Een en ander heeft begripelijkerwijze tengevolge, dat een bepaald deel van het geschrift naar voren wordt gebracht. Indien daarmede dan ook veelal geen instemming zal worden betuigd, moge dit niet tot de misvatting aanleiding geven, als zou dezerzijds niet alleszins waardeering bestaan voor het groote nut, dat de Commissie voor de Fabrieksnijverheid stichtte door haar enquête naar den omvang der productie van olieleverende grondstoffen in Nederlandsch-Indië en voor de waarde der uiteenzetting van den heer Streefland van de factoren, welke de toekomstige ontwikkeling der inheemsche olie-groot-industrie althans tendeele beheerschen.

Allereerst moge de geschiedenis van de moderne oliefabrikatie in Nederlandsch-Indië, zooals deze door den heer Streefland geschilderd wordt, hier in het kort worden weergegeven, waarbij het wenschelijk

zal blijken gedeeltelijk diens eigen woorden daarvoor te gebruiken.

Hoewel reeds vóór 1907 eenige kleine fabrieken te Padang, Kediri en Pontianak waren opgericht — waarvan de eerste twee spoedig tot liquidatie overgingen — dateert de moderne oliefabrikatie in Nederlandsch-Indië feitelijk van 1907, in welk jaar, voor het eerst met goed succes, door de toenmalige Maatschappij van Heel twee oliefabrieken in exploitatie werden gebracht.

Aanvankelijk werd op Inlandsche wijze gewerkt, wat niet weg nam, dat van af den beginne een zij het dan ook matig succes kon worden geboekt. In 1910 werden de eerste hydraulische persen met bijbehorende machinerieën uit Europa ontvangen; de daardoor mogelijk geworden intensievere bewerking gaf aanleiding tot betere bedrijfsresultaten, wat tot gevolg had, dat de zaken snel in omvang toenamen.

Geven wij thans het woord geheel aan den heer Streefland, die als volgt de verdere ontwikkeling beschrijft: (pag. 33).

„Een snelle uitbreiding van de olie-industrie volgde, waardoor de concurrentie niet alleen bij den opkoop van het ruw product, doch meer nog bij den verkoop der oliën, die alle op Java gedistribueerd moesten worden, meer en meer een funesten invloed op de winsten begon uit te oefenen.”¹⁾

„Met deze omstandigheid voor oogen, werd begin 1913 de Maatschappij Van Heel geconverteerd in de N. V. Oliefabrieken Insulinde, met het doel de beschikking te krijgen over groote kapitalen, waardoor de gelegenheid geopend zou worden aan de zaken een zoodanige uitbreiding te geven, en daardoor de productie zóó hoog op te voeren, dat in de naaste toekomst een gezonde basis voor den export van de afgewerkte producten zou zijn verkregen”.

Op pag. 35 zegt de heer Streefland dan verder:

„Momenteel bestaan op Java, behalve tal van fabriekjes met inlandsche werkwijze, reeds twintig moderne oliefabrieken (grootere en kleinere) alle ingericht met hydraulische persen.

De gezamenlijke capaciteit dezer fabrieken, bedraagt — omgerekend in copra — 135.000 ton per jaar.

Enorme uitbreidingen zijn bij de groote fabrieken in voorbereiding, zoodat de capaciteit op Java binnen twee jaren ongetwijfeld tot 200.000 ton zal zijn opgevoerd.

¹⁾ De cursiveering hier en in de volgende aanhalingen is van mij (Kl.) afkomstig.

Dit beteekent nu niet, dat in werkelijkheid direct al 200.000 ton copra 's jaars zal worden verwerkt, want vele kleinere fabrieken verwerken meer katjang en kapokpitten, doch waar alleen de fabrieken van de grootste combinatie in 1918 ongeveer 100.000 ton copra zullen verwerken, en de capaciteit harer fabrieken belangrijk wordt uitgebreid, daar lijdt het geen twijfel, of de gezamenlijke capaciteit van alle fabrieken op Java zal spoedig tot 200.000 ton zijn opgevoerd."

Ziedaar het voornaamste van hetgeen de heer Streefland over de bestaande olie-industrie en hare geprojecteerde uitbreiding heeft mede te deelen.

Gaan wij thans na, welke gronden de heer Streefland voor de wenschelijkheid van de verdere ontwikkeling der Europeesche olie-industrie meent te mogen aanvoeren.

Het spreekt van zelf, dat daarvoor ook het argument, dat in het algemeen steeds tengunste van een geleidelijke industrialiseering van Java wordt aangevoerd, namelijk het openen van een nieuwe bestaansbron voor de Inlandsche bevolking in den vorm van arbeidsloonen door de nieuwe industrie uit te betalen, dienst doet. Zooals reeds in het inleidende deel werd uiteengezet, is de bedoeling van dit opstel nader te beschouwen of tegenover dit algemeene voordeel wellicht ook schaduwzijden zijn op te merken.

Hiertoe zal volop gelegenheid bestaan bij een kritische beschouwing van de verdere voordeelen welke naar het inzicht van den heer Streefland aan uitbreiding der Europeesche olie-industrie verbonden zijn.

Alvorens echter het woord aan den heer Streefland te geven, moet nog even op het volgende gewezen worden. De schrijver heeft gemeend de publicatie van het geschrift niet langer te mogen uitstellen ondanks het feit, dat de antwoorden op de door de Commissie ingestelde enquête naar den omvang der productie van olieleverende grondstoffen nog niet alle waren binnen gekomen. Deze ontbrekende opgaven (voor Java waren het die van Batavia, Semarang en Pekalongan) konden echter nog in een aanhangsel worden opgenomen. Aangezien nu evenwel met deze aanvullingen in het geschrift zelf geen rekening is gehouden, is helaas eigenlijk nagenoeg geen der daarin genoemde cijfers direct bruikbaar te achten. Om deze reden worden hieronder achter alle door den heer Streefland gegeven cijfers, tusschen haakjes de „ware" cijfers gegeven,

die dus zijn te beschouwen als die cijfers, welke de heer Streefland zou hebben gebruikt, indien hij bij het schrijven der publicatie over de volledige opgaven had beschikt.

Op pag. 47 en 48 van de brochure schrijft nu de heer Streefland :

„Van de jaarlijksche productie op Java van 323.913 (375.532) ton copra werd de laatste jaren gemiddeld ongeveer 60.000 ton geëxporteerd, terwijl 40.000 ton door de fabrieken werd verwerkt waaruit zou volgen, dat 223.913 (275.532) ton door de bevolking zelve geconsumeerd wordt.

Dit oogenschijnlijk groote quantum, mag als vrij juist worden aangenomen, daar de primitieve verwerking der copra slechts een rendement van 45 tot 50 % olie geeft, zoodat de olieproductie van genoemde hoeveelheid copra ongeveer 110.000 (135.000) ton zal bedragen”.

En even verder volgt dan :

„Langzamerhand moet de wijze waarop de Inlandsche olie-industrie gedreven wordt, verdwijnen en door de intensieve Europeesche werkwijze worden vervangen.

Dit zou bij vorgenoemde, thans door Inlanders verwerkte, hoeveelheid copra per jaar een meerdere olieproductie beteekenen van 11.000 (13.500) ton, (aannemende het rendement slechts met 10 % verhoogd zou worden), *welk quantum in zijn geheel voor den export beschikbaar zou komen.*

Behalve dit groote voordeel zou nog 88.000 (110.000) ton waardevol veevoeder (cocoskoeken) gefabriceerd worden terwijl thans de bij Inlandsche fabricatie verkregen zg. „Ampas” slechts voor een zeer gering deel als varkensvoer wordt verhandeld, *doch voor het overgrootste deel als waardeloos wordt weggeworpen*”.

Op pag. 56 treft men dan overeenkomstige beschouwingen aan over de verwerking van oliehoudende zaden (arachides, sojaboonen, sesamzaad) door de bevolking.

De heer Streefland schrijft daaromtrent het volgende :

„De verwerking van vorgenoemde zaden tot voedings- en genotmiddelen door de bevolking zelve, neemt fabelachtige afmetingen aan; en als men nu weet, dat bij de primitieve bereiding gemiddeld 8 % olie verloren gaat. (Bij sojaboonen wordt heelemaal geen olie gewonnen), dan komt men tot het respectabel cijfer van 10.772 (12.500) ton olieverlies per jaar”.

om dan als volgt te concluderen :

„Voegen wij hierbij het verlies aan cocosolie, dat de zelfverwerking van 223.000 (275.000) ton copra veroorzaakt, (het percentage aannemende op slechts 5 0/0), ad 11.150 (13.700) ton, dan ontwaart men, dat ten huidigen dage op Java alleen een zuiver verlies aan olie wordt geleden van 21.922 (26.200) ton.

Bij een average van slechts gemiddeld 35 cent per K. G. vertegenwoordigt dit een bedrag van f 7.672.700 (f 9.170.000)."

Eindelijk moet dan hier nog even worden stilgestaan, bij een tweede voordeel, dat de bevolking er naar het inzicht van den heer Streefland van zou ondervinden, indien de Inlandsche wijze van klapperoliebereiding geheel door de Europeesche zou zijn vervangen en dat door hem als volgt wordt geformuleerd (pag. 48):

„Tenslotte zal de Inlander zijn olie en of vet tegen lageren prijs van de groot-industrie kunnen betrekken dan de zelfkosten bij eigen fabricatie bedragen.

De bevolking is dus tenzeerste gebaat bij de Europeesche olie-industrie."

Nu moet dadelijk worden uitgesproken, dat deze beschouwingen van den heer Streefland zeker niet zonder meer mogen worden aanvaard en dat de gegeven voorstelling van zaken zelfs min of meer misleidend moet worden genoemd.

Vatten wij in het kort het betoog van den heer Streefland samen, dan kunnen wij dit als volgt weergeven:

1o. De Europeesche wijze van oliebereiding heeft groote voordeelen boven de Inlandsche, doordat de laatste aanleiding geeft tot groote verliezen aan olie en doordat, voor zoover het de verwerking van copra (klappers) betreft, alleen bij de Europeesche werkwijze een waardevol bijproduct verkregen wordt.

2o. De Inlandsche bevolking zal er tenslotte financieel voordeel bij hebben, als alle olie, alvorens door haar verbruikt te worden, de Europeesche fabrieken zal zijn gepasseerd — om dit laatste punt maar eens aanschouwelijk uit te drukken.

Het is nu aangewezen allereerst het vraagstuk der „olieverliezen" in zijn geheel te behandelen en daarna aandacht te schenken aan de tweede overweging, namelijk de goedkoope oliedistributie onder de bevolking.

Ter voorkoming van misverstand zij allereerst even opgemerkt, dat de hoeveelheid van „223.913 (275.532) ton copra", welke door de bevolking wordt geconsumeerd een hypothetische groot-

heid is, welke uitsluitend te beschouwen is als een maat voor het totaal aan klappers, dat door de bevolking van Java en Madoera wordt verbruikt, tendeele als zoodanig (dus als zg. *paroetan* of met suiker gekookt als *intai*¹⁾, tendeele na afscheiding der olie er uit en consumptie van deze.

Het is duidelijk, dat bij consumptie van de klappervruchten als *paroetan* of *intai* al de in de klappers aanwezige olie als voedsel dienst doet en er hierbij dus van „olieverlies” geen sprake is. Laat ons nu eens verder nagaan, hoe het bij de Inlandsche wijze van oliebereiding met dit „olieverlies” staat.

Allereerst moet er dan de aandacht op worden gevestigd, dat de Inlandsche wijze van oliebereiding principieel van de in de Europeesche fabrieken gevolgde werkwijze afwijkt. Terwijl toch in deze laatste het klappervruchtvliesch steeds pas na voorafgaande droging, dus als copra, wordt verwerkt, heeft een dergelijke droging bij de Inlandsche wijze van bereiding nimmer plaats. Dit punt is daarom van belang, omdat men dikwijls de uitspraak hoort: hoe kan de Inlandsche oliebereider met zijn primitieve hulpmiddelen ook maar in de verste verte de vergelijking doorstaan met zijn Europeeschen collega, welke over zijn machtige persen met 400 atmosferen druk beschikt! Een dergelijke opmerking echter getuigt slechts van een gebrekkige kennis van de Inlandsche werkwijze en men mag dan ook aan deze algemeene redeneering geen waarde hechten.

Om dit in te zien, is het noodig hier even wat nader op de Inlandsche wijze van oliebereiding in te gaan, hoewel het natuurlijk niet mogelijk is deze hier in bijzonderheden weer te geven, temeer daar door de Inlandsche oliebereiders niet altijd éézelfde methode gevolgd wordt, maar verschillende werkwijzen toepassing vinden.²⁾

¹⁾ Men vergelijke hiervoor en voor de verdere mededeelingen over de voeding van den Inlander steeds het bekende werk van Dr. C. L. van der Burg, De voeding in Nederlandsch-Indië, Amsterdam 1904 evenals de verhandeling van A. G. Vorderman, Analecta op bromatologisch gebied (IV), Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië Dl. 42, p. 395 (1902).

²⁾ Voor belangstellende lezers, welke zich voor de details van de Inlandsche wijze van oliebereiding mochten interesseeren, zij hier behalve naar de reeds geciteerde verhandeling van Vorderman verwezen naar de volgende verhandelingen: H. C. H. de Bie, De Klapper, Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur Dl. 11, p. 317 (1902) en W. R. Tromp de Haas, De inlandsche methoden van klapperoliebereiding, Teysmannia Dl. 15, p. 674 (1904). Voorts vindt men nog vele gegevens over de Inlandsche oliebereiding in Dl. VIa van de Publicaties der Welvaartcommissie (Overzicht der Uitkomsten der gewestelijke Onderzoekingen naar de Inlandsche Handel en Nijverheid Iste Dl. Tekst p. 66 e.v.) 1909, terwijl men in het eveneens in 1909 verschenen Bulletin No. 41 van het Koloniaal Museum in Haarlem belangrijke inlichtingen aantreft omtrent de rol, welke de klappervrucht in de Inlandsche huishouding speelt.

In de meeste gevallen nu geschiedt de verwerking als volgt: Het vruchtvleesch wordt fijn geraspt en het raspsel in een uit bamboe gevlochten mand gedaan, welke op een houten bord met opstaande randen wordt geplaatst. Aan het fijngemaakte vruchtvleesch wordt water toegevoegd en de massa dan met de handen of voeten gekneed. Hierdoor vloeit er een melkwit vocht (een olie-water emulsie) *santen* genaamd uit. Dan wordt nog eenige keeren opnieuw water toegevoegd en gekneed, waarna het grootste deel van de olie is verwijderd, terwijl in de mand een residu (*ampas* of *gabar*) overblijft.

De verkregen *santen* wordt nu op olie (*minjak kléntik*) verwerkt. Gewoonlijk geschiedt dit door de vloeistof eenige uren rustig te laten staan, waardoor een afscheiding in twee lagen plaats vindt. De bovendrijvende laag (*santen kanil*) wordt nu door indamping in een ijzeren pan van het nog vastgehouden water bevrijd, dat tendeele verdampt, tendeele zich als afzonderlijke laag afscheidt en verwijderd wordt. Tevens vormt zich een bezinksel (*galèndo*, *kétik*) dat o.m. bestaat uit fijne deelen van het vruchtvleesch, maar voor een ander deel uit gecoaguleerd eiwit, dat uit het vruchtvleesch in de *santen* is overgegaan. Dit bezinksel wordt van de olie afgefiltreerd door een goeni-doek en daarna nog eens in een houten wigpers uitgeperst.

Uit deze korte beschrijving volgt dus, dat bij de Inlandsche oliebereiding verkregen wordt behalve olie, nog *ampas* en *galèndo*. Het is thans van belang na te gaan hoe groot het rendement aan olie bij deze werkwijze is. In het hiervóór geciteerde verslag van de Welvaartcommissie vindt men een groot aantal desbetreffende gegevens verzameld en wordt op pag. 68 de volgende conclusie aangetroffen:

„Hieruit mag men aannemen, dat 300 klappers ongeveer twee petroleumblikken olie leveren.”

Nemen wij nu met den heer Streefland aan (pag. 32), dat 300 klappers één pikol droge copra opleveren, dan zou dus de olieopbrengst, op copra berekend, 55 % bedragen.¹⁾

Indien men nu weet, dat het olierendement in de Europeesche fabrieken, eveneens op copra berekend, maximaal 60 % bedraagt en gewoonlijk tusschen 57 en 59 % schommelt dan, ziet men dat

¹⁾ 2 petroleumblikken olie = 37,5 Liter olie = ruim 33,5 K.G. olie.

het overwicht van de Europeesche fabrieken niet zoo bijzonder groot is.

Nu moet erkend worden, dat het gegeven rendementscijfer van de Inlandsche wijze van oliebereiding als *gemiddelde* wellicht wat hoog is genomen en dat het voorzigtiger is dit op 50 in plaats van op 55 % te stellen. Maar ook dan nog, mag men op grond van de genoemde officieele gegevens de hiervoor reeds geciteerde uitspraak van den heer Streefland, dat „de primitieve verwerking der copra slechts een rendement van 45 tot 50 % olie geeft”, als een eenigszins ongunstige voorstelling van zaken kenmerken.

Schenken wij nu aandacht aan de andere uitspraak van den heer Streefland nl. dat de „thans bij de Inlandsche fabrikatie verkregen zg. „ampas” slechts voor een zeer gering deel als varkensvoer wordt verhandeld, doch voor het overgroote deel als waardeloos wordt weggeworpen”.

Indien men hieruit wil lezen — en de oningewijde lezer moet dit onvermijdelijk doen — dat bij de Inlandsche oliefabrikatie naast de olie, afgezien van een onbeteekenend gebruik der „ampas” als varkensvoer, geen enkel product van eenige waarde wordt verkregen, dan aarzel ik niet deze zinsnede als teneenenmale onjuist te qualificeeren.

In de eerste plaats moet dan worden geconstateerd, dat de verkregen *galêndo* of *kîtêk* steeds door de bevolking zelve geconsumeerd wordt. Hoewel dit product nu zeker niet geschikt is om als hoofdbestanddeel der voeding dienst te doen, ¹⁾ bezit het als toespijs bij rijstvoeding een niet te onderschatten waarde. Een door Tromp de Haas (l. c.) verrichte analyse toch toonde aan, dat de *galêndo* 15,9 % vet en niet minder dan 48,2 % eiwit bevatte. Het is dus van belang vast te stellen, dat hierdoor reeds een deel van de door den heer Streefland als „verloren” beschouwde olie in de maag van den Javaan ²⁾ terecht komt en tevens een zeer belangrijk deel van het in de klappervruchten voorkomende eiwit, wat vooral met het oog op de karige eiwitvoorziening van den Javaan zeer zeker van beteekenis is. Maar geheel afgezien van de *galêndo* moet met nadruk er op worden gewezen, dat de bij de

¹⁾ Overmatig gebruik geeft aanleiding tot buikloop.

²⁾ Opgemerkt zij, dat hier en in het volgende het woord „Javaan” in den ruimen zin van Inlandsch bewoner van Java (en Madoera) is gebruikt.

bereiding van de *minjak kléntik* verkregen „ampas” volgens alle desbetreffende opgaven nimmer wordt weggegooid. Deze ampas wordt bij gedecentraliseerde oliebereiding in de meeste gevallen eveneens geconsumeerd o. m. door vermenging met *galèndo* (*kétik*) waarbij een in vele streken zeer geliefdskoosd voedsel *blondo* verkregen wordt. Behalve tot *blondo* wordt de ampas in andere gevallen dikwijls nog door een bijzonder proces tot een ander voedsel *dagé* genaamd verwerkt. In deze beide gevallen komt dus *alle* in de klappers aanwezige olie aan de volksvoeding ten goede.

Maar ook in gevallen van meer gecentraliseerde oliefabrikatie wordt de bij de bereiding van *minjak kléntik* verkregen ampas volgens de eensluidende opgaven nooit weggeworpen. Meestal wordt deze ampas aan een langdurig gistingsproces onderworpen, waarna er dan nog een tweede kwaliteit olie (*minjak tobat*) uit wordt bereid, welke hoewel van mindere hoedanigheid toch nog veelal als braadolie dienst doet. Het rendement van de bereiding der *minjak tobat* bedraagt ongeveer 2 petroleumblikken olie uit de ampas van 5000 klappers, wat omgerekend: 3 %, in copra uitgedrukt, is (dit is dus slechts een maat, daar geen copra maar verse klappers als primair uitgangsmateriaal dienst doen.) Deze 3 % moet men dus eventueel nog in rekening brengen als men het „Inlandsche rendement” van gemiddeld 50 % met het Europeesche rendement van 57—60 % wil vergelijken.

In sommige gevallen, waar de ampas van de *minjak kléntik*-bereiding niet op *minjak tobat* verwerkt wordt, vindt deze als kippenvoer nog nuttige toepassing, indirect komt zij daarbij toch in vele gevallen eveneens aan de volksvoeding ten goede.

Maar zal men vragen, is er dan ook geen kern van waarheid in de bewering van den heer Streefland, dat de ampas grootendeels weggeworpen wordt?

Als antwoord hierop kan gezegd worden, dat dit wegwerpen uitsluitend voorkomt bij de ampas, welke achterblijft nadat de oorspronkelijke ampas nog op *minjak tobat* verwerkt is. Maar het daarbij achterblijvende residu bevat dan blijkens een door Tromp de Haas verrichte analyse ook slechts 2,6 % vet! Indien men nu bedenkt, dat de weliswaar niet weggeworpen oliekoeken der Europeesche fabrieken, welke koeken echter grootendeels door export aan de Indische huishouding onttrokken worden, zelden minder dan 8 % olie bevatten, dan blijkt wel, dat men zich over dit

„wegwerpen” (indien het althans plaats vindt, want in de meeste gevallen dient de ampas als brandstof en heeft dan dus voor de Inlandsche huishouding eveneens nog waarde) niet ongerust behoeft te maken.

Een enkel woord nog in verband met het feit, dat wij hier boven er op wezen, dat bij de Inlandsche oliefabrikatie somtijds nog andere werkwijzen gevolgd worden. Het is niet doenlijk deze hier alle aan een bespreking te onderwerpen en daarom zal hier volstaan worden met enkele korte aanhalingen uit de hierboven geciteerde verhandeling van Vorderman.

Deze schrijft op p. 403 onder het hoofd *minjak bledikgan* :

„Het residu is een vrij vaste koek, die *boengkil* of *bongkrek kelapa* heet en evenals de *kötök* of *klêndo* gegeten wordt, gepoft dan wel in de sajor *met eenig zout*.”

Verder onder het hoofd *minjak onggèran* :

„Het residu wordt gegeten en heet eveneens *boengkil kelapa* of *bongkrek kelapa*”.

Alleen bij de bereiding van *minjak botok* heet het van het residu :

„Het wordt om den stank slechts tot kippen- en eendenvoer gebruikt.”

— wat intusschen nog altijd geen wegwerpen is!

Indien men nu overweegt, dat de verwerking door de bevolking van verreweg het grootste deel der klappers zeer in het klein in de verschillende kampong's plaats heeft, waarbij de verkregen residu's — na hetgeen hierboven gezegd is, welhaast vanzelfsprekend — voor de bereiding van voedingsmiddelen benut worden, en dat hiertegenover de Inlandsche productiecentra, waar dus oliefabrikatie voor export naar omliggende afdeelingen plaats heeft, in de minderheid zijn, en indien men verder bedenkt, dat zelfs daar ter plaatse slechts bij hooge uitzondering iets anders wordt „wegge-
worpen” als een ampas met een vetgehalte van maar 2,6 $\frac{1}{10}$, dan is het toch zeker volkomen gerechtvaardigd om te besluiten, dat de voorstelling van den heer Streefland een zeer onjuist denkbeeld geeft van den werkelijken toestand.

Integendeel mag men na al het voorafgaande de conclusie trekken, dat het overgrootste deel van de door den heer Streefland als „verloren” beschouwde klapperolie aan de voeding van den Javan ten goede komt en dat bij verdringing van de Inlandsche door de Europeesche werkwijze de „meerdere olieproductie van

11.000 (13.500) ton" slechts in gelijke mate „voor den export beschikbaar zou komen", als zij aan de volksvoeding zou worden onttrokken.

Hierboven is wat langer stilgestaan bij de Inlandsche wijze van verwerking der klappers op olie en het gebruik dat gemaakt wordt van de daarbij verkregen nevenproducten. Dit was noodzakelijk omdat, naar mij gebleken is, de legende dat de Inlander in tegenstelling met wat bij de Europeesche wijze van fabricatie het geval is, uitsluitend profijt trekt van de bereide olie, vrij algemeen onder het publiek verspreid is. Het was dus alleszins aangewezen, een en ander hier eens nader te analyseeren.

Wat nu de andere oliehoudende grondstoffen aangaat, zal ik korter kunnen zijn. Immers nog veel duidelijker springt hiervoor bij de beschouwingen van den heer Streefland de miskenning van den werkelijken toestand in het oog.

De heer Streefland toch uit zich dienaangaande, zooals wij hierboven reeds zagen, als volgt (pag. 56):

„De verwerking van vorengenoemde zaden tot voedings- en genotmiddelen door de bevolking zelve, neemt fabelachtige afmetingen aan; en als men nu weet, dat bij de primitieve bereiding gemiddeld 8 % olie verloren gaat. (Bij sojaboonen wordt heelemaal geen olie gewonnen), dan komt men tot het respectabel cijfer van 10.772 (12.500) ton olieverlies per jaar."

Allereerst moet opgemerkt worden, dat deze uitspraak buitengewoon onduidelijk is, in de eerste plaats door de wonderlijke interpunctie, maar verder door de verrassende wijze, waarop hier zonder meer het „olieverlies" op 8 % van het gewicht der oliehoudende zaden wordt vastgesteld. Ik meen echter te mogen concluderen, dat in analogie met de voorafgaande berekening van het „verlies" aan klapperolie de heer Streefland hier bedoelt te zeggen, dat de verwerking van de zaden in de Europeesche fabrieken een surplus van 8 % olie geeft boven de Inlandsche wijze van oliebereiding en dat „dus" die 8 % als „verloren" moet worden beschouwd. Maar dan moet geconstateerd, dat de heer Streefland de consequentie van zijn redeneering blijkbaar niet heeft aangedurfd; in dezen gedachtengang toch ware het logisch geweest, indien hij alle olie in de door de bevolking verbruikte kedelee als „verloren" had gekenmerkt, daar hieruit toch, zooals hij zelf nog opmerkt, in het geheel geen olie als zoodanig gewonnen wordt.

Als men nu bedenkt, dat juist voor zoover oliebereiding werkelijk plaats heeft, (voornamelijk bij *Arachides*) er van het achterblijvende residu, waarin zich ook de „verloren gaande 8 0/0 olie” bevindt niets wordt weggegooid, maar dat nagenoeg al deze niet als zoodanig gewonnen olie door de bevolking in zeer gezochte en algemeen verbreide spijzen geconsumeerd wordt, dan is het duidelijk hoe misleidend deze voorstelling van het jaarlijks op Java geleden „olieverlies” is.

In dit verband is het nu gewenscht een oogenblik stil te staan bij de zeer groote beteekenis, die voornamelijk de bij de Inlandsche wijze van verwerking van *Arachides* en kedelee verkregen producten, voor de volksvoeding op Java bezitten ¹⁾.

De verwerking van *Arachides* (*katjang tanah*) geschiedt gewoonlijk als volgt: de peulen worden in de zon gedroogd, van de houtige schil ontdaan en daarna tot een grof vettig product gestampt. Dit wordt in een *koekoesan* gaar gestoomd en in primitieve houten persen uitgeperst.

Behalve de olie, wordt ook de verkregen *boengkil*, waarin nog een vrij belangrijk deel der olie is achtergebleven, nagenoeg algemeen voor de menschelijke voeding gebezigd. Nu behoort, zooals bekend is, *Aachis hypogaea* L., tot de familie der *Leguminosae*, waarvan de meeste representanten gekenmerkt zijn door een hoog eiwitgehalte der zaden (erwten, boonen, linzen enz.). De *katjang boengkil* ontleent haar voedingswaarde dan ook niet alleen aan het er in achtergebleven vet, maar tevens aan haar hoog eiwitgehalte ²⁾. Nu is echter sinds lang bekend, dat het in de cellen der zaden van de *Leguminosae* ingesloten vet en eiwit relatief slecht verteerbaar is en daarom is het uitermate belangwekkend, dat de Inlandsche bevolking langs zuiver empirischen weg er toe gekomen is, dit bezwaar te ondervangen, door de *boengkil* vóór het verbruik aan een bijzondere bewerking te onderwerpen. De Soendaneezen verwerken de *katjang boengkil* der Inlandsche fabriekjes algemeen tot *ontjom*, waarbij nog twee soorten namelijk: *ontjom beureum* en *ontjom bodas* (respectievelijk een roode en een witte *ontjom*) te onderscheiden zijn. Hier ter plaatse

¹⁾ Men vergelijke wederom van der Burg's, De voeding in Nederlandsch-Indië en de reeds meermalen aangehaalde verhandeling van Vorderman.

²⁾ Prinsen Geerlig's vond in een uit een Inlandsche oliefabriek afkomstige *katjangboengkil* ongeveer 38% eiwit.

kan op de wijze van bereiding niet nader worden ingegaan slechts zij vermeld, dat de *katjang boengkil* door de inwerking van bepaalde schimmelsoorten in een beter verteerbare substantie wordt omgezet.

In Midden-Java wordt de *boengkil* door een eenigszins afwijkende, maar in wezen overeenkomstige, bewerking, waarbij ook een schimmelsoort een belangrijke rol speelt, in de zoog. *tèmpé bongkrek katjang* omgezet, welke eveneens als voedsel dienst doet.

Wat nu de kedelee aangaat, (zooals bekend afkomstig van *Glycine Soja* Benth., eveneens tot de familie der *Leguminosae* behoorend) hieruit wordt geen olie afgescheiden, maar de zaden worden als zoodanig direct tot een product *tèmpé kédélé* geheeten (ook wel kortweg *tèmpé* genaamd) verwerkt, dat in samenstelling en wat verteerbaarheid betreft groote overeenkomst met de bovengenoemde *ontjom* vertoont en ook op nagenoeg gelijksoortige wijze bereid wordt. ¹⁾

Na van deze feiten kennis genomen te hebben en in aanmerking nemende, dat de heer Streefland de jaarlijksche consumptie der Inlandsche bevolking bij benadering berekent op 65.000 (75.000) ton gepelde arachides en 68.730 (80.560) ton kedelee, zal men er mee instemmen, dat Vorderman's conclusie (1. c. pag. 412):

„Zoowel de *ontjom*- als de *tèmpé*-soorten spelen een niet onbelangrijke rol in de volksvoeding op Java” eerder te zwak dan te veelzeggend moet worden genoemd.

In verband met al het voorafgaande is het nu wel zonder meer duidelijk, dat de door den heer Streefland gegeven cijfers voor het totale jaarlijks op Java geleden olieverlies en de daardoor plaatshebbende verspilling van een jaarlijksch bedrag van f 7.672,700 (f 9.170.000) als teneenenmale nietszeggend moeten worden gequalificeerd en dat de opgave omtrent het zoogenaamd „zuiver verlies aan olie” slechts dienen kan om een denkbeeld te geven van de uiterst gewichtige betekenis van de olieleverende gewassen voor de volksvoeding op Java, welke overigens nog duidelijker blijkt uit de volledige door den heer Streefland berekende, hierboven

¹⁾ Hier zij nog even vermeld, dat plaatselijk ook wel *tèmpé morrie* bereid wordt, waarvoor behalve kedelee ook klapperampas als uitgangsmateriaal dienst doet. Dit is dus een nog niet vermelde vorm, waarin de „weggeworpen” ampas aan de menschelijke voeding ten goede komt.

reeds weergegeven, taxatie van de gemiddelde jaarlijksche consumptie van klappers en oliezaden door de bevolking.

Het door den heer Streefland gehouden betoog vooronderstelt dan ook wel een zeer groote naïveteit bij zijn lezers; even goed toch zouden bijv. de boterfabrikanten in Holland kunnen jammeren over het „zuivere verlies aan vet (boter)”, dat geleden wordt, doordat een groot deel van de melk als zoodanig wordt verbruikt.

In wezen komen beide redeneeringen geheel op hetzelfde neer, want het zij nog eens herhaald: bij de Inlandsche wijze van verwerking der oliezaden gaat practisch niets, bij die der klappers zeer weinig, voor de consumptie verloren en uit een oogpunt van voedingseconomie is deze verwerkingswijze wellicht de meest gelukkige, welke zich denken laat.

In deze tijden van voedselschaarschte nu is het daarentegen uiterst gewenscht, dat het besef baan breke, dat iedere 1000 ton oliezaden, welke aan de bestaande consumptie der bevolking onttrokken wordt terwille van de Europeesche olie-industrie, bij export van de gewonnen olie, beteekent een verlies voor de volksvoeding van 1000 ton van een uiterst waardevol voedsel en voor het geval de gewonnen olie voor binnenlandsch gebruik ter beschikking wordt gesteld, toch nog altijd een verlies van ongeveer 500 ton van een zeer gewichtig eiwitrijk menschenvoedsel, dat anders slechts als meststof (maar dan nog meest voor uitvoerproducten als suiker!) toepassing vindt.

Hieronder zal nu nog nader teruggekomen worden op de teekenis der oliehoudende grondstoffen voor de volksvoeding op Java, maar eerst moge thans aandacht gegeven worden aan het tweede motief, hetwelk den heer Streefland deed schrijven: „de bevolking is dus tenzeerste gebaat bij de Europeesche olie-industrie.”

Dit motief was als volgt geformuleerd:

„Tenslotte zal de Inlander zijn olie en vet tegen lageren prijs van de grootindustrie kunnen betrekken dan de zelfkosten bij eigen fabricatie bedragen.”

Ongetwijfeld zal deze stelling juist zijn voor die plaatsen, waar zooals in de groote steden, het overgrootste deel der Inlanders niet over eigen klapperboomen beschikt en dus zijn olie van elders moet betrekken. Ook in de onmiddellijke omgeving der Europeesche productiecentra zal deze bewering nog mogelijk van kracht blijken te zijn. Maar zou de heer Streefland in ernst durven volhouden, dat het aan de Europeesche industrie mogelijk zal zijn, in iedere

afgelegen dessa, in iedere kampong in het binnenland met de Europeesche fabrieken dikwijls slechts langs gebrekkige verkeerswegen verbonden, de olie goedkooper te leveren, dan wanneer de klapper van eigen of des buurmans boom geplukt, wellicht door de Inlandsche huisvrouw zelve in olie en andere voedingsproducten wordt omgezet?

Als men zich even indenkt in de kosten van het vervoer der copra naar de fabrieken en van de olie terug naar de kampong, in de kosten aan een dergelijke oliedistributie verbonden, in de kosten van den inhuur van het vereischte reusachtige kapitaal dan lijkt dit toch wel wat heel erg onwaarschijnlijk¹⁾. Toch vormt ongetwijfeld de consumptie ten plattenlande het leeuwendeel van de totale consumptie van Java en is dus hiermee zeker op ruime schaal rekening te houden.

Ook het feit, dat de heer Streefland zelf schrijft (p.33):

„.....waardoor de concurrentie niet alleen bij den opkoop van het ruw product, *doch nog meer bij den verkoop der oliën, die alle op Java gedistribueerd moesten worden*, meer en meer een funesten invloed op de winsten begon uit te oefenen.”

wettigt de vrees, dat de Javaan voorloopig nog niet zeer van de lage olieprijsen der olie-grootindustrie zal profiteeren, vooral omdat dit geschreven werd voor een tijd, toen de omvang der olieproductie der Europeesche industrie nog slechts zeer onbetekenend was ten opzichte van de binnenlandsche consumptie. Immers indien reeds toen concurrentie met de op Inlandsche wijze bereide olie niet loonend was, hoeveel moeilijker zal dit dan bij uitbreiding zijn, wanneer men niet alleen verbruikscentra maar ook de plattelandsbevolking zal moeten bereiken!

Maar als wij aannemen, dat het de grootindustrie, ondanks al de genoemde bezwarende omstandigheden, zal gelukken dit kunststuk te volbrengen, dan moet ook *geëischt* worden, dat zoodra de olie-grootindustrie beslag gaat leggen op de thans door de bevolking geconsumeerd wordende oliehoudende grondstoffen, zij ook inderdaad volop aandacht zal schenken aan de binnenlandsche oliedistributie. En dan moet voorkomen worden, dat onder het mom, dat de Javaan zelf zoo zeer bij de lage olieprijsen der Europeesche in-

¹⁾ In dit verband zij nog even gewezen op het groote gevaar, dat bovendien zou voortvloeien uit een min of meer volledig monopolie der oliefabrikatie wat de olie prijzen aangaat.

dustrie gebaat zou zijn, in werkelijkheid de olie voor export wordt gebruikt en dus feitelijk zonder meer aan de volksvoeding wordt onttrokken. Waar van een zoogenaamd „Luxuskonsum” zeker op Java geen sprake is, is een en ander teneenenmale ontoelaatbaar.

En dat in dit opzicht gevaar dreigt, moge uit het onderstaande blijken.

Reeds op pag. 290 werden de lezers door cursiveering van enkele zinnen in het overgenomen overzicht, dat de heer Streefland van de ontwikkeling der olieindustrie op Java gaf, er opmerkzaam op gemaakt, dat sinds den overgang tot de werkelijke grootindustrie, de olienijverheid haar aandacht vóór alles aan export der olie wenscht te schenken.

Dit gezichtspunt nu vindt elders in het geschrift van den heer Streefland volledige bevestiging; zoo in Hoofdstuk III, waar onder het opschrift, dat zonder meer „De industriele mogelijkheid” luidt, onmiddellijk volgt (pag. 45):

„Bij de bestudeering van het vraagstuk *„is olieindustrie gebaseerd op den export*, in de productiecentra mogelijk en loonend”, moet men in de allereerste plaats vergelijkingen treffen tusschen deze industrie in de consumeerende landen en die in de productiecentra en daarbij de voor- en nadeelen van beide duidelijk in het licht stellen”.

Zooals men ziet, wordt hier de commercieele mogelijkheid der zich uitbreidende olie-industrie uitsluitend gebaseerd op het denkbeeld van den olie-export.

Geheel in overeenstemming daarmee is de strenge scheiding, welke bij de verdere bespreking gemaakt wordt, tusschen de productiecentra — als zoodanig worden genoemd behalve Ned.-Indië, Britsch-Indië, Ceylon, de Straits, Nieuw-Guinea, Zuidzee-eilanden, West- en Oost-Afrika, Centraal- en Zuid-Amerika en de Philippijnen — en de consumptielanden, waaronder dan behalve de Vereenigde Staten van Amerika in de eerste plaats de verschillende deelen van Europa worden verstaan.

Uit een en ander blijkt afdoende, dat de tegenwoordige olie-industrie voor haar afzet geheel het oog op het buitenland richt.

Al het voorafgaande, voor zoover het betrekking heeft op de uitspraak van den heer Streefland in zake de wenschelijkheid der Europeesche olieindustrie voor den Inlandschen olieconsument kan

nu als volgt worden samengevat: Het is onwaarschijnlijk, dat de olie-voorziening van de bevolking van Java in haar geheel beschouwd goedkooper door de Europeesche industrie kan geschieden dan zulks bij de Inlandsche wijze van verwerking het geval is. Maar indien de Europeesche olieindustrie het tegendeel wenscht staande te houden en daaraan een motief tengunste van hare verdere uitbreiding wil ontleenen, dan is zij ook gehouden dit gezichtspunt tot practische uitvoering te brengen en mag zij niet zooals momenteel het geval blijkt te zijn, voor hare geprojecteerde uitbreidingen haar aandacht uitsluitend aan den olie-export schenken.

Thans moge eene bespreking volgen van de houding, welke de Regeering naar het inzicht van den heer Streefland, tegenover de verdere ontwikkeling van het oliebedrijf hier te lande heeft in te nemen. En hiertoe bestaat des te gereeder aanleiding, omdat dit tevens de gelegenheid opent, hier het standpunt van den heer Streefland tegenover de Inlandsche olieindustrie weer te geven.

Op pag. 56 namelijk schrijft de heer Streefland:

„Een ideaal toestand zal verkregen zijn, zoodra de Inlandsche industrie zoodanig gemoderniseerd zal zijn, dat zij vorengenoemde oliehoudende producten met de vereischte intensiteit kan verwerken.

Dat deze toestand geschapen zal worden, staat vast, doch hoeveel *tientallen van jaren* zullen verstrijken, eer uit de komende geslachten goede organisators of bedrijfsleiders gesproten zijn, valt in weerwil van de krachtige evolutie die wij thans meemaken niet met zekerheid te voorspellen”.

en even verder:

„Ook aan de ontwikkeling van de Inlandsche industrie behoort door de Regeering leiding te worden gegeven”.

Hierop volgen dan verschillende wenken, aangaande de wijze waarop zulks zal hebben te geschieden, welke in hoofdzaak hierop neerkomen (pag. 57):

„Het programma voor de bevordering van de olieindustrie zal als volgt moeten worden samengesteld.

In de allereerste plaats behoort de landbouw geperfectionneerd te worden en de productie tot een hoog peil worden opgevoerd.

Het bemestingsvraagstuk moet worden opgelost, waartoe men zich de medewerking van de Volkscredietbanken zal verzekeren.

Maatregelen moeten worden getroffen ter voorkoming van het oogsten van onrijp product”.

„Gedurende evenbedoelde periode zal aan de bestaande Europeesche industrie allen steun worden verleend, teneinde deze tot grooten bloei te brengen waardoor een maximum opbrengst van de producten wordt verzekerd.

De onderwijsinrichtingen zullen aan de Europeesche industrie geleidelijk meer intelligente jongelieden afleveren, die gelegenheid zullen vinden zich op de fabrieken verder practisch te bekwamen zoodat verwacht kan worden, daaruit later de Inlandsche industrieën geboren worden”.

„Nimmer mag uit het oog verloren worden, dat het in het leven roepen van Inlandsche industrie zich niet laat forceeren. De Inlander is er zeer zeker nu nog niet rijp voor, doch zal dit in de toekomst ongetwijfeld worden, mits men de ontwikkelingsperiode geleidelijk, zonder hiaten, doet plaats hebben.”

Als men nu overweegt, dat in het programma voor de bevordering van de olie-industrie geen enkel punt in het belang eener specifiek Inlandsche industrie wordt genoemd en daarvoor slechts het consigne „wachten” gegeven wordt, dan krijgt men wel een eenigszins bijzonderen indruk van de voorstelling van den heer Streefland van het door hem zelf aanbevolen: van Regeeringswege leiding geven aan de ontwikkeling van de Inlandsche industrie. En men kan de gedachte dan ook slecht van zich afzetten, dat het „après nous le déluge”, ja men zou zelfs kunnen zeggen het „après nos enfans le déluge”, den vertegenwoordiger der Europeesche olie-industrie hier niet geheel vreemd is geweest.

Want ook al moge men volkomen instemmen met de meening, dat Inlandsche industrie op Europeesche leest geschoeid eerst na tientallen van jaren levensvatbaarheid zal blijken te bezitten, dan nog zal geen bevordering verkieselijk zijn boven een in naam bevorderen van een specifiek Inlandsche industrie door maatregelen, welke — toevallig ook — zoo zeer in het belang der Europeesche industrie zijn.

Maar het is niet de bedoeling hier een pleidooi voor het verleenen van regeeringssteun aan de Inlandsche olie-industrie te houden; slechts moet nog nadrukkelijk op het gevaar gewezen worden, dat zou ontstaan, indien de Regeering er zich overeenkomstig den wensch van den heer Streefland voor de eerste tientallen van jaren toe zou bepalen: „aan de Europeesche industrie allen steun te verleen teneinde ze tot grooten bloei te brengen.”

Het is toch de onafwijsbare plicht der Regeering om er nauwlettend voor te zorgen, dat de olie-exportindustrie binnen bepaalde perken worde gehouden, zoodat zij niet beslag legge op een uiterst belangrijk voedingsmiddel van den Javaan.

Het was oorspronkelijk de bedoeling de beteekenis van de oliehoudende voedingsstoffen in verhouding tot het geheele voedselverbruik bij benadering in cijfers vast te leggen. Daar een en ander echter een wat dieper ingaan op het gebied der voedingshygiëne en een uitvoerige beschouwing van de overige voedingsmiddelen noodzakelijk maakte, moest daarvan hier ter plaatse worden afgezien.

Om deze reden wordt hier volstaan met te constateeren, dat de Inlandsche bevolking op Java en Madoera blijkens de door den heer Streefland gegeven cijfers jaarlijks consumeert: 65.000 (75.000) ton gepelde arachides, 68.730 (80.560) ton sojaboonen en 223.913 (275.532) ton copra (een maat voor het klapperverbruik dus).

Om nu althans bij benadering een denkbeeld te geven, van de beteekenis van deze cijfers, moge de volgende ruwe berekening worden gegeven.

In 75.000 ton gepelde arachides zijn aanwezig ongeveer 33.000 ton vet en 21.000 ton eiwit, in 80.000 ton sojaboonen 16.000 ton vet en 30.000 ton eiwit, terwijl van de 275.000 ton copra minstens 140.000 ton vet aan de volksvoeding ten goede komt, om het daarin aanwezige eiwit voorloopig maar buiten beschouwing te laten.

In totaal wordt dus door de bevolking van Java en Madoera in den vorm van olie en in dien van bij de winning daarvan verkregen voedingsproducten tennaastenbij jaarlijks geconsumeerd 200.000 ton vet en 50.000 ton eiwit.

Als men nu in aanmerking neemt, dat de voedingswaarde van 1 gram vet minstens overeenkomt met die van 2,2 gram koolhydraat, dan kan men de totale bovengenoemde consumptie gelijk stellen met die van ongeveer 440.000 ton koolhydraat en 50.000 ton eiwit.

Nu behoeft men slechts te weten, dat 550.000 ton rijst matig gerekend juist tennaastenbij de genoemde hoeveelheden koolhydraten en eiwit bevatten en dan daarbij in aanmerking te nemen, dat in 1917 de surplus rijst invoer op Java en Madoera ongeveer 400.000 ton bedroeg,¹⁾ om zich althans eenigermate een voorstelling

¹⁾ Het gemiddelde surplus van den rijst invoer t.o. van den rijst uitvoer over de laatste 5 jaren bedroeg slechts 292.713 ton.

te kunnen maken van de gevolgen, welke het annexeeren van de Inlandsche consumptie aan oliehoudende grondstoffen door een olie-exportindustrie voor de volksvoeding op Java met zich zou brengen.

Dit zou toch niets minder beteekenen, dan een noodzakelijke verdubbeling van den rijst invoer om hongersnood te voorkomen.

En ook dan nog zou het twijfelachtig zijn of werkelijk een zoo belangrijk deel van de totale vetconsumptie der bevolking op den duur zonder nadeel door koolhydraat zou kunnen worden vervangen. Wel is dit standpunt tijdens den oorlog door een autoriteit als Rubner verdedigd, maar was dit wellicht „pour le besoin de la cause”? ¹⁾

Wil een en ander nu zeggen, dat de olie-exportindustrie in haar tegenwoordigen omvang reeds de grenzen van het toelaatbare heeft bereikt en daarom iedere verder uitbreiding zou moeten worden tegengegaan? Gelukkig genoeg kan deze vraag ontkennend worden beantwoord.

Indien men de cijfers voor den export van copra van Java in de laatste jaren nagaat, dan blijkt dat deze maximaal $\pm$ 100.000 ton heeft bedragen. De laatste drie jaren was deze echter tot gemiddeld 60.000 ton teruggelopen, waartegenover dan echter in 1917 reeds de verwerking van 40.000 ton door de Europeesche industrie stond. Het is duidelijk, dat niets er zich tegen verzet, dat deze wijziging zich in de toekomst verder voltrekt, zoodat tenslotte de copra-export geheel zal verdwijnen en een overeenkomstig kwantum door de inheemsche olie-industrie zal worden verwerkt.

Hierdoor zou dus reeds in totaal 100.000 ton copra jaarlijks voor de Europeesche industrie ter beschikking komen, een hoeveelheid, die zooals wij zagen, volgens den heer Streefland dan ook reeds in 1918 zal worden verwerkt.

Wat verdere uitbreiding aangaat, kan gewezen worden op de 26.454.521 niet-vruchtdragende klapperboomen, welke naast de 37.553.212 vruchtdragende op Java voorkomen. Weliswaar moet

¹⁾ Verder zij hier nog slechts aangestipt, dat de nieuwste onderzoekingen op het gebied der voedingsleer hebben aangetoond, dat het van groote beteekenis is, dat het eiwit in het voedsel uit een mengsel van eiwitstoffen van verschillende herkomst bestaat. Ook om deze reden moet het zeer ongewenscht worden geacht, de *ontjom* en *tèmpé* in de volksvoeding door rijst te vervangen.

Hier kan op een en ander niet nader worden ingegaan.

jaarlijks een aantal van de thans vruchtdragende boomen wegens ouderdom of ziekte voor de productie worden afgeschreven, maar ongetwijfeld zal de aanvulling dit verlies belangrijk overtreffen. Het overschot zal dan weer ter beschikking van de olie-exportindustrie kunnen worden gesteld. Hoe groot de hierdoor beschikbaar komende hoeveelheid copra zal zijn, laat zich zonder meer niet becijferen; slechts op geregelde tijden herhaalde tellingen als in 1917 geschieden, kunnen daaromtrent bij benadering zekerheid geven.

Thans in dit verband nog een enkel woord over de andere olieleverende gewassen.

Volgens de door den heer Streefland gegeven cijfers, was de jaarlijks in de Europeesche industrie verwerkte hoeveelheid gepelde arachides 25.000 ton terwijl de gemiddelde export over de laatste drie jaren bijna 10.000 ton bedroeg. Deze laatste hoeveelheid is dus wederom voor uitbreiding der olie-exportindustrie beschikbaar, maar verdere toeneming zal, wil men de bestaande Inlandsche consumptie handhaven, moeten worden voorafgegaan door een verhooging van de productie.

Geheel hetzelfde, maar in nog sterkere mate, geldt voor de sojaboonen, daar hiervan geen uitvoer van beteekenis plaats heeft en zij momenteel ook nog niet door de Europeesche fabrieken worden verwerkt, waaruit dus volgt, dat de geheele productie door de Inlandsche bevolking wordt geconsumeerd. Aangezien evenwel de heer Streefland op pag. 55 schrijft: „Het ligt op den weg van de Europeesche industrie zich voor de oliewinning uit kedelee (soja-olie) te gaan interesseeren,” is het gewenscht vast te stellen, dat zulks eerst na een voorafgaande verhooging der productie mag geschieden.

Evengoed als het dus noodig is gebleken, om de Europeesche suikerindustrie, ondanks de belangrijke inkomsten aan arbeidsloon en grondhuur voor de bevolking, binnen bepaalde grenzen te houden, teneinde de voedselvoorziening der bevolking niet in gevaar te brengen, evenzeer is het noodzakelijk om de zich snel expandeerende olie-exportindustrie eventueel aan banden te leggen,¹⁾ teneinde te voorkomen, dat een nieuwe aanslag plaats heeft op

¹⁾ Beperkende maatregelen zouden dan natuurlijk eveneens getroffen moeten worden voor den export der oliehoudende grondstoffen met dien verstande, dat vastgesteld werd hoeveel olie in het geheel, hetzij als zoodanig, hetzij in de onverwerkte grondstoffen, mag worden uitgevoerd.

het, zooals thans wel afdoende aan het licht gekomen is, karige voedsel van den Javaan.

Men kan nu betwijfelen, of het de Europeesche industrie ooit zal gelukken, beslag te leggen op de totale productie aan oliehoudende grondstoffen op Java en erkend moet worden, dat dit, wat de zoo verspreide „copra”-productie betreft, tendeele zeker niet zonder groote bezwaren zal gaan.

Maar voor een deel der copra en voor de andere grondstoffen geldt dit bezwaar in veel mindere mate en bij de suikercultuur heeft de ondervinding geleerd, dat men niet alles mag overlaten aan de ontvankelijkheid van den Javaan voor de simpele waarheid, dat men zijn honger niet met geld, maar slechts met voedsel kan stillen.

En na al het voorafgaande, alleen nog dit:

Talloos zijn de voordeelen, welke industriele ontwikkeling aan een land kan schenken. Maar dit ontslaat eene Regeering niet van hare verplichting voor iederen tak van nijverheid van meer ingrijpenden aard — alvorens aan de ontwikkeling er van mee te werken — na te gaan of niet wellicht zwaarderwegende belangen der gemeenschap worden bedreigd.

Ethiek en geld.

door J. E. STOKVIS

I

Ongeveer sedert het optreden, in 1901, van den Minister Idenburg teekende zich ten scherpste een algemeene keer in de Nederlandsche koloniale politiek. Van Kol had in het parlement de wending met zwaar geschut voorbereid en kort daarna verkende een hardnekkige *éclairneur* als Van Deventer het gevechtsterrein tot in de stilste hoeken, en als geen vóór hem wist hij 's vijands zwakste stêe te peilen: het geld. Sedert hij in 1899 onweersprekelijk de erkenning der „eereschuld” vorderde, kwam ook onze *praktische* koloniale politiek, ondanks haar zelve, onder den druk van de „zedelijke roeping” te staan. Minister Idenburg was de eerste staatsman, die van achter de groene tafel met die „zedelijke roeping” had te werken. Hij beloofde namens alle zondaren beterschap en onder zijn wijdenden en bekoorlijken voorzang boog men, met hier en daar een knipoogje, het hoofd en beleed in deemoed en schoone woorden de „ethische politiek”. Zij was van betoog tot staatkunde verheven.

Er trad sedert bij hen, die in Nederland en Indië voor onze koloniale staatkunde verantwoordelijk stonden, een welhaast algemeene zelfvoldaanheid in, waaruit men na dien niet meer los kwam. De tijd van wanbeheer en batig-slot was als een oude zonde, waarover bekeerlingen bij voorkeur niet meer spreken. Zegenend gingen de eens tellende vingers uit naar die beste, lang verwaarloosde Inlandsche bevolking.

Men heeft zich in de wereld onzer koloniale politiek naast die zelfvoldaanheid ook de illusie aangeschaft, dat het koloniaal beheer thans niet meer enkel financieel, maar overwegend sociaal

zou zijn geworden; dat het Indische budget van cijferkunst tot bestuurskunst zou zijn verbeterd. Dit is toch een wonderlijk zelfbedrog. De geestverschijning van de eereschuld heeft zeker een gelukkigen angst onder de bestuurders gebracht. Er moest „iets gedaan” worden, vooral ook omdat een intelligente inheemsche bevolking het weinigje onderwijs, dat ook in die eerste dagen der ethiek haar deel was, zoodanig in zich had opgenomen, dat zij den arbeid van de sterke leiders in Nederland had leeren verstaan. Hun uit cijfers en feiten gesmede aanklachten doordrongen geleidelijk ook hoofd en hart van de Inlandsche voor mannen, en geen regeering kon zich, reeds uit breeder staatkundige overwegingen, voortaan onttrekken aan een beheer, dat zich van onvergeeflijke tekortkomingen bewust toonde. Bijzonder ten opzichte van het Inlandsch onderwijs is er een en ander met rustige erkentelijkheid te vermelden. Voor dat Inlandsch onderwijs werd nog in 1905, met inbegrip der subsidies aan particuliere scholen, rond 2 miljoen besteed ¹⁾ terwijl voor 1918 bijna 9 miljoen wordt geraamd, ongerekend het vakonderwijs en de schoolgebouwen. Dat klinkt in absoluten zin verdienstelijk; maar relatief beschouwd, getuigt deze vooruitgang toch in de eerste plaats van de minimale zorgen, waarmee een koloniale regeering nog slechts een dozijn jaren geleden meende te mogen volstaan. De cijfers van 1905 beteekenen immers een onderwijs-uitgaaf op 40 miljoen Inlanders van 5 cent per hoofd, en thans, in den volbloei der ethiek, kwam men nog slechts tot 20 cent, het bevolkingstotaal thans op 45 miljoen schattend. Naar denzelfden maatstaf gerekend, wordt er per Inlander echter f 1.25 aan oorlogsuitgaven besteed! En ter verdere voorkoming van overmaat aan zelftevredenheid, zij verwezen naar een betoog van den leider der komende volkstelling, den heer A. Mühlendorf,

1) Ontleend aan de jongst verschenen *Jaarcijfers*. Voorzooover niet anders vermeld, zijn alle cijfers in dit opstel gevonden in, of geconstrueerd uit het „Overzicht” der Indische financiën, in 1916 vanwege het Departement van Koloniën uitgegeven, uit de Indische Ontwerpen der begrooting, de Indische begrotingsstukken en verslagen van Indische diensttakken. Doordat cijfers over zelfde aangelegenheden, door verschillende bronnen gegeven, niet steeds geheel kloppen, kunnen er in onze berekeningen misschien lichte afwijkingen ontdekt worden. In geen geval kunnen deze echter van dien aard zijn, dat de cijfers als steunsels voor het gegeven betoog in welk opzicht ook aan kracht zouden inboeten.

in de *Locomotief* van 4 Sept. j. l., waarin wordt meegedeeld, dat volgens de jongste opgaaf nog slechts 1.3 % van het bevolkingstotaal van Indië onderwijs geniet. Britsch-Indië had (voor 1914) 3.07 %, of bijna 150 % méér.

Wij hebben — het kan niet anders — straks nog menig cijfer te produceeren; daarom zij hier met dit zeer enkele volstaan om te gevoelen te geven, dat de mooie toename van ons onderwijs-bedrag over de laatste twaalf jaren slechts beteekenis heeft als bewijs, hoe beschamend men, zelfs na het eerste lustrum der „ethiek“, nog ten achter was met hetgeen voor de Inlandsche bevolking het eerst noodige is, met wat door haar het luidst en het innigst wordt verlangd.

Tot wezenlijker arbeid dan de relatief geringe en overigens strikt onvermijdelijke versterking van het Inlandsch onderwijs vermocht de „ethische politiek“, of juister: vermochten de regeerende „ethici“ het niet te brengen. Wij miskennen dan allermint de waarde en de beteekenis van een traag begin met de aanvaarding van menschelijker inzichten jegens de inheemschen. De prediking ter hoogste plaatse van opheffing van rassensrecht, de erkenning, dat de Inlander ook staatkundig in rekening behoort te worden gebracht, het is alles mooi, welgemeend en trouwens door de tijden geboden; maar de waarde van deze meer kostelooze dan vooralsnog kostelijke ethiek gaat voor ons niet hoog. Zij bevordert het academisch beschouwen van de koloniale vraagstukken, maar geen rassengelijkheid kan iets uitrichten, kan werkelijk de persoonswaarde verhoogen; geen staatkundige rechten kunnen gaaf en productief worden gebruikt, indien de Inlander materieel en geestelijk nog sterk ondervoed is. Wat maalt hem toch eigenlijk een ander recht dan dat van zijn ras, indien hij overigens de onderdrukte blijft, die krachtens analfabetisme de waarde van het geschenk der rechtsgelijkheid kan beseffen noch gebruiken en krachtens armoede geen gevoel van eigenwaarde kan laten gelden? En kunnen staatkundige rechten hem baten, indien nog een ontwikkeling wordt onthouden zonder welke hij zich immers niet tot staatkundig oordeel kan verheffen? Zullen het feitelijk tòch weer niet anderen zijn, die over de Inlanders komen bedillen, en kan van een hygiënisch verwaarloosd, een arm en dom gehouden volk, dat nauwelijks iets te behouden en alles

nog te verkrijgen heeft, anders worden verwacht dan een oordeel-loos volgen van wie hem, uit welk oogmerk ook, het felst bijbrengen, dat hij enkel reden tot klagen heeft? De milde roepers om staatkundige rechten als compensatie voor militaire plichten vertrouwden dan ook met blijkbaar gerechtvaardigde gerustheid op eene regeering, welke met haar kiesrecht niet verder dorst te gaan dan tot de welstgestelden onder de Inlanders, die bovendien nog nagenoeg uitsluitend onder hare ambtenaren worden gevonden.

Wij gelooven niet aan ethische politiek zonder *geld*. Er moet *geld* zijn, zal Indië bestuurd kunnen worden tot eer van Nederland en, wat feitelijk belangrijker is, tot wezenlijke welvaart van de bevolking. De fout, zoo niet het opzet, van de „meedoeners” aan de ethische politiek is geweest, dat zij schoonen schijn gaven voor klinkende munt. Zij knikten van ja, als Van Deventer sprak, stonden zelfs, na beheersching van eerste gramschap, een Van Kol steunend te woord, maar als er betaald moest worden, bleef de beurs gesloten.

De financieele politiek, thans voor Indië gevoerd, is in den grond der zaak niet behoorlijker dan die, welke in de tijden van het cultuurstelsel woedde en thans om strijd wordt veracht. Wij zouden ongaarne naar de jaren van Van den Bosch en Baud terugwillen, maar komt het aan op een beoordeeling van het moreel der Indische staatkunde van toen en nu, dan is er toch geen aanleiding tot de eigengerechtigheid, waarmee men zich thans boven de koloniale politiek dezer dagen verheven acht, in aanmerking genomen de sedert ingetreden hoogere opvatting van heel het beheer over onderworpen volken.

De lieden van het cultuurstelsel waren oprecht. Zij zagen in den Inlander geen toekomst; zij beschouwden hem als een wezen, dat moet werken en overigens niet ál te menschelijk moet worden behandeld. Zelfs de vooruitstrevenden uit die periode predikten geen rechtsgelijkheid, geen staatkundige bevoegdheden voor den „kleinen man”, zij vroegen slechts wat meer eerlijkheid ten aanzien van diens beschikking over eigen arbeidsvermogen en arbeidsproduct, terwijl de „meedoeners”, die óók deze periode kende, met den vrijen arbeid van den Inlander slechts beoogden de eigen vrijheid om ook eens aan de beurt te komen voor het profijt van hetgeen de arbeidende Javaan opbracht. En wat den staat betreft,

deze zag in het cultuurstelsel het eenige middel om het moederland te hoeden voor een financieele ramp. Eenmaal aan de batige sloten verslaafd, bekostigde men er echter ook moederlandsche behoeften mee, welke buiten den financieelen nood bestonden. Het was een grof bestuur, een harteloos bestuur, maar het week toch niet te sterk af van de gemiddelde opvatting dezer dagen omtrent het beheer van koloniaal bezit.

Het cultuurstelsel was een koude en schraapzuchtige koloniale politiek, waarvan het jammerlijke was, dat men de ergste consequenties aandorst. Thans echter wordt naar buiten een ethische politiek gedreven, een humane en belangelooze koloniale staatkunde, waarvan het jammerlijke is, dat men de beste consequenties *niet* aandurft. Of is het in wezen méér dan een enkel in geluid beleden ethiek, indien men de kolonie slechts ter wille van hare inheemsche bevolking zegt te willen besturen, maar tegelijkertijd opzettelijk een goed deel van het door die kolonie zelf opgebrachte geld aan de eerste volkszorgen onthoudt? En dat geschiedde niet alleen door de weigering van inlossing der „eereschuld”, al werd en wordt het bestaan van die schuld door nagenoeg niemand meer ontkend, maar deze schadelijke staatkunde wordt nog gevolgd, en wel op ruime schaal, tot op dezen dag.

Dit opstel beoogt voornamelijk, van deze bewering het bewijs te leveren.

II

Ofschoon men zich aan den invloed van de verkondiging der eereschuld niet meer kon onttrekken — en dat is de hervormende kracht van deze leuze geweest — weigerden opvolgende regeeringen en parlementen, de praktische gevolgen te aanvaarden. Met aangeschafte tranen over een schuldig verleden in de oogen, werd door deze rekening een streep gehaald; en voorzoover er waren, die wezenlijker gevoelden voor de plichten, door dat verleden opgelegd, deinsden zij voor de financieele consequenties terug. Wij zouden alles nog gaarne goed maken — zoo ongeveer redeneerden zij — erkennen ook dat men de eereschuld niet had mogen ter zijde stellen met een beroep op een eenheid der moederlandsche en Indische financiën telkens als dat in den Nederlandschen kraam te pas kwam, maar wij zien geen kans, de rekening te voldoen zonder een financieelen knak voor het moederland. Het spijt ons dus erg; de wil is er, maar het geld is er niet.

Men weet, dat Van Deventer in zijn *Gids*-artikel de rekening streng, maar redelijk had opgemaakt. Hij haalde om historische redenen een streep door hetgeen vóór 1867 van Indië was gehaald; maar met dat jaar, de inwerkingtreding van de door de Grondwet van 1848 geëischte Comptabiliteitswet, was een nieuw financieel stelsel van bewuste financieele scheiding ingezet en daarom behoorde althans hetgeen sedert 1867 door Nederland aan Indië was onttrokken wél en zoo mogelijk prompt te worden voldaan. Daarom presenteerde hij een wissel op zicht van tenslotte 200 miljoen (1867—1902).

Sommigen beschouwden Van Deventer gaarne als een starren dweeper. Het kan zijn, dat men van het bedrag ietwat was geschrokken, maar deze hervormer was toch een uiterst praktisch man. Dat blijkt reeds uit de zelfbeheersching, waarmee hij het beruchte tijdperk van het cultuurstelsel financieel in ruste wist te laten. Maar dat sprak wellicht duidelijker nog uit zijne verzekering in „De Eereschuld in het Parlement” (1900), dat Indië's vrienden zelfs de restitutie over de periode na 1867 waarschijnlijk nooit zouden hebben gevorderd, indien het einde van den Atjeh-oorlog spoedig had kunnen worden voorzien. In dat geval hadden zij zich bepaald tot een strijd tegen de herleving van de batig slot-politiek zonder meer ¹⁾. Die Atjeh-oorlog eischte evenwel zooveel miljoenen uit de gewone inkomsten ²⁾ en de volksverzorging had hieronder zoodanig geleden, dat delging van de eereschuld een eerezaak mocht heeten. Nog overtuigender toonde hij zijn streven naar een behoorlijk accoord. Men leze zijn „Bemiddelingsvoorstel” van 1902. De rekening staat op 200 miljoen, redeneerde hij, maar sedert 1867 ontving Indië een bedrag van 100 miljoen aan moederlandsch voorschot (leeningen van 1883 en 1898); er bleef dus nog 100 miljoen te vorderen. Laten wij die 100 nu eens voorloopig afschrijven en na tien jaren beslissen, of de toestand in Indië noodzakelijk maakt, dat er ten bedrage van die 100 miljoen alsnog door Nederland ten bate van Indië zal moeten worden geleend. Van Deventer noemde dat zelf „een gewichtige

¹⁾ Colenbrander, *Leven en Arbeid van Mr. C. Th. Van Deventer* II blz. 56/57.

²⁾ Het Kamerlid Bogaardt stelde bij de behandeling van de Ind. Begrooting voor 1911, de kosten op 300 miljoen. Van Deventer vreesde in 1900, dat die krijg er 450 zou verslinden.

concessie", maar daartegenover stond dan ook zijn eisch, dat Nederland althans de rente van de aan voorschotten genoten 100 millioen (de bovenvermelde leeningen van 1883 en 1898) zou kwijt schelden. Hiermee was ook door Van Deventer de kwestie van den z.g. „rentepost" gesteld. Met het schrappen van dien rentepost zou Indië jaarlijks 4 millioen voor de directe volksverzorging vrij krijgen en onze „dweeper" wees er tevens de praktische bestemming voor aan: 1½ millioen voor een onderwijsreorganisatie en de rest voor de afschaffing der heerendiensten op Java en Madoera.¹⁾

Dat de terugbrenging van de contante waarde der „eereschuld" tot een schrapping van de vier-millioens „rentepost" — de aflossing van de leeningen van 1883 en 1898 zou geheel tenlaste van Indië blijven — als een uiterst redelijk accoord mocht worden beschouwd, spreekt wel uit de sympathie, welke een zoo gematigde koloniale figuur als dr. E. B. Kielstra in zijn, in opdracht van den Minister van Koloniën vervaardigd geschiedkundig overzicht van „De Financiën van Nederlandsch Indië" (1904) er voor koesterde.²⁾ Een der taaiste strijders voor de schrapping van den „rentepost" was van Kol. In 1903 kwam hij in de Tweede Kamer met een motie voor den dag, waarmee hij een uitspraak der Kamer ten gunste van die schrapping wilde uitlokken. Het werd een debat, dat historische beteekenis verkreeg wegens de armelijkheid der argumentatie van hen, die niet rondweg durfden erkennen, dat zij zelfs die vier millioen jaarlijks niet wenschten terug te geven. Het resultaat was een volkomen fiasco van de motie; zij werd den 13 Maart 1907 met 58 tegen 14 stemmen verworpen. Een triestige overwinning voor de „zedelijke roepers".

De eereschuld als vraagstuk van praktische koloniale politiek was hiermee van de baan, en als men Van Deventer iets zou mogen verwijten, dan wellicht de hardnekkigheid, waarmee hij later, zelf in de Kamer, niettemin dien „rentepost" als strijdwapen bleef gebruiken. Het was de tragische eenzijdigheid van elke groote figuur, die aan een schoone formule zijn denk- en strijdkracht heeft gegeven en niet te gevoelen vermag, dat ook de sterkste en zegenrijkste leuze haar stervenstijd kent. De praktische beteekenis van deze houding zal hieronder nog blijken.

¹⁾ Colenbrander, II Blz. 122/123.

²⁾ Zie op blz. 75 van genoemd werk.

De weigering om den „rentepost” te schrappen was de eerste groote ethische daad van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

III

In 1904 volgde de tweede. Het was in de voor Java economisch zwakke jaren, welke te snel tot de proclamatie van de „inzinking” voerden: Er was ongerustheid gewekt, en Nederland — met een geweten, dat nog steeds van streek was — kreeg het gevoel dat er iets gedaan moest worden. Minister Idenburg kwam na een weinig geslaagd eerste pogen in 1903, het volgend jaar met zijn bekend voorstel van de „veertig millioen.” Nederland zou in den zak tasten.

Indië stond toentertijd, wegens genoten voorschotten, bij Nederland ten bedrage van ongeveer 40 millioen in de schuld, Idenburg's voorstel kwam nu hierop neer: Nederland ziet van deze vordering af, waardoor Indië jaarlijks € en bedrag aan rente van ongeveer 1.2 millioen op de begrooting vrij kreeg. Zij kon dus voor een 40 millioen nieuw geld opnemen, en voorzoover dat niet dadelijk noodig was of zou kunnen worden verwerkt, bleef er dus *minder* rente en aflossing te betalen en hield zij bovendien jaarlijks van die 1.2 millioen nog een goede som over, totdat tenslotte heel de 40 millioen geleidelijk van de geldmarkt zouden zijn opgenomen. Het was niet heel veel, maar het moederland toonde toch eenig hart.

Deze greep in de beurs — er was toen nog niet te vermoeden, dat het slechts een gebaar zou zijn — geschiedde, omdat de tijden hard waren. De besteding zou daarom niet naar believen van Indië mogen geschieden, neen; minister Idenburg bedong uitdrukkelijk, en hij vond daarbij de Kamer gaarne aan zijne zijde, dat die veertig millioen zouden moeten worden besteed aan volkszorgen, waartoe de gewone middelen niet reikten. Vanwege de abnormale tijden zou er een abnormale gedragslijn mogen worden gevolgd: de te leenen sommen zouden worden besteed aan sociale uitgaven, welke anders uit *gewone* middelen gedekt hadden moeten worden. Feitelijk kwam de zaak dus hierop neer, dat er, verdeeld over een aantal jaren, een bedrag van 40 millioen aan de *gewone* middelen zou worden toegevoegd. Om nu te voorkomen, dat van die voorwaarde zou worden afgeweken, maakte de Kamer, op ministerieel voorstel, zelve een lijstje van maatregelen op, welke speciaal uit die veertig millioen zouden moeten worden bekostigd, en tel-

ken jare zou er van die besteding verantwoording worden afgelegd. Zoo is de wordingsgeschiedenis van het bekende begrotingsrubriekje „Maatregelen in het belang van de economische ontwikkeling”, dat de rekening-courant mag heeten van de besteding, feitelijk niet-besteding, der merkwaardige 40-millioensschenking.

Minister Idenburg verklaarde, tot groote geruststelling van menigen ethicus, dat die schenking letterlijk niets te maken had met de „eereschuld”, dat zij alleen als een incidenteele hulp aan Indië was te beschouwen en dat het met die 40 miljoen uit zou zijn. Nederland en Indië wisten dus precies, waaraan zij zich hadden te houden.

En nu wete men, dat deze tweede groote ethische daad van het Nederlandsche parlement op niets is uitgelopen. In plaats, dat die 40 miljoen werden verwerkt met geld van buiten-af, als een zelfstandig toevoegsel aan de gewone middelen — zooals uitdrukkelijk werd bedoeld — is er *geen cent* van dat bedrag aan de gewone middelen ten goede gekomen. De Indische regeerders kwamen wel elk jaar met hun mager lijstje van uit die 40 miljoen bestede gelden, lieten het publiek wel in den waan, dat Indië die schenking op de voorgeschreven wijze, zij het hinderlijk traag, verwerkte; maar toen het lijstje tot een bedrag van ongeveer die 40 miljoen heette opgevoerd, kwam men in de begrotingsstukken met de voor argeloozen wonderlijke mededeeling voor den dag dat nagenoeg heel het bedrag, alsof er in 1904 niets was geschied of voorgeschreven uit de gewone middelen was geput.

Men vindt die mededeeling op verschillende officieele plaatsen gedaan. Voor 't eerst, en dan nog eenigszins aarzelend, in Bijlage B. van het Indisch Ontwerp voor 1913. Daar leest men op blz. 10, dat:

De kosten van de maatregelen in het belang van de economische ontwikkeling gedaan zijn gedekt door de inkomsten.

Dat reeds kon alleen beduiden, dat er voor die 40 miljoen *niet* was geleend, dat zij dus *niet werden gebruikt*. In de stukken van de volgende begroting durft men zich reeds wat vrijer uiten. Wij lezen immers op blz. 30 in Bijlage B. van het Indisch Ontwerp voor 1914:

Aangezien hieruit (uit verschillende becijferingen) blijkt, dat de opbrengst van de door Nederland overgenomen leening van 1905 wordt aangewend tot dekking van buitengewone uitgaven, terwijl de bedoeling bij de overneming

was, Indië in staat te stellen maatregelen in het belang van de economische ontwikkeling te treffen, wordt nog vermeld, dat voor dergelijke maatregelen, uitgezonderd daartoe behorende aanleg van de spoorlijn Bandjar-Parigi... is besteed... f 40.500.473, welk bedrag in voorgaande rekening *geheel is opgenomen onder den gewonen dienst*.¹⁾

Vertaald, komt deze mededeeling vermoedelijk hierop neer, dat de 40 miljoen, welke uit leening hadden gevonden moeten worden voor de dekking van door de Staten-Generaal aangewezen speciale uitgaven, *niet* voor dat doel zijn besteed, maar gebezigd werden tot dekking van buitengewone uitgaven, voor uitgaven dus, welke vallen buiten het doel, dat Nederland met de 40 miljoen zich had gesteld.

Tenslotte komen de „veertig” nog weer eens officieel aan de orde in het in 1916 verschenen *Overzicht der geldmiddelen van Nederlandsch-Indië van 1867 af*.

Daarin worden, bij de toelichting op de verschillende staten, ook de door Nederland gesloten Indische leeningen besproken en dan ook die, welke in 1905 door Nederland werd overgenomen; de veertig miljoen dus. Hierover zegt het *Overzicht* op blz. 53:

Ook deze (leening) is door het moederland aangegaan, doch daarbij zat — *mede in verband met het feit dat Nederland in vroeger jaren aanzienlijke bedragen van Indië had genoten* ¹⁾ — de bedoeling voor om de kolonie, die in de eerste jaren der twintigste eeuw in economisch ongunstige omstandigheden verkeerde, geldelijk te hulp te komen. Daarom werd Nederlandsch-Indië, dat door de leening werd ontheven van betaling van rente over een met de opbrengst daarvan overeenkomend bedrag aan vlottende schuld, niet belast met de rente over en aflossing van de vaste schuld, doch nam het moederland die voor zijn rekening. Indië ontving derhalve in 1905 een geschenk tot het bedrag van de opbrengst der leening.

Zulks geschiedde teneinde de kolonie in staat te stellen om zonder geldelijk bezwaar geleidelijk een even groot bedrag te leenen ter bestrijding van uitgaven in het belang der economische ontwikkeling der Inlandsche bevolking. Daar in de op 1905 volgende jaren de Indische middelen echter ruimer hebben gevloeid dan verwacht was, is Indië feitelijk in staat geweest de bedoelde uitgaven — welke in het tijdvak 1905-1914 rond f 42.600.000 hebben bedragen, of ruim f 41.900.000 na aftrek van een terugontvangen bedrag van f 688.000 — *uit de gewone middelen te bestrijden* ¹⁾.

Het tekort, hetwelk dat tijdvak tenslotte heeft op geleverd, moet daarom worden geacht door buitengewone uitgaven te zijn veroorzaakt ¹⁾.

Ook hier wordt dus, zij het in een zeer eigen taal, erkend, dat het bedrag van 40 miljoen niet werd verwerkt voor de bestem-

¹⁾ Onze cursivering. Zie ook de nota-Zuijderhof in het Rapport der Indische Defensie-Commissie Blz. 33.

ming, door de Staten-Generaal uitdrukkelijk aangewezen, en dat de Indische regeering, zonder er de Staten-Generaal formeel en expresselijk in te kennen, de som besteedde op de wijze, welke haar goeddacht.

Wonderlijk noemden wij de mogelijkheid van een zoo vrijmoedig beheer, dat de Indische huishouding op veertig millioen is komen te staan. Wonderlijker nog is, dat het leden van de Staten-Generaal zijn geweest, die, bij ons weten, het eerst de schenking ongedaan hebben willen maken, de regeering tot dezen „ethischen” arbeid hebben aangezet. Het was de heldere en vermaarde financieele kop des parlaments, het Eerste Kamerlid mr. van Nierop, die bij de behandeling van de Indische begrooting voor 1911 't eerst trachtte, de grage hand weer naar de 40 millioen uit te steken. De uitgaven voor de „maatregelen in het belang voor de economische ontwikkeling” behoorden, vond hij, feitelijk uit de gewone middelen te worden bekostigd, want zij kwamen immers elk jaar terug.¹⁾ De argumentatie was vreemd, want men wenschte in 1905 juist een uitzondering op den regel te maken en, onder meer, jaarlijks terugkeerende uitgaven tot een zeker bedrag zeer bewust uit *buitengewone* middelen te dekken. Hoe ook, de minister, het was de heer de Waal Malefijt, liet de zaak dit jaar glippen. Hij vond het volgend jaar gunstiger kans. In het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer op de Indische begrooting voor 1912 kwam de zaak immers weer aan de orde. Men vindt daar de volgende opmerking:

De dekking van deze uitgaven (de 40 mill.) uit buitengewone middelen kon nog gerechtvaardigd schijnen, toen Indië in zoo ongunstigen toestand verkeerde, dat van inzinking gesproken werd, maar thans dienen deze uitgaven als gewone beschouwd te worden. Gaat men de in de toelichting opgenomen lijst na, dan blijkt, dat zij daarvan ook geheel het karakter hebben.

Straks zal er gelegenheid zijn tot oordeelen, of de toestand van Indië thans inderdaad zoo goed is, als deze voorloopige verslaggever schijnt te veronderstellen; maar gunstig of niet, Nederland had nu eenmaal eens en voor goed de schenking gedaan. De opmerking, dat de bedoelde uitgaven enkel „gewone” zijn, is eveneens oorspronkelijk, want eerstens kan b.v. de aanleg van een spoor-

¹⁾ Hand. E. K. 1909/10 blz. 157.

weglijn — op het lijstje voorkomend, — toch waarlijk niet als een „gewone” uitgaaf worden beschouwd en tweedens zat in 1905 juist de bedoeling voor, om uitgaven, welke in gewone omstandigheden uit de gewone middelen moesten worden geput, thans integendeel uit een afzonderlijk te scheppen fonds te vinden.

Minister de Waal Malefijt ging er niettemin gaarne op in. In zijne Memorie van Antwoord staat de verzekering te lezen, dat ook hij van gevoelen was, dat:

thans geleidelijk tot het normale (zal) moeten worden teruggekomen en de financieele politiek er op gericht moet zijn om de hierbedoelde uitgaven geheel op dezelfde wijze als alle andere uitgaven te behandelen

Bij de openbare begrootingsdebatten ¹⁾ kwam de heer Malefijt al wat ronder voor den dag en wel met de verklaring, dat de veertig millioens-uitgaven reeds over de jaren 1908, 1909 en 1910 uit de gewone middelen waren gedekt!

Wij weten dus nu, dat toen deze bewindsman de „geleidelijke” bekostiging uit de gewone middelen als een gewenschte zaak verkondigde, de Indische regeering dien wensch reeds tot de daad had gebracht. Geen cent, alweer, van die 40 millioen is ooit de gewone kas tengoede gekomen. De geschiedenis wordt nog merkwaardiger met de mededeeling van den Minister, in diezelfde redevoering, dat er voor de „maatregelen in het belang van de economische ontwikkeling” (het 40 millioen-fonds) behoorde te worden . . . geleend. Immers na een verdediging van de stelling, dat alleen voor productieve uitgaven een beroep op de geldmarkt mocht worden gedaan, wilde de Minister hierop een uitzondering maken voor de rubriek „economische ontwikkeling”. Hij sprak: ¹⁾

Het is nu alleen geoorloofd, omdat Nederland van Indië een schuld van 40 millioen gulden heeft overgenomen met de uitdrukkelijke bedoeling, dat ter voorziening in de uitgaven voor maatregelen ten behoeve van de economische ontwikkeling zou worden geleend. Daarom werd over het bedoelde bezwaar heengestapt en zullen de f 10.200.000 voor de economische ontwikkeling, op deze begrooting voorkomende, uit leening worden bestreden.

De waarde ook van deze ministerieele verklaring kan worden geschat, nu men weet, dat dit bedrag nimmer voor het doel is geleend, dat héél die rubriek „economische ontwikkeling” uit de gewone middelen bleef bekostigd.

¹⁾ Hand. Tw. K. 1910/11 blz. 707.

In de Eerste Kamer vond de Minister, ook alweer bij dezelfde begrotingsbehandeling, gelegenheid, nog eens een ander standpunt te openbaren. In het Voorloopig Verslag over de Indische begroting werd aangemaand, om uit die 40 miljoen toch vooral alleen strikt buitengewone uitgaven te putten. Dat was natuurlijk in volkomen strijd met de bedoeling, want — het kan niet genoeg worden voorgehouden — het geld was juist gegeven tot dekking van uitgaven, welke anders geheel uit de gewone middelen hadden moeten worden bekostigd. Verder werd in dat V.V. nog gevraagd, de overbrenging van de rubriek „economische ontwikkeling” naar de gewone middelen niet eerst te doen geschieden, als de 40 miljoen reeds zouden zijn besteed. De minister beloofde dat in zijne M.v.A. en bij de openbare beraadslaging verklaarde hij nog eens nadrukkelijk: 1) „Ik wil daaraan gaarne toevoegen, wat ik ook reeds in de andere Kamer heb gezegd, dat die gelden voor de economische ontwikkeling in het vervolg, zij het ook misschien niet aanstonds geheel, zullen moeten worden gevonden uit de gewone inkomsten”. En dat werd gezegd, terwijl nauwelijks was verklonken die andere verklaring, dat er voor de „economische ontwikkeling” mocht en zou worden geleend, omdat de Staten-Generaal dat uitdrukkelijk hadden gewenscht!

Als wij uit deze gegevens de rekening opmaken, dan is vermoedelijk niet te veel gezegd met ons oordeel, dat de veertig miljoen van 1905 zijn onthouden aan de bestemming, welke uitdrukkelijk voorbehoud van den schenker is geweest, en dat de Nederlandsche volksvertegenwoordiging een eerste knaging van het koloniaal geweten te boven kwam door zelve te bevorderen, wijl niet te beletten, dat de eerste en eenige moederlandsche teruggave aan de verwaarloosde kolonie niet tot de juiste besteding is gekomen.

Het is overigens wel ietwat tragisch, dat de Gouverneur-Generaal Idenburg sanctie had te geven op een verijdeling van de daad, welke hij niet onwaarschijnlijk als een der beste momenten van zijn eerste en mooiste ministerschap hoog droeg.

Ethiek uit het blik.

Wat is thans echter de „positie” van die veertig miljoen? Waar zijn zij? Wat moet er mee geschieden?

Uit de officieele getuigenissen staat vast, dat zij niet aan de

1) Hand E. K. 1911/12 Blz. 142.

gewone middelen zijn toegevoegd en ook niet zijn gebezigd voor de maatregelen, welke er uit bekostigd hadden behooren te worden. De regeering verontschuldigt zich op deze zware fout met de bewering, dat de schenking geschied is wegens moeilijke tijden, welke sedert echter snel een gunstigen keer hebben genomen. Dat is een waar-delooze verontschuldiging, dunkt ons.

De Nederlandsche wetgever heeft de schenking gedaan, er zekere voorschriften aan verbonden, en hiermee, het werd terloops reeds gezegd, was deze schenking een feit. De regeering had slechts gehoorzaam en loyaal uit te voeren en daarbij stipt zich aan de voorwaarden te houden.

Maar bovendien, staat het wel zoo vast, dat alleen de nood-toestand van Java tot schenken heeft gedrongen? Om begrijpelijke redenen hield minister Idenburg die veertig miljoen los van de „eereschuld”, anders had hij perspectieven geopend, welke hem stellig een nederlaag zouden hebben berokkend. Het ging alles toch al niet van harte. Al werd echter de eereschuld onschadelijk gehouden, zij schijnt daarom niet ook elken invloed te hebben gedorven. De houding van den heer Idenburg jegens de eereschuld zooals zij zich in het kleed van den „rentepost” vertoonde, was geenszins onverbiddelijk terugwijzend. Nog vòòr zijn ministerschap had hij, in 1901, de schrapping van den „rentepost” keurig en overtuigend verdedigd in een artikel in *De Indische Gids*, en indien hij later als Minister, met directe verantwoordelijkheid, de „oude plunje” van zijn premier en dierbaren leermeester met een stukske van eigen snit vereerde, dan was dat niet krachtens een wending des harten, maar wegens politieke onmacht. Hij zocht in een wij-ziging van de formule toevlucht. Geen „afrekening”, maar „te hulp komen” verkondigde hij in 1903, toen het eerste en mislukte steunplan door hem aan de orde werd gesteld. En hoe de Minister daarbij niet uitsluitend verband zocht met de incidenteele „inzinking”, blijkt eerstens uit zijn verzekering bij de behandeling van de motie-van Kol tot schrapping van den rentepost, dat „wellicht in de toekomst deze rentepost nog wel van de begrooting (zou) verdwijnen”, terwijl hij bij de beraadslagingen over de Indische begrooting voor 1909 — de laatste die hij als Minister verdedigde — nog verklaarde, dat „men moest zien er in te slagen hem te doen verdwijnen van de begrooting zonder hem te schrappen”. ¹⁾

¹⁾ Van Kol. Ned.-Indië in de Staten-Generaal, blz. 84 en 129.

Er is nog een andere aanwijzing voor de veronderstelling, dat de veertig miljoen niet uitsluitend als noodsteun werden afgestaan. In het citaat uit het vanwege den Minister van Koloniën uitgegeven „Overzicht”, hierboven gebezigd, staat uitdrukkelijk vermeld, dat de schenking van 1905 geschiedde „mede in verband met het feit, dat Nederland in vroeger jaren aanzienlijke bedragen van Indië had genoten”. Hier wordt dus van officieele zijde onmiskenbaar het verband met de eereschuld gelegd en men is gelukkig ten departemente voorzichtig genoeg om een dergelijke besliste uitspraak niet los te laten zonder zich voor haar recht van bestaan op de stukken te kunnen beroepen.

Als dan echter mag worden aangenomen, dat de schenking van 1905 niet *uitsluitend* krachtens een incidenteele noodstand is geschied—hoogstens daarin *aanleiding* kan hebben gevonden—dan moge een beroep op het eindigen van dezen noodstand voor een gedraging, als door ons hier wordt ontleed, met goede reden teruggewezen worden.

De veertig miljoen zijn, zooals boven kon worden gelezen, besteed voor dekking van „buitengewone” uitgaven, d.z. uitgaven voor werken, welke krachtens duurzaamheid of rentabiliteit uit geleend geld mogen worden bekostigd. Staat het dus boven twijfel, dat die veertig miljoen in dergelijke werken zijn vastgelegd, dan werd dat bedrag niet alleen aan de gewone middelen onthouden, maar werd er, door het aan kapitaalsuitgaven te besteden, nog een andere onbehoorlijkheid begaan. Hier wierp men zich immers op een nieuwe toepassing van de schadelijke financieele methode om productieve of groote duurzame werken te bekostigen uit geld, dat in de gewone kas thuis behoort en voor het voeren der koloniale huishouding dringend noodigwas.

Indien dus die veertig miljoen niet zijn verbruikt op de wijze als de schenker heeft voorgeschreven, dan moeten zij alsnog die bestemming bereiken, m.a.w. het bedrag moet alsnog *aan de gewone middelen worden toegevoegd* en op nader vast te stellen wijze worden verwerkt. Een andere wijze van besteding, geschied of voorgenomen, behoort strikt te zijn uitgesloten.

Men zou kunnen beweren, dat de verwerking van de „veertig” in kapitaalsuitgaven compensatie vindt in een mindere onttrekking voor dat doel aan de gewone middelen dan anders gedurende het bewuste tijdvak (1905-1914) zou zijn geschied. Dat behoort dan

echter stiptelijk bewezen te worden. Wij weten alleen, dat er over het tijdvak 1905-1914 minstens ongeveer $73\frac{1}{2}$ miljoen voor kapitaals-uitgaven aan de gewone huishoudkas werd onttrokken en dat hierbij de veertig miljoen nog buiten rekening zijn gehouden. En nergens ook kon ons uit de stukken blijken, dat de rente, welke door de schenking van de veertig miljoen werd bespaard—jaarlijks 1,2 miljoen gulden — slechts aan de gewone uitgaven ten goede kwam.

Er moet, maar er *moet* dan ook veel worden opgehelderd en hersteld.

(Slot volgt.)

De Schepenroof

door

P. C. van HUTTEN

Wanneer eens de onpartijdige geschiedenis van dezen oorlog geschreven wordt, dan zal de reeks van onrechtmatige daden, door de groote oorlogvoerende Mogendheden begaan tegen de kleinere neutrale Staten, daarin vele zwarte bladzijden vormen.

Van het eerste begin van den oorlog af zijn de neutrale handel en scheepvaart belemmerd op eene wijze geheel in strijd met de algemeen geldende beginselen van het volkenrecht.

Reeds zeer kort na het uitbreken van den oorlog werden verscheidene Nederlandsche schepen naar Engelsche havens opgebracht wegens het vervoer van levensmiddelen.

Voor de vrijlating van de voor Rotterdam bestemde lading stelde de Britsche Regeering den eisch, dat, tenzij natuurlijk de onschuldige bestemming duidelijk kon worden aangetoond, de Nederlandsche Regeering de uitdrukkelijke garantie zoude geven dat de levensmiddelen uitsluitend bestemd zouden worden voor verbruik in Nederland en ook niet zouden dienen om eene gelijke hoeveelheid in Nederland voorhanden levensmiddelen naar Duitschland te doen gaan ¹⁾.

20 Augustus 1914 vaardigde de Britsche Regeering een „Order in Council” uit, waarin, „behoudens eenige toevoegingen en wijzigingen” de bepalingen der Londensche Zeerecht Declaratie toepasselijk werden verklaard gedurende den oorlog.

Deze „toevoegingen en wijzigingen” echter maakten — zooals het Oranjeboek van October 1915 zeer terecht zegt — de waarborgen, welke de Londensche Zeerecht Declaratie met betrekking tot het vervoer van conditioneele contrabande aan de neutrale handel en scheepvaart verschaffen tegen mogelijke willekeur van

¹⁾ Oranjeboek October 1915.

de zijde der oorlogvoerenden, vrijwel geheel illusoir en deden het onderscheid in behandeling tusschen absolute en conditioneele contrabande teniet.

In verband met den inhoud van dien "Order in Council" werden alle schepen, welke conditioneele contrabande naar Nederland vervoerden, naar Engelsche havens opgebracht en daar voor onbepaalden tijd vastgehouden, *niet* totdat de Britsche Regeering zou kunnen aantoonen, dat die lading voor verbeurd-verklaring vatbaar was, maar tot dat de rechthebbenden het tegendeel te haren genoegen onomstootelijk zouden hebben bewezen.

29 October 1914 werd een nieuwe "Order in Council" uitgevaardigd, waarbij o.a. de lijsten van contrabande en de zoogenaamde vrijlijst, opgenomen in de Londensche Zeerechtdeclaratie, niet langer van kracht werden verklaard.

In plaats van deze lijsten van contrabande traden lijsten, door de Britsche Regeering opgemaakt, en waarop in den loop van den oorlog talrijke artikelen zijn geplaatst, voorkomende op de hiervorengenoemde vrijlijst.

Door deze groote uitbreiding der contrabandelijsten werd ook het beginsel der Parijsche Declaratie van 1856 illusoir gemaakt.

De contrabande politiek der Fransche Regeering liep parallel aan die der Britsche.

De door Duitschland in het begin van den zeeoorlog uitgevaardigde bepalingen van internationaal zeerecht waren geheel overeenkomstig de Londensche Zeerechtdeclaratie.

Ook de door de Deutsche Regeering gepubliceerde lijsten van absolute en conditioneele contrabande stemden volkomen overeen met die, opgenomen in genoemde declaratie, maar het was duidelijk dat, waar de belangen ter zee van de beide voornaamste tegenstanders zoo lijnrecht tegen elkander indruischten elke maatregel aan de eene zijde een scherperen maatregel aan de andere zijde moest uitlokken.

De actie der Deutsche onderzeebooten; het feit dat Deutsche mijnen gestrooid werden op de handelsroutes van Engeland naar Amerika deden Engeland in October 1914 besluiten de geheele Noordzee tot oorlogsgebied te verklaren.

In Februari 1915 verklaarde Duitschland de wateren om Engeland, Schotland en Ierland, het Kanaal daarbij inbegrepen, tot oorlogsgebied en den 18en April 1915 vaardigde ook de Deutsche

Regeering eene nieuwe „Prisenordnung“ uit, waardoor eenerzijds de bepalingen nopens de behandeling van schepen met conditioneele contrabande geladen aanmerkelijk verzwaaard werden en anderzijds de lijst van Conditioneele contrabande eene groote uitbreiding onderging met allerlei artikelen, behoorende tot meerge-noemde vrijlijst der Londensche declaratie.

Nadat de Britsche Regeering (getrouwelijk gevolgd door de Fransche) 30 Maart en 7 Juli 1916 nogmaals de bepalingen omtrent de conditioneele contrabande verscherpt had, vaardigde Duitschland den 2en Juli eene nieuwe Prisenordnung uit waarbij hetzelfde geschiedde.

De moeilijkheden, der neutrale scheepvaart in het begin van den oorlog in den weg gelegd, zijn bijna alle het gevolg van deze contrabande politiek, eene politiek die ten doel had allen toevoer van levensmiddelen naar de Centrale Mogendheden af te snijden.

Zooals reeds gezegd, werden in de praktijk alle schepen naar Engeland opgebracht en daar onbepaalden tijd vastgehouden; de door de Britsche Regeering gewenschte garanties der Nederlandsche Regeering kon deze — wilde zij haar neutraal standpunt handhaven — uiteraard niet verstrekken.

Teneinde te voorzien in het groote gebrek aan levensmiddelen, besloot de Regeering die voor eigen rekening te doen komen. Ook gaf zij in voorkomend geval aan Nederlandsche handelaren hare toestemming om goederen, waaraan in Nederland dringend behoefte bestond, aan haar te adresseeren.

De oprichting der N. O. T. en de erkenning van dat lichaam door de Geallieerden bracht in dezen toestand eenige verbetering.

De N. O. T., als particulier lichaam kon zich handelingen veroorloven en bepalingen maken waarvan de Regeering — zonder haar neutraal standpunt te verlaten — zich onthouden moest.

De geheele invoer in Nederland kwam daardoor practisch onder contrôle der Geallieerden; elk naar Nederland bestemd schip deed eerst een Engelsche contrôle haven aan, en de N. O. T. eigenlijk een tegennatuurlijke uitwas, een wanstaltig gedrocht, geboren uit den drang der tijden, werd een Staat in den Staat.

Behalve door de pogingen der Geallieerden om den toevoer tot de centralen af te snijden ondervond de neutrale scheepvaart veel overlast van de militaire maatregelen door beide partijen op het betrekkelijk kleine oorlogsterrein (n.l. de Noordzee) genomen.

Het onrecht ter zee nam hand over hand toe. Een chronologisch overzicht van die maatregelen te geven zoude zeer veel plaatsruimte in beslag nemen.

Het leggen van mijnenvelden in open zee door beide partijen, waarbij niet de hand gehouden werd aan artikel 3 der 8ste Conventie van de Tweede Vredesconferentie, het vernietigen van aangehouden neutrale schepen door Duitschland (eene handeling slechts bij hooge uitzondering toelaatbaar en waarbij in de eerste plaats zorg gedragen dient te worden voor de veiligheid der opvarenden); de vernietiging der Medea, Berkelstroom, Blommersdijk, Eemdijk Rijndijk, Palembang, het onrechtmatige aanhouden onzer schepen (zelfs met Regeeringsgraan) in Britsche havens, het uitbreiden der mijnenvelden en der oorlogszônes, waardoor telkenmale onze scheepvaart geheel werd stilgelegd; het misbruik van de neutrale vlag; het opbrengen en vasthouden der Nederlandsche visschersvaartuigen in Britsche havens; het aanhouden en openen der neutrale brievenpost, de torpedeering der 7 Nederlandsche schepen op 22 Februari 1917, het zijn alle slechts merkpalen in dezen strijd ter zee, waarin het onrecht hoogtij viert.

De opbrenging en aanhouding onzer visschersvloot, behandeld in het Oranjeboek van December 1916, zij hier even uitvoeriger medegedeeld. omdat de argumentatie, waardoor de Britsche Regeering deze handelwijze trachtte goed te praten een typisch staaltje is van de sophismen, waarmede die Regeering aan hare meest onrechtmatige daden een schijn van recht tracht te geven.

De motieven der Britsche Regeering voor deze handeling, door haar gezant aan de Nederlandsche Regeering medegedeeld, waren de navolgende:

De Britsche Regeering had vastgesteld dat groote hoeveelheden visch, door de Nederlandsche visschersschepen in Nederlandsche havens aangevoerd, van daar werden vervoerd naar Duitschland: zij bestempelde dezen aanvoer als vervoer van contrabande (!!) en kondigde aan, dat zij het vervoer via Nederland naar Duitschland van de in de open zee gevangen visch niet konden dulden en zich genoodzaakt zag de Nederlandsche visschersvaartuigen en hunne ladingen voor het Prijzenhof te brengen, zoolang dit vervoer voortduurde.

Ondanks het uitdrukkelijk protest der Nederlandsche Regeering tegen deze onrechtmatige daad gingen de Britsche autoriteiten

door met het opbrengen en vasthouden der Nederlandsche visschersvaartuigen. De schepen werden pas losgelaten, nadat afgevaardigden der reeders van visschersvaartuigen zich naar Engeland begeven hadden en een vergelijk met de Britsche Regeering troffen.

Engeland had zijn doel bereikt; het had de contrôle gekregen over de door de Nederlandsche visschersvloot gevangen visch en den uitvoer daarvan naar Duitschland belangrijk beperkt.

Pas toen de groote verwoestingen, die de duikboot onder de schepen der Geallieerden en in 't bijzonder onder de Britsche scheepvaart aanrichtte, merkbaar werden trad eene nieuwe fase in der moeilijkheden, door de neutrale scheepvaart ondervonden.

De geallieerden, die er tot nu toe slechts op bedacht waren geweest allen toevoer tot de centrale Mogendheden af te snijden, begonnen zelf gebrek aan scheepsruimte te krijgen, waardoor de aanvoer, zoowel voor het groote leger als van grondstoffen voor Engeland, Frankrijk en Italië ernstig belemmerd werd.

Zij trachtten de beschikking over neutrale scheepsruimte te krijgen door aan de stoomvaartmaatschappijen voorwaarden te stellen bij de levering van bunkerkolen.

Zoo schijnen verschillende stoomvaart Maatschappijen 30 % van hare scheepsruimte ter beschikking der Geallieerden te hebben moeten stellen, teneinde in Britsche havens te kunnen bunkeren. De onderhandelingen over deze bunkerfaciliteiten vergemakkelijkten de soms maandenlange onrechtmatige aanhouding onzer schepen.

Maar ook met andere middelen trachtte men zich van scheepsruimte meester te maken. Zoo hield Engeland, in strijd met de met Nederland gesloten kolenovereenkomst, de kolenbooten (Nederlandsche schepen dus, die uitgezonden waren om de kolen te halen) vast en wenschte geen uitklaring te verleen, tenzij voor elk schip een ander schip, met door de Britsche Regeering aan te wijzen goederen, (contrabande dus) in Holland beladen naar Engeland gezonden was of wel een ander schip werd gezonden om twee reizen van Engeland naar Frankrijk te doen tegen één reis met kolen naar Nederland.

Bunkerfaciliteiten en uitvoerverboden vormden tezamen de basis voor de meest willekeurige en onrechtmatige handelingen, en de positie onzer scheepvaart werd steeds lastiger.

De deelname van Amerika aan den oorlog kwam dat alles nog verdergeren. Amerika dat, zoolang het niet aan den oorlog deelnam, zich baseerende op de letter van het volkenrecht zich het recht toekende ééne der Partijen van alle mogelijke oorlogstuig rijkelijk te voorzien, maar dat zijn recht om vrijelijk de vaart met de andere Partij te onderhouden — voorzoover die vaart geen contrabande betrof — tegenover de Britsche handelingen in de praktijk prijs gaf en te dien aanzien slechts met een protest op papier volstond, begon, onmiddellijk bij zijne deelname aan den oorlog tegenover de neutrale scheepvaart — in 't bijzonder tegenover de Nederlandsche — de Britsche lessen in ruime mate in praktijk te brengen.

Onze handelsvaart, die oorspronkelijk de geheele wereld omvatte, was al langzamerhand verworven tot een dienst tot het halen van levensmiddelen en veevoeder en van de andere producten, die Nederland met het oog op zijn eigen bestaan niet missen kon.

In „Het Nederlandsche zeewezen” van 16 September 1917 schrijft de heer van Huizen, van wiens hand op het gebied der koopvaardijvaart in dat periodiek steeds goed gedocumenteerde artikelen verschenen, hieromtrent o.a. het navolgende:

„Van algemeene vrachtvaart is geen sprake meer. De eigenaar van een schip is nog maar in naam eigenaar; hij mag zijn schip niet meer laten vertrekken, wanneer hij wil — hij mag niet meer beschikken over de ruimte in zijn schip zooals hij dat wenschen zou. De Regeering geeft, in verband met de schepenuitvoerwet, vergunning om te vertrekken, of weigert die vergunning — zij beschikt in verband met de schepenvorderingwet over de laadruimte in de schepen. En zoo draait tegenwoordig alles in hoofdzaak nog maar om de vaart op Indië voor passagiers en producten, en om de vaart op Zuid en Noord-Amerika voor graan, meststoffen en petroleum.

Deze vaarten zijn hoofdzaak; de rest volgt eerst in de tweede plaats. Zoo wordt er nog gevaren in Indië en in den Stillen Oceaan en verder in Europa, bijv. op Spanje, Frankrijk, Engeland, Denemarken, Zweden en Noorwegen. In de Europeesche vaarten gaat het om schepen, die niet opgevorderd zijn door de Regeering en dan ook niet geschikt zijn voor Oceaanreizen, of omdat ze te klein zijn, of omdat hun kolenberging niet groot genoeg is om het Oceaantraject af te leggen.

Ondertusschen zijn in de laatste maanden tientallen van onze schepen naar Amerika gezonden om graan te halen, waar ze thans op nuttelooze wijze hun kostbaren tijd verspillen. Want Amerika heeft middelerwijl een uitvoerverbod afgekondigd, en onder dat uitvoerverbod vallen ook graan, olie en meststoffen. Er kan nu alleen nog maar worden uitgevoerd op speciale vergunningen, en die speciale vergunningen worden voor Nederland voorloopig niet gegeven, omdat men meent dat hier voorraden genoeg zijn.

Toch is ons broodrantsoen aan het begin van deze maand weer verminderd, en hoogstens kunnen we met de beschikbare voorraden, vermengd met de bruikbare producten van onze eigen oogst, een deel van den a.s. winter doorkomen. Het Bureau voor mededelingen omtrent de voedselvoorziening spreekt van de mogelijkheid om den winter door te komen.

Het aantal Nederlandsche schepen, dat in Amerikaansche havens op lading of op vergunning om te vertrekken ligt te wachten, bedraagt zoo ongeveer volgens de courantenberichten honderd. Een deel dier schepen, een veertigtal, is reeds geruimen tijd beladen en door de groote hitte, die 's zomers in Amerika heerscht zijn sommige graansoorten bedorven. In ieder geval zou de ingeladen tarwe niet meer geschikt zijn voor de menschelijke consumptie, en alleen nog maar te gebruiken als veevoeder.

In de eerste plaats worden over het vertrek der beladen schepen onderhandelingen gevoerd op basis van $\frac{2}{3}$ gedeelte der ladingen voor de Commission for Belgian Relief en $\frac{1}{3}$ gedeelte voor ons zelfven.

Daarbij doen zich echter vele moeilijkheden voor. De Belgian Relief kan bijv. niet elk willekeurig kwantum op elk willekeurig tijdstip ontvangen; ook kan zij geen veevoeder gebruiken. En met dat al wordt den beladen schepen, die 194.500 ton tarwe, mais, gerst, haver en lijnkoek aan boord hebben, en om zoo te zeggen gereed zijn om op het eerste sein zee te kiezen, de vergunning om uit te varen onthouden.

De nog niet beladen schepen mogen natuurlijk vertrekken als ze dat wenschen, maar ze krijgen geen lading en geen bunkerkolen. Het heeft geen nut de schepen ledig heen en weer te laten varen, bovendien kunnen ze zonder bunkers niet naar zee en de bewegingsvrijheid, die ze hebben, is dan ook maar zeer problematisch. In theorie worden ze niet vastgehouden, maar in de praktijk komt het op hetzelfde neer.

De tegenwoordige Oceaanreizen loopen alle naar en via Amerikaansche havens, — de Indische booten gaan het Panamakanaal door, de Zuid-Amerikaansche booten doen een haven aan in de Vereenigde Staten. Bij de route via Udsire op de kust van Noorwegen, welke route sedert de versperring der Noordzee gevolgd moet worden, moet, wil men althans kans hebben veilig den Atlantischen Oceaan te bereiken, in een Noordelijke haven der Vereenigde Staten worden gebunkerd.

Nagenoeg al onze schepen, onverschillig waarheen ze gaan, komen dus onder het bereik van de Amerikaansche ambtenaren en dat in de gegeven omstandigheden onze autoriteiten uiterst omzichtig zijn bij het geven van vergunningen tot uitvaren, ligt voor de hand.

In den laatsten tijd is het uitvaren der schepen verschillende keeren verschoven en zeer waarschijnlijk houdt dat verschuiven verband met den toestand onzer schepen in Amerika".

Wanneer een enkele maal de uitvoerverboden en kolenlicenties niet voldoende waren om de schepen het uitvaren te beletten, dan ook ontzag Amerika zich niet zonder eenigen schijn van recht zulk een schip het uitvaren te verbieden. Zulks geschiedde o. a. met de „Zeelandia", die met eigen bunkercolon een Amerikaansche haven binnenviel en aan welk schip — zonder eenigen grond — het uitvaren belet werd.

Volgens de courantenberichten werden sinds den zomer 1917 o. a. de navolgende schepen in Amerika aangehouden.

	bruto tons.	
Alcor	3551	van Nievelt Goudriaan & Co.
Aliot	2070	id. id.
Ameland	3512	Stoomvaart Mij. Triton
Amsteldijk	6435	Holl. — Amerika — Lijn
Arundo	3196	Mij. Zeevaart
Bacchus	2251	Kon. Ned. Stoomb. Mij.
Bali	6695	Stoomvaart Mij. Nederland
Banka	6561	id. id.
Barendrecht	3704	Phs van Ommeren
Batjan	6232	Stoomvaart Mij. Nederland
Bellatrix	3552	van Nievelt Goudriaan & Co.
Besoeki	3778	Rotterdamsche Lloyd

Billiton ¹⁾	5890	Stoomvaart Mij. Nederland
Boeroe	6591	id.
Borneo	6550	id.
Bussum	3682	Stoomvaart Mij. Oostzee
Celebes	5518	Stoomvaart Mij. Nederland
Clio	2917	Kon. Ned. Stoomb. Mij.
Cornelis	2434	A. C. Lensen
Dubbe	3233	van Nievelt Goudriaan & Co.
Elisabeth	1798	A. C. Lensen
Gorredijk	6466	Holl. Amerika Lijn
Hercules	2288	Kon. Ned. Stoomb. Mij.
Jason	3209	id.
Java	4832	Stoomvaart Mij. Nederland
Jobshaven	3529	Gebr. van Uden
Kennemerland	4006	Kon. Holl. Lloyd
Kralingen	1380	Stoomvaart Mij. „Kralingen”
Larenberg	3265	„ „Hillegersberg”
Leersum	3685	„ „Oostzee”
Maartensdijk	6482	Holl. Amerika Lijn
Magdalena	2173	A. C. Lensen
Malang	3529	Rotterdamsche Lloyd
Merah	3024	van Nievelt Goudriaan & Co.
Mercurius	2863	Kon. Ned. Stoomb. Mij.
Mirach	3550	van Nievelt Goudriaan & Co.
Mizar	1989	id. id.
Mijdrecht	3476	Phs van Ommeren
Nieuw Amsterdam ²⁾	17149	Holl. Amerika Lijn
Noord Brabant	3232	Stoomv. Mij. „Noord Brabant”
Noorddijk	3241	Sollev. v. d. Meer & v. Hattum
Oostdijk	3051	id. id.
Oosterdijk	8251	Holl. Amerika Lijn
Phecda	2637	van Nievelt Goudriaan & Co.
Pollux	2886	Kon. Ned. Stoomb. Mij.
Procyon	3556	van Nievelt Goudriaan & Co.
Randwijk	2401	Erhardt & Dekkers
Rijndam	12527	Holl. Amerika Lijn

¹⁾ Sedert in Indië angekommen.

²⁾ Sinds in Nederland teruggekeerd.

Rijnland	5421	Kon. Holl. Lloyd
Rijswijk	1673	Erhardt & Dekkers
Schiedijk	7140	Holl. Amerika Lijn
Slidrecht	3056	Phs. van Ommeren
Soestdijk	6445	Holl. Amerika Lijn
Sommelsdijk	6291	id.
Texel	3210	Stoomv. Mij. Triton
Themisto	3594	Mij. Zeevaart.
Thuban	3566	van Nievelt Goudriaan & Co.
Tjissalak	5800	Java China Japan Lijn
Triton	1883	Kon. Ned. Stoomb. Mij.
Vesta	1835	id. id.
Veerhaven	3003	Gebr. van Uden
Waaldijk	4795	Holl. Amerika Lijn
Waalhaven	3551	Gebr. van. Uden
Wieldrecht	3560	Phs. van Ommeren
Wieringen	3026	Wm. Ruijs en Zn.
Winterswijk	3205	Erhardt & Dekkers
Woudrichem	4015	Dordsche Stoomb. Mij.
Yildum	3234	van Nievelt Goudriaan & Co.
Zuiderwijk	5208	Holl. Amerika Lijn
Totaal 69 schepen met 292352 ton. ¹⁾		

Op groote nauwkeurigheid kan dit lijstje natuurlijk geen aanspraak maken, want ook de telegrammen van aankomst of vertrek der schepen werden of aangehouden of zeer vertraagd doorgezonden.

Een groot deel onzer vloot vastgehouden; de voorraden in Nederland sterk slinkende, werkelijk die twee zaken vormden eene fraaie basis om door onderhandelingen te geraken tot, wat de President der Vereenigde Staten in zijne proclamatie euphemistisch noemt; „een algemeen handelscontract”

Die onderhandelingen staan, van een Nederlandsch standpunt gezien, gelijk met de onderhandelingen met een straatroover, die U met de eene hand stevig den strot dichtknijpt, in de andere hand Uw

¹⁾ Dit lijstje is ook merkwaardig omdat het een inzicht geeft in den gemiddelden tonneninhoud der schepen, welke den Oceaan bevaren. Dit gemiddelde is hier 4240 Bruto Reg. Ton. Bij de wekelijksche opgaven der getorpedeerde schepen boven 1600 Ton kan men het aantal dus ruwweg met 4000 ton vervenigvuldigen om den getorpedeerden tonneninhoud te verkrijgen.

portemonnaie heeft en die nu wel eens met U zal onderhandelen over de voorwaarden waarop hij U voldoende reisgeld zal geven om naar huis terug te kunnen keeren.

De onderhandelingen liepen niet vlot, hetgeen in de bestaande omstandigheden wel niet anders verwacht kon worden.

Inmiddels begon de nood in Holland zoo hoog te loopen dat de Nederlandsche Regeering op 22 Februari j.l. aan Amerika vroeg om, met het oog op het dreigende voedsel-tekort voor den komenden zomer, een voorschot te mogen ontvangen van 100.000 ton graan in mindering van de 400.000 ton, welke definitief zouden worden toegestaan.

„Het is waar“ — zoo zegt de Regeering in Hare verklaring van 30 Maart j.l. — „dat de Geallieerde regeeringen den 6en Maart bevestigend antwoord gaven betreffende deze 100.000 ton, zonder evenwel een definitief antwoord te geven wat betreft de 400.000 ton, maar aan deze schijnbare inwilliging hechtten zij de ons zeer drukkende voorwaarde vast, dat zij de onmiddellijke beschikking zouden krijgen over de geheele of een deel van de Nederlandsche koopvaardijvloot, waarop zij volgens het te Londen opgestelde ontwerp recht zouden krijgen. Onder den druk der omstandigheden bereidde de Nederlandsche regeering er zich op voor de voorwaarde aan te nemen, zoodra er zekerheid was verkregen, dat zij volkomen vertrouwen kon, niet alleen op deze 100.000 ton, maar ook op de geheele 400.000 ton als basis voor eene definitieve regeling.

Onze regeering kon dit aannemen, omdat bij de beraadslagingen in Londen, en daarna, ten duidelijkste was overeengekomen, dat de Nederlandsche schepen alleen buiten de oorlogszône zouden worden gebruikt, en dus in geen geval zoogenaamde étappendiensten voor de oorlogvoerenden zouden verrichten, welke een inbreuk op de neutraliteit zouden beteekenen.

Maar als een koude douche op al het voorgaande kwam plotseling de mededeeling uit Londen, dat de afspraak was gebroken op den 7en Maart, toen de voornaamste bepaling, dat schepen, gegeven in ruil voor een voorschot van 100.000 ton graan — ongeveer een half millioen tonnenmaat — niet zouden worden gebruikt in de gevaarlijke zone, was teruggenomen.”

Inmiddels werden „in afwachting van de tot stand koming der overeenkomst” van af 8 Maart de onder Nederlandsche vlag

varende schepen in de Britsche en Amerikaansche havens aangehouden, zonder dat daarvoor voorloopig een reden werd opgegeven, totdat 15 Maart het ultimatum bekend werd door de Vereenigde Staten en Groot Brittannië aan de Nederlandsche Regeering gesteld.

Onze schepen, die zich in de Britsche en Amerikaansche havens bevonden, zouden worden in beslaggenomen, tenzij de eischen der Geallieerden den 18den Maart zouden zijn ingewilligd.

De Nederlandsche Regeering ging onder dien drang zoover als Zij - in verband met hare neutraliteit - mocht en kon gaan, maar, en - hier mogen wij trotsch op zijn-, geen stap verder. Zij liet haar voorwaarde dat de schepen niet in de gevaarlijke zône gebruikt zouden worden, vallen, maar Zij handhaafde haar eischen dat de schepen niet gebruikt zouden worden voor het vervoer van troepen en oorlogsmaterialen en dat zij niet bewapend mochten worden.

Amerika en Engeland weigerden die voorwaarden aan te nemen. Zij gingen over tot de inbeslagname onzer schepen in hunne havens.

De grootste en onrechtmatigste schepenroof in de wereldgeschiedenis was volbracht.

Is het moeilijk de verontwaardiging over het aangedane onrecht, gepaard aan het gevoel van vernedering te verkroppen (te meer daar het gebazel, waarmede Reuter de kolommen onzer dagbladen betreffende deze aangelegenheid tracht te vullen, telkens opnieuw prikkelt), zéker is het dat de Proclamatie van President Wilson, gesteld in den toon van beleering, waarin dit Staatshoofd meent zijne theorieën wereldkundig te moeten maken, door de geheel valsche voorstelling van zaken, bij het Nederlandsche volk die verontwaardiging nog ernstig heeft doen stijgen.

Voor Nederlandsch-Indië komt bij dit alles nog eene omstandigheid die de zaak veel ernstiger maakt en die het vertrouwen in de eerlijkheid der Britsche autoriteiten zoo heeft geschokt, dat dit vertrouwen moeilijk te herstellen zal zijn.

Wij zullen die kwestie hier in het kort uiteenzetten.

Door het nijpende gebrek aan scheepsruimte in de Britsch-Indische wateren informeerde de Britsch-Indische Regeering in het einde van October 1917 bij de Koninklijke Paketvaart Maatschappij

of zij geneigd was scheepsruimte beschikbaar te stellen voor de vaart in die wateren.

Reeds in haar eerste antwoord op deze vraag deelde de Koninklijke Paketvaart Maatschappij mede, dat aan eene dergelijke overeenkomst in de eerste plaats de voorwaarde verbonden moest zijn, dat de Britsche Regeering zich zoude verbinden geen *enkel* stoomschip der Maatschappij in *eenige* Britsche haven aan te houden gedurende het tijdperk, dat de Maatschappij op deze wijze met tonnenruimte hielp.

De onderhandelingen, gedeeltelijk persoonlijk gevoerd door een der Directeuren van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij, welke zich daartoe, als gevolmachtigde der Koninklijke Paketvaart Maatschappij, Rotterdamsche Lloyd en Stoomvaart Maatschappij Nederland, naar Britsch-Indië begeven had, hadden een moeizaam verloop, voornamelijk, daar de Britsch-Indische Regeering omtrent de voornaamste punten overleg moest plegen met het Opperbestuur in Londen en de betreffende antwoorden uit Londen zeer lang uitbleven.

In het contract zoude voor een bepaald transport van kolen rijst etc. ten behoeve der Britsch-Indische Regeering, van Calcutta of Rangoon naar Colombo en andere Britsch-Indische havens, door het Britsch-Indische Gouvernement eene uitvoerlicentie voor een gelijk aantal tonnen rijst naar Indië gegeven worden. De betrokken schepen zouden suiker van Java naar Britsch-Indië brengen, vervolgens aldaar hun reis maken ten behoeve der Britsch-Indische Regeering, en eindelijk met rijst naar Indië terugkeeren.

Hoewel de Britsch-Indische Regeering trachtte de bepaling, dat de schepen der betrokken Maatschappijen niet genomen of aangehouden zouden worden, te beperken tot slechts die schepen, welke voor de overeenkomst gebruikt werden, werd deze beperking door de betrokken Maatschappijen met beslistheid geweigerd en werd eindelijk als artikel 7 der overeenkomst de navolgende clause vastgesteld en aangenomen:

„Vessels of the participating Dutch Companies not to be seized by British Government and after expiration of the agreement to be allowed to return to Netherlands India but may be detained if in British interest all steamers must be detained a few days.”

Tegen de laatste woorden konden de betrokken Maatschappijen geen bezwaren hebben; de Britsche Regeering kon uiteraard geen afstand doen van haar recht om — indien dit om militaire redenen noodig was — alle schepen in een of meer havens tijdelijk aan te houden.

Dat eindelijk de Maatschappijen er zoo op stonden dat de betreffende clause op *al* hunne schepen sloeg is duidelijk. — Het was toch voor hen onmogelijk een overeenkomst aan te gaan waarvoor een gedeelte van hun schepen noodig was, zonder de zekerheid te hebben dat hun andere schepen de overige benooidigde diensten konden verrichten. — Eene regeling zoude zonder die zekerheid niet mogelijk zijn. Daarom ook hadden zij geconditionneerd dat de telegrammen betreffende de bewegingen harer schepen beoosten Afrika doorgezonden zouden worden (wij waren in den tijd der telegrammenblokkade), alsmede de telegrammen van exporteurs en importeurs betreffende den suiker- en rijsthandel tusschen Britsch- en Nederlansch-Indië.

Het contract met de Britsch-Indische Regeering kwam tot stand; maar nauwelijks was met deze overeenkomst een begin van uitvoering gemaakt of alle schepen onder Nederlandsche vlag, ook die der Koninklijke Paketvaart Maatschappij, Stoomvaart Maatschappij Nederland en Rotterdamsche Lloyd, werden in de Britsche koloniale havens aangehouden. Ja zelfs werden de Deli en de Sumatra (toebehoorende aan de Rott. Lloyd en de Nederland), die naar Britsch-Indië waren gezonden ter uitvoering van het rijst- en kolencontract, door de Britsch-Indische Regeering in beslag genomen voor oorlogsdoeleinden.

Dat het hier een speciale maatregel voor de Nederlandsche schepen en geen tijdelijk generaal embargo betrof, bleek al spoedig doordat bijv. te Singapore aan een tweetal Noorsche schepen wel uitklaring verleend werd.

De Britsch-Indische Regeering ontkende dat de bedoelde clause sloeg op alle schepen der betrokken Maatschappijen; Zij deelde mede dat slechts die schepen, welke volgens het contract rijst of kolen vervoerden, vrijgelaten zouden worden.

Doch en de onderhandelingen en de woorden van het contract zelf sluiten elken twijfel uit aangaande de ware bedoeling der clause, terwijl in elk geval zelfs volgens de interpretatie der Britsch-Indische Regeering, de inbeslagneming der Deli en Sumatra

eene schending opleverde van het door die Regeering gesloten contract en gegeven woord.

Is het te verwonderen dat het vertrouwen in het Britsche woord hier een zwaren knak heeft gekregen?

Welke de totale tonneninhoud is, waarvan door deze maatregelen de Geallieerde Mogendheden zich meester gemaakt hebben, is bij gebrek aan voldoende gegevens in Indië niet nauwkeurig na te gaan.

Een beeld daarvan kan men zich ongeveer op de volgende wijze vormen.

Uit het hiervoorgaande lijstje blijkt dat in Amerika 292352 ton werd vastgehouden. Bekend is dat de Nieuw-Amsterdam, de Banka en de Billiton zich daar niet meer bevinden, zoodat er 29500 ton afgaat en men een totaal van $\pm$ 263.000 ton overhoudt.

Van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij werden ten slotte

	Bruto Reg. Ton.
in beslag genomen de Tasman (Brisbane)	5023
v. Waerwijck	3040
Pynacker Hordijk	2982
v. Heemskerck	2996
Rochussen	2776
's Jacob	2988
Totaal	19805 Ton

De Treub is vrijgelaten, blijkbaar omdat men geen raad wist met de eigenaardige ketels van dat schip, terwijl ook de kleinere schepen, die voor de Oceaanvaart niet geschikt zijn, losgelaten werden.

Behalve de op het bedoelde lijstje voorkomende schepen is van de navolgende schepen bekend dat zij als verloren zijn te beschouwen.

	Br. Reg. Ton
Stoomvaart Mij. Nederland	
Koningin der Nederlanden (Amerika)	6800
Sumatra	8500
Prinses Juliana (Hongkong)	7000
Lombok (Freetown)	7800
Kembangan (Hongkong)	10000
Roepat (Amerika)	10400
Rondo (Amerika)	10400
Timor id.	5300
Totaal	66200 Ton

Rotterdamsche Lloyd.		
Ophir	(Amerika)	4600
Arakan	(Amerika)	8600
Buitenzorg	(Amerika)	10200
Djebres	(Amerika)	5200
Deli	(Britsch-Indië)	10000
Gorontalo	(Amerika)	9200
Goentoer	(Singapore)	6500
Merauke	(Amerika)	10000
Samarinda	(Amerika)	10700
Madioen	(Britsch-Indië)	10000
Ternate	(Amerika)	9200
Totaal		94200 Ton
Holl. Amerika Lijn.		
Veendijk	(Amerika)	10500
Java China Japan Lijn		
Tjibodas	(Hongkong)	8000
Tjitaroem	(id)	8000
Totaal		16000 Ton
Java Pacific Lijn.		
Tjikembang	(Manila)	10000
Tjiksondari		10000
Totaal		20000 Ton

Totaal der verschillende maatschappijen 206900 ton.

Deze vermeerderd met de $\pm$ 293.000 ton van de hiervoorgaande lijst geeft een totaal van ongeveer 500000 ton.

Daarbij dienen thans de schepen gevoegd te worden welke in Britsche havens genomen zijn en die welke in de andere Britsche Koloniën of in de andere geallieerde Staten (bijv. Portugal) genomen zijn.

Daaromtrent staan in Indië geen gegevens ter beschikking, doch men kan den totalen tonneninhoud, waarvan de Geallieerden zich meester gemaakt hebben, zonder overdrijving gerust op 7 à 800.000 ton, wellicht meer, schatten.

Zooals bekend heeft de Britsche Regeering de onder Nederlandse vlag varende tankschepen der Anglo-Saxon losgelaten.

Men zie daarin echter geen welwillendheid tegenover ons. Het is slechts welwillendheid van Engeland tegenover zichzelf; een daad van zuiver eigenbelang.

Die schepen toch voeren de verschillende oliën (benzine, petroleum en residu) uit onze koloniën aan. Waren deze schepen aangehouden en onder Britsche vlag gebracht, zij hadden niet in onze havens terug kunnen keeren en de voorziening der Geallieerden van deze belangrijke — en voor hunne oorlogvoering zoo noodige ingrediënten — had niet te onderschatten moeilijkheden opgeleverd.

Zonder dat, naar ik meen, in officieele stukken het woord genoemd is, schijnen de Amerikaansche en Britsche Regeeringen zich bij hun daad beroepen te hebben op het zoogenaamde „recht van angarie.”

Het behoeft geen nader betoog dat een beroep op een dergelijk „recht”, dat nergens gecodificeerd is, dat als recht ook nooit bestaan heeft, doch eene handeling was, slechts toegepast in de tijden toen de oorlogvoerenden met de belangen der neutralen geen rekening hielden, eigenlijk geen weerlegging behoeft.

Dat in geval van dringende militaire noodzakelijkheid op het terrein van den oorlog, eene oorlogvoerende Mogendheid het recht heeft ook de goederen en desnoods ook de schepen van eene neutrale Mogendheid te requireeren, niemand zal dit ontkennen.

Artikel 19 der Vijfde Conventie van de Tweede Vredesconferentie zegt o.a. omtrent het spoorwegmaterieel eener neutrale Mogendheid;

„Le matériel des chemins de fer provenant du territoire des Puissances neutres, qu'il appartienne à ces Puissances ou à des sociétés ou personnes privées,, et reconnaissable comme tel, ne pourra être requisitionné et utilisé par un belligérant que, dans le cas et la mesure où l'exige une impérieuse nécessité”.

Ook het feit dat bij het uitbreken van den oorlog op het Nederlandsche stoomschip Alcor beslag gelegd werd door de Russische Regeering en dat dit schip gebruikt werd om den haveningang van Hangö (ZW hoek van Finland) te versperren¹⁾ is door niemand als eene rechtschending beschouwd. De militaire noodzaak eischte dit. Maar dat een dergelijk recht niets te maken heeft met een daad van onrecht als thans door Amerika en Engeland gepleegd, namelijk het in beslag nemen vóór den tijd van den geheelen verderen loop van den oorlog van een groot deel der handelsvloot eener neutrale mogendheid in al hunne havens, ook aan de andere zijde der wereld dan waar de oorlog woedt, is zóó duidelijk, dat het niet eens noodig is zich

¹⁾ De schadevergoeding werd later langs diplomatieken weg geregeld en betaald.

te beroepen op het feit dat artikel 456 der Instructie aan de Commandanten van Britsche oorlogsschepen 1899 luidt; „In the case of any British merchant ship whose nationality is unquestioned being coerced into the conveyance of troops or into taking part in other hostile acts, the senior naval officer, should there be no diplomatic or consular authority on the spot, will remonstrate with the local authorities and take such other steps to assure her release or exemption as the case may demand and as may be in accordance with the Regulations”, om te doen zien dat ook Engeland een dergelijk recht, zelfs in veel beperkter vorm, nooit heeft erkend.

Uit het gebeurde is velerlei leering te trekken. Menige illusie is daardoor verstoord en het zal jaren duren eer het onderling wantrouwen tusschen de naties is verdwenen.

De Minister Cort van der Linden heeft in de Tweede Kamer der Staten Generaal de inbeslagname der Nederlandsche schepen in Britsche en Amerikaansche havens gequalificeerd als een „schanddaad”. Deze qualificatie is kras, maar ten volle verdiend.

Amerika, dat in corruptheid zijner binnenlandsche politiek en administratie wellicht alleen overtroffen werd door Rusland, doch dat in zijne buitenlandsche politiek gaarne met hooge beginselen schernt, heeft den schoonen schijn laten varen en is door de realiteit der omstandigheden gestooten van het hooge standpunt, waarop het zichzelf zoo gaarne plaatst, doch waarop het niet thuisbehoort.

Engeland heeft aan zijne reeks van willekeurige en onrechtmatige daden ter zee, die als eene rōode lijn door de geschiedenis der eeuwen loopt, er een toegevoegd, die wellicht alle vorige overtreft.

Voor Indië in het bijzonder stemt het gebeurde tot nadenken.

In deze landen zijn vreemde werkkraft en vreemd kapitaal altijd welkom geheeten; deze hebben dezelfde faciliteiten en genieten dezelfde bescherming als die van het Moederland.

De opendeur politiek in haar zuiversten vorm werd en wordt hier toegepast.

Daarom is het diep treurig te moeten ervaren, dat enkele staatsmachten, die achter die vreemde werkkraften en kapitalen staan, getoond hebben niet het minste gevoel van waardeering te heb-

ben voor de loijale wijze, waarop hare onderdanen hier te lande steeds zijn behandeld geworden, en aan recht en moraal, waarvan zij overigens steeds den mond vol hebben, praktisch geene andere beteekenis toekennen dan die van ijdele en holle klanken.

P. C. van HUTTEN.

In verband met het hiervoren afgedrukte artikeld getiteld. „De Schepenroof” volgen hieronder de nieuwe voorschriften, die de War Trade Board voor schepen die Amerikaansche havens willen binnenloopen heeft vastgesteld.

**WAR TRADE BOARD
BUREAU OF TRANSPORTATION
WASHINGTON D. C.**

**GENERAL RULES No. I.
GOVERNING GRANTING LICENSES FOR BUNKER
FUEL, PORT, SEA,
AND SHIP'S STORES AND SUPPLIES.**

No vessel shall be allowed to clear from any port of the United States or any United States possession, without having secured a license or licenses from the War Trade Board, through its Bureau of Transportation, covering all the bunker fuel aboard the vessel at the time of sailing (including coal, coke, oil, kerosine and gasoline) and port, sea, and ship's stores and supplies. Stores and supplies are for convenience hereafter included with bunker fuel under the general designation of „Bunkers”. Before the loading of any „bunkers” on any vessel at any port of the United States or its possessions shall be permitted, the license for „bunkers” must be obtained. All applications for licenses for „bunkers” must be made upon application Form B-1, or such other form as may hereafter be adopted by this Board. Applications for such licenses shall be approved only in accordance with the following and such other rules as may from time to time be adopted:

I. No application for bunkers by a sailing vessel for a voyage into the submarine war zone shall be approved. Sailing vessels equipped with auxiliary moving power shall, in the application of these rules, be classified as sailing vessels. A motor ship having no sailing power whatsoever shall be deemed to be in the same class as steamship.

II. No application for „Bunkers” by any vessel which has disobeyed any order of the United States Navy or of the United States Shipping Board, hereinafter called „Shipping Board” shall be approved.

III. No application for „Bunkers” by any vessel of American registry not requisitioned by the „Shipping Board” shall be approved, except for a voyage and in a trade approved by the War Trade Board, and, if under charter unless the charterer and the terms and conditions of the charter are approved by the War Trade Board.

IV. No application for „Bunkers” by any neutral vessel shall be approved unless the person or persons managing, owing chartering or controlling such vessels shall have reported to and filed, in duplicate, with the War Trade Board, the name of all the vessels and the masters and any changes that may from time to time have occurred respecting said vessels and masters managed, owned, chartered or controlled by him or them.

V. No application for „Bunkers” by any neutral ship shall be approved unless the person or persons, owing, managing, chartering or controlling such vessel shall enter into an agreement in a form to be approved by the War Trade Board, agreeing to comply with and be bound by each and all the following regulations. Failure to comply with any of these regulations in the case of any one vessel may involve the refusal of „Bunkers” to all of the vessels of the particular person, firm, or corporation managing owing, chartering, or controlling the vessel in question.

(a) No vessel shall be chartered to a subject (including a person, firm, or corporation) of Germany or its possessions, or of any power allied with Germany, or to any person, firm, or corporation who or which shall not be acceptable to the War Trade Board.

(b) No vessel shall trade with, or be bound to, any port in Germany or its possessions, or to any country allied with Germany,

nor shall a vessel aid any vessel employed by or for Germany or any country allied with Germany.

(c) No vessel shall, without the consent of the State Department carry any subject of Germany or its possessions, or of any country allied with Germany.

(d) No vessel shall carry any cargo which comes from or through or is destined to Germany or its possessions, or to any country allied with Germany.

(e) Every vessel which proceeds from or to the United States to or from Norway, Sweden, Denmark (including Iceland and the Faroe Islands) Holland, Spain, or to or from any neutral port in the Mediterranean Sea, shall call for examination as may be directed by the War Trade Board.

(f) No vessel shall carry from a port outside the United States to any European port cargo which has not been previously approved by the War Trade Board or the Inter-allied Chartering Executive.

(g) No vessel shall carry any cargo from Norway, Sweden, Denmark (including Iceland and the Faroe Islands) Holland, Spain or Switzerland to any ports unless such cargo is accompanied by a certificate of nonenemy origin.

(h) No vessel shall carry any goods which are consigned to „order“ (goods may however, be consigned to the order of a named person firm, or corporation when such person, firm or corporation is the actual consignee). This provision shall not apply to goods shipped from a port of the United States or its possessions to countries other than Norway, Sweden, Denmark (including Iceland and the Faroe Islands) Holland, Spain, and Switzerland.

(i) No vessel shall carry any coal or mineral oil (including naphtha and gasoline) unless the consignee is approved by the War Trade Board.

(j) If a vessel is fitted with wireless telegraphy, the sending apparatus shall be sealed in such manner that no message can be sent without the knowledge of the master. The master shall be responsible for seeing, first, that no message to the enemy is sent by wireless telegraphy; second that no reports are made of vessels sighted or of any weather condition experienced; third, that no wireless message of any kind are sent within 200 miles of England France, Portugal, of Italy except emergency messages, relating to vessels or persons in distress.

(k) The owner or charterer shall, upon request to do so by the War Trade Board, dispense with the services of the master, officers, or any members of the crew,

(l) No vessel shall proceed on any voyage or be chartered on trip or time charter without the previous consent of the War Trade Board or the Interallied Chartering Executive.

(m) No vessel shall carry any cargo which is consigned to or shipped by any person, firm, or corporation with whom citizens of the United States are prohibited by law from trading.

(n) No vessel shall carry to or from any European port any cargo which is consigned to or shipped by any person, firm, or corporation with whom citizens any of the allied countries are prohibited by law from trading,

(o) No vessel shall be bought or sold without the previous approval of the United States Shipping Board, War Trade Board, or of the Interallied Chartering Executive.

(p) No vessel be laid up in port without the approval of the War Trade Board or the Interallied Chartering Executive.

(q) Every vessel clearing from a port of the United States shall observe all orders and requirements of the Committee on Ship Protection of the Emergency Fleet Corporation, of the Navy Department of the Department of Commerce, and of the Bureau of War Risk Insurance, of the Treasury Department.

(r) All „bunkers“ received by any shall be used solely for the purpose of the vessel, and no portion of the bunkers shall be landed in any port or transferred to any other vessel.

(s) A report in duplicate shall be furnished to the War Trade Board each month, showing in detail the movement of all vessels subject to these regulations.

Deze „General rules“ zijn vergezeld van het navolgende schrijven:

WAR TRADE BOARD. WASHINGTON.

Dear Sir,

The War Trade Board has adopted rules and regulations, effective on and after February 1, 1918, governing the granting of licences for bunker fuel, port, sea, and ship's stores and supplies for all vessels clearing from ports of the United States or its possessions.

The rules and regulations of special interest to the owners, agents and time charterers of vessels, to ship brokers, and the public are embodied in „General Rules No. 1”.

On and after February, 1, 1918, it will be necessary, in complying with General Rules No 1, for the owner or time charterer of vessels under the flag of a neutral country to sign an agreement binding himself and those who control his vessels to observe and comply with the General Rules. Copy of these General Rules is appended to this letter. The rules have been sent to vessel owners and other interested parties and may be secured upon application to the War Trade Board, Bureau of Transportation, Washington D. C.

The owner or time charterer of a vessel under the flag of a neutral country can, on and after February 1, 1918, secure a license for bunker fuel, port, sea, and ship's stores and supplies only after he has given to the War Trade Board, Bureau of Transportation, Washington, D.C. the detailed facts required by the board regarding all vessels owned, managed chartered, or controlled by the owner or charterer of the vessel for which bunker fuel, port, sea, and ship's stores and supplies are desired. The foreign owner or charterer of vessels under the flag of a neutral country must vest some one in the United States with authority to enter into an agreement with the war Trade Board, Bureau of Transportation, binding the subscriber to the agreement to comply with and be governed by all the regulating set forth in General Rules No. 1.

The Bureau of Transportation is desirous of doing everything possible to avoid the detention of vessels when these rules are put into force; for this reason the owners and time charterers of vessels are being given advance notice of the rules in order that they may take such steps as will enable them to secure promptly such licences for bunker fuel, port, sea and ship's stores and supplies as it will be the policy of the War Trade Board to grant.

No vessel is allowed to clear from any port of the United States or its possessions without having secured a license covering all the bunker fuel, port, sea, and ship's stores and supplies taken aboard the vessel at the time of sailing. The license or licenses must cover not only the fuel, stores, and supplies taken aboard at the port

of the United States, but also the fuel, stores, and supplies with the vessel brought into the country when she entered.

We desire to emphasize that voyages and charters for all neutral vessels and all American vessels not requisitioned by the United States Shipping Board should first be approved by the Chartering Committee of the United States Shipping Board at New-York. This Committee will then inform the War Trade Board of the approvals they have given, so that the War Trade Board will have this information in hand when considering an application for license. The above method, if carefully followed, will avoid delays in granting licenses.

It is also to be noted that the rules provide that no application shall be granted for bunker fuel, port, sea, and ship's stores and supplies for a sailing vessel for a voyage into the war zone. This is to prevent the avoidable loss of tonnage.

Very truly yours,

L. L. RICHARD

Director, Bureau of Transportation.

Persoverzicht.

De Indische begrooting voor 1918. De N. Rott. Crt. (maileditie van 17 December) noemt de Indische begrooting voor 1918 weinig beteekenend. Niet uit hoofde van hare cijfers, want hierin maakt zij zeker een record, maar wel door het gemis aan perspectief. Gelden voor nieuwe maatregelen van ingrijpenden aard worden niet gevraagd.

De uitgaven worden geraamd op 438.498.747, de inkomsten op 386.068.226; een tekort dus van 52.430.521. Voor dit tekort bestaat generlei reden tot ongerustheid. De Minister trouwens maakt zich evenmin bezorgd, want niets is er dat meer voor wijziging vatbaar is dan het ramingscijfer van een Indisch begrotingslot. Het blad klaagt in verband daarmee dat door de begrotingscijfers zoo weinig de eigenlijke financieele toestand van het Indische gemeenebest wordt uitgebeeld en hoopt dat aan dit cijfertravesti spoediglijk een eind zal worden gemaakt. Een nieuwe vorm dient te worden gevonden, waarin de Indische begrotingscijfers kunnen worden gegoten en waardoor men zonder goocheltoeren te hebben verricht, zich een juist denkbeeld kan vormen van de middelen dezer kolonie en de wijze waarop zij worden besteed. Opgemerkt wordt nog dat het treft hoegenaamd niets in deze begrooting te ontmoeten wat op de ontwikkelings-politiek van Sumatra betrekking heeft. Te oordeelen naar het geen omtrent de gebeurtenissen in enkele streken van dit eiland is medegedeeld en naar de maatregelen welke in verband daarmee zijn aanbevolen, wordt het blijkbaar gewenscht geacht een andere politiek aldaar te volgen, voornamelijk bestaande in een verlaging van de heerendiensten en het uitvoeren in betaalden arbeid van werken van openbaar nut.

Heeft men geen kans gezien voorstellen hiertoe op de begrooting te brengen? zoo wordt gevraagd. Niets toch is fnuikender dan door stilzitten de eenmaal aangevangen reuzenarbeid van ontwikkeling en organisatie van Sumatra, te doen verloopen.

De Economische Bond. De heer Treub, Minister van Financiën, heeft in den in het vorig jaar in Nederland opgerichten Economischen Bond een rede gehouden die zeer de aandacht heeft getrokken. De Locomotief van 11 en 12 Maart j.l. vermeldt

haar in extenso. Nadat de heer Treub in den aanvang zijner rede was opgekomen tegen het verwijt door de leiders van verschillende politieke partijen bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegroting 1918 in de Tweede Kamer geuit, als zoude de bond anti-democratisch zijn en slechts de behartiging van de belangen van het groot-kapitaal nastreven, stelt hij enkele wenschen van den Bond in het licht.

Hij streeft er naar het loon van den arbeider zoo hoog op te voeren dat hij evenzeer zijn deel krijgt in de lusten als in de lasten der maatschappij. Niet echter de arbeidende klasse te wenen aan steun; dat is volksontzenuwing en het geven van een vermomde aalmoes.

Een betere vertegenwoordiging van handel, nijverheid en scheepvaart in de Kamers van Koophandel, bescherming van den handelsnaam en tal van andere dingen zullen den middenstand en daardoor het algemeen belang ten goede komen.

Niet de ontwikkeling van het groot-bedrijf keeren, maar den wetgever de taak op leggen eventueële uitwassen van de particuliere bedrijfsorganisaties tegen te gaan.

De wetgever zal mede hebben te werken opdat na iederen arbeidsoorlog (spreker verstaat hieronder een belangenstrijd tusschen kapitaal en arbeid) zoo spoedig mogelijk een vrede zal worden gesloten volgens een vast accoord, bindend voor beide partijen.

In verband met de steeds grootere beteekenis van vrouwenarbeid heeft ook de vrouw recht op medezeggenschap in de wijze waarop het land wordt bestuurd.

Ten aanzien van bedrijven worde geen algemeene regel gesteld; sommige zullen beter particulier, andere overheidsbedrijf zijn.

Wanneer een tak van onze industrie in de knel komt, worde deze van staatswege de behulpzame hand geboden. Industrie is voor ons land geen kapitalistisch doch een algemeen belang.

De band tusschen Moederland en Koloniën blijve behouden; het ware een ramp voor heel Nederland indien deze werd verbroken.

Ten slotte vraagt de heer Treub:

„Zouden wij louter materialisten zijn, omdat wij in ons programma de economische vraagstukken op den voorgrond brengen? Wij doen dat echter niet, omdat wij materialistisch zijn, maar omdat het herstel van ons economisch evenwicht van overwegende beteekenis is. Niet wij stellen ze op den voorgrond, de wereldoorlog doet het en de bond is een van de vele reacties op het groote wereldgebeuren. Dit beteekent echter allerminst de miskennis van de hoogere beteekenis van godsdienst, kunst en wetenschappen. Wij zijn er van overtuigd, dat geestelijk goed torenhoog uitsteekt boven het stoffelijk bezit, doch wij weten ook, dat wij den geestelijken bloei verhoogen door de stoffelijke welvaart te vermeerderen.

De suikerhandel op Java. Mr. Ramaer, de vroegere president van het suikersyndicaat, heeft blijkens de Indische Mercur van 14 December j.l. in een openbare vergadering van de Nederlandsche Afdeeling der Ned. Indische Maatschappij van Nijverheid en Landbouw, enkele opmerkingen gemaakt naar aanleiding van het artikel des heeren Helfferich in No. 3 van den eersten Jaargang van Koloniale-Studiën.

Ben ik — zoo zegt spreker — het nu eens met den heer Helfferich, namens wien ik om zoo te zeggen hier gesproken heb? Ik durf dat niet geheel en al bevestigend te beantwoorden. Ik geloof dat het nogal moeilijk is. Ik zou er meer voor voelen, als wij ertoe overgaan, de hulp in te roepen van de groote exporteurs in plaats van te trachten hen uit te schakelen. Het zou dunkt mij, het beste zijn als wij de belangen van de groote exporteurs konden samenvoegen met de onze, en zij het werk deden tegen een vast commissieloon. Dit zou dus worden een trust van alle Javafabrikanten met de exporteurs, mogelijk, zooals de heer Helfferich wil, later tot andere suikerexporteerende landen uit te breiden. Ik sta in nauwe relatie tot een dergelijke trust, die door den heer Helfferich, ik geef toe eenigszins ten onrechte, is aangeduid, als hiermede min of meer overeenkomende, de Kinatrust, maar daar bereiken toch degenen die het eindproduct hebben te distribueeren en degenen die de grondstoffen produceeren, gezamenlijk een schitterend resultaat, dat de meest stoute verwachtingen heeft overtroffen. Ik geef toe, dat deze trust, die ook internationaal werkt, niet geheel zou overeenkomen met de trust die de heer Helfferich zich voor de suiker denkt, omdat de suikerfabrieken leveren het afgewerkte product, terwijl de kinaproductanten, die zich met de kininefabrieken verbinden, alleen de grondstof leveren, terwijl degenen die distribueeren het fabrikaat ook verder behandelen. Maar het bestaan van die trust bewijst toch, dat, als het moet, ook wij Hollanders wel bereid zijn een deel van onze persoonlijke vrijheid prijs te geven, als wij denken door aaneensluiting een beter resultaat te bereiken. Mogelijk zal die gedachte ook tot de suikerfabrikanten doordringen, wanneer de débâcle, door den heer Helfferich voorgesteld, mocht komen. Als het dan maar niet te laat is!

Een magistraat over de poenale sanctie. Onder dit hoofd geeft de Locomotief van 25 Maart j.l. een verslag van de beschouwingen die de heer Tideman, assistent-resident van Siantar (Sumatra's Oostkust), over de werking der koelieordonnantie voor de Deli planters heeft gehouden.

De heer Tideman meent dat de koelieordonnantie den werknemer een veel betere bescherming biedt dan den contractant. Deze zal in vele gevallen waarin hij steun bij de overheid zou moeten zoeken, voor bestraffing aan die overheid worden opgezonden. In vele gevallen is het niet uit te maken of de behande-

ling door den werknemer of zijn personeel niet de oorzaak van het conflict is, en na eene bestraffing die daar veelal — tenzij de omstandigheden zeer sprekend zijn — op volgt, zal de koelie in de bestuursambtenaar-magistraat niet een beschermer, maar veeleer een bondgenoot van den beheerder van zijn onderneming zien.

En dit is toch geenzins de bedoeling van de koelieordonnantie; deze bedoelt de groote macht over een aantal menschen die niet voor hun eigen rechten kunnen opkomen te verleggen uit de handen van onbevoegden in die van meer bevoegden.

De heer Tideman schetst den weinig benijdenswaardigen toestand van een Javaansche koelie als hij voor het eerst op een geheel vreemde onderneming komt waar hem — weinig zachtzinnig vaak — in korten tijd veel moet worden bijgebracht. Verlangen naar zijn geboorteland zal zich van hem meester maken als hij na volbrachte dagtaak zich in ongezellige koelieloodsen terugtrekt.

Beter dan straffen kan een omgeving waar de koelie zich „seneng” voelt, het wegløopen tegengaan. Insteede van kazernewoningen bouwe men, zooals reeds hier en daar zijn verzezen, huisjes, waar de koelie zich beter zal thuis voelen. Ook geve men wat afleiding b.v. door gamelan spel of bioscoopvoorstellingen. En men behandelde hem als mensch.

De heer Tideman acht het gewenscht dat ook van werkgeverszijde de vrije arbeid zal worden bevorderd.

Beperking van den aanplant van suikerriet voor den oogst 1919.

De vraag of het plantareaal van het suikerriet voor den oogst 1919 zal behooren te worden ingekrompen, teneinde de cultuur van rijst en andere voor inheemsch gebruik bestemde voedingsgewassen te kunnen uitbreiden, heeft in de twee afgelopen maanden vele pennen in beweging gebracht.

De heer d(e) C(ok) B(uning) wijdt in het Vrijzinning weekblad van 23 Maart jl. een hoofdartikel: „Minder suiker—meer rijst”, aan dit netelig vraagstuk. Schrijver geeft daarin op de bovengestelde vraag een bevestigend antwoord en acht een ingrijpen van de regeering om den aanplant in te krimpen geboden, desnoods tegen den zin van het suikersyndicaat en de in Holland gevestigde eigenaren van suikerfabrieken (in Indië heeft het denkbeeld volgens schrijver de instemming der belanghebbenden).

Tweeërlei belangen maken het noodig om tot dezen maatregel over te gaan. Ten eerste zou door eene uitbreiding van de productie van voedingsgewassen de mogelijkheid worden geschapen om spoedig onafhankelijk te worden van de buitenlandsche rijstmarkt; en ten tweede zou dan worden voorkomen dat de suiker in te groote hoeveelheden werd opgehoopt, een punt dat alle aandacht verdient met het oog op de marktpositie van dat product.

Verre van rooskleurig ziet schijver de positie van de Java-suiker op de wereldmarkt in. Hij berekent dat bij den aanvang

van den maaltijd voor den suikeroogst 1919 in het gunstigst geval de voorraad suiker h.t.l. 42 millioen picols zal bedragen.

Voor den oorlog werd — aldus schrijver — in een oogstjaar 24 millioen picols verscheept. Zelfs in het onwaarschijnlijk geval dat de vrede in 1918 de vraag naar suiker in Oost-Azië zou herstellen tot het oude niveau en ook alle scheepvaart verbindingen met Britsch-Indië en Japan zouden worden genormaliseerd, dan zouden Europa en Japan ons toch nog van 15 millioen picols moeten afhelfen. Edoch van een normale scheepvaart, ook al wordt de vrede dit jaar geteekend, zal door het terugvoeren van soldaten, oorlogsmateriaal, enz., in 1919 nog wel geen sprake zijn, zoodat de kans dat 45 millioen picols grif weg zullen gaan wel verkeken zal zijn.

Het jaar 1918 zal, vreest men, ons suikerprijzen brengen die verliesgevend zullen zijn; en toch nog wil men ongestoord voortplanten in de hoop dat 1919 redding zal brengen. Schijver acht dit onjuist. Naar zijne meening zullen de pijzen wellicht gesteund worden als de oogst voor dat jaar gering, b.v. 15.000.000 picols zal zijn.

Bovendien komt er nog bij dat op de gronden die niet met suikerriet beplant zullen worden, rijst kan worden geoogst.

Schrijver geeft eene berekening waaruit blijkt dat al loopen de rijstprijzen terug, bij intensieve bewerking onder Europeesch toezicht, nog voor één padioogst, duur 100 dagen, een winst van f 3.50 per bouw kan worden geboekt. Daarna kan aan den aanplant van andere voedingsgewassen, mais, cassave, enz. de aandacht worden gewijd.

Schrijver eindigt: „Minder suiker is in het belang van de suikercultuur; meer rijst in dat van den inlandschen consument; minder suiker — meer rijst is het belang van geheel Nederlandsch-Indië”.

De heer van Elk, administrateur van een suikerfabriek, komt tot dezelfde conclusies. Hij licht deze in een artikel in het Soerabaiaasch-Handelsblad van 19 April, getiteld „Als het getij verloopt, moet men de bakens verzetten”, op levendige wijze toe.

Z.i. is het alléén verantwoord met den aanplant van suikerriet voor den oogst 1919 te beginnen als de zekerheid om het product van dien oogst te plaatsen, op goede gronden kan worden verwacht. Anders toch zal het in den grond brengen van den nieuwen aanplant een enorme schadepost zijn. Want zegt schrijver, die er niet oprekent dat de oorlog spoedig zal geëindigd zijn, alle bestaande pakhuizen zijn reeds met suiker gevuld dus moet men voor den oogst 1919 nieuwe bouwen. De kosten dier pakhuizen, welke minstens 500.000 M² moeten beslaan, zijn op f 10.000.000 te schatten, terwijl zij bij normaal geworden omstandigheden niet veel meer waard zullen zijn.

En wat zal men na de campagne 1919 met een hoeveelheid suiker van wel 55 millioen picols aanvangen? En hoeveel zal niet zoodanig in qualiteit achteruit zijn gegaan dat ze ver be-

neden den normalen prijs zal moeten worden opruimd. Geen riet-suikeraanplant dus dit jaar, concludeert schrijver.

Sterk staat schrijver de cultuur van rijst en tweede voedingsgewassen op de dan vrijkomende gronden voor. Bij intensieve cultuur zal de productie zeer aanzienlijk zijn, zoodat de kosten die de ondernemer maakt zeer zeker zullen worden gedekt.

Schrijver ziet niet over het hoofd dat bij een suikeroogst ongeveer 80 millioen onder de Inlandsche bevolking aan loon, grondhuren enz. wordt gebracht. Zal deze nu dit bedrag moeten missen?

Schrijver geeft aan dat indien de cultuur van voedingsgewassen intensief wordt gedreven, de bevolking eveneens aan loon enz. een groote som zal toekomen, n.l. wel 67 millioen.

Een verschil dus van 13 millioen. Maar daar staat dan tegenover dat de Inlander geen gebrek aan voedingsgewassen zal hebben.

De heer Boon bestrijdt in het Soerababajaasch-Handelsblad van den volgenden dag de hiervoren aangegeven beschouwingen. Hij meent dat de heer van Elk bijzonder kwistig is met geld uitstrooien onder de Inlandsche bevolking, wanneer hij f 250.— uittrekt voor de bewerking van een bouw voor 1 padi- en 2 polowidjo-oogsten. De zeer hooge kosten vergeleken bij de kosten voor een grondbewerking op Inlandsche wijze, zullen tegen een kleine vermeerdering van de opbrengst niet opwegen. Vele belanghebbenden zullen ze dientengevolge niet willen maken, dus veel minder geld dan de heer van Elk meent, zal onder de Inlandsche bevolking komen.

Bovendien zijn de belangen van de Inlandsche bevolking bij de suikercultuur, aldus schrijver, veel grooter dan de heer van Elk mededeelt; vele beroepen en bedrijven, danken er hun ontstaan aan. Er zal dus bij het opvolgen van het denkbeeld van Elk wel meer padi komen, maar er zal geen voldoende geld zijn onder een deel der bevolking om dat product te koopen.

Zooals bekend heeft de Regeering in deze aangelegenheid geen maatregelen willen treffen.

Zij licht die houding in haar bekend communiqué van 5 April jl. ¹⁾ aldus toe. Van Inlandsche zijde is sterk aangedrongen op beperking van de cultuur van Europeesche handelsgewassen op gronden, die te gebruiken zouden zijn voor voedingsgewassen. Ook schijnt bij de beheerders der suiker- en tabaksondernemingen wel neiging te bestaan om tot beperking over te gaan; van de in Nederland gevestigde eigenaren is echter niet hetzelfde gebleken. Gedwongen beperking van den aanplant van suiker en tabak wordt door de residenten ontraden uit overweging, dat het werken op en voor de ondernemingen voor een groote groep van menschen de eenige bron van inkomsten vormt, welke zij niet kan missen. Wel wordt door bedoelde beperking de mogelijkheid geopend om

¹⁾ Zie de Economische kroniek van dit nummer.

meer voedingsmiddelen te verkrijgen, maar de bevolking in de suikerstreken (voor een gedeelte van elders afkomstig) heeft voor allerlei doeleinden ook geld noodig.

De voordeelen worden geacht bij lange na niet op te wegen tegen de nadeelen. Indien vrijwillig tot beperking wordt overgegaan, hetgeen hier en daar schijnt te zullen gebeuren, vooral op minder goede gronden, zal men de gevolgen daarvan natuurlijk hebben te aanvaarden en zal men moeten trachten de moeilijkheden zooveel mogelijk te ondervangen.

Raadpleging van den Volksraad over belangrijke onderwerpen van wetgeving. Het Hoofdbestuur van den Nederlandsch-Indischen Vrijzinnigen Bond heeft een verzoekschrift bij den Landvoogd ingediend, waarin er bij dezen op wordt aangedrongen, zijn bemiddeling te verleenen bij de regeering in Nederland, opdat in een voor Indië zoo ingrijpende aangelegenheid als de hervorming van het Indische bestuursstelsel, geen beslissing zal worden genomen zonder dat de Indische bevolking in de gelegenheid zal zijn gesteld, de voorstellen in het openbaar te behandelen.

De in Mei a. s. bijeenkomende Volksraad zou dan het aangegeven lichaam zijn om in deze aangelegenheid advies te geven. Een aantal Volksraadleden heeft reeds met de strekking van dit verzoekschrift instemming betuigd.

(*Vrz. Wbl.*, van 6 April jl.)

Aan het verlangen naar tijdige publiciteit is van regeeringswege in zoover reeds voldaan dat bij communiqué aan de pers een uitvoerig uittreksel is verstrekt van het onlangs bij de Tweede Kamer ingediend wetsontwerp betreffende de bestuurshervorming.

Dient nu echter niet in allen gevalle ook de Volksraad ter zake te worden geraadpleegd? Deze vraag wordt door velen bevestigend beantwoord, ook door J. E. S (t o k v i s), die in een T a a k-artikel niettemin de thans door den N. I. V. B. ingezette actie als onjuist en overbodig afkeurt.

„Actionarissen” noemt het artikel de mannen van deze actie, en verwijt hun, dat zij niet liever hebben aangedrongen op het aanhangig maken van de grondhuurordonnantie bij den Volksraad. Immers deze ordonnantie, welke naar schrijvers meening onbetwistbaar in het nadeel van den Inlandschen grondhuurder is gesteld, had na zes jaren aanhangigheid nog wel enkele maanden mogen wachten, opdat voor het eerst openlijk en wettelijk ook de vertegenwoordigers der grondverhuurders zich over dit groote volksbelang hadden kunnen uiten.

Wat de actie in zake de bestuurshervorming betreft, schrijver oordeelt haar ondeugdelijk, wijl zij naar wezen en vorm bezijden de wet gaat.

Men had zich rechtstreeks tot de Tweede Kamer moeten wenden of tot de Kroon. Doch bovendien is het verzoek overbodig, omdat

het wetsontwerp in Nederland wel niet meer in behandeling zal komen en de Volksraad de gelegenheid heeft bij de behandeling van de begrooting zich over de zaak uit te spreken en voorts van het petitie-recht kan gebruik maken.

In het *Vrz. Wkbl.* van 20 April jl. antwoordt hierop H. C. K(erkkamp) dat eenige vrees bestaat dat de Minister eene poging zal wagen om deze aangelegenheid nog door de Staten-Generaal te doen behandelen vóór de verkiezingen en de noodige gelden bij suppletoire begrooting voor het loopende jaar aan te vragen. Dan is het noodig dat de kamerleden weten wat men in Indië wenscht en verwacht. Zoo de Landvoogd niet voldoet aan het verzoek om de Regeering in Nederland telegraphisch in kennis te stellen met den inhoud van het rekest, dan zijn de Staten-Generaal toch ingelicht, door een telegram aan de Nederlandsche pers.

Verkrijgt men nu maar eenig uitstel, dan zal na het bekend worden van den tekst van het wetsontwerp (en de toelichting) in Indië, de Volksraad inderdaad wel een weg weten te vinden om daarover in openbare vergadering een oordeel uit te spreken. En ook de Indische pers zal dan gelegenheid hebben zich te uiten. „Eerst daarna kan de wetgever in Nederland in staat worden geacht zijn taak naar behooren te vervullen”.

Wat de grondhuur-ordonnantie betreft, de wenschen van De Taak daaromtrent zijn den leiders der thans gevoerde actie ontgaan. Had men formeel stappen gedaan om in deze tot samenwerking te komen, de „actionarissen” zouden zich niet hebben onthouden. Een andere vraag is, of het iets zou hebben opgeleverd.

Volksonderwijs op de buitenbezittingen. „B.Ber” wijst er in het *Vrz. Wkbl.* op dat het dit onderwijs al zeer geringe ontwikkelingskansen heeft. Immers de bouw der scholen kan tegenwoordig niet meer door heerdienst geschieden. En om hem te betalen bezit de kas der autonome kampong geen voldoende fondsen, terwijl een lands subsidie voor dit doel krachtens de bepalingen niet kan worden verleend en ook een subsidie uit de landschapskassen tegen de voorschriften is.

Zoo moet dus de kampong van een school verstoken blijven, al openbaart zich wel degelijk een behoefte aan onderwijs.

Het Indische houtvraagstuk. In een artikel onder dezen titel wijst W. H. van den Haas er in De Taak op dat het urgent is het Indische houtvraagstuk op te lossen. De Inlandsche bevolking komt voor haar behoeften hout te kort. Dit leidt tot menigvuldige houtdiefstallen en dientengevolge tot vernielingen in de bosschen. Volgens een berekening van den inspecteur Ham zou het boschareaal op Java binnen 25 jaren moeten worden uitgebreid met nog minstens 4 millioen bouw om te kunnen voorzien

in de houtbehoefte der bevolking. In den loop van deze periode zou ruim 160 millioen aan dat werk moeten worden besteed, ongerekend de kosten voor uitbreiding van het daartoe benodigde boschpersoneel.

Hoe moeilijk de oplossing van het vraagstuk is, toch moet het ter hand genomen worden, omdat anders de bosschen op Java ondanks alle politiematregelen hun algeheele vernieling tegemoet gaan.

Alkoholverbod en Volksraad. De Tweede Kamer heeft de motie-Gerhard ten gunste van een alkoholverbod, toe te passen op de Inlandsche bevolking, met slechts één stem meerderheid aangenomen.

Van deze geringe meerderheid geeft de Taak van 13 April j. l. de schuld aan den Minister, die de motie bestreed met de opmerking, dat dergelijke beslissingen eerst aan den Volksraad behoorden te worden voorgelegd.

„Tegen dit ministerieel recept om lastige dingen onder een Volksraad-loodje te leggen,” aldus het weekblad, „moet al dadelijk worden gewaarschuwd. De bestaansreden van den Volksraad is nimmer geweest den Minister van Koloniën kluitjes te verschaffen, teneinde hiermee heeren Kamerleden in het riet te zenden. Natuurlijk zal de Volksraad in vele gevallen moeten worden gekend; zelfs zal de Minister met geen enkel voorstel van wezenlijk ingrijpenden aard bij de Kamer mogen komen zonder dat tevoren de Volksraad tot oordeelen in de gelegenheid was gesteld. Maar men zal de Kamers in Holland de handen vrij moeten laten om door initiatief en repressie invloed op het Indische beheer te blijven oefenen. Het Nederlandsche parlement staat, wat Indische zaken betreft, in groote meerderheid buiten de Indische belangen-sfeer en daarom juist kan de Hollandsche invloed op Indië nog zoo verfrisschend en hervormend werken.

Deze drankmotie is er een nieuw bewijs voor.”

Maatregelen tegen opdrijving van Huishuren. In het Vrijzinnig Weekblad van 13 April j.l. waarschuwt Mr. Dr. W. M. S. Schumann, dat de moederlandsche bepalingen, die als model voor de Indische Huurcommissie-ordonnantie moeten dienst doen, onvolledig en daardoor ondoeltreffend moeten worden geacht. Het zijn „halve maatregelen”.

Ten eerste is de werking der wet ten onrechte beperkt tot huizen met lage huurwaarde; er is intusschen geen enkele reden, waarom de middelklasse, die naar verhouding tot haar inkomen wel het zwaarste belast is, niet tegen plundering door de huisheeren zou worden beschermd.

Maar zelfs bij de goedkoopere woningen worden de huurders niet afdoende beschermd, aangezien de huurprijs volkomen wettig

kan worden verhoogd met toestemming van de huurcommissie en voorts de eigenaar zijn recht van huur-opzegging behoudt, waardoor de geheele regeling illusoir dreigt te worden. In Nederland wordt thans de wet op alle mogelijke wijzen ontboden.

Daarom dient voor Indië dit recht van opzegging den verhuurder te worden ontnomen, behalve bij wanbetaling of verwante gevallen.

Daarnevens is het wenschelijk dat de gemeenten ook den aanbouw van nieuwe woningen flink aanpakken en het particulier initiatief op dit gebied bevorderen.

De Regeering verleene daarbij dan krachtigen steun.

KRONIEK

WETGEVING

Uit het Staatsblad.

Bij *Staatsblad* No. 5 van dit jaar zijn de bijzondere voorwaarden voor de benoembaarheid tot *adjunct-landmeter* en *landmeter* bij het Kadaster vastgesteld, alsmede de programma's van de examens die voor deze betrekkingen zijn ingesteld.

Tot adjunct-landmeter zijn benoembaar zij die hebben voldaan aan het eind-examen eener H. B. S. met 5-jarigen cursus of aan het adjunct-landmeterexamen. De adjunct-landmeters ontvangen eene opleiding van ten hoogste 2 jaar aan den leergang van het Kadaster te Bandoeng. Daarna doen zij het landmeterexamen en zijn voor die betrekking in volgorde van het behaalde rangnummer benoembaar.

Staatsblad No. 33 bevat eene ordonnantie inhoudende „*Het Reisreglement voor de Buitenbezittingen 1918*”. Artikel 1 van dit reglement bepaalt dat het reizen in de Buitenbezittingen, óók voor Inlanders en Vreemde Oosterlingen, aan geene beperking onderworpen is. Bij artikel 2 echter, is den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid verleend om op dezen regel een uitzondering te maken, door landstreken aan te wijzen waarin het reizen van niet binnen die streken woonachtigen alleen geoorloofd is na verkregen vergunning van het Hoofd van gewestelijk bestuur, die daarvoor eene vergunning (paspoort) uitreikt. De paspoort is kosteloos en één jaar geldig.

Strafbepalingen waken tegen overtreding.

De ordonnantie is niet van toepassing voor *Atjeh* en *Onderhoorigheden, Banka* en *Billiton*.

De ordonnantie in *Staatsblad* 34, de *Opiumaanvoer-ordonnantie*, is een wettelijke regeling voortvloeiende uit de verplichtingen van de internationale Opium-conventie die te 's Gravenhage in 1912 gesloten werd.

Zij regelt het bezit van opium en aan deze soortgelijke verdoovende middelen, in de wateren van Nederlandsch-Indië; is geldig voor de Inlandsche Zelfbesturen tevens.

Met uitzondering van regie-opium en die welke bestemd is voor medicinale doeleinden is het bezit van opium in die wateren verboden. Strafbepalingen waken tegen niet naleving der bepalingen. De overtredingen worden behoudens een enkele uitzondering steeds door den Gouvernementsrechter berecht.

Staatsbladen Nos 37 — 45 bevatten nieuwe koelieordonnanties en daarmee verband houdende bepalingen voor: *Westerafdeeling van Borneo, Djambi, Tapanoeli, Ternate* en *Onderhoorigheden* en *Amboina*. Nieuwe bepalingen op het stuk van koeliewetgeving komen in deze ordonnantie niet voor.

Staatsbladen Nos 50, 52 en 113 bevatten voor de gewesten: *Oosterafdeeling van Borneo, Celebes* en *Onderhoorigheden* en *Bali* en *Lombok*, tijdelijke uitvoerverboden voor rijst.

Het Koninklijk besluit in *Staatsblad No. 70* behoort zonder twijfel tot de meest belangrijke wettelijke regelingen der laatste vijftig jaren. Het is het *diensplicht-besluit voor Nederlandsch-Indië*. De algemeene persoonlijke diensplicht voor mannelijke ingezetenen, die Nederlandsch onderdaan zijn en niet behooren tot de Inlandsche of daarmede gelijkgestelde bevolking, doet hiermede zijn intrede in deze gewesten. De verplichte krijgdiensdienst zal bestaan in militie en landstorm. De militie omvat de 19- tot en met de 32-jarigen, de diensplicht bij den landstorm eindigt na het bereiken van het 45ste levensjaar.

Staatsblad No. 71 regelt de opleiding voor tolk voor het Japansch.

Een nieuw reglement voor de eindexamens van Hoogere Burgerscholen met vijf-jarigen leergang, komt in *Staatsblad No. 100* voor.

V.

Agrarische aangelegenheden.

Grondhuur-ordonnantie (voor Java en Madoera, uitgezonderd de Vorstenlanden en de particuliere landerijen). Bij besluit van 15 Februari jl. No. 68 is de nieuwe grondhuur-ordonnantie (*Staatsblad No. 88*) vastgesteld. Daarbij is bepaald, dat behoudens door den Gouverneur-Generaal aan te geven uitzonderingen, het tijdelijk genot van grond, waarop door Inlanders of Inlandsche gemeenten het eigendomsrecht bedoeld in de vierde bepaling der wet van 9 April 1870 (*Staatsblad No. 55*) of het Inlandsche bezitsrecht dan wel Inlandsche gebruiksrechten worden uitgeoefend, door niet Inlanders alleen kan worden verkregen ingevolge een op den voet van de bepalingen der ordonnantie bekrachtigde grondhuurovereenkomst. De grondhuurovereenkomsten zijn als regel niet rechtsgeldig voordat van het bestaan daarvan is gebleken uit akten, in wettelijken vorm verleden ten overstaan van een door het betrokken Hoofd van gewestelijke bestuur aangewezen ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur, die deze taak met inachtneming van zijn ambtsgebied uitoefent onder het algemeen toezicht en de verantwoordelijkheid van het Hoofd van plaatselijk bestuur.

In de ordonnantie zijn voorts behandeld de vorm der overeenkomsten, de toepasselijkheid van het Burgerlijk Wetboek en domicilie-stelling, de maximum-duur der huurtermijnen, desaverhuur, verboden grondhuur-overeenkomsten, verhuur van aandeelen in gemeentelijke gronden en van ambtsvelden voor langer dan de huur van de daarop geoeffende gebruiksrechten, vooruitbetalingen, grondhuurovereenkomsten op langen termijn, bekrachtiging van de grondhuurovereenkomsten, levering van den grond, bijzondere verplichtingen van den huurder, vaststelling van uitvoeringsvoorschriften en strafbepalingen.

In *Koloniale Studiën*, is naar aanleiding van het met de toelichting openbaar gemaakte ontwerp der ordonnantie de strekking van de verandering der bestaande grondhuurregeling reeds in het kort besproken. (Zie Eerste Jaargang, Tweede Deel, blz. 368 e. v.). De aan het ontwerp in de pers gewijde besprekingen hebben niet tot wijziging daarvan geleid.

Grondhuurregeling voor de residentien Soerakarta en Djokjakarta. Bij besluit van 15 Januari jl. No 39 (*Staatsblad No. 20*) is met het oog op de geleidelijke doorvoering van de hervorming der economische en agrarische toestanden in de residentien Soerakarta en Djokjakarta een nieuw *Grondhuurreglement* vastgesteld omtrent de verkrijging van gronden voor landbouwdoeleinden in die gewesten op

anderen voet dan is toegelaten bij het bestaande *Landhuurreglement* voor de residentien *Soerakarta* en *Djokjakarta*.

Volgens het nieuwe reglement is in de genoemde residentien de uitoefening voor eigen rekening van den landbouw, anders dan door of ten benoeve van de Inlandsche Zelfbestuurders en door hunne onderhoorigen uitsluitend veroorloofd aan hen, die op den voet der bepalingen van het reglement als landbouwondernemer zijn toegelaten.

De toelating als landbouwondernemer geschiedt bij schriftelijke wederopzegbare vergunning van het Hoofd van gewestelijk bestuur.

Den landbouwondernemer is het gebruik van grond voor den landbouw niet veroorloofd dan uit kracht van: a. een beschikking van den Inlandschen Zelfbestuurder, voldoende aan de daarvoor bij het reglement gegeven voorschriften;

b. een volgens de bepalingen van het reglement bekrachtigde huurovereenkomst, aangegaan met Inlandsche gemeenten (voor gemeentelijk bezeten bouwgronden) of met houders van binnen die gemeenten gelegen ambtsvelden of z.g. pensioengronden;

c. een met den Inlandschen Zelfbestuurder gesloten huurovereenkomst als in het reglement aangegeven (voor gronden, behoorende tot het vrij domein van het leenrijk.)

Bij *Staatsblad 1918 No. 21* is afgekondigd het Koninklijk besluit van 18 Juli 1916 No. 3, bepalende, dat het recht van den landbouwondernemer in *Soerakarta* en *Djokjakarta* op den grond, waarvan hem, na afstanddoening van zijne rechten, verkregen ingevolge huurovereenkomst op den voet der ordonnantie van 1884 en 1906, bij beschikking van den Inlandschen Zelfbestuurder voor een tijdsduur van ten hoogste 50 jaren het genot is verzekerd, is een zakelijk recht, dat met hypotheek kan worden belast.

C. S.

De inrichting der Indische begrooting.

De oud Minister van Financiën Mr. Dr. A. van Gijn heeft in eene vergadering van het Indisch Genootschap op 27 November j.l. een zeer belangwekkende lezing gehouden over de inrichting der Indische begrooting. De spreker heeft inzonderheid de aandacht van zijn auditorium bepaald bij de juiste verdeeling op de begrooting tusschen uitgaven voor het heden en voor de toekomst.

Alle uitgaven, zegt spreker, gaan over één kam, de steenkolen in de bureau-kachels en een museumgebouw, dat de eeuwen zal trotseeren; er is geen onderscheid bij de dekking.

Geen ander publiek of particulier lichaam, of particulier met eenig vermogen doet zulks. 't Was een tijdlang mogelijk door de Indische baten. Toen die ophielden, begonnen de afwijkingen, doch altijd slechts in de toelichtingen, niet in de begrooting. Er is van 1880 tot thans, erg gesukkeld met de vraag welke uitgaven door leening mochten worden gedekt. Nimmer werd er anders dan met rijker en armer worden aan geld gerekend, terwijl toch rijker en armer worden — van den Staat — aan goederen even belangrijk is. Men heeft gesold met het begrip productie-uitgave, dat geen vaste beteekenis had.

Men ging uit van het denkbeeld, dat leenen in beginsel uit den boeze was en slechts bij uitzondering mocht. Het was nog de herinnering aan de tijden, toen men voor oorlogvoeren leende (wat men nu toch ook weer doet) en voor dekking

van tekorten op de gewone exploitatie. Men zag over het hoofd, dat de Staat, bij de toenemende staatswerkzaamheid, steeds grooter kapitalen in de zaak stak en dat men die niet uit gewone inkomsten behoefte te fourneeren.

Een beschouwing over het begrip productief bracht spr. tot de slotsom, dat de eenige houdbare opvatting daarvan is „nuttig, strekkende tot bevrediging van eenige wenschelijke behoefte“, en aldus beschouwd, mogen er in het geheel niet anders dan productieve uitgaven op de begrooting voorkomen. Ook een politiedienaar en een soldaat zijn productief, hun werk bevredigt de behoefte aan veiligheid. De grens van dat waarvoor men leenen mag ligt elders, gelijk de gemeenten en de particulieren altijd begrepen, t. w. leenen voor iets dat langer dan een of een paar jaar dienst doen zal. Men behoeft de dienst, die een zaak vele volgende jaren zal bewijzen, niet nu reeds te betalen, evenmin als men de uitgaven voor twintig of meer jaar tegelijk op een zeker dienstjaar brengt. Het is voldoende, als elk jaar betaalt, in den vorm van rente en aflossing, de diensten, welke de zaak in dat jaar bewijst. Dit geldt voor alle diensten van zaken, zoowel van zaken, die rechtstreeks geld opbrengen als van scholen en forten, die in anderen vorm hun dienst bewijzen.

Het is, afgezien of men iets van geleend geld dan wel van belastinggeld aanschafft, altijd waar, dat de zaak in waarde van de diensten, die zij bewijst, rente en aflossing moet opbrengen van het geld, dat er in gestoken wordt. Doch dit hangt niet af van de soort van diensten, doch van den kostprijs van de zaak in verband met de waarde van haar diensten per jaar en van het aantal jaren, dat zij die diensten bewijst.

Een zaak, die twintig jaar lang diensten bewijst van f 1000 waarde, en die f 20.000 kost, geeft geen rente. Ze is haar kostprijs niet waard; wel is ze dat als ze f 13.600 kost, ze geeft dan naast de aflossing een rente van 4 pCt.

De Staat mag dus evenals gemeenten op buitengewoon brengen, alles wat van langen duur is, mits elk jaar de rente en aflossing zooveel bedraagt, dat de leening is afgelost, wanneer de zaak geen dienst meer doet. Bij gemeenten kan zulks, bij den Staat is dit echter moeilijker. Spr. zou daarom de voorkeur geven aan het systeem zooals bij vennootschappen, t. w. niet aflossen naar gelang zaken in waarde dalen, doch afschrijven en het bedrag, dat daardoor ter beschikking komt, gebruiken, hetzij om minder te behoeven te leenen voor nieuwe zaken, hetzij voor aflossing van schuld. Op die basis is voor Nederland een geheel nieuwe inrichting van een begrooting ontworpen, wat men noemen kan, de exploitatie-rekening en kapitaal-rekening wordt in de begrooting zelf gesplitst.

Dit systeem zou spr. ook voor Indië willen, omdat daar ook groote uitbreiding van Staatswerkzaamheid te constateeren valt, bij welke het keukenboekjessysteem van onze binnenlandsche Indische begrootingen niet meer past. Er moet dan voor de Staatsbedrijven een bedrijvenwet komen, zooals Nederland reeds heeft, maar welke, zoolang die op Indië niet wordt toegepast, half werk is. Spr. maakte voor Indië een berekening en toonde aan, hoe de begrooting van den gewonen dienst er uit zou zien, wanneer men een goede splitsing maakt van wat er ieder jaar wel op thuis hoorde of niet en kwam tot de conclusie, dat de Indische begrooting voor 1917, wat de gewone dienst betreft, dan ten minste f 7 miljoen gunstiger zou zijn, zoodat men in Indië, anders dan in het Moederland, waar de zaak geweldig geflatteerd wordt, thans een veel te ongunstige voor-

stelling heeft. Daarbij is ook rekening gehouden met de pensioenen, waarvan men thans 3.25 miljoen inteert, terwijl men daarentegen op andere vermogensbestanddeelen wel voor ruim f 10.25 miljoen kapitaal vormt. Spr. stelde hierbij op den voorgrond, dat z. i. de Staat (c. q. Indië) noch kapitaal vormen, noch interen moet. Kapitaalvorming moet men alleen aan particulieren overlaten, die voor hun eigen nakomelingen zorgen. Doch al denkt men daarover anders, in elk geval moet men weten, of men kapitaal vormt of wel inteert en dit komt men slechts te weten door een goede inrichting der Staatsbegroting. Het nevenvoordeel is, dat deze wijze van begroting leeren kan wat elk dienstvak kost, hetgeen nu niet te zien is, wyl rente en aflossing van de gebruikte werken en inrichtingen en bloc op afzonderlijke hoofdstukken en afdelingen voorkomen. Weten wat elk détail kost en hoe de kosten stijgen, wordt thans algemeen als eerste eisch van zuinig beheer gesteld en in particuliere zaken tot in onderdeelen uitgedijferd. Bij den Staat mag het geen chaos blijven.

Spr. eindigde met enkele woorden over de staatsbedrijven. Hij waarschuwde, dat zij, die zulke bedrijven wel willen, doch als voorwaarde stellen, dat de Staat daarbij al zijn voor het doen van zaken lastige eigenschappen aflegt, wel iets kunnen bereiken, doch in hoofdzaak toch naar de kwadratuur van den cirkel zoeken. Echter, blijkt het bij bedrijvenbeheer, dat de contrôle, beheer, enz. eenvoudiger en beter kunnen zijn, dan mag die verbetering niet worden beperkt tot die bedrijven, maar moet zij even goed worden toegepast op onderwijs, gevangeniswezen en wat ook. Het is een dwaasheid te zeggen: bij het koopen van goederen voor stichting en exploitatie van een zoutfabriek moet en kan ik door commercieel handelen een voordeel bereiken doch bij het stichten en exploiteeren van gevangenissen, rechtsgebouwen of scholen pas ik dat niet toe en blijf in den ouden sleur.

FINANCIEEL-ECONOMISCHE KRONIEK.

De Goudpolitiek der Nederlandsche Regeering.

In zijn memorie van antwoord van de begroting van Financiën voor 1918, deelt minister Treub betreffende de groote toeneming van den Nederlandschen goudvoorraad o.m. het volgende mede:

De goudtoevoer naar ons land is ten slotte terug te brengen tot een der meest voor de hand liggende gevolgen van het overschot van onzen uitvoer boven onzen invoer onder den invloed van den oorlogstoestand. Nu spreekt het wel vanzelf, dat zulk een excident groote schaduwzijden heeft en dat vooral in een tijd van toenemende voedingsschaarschte men alles in het werk moet stellen, om het overschot van den uitvoer te compenseeren, liefst door vermeerdering van den invoer van goederen, waaraan men hier behoefte heeft, en zelfs ook — indien het niet anders kan — door den uitvoer geleidelijk te matigen en van onze uitvoerproducten, die hoofdzakelijk uit voedingsartikelen bestaan, meer in het land te houden.

Deze dubbele werking van uitvoerbelemmering en versterking der factoren, die tot goedereninvoer leiden, nu kan verkregen worden door — langs den weg, die door Zweden bewandeld is — het aannemen van goud door de circulatiebank stop te zetten. Gaat men tot zulk een maatregel over, dan kan men aan de consequentie, dat de goudinvoer van staatswege wordt verboden en dat aan de vrije aanmunting van gouden standaardmunt een eind wordt gemaakt, moeilijk ontkomen. Dit belemmert de binnenlandsche betaling van exporten naar het buiten-

land in hooge mate en geeft aan de munt van het land, dat tot zulk een maatregel overgaat, een geheel op zich zelf staande plaats. Die munt wordt daardoor geheel onafhankelijk van haar goudwaarde, aangezien men haar koersstijging niet door goudinvoer kan compenseeren. In den grond der zaak komt die goud-politiek neer op het betreden van den weg van afsnijding van het wereldverkeer.

Voor al nu voor een land als Nederland, dat niet mag vergeten welke overgrootte belangen er mede zijn gemoeid dat zoodra het wereldverkeer weer eenigszins in zijn normale banen kan terugkeeren, het zoo spoedig en zoo krachtig mogelijk daar aan deelneemt (men denke hierbij slechts aan de economische verhouding tusschen moederland en koloniën), zou het slechts in den uitersten nood geraden kunnen zijn het voorbeeld van Zweden op dit punt te volgen. De prijs waarvoor men bij de daar gevolgde goudpolitiek de tegentendenz tegen binnenlandse prijsstijging koopt, is voor een land als Nederland met zijn zeer ontwikkelde internationale handelsrelaties zóó groot, dat hij voorshands zeker nog te hoog zou zijn.

De hier te lande door de Nederlandsche Bank en de Regeering gevoerde goudpolitiek schijnt daarom te kunnen worden aangeduid als de minst slechte welke in de gegeven omstandigheden gevoerd kon worden. Met het oog op de toekomst na den oorlog, wanneer verschillende industrieën groote bedragen aan grondstoffen van elders zullen moeten betrekken, en getracht zal moeten worden graan uit Argentinië, Britsch-Indië en Noord-Amerika te krijgen, daar men het waarschijnlijk vooreerst uit de graan exporteerende landen van Europa wel niet in beteekenende hoeveelheden zal kunnen betrekken, is de goudvoorraad bij de Nederlandsche Bank zeker een voor de betaling van een en ander waardevol Nederlandsch bezit.

Zeker kunnen wij de toekomst thans rustiger tegemoet gaan, dan, indien door maatregelen, als in Zweden werden getroffen, eenerzijds de goudvoorraad was beperkt en wij ons aan den anderen kant een kunstmatig verhoogde munt hadden verschaft, die na den vrede in het internationaal verkeer niet zou kunnen worden gehandhaafd. Het goud is in verhouding tot de andere goederen gedurende den oorlog onmiskenbaar in waarde gedaald; dit feit kan trouwens ieder dagelijks waarnemen. Maar dit neemt niet weg, dat het na den oorlog, naar de minister overtuigd is, zijn functie ter verevening van internationale handels- en betalingsbalansen weer zal gaan vervullen, evenals het dit daarvoor deed. In dit opzicht zal het vooreerst wel niet door een andere stof of een internationaal erkend fiduciair betaalmiddel worden vervangen.

V.

Goud en zilver.

Overzicht der Goud- en Zilverbeweging van 1 October 1917 tot 18 Januari 1918. Nog steeds wordt de goudbeweging bij de Bank of England niet gepubliceerd, zoodat wij ons ten aanzien van de mutaties in den goudvoorraad dier Bank slechts kunnen verlaten op den wekelijkschen bankstaat. Deze toont aan, dat de goudvoorraad gedurende de periode thans onder verslag, geleidelijk is toegenomen en wel van £ 55.096.000.— op 26 September 1917 tot £ 58.768.000.— op 16 Januari jl., gevende dus eene vermeerdering van £ 3.672.000.—. Deze vermeerdering kan ditmaal niet worden toegeschreven aan goudremises van de Banque de France, zoodat de oorzaak van die goudvermeerdering hoofdzakelijk moet worden gezocht in het terugvloeien van gouden munt uit de circulatie en het secureeren van een

deel der productie der mijnbouwmaatschappijen. Het verplaatsen van een gedeelte van den Franschen goudvoorraad naar het buitenland is geheel tot staan gekomen. Het door de Banque de France aan het buitenland afgestane goud met belofte van latere teruggaaf bedraagt onveranderd £ 81.484.000.—. De totale goudvoorraad van de Banque de France bedroeg op 10 Januari jl. £ 214.301.000.—, zoodat ruim 26% van dien voorraad aan het buitenland is afgestaan.

De politieke chaos, die in de laatste maanden in Rusland ontstaan is, heeft merkwaardigerwijze op den staat van de Russische Rijksbank, speciaal op den goudvoorraad dier Bank, die natuurlijk voor dit overzicht het meest interessant is, bijna geen invloed uitgeoefend, alhoewel het moet vermeld worden, dat de bankbiljetten in omloop eene beduidende vermeerdering hebben ondergaan. De goudvoorraad in het land zelf is zelfs met eene kleinigheid vermeerderd, nl. van £ 129.500.000.— tot £ 129.523.000.—, terwijl ook de voorraden zilver en pasmunt vermeerderd zijn en wel van £ 12.403.000.— op 5 Augustus 1917 tot £ 17.817.000.— op 16 October 1917. De buitenlandsche saldi, die gemeenlijk als goud worden aangenomen, toonen eene kleine vermindering aan, nl. van £ 230.890.000.— tot £ 230.865.000.—. Door de groote vermeerdering van het bedrag aan bankbiljetten in omloop is het dekkingspercentage iets verminderd en wel van 18,6% tot 17,3%, waarbij wel te verstaan de in het buitenland aangehouden saldi als dekking zijn medegesteld.

De goudvoorraad van de Deutsche Rijksbank, die in de vorige verslagperiode iets terugliep, kon thans wederom een weinig aanzwellen en wel van £ 120.185.000.— tot £ 120.279.000.

Niettegenstaande het nog steeds van kracht zijnde uitvoerverbod van goud en zilver uit de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, uit welk land Japan het grootste gedeelte van zijnen goudvoorraad betrok, is toch de goudvoorraad van de Japansche circulatiebank niet onbeduidend toegenomen en wel van £ 56.418.000. tot £ 62.582.000. Van waar dit goud werd betrokken hebben wij niet kunnen nagaan en of dit goud in zijn geheel in Japan berust en niet in het buitenland gedeeltelijk „earmarked” is, is eveneens moeilijk te zeggen aangezien te dezen aanzien geene cijfers worden gepubliceerd.

Een interessante kijk op de opeenhooping van de goudvoorraden bij de centrale banken der diverse Mogendheden gedurende den oorlog geeft het volgende vergelijkende staatje betreffende de 11 voornaamste circulatiebanken van Europa. De cijfers zijn in duizenden £ sterling:

	eind 1913	eind 1914	eind 1915	eind 1916	Juni 1917	October 1917
Frankrijk	140.696	165.654	200.611	203.037	211.521	212.908
Nederland	12.624	17.343	35.765	48.967	52.227	56.326
Zweden	5.672	5.809	6.920	10.195	11.261	11.637
Noorwegen	2.632	2.298	3.705	6.790	7.158	6.754
Spanje	19.169	22.890	34.689	50.036	62.971	77.675
Zwitserland	6.798	9.517	10.005	13.800	13.619	13.965
Italië	48.536	52.035	52.019	45.624	39.723	41.089
Denemarken	4.260	5.288	6.184	8.832	10.964	10.584
Rusland	151.468	155.467	161.132	147.261	148.093	129.260
Duitschland	72.340	103.861	122.259	126.024	122.865	120.207
Engeland	34.983	69.494	51.476	54.305	57.534	56.035
TOTAAL	499.178	609.656	684.765	714.871	737.936	736.440

Nemen wij hier nu uit de Banken in de neutrale landen, dan zien wij het volgende:

	eind 1913	eind 1916	October 1917
Nederland	12.624	48.967	56.326
Zweden	5.672	10.195	11.637
Noorwegen	2.632	6.790	6.754
Spanje	19.169	50.036	77.675
Zwitserland	6.798	13.800	13.965
Denemarken	4.260	8.832	10.584
TOTAAL	51.155	138.620	176.941

De Goudvoorraden der neutrale landen gezamenlijk zijn dus gedurende den oorlog met niet minder dan ruim 350 % toegenomen.

Van de banken der oorlogvoerende staten hebben alleen de Banque Nationale de Belgique en de Oostenrijksch-Hongaarsche Bank gedurende dezen oorlog geene balansen gepubliceerd. Laat men dus deze buiten beschouwing en bezien wij alleen de bankstaten van de circulatiebanken der resteerende oorlogvoerende Mogendheden dan zien wij het volgende:

	eind 1913	eind 1916	October 1917
Frankrijk	140.696	203.037	212.908
Italië	48.536	45.624	41.089
Rusland	151.468	147.261	129.260
Duitschland	72.340	126.024	120.207
Engeland	34.983	54.305	56.035
TOTAAL	448.023	576.251	559.499

Terwijl dus gedurende de eerste oorlogsjaren de goudvoorraden der oorlogvoerende Mogendheden sterk toenamen, zien wij in het jaar 1917 gebeuren, dat zij langzamerhand slinken. Waar het accres in de goudvoorraden der banken van neutrale staten in 1917 daarentegen zeer belangrijk was, kan zonder schroom de conclusie getrokken worden, dat er eene zekere tendenz bestaat om het goud in het neutrale buitenland aan te houden, waar het veiliger geacht wordt dan in het eigen land, waar Regeeringsmaatregelen het particulier bezitsrecht hoogst illusoir kunnen maken. Natuurlijk moet ook niet uit het oog worden verloren, dat de ongunstige betalingsbalans van de oorlogvoerende Mogendheden mede verplaatsing van goud naar het buitenland noodzakelijk maakt.

Ten aanzien van het zilver valt voor deze verslag-periode weinig bijzonders te vermelden. De prijs te Londen liep geleidelijk terug en met eene enkele reactie in de laatste dagen van October, toen de prijs op één dag met 3 pence naar boven ging als een gevolg van vrij groote vraag en eene slecht voorziene markt, zijn steeds lagere prijzen genoteerd. 1 October 1917 werd nog 48 1/4 d. genoteerd, 6 October 46 d., 13 October 44 d. en 25 October 41 7/8 d. De hierboven aangehaalde reactie bracht de prijs wederom op 46 d. Gedurende de maand November daalde de noteering langzaam van 45 3/8 d. tot 42 3/4 à 43 d., op welk niveau het witte metaal gedurende het resteerende gedeelte van het jaar 1917 bleef. In Januari van dit jaar begon de noteering op 43 1/2 d. om op te loopen tot 45 1/8 op 5 Januari, welke prijs tot den 15den dier maand stabiel bleef, om daarna wederom iets in te zakken tot 44 3/4 op 18 Januari jl.

De lusteloosheid der zilvermarkt en het terugloopen van de indertijd met sprongen omhoog gaande noteeringen moet voor een goed deel worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat het witte metaal, hetwelk door vele landen tot oplopende prijzen voor aanmuntingsdoeleinden werd gesecureerd, thans als zoodanig vervangen wordt door papier, in den vorm van zilverbons, aangezien de Regeeringen terecht het risico van eene duur gekochte hoeveelheid zilver niet wenschen te loopen, vooral waar de hooge prijzen uitsluitend het gevolg zijn van de momenteel vigeerende abnormale omstandigheden en het mogelijk is, dat zoodra daaraan een eind is gekomen de lagere zilverprijzen van voorheen wederom genoteerd zullen worden.

Dat van zilverbons een dankbaar gebruik gemaakt wordt bewijst wel de in Italië in October 1917 aangenomen wet, waarbij werd gedecreteerd, dat alle zilveren 1 en 2 lire stukken vóór den 31sten December 1917 moesten worden ingewisseld tegen het daarvoor verkrijgbaar gestelde papier, terwijl na het verstrijken van evengemelden termijn het bezit van meer dan 10 lire (f 5.) aan zilver strafbaar werd gesteld. Uit een economisch oogpunt kan tegen eenen dergelijken gedwongen papieromloop geen enkel bezwaar bestaan, onder de uitdrukkelijke mits evenwel, dat de goudpariteit tegenover het buitenland gehandhaafd blijft. Immers doet het er niet toe welke vorm van betaalmiddelen men in eigen land gebruikt, omdat zij zoowel voor de burgers onderling als jegens den Staat en omgekeerd dezelfde betaalkracht hebben. Maar het buitenland is met dergelijke fiduciaire betaalmiddelen natuurlijk niet tevreden en verlangt daarentegen goud, voor de afwikkeling van saldi, tot dusverre de eenige verrekeningswijze met het buitenland. De groote zorg van een land, waar dergelijk fiduciair betaalmiddel in omloop is zal natuurlijk altijd moeten zijn het aanhouden van eene voldoende hoeveelheid goud en verder het verkrijgen van een gunstige betalingsbalans, waardoor dan bereikt wordt, dat de goudvoorraad intact blijft, ja zelfs vergroot kan worden, en alleen behoeft te worden aangesproken wanneer door toevallige omstandigheden op een zeker moment de betalingsbalans ongunstig mocht zijn.

N. K.

BANKSTATEN

De Nederlandsche Bank

		Balans van:	
		29 December 1917	28 Juli 1917
METAALVOORRAAD:	Goud	f 698.232.601,63 ¹ / ₂	f 633.303.858,76 ¹ / ₂
	Zilver	„ 7.027.844,33 ¹ / ₂	„ 7.247.239,96 ¹ / ₂
	Totaal	f 705.260.445,97	f 640.551.098,73
OBLIGO'S:	B. B. in omloop	f 890.272.715,—	f 767.151.600,—
	R/Crt. saldi en assign.	„ 57.200.495,60	„ 58.469.655,06 ¹ / ₂
	Totaal	f 947.473.210,60	f 825.621.255,06 ¹ / ₂
UITZETTINGEN:	Beleeningen	f 107.448.385,64	f 75.194.649,69 ¹ / ₂
	Binnenl. W.	„ 81.819.459,14 ¹ / ₂	„ 44.781.451,94
	Buitenl. W.	„ 8.039.342,—	„ 8.006.409,—
	Totaal	f 197.307.186,78 ¹ / ₂	f 127.982.510,63 ¹ / ₂
DEKKINGSPERCENTAGE:		74,4%	77,5%
DISCONTO-RENTE:		4,5%	4,5%

De Javasche Bank

		13 April 1918	1 December 1917
METAALVOORRAAD:	Goud	f 90.976.940,74	f 85.943.522,97
	Zilver ¹⁾	„ 19.366.291,07	„ 17.166.822,79
	Totaal	f 110.343.231,81	f 103.110.345,76
OBLIGO'S:	B. B. in omloop	f 182.413.035,—	f 174.695.335,—
	R/Crt. saldi en bankwiss.	„ 63.366.086,66	f 57.181.686,75
	Totaal	f 234.779.121,66	f 231.877.021,75
UITZETTINGEN:	Beleeningen	f 69.751.235,10	f 70.118.963,—
	Disconto's	„ 8.519.451,75	„ 7.204.059,50
	Buitenl. Wissels	„ 34.105.744,09	„ 32.979.447,60
	Voorsch. a/h Gouv.	„ 6.983.227,63	„ —,—
		f 119.359.658,57	f 110.302.470,10
DEKKINGSPERCENTAGE:		44,6%	44,4%
DISCONTORENTE:		3,5%	3,5%

¹⁾ waarvan aan grove zilveren munt:

op 13 April 1918	f 18.290.615,—
op 1 December 1917	„ 15.643.704,50

VERGELIJKENDE CIJFERS IN DUIZENDTALLEN £ STERLING VAN DE
BANK OF ENGLAND, DE BANQUE DE FRANCE, DE DEUTSCHE
REICHSBANK EN DE RUSSISCHE STAATSBANK.

	Balans van:	Metaal voorraad	B. B. in omloop 3)	Andere opeisch- bare schul- den	beleenin- gen en 4) disconto's	Dekking: percentage 5)
Bank of England...	16/1/18	58.768	45.325	163.005	149.046	28,2 %
Banque de France..	10/1/18	224.145 1)	919.312	114.139	132.529	21,7 „ 2)
Deutsche Reichs....	31/12/17	129.396	573.387	402.514	729.805	13,2 „
Russ. Staatsb . . .	16/10/17	147.340	1.836.217	345.648	1.869.559 6)	6,8 „
Bank of England...	26/9	55.096	41.182	165.987	151.783	26,6 %
Banque de France..	20/9	223.107	838.242	110.223	113.378	23,5 „
Deutsche Reichs....	15/9	125.410	473.761	275.218	549.862	16,7 „
Russ. Staatsb	21/9	360.390	1.585.000	341.640	1.489.800	18,6 „

Export-centrale.

Laat de dooden met rust! Van dit voorschrift der wellevendheid moeten wij ter wille van de volledigheid onzer Kroniek afwijken ten aanzien van eene verschijning, die een kort oogenblik binnen den economischen gezichtskring van Indië gevallen, maar door andere gebeurtenissen van die plaats gedreven, spoedig weder daarbuiten in het niet verdwenen is. Wij bedoelen eene Export-Centrale voor Indië. Zulk eene instelling werd voor het objectief der waarneming in Indië geplaatst door den Minister van Koloniën, die het gevoelen hier te lande over hare invoering wenschte te vernemen. Door den Directeur Landbouw Nijverheid en Handel werd daarop de handel te Batavia over deze vraag gepolst. Deze stap had tengevolge, dat door de Handelsvereniging te Batavia eene openbare vergadering werd belegd ter bespreking van de aangelegenheid.

1) Zie ten aanzien van den goudvoorraad der Banque de France het te dezer zake geschrevene in het bovenstaande goud- en zilveroverzicht.

2) Wanneer men als dekking beschouwt alleen het aan de Banque de France toebehoorend metaal en niet tevens het aan haar voor de toekomst toegezegde goud, dan is het percentage slechts 13,8 %.

3) Behalve de bankbiljetten van de circulatiebank zijn in Duitschland nog in omloop Reichskassenscheine en Dahrlehnkassenscheine (op 15 September 1917 M. 6.022.600.000.—) terwijl in Engeland de zoogenaamde currency notes in omloop zijn. Het bedrag van deze laatsten was op 16 Januari 1918 £ 210.741.394.—, waartegen eene gouddekking was van £ 28.500.000.—, zijnde 13,5 %.

4) In het cijfer van de Banque de France is niet begrepen frs. 12.500.000.000.— voorschot aan den Staat wegens den oorlog en frs. 3.230.000.000.— voorschot aan bevriende Mogendheden wegens idem.

5) Het dekkingspercentage is berekend met inachtneming van alle obligo's en dus niet alleen met het oog op de bankbiljetten in omloop.

6) Hierin zijn begrepen de schatkistbiljetten ten bedrage van £ 1.522.153.000.—

Op deze bijeenkomst werden niets dan bezwaren tegen het denkbeeld ingebracht bezwaren voortvloeiend uit het heerschende gebrek aan personeel voor de vervulling der werkzaamheden van een Export-Centrale, uit de geografische gesteldheid van Ned. Indië en voornamelijk uit het wantrouwen in hare werking, zoomede uit het gemis van een duidelijk inzicht in de gevolgen eener verplichting om van het buitenland gedeeltelijke betaling in kredietpapier (schatkistbiljetten en oorlogsleeningstukken) te ontvangen. In dezen laatsten last school blijkbaar de hoofdrede om eene Export-Centrale in het leven te roepen. De aanvaarding van dezen last maakte een onderdeel uit van de onderhandelingen die tusschen Nederland en de Geallieerden over een economischen *modus vivendi* gevoerd werden en van Nederlansche zijde werd nu aan Indië den eisch gesteld om een gedeelte van dien last op zich te nemen. In de uitvoering van dezen eisch dan zou eene Indische Export-Centrale volgens Nederlandsch model en met de Nederlandsche gelijknamige instelling nauw samenwerkende, vooral haar bestaansreden moeten vinden. Op de bedoelde vergadering mocht de voorslag van den Minister van Koloniën echter geen enkelen verdediger vinden en werd het denkbeeld bij eene motie, die de algemeene instemming op één na verwierf, verworpen.

Dit had waarschijnlijk niet belet, dat eene Export-Centrale van boven af aan Indië zou opgelegd zijn, zoo de economische *modus vivendi* tusschen Nederland en de Geallieerden, waarover onderhandeld werd, tot een positief besluit geleid had. Met de negatieve uitkomst van deze onderhandelingen verdween zij echter van zelf van het tooneel. Dit lot van de voorgenomen E. C. behoeft o.i. niet betreurd te worden. Ter wille van de taak om den last der betaling in buitenlandsch kredietpapier te distribueeren haar ook de taak opdragen om allen in- en uitvoer van Ned. Indië te centraliseeren zou vermoedelijk het handelsverkeer van Ned. Indië aan groote verwarring, vertraging en uit de administratie voortvloeiende geldelijke lasten hebben bloot gesteld, zonder dat de omstandigheden, waaronder hier te lande de buitenlandsche markt bereikt moet worden, toelieten eenige baat te verwachten van een optreden eener E. C. ter vervanging van het initiatief van den particulieren handel. Het voordeel eener instelling met bevoegdheid om den last van aanvaarding van buitenlandsch kredietpapier als betaalmiddel op te leggen zou ten slotte te duur gekocht zijn met eene instelling, die de macht bezat om de beweging van in- en uitvoer ernstig te belemmeren, vooral omdat voor eerstgenoemde taak, zooals in het *Vrijzinnig Weekblad* aangewezen werd, een lichaam met onbeperkte macht om aan den handel geboden en verboden op te leggen gemist kan worden. De omslag van een gemeenschappelijk te dragen last vindt, werd in genoemd *Weekblad* betoogd, reeds een voorbeeld om zich op te richten in den omslag van averij-gros. Er zou voor het enkele doel om den last der aanvaarding ter betaling van buitenlandsch kredietpapier over belanghebbenden om te slaan slechts een wettelijke norm en een orgaan uitsluitend voor deze beperkte taak zijn in het leven te roepen.

Intmiddels hebben de zich ras opvolgende gebeurtenissen gemaakt, dat deze vraag thans nog slechts op akademische waarde aanspraak kan maken maar hare praktische beteekenis verloren heeft.

De draadlooze verbinding van Moederland en Koloniën.

Uit de Kamerstukken blijkt dat de heer IJzerman, lid der 2de kamer, zich ten aanzien van een radiotelegrafische verbinding met eenige vragen tot de Nederlandsche Regeering gewend heeft, waarop de Minister van Waterstaat het volgende antwoord heeft ingezonden:

1. Zooals door den Minister op 28 Juli 1916 bij de behandeling van de verhooging der posttarieven in de Eerste Kamer werd verklaard, acht hij het op den weg van den Staat te liggen om, bij uitvoerbaarheid van het plan, die maatregelen te nemen, waardoor een radio-telegrafische dienst tusschen Indië en Nederland, onafhankelijk van andere landen, kan worden onderhouden.

2. De Minister acht het bezwaarlijk om thans mededeelingen te doen omtrent hetgeen hier te lande is en wordt gedaan om het tot stand komen van het daartoe noodige station in Nederland te bevorderen, maar geeft de verzekering, dat de Regeering ter zake dilligent is en blijft en ten aanzien van deze aangelegenheid de meest mogelijke voortvarendheid zal betrachten.

Van meer beteekenis dan het vorenstaande voor deze inzonderheid voor onze koloniën zoo belangrijke aangelegenheid, is, dat bij de 2de nota van wijziging van de Nederlandsche begrooting van de posterijen, telegrafie en telefonie voor 1918, een bedrag van 5 miljoen gulden is gevraagd om onverwijld te kunnen overgaan tot het oprichten in Nederland van een ontvang- en verzendstation voor de radio-telegrafische gemeenschap van Nederland en Oost-Indië.

Ter toelichting van dezen post zegt de Minister van Waterstaat dat hij gegronde aanleiding heeft om te onderstellen, dat, indien dit station besteld wordt bij de „Gesellschaft für Drahtlose Telegrafie m. b. H.“ (Telefunken) te Berlijn, het te verwachten is, dat de ontvang-installatie over ruim 3 maanden, de zend-installatie over ongeveer 1½ jaar gereed zal kunnen zijn.

Daar inderdaad in de tegenwoordige omstandigheden de kosten niet met eenige zekerheid kunnen worden bepaald, en evenzeer de verdeling daarvan over de verschillende onderdeelen van het werk onzeker is, wordt voor het totaal met inbegrip van het terrein een ronde som van f 5.000.000 aangevraagd.

Omtrent de keuze van het terrein en van de inrichting van het station, is bereids een commissie werkzaam van wie de Minister spoedig daaromtrent rapport meent te mogen verwachten.

Daar de installatie zoowel in het belang van het moederland, als van de koloniën strekt, zal het nog een punt van overweging uitmaken, in welke verhouding de gezamenlijke kosten van de installaties in Nederland en in Nederlandsch Oost-Indië over de beide daarbij betrokken begrootingen zullen zijn te verdeelen.

V.

De Voedsel-Voorziening.

Aan de Regeeringsmededeeling omtrent de besprekingen die de Gouverneur-Generaal ten Paleize Rijswijk op 5 April jl. met de Residenten van Java en Madoera, in tegenwoordigheid van enkele Departementshoofden en eenige andere hooge ambtenaren betreffende de voedselvoorziening gehouden heeft, wordt het volgende ontleend:

De moeilijkheden die onze scheepvaart ook in de Oost-Aziatische wateren ondervindt maken het noodig ter voorziening in het rijsttekort dat in normale omstandigheden door buitenlandsche toevoer wordt opgeheven, maatregelen te nemen die een vermeerdering van de productie van voedingsgewassen tot doel hebben.

Dit rijsttekort wordt, indien men geheel van buitenlandschen aanvoer zal zijn verstoken, per jaar op 700.000 ton geschat; 400.000 voor Java, 300.000 voor de bezittingen daar buiten. Voor 1917 wordt het gezamenlijk tekort op 550.000 ton geraamd.

Het is niet waarschijnlijk dat door opvoering van de binnenlandsche productie geheel in dit tekort zal zijn te voorzien, ofschoon geen middel onbeproefd zal worden gelaten om de productie zoo hoog mogelijk op te voeren. Java zal zich wellicht kunnen redden, maar men dient het er op aan te sturen dat Java ook zooveel mogelijk in het tekort voor de buitenbezittingen zal voorzien. De gewestelijke bestuurders zullen hebben te overwegen wat voor de productie verhooging van voedingsgewassen in hun ressort mogelijk zal zijn en hun ambtenaren van het belang van dit vraagstuk hebben te doordringen.

Maatregelen zullen worden genomen om den aanplant uit te breiden en de productiviteit door bevlouting te verhoogen.

Aan het denkbeeld om gedurende den oogsttijd padi op te slaan met het doel om een zuinig gebruik van rijst gedurende den eersten tijd in de hand te werken en om over een reserve te beschikken in de maanden van schaarschte, zal uitvoering worden gegeven. De moeilijkheden zullen echter niet te onderschatten zijn; de uitvoering zal plaatselijk uiteenloopen.

Inbeslagname van alle voorraden padi en bras, alsmede de op het veld staande oogst werd onnoodig en ongewenscht geacht.

Beperking van den aanplant van handelsgewassen ten einde de vrijkomende gronden te kunnen beplanten met voedingsgewassen is alleen aan te bevelen voor die gewassen waarvan zeker is dat zij niet loonend te verkoopen zijn; ten opzichte van de producten, die een goeden prijs kunnen bedingen, moet worden bedacht, dat in den verkoop daarvan in vele streken voor de bevolking het eenige middel is te zien om aan contanten te komen, die ze toch ook noodig heeft om zich kleeën, huishoudelijke artikelen, e.d.g. aan te schaffen. Verder zijn er ook gronden, die wel geschikt zijn voor bepaalde handelsgewassen, maar niet voor voedingsgewassen. Waar vervanging zonder nadeel voor de bevolking mogelijk is, worden daartoe de noodige stappen gedaan.

Beperking van den suikeraanplant wordt niet raadzaam geacht.

Uitbreiding van den aanplant van voedingsgewassen door het in gebruik nemen van woeste gronden en boschgronden, kan nergens meer op groote schaal plaats hebben. Waar er mogelijkheid toe bestond, is er onder den drang der omstandigheden reeds toe overgegaan. Wat nog beschikbaar en tevens bereikbaar is, kan niet van beteekenis worden geacht.

V.

LANDBOUWKRONIEK.

Reorganisatie van het suikersyndicaat.

De suikerbelangen hier te lande zijn vereenigd in het Alg. Syndicaat van Suikerfabrikanten in Nederlandsch-Indie, een lichaam, dat op verschillende wijzen de belangen der cultuur tracht te bevorderen, bv. door het in stand houden van twee proefstations, door het uitgeven van een tijdschrift, het houden van congressen en dergelijke. Sedert eenigen tijd bestaan er plannen dit syndicaat te reorganiseeren.

Volgens berichten in de bladen zijn die plannen, uitgaande van een commissie van de vertegenwoordiging van het syndicaat in Europa, door de in Indië gevestigde eigenaren van suikerfabrieken goedgekeurd.

Deze reorganisatieplannen komen in hoofdzaak hierop neer, dat de *eigenaren* van de suikerfabrieken meer invloed wenschen uit te oefenen op het beleid van het Syndicaat. Tot nu toe werd dit gevormd door de gemachtigden van de eigenaren, hier te lande gevestigd, en de administrateurs der fabrieken. De reorganisatie bestaat hierin, dat in Nederland een bond van eigenaren gevormd is, welke hier te lande zal worden vertegenwoordigd door het syndicaat en het proefstation, terwijl niet de administrateurs, doch de eigenaren lid van het syndicaat worden en zich door Indische gemachtigden doen vertegenwoordigen. Het hoofdbestuur van het syndicaat zou worden afgeschaft; de leiding zou in handen worden gelegd van het dagelijksch bestuur, waaraan een raad van advies zou worden toegevoegd, bestaande uit de voorzitters van de departementen. Naast de bestaande commissie van beheer van het proefstation zou een commissie van bijstand in het leven worden geroepen, in hoofdzaak bestaande uit administrateurs van fabrieken.

Bij de plannen voor in het leven roepen van kamers van landbouw voor de bergcultures schijnt eenzelfde richting naar voren te komen. Ook hier wenschen de eigenaren meer stem in het kapittel, dan hun zou toekomen, wanneer deze kamers uit de administrateurs der ondernemingen worden samengesteld. Wel is waar is in de ontwerpordonnantie de mogelijkheid opengelaten voor de eigenaren zelf in de kamers zitting te nemen, maar het schijnt, dat men dit onvoldoende acht, althans volgens berichten in de dagbladen heeft een vergadering van belanghebbenden, 21 Maart te Batavia gehouden, den Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel verzocht het ontwerp nog eens om te werken.

C.

Beperking van den rubberoogst.

Naar aanleiding van de moeilijkheden met de afscheep van rubber zijn er stemmen opgegaan den oogst te beperken. In de Straits heeft de Rubber Growers Association zelfs voorgesteld de productie met 25 % te verminderen. De Preanger Bode van 10 April 1918 bespreekt dit voorstel van de Rubber Growers Association, naar aanleiding van een protest er tegen in de Straits Times.

Motieven van de Rubber Growers Association zijn o. a. „overproductie” en „gebrek aan scheepsruimte”.

In waarheid zou er achter zitten, naijver van de Londensche markt op de Singapore markt. De eerste, met haren geheelen aanhang van tusschenpersonen, wil de leiding behouden.

Immers verminderd aanbod van rubber (door beperking van den oogst) brengt, zoolang de vraag er naar zoo groot is, mede hogere prijzen, dus meer voordeel voor den tusschenhandel.

Het veld van toepassingen voor rubber is nog zoo groot, dat voor den eersten tijd de vraag het aanbod steeds zal blijven overtreffen; rubber is voor vele industrieën een even onontbeerlijke grondstof als bijv. ijzer en katoen. Het motief van „overproductie”, aangevoerd door de Rubber Growers Association, is dus moeilijk vol te houden.

De geheele „beperking” wordt zodoende eene finantieele kwestie.

Op de keper beschouwd is dit voor Ned. Indië ook het geval. Aan de geldmiddelen van onze banken is een grens, zij kunnen niet altijd voortgaan met het verstrekken van voorschotten en beleeningen op het product.

Men moet dus ook hier er op bedacht zijn de voortbrenging van *Uitvoerproducten* eventueel in te krimpen.

S.

Verbetering in de organisatie van de Bataviasche rubbermarkt.

Onder de rubberproduceerende landen maakt Ned. Indië geen kwaad figuur; in 1917 bijv. was 25 % der wereldproductie van hier afkomstig. Het is dan ook te begrijpen dat reeds lang pogingen zijn gedaan om te Batavia een goede markt te vestigen. De Bataviasche Vereeniging voor den Rubberhandel leidt deze markt; volgens veler meening echter met te weinig kracht.

De heer van der Mark, vertegenwoordiger van de Preanger Rubber Maatschappij, heeft nu geprobeerd hierin verbetering te brengen door voor te stellen een eigen veem op te richten, te zorgen voor geregelde buitenlandsche markt noteeringen en de regeering te verzoeken de rubbermarkt te steunen.

De urgentie van een eigen veem wordt steeds dringender, vooral nu alle opslagplaatsen vol komen met cultuurproducten en dus plaatsgebrek dreigt. Tevens is het bemonsteren der partijen dan ook veel gemakkelijker.

Een en ander is besproken op eene vergadering der bovengenoemde vereeniging, gehouden te Batavia op 10 April 1918, waarin de reeds vermelde voorstellen zijn aangenomen; het is dus te verwachten dat binnen niet al te langen tijd Ned. Indië in het bezit zal zijn van een eigen krachtige rubbermarkt.

S.

ONDERWJSKRONIEK.

De Technisch Onderwijs Commissie.

Ter gelegenheid van de installatie van de Technisch Onderwijs Commissie op 12 Maart j. l. sprak de G. G. eene rede uit waaraan het volgende ontleend wordt:

De Landvoogd brengt in herinnering dat het nog kort, slechts drie jaar, geleden is dat de Regeering kennisnam van het rapport der commissie van advies van 1913, die tot de slotsom kwam dat de tijd voor de oprichting hier te lande van eene inrichting van meer uitgebreid technisch onderwijs nog niet was aangebroken. De denkbeelden hebben zich inmiddels wel gewijzigd.

In Indië bestaat thans een nijpende behoefte aan technisch onderlegd personeel, die steeds grooter wordt, zonder dat te verwachten is dat het aanbod uit Europa daarmede gelijken tred zal houden. Het nadeel van dit tekort ondervindt thans reeds het gouvernement, tot schade van eene richtige voorziening van het algemeen belang door de verschillende takken van openbaren dienst.

Van de ontwikkeling van eene inheemsche nijverheid kan evenmin sprake zijn zoolang niet over een voldoende aantal technici kan worden beschikt.

Waar dus allerwege een toenemende vraag naar technische werkkrachten te verwachten is, mag niet langer op zien komen worden gespeeld.

Maar ook de ideële belangen van de Indische Maatschappij — aldus de Landvoogd — eischen dat hier te lande eene gelegenheid tot technische vorming wordt geboden.

De G. G. gewaagt vervolgens van het bijeenbrengen van een belangrijk kapitaal, waardoor de stichting van het Koninklijk Instituut voor Hooger Technisch Onderwijs mogelijk werd en verklaart dat de Regering aanstonds van Haar wensch tot samenwerking met de oprichters van dit instituut deed blijken.

Aan de Commissie, die in tegenstelling met hare voorgangster zal uitgaan van de stelling dat hooger technisch onderwijs hier te lande noodzakelijk is, is het technisch onderwijsvraagstuk in zijn vollen omvang, desgewenscht ook het ambachtsonderwijs daaronder begrepen, ter studie opgedragen. Haar is een gedelegeerd lid, de heer M. G. Hoekstra, toegevoegd.

V

BOEKBESPREKING.

Belawan-Oceaanhaven.

(Uitgave van het Departement B. O. W.)

Een pakkende titel, een keurig boekje met kleurige bijlagen. Men herkent aan de aangename verzorging van de uitvoering onmiddellijk den ingenieur aan wien een tiental jaren geleden de sight-seeing van de Rotterdamsche haven zoo wel toevertrouwd bleek.

Over de commercieele, de enonomische beteekenis, in het bijzonder de rendabiliteit van den ontworpen diepzeehaven gaat vooral dit boekje. Het is niet zoo zeer geschreven voor technici, wel voor de belanghebbenden uit den Delischen handel. Om dezen nog eens duidelijk voor oogen te houden, dat de handhaving in zijn vollen omvang van het voor alle Indische havens aangenomen rentabiliteitsbeginsel, tot onvermijdelijk gevolg heeft dat de aanstaande gebruikers van de Belawan-Oceaanhaven in vergelijking met die in andere Indische Havens zich groote opofferingen, moeten getroosten. Een erg rooskleurig beeld van de financieele zijde van het vraagstuk verwacht men na deze inleiding niet; de conclusies van den daarop volgenden tekst vallen dan echter mee.

Vooraf gaat een historisch overzicht tot juiste waardeering van den huidige toestand. Gememoreerd wordt, hoe voor de tachtiger jaren, Laboean de primitieve haven vormde. In 1890 kwam ten gevolge van het initiatief van de Deli-Spoorweg-Maatschappij de nog zeer bescheiden geoutilleerde verbinding van schip en spoor te Belawan tot stand. Laboean had nu vrijwel afgedaan.

Een tiental jaren later gaf de wensch, de haven Sabang tegennatuurlijken groei te verleen, een nieuwen stoot voor de opkomst van Belawan, dat nu Sabang naar de kroon dreigt te steken.

In 1905 ving het vermaard, deels berucht geworden baggeren van de Belawangeul aan: het bleef nu een tijdlang modderen met afwisselend perspectief. De onder-vonden teleurstellingen deden omzien naar een andere havensituatie, waarvoor de Aroebaai werd uitverkoren door den Directeur B. O. W. en Hisp. S. S., in commissie. Dit plan werd in 1910 van de baan gekegeld door de heeren Kraus en de Jongh, de bekende z.g. eerste Nederlandsche Haven-Commissie, die menige Cordiaansche havenknoop doorhakke en daarmee voor meerdere havenplannen den overgang van een phase van besluiteloos gedelibereer tot een van daden inleidde. Het voorbeeld Sabang maakte huiverig voor een tweede ontwerp haven.

Het parool was nu: krachtiger baggeren in de Belawangeul.

In 1913 werd de toestand „onhoudbaar” geacht. Bij de verbetering binnen de lijnen van de eenvoudige oorspronkelijke opzet werd met de ruimte gewoekerd, maar de gezonde groei van Belawan deed dit keurslijf steeds, hinderlijker spannen. Door onzekerheid tusschen uitbreiden op den bestaanden voet en een diepzeehaven

werd de aanleg van een nieuw bassin opgeschort. De sterke ten deele onvoorziene opleving van Indië, in het bijzonder van Sumatra's Oost-Kust, moge het excuus zijn voor dit steeds achter de behoeften van den handel aanhinken, in stede van deze ruim opgezette accommodaties voor te blijven en te prikkelen.

De groote vraag is nu nog, wettigen de nadeelen en kosten van de tegenwoordige kusthaven de uitbreiding tot een meer kostbare zeehaven voor schepen met grooten diepgang?

Aan de hand van in- en uitvoercijfers en verschillende statistieke gegevens wordt aangetoond, wat het publiek gaarne gelooven zal, dat Sumatra's O.K. een mooie toekomst tegemoet gaat, dat dit achterland een flinke haven noodig en mogelijk maakt, en Belawan de beste kans heeft het leeuwenandeel van in- en uitvoer tot zich te blijven trekken. Dit laatste wordt echter meer als premisse behandeld, waarschijnlijk gebaseerd op het ongunstig commissieadvies inzake verkeersdwang naar om technische redenen te prefereren plaatsen. Daarentegen worden de verlokkingen van een goed uitgeruste diepwaterhaven te Belawan voldoende sterk geacht om de overige kusthavens klein te houden en buitenlandsche ex- en import in Belawan te concentreren.

Wanneer men, zooals oorspronkelijk in het voornemen lag, de bestaande kusthaven Belawan uit blijft breiden volgens de gebleken behoeften aan kadelenge en goedangruimte, dan is er geen bepaald vraagstuk op te lossen. Men geeft iedere kusthaven zijn deel, naar mate het plaatselijk verkeer hiernaar vraagt. Toen men echter, ter elfde ure op het hoogmoedige denkbeeld kwam, dat voor Sumatra's O.K. een Oceaanhaven zou passen, toen waren daarmee twee strijdvragen geboren. Eerstens de beslissing tusschen kustvaarthaven en groote-vaart-haven; tweedens een beslissing omtrent de situatie van deze Oceaanhaven, welke door haar faciliteiten gepredestineerd is tot centrale poort van Deli.

De overwegingen welke tot de keuze van een Oceaan-haven leidden worden voldoende megedeeld, die voor de keuze Belawan-Oceaanhaven worden ons daarentegen grootendeels onthouden. Als we zien, dat nog steeds 50 % van de tonnenmaat over andere havens van de O.K. gaat, dan kan men niet uitsluitend met een stelling, dat de haven den handel moet opzoeken en niet de handel de haven, beweren dat Belawan-Oceaanhaven voor Sumatra's O.K. de meest economische oplossing geeft.

Belawan heeft een, deels niet-natuurlijken voorsprong, doordat de D.S.M. daaraan een lijn legde. Waar becijferd wordt, dat een diepe Belawanhaven alleen aan baggerwerk, met inbegrip van rentelast voor de totstandbrenging, een jaarlijksch half miljoen eischt, is een zeer krachtige argumenteering voor deze keuze, faute de mieux, noodig, vóór tot den aanleg van een dergelijk ongunstig te onderhouden havengeul wordt besloten.

Over „andere oplossingen” vinden we nu slechts eenige korte opmerkingen op bladen 41 en 42, waarna we genoeg moeten nemen met de mededeeling dat deze plannen, „gezien den toestand, waarin men nu reeds te Belawan gevorderd is, na rijp beraad gewogen en te licht bevonden zijn”.

In de nota wordt dus verder vrijwel alleen de vraag behandeld; is de verrichte uitbreiding van Belawan voor de locale of voor de groote vaart in te richten? Het laatste kost meer. Wordt dit meerdere door de voordeelen gedekt?

Men zou dus nu denken, wanneer met rendabiliteitscijfers gewerkt moet worden, dat dit naar het volgende recept geschiedt: 1e, welke kosten worden door het vervallen

van de locaalvaart met overscheep uitgespaard? (daarbij de tegenwoordige havenonkosten te Belawan te elimineeren). 2e, hoeveel zijn de kosten van een diepzeehaven meer dan van een kustvaarhaven? 3e, wegen de kosten onder 1e gekapitaliseerd tegen die onder 2e op?

Nu wordt echter in stede van 2e niet het kostenverschil berekend tusschen beide havensoorten, maar de totaalkosten van een Oceaanhaven. We moeten dan ook aannemen, dat onder de vermelde overscheepkosten wel de bestaande havenkosten te Belawan gerekend zijn.

Maar dan alleen geeft dit een eenigszins juiste vergelijking, wanneer de huidige kade en havengelden eveneens volgens het rendabiliteitsbeginsel berekend zijn, daarmee dus behalve de rente en afschrijving van het verwerkte kapitaal, de huidige jaarlijksche exploitatiekosten voor het op diepte houden van de geul (door het percentage dat de overscheep van de totale goederenbeweging vormt), vergoed wordt.

Dat het verschil in berekening onder 2e van niet geringen invloed is op de resultaten moge het volgende aantonen. Het werk van een slibzuiger is reeds voor de tegenwoordige haven onmisbaar. De kosten hiervan zijn te stellen op f 250000, dus reeds de helft van de kosten benodigd na het tot stand komen van de Oceaanhaven. De kosten voor nieuwe kademuren aan water van 15' diepte zullen, gezien de sombere ervaringen met een eenvoudige prauwenhaven te Semarang, waar nog al maar door duizenden in den modder verdwijnen, zeer waarschijnlijk eveneens niet minder dan 50 % van de voor de Oceaanhaven begroote f 8000 per M¹, bedragen. De handel zal dus zonder Oceaanhaven dus zonder uitsparing van de overscheep toch ongeveer de helft moeten dragen van wat een Oceaanhaven zal eischen.

Ten behoeve van de nu bestaande ± 650 M' kadelengete is een kwart ton gouds voor de havengeul noodig, wanneer nu voor een uitbreiding met 450 M. kade aan diep water nog eens een kwart ton noodig is, dan is dit dus in verhouding niet zoo veel en bij verdere uitbreiding in volgende decennia zal de verhouding steeds gunstiger worden.

De heer Cool baseert dus zijn beschikbare gelden op de besparing aan overscheepkosten, een eenvoudig rekensommetje. Voor tabak per ton f 18,50, voor diverse goederen gemiddeld per ton f 3,00 besparing, geeft voor een te verwachten behandeling van 20 duizend ton tabak en 230 duizend ton diversen een besparing van f 1.035.000. Een beetje griezelig zoo'n financieel fundament van twee ondoorgrondelijke eenheidsprijzen van f 18,50 en f 3,00.

Verzekerd wordt, dat deze extra overscheepkosten volgens de scheepvaartmaatschappijen „zonder overdrijving” zoo hoog aangenomen kunnen worden. Als het er nu verderop om gaat om den handel dit voordeeltje terug te doen betalen in den vorm van havengelden en kadelengeten, dan komen we tot abnormaal hooge cijfers. Hiervoor wordt teruggeschrikt en de adviseur wil, zoolang de kade niet voor grootere diepte benut wordt, het voor deze grootere diepte uitgegeven kapitaal onvergoed laten. Eveneens wordt van het berekend havengeld gezegd, dat daaruit blijkt „dat niet dadelijk de van de haven gebruik makende scheepvaart met de volle rentabiliteitsverplichting mag worden belast. En dat terwijl de rentelast eerst geheel vastgesteld werd overeenkomstig de berekende besparingen en talloze niet onder cijfers uit te drukken voordeelen van een Oceaanhaven buiten rekening werden gelaten.

Bovendien bij het waardeeren van de mededeeling, dat het havengeld, nu zijnde

f 0.065 per registerton, zal worden f 0.52, zal bedacht moeten worden, dat bij aanleggen van de rendabiliteitsmaatstaf aan den bestaanden toestand vele malen meer betaald zou moeten worden, zooals hiervoren reeds werd aangestipt. De toename van de goederenbeweging zal mettertijd de havengelden per eenheid juist gunstig beïnvloeden.

De Adviseur voor het Havenwezen blijkt sterk geneigd tot transigeren met het rendabiliteitsprincipe, waarin een gevaar is te zien. Het hooghouden van dit principe, mits lenig en oordeelkundig gehanteerd, is zeer rationeel te achten. Wanneer Semarang's handel zich b.v. binnen eenige jaren op grond van deze wijze van financieel havenbeheer voor ongedacht hooge uitgaven gesteld ziet, dan is een luid geklaag te verwachten. Er zal dan echter reden zijn zich af te vragen of dit niet eenigermate het verdiende loon is voor een mate van belangstelling van den handel, welke zich met goed volgehouden voorliefde wist te beperken tot de directe eigen belangen, doch, gedurende de lange lijdensgeschiedenis van dezen havenbouw, voor de algemeene belangen van den Semarang'schen handel als geheel, een benijdenswaardige gelijkmoedigheid wist te bewaren.

Wenscht men een goed havenwezen, wenscht men te peilen of rekest en betoogen over onhoudbare toestanden van particuliere lichamen ernstig gemeend zijn, en niet uitgaan van de overweging, dat het goed riemen snijden is van andermans leer, doe dan ook deze lichamen aan den lijve gevoelen, wat de consequenties zijn van een leuze „Belawan-Oceaanhaven”.

Wanneer men de rendabiliteitseisch stelt, dan verzekert men zich van een niet overbodige heilzame controle van de gebruikers op ondoelmatig of spilziek beheer. Bouwt nu b.v.b. de B.O.W. een havenonderdeel op ongunstige plaats, de handel zal er over meesmuilen en het werk eenvoudig niet gebruiken. Weet men daarentegen vooraf, dat dit werk de rentelast van het geheel zal drukken en deze druk op den handel afgewenteld wordt, dan zullen bijtijds stemmen opgaan om dit weggooien van 's Lands gelden te verhinderen. Geef den handel ruime bevoegdheid, waar dit mogelijk is door Gemeenteraden, direct en indirect in het havenbeheer, maar doe de gebruikers de consequenties van hun daden dan ook dragen.

Voor de groote vaart wordt binnen eenige jaren een goederenbeweging van 250.000 ton waarschijnlijk geacht, voor de kustvaart een 200.000 ton, de laatste wordt dan blijvend door de bestaande inrichtingen bediend en heeft geen havenuitbreiding noodig door de ontlasting met de tegenwoordige overscheep. De ingenieur Cool neemt aan, dat met 450 M' kademuur volstaan kan worden, doordat zonder bijzonder bezwaar 550 ton goederen per M' kade verscheept kunnen worden. Als daarnaast bekend is, dat nu op rond 670 M' kademuur 310.000 ton of nog geen 470 per meter verhandeld worden en, gezien de klachten over kadegebrek, dit bedrag de grootst mogelijke uitnutting blijkt te zijn, dan verwondert het voor een diepwaterkade, waaraan groote schepen meeren, die in verhouding minder plaatselijk laden of lossen, een zooveel grootere aanname te treffen. Waarschijnlijk wordt er op gerekend, dat betere transport- en hefwerktuigen deze aanname juist zullen maken.

De gekozen kademuurconstructie, hoewel meer en meer en vogue, doet wat huiverig aanvoelen, na de hiermee op slechten ondergrond, waardoor de zandlaag, de vaste ondergrond, niet wordt bereikt, verkregen Indische ervaring. Maar der-

gelijke details zijn dan ook nog grootendeels niet zoo vast omlijnd. De bedoeling is nu meer een beeld te geven wat met een bepaald bedrag verkregen kan worden, den belanghebbenden eenig houvast te geven om een beslissing binnenkort voor te bereiden. En om dit aantrekkelijk in beknopte vorm te doen, zonder na te laten de aandacht te vestigen op belangen van wijder strekking verbonden aan de totstandkoming van een Oceaanhaven aan de Straat van Malakka, bleek den Havenadviseur uitstekend toevertrouwd. Deze propagandatocht moge nu spoedig met een beslissing en een kloek begin van uitvoering beloond worden. Ondanks voorgaande bedenkingen kan beaamd worden: „gezien de toestand, waarin men nu reeds gevorderd is”, is een zoodanig tijdverlies te verwachten, wanneer nog een andere ligging dan Belawan in studie wordt genomen, dat de nadeelen van dit eindeloos wikken en wegen stellig opwegen tegen de onbepaalde mogelijkheid van een andere Oceaanhaven voor Deli. En het staat immers als een paal boven water, dat, zelfs al mocht het huidige plan niet de grootst mogelijke nuttig-effect-coëfficiënt leveren, de werken in ieder geval van eminent belang voor de ontwikkeling van Sumatra's O. K. zullen zijn.

Er is nu genoeg genota'd en gerapporteerd, men ga nu vol vertrouwen aan den arbeid.

Ir. V. J.

Decentralisatie-verslag 1916/1917.

Weltevreden, Albrecht & Co., 1918.

Als steeds geeft het verslag een belangwekkend beeld van den toestand van het lokaal zelfbestuur. In het voorwoord wordt de aandacht gevestigd op eenige nieuwe gebeurtenissen op decentralisatie-gebied, n. l.

1o de belangrijke wijziging, die de organieke wetgeving onderging in zake de samenstelling der gemeenteraden, waardoor het niet-Europeesche element uitbreiding onderging, terwijl voorts alle leden dier raden, enkele der gedurende het verslagjaar ingestelden voorshands uitgezonderd, door verkiezing zullen worden aangewezen, en dit door een kiezerscorps, waartoe zonder onderscheid van landaard alle ingezetenen, die aan zekere eischen voldoen, zullen behooren;

2o de uitbreiding van het aantal gemeenten met vijf;

3o de vergrooting van den werkkring der gemeenteraden, doordat de mogelijkheid werd geopend om aan diegenen die daartoe het verzoek doen, de woningverbetering als onderdeel der pestbestrijding op te dragen. Hiermede is voor het eerst, zij het voorwaardelijk, het zelfbestuur in engeren zin (selfgovernment) voor de gemeenten ingevoerd.

Het voorwoord bepaalt zich tot de vermelding van deze punten. Het zou o. i. hebben gewonnen als minder soberheid ware betracht.

Men zou wenschen dat, zoo al niet door een „journalistiek” opgezet overzicht van de ontwikkeling der decentralisatie in de laatste jaren, zooals toegevoegd was aan het Decentralisatie-Verslag 1915/1916, dan toch meer dan in het laatst uitgegeven verslag, gestreefd werd naar een verduidelijking en uitbeelding van die ontwikkeling voor het lezende publiek.

Ook bij het naslaan van de verschillende onderdeelen is het niet altijd gemakkelijk, van die ontwikkeling een juiste voorstelling te verkrijgen. Hoofdstuk VI, gewijd aan de „Middelen”, is in dit opzicht van centrale beteekenis. Ver-

geefs zal men hier echter samenvattende overzichten zoeken van de ontwikkeling der locale middelen. Bijlage II^a moet volgens de inhoudsopgaaf overzichten behelzen van inkomsten en uitgaven der gebiedsdeelen met eigen geldmiddelen over 1917. In waarheid behelst zij slechts dergelijke overzichten van de *gewesten* met eigen geldmiddelen over dat jaar. Waarom de gemeenten weggelaten? Wel zijn verder op blz. 27 de vaste jaarlijksche uitkeeringen van 1913—1917 geboekstaafd, op blz. 31/32 de uitkeeringen in 1917 wegens heffing van locale belastingen gedurende 1915, op blz. 37 e. v. de opbrengst van verschillende belastingen, doch daarbij blijft het. Op blz. 37 e. v. is een staat te vinden van de op 31 December 1916 loopende geldleeningen, doch ook hier geen vergelijking met den toestand in vorige jaren.

Aan de inleiding tot het vorige decentralisatie-verslag (thans weggevallen) moge hier worden ontleend, dat het restant schuld van alle locale ressorten bedroeg:

op 31 December 1911	f 2.700.163.91
" " 1912	" 3.505.050.00
" " 1913	" 4.864.376.00
" " 1914	" 5.125.727.00
" " 1915	" 7.356.892.00

terwijl volgens het laatste verschenen verslag het restant bedroeg op 31 December 1916 f 11.730.547.

Zooals o.d.g. destijds aantoonde in zijn artikel „organisatie van drinkwater-voorzieningen voor het binnenland” (*Koloniale Studiën*. Eerste Jaargang, Tweede Deel blz. 139) nam in 1912 het cijfer voor rente en aflossing van leeningen op de Nederlandsche gemeentebegrotingen een absoluut, doch ook relatief veel belangrijker plaats in dan op de locale Indische. Aangezien de locale ressorten hier te lande door meer hun kracht te zoeken in leeningen heel wat meer dan thans zouden kunnen tot stand brengen, is het van groot belang, cijfers als hier bedoeld op zoodanige wijze te publiceeren dat het maken van vergelijkingen en het trekken van conclusies wordt vergemakkelijkt. Zoo valt uit het leeningscijfer van eind 1916 wellicht te constateeren, dat de locale ressorten op dit gebied meer tot ontplooiing zijn gekomen. Door het ontbreken van een opgaaf van het totaalcijfer der locale ontvangsten op genoemd tijdstip kan de relatieve beteekenis van het leeningscijfer echter moeilijk worden nagegaan.

Wij zouden dus voor een volgend verslag als desideratum voorop willen stellen een overzicht van de totalen der begrootingscijfers (inkomsten en uitgaven) gedurende de decentralisatiejaren, aangevuld met een staat van de werkelijke uitkomsten; evenzoo een overzicht van de leeningscijfers over die jaren.

Bij het nalezen van Hoofdstuk VII C (wegen) blijkt wijders het ontbreken van een wegkaart der verschillende gewesten een leemte. Misschien zou ook hierin bij een volgenden jaargang van het in vele opzichten verdienstelijke verslag kunnen worden voorzien.

C. S.

„Olvi” (ontspanningsleatuur voor Inlanders); *Intan*; *Dewi Kleting Koning* (één deel); *Srisoemi*. G. Kolff en & Co. 1918.

„Olvi”. Tot dusver is de behartiging der geestelijke opvoeding van de inheemsche bevolking, waarvan de groote massa (98,50/0?) analplabeet is, nog niet te

rekenen tot die onderwerpen, welke de „voortdurende en ernstige aandacht der Regeering" hebben. En voorwaar, er ligt elders nog een schier onafzienbaar arbeidsveld. De instelling der Commissie voor de Volkslectuur, de oprichting van volksboekertijen bij de Inlandsche en Hollandsch-Inlandsche scholen is een eerste en goed bedoelde poging om hier de richting te wijzen; in hoeverre daarvan succes is te wachten, zal eerst na verloop van jaren kunnen blijken. Het loopt bij die boekertijen nog niet storm als bij de bioscopen, hoewel $2\frac{1}{2}$ c. per boek en per week voor select geestelijk voedsel een bescheiden taxatie is ... Maar, 't zal beter worden!

Naast deze officieele organisatie hebben enkele particulieren een Commissie gevormd, die op hare wijze voor ontspanningslectuur voor Inlanders zal zorgen. De heeren *Visscher*, inspecteur van het I. O., *R. Sastrasoeganda*, onderwijzer aan de kweekschool te Djokja en *M. Abdullah*, onderwijzer aan de Osvia te Blitar, zijn voornemens de redactie te voeren over een bibliotheek, welke „aan de duizende Inlandsche jongelieden — van beider kunne — die de kinderlectuur op de school achter den rug hebben", in de avonduren het „veredelend" en „tot heden vrijwel ongekend genot" zal verschaffen van het lezen van *mooie* boeken met een nuttige strekking. Die Commissie richt zich niet alleen tot de abiturienten der volksscholen maar ook tot hen, die de H.L. H.C. en Europeesche scholen hebben afgeloopen, waarom de werkjes in verschillende talen (voorloopig Hollandsch, Maleisch en Javaansch) zullen verschijnen. Met „*Srisoemi*", „*Intan*" en „*Dewi Kleting Koening*" is de Olvi-bibliotheek geopend. De verhaaltjes zijn boeiend, eenvoudig en van Indischen huize; geknipt voor de inheemsche jongelingschap. Het Hollandsch riekt nog wat naar den door strenge leeraarshand gecorrigeerde opstellenstijl van de vierde klas der H.B.S.; daarin kon wat meer lenigheid, wat meer alledaagscheheid gebracht; het Maleisch is het ook voor den niet-Maleier, door zelfstudie spoedig-toegankelijke beschaafde omgangs-maleisch; hierdoor zal de Maleische uitgave een ruim afzetgebied kunnen vinden. Of het gebruik van het Javaansch letterschrift in de Javaansche vertaling een voordeel is betwijfelen wij.

In elk geval, de eerste proeve is een geslaagde: Olvi moge spoedig den weg vinden naar de Inlandsche binnenkamers, de volksboekertijen, de spoorweghaltes, de pasars en vooral naar de Inlandsche pers, wier voortdurende steun ter bekendmaking en aanbeveling zij niet kan missen. Den ondernemers onze beste wenschen.

De uitgaven zijn door de firma Kolff en Co typografisch goed verzorgd en door Willy van der Does aardig geïllustreerd.

P. J. G.

Algemeen verslag van het onderwijs in Nederlandsch-Indië 1916. Eerste Deel: Tekst, Tweede Deel: Staten en Tabellen. G. Kolff & Co. Batavia 1917.

Reeds meermalen is het onderwijsverslag geprezen om den meer leesbaren vorm, dien het de laatste jaren heeft gekregen, ook door de toevoeging van grafieken, kaarten en photographiën. Ook het thans verschenen verslag vertoont dezelfde deugden.

Aan het algemeen overzicht van den stand van het onderwijs op ultimo 1916 wordt ontleend dat bij het lager onderwijs werkzaam waren 9843 leerkrachten, die

779.952 leerlingen onder hun hoede hadden. Van deze leerkrachten waren 1749 Europeesche en 514 Inlandsche werkzaam op de scholen met Nederlandsch als voertaal; het aantal Europeesche leerlingen op deze scholen was 26.300, het aantal Inlandsche 31.520; 8845 leerlingen behoorden tot de vreemde Oosterlingen.

Op de scholen met een Inlandsche taal als voertaal waren 9843 Inlandsche leerkrachten werkzaam, die aan 713.287 leerlingen onderwijs gaven, w.o. 85.274 meisjes. Aan de inrichtingen van voortgezet onderwijs gaven 557 Europeesche en 141 Inlandsche leerkrachten onderricht aan 9138 leerlingen, waarvan 3533 Europeanen, 5235 Inlanders en 370 vreemde Oosterlingen.

C. S.

Wettelijke voorschriften omtrent Quarantaine en Bestrijding van Besmettelijke ziekten in Nederlandsch-Indië tot 1 Januari 1917, verzameld door M. D. Horst, Assistent voor Tropische Hygiëne en Bacteriologie. Leiden, Eduard IJdo, 1917.

De voorschriften zijn bijeengebracht in opdracht van het Bestuur der Leidsche Vereeniging ter bevordering van de studie der Tropische Geneeskunde. Het is de bedoeling dat zij zullen dienen als leidraad bij het onderwijs, o.a. op de Leidsche Hoogeschool gegeven aan de voor Indië bestemde artsen, en tevens als hulpmiddel voor de practici.

Begonnen werd met 1911, het jaar waarin de nieuwe quarantaine- en epidemie-ordonnanties tot stand kwamen; aan de verzameling werden echter volledigheidshalve nog toegevoegd de van 1910 dateerende voorschriften tot beveiliging van het gewest Oostkust van Sumatra tegen invoer van pest en cholera, inzonderheid door immigrerende koelies.

De verzameling loopt tot 1 Januari 1917; de later verschijnende staats- en bijbladen zullen jaarlijks op dezelfde wijze worden verzameld en uitgegeven. De voorschriften omtrent vaccine en eventueel de reglementen voor den Burgerlijken en Militairen geneeskundigen dienst zullen later afzonderlijk worden behandeld.

Deze publicaties zullen ongetwijfeld ook in Indië voor de praktijk van veel nut zijn.

C. S.

Catalogus van cliché's, foto's en lantaarnplaatjes van het Encyclopaedisch Bureau.

Deze catalogus deelt ons mede welke lantaarnplaatjes, foto's en cliché's van, of door tusschenkomst van het Encyclopaedisch Bureau kunnen worden betrokken. Zij geven interessante kijkjes uit geheel Indië. De indeeling van den catalogus is naar de gewesten; met eene onderverdeeling veelal in hoofdstukken als I het land, II het volk, III landbouw.

Inzonderheid voor onderwijsinstellingen zal deze verzameling van het Encyclopaedisch Bureau van veel nut zijn.

Jong Leven.

Tijdschrift voor opvoeding en onderwijs.
Uitgave N.I.O.G. (Eerste aflevering Maart '18).

In de, in groen uitgevoerde omslagteekening van een zich voedende en een zingende vogel, symboliseert dit half-maandelijksche blad den aard van zijn taak. De abonnementsprijs is f 4 per jaar.

Nederl.-Soendaneesch Soendaneesch-Nederl. zakwoordenboekje. G. Kolff & Co. Batavia, 1917.

Het boekje bevat een korte inleiding tot de Soendaneesche taal, twee woordenlijsten en eenige samenspraken aan het dagelijksch leven ontleend. De prijs is f 2.-

Orgaan van de Vereeniging „Indië Weerbaar”. 1ste jaargang (1918).

De eerste aflevering van dit orgaan is voornamelijk aan de totstandkoming der vereeniging „Indië Weerbaar” gewijd.

Het beri-beri vraagstuk in verband met de rijstvoorziening. Korte berichten van het Hoofdkantoor van den Burgerlijken geneeskundigen dienst. No 1.

Deze publicatie vestigt voornamelijk de aandacht op het belang van het gebruik van zilvervliesrijst ter voorkoming van de beri-beri. Aan de hand van vele voorbeelden wordt dit toegelicht.

V.

MEDEDEELING UIT DE VEREENIGING.

In eene algemeene vergadering, welke aan het einde van het vereenigingsjaar 1918 op een nader te bepalen dag zal worden gehouden, zal het vraagstuk der voedselvoorziening van Nederlandsch-Indië worden behandeld. Door de prae-adviseurs zullen o.m. de volgende vragen in beschouwing worden genomen:

1e. Blijkens de statistieken neemt de invoer van voedingsmiddelen (rijst) voor de Inlandsche bevolking in Nederlandsch-Indië gestadig toe.

Aan welke oorzaken moet die vermeederde invoer worden toegeschreven?

2e. Is het wenschelijk dat Nederlandsch-Indië, met het oog op de richting waarin zich de handelspolitiek van verschillende landen, waarmede wij in nauwe betrekking staan, in den laatsten tijd beweegt, er naar streeft in de eigen behoefte aan voedingsmiddelen te voorzien?

3e. Welke maatregelen zouden daartoe zijn te treffen en welke gevolgen zouden daarvan te wachten zijn?

Tot het samenstellen van een prae-advies hebben zich bereid verklaard de heeren C. Lulofs, Hoofdambtenaar ter beschikking van den Algemeenen Secretaris, J. E. van der Stok, Inspecteur van den Inlandschen landbouw en M. B. Smits, landbouwleeraar te Fort de Kock.

Evenals in het vorig jaar, zullen de prae-adviezen worden gedrukt en tijdig worden rondgezonden.

Ethiek en geld

door J. E. STOKVIS

(Vervolg van de April-aflevering).

IV

De ethische periode, voorzoover zij in Indië en Nederland door wetgevers en uitvoerders werd verwerkt, heeft zich, zooals wij beproefden bij te brengen, wat het geld betreft door twee groote daden gekenmerkt. In de eerste plaats werd hardnekkig geweigerd, de „eereschuld” zelfs in den redelijksten vorm — schrapping van den „rentepost” — in te lossen; in de tweede plaats werd in 1904 een schenking van 40 millioen aan noodlijdend Indië toebedacht, welke zonder eenig verzet bij de schenkers aan hare uitdrukkelijke bestemming werd onttrokken.

Er is nu een derde financieele gestie van de officieele koloniale ethiek te boeken. Het gaat om de wijze, waarop „buitengewone” en „gewone” uitgaven behooren te worden gedekt, of, wat hetzelfde is, om het materieel welzijn en de geestelijke kracht van de inheemsche bevolking, om goeden naam en bestaansrecht van het Nederlandsch beheer over Indië. Wie zich over de uiterlijke onaantrekkelijkheid van wat cijfers wil heen zetten en doordringen tot hun innerlijk leven, zal wellicht juistheid en klem van het gelegde verband mede gevoelen.

Eerst een simpele uiteenzetting van het vraagstuk. Een grondig comptabele ontleding van den opzet der Indische begrooting valt buiten de bestemming van dit opstel, dat uitsluitend is gericht op de signaleering van een kwaad en op het bijbrengen van de overtuiging, dat eene voorloopige verhelping al dadelijk geboden en mogelijk is.

Een wijziging van de Indische Comptabiliteitswet, waardoor de wettelijke inrichting van de begrooting zich naar de financieele werkelijkheid voege, zal niet veel langer meer achterwege mogen blijven. Zij behoeft echter geen voorwaarde te zijn tot

het reeds dadelijk aanbrengen van goede verbeteringen. De wettelijke begrootingsvorm is al sedert jaren weinig feitelijkers dan een masker, waarachter het levend gelaat van ons budget zich beweegt. De toelichtingen der cijfers maken de formeele begrootingsposten dikwijls geheel waardeloos en indien de begrootingswetgever met de werkelijkheid wil rekening houden, dan is de vorm van de begrooting hem hiertoe allerminst een beletsel. De samenstellers zorgen in de laatste jaren ook voor een veelheid aan gegevens — wij noemen slechts de commercieele bedrijfsrekeningen — waardoor voor het voeren van een juister financieel beheer de wijziging van den begrootingsopzet niet langer eerste voorwaarde mag heeten.

Wij leggen hierop nadruk. Indien aannemelijk kan worden gemaakt, dat de koloniale huishouding zonder schā voor het financieele gebeente van Indië al dadelijk uit ruimer beurs kan worden gevoerd, dan ware het toch een moeilijk te verantwoorden beleid om niettemin elke verbetering te verschuiven tot na het jarental, dat natuurlijk met voorbereiding en afwerking van een allerminst eenvoudige wetswijziging zou zijn gemoeid. Een nieuwe Comptabiliteitswet is noodig, maar niet het noodigste.

In de Indische gemeenschapshuishouding, zooals in die van elke andere gemeenschap, zijn de uitgaven in twee groote groepen te onderscheiden. Eenerzijds staan de directe contante zorgen voor het heden, voor alle-dag; aan de andere zijde groepeeren zich uitgaven, welke eerst in zekere toekomst nut of vrucht werpen dan wel reeds dadelijk voor het heden bruikbaar zijn, maar krachtens aard en duurzaamheid ook het nageslacht van directen dienst zijn en die nakomelingschap daarom groote kosten en moeiten besparen. De eerste groep wordt in de comptabele wereld „gewoon” geheeten, de andere „buitengewoon”.

De schakeeringen in ieder dezer groepen kunnen zoovele zijn, dat het trekken van een scherpe en blijvende grenslijn niet zelden wordt bemoeilijkt. Elk gardoe-huisje, elk muurtje, elk schooltje, elke inktkoker, waarvoor de uitgaven gemeenlijk en juist als „gewoon” worden beschouwd, behouden ook zeker gebruiksnuut voor een nageslacht, zouden krachtens deze eigenschap dus eigenlijk onder „buitengewoon” moeten worden gerangschikt. Zoo liggen er ook tusschen wit en zwart zóóvele schakeeringen, dat de geleerden u de onzekerheid van elk wit en elk zwart zouden kunnen voor-

houden. Op het terrein der praktische politiek — en dat terrein verlaten wij hier niet — zal de grensbepaling tusschen „gewoon” en „buitengewoon” echter gevonden moeten worden in de gesteldheid des lands, in het gezond verstand, in de goede trouw. Het algemeene, voor ieder voelbare karakter-onderscheid tusschen „gewoon” en „buitengewoon” zal dan van nature tegen excessen hoeden.

Blijven wij dus bij de twee groote groepen: de directe zorgen voor het heden en de duidelijk naar de toekomst gerichte materiele zorgen — de geestelijke resultaten van de geldbesteding zijn niet te schatten en blijven daarom juister ter zijde — dan is ten aanzien van de groep „buitengewoon” niet te ontkomen aan één onderverdeeling: 1e de gelden, welke door het hiermee gestichte werk zelf weer worden opgebracht met gemeenlijk een winst er bij, en 2e die, besteed aan werken, welke zonder directe geldwerping toch tot in goede toekomst nut zullen blijven doen. Wij kunnen die onderverdeeling terminologisch scheiden in „productieve werken” en „duurzaamheidswerken”.

Sommigen gaan weer wat verder in het onderscheiden en splitsen de productieve werken in direct- en indirect-productieve. Een irrigatiewerk b. v. dat de oogsten niet al dadelijk zou opvoeren, maar toch op den duur een dorre streek in vruchtbaarheid doen verkeerden, zou naar deze onderscheiding „indirect-productief” moeten heeten. Naar onze opvatting kunnen zij gereedelijk onder de duurzaamheidswerken worden ondergebracht.

En nu de praktische beteekenis van de indeeling in „gewoon” en „buitengewoon”. De gewone uitgaven zijn bestemd voor het dagelijksch levensonderhoud des lands; zij behooren dus te worden gedekt door hetgeen de huishouding zelve er voor kan afzonderen. Het Land bezit meerdere ondernemingen, welke veelal in opbrengst verre boven de kosten gaan en verder hebben de ingezetenen belasting op te brengen, in geld en arbeid, zonder welke de huishouding niet behoorlijk zou zijn te voeren.

Met de dekking der buitengewone uitgaven staat het echter anders. Reeds het feit, dat zij ook verre in de toekomst reiken en deels nog in het heden een opbrengst geven boven de kosten, maakt een betaling uit de gewone kas, of eene, uitsluitend ten laste van de tegenwoordig levenden, ongerijmd en onredelijk. De voor

deze uitgaven benoedigde gelden mogen dan ook worden bekostigd uit van buiten-af *geleende* gelden. Dergelijke werken behooren niet op de gewone huishoudelijke landsverzorging te drukken; zij hebben toekomstnut en behooren dan ook te worden gedekt uit geld, dat voor de verzorging van het heden overbodig mag heeten. En zulk geld vindt men gemeenlijk op de geldmarkt. Wie anders handelt; wie ter wille van de toekomst het heden drukt en van het noodigste afhoudt, handelt schadelijk en kortzichtig. Toen Mr. van Gijn minister van Financiën was, heeft hij bij wetsontwerp een juistere inrichting van de Staatsbegroting voorgesteld — het ontwerp is niet in behandeling gekomen — waarin ook hij het systeem van het premieeren van de toekomst ten koste van het heden scherp aantastte. Hij merkte op: ¹⁾ „dat zeer zeker kapitaalvorming van het grootste belang is voor den Staat, zoodat het zeer wenschelijk is, dat de overheid spaarzin en gevoel van verantwoordelijkheid voor de toekomst aankweekt, maar dat dit allermint de wenschelijkheid medebrengt, dat de Staat voor de onderdanen kapitaal vormt of ze dwingt tot kapitaalvorming, kapitaalvorming nog wel niet ten behoeve van den gedwongene persoonlijk en z i j n nageslacht, maar ten behoeve van het nageslacht in het algemeen, d. w. z. van alle toekomstige belastingbetalers”.

Een zoo onjuiste financieele staatkunde nu, werd en wordt gevoerd door hen, die met het bestuur over Indië zijn belast. Jaren en jaren worden tientallen, honderdtallen millioenen besteed voor „buitengewoon”, voor werken van groote productiviteit of duurzaamheid — wijlen dr. Bos verklaarde bij de begrootingsbehandeling in 1910, dat zij voldoen „aan het meest gestrengte criterium, dat men te dien aanzien kan stellen”, omdat zij „onmiddellijk meebrengen verhooging van inkomsten” — millioenen, welke aan de gewone kas werden en worden onttrokken, terwijl de directe landsverzorging op elk gebied onmatig veel te wenschen laat.

Hoe Nederland in dit opzicht nog steeds de koloniale kruidentier is, kan worden beseft uit de houding van Engeland ten opzichte van Britsch-Indië, het koloniale rijk, dat nog steeds voor eigen toetsing zich het best leent. ²⁾

¹⁾ Hand. Staten-Generaal. Bijlagen 1916-17, stuk No. 245 blz. 10.

²⁾ Indien niet anders vermeld, zijn de gegevens omtrent het Britsch-Indische financieele beheer ontleend aan de *Imperial Gazetteer of India* IV.

Ook in Britsch-Indië kent men op de begrooting natuurlijk de onderscheiding „gewoon” en „buitengewoon”. Onder de laatstgenoemde groep worden dan voornamelijk gebracht de spoorwegen en de groote irrigatiewerken, niet in de eerste plaats, omdat zij winst afwerpen, maar omdat zij naar aard productief zijn, omdat zij krachtens bestemming naar de toekomst reiken. Onder „gewoon” worden dan gemeenlijk gebracht de kleinere waterwerken, de wegen, de gebouwen en verder de directe bestuursbehoeften. Ook deze indeeling beantwoordt niet aan streng wetenschappelijke eischen, maar zij is geboren uit de gestelheid des lands en de financieele mogelijkheden. De splitsing is verder gemaakt niet, zooals op de Nederlandsch-Indische begrooting, om haar *ongebruikt* te laten, maar om haar in financieel beleid om te zetten. Reeds spoedig na den inzet (1858) van het directe regeeringsbestuur over de kolonie werd er in Britsch-Indië voor „buitengewoon” geleend, en dan werd directe productiviteit nog niet eens als eisch gesteld; alleen moest vaststaan, dat de rente uit de gewone inkomsten kon worden opgebracht. Tijden van geldcrisis en hongersnood noopten wel eens minder te leenen dan was voorgenomen, maar in normale tijden hield Britsch-Indië zich aan het gezonde systeem. Naast de schuld voor de „public works” staat dan nog de gewone staatsschuld, met alleen de credietwaardigheid van den staat als grondslag; en welk beter bewijs kan er worden verlangd voor de deugdelijkheid van het Britsch-Indische financieele beleid dan een vermindering, in een tijdvak van ongeveer 30 jaren (1876-1904), van deze staatsschuld met rond 268 miljoen gulden, en wel van 992 op 724 miljoen. Dat is alleen mogelijk geweest doordat de productieve werken een zoo gunstigen invloed op de gewone inkomsten hebben gehad, dat de enkel fiduciaire schuld snel kon worden gedelgd. Daarnaast is de productieve schuld voor de „public works” van 243½ miljoen gulden tot 1848 miljoen gestegen. Bij de verdediging van de begrooting voor 1903/04 deelde de toenmalige leider van het financieele departement mede, dat de gansche schuld slechts 264 miljoen hooger was dan de kapitaalswaarde van de productieve bezittingen (spoorwegen, kanalen, enz.) en hij verklaarde verblijd, dat „weinig staten zich op een zoo gunstigen financieelen toestand kunnen beroemen”. De totale Britsch-Indische schuld bedroeg toen rond 2500 miljoen gulden; bijna 90 % van heel de schuld was door aanwezige waarde gedekt. Maar nu komen onze goede Nederlandsche cijferaars. Wat bluft men

daar in Britsch-Indië over tweehonderd en zooveel millioenen meer schuld dan bezit? Weet ge wel, dat ons Indië tientallen, twintigtallen millioenen meer bezit heeft dan schuld; kan het mooier? Het kan mooier. Wie zichzelf het noodigste onthoudt teneinde opgepote inkomsten weer opnieuw te potten, kan zeggen rijker te zijn dan wie gezond het leven geniet en in veerkrachtigen arbeid veel en schoons durft ondernemen. Deze is dan een arbeider, gene een grisser. Voor den Staat is er echter geen keuze. Een Staat mag en moet schulden hebben, omdat het heden niet mag worden geofferd aan de toekomst, omdat niet een te groot deel van het collectieve arbeidsproduct aan de toekomst ten geschenke mag worden gelaten, omdat dus niet te veel van de inkomsten aan „buitengewoon” mag worden besteed. Een Staat, welke niet leent tot aan de grens van zijn productieve kracht, is er een zonder zelfvertrouwen, blijft ver beneden zijn taak. De koloniale methoden van Engeland zouden wij niet in alle lijnen willen zien gevolgd, maar in financieel opzicht staat het Britsche koloniale beheer naar onze overtuiging principieel en werkelijk hoog. Het onze niet.

Wij kunnen ons hier beroepen op een figuur in onze koloniale politiek, die de ongezondheid van het Indische financieele beleid reeds vroeg en scherp heeft gevoeld: de onlangs overleden mr. N. P. van den Bergh, wiens opvattingen weer volle actualiteit en stellig vruchtbaren invloed zullen krijgen. Wij vonden van zijn hand onder meer een geschrift, waarin hij zijn denkbeelden in direct verband juist met de Britsch-Indische financieele politiek brengt; het is van 1882, dus meer dan 35 jaren oud, en heet: *De begrooting van Britsch-Indië voor het dienstjaar 1882/83*. Het is de samenvatting van een artikelenreeks, door hem in het *Alg. Dagblad van Ned.-Indië* geschreven. Mr. van den Bergh heeft het daar (op blz. 41) over onze Indische begrooting voor 1882, welke sloot met een nadeelig slot van niet minder dan 20 millioen. Ook toen de lange gezichten, welke zich op het hooren van zulke cijfers bezorgd plooiën. Maar het waren ook toen als nu: *schijntekorten*. De heer van den Bergh verdedigde opnieuw zijn beginsel van leenen voor „buitengewoon” en schreef naar aanleiding van het dreigende tekort onder meer dit: „Men late zich echter door dat cijfer van f 20 millioen niet al te zeer uit het veld slaan, want onder de uitgaven, die dit tekort c. q. zullen te voorschijn roepen, is begrepen een gezamenlijk bedrag

van ongeveer f 12 miljoen wegens geraamde uitgaven ter zake van de Bataviasche havenwerken, den aanleg van staatsspoorwegen en de werken ter verbetering van Straat Madoera, waarmede, volgens het door mij voorgestane beginsel, bij de gewone begrooting van inkomsten en uitgaven geene rekening behoort te worden gehouden".

Het kan, *mutatis mutandus*, nog voor heden geschreven heeten.

Op de Britsch-Indische begrooting waren, na de noodige voorzieningen, nog goede overschotten te verwerken, en mr. van den Bergh zei er van (blz. 11): „Waarvoor zouden de geraamde overschotten dus tenslotte beter aanwending kunnen vinden dan voor den aanleg van nog zoovele dringend noodige spoorwegen en irrigatiewerken? Maar ook dit lag en ligt niet in het programma van de Britsch-Indische staatslieden, want voor hen geldt nog altijd het beginsel: „that on no account whatever should any money be spent upon public works for India, which is taken from the current revenue; it being contrary to every principle of reason and justice, to make the present generation pay the principal for works of which they have only a life use."

Van den Bergh citeert hier een van 1854 dateerend geschrift van den Engelschen ingenieur sir Arthur Cotton, een, die zich geheel aan Indië heeft gewijd, en wij zouden ons geen meer heldere en afdoende formuleering van het vraagstuk kunnen denken. Diens verdere teekening van het probleem is zoo geestrijk en overtuigend, het is, schoon vijf en zestig jaren oud, nog zóo beschamend en leerrijk voor onze koloniale bestuurders, dat wij, in vertaling, nog even verder citeeren. Sir Cotton zei er ook dit van:

Vóór dit beginsel is erkend en in de praktijk aanvaard, zie ik geen hoop voor Indië. De gewone inkomsten kunnen nimmer productieve werken voortbrengen: het zijn alleen de productieve werken, welke een vermeerdering van inkomsten kunnen veroorzaken. Maar is het eigenlijk niet verwonderlijk, dat zulke dingen nog geschreven moeten worden? Is er ook maar één man in Engeland, die niet weet, dat indien hij had willen wachten totdat daar de gewone inkomsten het geld voor productieve werken zouden hebben opgebracht, hij tot den dag van heden had kunnen wachten? Welk deel van de honderden millioenen, uitgegeven voor wegen, kanalen en spoorwegen; voor verlichting, bestrating en rioleering; voor dokken en havens; voor vuurtorens en honderd andere zaken; welk percentage werd betaald door de generatie, welke die werken tot stand bracht? Vormt niet 99 % van het aan deze werken bestede kapitaal nog een schuld tot op dezen dag? En is dat een druk op het land? Het is een last, welke 50 pond

toevoegt aan hetgeen het land reeds heeft te dragen — maar daarbij 5000 pond aan hoogere levenskracht. Het is als de last, welken een reiziger heeft mee te voeren, nadat hij zich ten gewichte van twee pond in een herberg te goed heeft gedaan; ik geloof, dat hij daarna zonder moeite elken last zou meedragen, welke hem werd opgelegd.

Is hier het vraagstuk niet klaar en suggestief gesteld?

De tegenstelling tusschen de Britsch-koloniale politiek op het stuk van financiën en die van het koloniseerende Nederland vat mr. van den Bergh in zijn meergenoemd vlugschrift tenslotte op deze nog steeds klemmende wijze samen:

Engeland beijvert zich om de gewone inkomsten van Indië alleen te doen strekken tot dekking der gewone uitgaven, en wendt wat er op den gewonen dienst overschiet, aan ter verlichting van de op het volk drukkende belastingen, terwijl het voor alle groote werken van openbaar nut, waardoor meer bepaald de toekomst zal worden gebaat, leeningen sluit op den voet, waarop dit, overeenkomstig de eischen van een deugdelijk financieel beleid, schier overal elders gebeurt; — Nederland daarentegen heeft de leer omhelsd, dat door het invoeren van nieuwe en het meer productief maken van bestaande belastingen de inkomsten van Indië genoegzaam moesten worden opgevoerd om daaruit ook de uitgaven voor belangrijke havenwerken en den aanleg van staatsspoorwegen te kunnen bestrijden.

Zoo is inderdaad het karakter, dat onze koloniale financiering nog tot heden bezielt. De indruk schijnt gunstiger, indien men uit de ontwerp-begrooting voor 1918 becijfert, dat niet minder dan 45.1% van alle inkomsten uit staatsondernemingen in allerlei vorm zullen worden getrokken; maar nagenoeg al wat Indië van staatswege exploiteert is uit andere overwegingen dan om der wille van staatsexploitatatie ondernomen. ¹⁾ Van een stelselmatig voeren van staatsondernemingen is geen sprake en hoe verre men zich hiervan nog verwijderd houdt, is te ervaren uit het rapport der Indische defensiecommissie van 1913, welke voor de dekking van de kosten harer voorstellen zich tot fiscale uitersten laat voeren en als de rekening nog niet klopt, een wenk geeft tot het nalaten van sociale maatregelen, waarvan overigens de noodzakelijkheid door haar zelve wordt erkend. Aan een uitbreiding van de toch zeer loonende staatsexploitatatie werd echter niet gedacht. En ook de regeering zelve geeft van onwil ten opzichte van overheidsonder-

¹⁾ Zie ook P. J. C. van der Stok „*Gouvernementsexploitatatie in Ned.-Indië*” (Inleiding).

nemingen blijk door bij de financiering van de komende vloot zich in het bijzonder op speciale belastingheffing te werpen. De houding, verder, van minister Pleyte bij de Djambi-ontwerpen en dat tot verlenging van de Billiton-concessie laat al evenmin twijfel. En tot nu staat de Indische regeering te dien aanzien gehoorzaam en welwillend achter hem.

V

Het financieel systeem voor Nederlandsch-Indië moge thans onder cijfers worden gebracht, voorzover dat tot de staving onzer kritiek onvermijdelijk mag heeten. Wij gaan niet verder terug dan tot 1867, het begin van de thans nog levende periode.

Het kenmerk der Indische begrotingen was en is, dat zij aan publiek en parlement worden voorgelegd onder de suggestie van benauwende nadeelige sloten. Optelling over de jaren 1867—1918¹⁾ geeft een tekort van niet minder dan, afgerond, 381.8 miljoen gulden. Zeer enkelen in het parlement beseften wel, dat er een zonnetje achter deze wolken school, maar over het algemeen werden de begrotingen met verschrikte gezichten ontvangen. Er werd gemaand tot groote voorzichtigheid, tot bezuiniging, tot inperking van traktementen en zelfs al werd de financieele toestand „niet zorgvol” geheeten, dan nog werd gewaarschuwd tegen ministerieel optimisme.

Bij alle ministers vonden die vermaningen dan nauwkeurig gehoor; zij zorgden er voor, niet te struikelen op het officieele pad der ethiek, maar allen, die in Indië hebben te besturen en dat naar behoren wenschen te doen, weten, hoe vaak zelfs nu nog, meest primitieve en redelijke voorstellen als regel van Buitenzorg of departement terugkomen: naar het loodje, geen geld.

Er is al die jaren gewerkt onder den druk van een miljoenen-tekort. In werkelijkheid bestond dat tekort niet en uit de analyse van de begrotingscijfers, bijzonder sedert het Indisch Ontwerp verscheen (1911), werd dat telken jare duidelijker; maar men nam deze analyse, deze juiste openlegging van den toestand, voor kennisgeving aan en volgde de regeering, welke elke begrooting bouwde op den grondslag van een denkbeeldig tekort.

¹⁾ In deze en volgende becijferingen zijn de jaren 1916, 1917 en 1918 resp. te beschouwen als voorloopig, volgens verwachting en volgens raming.

Het zooeven vermelde tekort over 1867—1918 van 381.8 miljoen bijvoorbeeld, beteekent in werkelijkheid een overschot van niet minder dan 404.4 miljoen. De verklaring van dit wonder is eenvoudig. Over genoemd tijdvak stond de Indische begrooting gedrukt onder een last van 651.7 miljoen gulden aan „buitengewoon”, d. w. z. aan uitgaven voor grootendeels productieve- of duurzaamheidswerken, welke het opnemen, dadelijk, van leeningsgeld volkomen zouden hebben gerechtvaardigd.¹⁾ Verder werd er in die periode door Nederland nog een laatste uitkeering aan „batige sloten” gedaan ten bedrage van 134½ miljoen, zoodat de gewone kas feitelijk voor den onredelijken en overmatigen eisch zou zijn gesteld om over dat tijdvak niet minder dan 786.2 miljoen voor andere dan de eigen doeleinden af te staan. Die eisch ging echter haar krachten tot een bedrag van 381.8 miljoen — het tekort — te boven; maar het overblijvende van die 786.2 miljoen — dus de 404.4 miljoen — heeft zij inderdaad van het voor de directe volksverzorging opgebrachte geld naar andere bestemming zien vlieden. In werkelijkheid had die laatste halve eeuw dus geen tekort, maar een zeer ruim overschot van 404.4 miljoen kunnen laten. Toch, de verzorging der koloniale huishouding geschiedde, alsof er ten bedrage van 381.8 was ingeteerd! En dat is — wij komen er nog op terug — het kwaad in de voor Indië gevoerde financieele politiek.

Het is de moeite waard eens na te gaan, hoe groot ongeveer het bedrag is, dat op deze wijze aan de gewone kas ter wille van „buitengewoon” werd onttrokken, met hoeveel dus de Indische huishouding, de Indische volkskracht, de „ethische politiek”,

¹⁾ Onder die 651.7 miljoen is een bedrag van 11 miljoen voor vlootuitbreiding begrepen. Het voornemen is, deze en de nog komende vlootuitgaven te dekken uit speciale heffingen en heel de vloot rekening in een afzonderlijk fonds onder te brengen. Van die speciale heffingen zijn tot nu alleen bekend geworden een verhooging van de Inkomstenbelasting op fysieke personen en eene op de overwinst. De heffing werkt terug tot 30 Juni '17 en de opbrengst wordt voor '17 en '18 op 4½ miljoen geraamd, welke geheel ten voordeele van den dienst 1918 komen. Het Vlootfonds verheugt zich tot nu in een tekort van 11 miljoen, opgenomen in het algemeene tekort, dat deels uit overschotten op den gewonen dienst van vroeger jaren, deels uit de nog te verwachten 10 miljoen oorlogswinstbelasting (de 15 andere miljoenen zijn reeds voor de tekorten der oorlogsjaren gereserveerd) en deels uit leening moet worden gedekt.

werd tekort gedaan. Dat bedrag loopt dan niet tot het geheele overschot van 404.4 miljoen. Wij zagen al, dat er in die som nog $134\frac{1}{2}$ miljoen „batig slot” begrepen is. Dit kapitaal zij bijgezet in het mausoleum van den ouden tijd. Er blijft dan nog $404.4 - 134.5 = 269.9$ miljoen. In laatstgenoemd bedrag is echter verwerkt een som van f 16.375.000, welke na 1867 nog aan Nederland werd uitgekeerd, maar uit vroegere dienstjaren stamt. Ook dit „batig slot” zij begraven. De rekening is dan deze: $269.9 - 16.375 = 253.525.000$ gulden. Hiermee zou dus het bedrag zijn geproduceerd, waarmee gedurende 1867 — 1918 de gewone huishouding werd benadeeld.

Op een „andere manier” — zooals wij op school zeiden — komt men tot gelijk resultaat. Over 1867 — 1918 werd er aan „buitengewoon” ruim 651.7 miljoen besteed; voor dekking hiervan is uit geleend geld nog 388.2 miljoen beschikbaar — 59.2 miljoen hiervan moet echter nog worden opgenomen — en nog 10 miljoen Nederlandsche uitkeering voor de Indische oorlogswinstbelasting. Langs dezen weg komen wij dus tot $651.7 - 398.2$ miljoen = 253.5 miljoen. Van het totaal aan „buitengewoon” besteed bedrag zou er dus 253.5 miljoen uit de gewone kas zijn betrokken. ¹⁾

Had Indië, of Nederland voor Indië's rekening, voor die goeddeels aan productieve werken bestede miljoenen geleend, dan ware er over die een en vijftig jaren een bedrag van ongeveer 5 miljoen jaarlijks voor de koloniale huishouding méér beschikbaar gebleven; dan hadden wij een betere koloniale politiek kunnen voeren dan de, naar onze overtuiging, uiterst middelmatige, waarvan thans, ook in staatkundig opzicht, de nare gevolgen worden doorgemaakt.

Er zijn natuurlijk lieden, die de onjuistheid, de ongepastheid van dit geldelijk beleid willen inzien, maar niet ook de toelaatbaarheid om het vol te herstellen. De schuldenlast van Indië mag — met inbegrip van de 59.2 miljoen, welke voor het dienstjaar 1918 vermoedelijk nog moeten worden opgenomen — thans worden becijferd op rond 262 miljoen gulden. Zou nu nog aan de gewone kas moeten worden vergoed wat haar in de jaren 1867 — 1918 zal zijn onttrokken, dan zou de Indische schuld met niet minder dan

¹⁾ Dat is slechts een „bruto” becijfering. Verderop wordt aandacht gegeven aan hetgeen er, naar commercieel beleid, op dat bedrag in mindering zou mogen worden gebracht.

253.5 miljoen moeten worden vermeerderd. Inderdaad zou dat het geval behooren te zijn, want die 253.5 miljoen vormen in zekeren zin een nieuwe eereschuld en eene, welke te gemakkelijker ware in te lossen, omdat de bron, waaruit zij zou moeten worden voldaan, in volle rijkheid in Indië zelf aanwezig is in den vorm van de productieve en, over het geheel, winst werpende ondernemingen, welke, men mag zeggen voor 39.9 % uit dat kasgeld zijn gesticht. In elk geval zou een Indische schuld, zooals zij door teruggaaf van de 253.5 miljoen kasgeld zou stijgen — dus tot 515.5 miljoen — volkomen zijn gedekt door de kapitaalswaarde van nog maar een deel onzer productieve bedrijven. Bijvoorbeeld.

Onze staatsspoorwegen kennen een voor 1918 geraamd bedrijfs-overschot van rond 23 miljoen gulden. De kapitaalswaarde van het bedrijf zou veilig tegen een rentevoet van 5 % berekend mogen worden. Wij stellen den geldprijs echter op 10 %, want in dat overschot van 23 miljoen schuilen wellicht nog bedragen, welke, commercieeler beschouwd, in de exploitatiekosten een plaatsje zouden mogen vinden. Berekend dus tegen een rentevoet van 10 %, zou de kapitaalswaarde van onze staatsspoorwegen mogen worden geschat op ruim 230 miljoen.

Dan het tinbedrijf. Voor het loopend jaar wordt een commercieele winst van 16.9 miljoen geschat. Omdat het hier een mijnbedrijf geldt met de kwade kans van intering, zij verondersteld, dat hiervoor slechts tegen 10 % geld zou zijn te verkrijgen. Ons tinbedrijf zou dan op een kapitaalswaarde van 169 miljoen mogen worden geschat. Met onze beide steenkolenmijnen (Ombilin en Poeloe Laoet) zullen wij niet anders doen. Zij worden op een winst van rond 1.3 miljoen geraamd; gekapitaliseerd tegen een rentevoet van 10 %, vertegenwoordigen zij dus een waarde van 13 miljoen. En nu voegen wij er nog ons zoutbedrijf bij. De zoutwinst wordt voor 1918 commercieel op 10.4 miljoen geraamd, maar in den ethischen drang naar goedkooper zout — opium en pandhuisbedrijven laten wij uit louter ethiek zelfs geheel onbecijferd — brengen wij die winst tot de helft, dus tot 5.2 miljoen terug. De kapitaalswaarde, berekend tegen een rentevoet van 5 %, mag dan op 104 miljoen gulden worden gesteld. Wij laten het goud, de rubber, de kina, de koffie, de vervoersdiensten nu maar rusten, en tellen op: $230 + 169 + 13 + 104 = 516$ miljoen. De bestaande Indische schuld (262) blijft dus nog 254 miljoen beneden de matig geschatte kapitaalswaarde van slechts enkele

der staatsondernemingen, en zelfs, indien men aan de gewone kas de 253.5 onthouden millioenen zou willen terugstorten, zou de totaal-schuld nog een zeker bedrag beneden die kapitaalswaarde kunnen blijven. Indië zou dan nog voor geen cent eigenlijke, dat is niet-commercieel gedekte, staatsschuld boeken. Het bewijs van een armelijk beheer.

De berekening is nog solieder op te zetten. Een optelling van de boekwaarde der voornaamste overheidsondernemingen geeft een bedrag, dat verre hooger is dan dat der totale Indische schuld. Nationaal voorzichtiger kan wel niet worden tewerk gegaan, want onder die boekwaarde is te verstaan hetgeen die ondernemingen, ongerekend elke commercieele winstwerping, dadelijk zouden kunnen opbrengen alleen aan aanwezig bezit. De gouvernements-cultuurondernemingen laten wij terzijde, omdat aller gegevens ons thans niet ten dienste staan; het gaat hier dus om de balanswaarde van pandhuis-bedrijf, opiumfabriek, zoutbedrijf, steenkool en tin, Staatsspoor, post, telegraaf en telefoon, landsdrukkerij, automobiendiensten en vervoerdienst te water. Volgens de commercieele bedrijfsschattingen — in begrooting of dienstverslag opgenomen — is de totale boekwaarde van deze bedrijven c.a. 355.5 millioen gulden; de totale Indische schuld bedraagt er 262.

Britsch-Indië, waar de bruikbaarheid van de financieele politiek bewezen werd door de mogelijkheid om in den tijd van dertig jaren de consumptieve staatsschuld met 27 % te verminderen en het productief kapitaal met 657 % uit te breiden, had in het dienstjaar 1914/15 een totale schuld van 3848.7 millioen gulden in de boeken staan, of *f* 15.75 per hoofd. De Straits, een bloeiende kolonie, had in 1915 een schuld van 87.2 millioen, of *f* 112 per hoofd. Ceylon had in 1914 een schuld van 84.9 millioen, of $\pm$ *f* 20 per hoofd; Fransch Indo-China in 1913 173 millioen, of *f* 10.15 per hoofd. Voor Madagascar bedroegen in 1912 die cijfers 49 millioen en *f* 15, en ons overrijke Indië leende op een verre overwaardig productief kapitaal slechts 263 millioen of *f* 5.80 per hoofd. Het komt inderdaad onderaan. Het is arm vanwege den geringen schuldenlast.

Bij zijn Indisch Ontwerp voor 1916 voegde de Gouverneur-Generaal Idenburg een nota over den financieelen toestand in de jaren 1909 — 1913. De landvoogd beriep er zich toen op, dat

„de schuldenlast slechts een geringe vermeerdering onderging tengevolge waarvan de credietwaardigheid van Nederlandsch-Indië in niet geringe mate werd verhoogd". Wij vinden dat een vreemde trots. Indien, zooals ook uit die nota is te becijferen, in den tijd van vijf jaren een bedrag van 76.6 millioen aan de gewone middelen voor „buitengewoon" is onttrokken, indien er daarbij nog 57.7 millioen uit de gewone kas is besteed aan allerlei niet onder „buitengewoon" gebrachte duurzaamheidswerken als wegen, bruggen, gebouwen, enz., dan is het meer schande dan eer, als desondanks „de schuldenlast een geringe vermeerdering onderging", want het beteekent, dat de eigenlijke volksverzorging, welke naar ieders weten in grooten achterstand verkeert, gebrekkig is geschied. Wat heeft Indië aan een „credietwaardigheid", waarvan geen gebruik wordt gemaakt? En wie verdient een rijken bodem, die enkel zit en wacht?

VI.

Deze derde geleding in het financieel bedrijven van de „ethische politiek" — het onttrekken van 253.5 millioen voor „buitengewoon" aan de koloniale huishoudkas — is te onsympathieker, omdat het zoo tegen beter weten is geschied. Wij hebben er de „Handelingen" van de Staten-Generaal van de laatste vijftien jaren eens op nagelezen en vonden daar herhaaldelijk getuigenis van het inzicht, dat deze financieele gestie eigenlijk niet door den beugel kon. Die betoogen zijn vaak zoo sterk en onweersprekelijk, dat het verbaast, hoe het parlement bleef berusten, zwakke tegenwerpingen van opvolgende ministers aanvaardde en, voorzoover wieging van het geweten nog werd behoeft, de oude rust vond in de gelegenheds-scherpzinnigheid van knappe lieden, van wie juist een forsche en ononderbroken actie tegen het schriele bestier over Indië — óók waar het de outilleering van het Europeesche bedrijfsleven betreft — had mogen worden verwacht.

Een der eersten — van af 1903 — die inzag, dat de gelden voor productieve- en duurzaamheidswerken, voor „buitengewoon" dus, uit leening behoorden te worden gevonden, was de minister Idenburg, die overigens — het moet helaas gezegd -- weinig gedaan heeft voor de praktijk van het eigen beginsel. Hij verklaarde bij de verdediging van zijn begrooting voor 1904, en dan met een

beroep op eenzelfde verklaring een jaar tevoren, dat het „de bedoeling (is) voor productieve werken ten laste en ten name van Indië te leenen overeenkomstig art. 14 der Ind. Comptabiliteitswet”. Van die bedoeling is weinig anders gebleken, dan dat gedurende 1909-1916 — om ons tot de periode van 's heeren Idenburg's landvoogdij te bepalen — 97, of 41.6 % van de 233 millioen, voor „buitengewoon” uitgelegd, aan de gewone kas werden onttrokken.

Het Tweede Kamerlid, wijlen graaf E. van Limburg Stirum, wees reeds bij de behandeling van de begroting voor 1906 op de zwakke plek in het financieel beleid. Er heette toen een tekort van 8 millioen te dreigen, veroorzaakt door productieve uitgaven. Als bij het opmaken der rekening nu eens blijkt, zei hij, dat b. v. het tin 3 millioen meer opbracht, dan zal er maar 5 millioen behoeven te worden geleend, maar intusschen werden die 3 millioen reeds aan de gewone inkomsten onttrokken. „Men had”, betoogde hij, „de bezuinigingen daareven genoemd, niet behoeven aan te brengen, indien men volkomen afgescheiden had gehouden de gelden, bestemd voor de buitengewone productieve en die voor de gewone uitgaven. Het kan nu meevallen en dan wordt een inkomst, waarmede men gewone uitgaven had kunnen bestrijden, gebruikt om buitengewone uitgaven te dekken.”

De invloed van dit betoog op den toenmaligen minister, mr. Fock, was al even gering als een gelijksoortig pleidooi van den heer Bogaardt, die zich jarenlang onderscheiden heeft door het stellen, min of meer juist, van het goede beginsel, en overigens door berusting in het feit, dat er van de verwezenlijking niets kwam. Tot het (tweede) optreden van den minister Idenburg kwam hij nagenoeg telken jare met een speechje om te leenen voor „buitengewoon”. Toen de heer Idenburg achter de groene tafel was verschenen, verklaarde hij echter, den strijd te kunnen opgeven, omdat die door het optreden van een voorstander als minister feitelijk reeds gewonnen mocht heeten. Het was aangenaam voor den heer Idenburg, en bracht de goede zaak niet verder. Ook de minister de Waal Malefijt kon op de berusting van den heer Bogaardt rekenen. Het neemt alles echter niet weg, dat deze heer vaak goede dingen heeft gezegd.

In het Voorloopig Verslag op de begroting voor 1908 werd weer een goede stem gehoord. Er waren „enkele leden”, „die

meenden, dat het gewenscht is, de buitengewone uitgaven niet uit de jaarlijksche inkomsten te bestrijden, maar tot dekking daarvan een leening aan te gaan. Dit zou h. i. al dadelijk behooren te geschieden ten aanzien van de buitengewone uitgaven, in de begroting voor 1908 opgenomen. Bij de beraadslagingen liet de heer Bogaardt zich weer hooren, nu met een nieuw beroep op den heer Idenburg, die als gouverneur van Suriname het leenen op korten termijn had verdedigd. Overigens herhaalde hij zijn stelling van het jaar tevoren, maar met aanmaning tot reserve bij de toepassing, welke hij b. v. voor 1908 met zijn mooie inkomsten — er werd 5½ miljoen aan onttrokken! — al dadelijk overbodig vond. Maar nog „improductiever” werd de heer Bogaardt, toen hij bij de begroting voor 1910 tegenover dien anderen geestverwant, den minister de Waal Malefijt, kwam te staan. Hij constateerde toen, dat de verbeterde financieele toestand in hoofdzaak het gevolg was van eene „betere boeking van de uitgaven en inkomsten in gewone en buitengewone, welke eerste bestreden worden uit de gewone middelen, de andere uit leeningen”. Hiermede werd, vond hij, gebroken met het in vorige jaren gehuldigde stelsel om als regel alle uitgaven te bestrijden uit de gewone inkomsten, wat tengevolge heeft gehad het ontstaan eenerzijds van aanzienlijke tekorten, anderzijds het nalaten van die maatregelen, welke noodzakelijk werden geacht tot verhooging van de draagkracht der bevolking. De heer Bogaardt had niet juister de fout kunnen stellen en ook niet minder kunnen verrichten om haar te zien weggenomen.

Hij deed het voorkomen, alsof toen, onder minister de Waal Malefijt, alles ten goede was gekeerd, terwijl er naar waarheid niets in die richting was geschied. Het dienstjaar 1910 zag immers 7.8 van de 17.7 miljoen voor „buitengewoon” uit de huishoudkas verdwijnen, d. i. 44 %. Onder genoemden minister is er dan ook niets in het ondeugdelijke beleid verbeterd. Bijna onder geen ander bewind dan juist onder het zijne werden de gewone inkomsten zoodanig ter bekostiging van productieve werken aangetast. De jaren 1911, 1912 en 1913, welke nagenoeg geheel door den heer de Waal Malefijt werden gefinancierd, zagen hun gezegende overschotten op den gewonen dienst van onderscheidenlijk 15.2, 21.2 en 24.7 miljoen geheel in „buitengewoon” opgaan, d. i. 92 %, 100 % en 63 % van hetgeen er aan productieve werken werd besteed. In 1912 deed zich alleen het merkwaardige geval voor, dat er

voor een deel van het overschot op den gewonen dienst ($1\frac{1}{2}$ miljoen) geen gelegenheid was om aan de dagelijksche verzorging van Indië te worden onthouden. Het moet dus den heer Malefijt wel ontstellend geklonken hebben, toen hij zijn vriend Bogaardt met den triomfbazuin aan de lippen zag.

De geachte afgevaardigde Bogaardt kwam sedert niet meer op streek. Het volgend jaar, bij de begrooting voor 1911, had hij het over de schijntekorten. „Deze tekorten, aldus het betoog, zijn ontstaan uitsluitend door de buitengewone uitgaven en de uitgaven voor de maatregelen voor de economische ontwikkeling (de „veertig miljoen”). Het zijn derhalve tekorten, waarvoor geleend mag worden.” De hervormende kracht van deze conclusie ontgaat ons. Wij weten niet anders, of voor die tekorten werd en wordt reeds geleend. Het oorzakelijk kwaad is echter, dat er alléén voor die tekorten wordt geleend en niet ook voor die andere productief belegde miljoenen, waarmee — waren zij aan de huishouding besteed — Indië een goed bestuurde kolonie had kunnen zijn.

Een derde parlementaire figuur, die van de koloniale schade der gevolgde financieele politiek zich overtuigd toonde, was de heer de Kanter, het lid der Tweede Kamer, tevens Dordrechts financieele wethouder. Toen de Indische begrooting voor 1912 onder den hamer was, bracht hij het vraagstuk zuiver naar voren. In het tijdvak 1902 — 1913, betoogde hij, hebben wij voor Indië gewerkt onder den druk van een tekort van 95 miljoen, terwijl het land feitelijk een overschot van $39\frac{1}{2}$ miljoen bleek te hebben opgebracht. Waartoe dan het weeklagen al die jaren over „inzinking” en geldgebrek? Het was volgens hem dringend noodig, dat er eens en voor goed een praktisch doorgevoerde scheiding tusschen „gewoon” en „buitengewoon” werd gemaakt:

„Als men de opvatting huldigt om zoo min mogelijk onder de buitengewone uitgaven te rangschikken — en de heer d. K. bedoelt dan de voor leening vatbare uitgaven — drukt men de gewone uitgaven ten voordeele van de buitengewone en dat werkt terug op de geheele gestie, op de geheele leiding van het Indisch bestuur, op de opvatting dus over de vraag, welke uitgaven ten behoeve van Indië geoorloofd zijn”. En verder: „Wanneer men doorgaat altijd maar te drukken op de gewone uitgaven, terwijl er posten onder zijn, die zeer goed onder buitengewoon kunnen

worden gebracht, dan houdt men tegen uitgaven, die onder de gewone moeten worden gebracht, maar noodzakelijk zijn voor de ontwikkeling."

Bij de begrootingsdebatten voor 1913 kwam de heer de Kanter weer terug. Door de tactiek om naar mate de middelen ruimer vloeien, meer aan „buitengewoon" uit de gewone inkomsten te besteden, brengt men de grens, welke aan de gewone uitgaven behoort te worden gesteld, terug. „Het ergste is wel, aldus ging hij verder, dat deze financieele politiek er toe leidt, de gewone uitgaven te drukken, een politiek, die zich vooral nu wreekt, nu het economisch leven in Indië zich zoo belangrijk ontwikkelt, een toestand, waarbij wij, zooals de minister zal erkennen, nog staan aan het begin, want buiten Java moet op dit gebied nog alles worden gedaan".

Het betoog was afdoend en werd dan ook niet wezenlijk weerlegd. Maar betoogen alleen brengen geen oogst. Waar zoo hardnekkig aan een onverdedigbaar beleid wordt vastgehouden, kan alleen de daad en de strijd, en dan nog slechts op den duur, baten. Vooral omdat de opvolgende ministers steun vonden bij zeer invloedrijke parlementariërs.

In het voorloopig verslag op de begroting voor 1914 werd er weer verdienstelijk geprotesteerd. Er werd namelijk opgekomen „tegen het bestrijden van buitengewone uitgaven uit de gewone middelen, omdat daardoor het voor gewone uitgaven beschikbare bedrag zoo wordt ingekrompen, dat allerhande noodzakelijke uitgaven van socialen en hygienischen aard achterwege blijven". Bij het openbaar debat bleek, dat bijzonder de heeren Vliegen en Bos die meening hadden verkondigd. Eerstgenoemde rekende voor, dat er voor het aan de orde zijnde begrootingsjaar 13.2 voor havens en $18\frac{1}{2}$ millioen voor spoorwegen tenslotte uit de gewone middelen zouden worden bekostigd. Op die manier, zei hij, komt er echter „niet voldoende ten goede aan hetgeen de inboorling noodig heeft." Ook dr. Bos — op wiens standpunt wij straks nog even terugkomen — wees er weer op, dat zelfs bij een zoo conservatieve rangschikking van „buitengewoon" als op de Indische begroting geschiedde, een rangschikking, welke alleen werken als „buitengewoon" beschouwt, die zelf al dadelijk de rente en aflossing voor geleend geld zouden opbrengen, „zien wij, dat zeer groote gedeelten daarvan, ja dikwijls al die uitgaven door de gewone middelen worden gedekt."

Bij de Indische begroting voor 1916 kregen de voorstanders van een behoorlijker financieel beleid nieuwen steun van het Tweede Kamerlid, den heer Walrave Boissevain. Deze raakte de kwestie in het hart: „Wanneer men zich er op toelegt om een zeer groot gedeelte van de buitengewone uitgaven te bestrijden uit gewone inkomsten, dan wordt men zóó huiverig om eens flink door te tasten en belangrijke bedragen te leenen, dat men de economische ontwikkeling eigenlijk tegenhoudt.” De heer Boissevain becijferde, dat er eind 1916 223 millioen zou zijn geleend en zei in verband hiermee het volgende: „Bedenken wij nu, dat b.v. alleen de spoorwegen, die geheel betaald zijn uit de gewone inkomsten, behoudens dan bovengenoemd bedrag aan leening, een zuiver overschot geven van over de 19 millioen, wat tegen 4% een kapitaalswaarde vertegenwoordigt van 475 millioen, dan blijkt, dat die spoorwegen meer dan dubbel en dwars de waarde vertegenwoordigen van de leeningen, die wij aan het einde van 1916 voor Indië zullen hebben loopen.”

Wij maakten, zooals men weet, een dergelijke rekening op tot aan eind 1918 en kwamen, bij veronderstelling van duurder geld dan de heer Boissevain kans zag te verkrijgen, eveneens tot een zeer groote overwaarde van onze voornaamste overheidsbedrijven boven hetgeen Indië aan schuld heeft loopen.

Thans de enkele opmerking over de houding van wijlen dr. Bos. Geen twijfel, of deze was voorstander van leenen voor buitengewone uitgaven. Reeds in 1905 drong hij er bij de regeering zoo krachtig mogelijk op aan, groote productieve werken te doen uitvoeren en hij zei er bij: „Ik ben er absoluut niet bevreesd voor, dat men daarvoor zal moeten leenen. Geen enkele staat is bij de bevordering van zijn welvaart ooit te gronde gegaan aan leenen voor zulke werken.” En dr. Bos betreurde dat men het bij de later in den steek gelaten werken voor de vruchtbaarmaking van de Solovallei niet heeft ingezien. In 1909 stelde dr. Bos den eisch weer met grooten nadruk. Telkens en telkens, zegt hij, is het de „vrees voor het vastleggen van groote kapitalen, die waarschijnlijk door leening zouden moeten worden gevonden, welke parten speelt aan een goed beleid”. De regeering was nog teveel bevangen door de vrees, gewekt wegens den slechten financieelen toestand van eenige jaren geleden, meende dr. Bos. Dat die slechte financieele toestand nimmer heeft bestaan, is een toevoeging, welke noode werd gemist.

Toen de begrooting voor 1912 behandeld werd, nam dr. Bos echter een houding aan, welke bij ons twijfel bracht aan den durf om ook de consequenties van zijn beginsel te aanvaarden. Zeker, bleef hij verkondigen, er moet geleend worden, maar dan bijzonder in ongunstige tijden. En dan volgt dit: „Maar zeker is „dit niet gewettigd in een tijdperk, waarin de middelen ruim vloeien, „de toestand als zeer gunstig wordt voorgesteld, alle hulpbronnen „veel opleveren; dan mag men niet van de veronderstelling uitgaan, „dat al die uitgaven van rentegevenden aard door het aangaan „van schuld mogen worden gedekt en dat er zelfs een tekort op „de gewone uitgaven mag blijven bestaan.” Als hij berekent, dat er in de jaren 1902—1910 een bedrag van 37.3 millioen voor „buitengewoon” aan de koloniale kas is onthouden, dan noemt dr. Bos, dat zelfs „geen slecht resultaat”. Hier missen wij helderheid. Wie meent, dat er groote productieve werken moeten worden aangelegd en dan zonder vrees voor leenen, omdat die werken al dadelijk rente en aflossing opbrengen, kan toch niet ernstig volhouden, dat die waarheid niet opgaat, als de gewone inkomsten ruim vloeien. Bijzonder ook in gunstige tijden behoort er voor productief werk te worden geleend en niet op de gewone kas te worden aangevallen, omdat er dan eindelijk eens wat geld vrij is voor een krachtig sociaal verzorgen van de bevolking. Stonden wij voor een goed verzorgd volk, voor een technisch en communicatief stevig toegerust land, dan ware voor den tusschenweg iets te gevoelen, maar vooral nog in 1911 was de achterstand in elk opzicht zeer groot en dan is niet in te zien dat een advies om niet vol te leenen, maar voor productief werk op het kasgeld te steunen, hoe deskundig ook, tevens juist kan heeten.

Nog bij de debatten over de begrooting voor 1916 verklaarde dr. Bos zich voor het bekostigen van productieve werken uit leening, was zelfs optimist ten aanzien van geldverkrijging ook in en na de oorlogsjaren, maar niettemin koos hij de zijde van de regering, de zijde van het kort houden van de Indische huishouding.

De invloed, door dr. Bos geoefend, in het belang van een comptabel doorzichtelijke begrooting is zeer groot geweest en werkt nog steeds gelukkig door. Dat de voorstanders van het volle genot voor de koloniale huishouding van hetgeen zij zelve opbrengt in hem een houbaren steun hebben gevonden, kan echter niet worden gezegd.

Thans enkele triomfeerende tegenstanders uit de „Handelingen” tot leven geroepen.

In het Voorloopig Verslag voor het budget voor 1907 lazen wij de wenschelijkheid betoogd „dat alle buitengewone uitgaven door de gewone inkomsten werden gedekt”, en bij de mondelinge beraadslagingen bleek, dat niemand minder dan N.G. Pierson voor deze stelling opkwam. Hij was zeer tevreden:.... „het is een begrooting, waarbij alle uitgaven, productieve zoowel als niet-productieve, zijn gedekt. Met de onderscheiding tusschen productieve en niet-productieve uitgaven hebben wij ons met betrekking tot deze begrooting in het geheel niet bezig te houden. Op een kleinigheid na wordt alles gedekt en de hoogere opbrengst van het tin boven de raming zal ook in deze kleinigheid wel voorzien”. Als er voldoende middelen zijn, moeten alle uitgaven volkomen worden gedekt, vond hij. Een andere financieele politiek was niet geoorloofd; zelfs niet ten aanzien van rechtstreeks productieve uitgaven, want men kan nooit vooruit zeggen, of iets al dan niet productief is.

Scherper en onverbiddelijker kon niet worden verkondigd, dat bij de beoordeeling van de Indische begrooting de behoeften der bevolking eerst in de tweede plaats behooren te komen. Zoo was de heer Pierson nu eenmaal: knap en schriel. Opperste penningmeester, als hij in het openbare leven steeds is geweest, was hij, althans ten aanzien van Indië, onvatbaar geworden voor het verschil tusschen besturen en financieren.

Een tijdgenoot en medestander van den heer Pierson was het lid der Tweede Kamer mr. van Karnebeek. Deze kwam bij de begrooting voor 1913 min of meer verstoord te voorschijn, toen er op het leenen voor „buitengewoon” werd aangedrongen. Hij moest niets hebben van „het schermen met buitengewone en gewone uitgaven”. Dat kon zelfs gevaarlijk worden en leiden tot een gekleurde voorstelling van zaken. Blijkbaar vond deze parlementaire veteraan het volkomen kleurloos, dat er jaarlijks zware tekorten werden voorgebracht, welke feitelijk niet bestonden. Hoe ook, hij meende, dat er geen gewoner uitgaaf denkbaar was dan b.v. voor groote bevoeiingswerken en havens en als men het kapitaal voor staatsondernemingen als „buitengewoon” wilde zien beschouwd, dan behoorde er ook uit de opbrengst gereserveerd te worden. Dat laatste kan natuurlijk in ze-

ker opzicht worden toegegeven. Overigens beteekent het betoog van den heer van Karnebeek niet anders dan dat alleen het geld voor de bekostiging van een uiterst ongewoon ding — een vrede-spaleis b.v. — een „buitengewone” uitgaaf kan vormen. De stelling bewijst, in hoe lastige positie zelfs een schrander man kan komen, indien hij, tegen alle redelijkheid in, Indië armelijk wil zien bestuurd.

Een derde fanatieke tegenstander van elke financieele politiek, welke een beter bestuur over Indië mogelijk had kunnen maken, was het lid der Eerste Kamer, de heer Waller, die, toen daar de Indische begrooting voor 1909 ter tafel was, waarschuwde tegen het leenen voor „buitengewoon”, omdat er anders uitgaven zouden geschieden, welke, ware er niet geleend, achterwege zouden zijn gebleven. Daarom geen splitsing in „gewoon” en „buitengewoon” en zeker niet voor een land als Indië, waar alles nog zoo van den grond af moet geschieden. Bijna alle uitgaven zijn daar ontginnings- en aanlegkosten en zouden dus alle als „buitengewoon” moeten worden aangemerkt. Maar feitelijk verliezen zij door de veelvuldigheid alle karakter van buitengewoonheid en daarom mist het maken van onderscheid elken grond, aldus deze senator. Men moest dus voor Indië niet leenen alvorens het budget geheel evenwichtig zou zijn geworden en zei de heer Waller verder: „Misschien zou het goed zijn, gedurende eenige weinige jaren het totaal der uitgaven te houden binnen de perken van het heden.” Hiermee hebben wij den onverbloemdsten tegenstander aan het woord gelaten. Het schijnt een eenvoudige aannemelijkheid dat er voor een land, dat in zijn eerste jaren van productieve ontwikkeling is, juist veel kapitaal moet worden verschaft. Neen, wordt hier gezegd: juist omdat het land van nature, en gelukkig, zooveel kapitaal zou behoeven, moeten wij het *niet* geven. Het ware zelfs gewenscht, het eenige jaren met minder te voorzien dan er noodig is. Indien deze conclusie uit het betoog des heeren Waller gerechtvaardigd is, dan is tevens de wederlegging van dat betoog geschied.

Met uitzondering natuurlijk voor den heer van Kol, die (begrooting voor 1915) het opmaken van een sociaal werkprogram verdedigde om daarna te onderzoeken op welke wijze de gelden hiervoor zouden kunnen worden gevonden — en mr. van Nierop, die, behalve in abnormale tijden, tegen leenen voor productieve

werken geen bezwaar had (begr. 1912)—, betoonde de Eerste Kamer zich ten aanzien van het vraagstuk uiterst conservatief. In het Voorloopig Verslag op de begrooting voor 1913 ging men daar zelfs zoover, twijfel te opperen aan de noodzakelijkheid van voorgestelde maatregelen op een begrooting, welke „onder buitengewoon gunstige omstandigheden” nog niet kloppend was. Deze uitspraak beduidt, dat, indien in een goed jaar niet alle productieve uitgaven uit de gewone kas worden bekostigd, de koloniale huishouding te weelderig wordt gevoerd. Dat was zelfs den minister de Waal Malefijt te kras. Hij noemde het beleefd een „verkeerde zuinigheid”.

Wij komen thans tot de rubriek der middenmannen, en ongaarne deelen wij in dit verband ook Van Deventer bij dezen in. Wanneer deze zich ten aanzien van dit vitale element in onze financieele koloniale politiek aarzelend en bemiddelend betoonde, dan kunnen wij — zooals hierboven al te kennen gegeven — dat niet anders te verklaren dan uit een nog nimmer opgegeven hoop op inlossing der „eereschuld” in den vorm van een geschraptent „rentepost”. Telkens bijna, als de vraag van „gewoon en „buitengewoon” aan de orde komt, is zijne conclusie: schrap den „rentepost”. Deze houding van den hervormer is zoo begrijpelijk; maar die vasthoudendheid moge opzichzelve van onwrikbare overtuiging spreken, zij heeft Van Deventers goeden invloed op de koloniale zaak onthouden op een gebied, waar die invloed juist zoo sterk noodig was.

Van Deventer bracht het onderwerp in de Kamer o. a. ter sprake bij de begrootingsdebatten voor 1906. Hij splitste de uitgaven toen in drie groepen. De productieve uitgaven, waarvoor mocht worden geleend; de uitgaven voor de „economische ontwikkeling”, uit de veertig millioen; ten slotte de gewone huishoudelijke uitgaven. Voor de beide eerste groepen was de weg tot dekking aangewezen. „En — ging hij verder — wat het overige betreft, dat moet maar gedaan worden voorzoover er middelen voor aanwezig zijn. Ten aanzien van de uitgaven sub *b* en *c* („economische ontwikkeling” en gewone uitgaven) is dus niet het criterium: wat is noodzakelijk, niet wat moet, maar wat kan, gegeven Indië's poovere middelen, gedaan worden”. Hoe zal, vroeg hij, dan in het noodzakelijkste kunnen worden voorzien, anders dan door schrapping van den rentepost? Toch, het antwoord lag voor de hand:

leenen voor alle productieve uitgaven, voor „buitengewoon“.

Het volgende jaar, bij de behandeling van de begrooting voor 1907, voegde van Deventer zich bij de voorstanders van de z. g. „marge“-politiek. Dit stelsel komt in hoofdzaak hierop neer, dat men tegenover „buitengewone“ uitgaven wil plaatsen „buitengewone“ inkomsten, waaronder bijzonder te verstaan de inkomsten uit den mijnbouw (tin, steenkool, enz). Dat zijn inkomsten, zegt men, waarop niet bij voortduring is te rekenen, omdat de mineralenrijkdom nu eenmaal beperkt is en daarom behoort de opbrengst geheel of gedeeltelijk te worden gereserveerd, dus aan de gewone kas onttrokken, en te worden gebezigd voor dekking van wat men onder „buitengewone“ uitgaven zal willen verstaan.

Deze opvatting was en is het houvast der middenmannen en ook van Deventer gevoelde er voor. „Ik ben het daarom eens, verklaarde hij, met die geachte sprekers, die het een betere financiële politiek zouden vinden om tot de gewone inkomsten alleen te rekenen de waarde van het tin volgens een matigen middenprijs om dan wat het tin meer mocht opbrengen te besteden voor buitengewone werken, waarvoor later kan worden geleend, indien dat noodig is.“ Op die wijze, meende hij, zou men de financiën onafhankelijk kunnen maken van de fluctuaties in de prijzen der producten. Thans werden er op grond van hooge tinprijzen uitgaven voorgesteld, welke blijvend op de begrooting zullen verschijnen, ook als de tinprijzen dalen. Als straks de financiële zelfstandigheid van Indië zal worden verkregen — het was nog in 1906 — op den basis van hoogere tinprijzen, dan zou die zelfstandigheid wel eens een Nessus-geschenk kunnen blijken. Maar zei hij: „Ik wil hier echter nu al als mijn onwankelbare overtuiging uitspreken, dat de oplossing zal moeten worden gevonden in de richting, aangegeven door het program van den V. D. Bond, nl. door een regeling van de financiële verhouding tusschen Nederland en Indië, met toepassing, voorzooveel mogelijk, van het beginsel der scheiding ook op het verledene“.

Nog weer eens de opmerking onzerzijds, dat met normaler, dus ruimer leenen voor „buitengewoon“ alles kon zijn verkregen wat ook van Deventer aan contanten voor Indië verlangde.

Het volgend jaar, 1907, kwam hij in zijn begrotingsrede weer op de zaak terug. Minister Fock gevoelde er wel iets voor — ook als Kamerlid in 1915 — om „buitengewoon“ door leening te

dekken. Van Deventer waarschuwde echter. De gewone uitgaven zullen geleidelijk zoodanig stijgen, dat de inkomsten, met inbegrip van een „normale tinopbrengst”, niet meer toereikend zullen zijn en dan zou het geld voor rente en aflossing der leeningen wel eens kunnen ontbreken. Versterking der middelen moet er komen, was weer zijn leuze, en dan onder meer door schrapping van den „rentepost”. Geheel zuiver was ook deze redeneering niet. Eerstens zou immers een deel althans van de rente en aflossing worden opgebracht door de ondernemingen, waarvoor werd geleend; tweedens verwaarloosde van Deventer thans de reserve, welke hij zelf uit de tin-marge, wilde zien aangelegd; maar ten derde en ten voornaamste laat hij ook hier onvermeld, dat indien er voor „buitengewoon” zou worden geleend, de huishoudelijke verzorging der kolonie reeds een zoo veel ruimere kas zou vinden. Wie zou daarenboven schrapping van den „rentepost” overigens niet wenschen? De kans hierop was echter reeds uiterst gering geworden en daarom komt het ons voor, dat het taaie, te lange vasthouden aan de leuze de verkrijging van meer geld langs anderen en natuurlijker weg niet heeft bevorderd. Het is alles jammer, want de „eereschuld” had ook bij dit nieuwe probleem zoo voortreffelijke indirecte diensten kunnen bewijzen. Juist omdat het parlement de schrapping van den „rentepost” destijds heeft geweigerd — zoo had het betoog kunnen zijn — behoorde men niet den onzedelijken moed te hebben, opnieuw de kolonie aan te tasten door hare sociale verzorging ten bedrage van miljoenen tekort te doen.

Nog twee middenmannen zijn er te vermelden: de heeren de Meester en de Waal Malefijt. Eerstgenoemde formuleerde zijn standpunt bijzonder bij de beraadslagingen over de begrotingen voor 1912 en 1913. Hij vond het onjuist, dat „buitengewoon” zoo ruim werd begrensd, terwijl de saldos der producten onder de gewone inkomsten bleven geboekt. De opbrengst der staatsmijnondernemingen tast bovendien het kapitaal aan, omdat die mijnen tenslotte uitgeput raken. Wil men die mijn-inkomsten echter onder de gewone middelen brengen, dan behooren ook de uitgaven, welke er tegenoverr staan als „gewoon” te worden beschouwd, ook al zijn het uitgaven in eens. In 1913 betoonde hij zich tevens voorstander van de marge-politiek: „De inkomsten uit de producten, zei hij, worden geheel beschouwd als gewone

inkomsten en nu moet men m.i. als regel nemen, in gunstige jaren een gedeelte te reserveeren, wat men op allerlei manieren kan doen. Men kan een gedeelte der inkomsten beschouwen als buitengewone inkomsten; als men dat niet wil, dient men althans alle uitgaven zonder onderscheid, ook de z.g. kapitaals-uitgaven, te beschouwen als gewone uitgaven."

En even later: „Indien men bij een bedrijf als de tinwinning niets van de inkomsten reserveert, is het toch een zaak van voorzichtig beleid, alle uitgaven van het bedrijf zonder uitzondering als gewone uitgaven te beschouwen en uit de gewone middelen te betalen."

De heer de Waal Malefijt was reeds vroeg marginaal aangelegd. Toen de begroting voor 1907 in behandeling was, sprak hij als volgt: „Naar mijne opvatting had de minister zòo moeten redeneeren: al wat het tin meer opbrengt dan f 70 zal besteed worden aan zulke uitgaven, waarvoor in gewone gevallen mag worden geleend, aan productieve uitgaven. Die kan men dan desnoods weder staken, wanneer de opbrengst van het tin minder wordt. Maar wanneer men de begroting met blijvende uitgaven belast en daartegenover niets anders stelt dan wisselvallige inkomsten uit producten, — ik vrees, dat men dan in de toekomst wel eens voor onaangename verrassingen zou kunnen komen te staan."

Beide heeren staan met Van Deventer dus de „marge-politiek" voor, maar wat dezen laatste van zijn betrekkelijke geestverwanten scheidt is, dat hij daarnaast onvermoeid om inlossing van de „eereschuld" roept, terwijl de beide anderen de koloniale huishouding willen zien ingekrompen zonder ander perspectief dan dat der zuinigheid.

En tenslotte de houding van opvolgende ministers ten opzichte van het vraagstuk, waarvan de oplossing zekerheid moet brengen, of wij Indië slecht of goed zullen besturen.

Gedurende het tijdvak 1903 tot heden zaten achtereenvolgens de heeren Idenburg, Fock, Idenburg, de Waal Malefijt en Pleijte voor „Koloniën" achter de groene tafel en allen hebben zich over „gewoon" en „buitengewoon" uitgesproken.

Uit de eerste ministerieele periode van den heer Idenburg weet men reeds (blz. 400), dat hij het leenen voor „buitengewoon" als Minister met aanzienlijk meer kracht verdedigde dan dat hij het later als landvoogd doorvoerde. Ook gedurende zijn tweede ministerschap, dat van zeer korten duur is geweest, bleef hij zich

zelf getrouw. Toen hij met zijn begrooting voor 1909 weer voor de Kamer stond, verklaarde hij dit: „Mijn standpunt is hetzelfde als in 1903. Normaal moet en kan Indië zich zelf helpen; voor buitengewone uitgaven moet Indië leenen en de toestand, waarin Indië verkeert, laat toe, maakt ook noodig, dat bij dit doen van uitgaven, die voor bestrijding uit leeningen in aanmerking komen, een zeer milde opvatting voorzit.”

Bij de verdediging van diezelfde begrooting in de Eerste Kamer verklaarde de Minister zich nog nader, in antwoord op het reeds vermelde betoog van den heer Waller. Indië zal gerust mogen en moeten leenen, zoo de heer Idenburg, en dan zelfs voor zaken, welke in het reeds ver ontwikkelde moederland hiervoor niet in aanmerking zouden komen: „Het komt mij voor, dat het niet in strijd is met een goed koloniaal beleid — temeer waar wij in onze spoorwegen toch een zeker kapitaal hebben — om te leenen voor drie rubrieken van zaken; in de eerste plaats voor zaken, die onmiddellijk hun interest opbrengen, spoorwegen, productieve irrigatie-werken, e.d.; in de tweede plaats voor die zaken, waarvan iedereen de billijkheid erkent, dat de kosten over meer dan één geslacht verdeeld worden, en in de derde plaats voor zaken, die wel niet rechtstreeks geld in de schatkist brengen, maar waarvan toch op de een of andere manier indirect vermeerdering van de volkswelvaart te verwachten is, indien er plaats op de begrooting is om de rente van de geleende sommen te dragen.“ De Minister achtte deze gedragslijn geen „roekelooze financieele politiek“, maar de eenige wijze „om iets sneller voort (te) gaan op den weg van ontwikkeling dan tot nu kon geschieden“.

De behandeling van de vele in den loop van de beraadslagingen gegeven omschrijvingen van „buitengewoon“ plaatsten wij buiten onze taak, omdat op dadelijke bate moet worden aangestuurd en een definitie-debat voor het heden slechts een productief middel tot vertraging kan heeten. De door Minister Idenburg gegeven omschrijvingen lieten wij echter niet onvermeld, omdat er een ruimere opvatting uit spreekt dan door welken Minister en door welk Kamerlid ook werd verkondigd. Is het dan niet te betreuren — en mag het ook niet worden verweten — dat er onder het bestuur van dezen toch overigens flinken staatsman dit gulden beginsel in de pronkkast is gebleven en dat de verkondiger de landvoogdij neerlegde als belijder van de „marge-

politiek", de jongste belijdenis van Holland op z'n smalst?

Minister Fock schoot als een kweek vischje door den weinig helderen stroom van meeningen. Hij vond, dat elke geachte afgevaardigde wel goede dingen zei, die hij natuurlijk ernstig zou overwegen en verschoof de zaak — welke nu eenmaal niet op zijn program stond — verder naar zijn, buiten eigen schuld, nimmer tot stand gekomen ontwerp, dat aan Indië financieele zelfstandigheid wilde geven. Toen in het V.V. op de begrooting voor 1906 de „marge-politiek" werd bepleit, was hij het in zijn M.v.A. „tot op zekere hoogte" eens; een deel van de inkomsten uit de producten mocht inderdaad als buitengewone inkomsten worden beschouwd, maar: „Tegen het denkbeeld nu om van de inkomsten uit de producten nooit meer dan een bepaald deel te bestemmen tot bestrijding van de gewone uitgaven heeft de ondergeteekende het bezwaar, dat het in theorie zeer aanlokkelijk schijnt, maar in de praktijk moeilijk is uit te voeren." En bij het mondeling debat: „Wij moeten er naar streven wat de gewone uitgaven betreft, altijd zooveel mogelijk onafhankelijk te worden van de inkomsten uit wisselvallige baten". Vlot gezegd, maar wij achten dat op twee manieren uitvoerbaar: door de gewone uitgaven in te krimpen door middel van reserveering uit de mijninkomsten, maar óók door de gewone inkomsten te bevrijden van den druk van „buitengewoon". De heer Fock, in een nieuwe vlieding door den stroom, verzuimde tusschen de beide wegen eene keuze te doen.

In zijn M.v.A. voor 1908 had de Minister weer te ontkomen aan de leeningvoorstanders. „Inderdaad (kan) in gegeven gevallen voor buitengewone uitgaven worden geleend", maar een voorzichtige financieele politiek brengt toch mede, een deel van de opbrengst der hoog geprijsde producten „tot dekking van buitengewone uitgaven te besteden". Het „marge"-denkbeeld, verleden jaar theoretisch aanlokkelijk, maar praktisch lastig uitvoerbaar genoemd, wordt thans in beide opzichten aanvaard. Voor het overige werd weer naar het niet tot stand gekomen zelfstandigheids-ontwerp verwezen. Toen de begrooting voor 1908 door hem verdedigd werd, gaf de Minister „gaarne toe, dat leening voor buitengewone uitgaven, ook al is die niet direct productief, geoorloofd kan zijn". Leenen op korten termijn had zijn volle sympathie en verder: zelfstandigheidsontwerp. In de Eerste Kamer onderscheidde Minister Fock zich nog, door den heer van den Biesen duidelijk te maken,

dat de zware begrotingstekorten slechts schijn-tekorten waren en sprak hij zich uit voor „bezuiniging eenerzijds” en „vermeerdering van de gewone middelen anderzijds”. Men krijgt niet den indruk, dat ook deze bewindsman de zaak veel verder heeft gebracht.

Ook onder den Minister de Waal Malefijt gingen er vele millioenen naar den spaarpot; zelfs ongewoon veel.

De heer Malefijt was over het geheel tegen leenen; maar als er geleend wordt, mag het alleen voor productieve uitgaven geschieden, verklaarde hij bij de behandeling van de begrooting voor 1912, en bij die voor het volgend jaar verzekerde hij, dat als er in de afgelopen jaren een deel van „buitengewoon” uit de gewone inkomsten werd betaald, dat slechts wilde zeggen, dat een deel van die inkomsten als „buitengewone” inkomsten werd beschouwd. Bij het mondeling debat nam de Minister nog eens uitvoerig stelling. Den financieelen toestand vond hij zeer gunstig en als bewijs voerde hij aan, dat tot nu (1912) de militaire uitgaven alle uit de gewone middelen waren bekostigd. En toen ging de heer de Waal Malefijt verder: „Het spreekt vanzelf, dat het een zuiver en goed standpunt is, dat voor buitengewone productieve uitgaven geleend mag worden. Maar geheel iets anders is het om als regel te gaan stellen—wat vroeger naar ik meen nooit gebeurd is, maar wat nu wordt aanbevolen—dat men, ook als de gewone middelen zeer ruim vloeien, geen gedeelte daarvan voor buitengewone uitgaven mag gebruiken”. De Minister verklaarde met een weinig overtuigend beroep op de pest-uitgaven en die — nota bene! — voor de decentralisatie, dat de gewone uitgaven allerm minst gedrukt worden door de buitengewone en pleitte verder voor een reserve voor productieve werken uit „toevallige inkomsten”, dus voor de „marge”.

Minister Pleijte vertoonde geen nieuwe verrichtingen aan het zweefrek. Bij de verschijning met zijn eerste begrooting (voor 1914) verklaarde hij in zijn M. v. A., dat het „inderdaad” mogelijk was geweest om „buitengewoon” ten deele uit de gewone middelen te betalen. Het ware echter een misverstand, te meenen, dat het voor gewone uitgaven beschikbare bedrag hierdoor zou zijn ingekrompen, want bij het opmaken der begrooting „wordt er naar gestreefd om evenwicht te brengen tusschen het totaal der geraamde gewone uitgaven en dat der geraamde middelen.” Dat is een mededeeling welke geen andere slotsom laat, dan deze: wij trachten naar evenwicht, maar blijven de geraamde

(iets anders dan de noodige) gewone uitgaven nu eenmaal vele miljoenen beneden de geraamde middelen, dan gaan die miljoenen in vredesnaam naar elders henen. Een stukje zweefkunst dus. De Minister bleef ontwijken, toen hij in 1915 voor de Tweede Kamer kwam, maar bij de verdediging van zijne begrooting voor 1917 in de Eerste Kamer gaf hij in de M. v. A. een meer houvast gevende verklaring. Tegen leenen voor productieve uitgaven had de heer Pleijte geen bezwaar „vermits het voor rente en aflossing benoodigde dan uit de opbrengst der tot stand gebrachte werken kan worden gevonden of dank zij vermeerderde welvaart zonder bezwaar kan worden opgebracht.“ Door te leenen komen er immers gelden voor andere inkomsten beschikbaar. Alleen wenscht de Minister niet te leenen voor mijnbedrijven, omdat deze „den nationalen rijkdom van Indië aantasten“. De mijn-opbrengst moet daarom besteed worden voor dekking van niet-productieve buitengewone uitgaven. De inkomsten uit spoor, boschwezen, enz. mogen echter behoudens bijzondere omstandigheden in de gewone kas blijven voor dekking van gewone uitgaven, rente en aflossing inbegrepen.

Hiermee is de jongste, hier volledig bekende ministerieele verklaring gegeven. Zij neemt een aanloopje naar een oplossing, ofschoon de jongste begrootingstelegrammen het onaangename gevoel laten, alsof er met die oplossing slechts een loopje wordt genomen.

VII.

Het overzicht van de parlementaire verhandelingen over „gewoon“ en „buitengewoon“ moet — ondanks beperking — uitvoerig schijnen. Wij mochten het echter niet besparen, omdat het zoo teekenend is voor het licht gedragen schuldbesef jegens een kolonie, waarop reeds zooveel schuldbesef werd versleten. Uit dat overzicht wordt toch gevoeld, hoe men in Nederland klaar het bewustzijn in zich droeg, dat een stelsel van kapitaalbelegging uit de gewone kas op zoo groote schaal ons koloniaal bestuur moest neerhalen tot een poovere middelmaat. Men bedelft Indië nagenoeg onder de zwaarte van het eigen kapitaal. Nagenoeg niemand ontkende, dat het vol leenen althans voor rechtstreeks productieve uitgaven juist was en rechtvaardig, maar nagenoeg niemand ook, die hiervan de consequenties dorst aanvaarden. De Ministers wisten, al dan niet vernuftig, aan de draagkracht der eigen belijdenissen te

ontkomen en de Staten-Generaal hadden tegen deze ontsnapping geen praktische bezwaren.

De zaak staat thans in het teeken van de „marge-politiek”. Men heeft uitgevonden, dat er tegenover „buitengewone uitgaven” ook „buitengewone inkomsten” staan en dat deze beide rubrieken zooveel mogelijk dekking in elkaar behooren te vinden. De „buitengewone inkomsten” worden voornamelijk gevormd door de opbrengsten uit den staatsmijnbouw; de geboorte dezer opbrengsten behoort, zegt men, feitelijk beschouwd te worden als sterfte van het produceerende kapitaal en het heet een niet toelaatbaar beheer om gewone uitgaven met kapitaal te bestrijden. Het standpunt is echter goeddeels onjuist, gelooven wij.

Indien Indië een rijk land wordt genoemd, is dat niet in de laatste plaats wegens het bezit aan mineralen, dat reeds te voorschijn kwam en den grooteren mineralen-rijkdom, welke nog wordt vermoed. Met elk gedolven ertsklompje of steenbrokje, gaat er inderdaad iets van de kapitaalhoeveelheid verloren, omdat mijnen nu eenmaal niet reproductief zijn. Wie dus de stelling poneert, dat elke mijnwinst kapitaalverlies geeft, staat, wil hij, onomstootelijk sterk. Maar zal heel de praktische financieele politiek op deze stelling worden gebouwd, dan is er meer noodig dan de stelling-alleen. Drieërlei komt dan in aanmerking: 1e welken omvang heeft het mijnbezit? 2e tot welke uitkomst leidt een onderzoek naar de vermoedelijke duurzaamheid van dat bezit? 3e voor welk doel wordt de opbrengst gebezigd?

Bepaalt de Indische overheid zich met hare mijnexploitatie tot Banka, Ombilin en Poeloe Laoet, benevens dan de nauwelijks begonnen goudwinning in Benkoelen, dan is er wellicht eenige aanleiding om de kapitaalsafsterving als actueelen factor in bedrijfsvoering en winstbesteding te verwerken. Maar het wordt reeds anders, indien de Staat een grooter deel van de bodemschatten direct tot zich trekt — hetgeen zonder verstooting van den particulieren ondernemingsgeest mogelijk is — want dan verdeelt het risico zich over grooter bezit, heeft ruimer beweging en wordt veel dragelijker. Maar gesteld eens, de overheid wil geen verdere uitbreiding van haar mijnbedrijf, legt zich dus zelve een zwaarder risico op dan behoeft te worden aanvaard, dan zal dat risico eerst met juistheid kunnen worden bepaald, wanneer men het eerst naar

vermogen heeft onderzocht. En als nu eens mocht blijken — hetgeen deskundigen allerminst onwaarschijnlijk achten — dat zelfs alleen Banka nog lang boven het tegenwoordige uit zal blijven produceeren, gaat het dan aan om een mijninkomst welke reeds over vijf jaren (1909—1913) $118\frac{1}{2}$ millioen opbracht, of $14\frac{1}{2}\%$ van de totaal inkomsten, ¹⁾ goeddeels te reserveeren als een „buitengewone” inkomst en die aan de koloniale huishouding te onthouden? De consequentie van die opvatting wordt gelukkig nog niet geheel aangedurfd, maar de „marge-politiek” heeft over genoemde jaren toch al schromelijk gewerkt, want van die $118\frac{1}{2}$ millioen had de gewone kas er niet minder dan 76.8 te derven. ¹⁾ De gevolgen van zulk beleid moeten niet worden onderschat, want de stijging der opbrengsten uit dit nog maar betrekkelijk simpele mijnbezit blijft naar verhouding niet zooveel ten achter bij de stijging der normale bron van inkomsten: de belastingen. Over 1909—1913 ging de belastingopbrengst met 25.2 millioen naar boven, die uit de mijnen met 19.3; de belastingopbrengst steeg met 32.5% , de mijnwinst met 181.8% . Voorzooover een raming over de vijf laatste jaren 1914—1918 mogelijk was, hebben wij ook dit tijdvak becijferd. De belastingopbrengst stijgt dan met 28.7, de mijnwinst met 11.4, millioen, of onderscheidenlijk met 28.6% en 108% .

Er moet dan echter sterk rekening gehouden worden met de methode, waarnaar onze begrotingen worden opgebouwd: lage raming der inkomsten, veilige raming der uitgaven. In de meer-genoemde nota-Idenburg wordt op blz. 1 het stelsel, waarnaar de begroting wordt opgebouwd, medegedeeld. Er staat dit te lezen: „Bij de raming der uitgaven wordt steeds groote voorzichtigheid betracht en zooveel mogelijk een te lage raming voorkomen; bij de raming der inkomsten wordt opzettelijk het saldo dat uit de producten der verzamelnijverheid wordt verwacht, lager gesteld dan op goede gronden zou mogen geschieden”. ²⁾ Het is dus te voorzien, dat de definitieve cijfers zich een goed eind ten gunste van de mijnopbrengsten zullen richten.

¹⁾ Nota-Idenburg bij Ind Ontwerp 1916, blz. 2.

²⁾ Niet alleen de mijn-inkomsten worden opzettelijk laag geraamd. In het heldere opstel van den heer P. J. Gerke over de „Indische Begroting voor 1917” in de October-afl. 1916 van dit tijdschrift, staat aangetoond (noot blz. 60), dat ook andere inkomsten (tolrechten) zonder meer naar de opbrengst van het vorig dienstjaar worden geraamd.

En dan de derde factor; het doel der besteding, Is elke besteding improductief, welke niet al dadelijk uit te tellen winsten werpt? Indien onze mijn-winsten worden besteed aan goed onderwijs, aan volksgezondmaking, aan opvoering van den volkslandbouw, is dat improductief? is dat ontoelaatbaar in een kolonie, aan welker directe verzorging — onverdedigbaar — een zoo groot deel van het eigen arbeidsproduct werd onthouden? Een volk, dat zijn natuurlijke aanleg ziet ontwikkeld, wordt een bruikbaar volk; een, dat den arbeid van dure, ingevoerde ambtelijke krachten kan overnemen, een dat meer opbrengst weet te verkrijgen en dus meer kan opbrengen en financieel kan dragen.

Om deze redenen komen wij op tegen de vondst, welke een rijkdom van den Indischen bodem — nauwelijks onderzocht, nauwelijks gebruikt — een rijkdom, die, gezien het resultaat van het weinigje dat er van ontgonnen werd en gebruikt, nog over lange tijden zal bloeien, goeddeels zou willen onthouden aan de toch natuurlijke bestemming: verrijking en versterking van de inheemschen.

Wat men als „buitengewone” inkomst wil behandelen is voor Indië als voor elk mijn-rijk land, een zeer gewone inkomst.

De „marge-politiek”, die der „buitengewone inkomsten”, schijnt ons echter nog om klemmender redenen praktisch onhoudbaar. Aangenomen eens, dat zij blijft aanvaard, dan kan hare toepassing toch alleen beduiden, dat een deel der mijnwinsten zal worden besteed aan „buitengewone” uitgaven in de ruimste opvatting, aan alle uitgaven dus, welke haar nuttig effect ook in de toekomst afwerpen. Maar dat zijn dan niet alleen de kapitalen voor de contante winst leverende overheidsondernemingen, of voor overheidsbedrijven, van welke contante winst vroeg of laat mag worden verwacht. Die „marge” zou dan tevens belegd moeten worden in die andere toekomstwerken, welke niet op winst, maar enkel op sociaal nut zijn berekend: wegen, groote gebouwen, waterkeerings- en bevoeiingswerken, enz. Zoo is, vergissen wij ons niet, ook de opvatting van minister Pleijte, die de „marge” onder meer wilde zien verwerkt in niet-productieve buitengewone uitgaven, zooals men die rubriek traditioneel en onjuist noemt.

Welnu, als men dezen weg op wil, dan is het doel al heel spoedig bereikt, want de regeering heeft hiertoe niet anders te doen dan de millioenen uit de mijnwinsten te laten in de gewone

kas. Beschouwen wij maar eens de jongste begrooting waaromtrent min of meer cijferzekerheid bestaat, die voor 1916. Voor de afdeeling B. O. W. staat daar volgens de laatste becijferingen een bedrag van rond 20 millioen uitgetrokken alleen voor den bouw van vaste werken, welk niet tot eenig productief bedrijf behooren. Ook het havenwezen en den postdienst hebben wij bij de productieve ondernemingen ingedeeld; alles wat er in dienst van deze beide bedrijven werd verwerkt, is dus in die 20 millioen niet begrepen. Het bedrag dekt verder uitsluitend nieuwe en vernieuwde werken. Onderhoud en herstelling bleven buiten rekening. Het gaat dus om ambtswoningen, gevangenissen, hospitalen kazernes, bruggen, wegen, waterkeeringen, bevoeiing en afwatering (waarvan slechts f 140.000 op „buitengewoon“ werd geboekt), scholenbouw, hospitalen, enz., alle dus werken met toekomstnut, welke zuiver als „duurzaamheidswerken“ mogen worden beschouwd.

Nu bedroegen de mijninkomsten over 1916 ongeveer 30.6 millioen gulden; wilde men hiervan een „marge“ aan het heden onttrekken, voor de toekomst reserveeren, dan had men dezen drang kunnen bevredigen door heel die 30.6 millioen in de gewone kas te laten. Uit die gewone kas werd over genoemd jaar immers reeds een 20 millioen aan toekomstwerk bekostigd. De restende 10.6 millioen hadden toch waarlijk wel aan de huishouding mogen worden besteed. Maar er werd anders gefinancierd. De heer Idenburg, die ook 1916 nog beheerde, was, naar de lezer heeft kunnen zien, gewoon om 65⁰/₁₀₀ van de mijninkomsten buiten de gewone kas te houden en te besteden aan productieve werken, aan wat volgens onze begrooting „buitengewoon“ heet. Naar dien maatstaf zou er van de 30.6 mijnwinst van 1916 reeds 19.9 millioen aan de gewone kas zijn onthouden, terwijl er bovendien nog 20 millioen aan duurzaamheids-, dus aan toekomstwerk uit die kas werd betaald.

Onzuivere politiek is in elk geval een „marge-politiek“ welke de overgrootte helft van de mijninkomsten in productieve werken belegt, en daarnevens een aanzienlijk bedrag aan duurzaamheidswerken, waarvoor juist krachtens de „marge“ die mijninkomsten zeer stellig hadden moge worden gebezigd, aan de gewone kas ter betaling overlaat.

Die duurzaamheidswerken houden ook verband met een factor, welke voor de oplossing van het hier onder aandacht genomen vraagstuk van groote beteekenis is.

Indien de eisch zou worden gesteld, dat heel het bedrag, gedurende de laatstverloopen halve eeuw aan de gewone kas onthouden, weer zal worden teruggestort, teneinde hiermee den achterstand in te halen, welken deze onthouding heeft veroorzaakt, dan gaat het natuurlijk niet aan, heel de 253.5 millioen op te vorderen. Deze millioenen werden meest belegd in productieve werken, welke in gebruikswaarde hebben geleden. Dit kapitaalsverlies zal dan echter ook uit de inkomsten van de onderneming moeten worden aangevuld; er zal dus, comptabel gesproken, op het kapitaal moeten worden afgeschreven. Er zijn nog andere dergelijke factoren, waarmee moet worden rekening gehouden. De onderneming, welke zich bedrijfskapitaal zag toebedeeld, heeft, als elke kapitaalgebruiker, rente te betalen aan den geldschieter en die rente behoort almede uit de bedrijfsinkomsten te worden geput. Tenslotte zal die bedrijfsopbrengst, zoo mogelijk en zoo noodig, — de noodzakelijkheid word ten aanzien van oversheidsbedrijven door ons betwijfeld — het geld hebben af te staan tot vorming van een reserve ter bescherming tegen ongunst der tijden. Het resteerende van de bruto-winst zal dan echter nog niet als netto-profijt mogen worden gëind, want het ondernemingspersoneel is als regel in gouvèrnementsdienst, geniet, voorzoover het hiertoe in aanmerking komt, pensioensrecht en, zal de bedrijfsvoering zuiver commercieel zijn, dan moet de opbrengst ook op bijdragen in de pensioenlasten zijn berekend.

Al het hiervoor noodige zou — kwam het tot een algeheele afrekening — tegenover een restitutie van de 253.5 millioen ten laste van de koloniale kas moeten worden gebracht. Velen meenen, dat tot nu van dat alles geen cent werd betaald, want de begrootingsinrichting is nog zòò, dat het saldo der staatsondernemingen zoo grof mogelijk op de ontvangsten wordt geboekt. Naar welk stelsel, die bruto saldo's worden verkregen, vonden wij niet gepubliceerd.

Er zijn er, die van een dergelijke commercieele afrekening weinig goeds voor de koloniale kas verwachten. Zelfs een in comptabiliteitszaken zoo bekwaam man, als de oud-minister van Gijn betwijfelt in zijn goede nota, als minderheid in de Defensiecommissie bij haar rapport van 1913 overgelegd, ¹⁾ „of er bij een

¹⁾ Nota van Gijn blz. 14.

behoorlijke boekhouding van baten en lasten wel overschotten zouden bestaan".

Er valt nog heel wat te becijferen vòòr hieromtrent zekerheid kan worden gegeven, maar wel is thans reeds te zeggen, dat het een dwaling schijnt, te meenen, dat de kosten van afschrijving, reserve, rente, pensioenen — ook indien tot op een cent zuiver berekend — geheel in aftrek van de 253.5 miljoen zouden mogen worden gebracht.

In de nota-Idenburg bij het Indisch Ontwerp voor 1916 wordt dat reeds ten deele erkend. Er staat daar op blz. 10 onder meer dit:

Strikt genomen zou op het totaal bedrag der buitengewone uitgaven een zeker afschrijvingsprocentage moeten worden toegepast, doch er kan geen bezwaar bestaan dezen aftrek na te laten in verband met de omstandigheid, dat een belangrijk hooger bedrag als „buitengewoon" zou kunnen worden aangenomen, wanneer gebouwen en bevoeiingswerken, zij het ook gedeeltelijk, daartoe waren gerekend. Ook zou de op Nederlandsch-Indië drukkende pensioenslast in kapitaal moeten worden uitgedrukt, hetgeen echter weinig zin heeft zoolang niet wordt overgegaan tot de vorming van een pensioenfonds.

Deze laatste bewering heeft thans actueele waarde verkregen, want de stichting van een pensioenfonds — uit de gewone middelen, alweer — is reeds in wording. Een eindafrekening tusschen „gewoon" en „buitengewoon" zal dus ook met de pensioenslasten rekening moeten houden. Het nieuwe fonds zal echter geen blijvende last zijn, want op den duur geen onvruchtbaar leven behoeven te leiden. Van de uit „buitengewoon" bekostigde ondernemingen kan trouwens niet meer worden gevergd dan een restitutie van de tot nu ten bate van haar personeel door de gewone kas gedragen pensioenslasten, en hiermee wèrd reeds rekening gehouden bij de vaststelling van de boekwaarde door onzen gouvernements-accountantsdienst, voorzoover deze de gouvernementsondernemingen reeds in commercieelen opzet heeft gebracht. De stichting zelve van een pensioenfonds staat overigens als een afzonderlijk algemeen financieel vraagstuk naast het hier behandelde probleem.

De opmerking van den heer Idenburg omtrent de reserve, gevormd door de bekostiging van duurzaamheidswerken uit de gewone middelen, staat echter met „gewoon" en „buitengewoon" in onverbrekkelijk verband. Het in die duurzaamheidswerken vastgelegde kapitaal is inderdaad zeer aanzienlijk. Wij begrepen er dan alleen onder vernieuwing en nieuwbouw — dus geen herstel en onderhoud — van alle gebouwen, bruggen, waterwerken, wegen, welke niet in dienst van de overheidsondernemingen staan.

In de nota-Idenburg staat reeds een op dezen grondslag gezette berekening van de duurzaamheidswerken opgenomen over de jaren 1909-1913 en naar den daar toegepasten maatstaf kan worden gezegd, dat 5 % van het geheele budget aan dergelijke werken pleegt te worden besteed. Rekening houdende met de waarde-vermindering, mag veilig 3 % worden gesteld, dunkt ons. Van 1867 af zou er dan 3 % van 8800 millioen, of rond 265 millioen in dergelijke werken zijn vastgelegd. Naast de 253.5 millioen, in de staats-bedrijven belegd, leeft er dus nog een andere reserve van 265 millioen.

Er is meer. Het schijnt ons niet juist, te veronderstellen dat de afschrijving enz. welke nog ten laste van de staatsbedrijven moet worden geboekt, in vollen omvang aan de gewone middelen in rekening zou mogen worden gebracht. Het zou wèl mogen worden gevorderd, indien de uit de ondernemingen genoten inkomsten geheel in de gewone uitgaven zouden zijn verwerkt. Het ging echter anders. In het deel, dat van de gewone inkomsten aan „buitengewoon” werd besteed — voor de jaren 1900—1918 was dat gemiddeld 8.1 % 'sjaars—is immers óók een deel van de bedrijfsoverschotten begrepen. Anders gezegd, een deel van de bedrijfswinsten werd weer aan het bedrijfskapitaal teruggebracht; een deel van het voor afschrijving benoodigde werd dus reeds door de gewone middelen geleverd. Ook deze factor zou bij een eindafrekening niet mogen worden verwaarloosd.

Een andere omstandigheid ten gunste van die arme gewone kas is, dat het kapitaal voor de staatsbedrijven voor nagenoeg 60 % (388 van de 651 millioen) werd gevonden uit leening, waarvoor de Indische kas rente en aflossing had te betalen. En dat was niet weinig, want tot en met 1918 werd hiervoor, in raming, 160.4 millioen gevorderd en hieraan behooren de bedrijven, voor welke die kapitalen voornamelijk werden opgenomen, toch voor hun deel bij te dragen. Uit gevraagde inlichtingen bleek ons echter, dat, wat de aflossing betreft, bij de constructie van de bedrijfsboekwaarde hiermee geen rekening werd gehouden. Zou men dus bij de verrekening van de 253.5 millioen van de gewone middelen teruggaaf vergen van hetgeen zij naar commercieele bedrijfsopvatting teveel aan winst hebben genoten, dan moge de door die gewone middelen gedragen aflossingen van het voor de bedrijven geleende kapitaal redelijke aandacht verkrijgen. Het gaat om 32.5 millioen.

De ontleding en herbouw van het financieele bestel uit den verwarrenden opzet van de begrooting yordert, dank zij een vaste en deskundige hand, bemoedigend. Van de meeste der overheids-ondernemingen werden reeds bedrijfs- en kapitaalsrekeningen opgezet. Alleen het Staatsspoorwegbedrijf blijft nog wat moeilijk in de behandeling en ook van haven-en boschbedrijven is de commercieele kneding nog niet geschied.

Toch is het reeds mogelijk, zij het nog enkel globaal, het bedrag te ramen, waarmee, bij eindafrekening, de gewone kas krachtens de regelen eener commercieele bedrijfsvoering zou moeten worden belast, m. a. w. het bedrag, dat in mindering zou moeten worden gebracht van de 253.5 millioen.

De toelichting op de begrooting voor 1918, voorzoover de staatsondernemingen aangaat, geeft een denkbeeld van de boekwaarde van de meeste harer. Onder boekwaarde mag dan worden verstaan de waarde van het in de ondernemingen gebrachte kapitaal na aftrek van de over het bestaanstijdperk geraamde vermindering der kapitaalswaarde, pensioenslasten inbegrepen. Zooals gezegd, bleven havenbedrijf, boschwezen (behoudens het rubberbedrijf) de rubberonderneming op Noesa Kembangan en de Staatsspoorwegen nog onbecijferd. Volgens goede gegevens mag de boekwaarde van onze spoorwegen op 267 millioen (van de aanvankelijke 330) worden geschat.

Met steun van deskundige raadpleging komen wij dan tot de slotsom, dat het bedrag van hetgeen er op de bedrijfskapitalen had moeten zijn afgeschreven, het bedrag dus, dat er door de gewone kas ten onrechte aan bedrijfswinst werd genoten, op rond 90 millioen mag worden gesteld. Hiermee zou voor de eindafrekening een betrouwbare basis zijn verkregen.

Wij hebben, voorzoover men ons heeft willen volgen, met vele cijfers moeten hinderen, maar geheel onnut is dat wellicht niet geweest. Het opmaken eener aanvankelijke rekening laat voor de Indische huishouding immers een bekoorlijk „tantième”. Zij heeft althans volgens onze becijferingen alsnog te vorderen: 1e een leeningsbedrag (waarvoor Nederland rente en aflossing draagt) van rond 40 millioen; — 2e een bedrag van $253.5 - 90 = 163.5$ millioen uit de gewone middelen verschaft bedrijfskapitaal, waarvoor en krachtens juiste financiering en krachtens Indië's financieelen toestand met gerustheid had mogen en kunnen worden geleend.

Ongerekend dan nog de reserve aan duurzaamheidswerken van 265 miljoen.

VIII.

Het tot heden gevolgde *financieele* beleid is een gevaar geworden; er mag niet langer in worden berust. Het mag wel eens met nadruk worden gezegd, dat het Nederlandsche bestuur over Indië schromelijk ten achter is gebleven. Willens blind voor wat er in de wereld van het Oosten zich voltrok, zijn onze regeerders in den ouden gang gebleven.

Het Binnenlandsch Bestuur bleef op den vermolmden grondslag, toen de teekenen, dat het heerschen tot besturen moest worden verheven, toch reeds weinig verborgen lagen. Ware het — Europeesch en Inlandsch — naar omvang, bezoldiging en algemeen gehalte op de hoogte van den nieuwen tijd gebracht, nimmer had onze regeering door de geboorte van de Inlandsche beweging kunnen zijn overvallen; nimmer ook had zij voor de zware verantwoordelijkheid van een vol bestuur over de Buitenbezittingen kunnen worden geplaatst, terwijl haar de volle bestuurskracht hiertoe ontbrak. Wat bestuurskracht had moeten zijn werd veelal bestuursgeweld.

De oorzaak van deze mislukkingen zoeken wij voornamelijk in een ondeugdelijke financieele politiek. Voor niets heette het geld beschikbaar, terwijl het voor alles aanwezig was. Ware er een frisch en ondernemend bestuur over Indië aangedurfd, had men zelfvertrouwen betoond, geloof in een groote taak, dan hadden de zuinigheidsdweepers geen triomf kunnen behalen met een bekrompen vermaan tegen bezoldigingen, waarvoor alleen veel en goede bestuurskrachten waren te verkrijgen. Het is aan dezen kwaden invloed te wijten, dat de beste onzer ambtenaarscorpsen tientallen jaren in bezoldiging werden achter gehouden. De geest onder het B. B., onder het boschwezen-personeel, onder de officieren, de onderwijzers — jaren lang verkankerd en gedrukt onder een zuinigheidsdrift, had bij breeder beleid nimmer kunnen verslechteren tot een gevaar voor het gewricht-houden van den Indischen dienst.

En dan de Inlandsche bestuursambtenaren, het corps, waarin Nederland groote koloniale kracht moet zoeken en vinden. Het is achtergesteld bij nagenoeg alle andere takken van dienst, welke met Inlandsch personeel werken. De regeering heeft dit corps

stelselmatig van zich vervreemd. Rustig, maar diep overtuigend zijn de klachten. ¹⁾ De leerlingen der ambtenaarsscholen ontvloden bij voorkeur het Binnenlandsch Bestuur, waarvoor zij juist werden opgeleid.

Indien de regeering ons Inlandsch bestuurscorps op peil had weten te houden, het ruimschoots aanwezige geld had besteed aan een ruime opleidingsgelegenheid, aan betere bezoldiging, dan zou er althans een krachtiger en voor de zware taak meer berekend corps zijn gevormd, dan dat, waarmee in de dagen van de eerste Inlandsche beweging de val van het oude betuurstelsel werd ontdekt. De bevolking stond verder van haar direct bestuur, dan ooit kon worden vermoed. Het was de centrale regeering, welke door het rondzenden van haar directen vertegenwoordiger het vertrouwen had te herstellen.

De Buitenbezittingen worden bestuurd op een wijze, welke reeds groote zorgen heeft gewekt. Onze „zegeningen” worden tot nu niet zelden door middel van bloedigst verzet gerestitueerd. Diepste oorzaak is weer het geld. Indien Indië beschikte over hetgeen zij bezit, dan had men ook de „paedagogie” kunnen ontberen, welke van een nauw onder ons direct gezag gebrachte primitieve bevolking eischte, dat zij wegen als kegelbanen in onbetaalden dwangarbeid aanlegde; dat zij een belasting in geld opbracht, waarvan zij de tegenpraestatie onmogelijk vermag te waardeeren.

Het is alles uiting van een schriel en onzeker beleid. Nederland heeft geen geld durven steken in die Buitenbezittingen. Indien de schatten voor de daar aangelegde eerste groote verkeerswerken niet dadelijk waren geëischt in den vorm van onbetaalden en overmatigen dwangarbeid van een niet-begrijpende, verstoorde en benadeelde bevolking, wij hadden rustiger en redelijker kunnen besturen en uit een toenemend bedrijf en verkeer op den duur stellig de rente gevonden van een opgenomen kapitaal.

De onlusten, bijzonder op Sumatra, zijn scherp verweten aan de bestuursambtenaren onder wier beheer zij zijn ontstaan, maar de zwaarste schuld rust toch op een opperste regeering, welke de Buitenbezittingen „op een koopje” wilde zien in orde gemaakt. Schul-

¹⁾ Zie de verdienstelijke uiteenzetting van Sastrasoeara in *De Taak* van 16 en 25 Maart j.l. en ook de beschouwingen in de *Locomotief* van 30 Jan. 4-6 Febr. j.l. en in de *Javabode* van 13 april j.l.

dig zijn vooral de Staten Generaal, die, in meerderheid, elke regeering steunden, welke Indië's overvloedig geld aan Indië's huishouding het afdoendst wist te onthouden.

De overheidssteun aan de zending verleend door middel van onderwijs- en hospitaalgelden, wordt door zeer velen als een inbreuk op de religieuze onbevangenheid, welke de overheid behoort te kenmerken, afgekeurd. Men vreest er ook wrevel en wrijving van in andersdenkende Inlandsche kringen. Terecht, gelooven wij.

Wij laten het vraagstuk hier verder rusten, maar vragen, of het ooit tot zoo bedenkelijke actualiteit had kunnen geraken, als de zending niet in de gelegenheid ware gesteld, tekortkomingen van de overheid aan te vullen. Ware het geld van Indië ruimer aan de Indische huishouding besteed, dan zou de voorziening in onderwijs, in ziekenzorg nimmer zoo sober zijn geweest als thans; dan zou de zending niet het terrein hebben gevonden, waarop zij de overheid kon vervangen en terecht tegenover hare bestrijders kon wijzen op de onontbeerlijkheid van haren arbeid, ondanks de godsdienstpropaganda, welke hiervan het doel is.

Het onderwijs — wij brachten het al in herinnering — is hier zeer ten achter bij andere koloniale landen, welke voor vergelijking met Indië in aanmerking komen.

De Indische onderwijscijfers, hoewel in de laatste jaren veel verbeterd, leeren toch nog, dat er voor het algemeen lager Inlandsch onderwijs (met inbegrip van de Holl.-Inl., maar zonder de vakscholen) thans nog slechts 20 ct per hoofd van een op 45 miljoen geschatte bevolking wordt besteed. Voor het Europeesche kind komen wij — de bevolking op 85 duizend zielen vermoedend — op f 77.50 per hoofd. Per schoolgaand kind, naar de jongste gegevens van 1916, zijn deze cijfers naar onze berekening f 22 en f 148. Met ruimer, beter opgeleid en goed bezoldigd personeel, met kleiner klassen, beter leermiddelen, uitgebreider leerstof voor de Inlandsche scholen, *met meer geld dus*, zouden deze uiterst onredelijke verschillen sterk kunnen worden beperkt.

Ook het standenonderwijs in de Inlandsche wereld is tot een uiterste opgevoerd. De Holl.-Inlandsche scholen zullen in 1918 f 2 miljoen kosten voor (naar basis 1916) 26476 leerlingen, dus f 75.54 per leerling. Voor de 347.021 leerlingen der 2e klasse scholen (ongerekend het goeddeels door de bevolking zelve betaalde desa-onderwijs) zijn de kosten ruim 5.5 miljoen, dus slechts f 16.08 per hoofd.

Het feit, dat jaarlijks duizenden voor de andere dan desascholen moeten worden afgewezen wegens gebrek aan schoolruimte, bewijst verder hoe verre de regeering in hare zorgen nog achterblijft bij den drang naar onderwijs.

De gezondmaking der massa mag een redding voor de bevolking worden genoemd. Toch, heel de begrooting van den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst belooft — ongerekend de gebouwen — niet meer dan rond 10 miljoen of 22 cent per hoofd der bevolking. Van die 10 miljoen worden er dan nog 3 besteed aan de toch eigenlijk incidenteele pestbestrijding. Indien de aangevraagde 10 nieuwe gouvernementsartsen er zullen zijn, beschikt men voor heel de medische en hygiënische verzorging van Indië — ongerekend de enkele inspecteurs — over 206 geneeskundige civiele overheidskrachten, of op elke 220.000 Inlanders één arts. En wat de verpleegdienst betreft: één verpleegkracht is er beschikbaar op elke 475.000 inheemschen. Voor den ganschen archipel werken er 3 gouvernementsvroedvrouwen en overigens bepaalt de van overheidswege verleende verloskundige hulp zich tot eenigen toeslag aan particuliere vroedvrouwen. Zeker, de regeering vindt een onmogelijke taak in een medische verzorging van héél den archipel; maar dat zelfs vooropgesteld: is er schrieler en hulpbehoevender voorziening denkbaar dan thans in medisch en hygienisch opzicht door Nederland aan Indië wordt verschaft? Zonder bijstand van den militairen geneeskundigen dienst en van particuliere geneesheeren ware er van taakvervulling nauwelijks te gewagen.

De Indische stadsverbanden waren, zijn grootendeels nog, een oneer voor ons koloniaal beheer. Eerst in 1913 werd begonnen aan de stichting van een behoorlijke Inlandsche ziekeninrichting voor de hoofdstad. Na bijna vijf jaren is zij nog niet voltooid, moet er nog 4 ton aan worden verwerkt. Voor Semarang wordt er reeds zes jaren voorbereid, ontworpen en omgewerkt. Er is voor een nieuw ziekenhuis daar thans 3.1 miljoen bestemd, maar voor 1918 staat er nog slechts 1 ton uitgetrokken op de begrooting. De financiële toestand — zoo staat er in het werkplan van de B. O. W. te lezen — laat niet toe voor dit werk een eenigszins belangrijken post op te brengen. Er is nog niet eens beslist, in welk jaar zal worden begonnen en nog met eens de voorontwerpen zijn gereed. Toch gaat het hier, ondanks toegewijde zorgen, om een der somberste, armelijkste en primitiefste ziekenhuizen van Indië. Voor de

voorloopige onderbrenging van krankzinnigen is daar een ellendig hok bestemd (er is niet anders beschikbaar), dat de bezichtigter in afschuw en bitterheid betreedt.

Het werkplan van den B. O. W., die merkwaardige staat 19B van de ontwerp-begrooting voor 1918, vermeldt niet minder dan 14 kleinere ziekenhuizen en quarantaine-stations, welke wegens geldgebrek „voorloopig niet ter hand genomen worden”. Sibolga, Tapanoeli's hoofdstad, is een door en door ongezonde plaats, een koortsgat, de schrik voor wie er henen moeten. Sedert zes jaren staat er geld voor de assaineering op de begrooting uitgetrokken, maar tot eind 1916 was er van de 6.6 ton nog nauwelijks 4 ton verwerkt.

Sedert de heer Tillema zijn propaganda-boeken voor de gezondmaking van Indië verspreidde, zijn de allerdroevigste woning-toestanden, vooral in de centra, meer algemeen bekend, dus berucht geworden. Een pest-ramp was noodig om er een eerste geforceerde verbetering in te brengen en dan nog voornamelijk op kosten der bevolking. De afwateringstoestanden zijn overal nog zoo slecht, dat na een wat overvloedige bui in den westmoeson elke ietwat laaggelegen desa of kampong overstroomd is en ongezond in den modder ligt. De lijdzaamheid, waarmee dat alles wordt gedragen, is verwonderlijk.

Bij ons leeft de overtuiging, dat indien het bestuur over Indië gevoerd ware op de schaal, welke het geldbezit van de Indische gemeenschap ruimschoots veroorloofde, ook voor de volksgezondmaking veel en veel meer verricht had kunnen worden, wij thans niet hadden te besturen over een doorziekt volk.

Hoe staat het met de zorgen voor den inheemschen landbouw?

De economische beteekenis van Indië is in zoo sterke mate onverbrekkelijk verbonden aan de vruchtbaarheid van haren bodem, dat — onder het merk van welke economische periode ook — intensieve zorg voor den volkslandbouw een voorname taak van de Indische overheid zal blijven. De mannen van Compagnie en Cultuurstelsel hebben de landbouwende kracht des volks overmatig genoten; thans is de beurt aan de wederpartij, zijn er aanspraken der inheemschen te aanvaarden niet alleen op het eigen arbeidsproduct, maar ook op een onderwijs en voorlichting, welke dat product ten hoogste vermogen op te voeren. Onder Lovink is er in dit

opzicht eenige richting gewezen. Er werken thans meerdere landbouwleeraren, er worden landbouwcursussen gehouden en de Inlandsche bestuursopleiding houdt sedert zeer kort met den volkslandbouw eenige rekening. Met het geven van volkslandbouwonderwijs is een sober begin gemaakt. Maar welk is het resultaat van twintig jaren koloniale ethiek? Heel de zorg voor den Inlandschen landbouw — met inbegrip van de helft der ook voor Europeesche landbouwbelangen dienstige middelbare landbouwschool en cultuurschool — is in een begrootingsbedrag van f 982.000 neergelegd, 2.2 cent per hoofd. Tezamen met irrigatiekosten — deze wat het Inlandsche profijt betreft op de helft, en dan zeer hoog, van het begrootingsbedrag geschat — bedragen de volkslandbouwzorgen ruim een dubbelte per hoofd. De visscherij krijgt een...halve cent, de veestapel 2.7 cent!

Er is of dreigt in alle takken van dienst een tekort of een verloop van nog onontbeerlijk importpersoneel. Dat wordt een bedreiging van het bestuurswerk.

De groote oorzaak is, dat men weigert, den nu eenmaal gestegen arbeidsprijs voor Indië te betalen. Zelfs zò ver gaat men hiermee, dat er weinig minder dan dienstdwang wordt geoeft op Gouvernementspersoneel, dat bij de locale ressorten de arbeidsbelooning kan bedingen naar den stand der arbeidsmarkt.

Zonder in dit opzicht ruimere opvattingen, zal het personeelsprobleem nimmer opgelost kunnen worden. Duurder personeelsencadreering zal aanvankelijk kostbaar schijnen, maar dan ook alleen aanvankelijk. De personeelsvoorziening behoort voortaan op deze beide grondslagen te rusten: 1e voor zoolang noodig ruimte aan goed betaalde, deugdelijke importkrachten; — 2e daar naast met alle kracht en geld een opleiding van een naar alle zijden zich vormend Inlandsch personeel, dat op den duur de plaats van import-deskundigen zal kunnen innemen, behoudens dan de leidende Europeesche krachten.

Heel de ondergrond van ons bestuur is, wegens zuinigheid, voos. De encadreering van de lagere sferen van de rechterlijke macht — de griffiën der landraden, de ambtenaren van het O.M. bij de residentiegerechten — geschiedt tegen bezoldigingen, welke verkrijging van de betrouwbare en bevoegde krachten, welke juist in

deze voor het recht-doen jegens de Inlandsche bevolking zoo belangrijke ambten strikt noodig zijn, ten eenenmale uitsluiten. Zonder besteding van groote bedragen zal de politie in de binnenlanden hare spreekwoordelijke onbetrouwbaarheid behouden, zullen de desa-besturen aan corruptie onderhevig, zullen de desadiensten een te zwaren druk op de bevolking blijven.

Enkele jaren geleden heeft de controleur B.B., de heer Meyer Ranneft, in het *Tijdschrift B.B.* ¹⁾ over de controleurstaak geschreven. De controleur, schreef hij, wordt thans belemmerd in een vervulling van zijn taak, zoo degelijk en hoog opgevat, als hij wel zou wenschen, omdat hij aan de schrijftafel blijft geboeid. Zonder bruikbare controleurs-secretarieën, zoo was zijne conclusie, geen waarlijk controleurswerk. Het is weliswaar een heel bescheiden aangelegenheid, het is geen rechtsunificatie en geen zelfbestuur en geen hooger onderwijs, maar wél gaat het om een der diepst gelegen fundamenteën van het bestuur over Indië. Er wordt in dit land teveel aan den voor ieder aanschouwbaren top gewerkt, te weinig aan den grondslag van het gevaarte, waar de werkers niet worden gezien of openlijk geprezen.

Omtrent de bodemrijkdommen van Indië wordt nagenoeg niets nog geweten. Eerst in de jongste jaren werkt men aan de inrichting van een geologischen dienst, en wat er in de laatste tijden over den bodemrijkdom bekend wordt is veel meer nog het resultaat van incidenteele verkenningen en van particulier onderzoek dan van een eigen onderzoeksdienst. Toch staat het reeds vrij vast, dat Palembang kolenlagen van ongedachten omvang en voortreffelijke kwaliteit bergt, dat Nieuw-Guinea een rijken oliebodan heeft, dat Celebes schatten aan ertsen ter ontginning biedt, Borneo diamant besloten houdt. Daartegenover doet het toch armelijk en klagelijk aan, dat Europeesche noch Inlandsche ambtenaren pensioenzekerheid genieten, dat elke Inlander, hoe behoeftig ook, die naar een gouvernementsambt dingt, zich al dadelijk met f 1.50 zegelrecht ziet belast, dat voor de Inlandsche samenleving onze posttarieven veel en veel te hoog zijn, dat ambtenaren op afgelegen plaatsen niet zelden op een ergerlijk slechte huisvesting zijn aangewezen, omdat het gouvernement zich de woningzorgen, behoudens voor de best bezoldigden, veelal niet of nauwelijks aantrekt.

¹⁾ No. 5 van 1915.

Wij voeren een reclame bewind: naar buiten glans, naar binnen leeg.

De oorzaken kunnen thans, hopen wij, worden beseft. Er moet snel, met vaste hand en tot in den grond financieel worden hervormd, Volkomen overtuigd, dat die hervormingen zich ook zullen hebben te richten op een gewijzigden comptabelen opzet van de Indische begrooting, waarbij de scheiding tusschen „gewoon” en „buitengewoon” zuiver en wettelijk zal moeten worden getrokken, waarschuwen wij tegen elk dralen met de praktische hervormingen, welke dadelijk tot werkelijkheid zijn te maken. Het zij ons geoorloofd deze in een formuleering onzer conclusies voor te leggen:

1e het bedrag van ongeveer 40 millioen gulden, waarmee krachtens de Indische begrooting voor 1905 de schuld van Indië werd verminderd door overname ten laste van het moederland, opdat Indië tot gelijk bedrag nieuw geld zou kunnen opnemen uitsluitend tot dekking van gewone landsuitgaven van sociaal-economischen aard, behoort alsnog aan deze uitdrukkelijke bestemming ten goede te komen.

2e aan de Indische regeering worde opgedragen, bij de ontwerp-begrooting voor 1920 een schriftelijke uiteenzetting van de financiële gesteldheid te geven, waaruit kan worden gekend het zuivere bedrag, dat sedert 1867 van de gewone inkomsten werd besteed aan hetgeen op de Indische begrooting als „buitengewone uitgaven” wordt verstaan.

3e geen leening anders dan ten dienste van de sociale verzorging des lands zal mogen worden gesloten, tenzij minstens een tiende deel van het nominale leeningsbedrag worde afgezonderd ter voorziening, op nader te bepalen wijze, in andere dan defensiebehoeften, welke op de begrooting onder „gewone uitgaven” plegen te worden gerangschikt.

4e In afwachting van een hervorming van den wettelijken begrotingsopzet, als grondslag voor een juister financieel beleid, zij ter verruiming van de voor „gewone uitgaven” beschikbare middelen al dadelijk de helft van het jaarlijks voor „buitengewone uitgaven” te ramen bedrag, dat ten laste van den gewonen dienst zou worden gebracht, uit leening gedekt.

Mocht binnen tien jaren na het inwerking treden van de Indische begrooting voor 1920 nog geen wetswijziging zijn tot stand ge-

komen, welke althans bekostiging van rechtstreeks productieve uitgaven uit de gewone middelen uitsluit, dan worde reeds onder de bestaande wettelijke regeling geen overschot op den gewonen dienst langer besteed aan de bekostiging van werken, welke naar de bestaande begrootingspraktijk uit „buitengewone uitgaven“ plegen te worden betaald.

Heel onze beschouwing moge worden aanvaard als toelichting op deze voorstellen, welke bij een praktisch en noodzakelijk geleidelijk herstel van een onzuiver en schadelijk financieel beleid wellicht invloed kunnen oefenen.

De staatkundige opleving van Indië is verheugend en belovend; maar enkel leuze en reclame zal zij zijn, indien niet eerst in geheele aaneensluiting zal worden gewerkt voor een financieelen grondslag, zonder welken elk verlangen het bereiken zal hebben te ontberen.

Een der verdrietigste gevolgen van de maatschappelijke gesteldheid van Indië is de wegvloeiing van rijkdommen, uit haren bodem verworven, naar andere landen, zonder evenwichtige vergoeding. In naam moge het tegenwoordig anders heeten, in wezen blijft het nog goeddeels waar, dat Indië er is voor het moederland en andere landen. Alleen indien de overheid stelselmatig een stijgend deel van den rijken bodem tot eigen profijt beheert, teneinde er het volk des lands mee te onderwijzen en te sterken, het op te voeren tot een eigen exploitatiekracht, kan een verarmende uitstrooming der winsten met juistheid worden gedamd.

Maar wat geschiedt thans? De staatsexploitatie wordt ongaarne bevorderd en voorzoover zij wordt toegepast, komt een overmatig deel van het benoodigde kapitaal ten laste van de gewone middelen, welke juist het geheele profijt behoorden te ontvangen, opdat het landsvolk eindelijk een voller deelgenootschap zal kunnen leeren verwinnen in den rijkdom van het eigen land. Tot heden echter werkt er naast de particuliere drainage naar buiten een drainage ook binnen de eigen grenzen, nog wel door de eigen regeering met graagte gepleegd. Het is kapitalistisch beleid in den ergsten zin.

Semarang, April 1918.

Het krankzinnigenwezen in Nederlandsch-Indië

door
W. T. THEUNISE

Zenuwarts.

It is never too late to wend.

Charles Reade.

Inleiding

Men kan over het algemeen niet zeggen, dat geesteszieken en de verzorging van deze ongelukkigen zich in de belangstelling van het groote publiek mogen verheugen. Er wordt veel meer sympathie gevoeld voor den lijder aan tuberculose, aan kanker of aan eenige andere lichaamsziekte, dan voor den krankzinnige. Bij sommige menschen blijken nog steeds resten aanwezig te zijn van de oude en verouderde Middeleeuwsche begrippen over krankzinnigheid. Het is nu wel niet meer zoo erg, dat de patienten tentoongesteld worden en dat op Zon- en feestdagen de menschen zich gaan verlustigen in het aanschouwen van de uitingen dezer geestelijk abnormalen, maar toch blijft het gevoel, waarmede de krankzinnige in de oogen zijner medemenschen beoordeeld wordt, van anderen aard, dan de waardeering van den lichamelijk-zieke.

We leven in een tijd van verhumanisatie; het medegevoel voor anderen schijnt grooter te worden, ofschoon men nog wel eenig verschil moet maken tusschen datgene, wat men beweert te doen en datgene, wat uitgevoerd wordt, maar niettegenstaande dit alles blijft steeds op den krankzinnige een stempel drukken; men kan zich nog niet het denkbeeld eigen maken, dat een krankzinnige ook een zieke is, ziek geworden door afwijkingen in een orgaan, volkomen gelijk aan eene andere orgaanziekte. Maar zijn onmaatschappelijk-worden, het tengevolge van zijn ziekelijke uitingen vaak in conflict komen met maatschappelijke orde en regelmaat, doet de menschen den krankzinnige anders beoordeelen. Voor een

deel ligt dit misschien ook aan de omstandigheid, dat maar zoo'n klein deel kan herstellen, zoodat nog velen de meening huldigen, dat opname in een gesticht gelijk staat met een voor goed verbanen uit de maatschappij. Dit is onjuist; wanneer ik de ontslagcijfers van de laatste jaren naga, dan kom ik voor de Europeanen tot 9.5 %, voor de Inlanders tot 12 %. Hierbij is een gemiddelde genomen voor zoover de Inlanders betreft, omdat gebleken is, dat het ontslag bij de Inlandsche vrouwen iets grooter was. Dit jaar zijn de cijfers gunstiger geworden en kom ik tot 14 % voor de Europeanen en 16 % voor de Inlanders, welk gunstig resultaat vooral bereikt is kunnen worden door over ontslag van veel verbeterden overleg te plegen met het Binnenlandsch Bestuur, dat ons hielp bij de opsporing van de familie.

Hoe het ook zij, men ziet in elk geval, dat opname in een gesticht niet gelijk staat met levenslange interneering. Het is merkwaardig hoe daarover, zelfs bij goed ontwikkelden, vreemde ideeën bestaan. Het gevolg hiervan is, dat pas in het uiterste geval tot gestichtopname door de familie wordt besloten, terwijl bij vele ziektegevallen eene vroegere opname een gunstigen invloed zou kunnen uitoefenen, niet alleen op het wezen der ziekte, maar zeer zeker nog meer op de verpleging, die uit den aard der zaak in een gesticht veel beter is.

Er is nog iets. Het is me opgevallen hoe moeilijk het is voor iemand, die hersteld uit een gesticht wordt ontslagen, weer eene geschikte betrekking te vinden. Dat wordt zelfs zoo sterk gevoeld, dat sinds korten tijd in Nederland opgericht is eene centrale organisatie tot verdere verzorging en voorthelping van hersteld-ontslagen krankzinnigen.

Het onbekend zijn met het Krankzinnigenwezen, met de verpleging en daarbij de vreemde meeningen, die men over krankzinnigen heeft, zijn oorzaak, dat allerlei vooroordeelen en onjuiste opvattingen hieromtrent bestaan.

Het doel van dit opstel is dan ook in de eerste plaats, een beter inzicht te geven over krankzinnigen, hunne ziekte en hunne verpleging en wanneer daardoor de barbaarsche vooroordeelen zijn verdwenen, hoop ik vooral in het belang onzer patienten werkzaam te zijn geweest.

Ik stel me voor in drie achtereenvolgende hoofdstukken het geheele onderwerp te behandelen, welke hoofdstukken respectieve-

lijk gewijd zullen worden aan de verpleegden, de wijze van verpleging en het verplegend personeel.

HOOFDSTUK I.

De verpleegden.

Het ligt niet in mijn voornemen de verschillende vormen van krankzinnigheid uitvoerig te behandelen; dit onderwerp behoort meer in een medisch tijdschrift thuis. Ik zou alleen de opmerking kunnen maken, dat in wezen de psychosen bij den Inlander niet verschillen met die van den Europeaan.

Het kan zijn, dat sommige vormen minder frequent voorkomen (b.v. alcohol-psychosen en dementia-paralytica), andere weer in grooter aantal aanwezig zijn (amentia-toestanden en de daarmede verwante delieren), doch een nauwkeuriger onderzoek zal moeten geschieden, teneinde hierover een juist inzicht te krijgen.

Het zullen voornamelijk algemeene opmerkingen zijn, die ik in dit opstel wil maken en die o.a. in zich zullen sluiten een werkplan, dat in de toekomst uitgevoerd zou kunnen worden. Tot nog toe heeft men zich met de intensievere studie der psychiatrie hier te lande nog zeer onvolledig beziggehouden. Wanneer men vergelijkt, wat in Nederland en de andere Europeesche landen op dat gebied gepresteerd is, met hetgeen men er hier van weet, dan maakt dat laatste een treurigen indruk. Over de diepere oorzaken zal ik mij niet verder uitlaten, ik kan echter wel zeggen, dat het zeker niet ligt aan de mindere belangrijkheid van het materiaal; ik wil alleen opmerken, dat groote moeilijkheden liggen in de onvoldoende taalkennis. Dat is het groote struikelblok en het is toch mijne vaste meening, dat alleen eene grondige kennis van de Inlandsche talen (voorloopig behoeven we ons alleen te bepalen bij het Maleisch, Javaansch en Soendaneesch), ons dieper zal doen doordringen in de Inlandsche psyche. Dat is al lang begrepen door de zendelingen en de voortreffelijke onderzoekingen op philologisch en ethnografisch gebied, door sommigen onder hen verricht, bewijzen het groote belang, dat er in gelegen is en doen meteen zien, dat de moeilijke voorbereidende, linguistische studie alleszins loonend is en dat de daaraan bestede tijd zeker niet verloren is.

Ofschoon er ontegenzegglijk verschillende personen zijn, die den Inlander en zijn psychische leven bestudeerd hebben, terwijl er

enkele diepgaande publicaties zijn (Adriani, Kruijt e.a.), is dat toch bij de meesten — de psychiaters inclus — nog zeer onvoldoende. En dat de psychiaters de Inlandsche psyche nog zoo slecht bestudeerd hebben, is eene groote fout. Ligt hier ook rassenwaan aan ten grondslag, omdat men meent dat de bestudeering niet noodig is en ons, gegeven de lager staande psyche, toch geen belangrijke bijdragen zou kunnen leveren?

Een konsekwent doorgevoerde studie is hier te lande ternauwernood verricht en het behoeft toch eigenlijk geen nader betoog, dat het werkelijk kennen van de ziel van den Inlander, het begrijpen van zijn gevoelsleven en het oordeel over zijn denken, noodzakelijk is om met succes verdere ontwikkelingspogingen in het werk te stellen. In enkele werken is hier wel een en ander over geschreven, het valt mij echter op, dat deze onderzoekingen zich uitsluitend bewegen op het terrein van het hoogste zieleleven, terwijl voorbereidende psychologische studiën ontbreken. Men moet zich niet uitsluitend bezighouden met de hoogere gevoelens, zooals de verschillende waardeeringsgevoelens, de religieuze neigingen van af het animisme tot de monotheistische godsdiensten, men moet niet reikhalzend dat hoogere trachten te bereiken, zonder zich een vasten ondergrond verschaft te hebben. En dien betrouwbaren bodem vindt men in de gegevens, die door experimenteel-psychologisch onderzoek gevonden worden.

Op dat gebied liggen dus de eerste schreden, die men doen moet om beter inzicht te krijgen in de verschillende psychische processen, die zich bij de ons interesseerende volksgroepen afspelen.

Teneinde duidelijk te maken hoe ik me voorstel, dat die onderzoekingen verricht zullen moeten worden, ware het wenschelijk een klein uitstapje te maken op psychologisch terrein, waarop de belangstellende lezer mij desgewenscht kan vergezellen door bestudeering der aan het slot van dit artikel gegeven beknopte uiteenzetting der verschillende psychologische begrippen.

De verzorging van de krankzinnigen hier te lande zal voor de Regeering steeds eene moeilijke taak blijven, omdat het nu eenmaal uit praktische overwegingen onmogelijk is alle krankzinnigen, die niet in de maatschappij thuishooren, in goede inrichtingen onder te brengen. De moeilijkheid bestaat reeds thans, maar zal zich in de toekomst nog ernstiger doen gevoelen, daar ik vermoed dat het aantal krankzinnigen in de komende jaren gestadig zal toe-

nemen. Dit is niet een vermoeden alleen, want men vindt analogiën in de Europeesche landen.

Naar mate de ontwikkeling voortschrijdt, bestaat een groote kans dat het levensgeluk verminderen zal. Dat kan natuurlijk geen reden zijn om die ontwikkeling te belemmeren, het zou trouwens onmogelijk zijn die neiging tegen te gaan; het is een drang die uit alle lagen van de Inlandsche maatschappij naar boven komt, die men met belangstelling moet volgen en dien men moet trachten omhoog te voeren langs lijnen van geleidelijkheid. Ik gevoel in die meerdere ontwikkeling een bron van meer ellende en ik geloof dat de landbouwer met zijn sapi en een klein stukje grond dat hij bebouwen kan, heel wat gelukkiger is dan de geletterde, die voor een klein loon als schrijvertje op een kantoor zit. De emotioneele factoren worden vermeerderd; er dreigt eene categorie menschen te ontstaan, die meer weet en daarom meer wil verdienen, maar die verdiensten zijn in hun oog niet evenredig met hunne meerdere kennis. Zij hebben meer behoeften gekregen, hunne oogen zijn opengegaaan voor luxe waarnaar vroeger niet getaald werd en de verschillende giften van de moderne samenleving zijn ook voor hen toegankelijk geworden.

Het blijft moeilijk afdoende bewijzen aan te voeren dat meerdere beschaving gepaard zal gaan met toename van het aantal krankzinnigen. Er zijn wel eenige feiten bekend, die deze opvatting rechtvaardigen, zooals de zeldzaamheid van psychosen bij natuurvölker, de psychische achteruitgang van de Noord-Amerikaansche negers na hunne vrijwording, de grootere frequentie van dementia-paralytica bij hooger ontwikkelde volkeren en de rijkere schakeering van psychose-vormen bij de Europeanen.

Zonder eenigen twijfel zullen de gezamenlijke levensvoorwaarden een blijvenden invloed uitoefenen op de frequentie van de krankzinnigheid.

De meeningen van de psychiaters over de toename van het aantal gevallen van krankzinnigen in de Europeesche landen loopen zeer uiteen, doch allen zijn het eens over het feit, dat wel toeneemt het aantal in gestichten ondergebrachte geesteszieken bij alle cultuurvölker. In Nederland waren in 1849 $3,9 \text{ ‰}$ in gestichten verpleegd, in 1912 $22,1 \text{ ‰}$ van de bevolking; in Pruisen in 1875 5 ‰ en in 1900 16 ‰ .

Hiertoe dragen verschillende factoren bij, zooals het beter her-

kennen van de psychosen, dan vermindert het vooroordeel dat men tegen gestichten heeft en ten slotte wordt de noodzakelijkheid een krankzinnige in een gesticht op te nemen bij onze moderne levenswijze grooter.

Zooeven noemde ik de emotie, die van veel invloed zal zijn bij het ontstaan van psychosen. Wij zullen dat vermoedelijk ook hier zien.

Tot voor korten tijd heeft de bevolking in deze streken geen toekomstzorgen gekend, de menschen leefden van dag op dag, de natuur was weelderig en hunne eischen waren gering. Wel blijft de natuur met kwistige hand hare gaven verspreiden, doch de eischen van de bewoners zijn veranderd, zijn verhoogd. Hunne meerdere ontwikkeling doet die hoogere eischen ontstaan, het er niet aan gehoor kunnen geven maakt hen prikkelbaar en ontevreden en zal hen misschien eerder naar genotmiddelen doen grijpen, om de gevoelde ellende te doen verdwijnen; met dit alles is de kiem van geestelijken achteruitgang gegeven.

Het is in het algemeen wel een factor die de overdenking waard is en die kan aanmanen tot voorzichtigheid. Ik zelf ben een krachtig voorstander van de ontwikkeling van den Inlander, ofschoon ik ook geloof dat het meerdere weten niet meerder geluk met zich zal brengen, althans niet in het begin, maar het gehoor geven aan deze ontwikkelingsneiging is onvermijdelijk. Het eenige wat men in de hand heeft is de snelheid en die moet men remmen. Een natuurvolk, waarvan tot voor korten tijd de meeste lagen geen idee van eenige intellectueele ontwikkeling hadden, ziet nu in eens de poorten van den tempel der wetenschap openstaan. Er is gedrang, men roept om meer scholen, meer leerkrachten, als ware 's menschen levensgeluk besloten in intellectueele bevrediging; eene deceptie moet volgen. Wat stellen al degenen, die naar meerdere kennis hunkeren, zich daarvan voor? Wat is die ontwakende drang naar geleerdheid? Ik zou zoo graag eens willen weten, hoe op den duur de thans in de ontwakende Inlandsche ziel woelende en bruischende stroomingen zullen vloeien.

Het zou mij ook niet verwonderen, als mettertijd de imbecillen en idioten veelvuldiger voorkomen, deze mislukte producten van de moderne samenleving, ontstaan door inwerking op de psyche van de verschillende maatschappelijke giften. Het verwondert me steeds hoe weinig men er thans ontmoet. Daar kunnen twee redenen voor zijn, de belangrijkste lijkt me dat intoxicaties op den

achtergrond treden; minder belangrijk, maar vermoedelijk wel aanwezig, is de natuurlijke selectie. Zoolang wij niet over geboortestatistieken en goede sterfte-cijfers, ook onder de zuigelingen, beschikken, weten we nooit met zekerheid waar de eventueel geboren idioten blijven.

Veel van hetgeen de psychiatrie ons in de toekomst moet leeren, ligt nog in windselen gewikkeld, de studie van de gezonde menselijke psyche heeft al eeuwen de groote denkers bezig gehouden, de studie van het abnormale zieleleven is pas in de laatste 25 jaar dieper geworden, maar nog vele duistere punten zullen moeten worden opgelost, alvorens wij meer inzicht in pathologische zielstoestanden kunnen krijgen en het is te vreezen, dat op een gegeven moment het „ignorabimus” als slagboom zal optreden die het dieper doordringen zal beletten. Ook voor de studie van de psyche van den Inlander liggen nog uitgebreide terreinen braak en verre verschieten openen zich, waar voor den wetenschappelijken onderzoeker nog belangrijke vondsten zijn te doen.

HOOFDSTUK II.

Wijze van verpleging.

De verpleging van krankzinnigen in Nederl.-Indië heeft tot nog toe plaats gehad in twee gestichten, het eene te Buitenzorg, in 1882 geopend, het andere te Lawang, in 1902 in gebruik genomen. Wanneer men nagaat dat deze beide gestichten ruimte moeten bieden voor het aantal krankzinnigen van eene bevolking van ongeveer 40 millioen Inlanders en vreemde Oosterlingen en nagenoeg 100.000 Europeanen, dan behoeft men niet verwonderd te zijn te vernemen, dat de plaatsruimte ten eenenmale onvoldoende is. Over de frequentie van Krankzinnigheid zal ik hier niet verder uitweiden, doch iedereen is het er vrijwel over eens, dat er een ernstig gebrek is aan voldoende opname-gelegenheid. Goede voorloopige bewaarplaatsen ontbreken, daarvoor worden dan ook naast Stadsverbanden en Militaire Hospitalen, gevangnissen in gebruik genomen, om van minder behoorlijke gelegenheden niet eens te spreken. Wie hier meer van wil weten, verwijs ik naar het rapport, door Dr. SCHOLTENS in 1913 uitgebracht.

Het behoeft ook verder geen betoog, dat in de laatste inrichtingen de verzorging onvoldoende is. Men mist geschoold perso-

neel, welk gemis bij de overbrenging van de patienten naar de gestichten wel degelijk bemerkt wordt. Het onvoldoende van deze verpleging wordt ook sterk door den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst gevoeld en dank zij het ernstig streven van die organisatie, is over niet al te langen tijd eene groote verbetering te verwachten. Het is jammer, dat door de gecompliceerdheid der administratieve machine en door het groote aantal schijven, waarover de uitvoeringsplannen moeten loopen, niet met die snelheid gewerkt kan worden, die men wel zou wenschen. Op verschillende wijzen zullen deze verbeteringen tot stand gebracht worden. In de eerste plaats wel door het bouwen van een nieuw gesticht in Midden-Java, dat thans nog onder den naam van „Doorgangshuis” bekend is, maar waarvan mettertijd de bestemming wel zal moeten veranderen, zoodat Java dan een derde, centraal gelegen, gesticht (het wordt immers te Magelang opgericht), zal bezitten.

Waarom men aan den naam „Doorgangshuis” wil vasthouden, is mij niet volkomen duidelijk. Uitbreiding van die inrichting is zeker noodzakelijk en daarmee verdwijnt meteen het doorgangshuis-karakter.

Uitbreiding van de thans bestaande gestichten is niet gewenscht, Lawang is nu al te groot, eene goede controle is bij die groote inrichtingen niet mogelijk. Van dat systeem is men in Europa al teruggekomen; van het grootste gesticht „am Steinhof” nabij Weenen, heeft men meer verdriet dan genoeg beleefd.

Dat nieuwe doorgangshuis zal verrijzen ongeveer 2 paal van Magelang, op den weg naar Setjan. Aanvankelijk zullen er gebouwd worden 4 paviljoens voor Inlandsche mannen en 3 paviljoens voor Inlandsche vrouwen, terwijl regelmatig bijbouw zal plaatsvinden, welke vermoedelijk eerder noodig zal zijn dan men denkt. Een gesticht werkt als attractie-sfeer, hoe dichter bij het gesticht, hoe grooter het aantal opnamen.

Hiervoor bestaan vermoedelijk twee oorzaken: het vervoer is veel gemakkelijker en door de nabijheid van een gesticht raakt men daar meer mede vertrouwd en gaat de ongunstige gedachte, die men er vaak van heeft, verloren.

Verder zullen bij de drie groote ziekenhuizen in de voornaamste havenplaatsen van Java n.l. Batavia, Semarang en Soerabaia, enkele paviljoens gebouwd worden, bestemd om krankzinnigen in voorloopige bewaring te stellen.

Ten slotte zal men door het oprichten van eenvoudige paviljoens in de vijf voornaamste plaatsen van de Buitenbezittingen, n.l. te Padang, Medan, Palembang, Makasser en Bandjermasin, ook daar eene gelegenheid gevormd hebben, psychotische patienten op eene humane wijze te verplegen.

In de wijze van verpleging, voornamelijk in den aard van bouw van de paviljoens, is geleidelijk eene wijziging gekomen die m.i. gelukkig is te noemen. De eerste paviljoens, die te Buitenzorg waren gebouwd, werden geheel van steen opgetrokken en zijn daardoor zeer ruim en licht, zoodat ze ook nu nog steeds den toets der kritiek met succes kunnen doorstaan.

Deze paviljoens, vroeger nog voor een klein deel voor de Inlanders bestemd, worden nu uitsluitend voor Europeanen gebruikt, toen is men voor de Inlanders, uitgaande van het principe, dat zij in de kampongs in bamboe-woningen gehuisvest zijn, met weinig licht en lucht en dus ook in een gesticht in eene dergelijke omgeving zich het aangenaamst zullen gevoelen, bamboe-paviljoens gaan bouwen met kleine lage vensters en van buiten en van binnen zwart geteerd. Dit is een luguber gezicht en het wil mij voorkomen, dat deze verblijven ook niet meer geschikt zijn voor het onderbrengen van patienten. Het zijn goede loodsen om goederen op te bergen, niet om krankzinnigen te verplegen. Door aan die paviljoens eenige verandering aan te brengen, zooals een paar vensters in de zijwanden, een aantal glazen pannen, maar vooral door ze van binnen en van buiten wit te laten maken, hebben ze een vroolijker aanzien gekregen, terwijl nu ook gebleken is, dat de patienten deze verbetering zeer aangenaam vinden.

Bij de oprichting van nieuwe paviljoens heeft men de oude gedachte, hen maar in eene kamponghuis-achtige omgeving onder te brengen, laten varen. Het paviljoen wordt nu tot manshoogte van steen opgetrokken, het is hooger gemaakt, de vensters zijn breeder en op regelmatige afstanden worden glazen dakpannen aangebracht, terwijl de kleur van binnen en van buiten lichtgeel is. Dergelijke paviljoens zijn natuurlijk duurder, maar ze hebben het groote voordeel, dat zij een meer behoorlijke wijze van verpleging waarborgen dan de oude.

Ook bij het op te richten doorgangshuis in Midden-Java zal wel met deze overwegingen rekening gehouden worden en zal men vermoedelijk de verschillende paviljoens op dezelfde wijze bouwen,

gelijk thans met enkele nieuwe en de vernieuwing van eenige oude, te Buitenzorg geschiedt.

Men bouwe de paviljoens op open terreinen en zorg er voor, dat ze niet geheel door boomen omgeven worden, die meer licht en lucht tegenhouden, de paviljoens vochtig maken, en met hunne wortels de fundamenteen ondermijnen. Te Buitenzorg groeide een bamboebosch, dat uit een oogpunt van natuurschoon heel mooi is, tot veel te dicht bij de paviljoens, daardoor het licht onderscheppend en een uitmuntende broedplaats voor slangen vormend.

Door openkapping van een strook van 15 Meter is voldoende verbetering aangebracht.

In Lawang is met een en ander veel beter rekening gehouden en in Magelang zal men dat nu ook wel doen. Het verdient eveneens aanbeveling reeds bij de oprichting van het gesticht de tuinen en omgeving onder deskundig toezicht te laten aanleggen, zoodat men niet een uit tuin-architectonisch oogpunt onsmakelijk geheel krijgt.

Ook voor de Buitenbezittingen worden dezelfde principes, die men nu is toegedaan, wat betreft ruimheid in bouw, doorgevoerd, bij de oprichting van verplegingshuizen. De zeer toe te juichen maatregel tot stichting van deze paviljoens heeft haar ontstaan te danken aan het denkbeeld, dat de krankzinnigen in de Buitenbezittingen op minder primitieve wijze moeten ondergebracht worden, dan tot nu toe het geval is. Het ligt in het voornemen op de genoemde hoofdplaatsen paviljoens op te richten voor 24 patienten, verdeeld over 16 mannen en 8 vrouwen (de verhouding tusschen het aantal op te nemen mannen en vrouwen is ongeveer 2 op 1).

De aard van de ziekte bij die patienten zal bepalen, wat er verder met hen moet gebeuren. De kortdurende, vaak op infectie en intoxicatie berustende verwardheids-toestanden, kunnen daar blijven tot zij genezen zijn, daar de verpleging en de verzorging door geschoold personeel, dat voorloopig uit de bestaande gestichten wordt gerecruteerd, zal plaatsvinden.

De vormen, die een chronisch verloop hebben, zullen op geregelde tijden overgebracht worden naar de gestichten. Bij den bouw dier paviljoens wordt ook gerekend op het aanbrengen van eene ruime badkamer voor de toepassing van geprolongeerde baden.

Het principe dat vooral in de laatste jaren in Europa meer en

meer doorgevoerd wordt, is dat der open verpleging. Hieronder verstaat men eene dusdanige verpleging, dat de vrijheid van het individu niet meer dan hoogstnoodzakelijk beperkt wordt en dat deze beperking door hen zoo weinig mogelijk gevoeld wordt. Het is een opvallend en een alleszins toe te juichen verschijnsel, hoe in Europa in dat opzicht de inzichten gewijzigd zijn en hoe men geleidelijk van de vroegere dollehuizen met hoog-omringde muren en stevige tralies, langzamerhand gekomen is tot de heldere, lichte en luchtige gebouwen van den tegenwoordigen tijd. Natuurlijk moet men zorgen, dat er eene afdeeling is, waar de niet te vertrouwen patienten, de crimineel-krankzinnigen en de patienten met zelfmoordneigingen kunnen verpleegd worden, zonder dat conflicten op kunnen treden. In deze gevallen is dus wel eenige afsluiting noodig, die men echter tot het strikt noodzakelijke moet beperken. Ik herinner me, welk een aangenamen indruk de kliniek van Prof. Kraepelin te München, waar alle acute psychosen uit de stad en uit de directe omgeving, opgenomen worden op mij maakte; het waren frissche zalen met ruim openslaande ramen en alleen daar, waar het absoluut noodzakelijk was, was een ver uitgebouwd, elegant hekwerk aangebracht, dat nog zooveel mogelijk door groen aan het oog was onttrokken.

Ook hier kan men dat bereiken, wanneer de afsluiting der paviljoens niet meer op de oude hermetische wijze geschiedt (behalve de voorzorg voor de hier bovengenoemde patienten). Hiermede breekt men dus met het oude systeem, om de patienten te verplegen in gebouwen met getraliede vensters.

Laat licht en lucht toch zoo ruim mogelijk binnentreden, het stemt de patienten opgewekter en het maakt het verblijf gezonder. Dit systeem geldt niet alleen voor de paviljoens, waar rustige patienten verpleegd worden, maar men kan het met het noodige overleg ook op de onrustige afdeeling beproeven.

De in de laatste jaren ingestelde badbehandeling geeft verrassende resultaten, daarnaast is ook de bedbehandeling in de open lucht van groote waarde. Dank zij deze beide methoden is het mogelijk gebleken, zelfs zeer onrustige patienten in niet streng afgesloten ruimten te verplegen.

Dan komt er nog een factor bij, die ik reeds in het eerste hoofdstuk behandeld heb en wel, dat de onrust van de patienten zoowel van de Europeesche als van de Inlandsche, hier veel ge-

ringer is. Nog steeds verwondert mij de rust, die op eene onrustige afdeeling heerscht en herhaaldelijk is mij door bezoek, dat ik rondleidde, de vraag gedaan: Is dat nu een onrustige afdeeling? Hebben we hier met klimatologische invloeden te doen of is de verminderde energie ook merkbaar bij psychotische patienten? Ik durf geen verklaring geven, doch kan alleen op het feit met beslistheid wijzen.

Men kan mij bij deze open verpleging tegenwerpen, dat het gevaar van weglloopen der patienten veel grooter wordt. Doch dat is meer een theoretisch dan een praktisch bezwaar. Er zijn onder de kleine 1100 patienten, die hier verpleegd worden, maar zeer enkele, die als weglooper bekend staan, zoodat het niet moeilijk is in dat opzicht meer oplettendheid van het verplegend personeel te eischen.

De zeer onrustige patienten hooren overdag in het bad thuis en indien het noodig mocht zijn, ook 's nachts, daarvoor behoeven dus geen tralies aangebracht te worden. De hierboven genoemde rubriek van niet te vertrouwen patienten zal meestal niet in een bad verpleegd behoeven te worden, omdat dergelijke patienten zelden onrustig zijn, voor hen zijn enkele wel af te sluiten paviljoens noodig, maar zelfs hier kan de verpleging nog zoo vrij mogelijk gemaakt worden. De paviljoens kunnen met jalouzievensters voorzien worden, die overdag geopend blijven, terwijl 's nachts bij sluiting van buiten nog genoeg frissche lucht kan binnentreden.

Ik kan niet genoeg wijzen op het groote belang, van eene verstandig doorgevoerde vrije verpleging. Ook uit psychologisch oogpunt is het volkomen begrijpelijk, dat een persoon, die voortdurend bemerkt dat zijne vrijheid belemmerd wordt, daar heftiger op zal reageeren, dan wanneer hij daar zoo weinig mogelijk van gewaar wordt. We hebben ook reeds herhaalde malen kunnen waarnemen, hoe de onrust van patienten, die in de voorloopige bewaarplaatsen opgesloten waren, hier verdwijnt.

Het is nogal eens voorgekomen, dat wij het verzoek krijgen om een patient door deskundig geleide te doen afhalen, omdat hij zoo gevaarlijk en onrustig is. Eenmaal in het gesticht opgenomen, blijkt dan van dat gevaar en van die onrust heel weinig. Op vele staten van inlichtingen vindt men stereotiep ingevuld: „patient is gevaarlijk voor de omgeving, slaat en scheurt, treedt aanvallend op”.

Gaarne neem ik aan, dat al die gegevens juist zijn, het pleit dan echter alleen voor de stelling, dat de patienten onrustiger zijn, naarmate hunne opsluiting krachtiger werd doorgevoerd.

Van de open verpleging heeft men nu de geleidelijke overgang naar de vrije verpleging, waarvan dan de gezinsverpleging ongeveer het eindpunt is en zeer dicht de totale vrijheid nadert.

Waar over de bruikbaarheid van dit laatste stelsel de meeningen van deskundigen uiteen loopen, wil ik wat uitvoeriger bij dat punt stilstaan.

In Holland werd eenigen tijd geleden de aandacht gevestigd op de mogelijkheid deze wijze van verpleging ook hier door te voeren.

Het was echter niet de eerste maal, dat dit onderwerp ter sprake werd gebracht. Reeds door Dr. Hulshoff Pol en door Dr. Lijkles werd op de wenschelijkheid van dit systeem gewezen, waarvan het gevolg was dat van af 1903 een 16-tal patienten van het gesticht te Buitenzorg in gezinsverpleging konden opgenomen worden. Dat aantal was echter veel te gering en de interne regeling was onvoldoende, om over de bruikbaarheid van dit systeem een juist oordeel te verkrijgen.

De thans doorgevoerde regeling heeft dat aantal op 96 gebracht en mits onder goede contrôle doorgevoerd, meen ik dat deze grootere proefneming volkomen zal slagen.

Onder gezinsverpleging verstaat men het onderbrengen van een krankzinnige tegen vergoeding in eene vreemde familie, die daarvoor geschikte eigenschappen heeft (Alt). Deze definitie sluit van zelf uit het verplegen in eigen familie, de bezwaren daaraan verbonden zijn vrij groot. Het terugkeeren in de eigen familie is slechts als een proefontslag te beschouwen, van kolonie-verpleging in den eigenlijken zin is dan geen sprake. De familie staat minder kritisch tegenover het ziektegeval en de patienten gedragen zich vaak in vreemde omgeving beter dan in eigen familiekring. Het zou trouwens maar enkele gezinnen betreffen, nl. alleen die, welke een krankzinnig familielid hebben in de plaats waar het gesticht zich bevindt, daar het laten verhuizen van veraf wonende families en sociale bezwaren medebrengt en vrij groote finantieele offers van het Rijk vordert, daar dit de verhuizing moet bekostigen.

In Europa heeft men 3 stelsels:

- a. Eene gezinsverpleging die zonder eenige betrekking staat tot

de gestichtsverpleging. Dit systeem vindt men voornamelijk in Schotland, waar het als het ware eene soort armen-verpleging vormt met zaakkundige leiding. Het bezwaar tegen deze methode die te vergelijken is met het vroegere stelsel van bestedelingen is, dat de contrôle te gering is door het ontbreken van een gesticht op den achtergrond en dus de verpleging slechts voor eene kleine categorie krankzinnigen in aanmerking zou kunnen komen.

- b. Eene gezinsverpleging, bestaande uit verpleging van een groot aantal krankzinnigen op bepaalde plekken, waar wel een klein centraal gesticht is, dat echter alleen voor uitzonderingsgevallen gebruikt wordt. Men treft dit aan te Gheel in België voor de meer Vlaamsche bevolking, te Lierneux voor het meer Waalsche gedeelte, in Frankrijk te Dun-sur-Auron en in Saksen te Jerichow. In Gheel wordt dit systeem al eeuwen en eeuwen toegepast, zoodat daardoor eene soort selectie van geschiktheid voor de krankzinnigenverpleging bij de bevolking verkregen is. Toch is het resultaat niet zoo groot als men zou mogen verwachten, ook al weer doordat de contrôle niet streng genoeg kan doorgevoerd worden.

Het bij elkander brengen van eene zoo groote hoeveelheid krankzinnigen brengt eigenaardige bezwaren met zich, doordat eensdeels tengevolge van de groote afstanden zij niet dat medisch toezicht kunnen krijgen, dat ze vaak noodig hebben, terwijl anderdeels allerlei misbruiken en minder gewenschte verhoudingen kunnen binnensluipen, die in een kleiner contingent vermeden zouden kunnen worden.

- c. De gezinsverpleging, aansluitend aan eene gestichtsbehandeling, hetgeen men hoofdzakelijk in Duitschland vindt en de laatste 25 jaar ook in Holland. Hierbij hebben we dus in het centrum staan de gestichtsbehandeling en als het belangrijkste onderdeel daarvan de gezinsverpleging.

De contrôle kan hier uiterst nauwkeurig geregeld worden, er blijft een gewenscht contact met de centrale inrichting, hetgeen en uit een geneeskundig en uit een wetenschappelijk oogpunt, van belang is.

Dit laatste moeten we toch zeker niet verwaarloozen en we moeten er ons steeds van bewust blijven, dat het noodzakelijk is voor de frischheid van onze eigen psyche, dat naast de echte

geneeskundige behandeling van onze patienten, ook een wetenschappelijk interesse moet blijven bestaan.

Dit geldt voor alle onderdeelen van de geneeskunde, maar in de eerste plaats wel voor de psychiatrie met zijn eigenaardig monotoon gestichtsleven. Dit is nu meer gewaarborgd in eene centrale inrichting met de daarvoor benoodigde laboratoria, dan in een vrije onafhankelijke gezinsverpleging. En het wakker blijven der belangstelling voor de lijdende personen in een gesticht garandeert een humaner en nauwkeuriger verzorging der patienten.

In Europa wordt het aantal krankzinnigen, die in koloniestelsel te verplegen zijn, geschat op 15 à 20 %. Ik heb het hier nagegaan en kom tot de conclusie, dat zeker 15 % voor verpleging in koloniestelsel in aanmerking kan komen. In Duitschland bedroeg dit aantal een paar jaar geleden ongeveer 2500.

In deze wijze van verpleging zijn verschillende voordeelen gelegen; ten eerste kan men dit beschouwen als een overgang naar de maatschappij; ten tweede wordt het opnemen in de kolonie als een vorm van proefontslag bedoeld; ten derde zullen zich onder hen patienten bevinden, die niet meer een zelfstandigen werkring kunnen volgen, maar onder toezicht nog wel arbeid kunnen verrichten; ten vierde zal een vrij groote groep bestaan uit patienten, die geestelijk eene blijvende verzorging noodig hebben en niet noodzakelijk op gestichtsverpleging zijn aangewezen; ten vijfde is het onderbrengen van de patienten in gezinsverpleging uit een finantieel oogpunt voordeliger. Zoo kost een Inlandsche patient in het gesticht te Buitenzorg ongeveer 65 cents per dag, terwijl voor gezinsverpleging ongeveer 39 cents per patient per dag noodig is; ten zesde zullen behalve het hierboven genoemde directe voordeel bij het onderbrengen van patienten in gezinsverpleging op eenigszins groote schaal geen bouwkosten voor dergelijke patienten gemaakt behoeven te worden. Ook voor den patient zelf is deze vrije manier van verpleging van groot belang, doordat de persoon van den lijder door de meerdere vrijheid meer tot zijn recht komt. Ook ziet men vaak, dat rustige patienten, die in een gesticht niet tot eenigen arbeid te krijgen zijn, wel werk gaan verrichten, wanneer zij teruggekeerd zijn in het familieleven. De prikkel tot arbeid schijnt daar eerder opgewekt te worden, hetzij door het zien van geregeld werk, hetzij

doordat zij hunne vrijheid herkrege hebben, terwijl de eventueele zorgvolle factoren, die de debiele patienten niet kunnen verdragen, in dat gezin vermeden worden, omdat zij daar geen moeilijkheden voor hun onderhoud hebben.

Naast deze voordeelen staan kleine nadeelen, die door een goed beleid tot een minimum beperkt kunnen worden. In gezinsverpleging toch zullen gebracht worden de rustige gestichtsbewoners, daardoor zou men op het eind alleen de onhandelbare gevaarlijke patienten overhouden, hetgeen voor deze groep een nadeel zou zijn, doordat van de rustige patienten dikwijls een kalmeerende invloed op de drukke patienten uitgaat. Men kan dit bezwaar voorkomen, door in gezinsverpleging voornamelijk hen onder te brengen, voor wie van deze methode nog therapeutisch nut is te verwachten.

Het wegnemen van de rustige arbeidzame patienten zou het gesticht van een groot deel zijner werkkrachten berooven, hetgeen echter te ondervangen is, doordat men de patienten in gezinsverpleging ook werk voor het gesticht laat verrichten. Het verwijderen van arbeidskrachten sluit ook weer een voordeel in zich, doordat het verplegend personeel zal trachten uit eigenbelang den werklust bij de tot nog toe niet-arbeidenden op te wekken.

In het algemeen zal niet de aard van de ziekte van den patient alleen bepalen, of hij al of niet in gezinsverpleging overgebracht kan worden. Men zal altijd de persoon te beoordeelen hebben en niet den vorm zijner ziekte. In een destijds uitgebracht rapport van de doktoren van Deventer van Dalen en Vos, formuleerden zij dit aldus: „dat geen enkele vorm van krankzinnigheid gezinsverpleging uitsluit”. Wel bestaan er bepaalde contra-indicaties, zooals neiging tot zelfmoord, gewelddadig optreden en hyper-sexueele driften, doch deze neigingen kunnen bij bijna iederen vorm van psychose voorkomen. De formuleering, dat men vóór alles de persoon als zoodanig te beoordeelen heeft, sluit in zich de bepaling, dat men nooit iemand in gezinsverpleging zal overbrengen, voordat hij een bepaalden termijn in het gesticht is geobserveerd.

Voor de invoering van gezinsverpleging hier komt alleen de methode in aanmerking, die in aansluiting en in samenhang is met de verpleging in één groot centraal gesticht. Men zal daarom de patienten, die daarvoor in aanmerking komen, onderbrengen

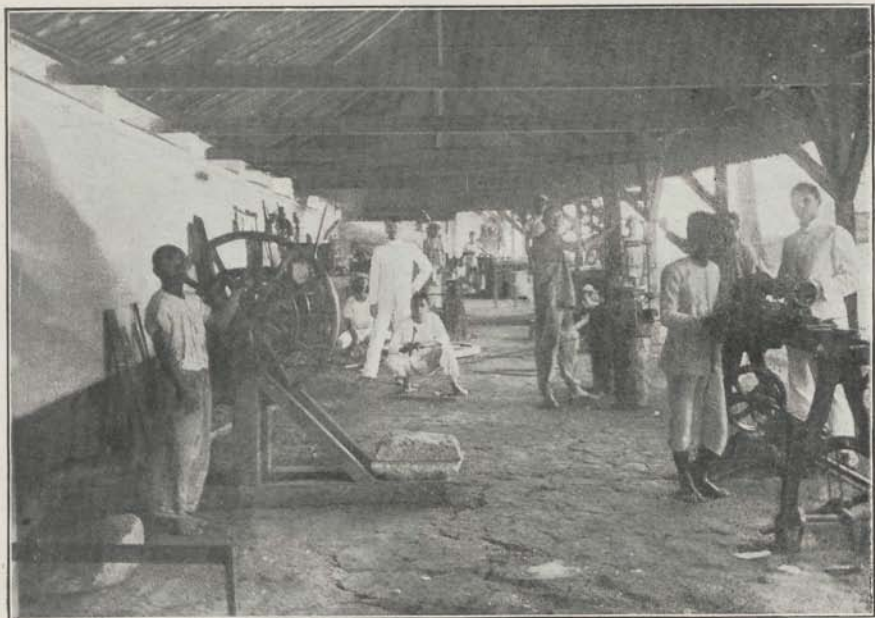
bij boedjangs, die al geruimen tijd als verpleger in het gesticht zijn werkzaam geweest, die men heeft leeren waardeeren en wier familie gunstig bekend staat.

Bij de invoering dier gezinsverpleging zijn bepaalde voorschriften noodig, die ik hier niet verder wil omschrijven, maar die voornamelijk daarop neerkomen, dat de contrôle zoo goed mogelijk geregeld is en dat men door regelmatig opzoeken van de patienten eventueele misstanden tegengaat. Ik onderschrijf tenvolle de woorden van Kriesinger, waar hij beweert, dat: „Die familiäre Irrenpflege den Kranken das gewährt, was die prachtvollste und bestgeleitete Anstalt der Welt niemals gewähren kan, die volle Existenz unter Gesunden, die Rückkehr aus einem künstlichen und monotonen Milieu in ein natürliches, sociales Milieu.”

Het gevolg van deze overwegingen is geweest, dat machtiging werd verleend tot de oprichting te Buitenzorg van een tiental woningen, waarvan 5 voor Inlandsche vrouwen en 5 voor Inlandsche mannen bestemd zijn. Het zijn gekoppelde woningen, hetgeen noodig is doordat soms met wacht een van de hospites afwezig is, terwijl het noodzakelijk is dat steeds een deskundig toezicht plaats heeft. Het is zoo geregeld, dat nu altijd een van beide hospites 's nachts thuis is, terwijl overdag de patienten bijna den geheelen tijd aan het werk zijn en gedurende de rest van den tijd in het huisgezin vertoeven. In ieder dubbel huis kunnen 8 patienten ondergebracht worden, het vertrek waarin zij slapen is ruim en frisch en eene flinke voorgalerij stelt hen in de gelegenheid, van de noodige buitenlucht te profiteeren. De patienten worden door het gesticht gekleed en ontvangen voeding van de familie.

Het moeilijkste blijft natuurlijk de keuze van het gezin. Men moet de familie kunnen vertrouwen en de zekerheid hebben, dat de patienten met zorg behandeld worden en dat het voor hen uitgegeven geld ook inderdaad aan hunne voeding besteed wordt. Ik heb daarom de oudste en meest vertrouwde boedjangs uitgezocht en doordat het aanbod groot was, kon de keuze vrij streng worden.

Ik geloof, dat we met de invoering van gezinsverpleging in Indië een belangrijken stap in de goede richting hebben gedaan. Bij de oprichting van het doorgangshuis in Midden-Java moeten we ook dit principe voor oogen houden en indien mogelijk ook daar invoeren. Dit zal misschien nog niet de eerste jaren gelukken,

Werkplaats voor patiënten

Openlucht verpleging

THE
[Faint, illegible text block]

[Faint, illegible text block]

omdat het aantal patienten nog maar klein is, doch zoodra het karakter van doorgangshuis in dat van gesticht is veranderd, zal er een voldoende aantal patienten zijn van wie verwacht mag worden, dat ook zij met succes in gezinsverpleging kunnen worden ondergebracht.

Was de verzorging van de krankzinnigen in de Buitenbezittingen onvoldoende door het gebrek aan goede voorloopige bewaarplaatsen, ook die op Java is, niettegenstaande de beide gestichten, nog lang niet in orde. Het is zeker dat na de oprichting van het gesticht te Magelang en na den bouw van de paviljoens bij de groote ziekenhuizen in Batavia, Semarang en Soerabaia daar veel verbetering in zal komen, maar ik geloof niet dat het ook dan voldoende zal zijn. Ik vermoed, dat men ook op Java er toe zal moeten overgaan op verschillende plaatsen verplegingstehuizen op te richten, zooals thans op de Buitenbezittingen gebouwd zullen worden, doch dan alleen met het karakter van eene voorloopige bewaarplaats.

Om echter tot de zekerheid te komen of dit al dan niet noodig is, zal in de eerste plaats eene goede registrering van het aantal krankzinnigen noodig zijn. Zooals ik reeds gezegd heb, weet men er nu feitelijk niets van. Het bestrijden van een kwaad, zonder dat men bij benadering de omvang ervan weet, kan nooit afdoende zijn. Een van de eerste onderzoekingen, die zal moeten gebeuren, is eene zoo nauwkeurig mogelijke registratie van het aantal krankzinnigen. Men zal daartoe de hulp van de verschillende Hoofden van Gewestelijk en Plaatselijk Bestuur moeten inroepen. Het is een taak, die geruimen tijd in beslag zal nemen, maar waarvan het resultaat alleszins tegen de bestaande moeilijkheden zal opwegen. Men kan niet zeggen: „Ik weet dat er veel krankzinnigen zijn en wij zullen trachten hen zoo goed mogelijk te helpen, maar hoeveel er zijn, kan mij niets schelen.”

Evenals in Europa neemt ook de werk-therapie eene belangrijke plaats in bij de behandeling van krankzinnigen. De cultuur die van oudsher door den Inlander is beoefend en waarin door hem eene zekere vaardigheid is verkregen, is wel de rijst-cultuur. Het is dan ook dit soort werk dat door mij het meest geschikt geoordeeld wordt voor de patienten en ik ben het niet eens met Dr. Hulshoff Pol, waar hij zegt, dat slechts zeer weinigen hier voor bruikbaar zijn; de resultaten van de padi-oogsten te Buitenzorg motiveeren volkomen deze eerstgemelde opinie.

Er ligt in deze bewering van Dr. Hulshoff Pol en in zijne meening over de geschiktheid van de Inlandsche krankzinnigen, om zelf hunne paviljoens te bouwen, eene contradictie. Dit laatste is een gecompliceerder werk en juist kort geleden, bij den bouw der woningen voor de gezinsverpleging te Buitenzorg is mij opgevallen, hoe weinig bruikbaar patienten voor dit soort werk zijn. Men kan wel met zekeren trots beweren: kijk, dat is alles door mijne patienten verricht, maar men moet zich dan daarbij wel goed rekenschap geven van de hoeveelheid arbeid, die daaraan door de boedjangs is geleverd. Behalve aandragen van materialen wordt door de patienten niet heel veel meer verricht, daarentegen bewijzen zij zeer goede diensten bij het zaaien en uitplanten van den bibit, bij het wieden en later bij het plukken. Zij werken in de sawah's in groepen van 8 à 10 onder leiding van een boedjang die wel wat medehelpt, doch voornamelijk toezicht heeft te houden.

Het invoeren van eene juiste werk-therapie heeft het primaire voordeel, dat men de patienten leert weer regelmatig arbeid te verrichten, dat men hen bezighoudt en daardoor een gunstigen invloed uitoefent op hunne hinderlijke ziekteverschijnselen, doordat hunne aandacht eenigermate afgeleid wordt. Daarnaast levert het een secundair voordeel op, doordat men kan trachten eenigermate tegemoet te komen in de uitgaven van het gesticht. In Europa is dit principe veel intensiever doorgevoerd en er zijn gestichten, die met de opbrengst hunner cultures niet onbelangrijk bijdragen in de gezamenlijke onkosten. Waar over het algemeen de gestichten over uitgestrekte terreinen beschikken, kan het een punt van overweging zijn na te gaan of het mogelijk is, de rijstcultuur zoo intensief door te voeren, dat geen aankoop van rijst meer noodig is. Met het beschikbaar aantal werkkrachten, dat wij te Buitenzorg bezitten, kunnen er 31 bouw beplant worden, waarvan de opbrengst te stellen is op 62.000 KG. padi; daarbij komt eene hoeveelheid van 14.000 KG. padi, die opgeleverd wordt door de opbrengst van de bevolking, die bepaalde terreinen in deelbouw heeft, in totaal dus 76.000 KG. padi, hetgeen met een rendement van 54 à 55 %, 40.000 KG. bras oplevert. Dat is nog lang niet wat het gesticht noodig heeft, maar er zijn uitgebreide terreinen die braak liggen en die aan de bevolking in deelbouw zouden kunnen worden afgestaan. Dr. Hulshoff Pol verwacht ook voordeelen van een klapper-aanplant. Daartegen bestaan weinig

bezwaren, aangezien de geheele cultuur zeer eenvoudig is, maar men moet daarbij in het oog houden dat het niet aan te raden is, de patienten zelf in de boomen te sturen, om de vruchten te plukken.

Verder kan men een kapok-cultuur beginnen, waarbij men echter niet moet vergeten, dat de kapokwinning niet zoo heel eenvoudig is, terwijl de hoeveelheid kapok die noodig is in eene voornamelijk voor Inlandsche patienten bestemde inrichting, niet zeer groot is, zoodat alleen de verkoop van de gewone kapok in aanmerking zou komen.

In den drogen tijd kan men, als geen ander noodzakelijk werk wacht, door de patienten tweede gewassen laten verbouwen.

Daarenboven zal het steeds noodig zijn eenige vaste ploegen te reserveeren voor het schoonhouden der terreinen en voor het onderhoud der wegen, terwijl in de werkplaatsen een zeker aantal van de meest bruikbare patienten arbeid kan vinden bij de smederij, blikslagerij en in den timmerwinkel.

Ten slotte is het stichten van een veestapel een punt, dat m. i. alle overweging verdient; vooral in Buitenzorg, waar de veeartsenijschool vlak bij is en men steeds op hulp van die zijde kan rekenen, moet eene poging om eigen vee te houden slagen.

Hetzelfde geldt voor eene varkensfokkerij en de proef, die te Buitenzorg het laatste jaar genomen werd, is goed geslaagd.

Het aantal werkkrachten dat uit de patienten te Buitenzorg werd gerecruteerd, was onvoldoende en het viel mij op, hoeveel geringer dat aantal naar rato was dan in Europa. Dit was voor een deel toe te schrijven aan de vrees, dat het werken met meerdere patienten niet zou slagen, doordat er dan te veel van het toezicht gevergd werd, zoodat men er niet zeker van kon zijn, dat geen ontvluchtingen zouden voorkomen. Tevens bestond de wel wat voorbarige opvatting, dat zij toch onbruikbaar waren. De ervaring heeft anders geleerd en het bleek dat er heel wat patienten waren, die uitstekend voor een automatischen arbeid te gebruiken waren, die zich nu door hun geregeld werk opgewekt gevoelen en ook lichamelijk in betere conditie verkeerden.

De taak van den B.G.D. in deze gewesten is niet gemakkelijk, maar met krachtige hand wordt gestreefd het ideaal te naderen, de medische verzorging in deze streken zoo volkomen mogelijk in te richten. En dat dit ook voor het krankzinnigenwezen geldt

blijkt uit de voorgenomen maatregelen. Immers binnen afzienbaren tijd zal de krankzinnigenverzorging in Nederl.-Indië op de volgende wijze geregeld zijn. Op Java zullen drie gestichten bestaan, te Buitenzorg, Lawang en Magelang; in de groote ziekenhuizen van Batavia, Semarang en Soerabaia zullen paviljoens gebouwd zijn, ingericht volgens de nieuwste eischen, voor de voorloopige opname van krankzinnigen; bij de gestichten zal de meest humane wijze van verpleging, n.l. de gezinsverpleging, ingevoerd zijn en ten slotte zullen op de Buitenbezittingen goed in te richten verplegingstehuizen gebouwd worden. Wanneer eene dergelijke uitbreiding aan het krankzinnigenwezen zal gegeven zijn, is ook vermoedelijk het oogenblik gekomen, dat deze tak van dienst onder een aparten Inspecteur gesteld moet worden.

In Nederland heeft men 2 Inspecteurs voor de contrôle der krankzinnigen en krankzinnigengestichten; een voor de contrôle der patienten en der toestanden in de gestichten, de andere voor contrôle der krankzinnigen, die niet in de gestichten worden verpleegd (gezinsverpleging en andere speciale tehuizen). Eene dergelijke splitsing zal hier zeker niet noodig zijn, maar even zeker is het, dat de taak, die dan op een Inspecteur bij het Krankzinnigenwezen zal rusten, te veel omvattend is, om nog door de Gewestelijke Inspecteurs van den B. G. D. te kunnen worden aanvaard.

Hun werk is toch al zeer veel omvattend. De verzorging van de hygiënische toestanden in hun gewest, de leiding der exploratie en der bestrijding van de besmettelijke ziekten is zoo uitgebreid, dat men niet mag verwachten, dat nog voldoende tijd zal overblijven voor een wel zeer belangrijk onderdeel van de medische wetenschap, maar dat door de zeer sterke specialiseering eenigszins buiten hunne belangstellingssfeer ligt.

De Inspecteur bij het Krankzinnigenwezen zal nog handen vol werk hebben. Ik stel mij voor dat hij op regelmatige tijden de drie gestichten bezoekt. Verder moeten onder zijn direct toezicht staan de paviljoens voor krankzinnigen, die bij de groote ziekenhuizen gebouwd worden en de verplegingstehuizen in de Buitenbezittingen en eventueel op Java.

Daarnaast zal hij regelmatig de verschillende voorloopige bewaarplaatsen nagaan en de daarin gehuisveste krankzinnigen onderzoeken en trachten hen zoo goed mogelijk onderdak te brengen, hetzij door de gestichtsoptname te bevorderen, hetzij door ver-

standige raadgevingen te verstrekken en zodoende voor hen het verblijf in de voorloopige bewaarplaatsen dragelijker te maken.

Verder kan hem ook het administratieve werk van het geheele Krankzinnigenwezen opgedragen worden.

Wanneer dat op eene dusdanige wijze in één hand en op één bureau gecentraliseerd wordt, is te verwachten dat ook de snelheid, waarmede verschillende zaken afgedaan worden, grooter zal worden.

Hij zal verder den Hoofdinspecteur voorlichten in alles, wat door de verschillende Gestichts-Directeuren in het belang van het Krankzinnigenwezen noodig wordt geoordeeld, daardoor eene snellere beslissing mogelijk makend.

Op deze manier opgevat zal de taak van den toekomstigen Inspecteur van het Krankzinnigenwezen veel omvattend zijn en zal als het ware de kroon vormen die op het werk van de reorganisatie van het krankzinnigenwezen wordt gezet.

In het grensgebied, tusschen het normale en het pathologische, maar nog meer het laatste naderend, ligt de verzorging van de verwaarloosde en crimineele jeugd. Deze verzorging hoort thuis bij de psychiatrie; het ligt op den weg van den psychiater maatregelen te beramen teneinde de jeugdige crimineelen op de meest praktische en tactvolle wijze te verplegen.

Tot nog toe is dit een punt geweest, waaraan weinig aandacht is geschonken, zoowel uit sociaal als uit medisch oogpunt. Er zijn eenige tehuzen, zooals het Oranjekruis te Magelang, de Witte Kruiskolonie te Warak en het Tehuis Boemi Ajoe te Kedoeng-Pani, waar zij thans verzorgd worden, maar waar geen deskundig psychiatrisch toezicht bestaat. In die inrichtingen worden verpleegd de kinderen, die een of ander delict gepleegd hebben; uit een mij destijds toegezonden rapport van een dienstbezoek aan bovengenoemde inrichtingen bleek, dat onder die kinderen verschillende geestelijke afwijkingen voorkwamen. De drie hoofdvormen van het aangeboren intellectuele defect, debilitas, imbecillitas en idiotie, waren alle aanwezig. In hoeverre ook epilepsie, hysterie of psychopathie voorkomt, kon uit dat rapport niet met zekerheid geconcludeerd worden.

Het zal daarom voor alles noodig zijn, teneinde eene goede verzorging te verkrijgen, eene juiste classificatie op te maken. In Nederland is men op dat punt al veel verder. Afhankelijk van

den aard van het defect, waardoor het kind crimineel is geworden wordt het in de eene of andere inrichting ondergebracht. Men heeft verschillende instituten, waar de meer achterlijke kinderen opgenomen worden, zooals te Groot Emaus bij Ermelo, verder s' Heerenloo en Loozenoord voor de mannelijke en vrouwelijke idioten en voor diepere imbecillen, te Meerenbosch voor epileptici. In wording is eene inrichting voor psychopathen.

Deze laatste rubriek van geestelijk minderwaardigen zal aan de maatschappij altijd de meeste moeite veroorzaken, omdat men tot nog toe niet goed weet, waar men hen onder moet brengen. Ze zijn te goed voor een gesticht en hooren daar op den duur niet thuis, doch hunne abnormale reacties op verschillende affectvolle gebeurtenissen in het leven maken hen veelal ongeschikt voor de samenleving.

De verzorging van de achterlijke en crimineele jeugd is een gebied, dat in Indië bijna nog geheel braak ligt, maar dat zeker eene diepere studie waard is. Daartoe zou het in de eerste plaats gewenscht zijn, dat een psychiater de bestaande inrichtingen voor misdadige kinderen bezoekt ten einde na grondig onderzoek de intellectuele en ethische defecten op te sporen en nader te classificeeren. Daarna moet men de kinderen met groote intellectuele defecten, dat zijn de idioten, voorloopig naar de krankzinnigengestichten opsturen; wanneer dit door plaatsgebrek niet mogelijk is, zou het gewenscht zijn, een of meerdere paviljoens van de bestaande inrichtingen speciaal daarvoor af te zonderen.

De debiele en lichte imbecillen kunnen voorloopig bij elkander blijven en gemeenschappelijk onderwijs of vakopleiding ontvangen.

De psychopathische persoonlijkheden — de vroegere lijders aan *insania moralis* — moeten afzonderlijk verpleegd worden; juist hunne moreele defecten, bij ongeschonden intellect, leveren een gevaar op voor eene omgeving met intellectueel defecte individuen, omdat deze gemakkelijk allerlei vergrijpen aanleeren en toepassen.

De eventueel aanwezige epileptici moeten verwijderd worden en naar een krankzinnigengesticht worden geëvacueerd. Verder zullen de bestaande inrichtingen in hoofdzaak twee groepen moeten afzonderen: a. de delinquenten zonder intellectuele of ethische defecten (die dus naar den strafrechter verwezen worden), b. de delinquenten met defecten, die tengevolge daarvan een delict

plegen. Deze groep zal dan verder op de boven beschreven wijze moeten onderverdeeld worden.

In de verre toekomst zal men er misschien toe moeten komen alles te centraliseeren in een groot complex van paviljoens, die voeling met elkander houden en die desnoods als annex-gebouwen van het nieuwe op te richten gesticht zouden kunnen verrijzen. In die paviljoens kunnen dan afzonderlijk idioten, achterlijken, epileptici en psychopathen verpleegd worden. Aan het hoofd van het geheel stelle men een psychiater, die nauw voeling houdt met de leerkrachten aan dit instituut verbonden, welke onderwijzers eene speciale studie van deze afwijkingen moeten gemaakt hebben.

Een gunstig milieu, maar voor alles eene tactvolle leiding, is het beste, maar het is vaak zeer moeilijk iets dergelijks te vinden. Ook hier in het gesticht komen dikwijls dergelijke gevallen voor; de opname in het gesticht was dan gemotiveerd, doordat hunne pathologische reactie een ernstig conflict had veroorzaakt. Wanneer zij echter eenigen tijd hier vertoefd hebben en de affecten verbleekt zijn, blijft er over een individu, dat wel is waar niet volwaardig is, maar waarvoor langer gestichtsverblijf niet noodig en ongewenscht is. Het is niet noodig, omdat de manifeste symptomen verdwenen zijn—het is niet gewenscht, omdat hun invloed in een gesticht dikwijls zeer ongunstig is. Men vindt deze afwijking zoowel bij mannen als vrouwen, doch de eerste sexe is daarbij veel sterker vertegenwoordigd en het zijn hoofdzakelijk oud-militairen, die hier opgenomen worden. Vaak speelt de alcohol eene niet onbelangrijke rol. Wat moet men nu met die menschen doen, wanneer gestichtsverblijf niet langer meer noodig is?

Ik heb er al eens over gedacht, of het niet mogelijk zou zijn hen op een eiland onder te brengen, waar zij dan door landbouw de noodige arbeid kunnen vinden. Aan het hoofd van eene dergelijke inrichting behoort iemand te staan met eene groote levenservaring en buitengewonen tact, daar ten slotte van de leiding het al of niet slagen van de onderneming afhankelijk zal zijn. Er bestaat eene groote moeilijkheid en dat is de oplossing van het sexueele vraagstuk; men kan daar moeilijk eene zekere hoeveelheid vrouwen importeerden, teneinde de sexueelen prikkel voldoende te doen abreagieren en wij zullen er wel niet voor te vinden zijn, zulke rigoreuze maatregelen te nemen, als wel in Amerika geschiedt, waar castratie in enkele gevallen toegepast

wordt. Hoe het ook zij, het blijft een moeilijk vraagstuk, waarvan de oplossing nog niet gegeven is, maar dat toch alleszins onze volle aandacht waard is.

Ook in andere landen heeft men zich veel moeite gegeven, crimineele kinderen — crimineel tengevolge van de een of andere abnormaliteit — op de juiste manier te verplegen en op die manier te trachten hen te re-inclasseeren. In Frankrijk zijn de verschillende inrichtingen, zooals b.v. Bicêtres bij Parijs, in contact met krankzinnigengestichten. Daar is natuurlijk veel voor te zeggen, omdat er altijd gevallen zijn, die blijken niet in de bestaande inrichting te behooren en dan gemakkelijk naar een gesticht kunnen worden geëvacueerd.

In Engeland staan deze instituten meer op zichzelf en onder de leiding van een arts. In Zwitserland zijn meer speciale tehuizen voor zwakzinnigen, eveneens in Oostenrijk; de minderheid vormt daar annex-gebouwen van een krankzinnigengesticht. Het best georganiseerd is een en ander in Duitschland. Daar heeft men bepaalde hulpscholen, bestemd voor lichte gevallen van Imbecillitas, waar kinderen opgenomen worden, die gedurende twee jaar bewezen hebben, dat zij het normaal schoolonderwijs niet konden volgen.

Het onderwijs en de verdeeling der lesuren is daar op bijzondere wijze geregeld. Dit instituut is eenigszins te vergelijken met de enkele scholen voor achterlijke kinderen, die in Nederland bestaan, ofschoon men daar verder gaat en zich niet alleen bepaalt tot de lichte imbecillen, doch ook de diepere graden van intellectueel defect opneemt, zooals de lichtere idioten, spraakgebrekkigen, enz.

HOOFDSTUK III.

Het verplegend personeel.

Een goede oplossing van het vraagstuk, op welke wijze men het beste verplegend personeel kan krijgen en vormen, blijft een van de moeilijkste problemen, niet alleen in de krankzinnigenverpleging, doch ook in de ziekenverpleging. In Indië staat men van de oplossing van dit probleem verder af dan in Nederland. Ook daar is de toestand nog niet zoo volkomen als men hem wenschen zou en treft men vaak minder te waardeeren krachten aan, vooral bij de krankzinnigenverpleging, doch zoo sterk, als dat in Indië

het geval is, heb ik het in Nederland niet waargenomen. In de laatste jaren is in Holland eene groote verbetering merkbaar, die vooral te danken is aan het energieke streven van leidende persoonlijkheden, die met krachtige hand de minder gunstige verpleegkrachten geweerd hebben en die door eene verhooging van de eischen tot toelating, minder gewenschte elementen hebben uitgeschakeld.

Zooals overal heeft men ook hier mannelijk en vrouwelijk personeel. Het mannelijk personeel wordt voor het grootste gedeelte gerecruteerd uit gepasporteerde militairen, zonder eenige opleiding, terwijl bovendien proefondervindinglijk is bewezen, dat elke poging tot opleiding een doodgeboren kindje is en afstuit op de onmogelijkheid hun de eenvoudigste algemeene begrippen bij te brengen. Hoe men ooit op het onzalige denkbeeld is gekomen deze rubriek van verplegenden in de gestichten toe te laten, weet ik niet. Vermoedelijk is dat veroorzaakt door twee momenten: in de eerste plaats, omdat men niet veel anders kon krijgen, in de tweede plaats, omdat men jarenlang de idee heeft gehuldigd dat verpleger in een krankzinnigengesticht ongeveer gelijk te stellen is met gevangenbewaarder.

Pas de latere jaren hebben op dat gebied humaner opvattingen doen doordringen. De oude vorm van verpleging is niet juist en men moet trachten, daar geleidelijk een eind aan te maken. Het niet aannemen van nieuwe krachten en het geleidelijk verdwijnen van de anderen zal vanzelf eene vermindering veroorzaken, terwijl men dan nog altijd de meest geschikten kan handhaven, want, ofschoon zeldzaam, zijn die er en ik zou hun een onrecht aandoen door dit te ontkennen. Dat verandert trouwens niets aan mijne meening, dat verpleging, hetzij van zieken, hetzij van krankzinnigen, een werk is dat bijna uitsluitend in handen van vrouwen moet blijven. Voor mij vormen de begrippen ziekenverpleging en vrouw een stevig associatief geheel en de verplegende man blijft in mijn oogen eene parodie. Wanneer ik beweer, dat men enkele mannenkrachten niet kan missen, dan heb ik niet zoo zeer het oog op het verplegen als wel op de in sommige gevallen niet te ontberen grootere fysieke kracht.

Te trachten in dat opzicht eene betere categorie op te leiden, lijkt mij niet mogelijk. Tengevolge van het kleine tractement zal men aangewezen blijven op de aanbiedingen van personeel, dat door een of ander pensioen nog een achterdeurtje heeft en dat het

verpleger worden in een krankzinnigengesticht een gemakkelijk, niet te vermoeiend bijbaantje vindt. Vooral de idee niet te vermoeiend is aanlokkelijk, hunne activiteit toch is vrijwel tot nul gereduceerd.

Gelijk nu de ervaring leert, komen de meeste aanbiedingen van vroegere militairen.

Door wie moet men hen vervangen? Op die vraag is maar één antwoord, n. l. door vrouwelijk verplegend personeel; doch op dit punt zal ik straks uitvoeriger terugkomen.

Naast deze Europeesche verplegers staan de Inlandsche oppassers en de mandoers, welke laatste betrekking door ancienniteit is verkregen.

Ook hier moet men het koren van het kaf scheiden, hetgeen niet moeilijk valt, omdat er maar zoo weinig koren is.

Ik geloof, dat de Inlanders die zich aanbieden, over het algemeen uit de zeer lage standen der Inlandsche samenleving komen. Dat is niet te verwonderen, daar er bij het aannemen geen andere eischen bestonden dan dat zij een niet al te ongunstig voorkomen hadden, terwijl evenmin de eischen tijdens hun diensttijd bijzonder hoog waren.

Eene zeer goede verbetering is in dat opzicht ontstaan door het voorstel van den Hoofdinspecteur van den B.G.D. om bij de toelating van Inlandsche oppassers den eisch te stellen, dat zij in het bezit zijn van een certificaat, waaruit blijkt, dat zij met goed gevolg de 4e klasse van eene tweede-klas Inlandsche school hebben afgeloopen. Met dat voorstel heb ik me geheel kunnen vereenigen en het is gebleken, dat deze eisch niet te hoog was. Het aanbod was veel grooter dan men mocht verwachten, daarbij brachten velen eene aanbeveling van den mantri-goeroe mede. Na eenigen tijd bleken zich bij deze methode twee moeilijkheden voor te doen: de eerste was, dat de aangenomen leerlingen blijk gaven, vermoedelijk ten gevolge van hunne meerdere kennis, hogere eischen te stellen wat betreft sociale positie dan hun als leerling-verpleger kon worden aangeboden. Zij vonden het werk gauw te vermoeiend en naar mij voorkwam, lag daar dikwijls aan ten grondslag het feit, dat zij zich te geleerd of te goed vonden voor deze betrekking, een denkbeeld, dat naar ik meen, bij veel van deze menschen met halve kennis voorkomt, hetgeen ook in meerdere takken van dienst wordt gemerkt. We hebben vermoe-

delijk te weinig schrijfwerk voor hen; de Inlander die eenmaal schrijven kan, acht zich pas geslaagd, als hij aan dien schrijfdrang uiting kan geven. De tweede moeilijkheid kwam later, nadat zij eenigen tijd den verplichten cursus tot verdere opleiding hadden gevolgd; het scheen dat de ambitie, waarmede zij in het begin de lessen hadden bijgewoond, geleidelijk verminderde en tenslotte eene negatieve waarde kreeg, zoodat het hun gewenschter voorkwam maar op te houden. Dat zijn kleine moeilijkheden, die bij elken nieuw ingevoerden maatregel voorkomen, doch die niet van invloed mogen zijn op het doorzetten van dien maatregel. Ten slotte is het ook veel aangener als deze niet te gebruiken krachten reeds in het begin afvallen; het veroorzaakt veel meer moeite, als dit later geschiedt, wanneer reeds veel zorg en tijd aan hen besteed is. Wij zijn met een goede 30 liefhebbers begonnen, thans zijn er 19 over en daar er vermoedelijk nog wel een paar zullen afvallen, denk ik aan het eind van het eerste cursus-jaar een tiental overgehouden te hebben, die voor het eerste deel van het examen kunnen slagen.

De cursus duurt ongeveer drie jaar, zoodat aan het einde daarvan een dertigtal opgeleide oppassers overblijven. Wanneer er nu elk volgend jaar een tiental nieuwe bijkomen, zal men, in aanmerking nemende, dat ook onder hen voortdurende wisseling plaats heeft, steeds over een voldoende aantal geschoolde krachten beschikken. Daarenboven is het ook niet gewenscht dat het allen geschoolde krachten zijn, daar er altijd een zeker aantal moet overblijven voor het meer ruwe werk. De opgeleiden, beter ontwikkelden, zullen dan uitsluitend voor verpleger worden gebruikt; door het geven van een hooger salaris moet men dan ook blijf geven prijs te stellen op die meerdere geschiktheid.

Eene overvoering van de markt met opgeleide Inlandsche verplegers is voorloopig zeker niet te vreezen, want ook in de latere verplegings-tehuizen en in de observatie-paviljoens van de groote ziekenhuizen zullen zij zeer goed gebruikt kunnen worden.

Thans de groep van het vrouwelijk verplegend personeel. Hieronder moeten in de eerste plaats gerekend worden de gediplomeerde verpleegsters, die het Gouvernement uit Holland heeft laten overkomen. Gelijk bij alle takken van dienst heeft men ook hieronder goede en slechte ambtenaren. Er zijn krachten bij, die weinig presteeren, die door een gebrek aan energie, door het te gering

aanpassingsvermogen haar werklust geleidelijk gaan verliezen, doch over het algemeen heeft men geen reden tot klagen.

Ik kan niet zeggen, dat ik in dit opzicht de krankzinnigen-verzorging hier te lande zooveel minder acht dan in Holland. In enkele opzichten zou men de verpleegster wel anders wenschen; de algemeene belangstelling is niet groot en buiten datgene, wat er in de gestichtssfeer voorvalt, is er weinig, dat haar belang inboezemt.

Dat is nu evenwel niet een eigenschap, die speciaal voorkomt bij de verpleegsters in Indië; men vindt die fouten ook bij de zusters in de Hollandsche gestichten en zelfs in de zieken-verpleging, waar de aard van de patienten en de arbeid in zoo vele opzichten gunstiger genoemd mag worden. Verder komen er in Indië nog verschillende factoren bij, die men zeker niet buiten beschouwing mag laten.

Indië is een land, dat voor den volbloed-Hollander meer van zijn energie vergt dan in Nederland het geval is.

Hier zijn verschillende momenten in het spel, waaronder de klimatologische en sociale invloeden eene niet onbelangrijke rol spelen.

Daarnaast komen er verschillende emotieve factoren bij, zooals het verlangen naar de vroegere omgeving, het gemis van vrienden en kennissen, en in de allereerste plaats het onttrokken zijn aan het familieleven, het cultiveeren van herinneringen, waarbij, tengevolge van een eigenaardige functie van ons herinneringsvermogen, alle schaduwzijden uit het oog verloren worden; oorzaken die een zich gemakkelijk schikken in de nieuwe omgeving niet zullen bevorderen.

Het leven in een gesticht is eentonig. Het is als het ware eene kleine maatschappij op zichzelf, waarin kleingeestigheid en belangstelling in nietigheden soms op den voorgrond dreigen te treden, de breedere kijk op het leven gaat min of meer verloren, de belangstelling voor groote maatschappelijke vraagstukken verdwijnt.

Daarbij komt dat tengevolge van den te langen diensttijd te weinig vrije tijd overblijft om zich aan iets anders te wijden. De verpleegsters zijn moe, wanneer zij van de afdeeling terugkomen, en zoeken dan of eene zeer eenvoudige afleiding of blijven thuis zitten, waarbij dan weer het gesticht en wat daarmede annex is, een van de belangrijkste punten van het gesprek vormt.

Voldoende uitwendige prikkels, die de belangstelling langs andere banen zouden geleiden, ontbreken. Het zou een punt van overweging kunnen zijn om op regelmatige tijden bepaalde voordrachten

over belangrijke onderwerpen te houden, hare energie te prikkelen en te trachten haar meer actief te maken.

Een factor, waarop in de toekomst zeker meer acht geslagen zal moeten worden dan tot nu toe het geval was, is de taalkwestie, daar ook het belang der patienten hiermede zeker gemoeid is.

Het is een trieste waarneming te moeten constateeren, dat deze taalkennis, zelfs bij zusters die hier al jaren zijn, uiterst gering is. Maar dat is nog niet het ergste. Erger vind ik, dat de lust om er wat bij te leeren, zoo klein is.

Evengoed als men aan den medicus den eisch zou moeten stellen, dat hij de taal goed machtig is, in alle geval het Maleisch, en dat hij zich met Soendaneesch of Javaansch voldoende zal kunnen behelpen om in die taal patienten te onderzoeken, evengoed mag men dien eisch stellen aan de verpleegsters, daar die den geheelen dag met de patienten verkeereren en zonder voldoende taalkennis ook niet voldoende zorg aan hen kunnen besteden, in alle gevallen zich niet intensief met hen zullen kunnen bezighouden. Maar ook hierin is verbetering te krijgen en het deel van de hier werkzame verpleegsters moet ik recht laten wedervaren; sinds eenigen tijd trachten ze zich de beginselen van het Soendaneesch eigen te maken. De eenige vrees die ik heb is, dat de moeilijkheden haar zullen afschrikken en dat haar ijver en haar doorzettingsvermogen onvoldoende zullen blijken om de studie vol te houden. Het Gouvernement zou in dit opzicht wel verbetering kunnen tot stand brengen. In de eerste plaats door de leeftijdsgrens waarop zij uitkomen lager te stellen; men krijgt dan menschen, die door hun jongeren leeftijd wat meer ijver en werklust bezitten dan later het geval is. Het gevaar, dat door dit jonger in dienst treden een grooter verloop onder de verpleegsters door het sluiten van een huwelijk zou voorkomen, lijkt mij niet zoo bijzonder groot en in allen gevalle wel op te wegen tegen de voordeelen, die een jeugdiger leeftijd met zich brengen. Het zou ook aanbeveling verdienen van de verpleegsters, die in Holland aangenomen worden, te eischen, dat zij de eerste beginselen van de Maleische taal machtig zijn; aan haar, die zich hier in het Soendaneesch of Javaansch verder bekwamen, zou men dan eene toelage moeten geven, waaruit blijkt, dat men die meerdere kennis op prijs stelt.

Een ander punt, dat tot nadenken stemt, is het gevoel, dat geleidelijk bij haar ontstaat, meer te zijn dan het Indische meisje,

dat als leerling-verpleegster hier werkt. Ik zou dat, evenals de schrijver van het stukje „Rassenwaan en Rassenbewustzijn” ¹⁾ ook Rassenwaan willen noemen.

In zekeren zin berusten deze denkbeelden van meer waard te zijn op feiten, waarvan het bestaan niet te ontkennen valt. De ontwikkeling van de Nederlandsche verpleegsters is over het algemeen wat beter en door haar opleiding in Holland hebben ze wat meer gezien. Dat neemt echter niet weg, dat door dit gevoel eene wanverhouding dreigt te ontstaan tusschen hare vermeende eigenschappen en de in werkelijkheid bij haar aanwezige kwaliteiten, hetgeen weer een begin van ontevredenheid in zich sluit. Haar oordeel over het Indische meisje is dikwijls hard, vaak treft men bij haar het denkbeeld aan, dat dit een wezen is, ver beneden haar staande.

De tweede categorie onder het vrouwelijk verplegend personeel is het reeds meer genoemde Indische meisje. Het bleek in den loop der tijden, dat men uitsluitend met gediplomeerde Europeesche zusters over te weinig verpleegkrachten beschikte, het aantal patienten werd voor haar te groot en de behoefte aan meerdere verpleegsters deed zich voelen. Zoo is men geleidelijk gekomen tot het in dienst nemen van meisjes, die in het gesticht opgeleid worden en na het slagen voor haar examen ook als gediplomeerde verpleegsters werden aangesteld. Dat was weer een nieuwe bron van ergernis voor de uit Holland in dienst genomen verpleegsters, daar die een Hollandsch diploma vër boven het hier in Indië verkregen stelden. Eene verbetering is hierin te wachten, nu door eene reorganisatie van de cursussen en het brengen van de examen-eischen op Hollandschen voet, eene gelijkstelling van beide examens verkregen zal worden.

Uit den aard der zaak waren degenen die zich aanboden om opgeleid te worden tot verpleegster, bijna uitsluitend meisjes, die in Indië geboren waren.

Deze meisjes zijn uit verschillende maatschappelijke categorieën tot ons gekomen. In hoeverre bij haar werkelijk de drang om verpleegster te worden aanwezig is, kan ik niet beoordeelen, maar we weten dat van de Hollandsche verpleegsters evenmin; toch meen ik wel te mogen aannemen, dat eene bepaalde neiging in die richting

¹⁾ De Taak van 1 December 1917.

bestaat en dat het niet alleen is het zoeken naar een middel van bestaan. Ik kan anders niet verklaren, hoe het mogelijk is, dat het aanbod vrij groot blijft, aangezien er toch andere betrekkingen voor haar openstaan, zeker met niet minder salaris en in elk geval met korter diensttijd. (Kantoren, post en telegrafie.)

Die meisjes kwamen of geheel uit zichzelf of een plaats werd voor haar aangevraagd door voogden of opvoeders, o.a. dikwijls door den heer van der Steur. Het is mij opgevallen, dat de algemeene ontwikkeling meestal vrij goed is, vooral van deze laatste categorie, en zeker niet achterstaat bij die van vele der Hollandsche gediplomeerde zusters.

De eischen bij de toelating zijn op voorstel van den Hoofdinspecteur van den B. G. D. iets verzwaard, door als voorwaarde te stellen, dat door haar het Kleinambtenaars-examen is afgelegd, of zoo dit nog niet is geschied, dat het dan in allen gevalle zoo spoedig mogelijk afgelegd wordt.

Juist doordat over het algemeen hare kennis vrij goed is, zal die eisch niet te zwaar geacht mogen worden, terwijl daartegenover het voordeel staat, dat men een waarborg heeft, dat door haar reeds iets is gepresteerd.

Sedert deze eisch is ingesteld, hebben zich een paar meisjes aangemeld en werd haar medegedeeld, dat bij de eerstvolgende gelegenheid door haar het kleinambtenaars-examen moest worden afgelegd; zij hebben eenige maanden les genomen en haar diploma behaald.

Ik geloof, dat deze regeling in ieder geval gehandhaafd moet blijven, omdat daardoor vermoedelijk het peil van de leerling-verpleegsters zal verhoogd worden.

Eenmaal aangenomen als leerling-verpleegster wordt door haar een cursus gevolgd, die drie jaar duurt en die door de gestichts-doctoren geleid wordt.

Na twee jaar doen zij het eerste deel van haar examen, het volgend jaar het tweede en laatste deel. Wanneer zij geslaagd zijn, worden zij aangesteld als gediplomeerd verpleegster. Ik heb nu een 9-tal tweede-jaars en een 8-tal eerste-jaars zusters en ik ben over het algemeen over hare vorderingen wel tevreden. Bij de meesten is de belangstelling ruim voldoende en blijkt de ijver, waarmee het gedoeeerde verder verwerkt wordt, eveneens voldoende te zijn. Men moet haar wennen aan regelmaat en systeem.

Hetgeen ik hierboven mededeelde heeft betrekking op haar intellect. Dat is het gemakkelijkst te beoordeelen. Van evenveel belang en voor de verpleegster misschien van nog grooter waarde is het karakter.

Ik ben nog te kort in Indië om een oordeel daarover met voldoende bewijsgronden te staven.

Haar karakter is moeilijk te beoordeelen, wij begrijpen haar minder goed, hetgeen door hare geslotenheid nog moeilijker gemaakt wordt. Men krijgt een gevoel van onpeilbaarheid; ik weet niet, of dat eene onpeilbare diepte dan wel eene onpeilbare leegte is.

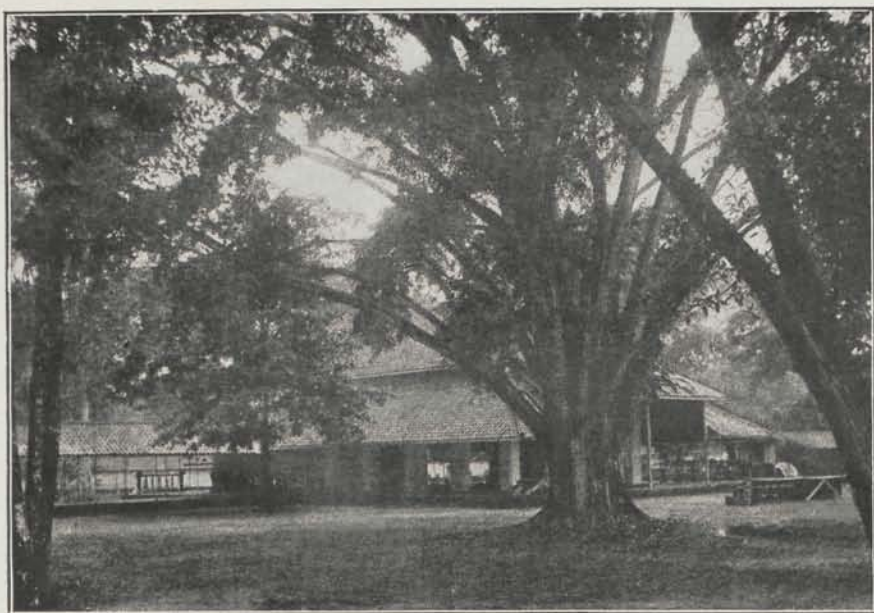
Zij lijken mij over het algemeen emotioneel en hare activiteit is niet bijster groot. Toch zijn er ongetwijfeld goede krachten bij.

Wanneer men haar zou willen classificeeren volgens het bekende schema van Hymans komt men tot de emotioneele niet-actieve karakters met sterk primaire functie. Hymans geeft als hoofdkenmerk van deze groep op, dat zij weinig conscientieus zijn en weinig punctueel met een neiging tot acteren, daarbij vrij veel fantasie en een lust tot zwerven hebben, verder zijn zij sterk erotisch en weinig betrouwbaar.

Ik geef hier lang niet alle kenmerken, evenmin staan zij in de volgorde zooals door Hymans wordt aangegeven, doch ik heb ze gerangschikt naar de belangrijkheid in het ons hier bezighoudende geval.

Het weinig conscientieuse en weinig punctueele is mij in haar werk herhaaldelijk opgevallen. Dat geldt natuurlijk niet in het algemeen, maar eene bepaalde karakter-eigenschap wordt ten slotte bepaald door de frequentie, waarin die voorkomt. Ook de neiging tot acteren acht ik aanwezig, liever gezegd de antipode, het natuurlijke in doen en handelen, treft men weinig bij haar aan.

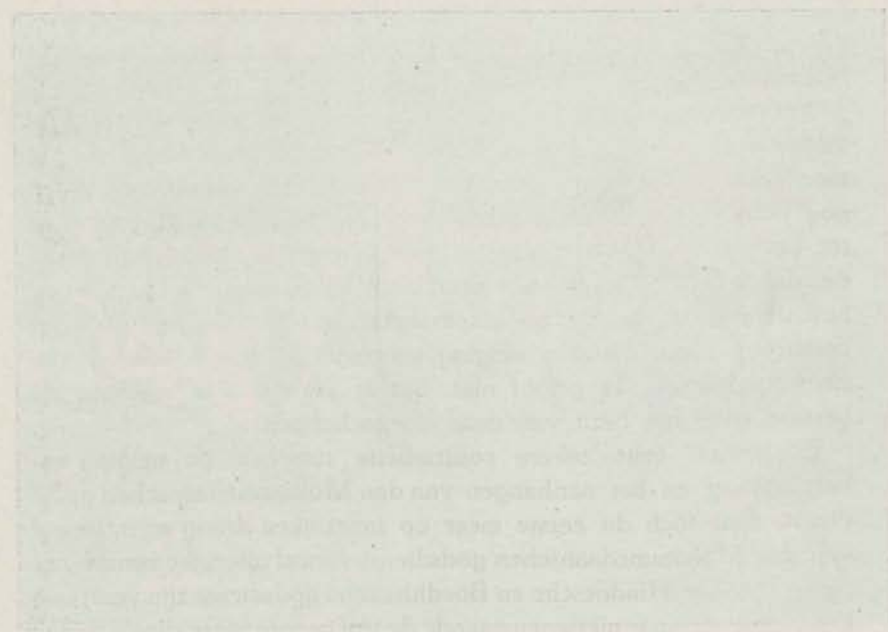
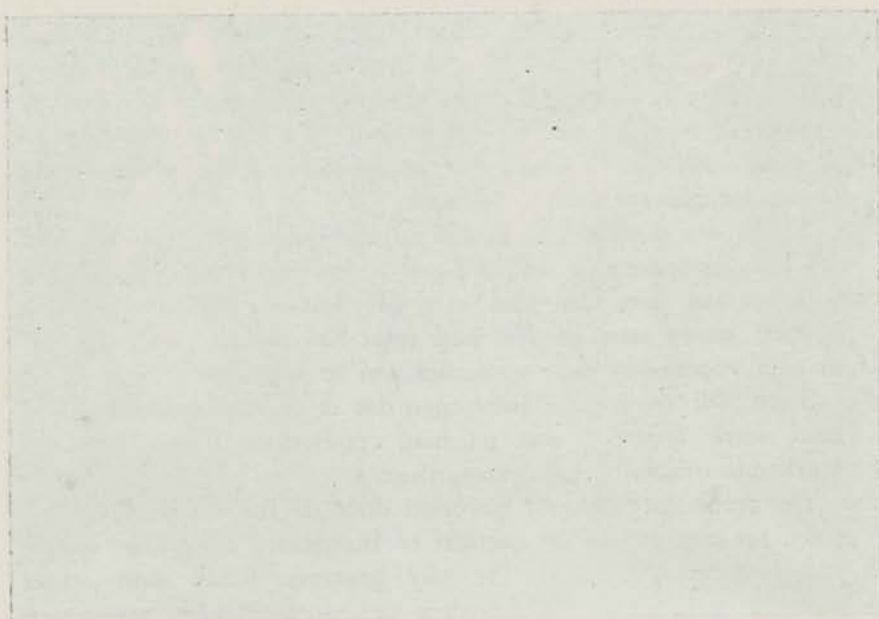
Zij hebben veel phantasie, die niet productief is, zooals men bij artisten aantreft, doch die zich bij voorkeur bezig houdt met de gebeurtenissen uit het dagelijksch leven, waarbij liefst zooveel mogelijk het emotieve moment op den voorgrond wordt geschoven en min of meer door een vergrootglas wordt bekeken. Hare betrouwbaarheid is niet altijd even groot, maar het spreken eener onwaarheid gebeurt lang niet altijd om eene dreigende bestraffing te ontgaan; soms is de reden voor ons volkomen onbegrijpelijk, daar er absoluut geen voordeel of geen voorkomen van een nadeel aan ten grondslag ligt.

Feestpendoppo

Werk therapie

In hoeverre hierbij ook hare phantasie eene rol speelt, weet ik niet, maar die mogelijkheid acht ik niet uitgesloten.

Wat ik hier mededeel is onvolledig en voor de juistheid durf ik niet volkomen instaan, het zijn indrukken, die ik tijdens een tweejarige observatie heb gekregen.

Alleen een goed overzicht zou te verkrijgen zijn, wanneer men dit karakteronderzoek enquête-gewijs verrichtte en die enquête toezond aan hen, die veel met het Indische meisje te maken hebben en op wier oordeel men staat kan maken. Het ligt wel in mijn voornemen daar mettertijd aan te beginnen.

Toch wil ik hieraan toevoegen dat ik in vele opzichten over haar werk tevreden was en hare opgewektheid in de niet opwekkende omgeving heb gewaardeerd.

De derde groep wordt gevormd door de Inlandsche verpleegsters, tot nog toe in het gesticht te Buitenzorg door eene enkele zuster vertegenwoordigd. De hier genomen proef staat echter niet op zichzelf; er zijn meerdere zieken-inrichtingen, waar men al gedurende eenige jaren bezig is op deze manier te werken (Zendingshospitaal van Dr. Pruijs te Djocja — Boedi Kemoeliaan te Weltevreden en andere). Ik heb bij de leidende persoonlijkheden navraag gedaan, of zij over het algemeen tevreden waren over de bereikte resultaten, vooral met het oog op aanleg en karakter. Schitterend was het resultaat niet.

Tot welke groep in de hierboven genoemde karakter-indeeling moet men haar rekenen? Het antwoord op deze vraag is nog moeilijker en onzekerder dan bij het Indische meisje, omdat zij nog verder van ons af staat. Ik zou haar karakter willen rekenen tot het emotioneele niet-actieve, met overwegend secundaire functie, dat wil dus zeggen, met eene lange nawerking voor ontvangen bewustzijnsprikkels. De hoofdkenmerken hiervan zijn: geslotenheid, beschroomdheid, fantasie, neiging tot bespiegeling, godsdienstzin en zin voor muziek. Ik geloof niet, dat er verschil van meening zal bestaan over het bezit van deze eigenschappen.

Er bestaat eene zekere contradictie tusschen de neiging tot bespiegeling en het aanhangen van den Mohammedaanschen godsdienst, daar toch dit eerste meer op innerlijken drang wijst, terwijl aan den Mohammedaanschen godsdienst vooral uiterlijke kenmerken eigen zijn. De Hindoesche en Boedhistische godsdienst zijn veel meer bespiegelend, maar niettegenstaande de vrij groote uibreiding van den

Islam bestaat toch innerlijk bij vele Inlanders, vooral van Midden- en Oost-Java meer neiging tot den godsdienst hunner voorvaderen.

Het zou mij te ver voeren deze belangrijke punten uitvoerig te behandelen, dat is trouwens hier niet het kardinale punt, het is er mij alleen om te doen aan te toonen, dat de Inlandsche psyche over het algemeen zal passen in het hier bovenvermelde karakterschema.

Men kan niet zeggen, dat de genoemde eigenschappen elementen in zich bevatten, die haar ongeschikt maken voor de verpleging. De ervaring leert trouwens anders. De proef, waarmede thans begonnen is, moet krachtig voortgezet worden; dat is ook een eisch, die niet alleen gesteld wordt uit moreele overtuiging, maar wel degelijk eveneens uit utiliteits-overwegingen, getuige o.a. de inzichten van de Militair Geneeskundigen Dienst die kort geleden een oproep deed om Inlandsche meisjes op te leiden tot Hospitaalverpleegster.

De gevolgen, die deze maatregelen in de toekomst zullen hebben, n.l. dat naast de gediplomeerde Hollandsche verpleegsters de gediplomeerde Inlandsche verpleegsters staan met volkomen dezelfde opleiding en formeel dus dezelfde rechten en plichten, lijken mij zeer groot.

Het volkomen overzien van alle konsekwenties is nog niet goed mogelijk, ik wijs hier alleen op het feit, dat het te sterk gevoel van superioriteit van de Hollandsche zusters ten opzichte van hare bruine rasgenooten dan wel een gevoeligen klap zal krijgen.

Misschien is het verstandig ook niet te veel over de konsekwenties te tobben, de praktijk zal wel de noodige aanpassing geven en ten slotte is de instelling, zooals ik reeds heb opgemerkt, uit utiliteits-overwegingen onvermijdelijk.

Wij zullen in de toekomst dus drie categorieën van verpleegsters kunnen onderscheiden. In de eerste plaats de gediplomeerde Nederlandsche zusters, die gebruikt worden als leidsters van groote afdeelingen en in het algemeen daar, waar van haar eene zekere zelfstandigheid wordt vereischt en waar de contrôle niet zoo heel groot is (verplegingstehuizen op de Buitenbezittingen).

Daarnaast staat het Indo-Europeesche meisje. In hoeverre dit als leidster kan optreden, weet ik niet, mijne ervaring is nog te klein, doch ik vrees, dat het niet mee zal vallen. Men zou het kunnen probeeren op kleine afdeelingen, waar nog geregelde contrôle bestaat. Dit sluit meteen in zich, dat men haar nooit zelfstandig in de verplegingstehuizen op de Buitenbezittingen kan

gebruiken. Daartegenover staat toch weer het motief, dat de plaats als Hoofdverpleegster niet absoluut voor haar uitgesloten mag zijn, al daarom niet, omdat hare opleiding volkomen gelijk is aan die van de Hollandsche zuster, maar ik vrees, dat zal blijken, dat maar eene zeer enkele voor eene dergelijke promotie in aanmerking kan komen; in elk geval echter zullen ze 1e verpleegster kunnen worden. Mogelijk, dat het beter met haar gaat, wanneer zij eenige jaren in Holland is geweest en daardoor meer levenservaring heeft gekregen. Dit laatste is niet uitgesloten; ik weet, dat enkele van de door mij opgeleide zusters den wensch koesteren, om wanneer zij zijn geslaagd en aangesteld tot ambtelijk gediplomeerd verpleegster, het verlof in een Nederlandsch ziekenhuis door te brengen, om zich daar verder te bekwamen.

Ten slotte de Inlandsche verpleegsters. Kunnen zij leidster worden?

Het overwegen van de secundaire functie ten opzichte van de primaire doet de kansen iets gunstiger schijnen, doch zij zouden dan alleen op eene Inlandsche afdeeling aangesteld moeten worden. Dit is evenwel een punt, waar ik mij voorloopig niet over durf uitspreken, langere ervaring en eene nauwkeurige karakterstudie zijn hiervoor noodig. Het is mogelijk dat een vollediger oordeel gegeven kan worden, wanneer deze nieuwe instelling een tiental jaren gewerkt heeft en wanneer zal zijn gebleken, of zij in eene leidende betrekking al dan niet voldoen.

Uiteenzetting van enkele psychologische begrippen behoorende bij hoofdstuk I.

Het eenvoudigste nerveuse proces is de *Reflex*, waarvan de lage reflexen over het algemeen doelmatig zijn, doch waarbij van een psychisch correlaat nog niets bekend is. Wanneer de reflexen gecompliceerder worden, hetgeen minder ligt aan eene uitbreiding van den sensibelen prikkel, dan wel aan de kwantitatieve vermeerdering van de motorische uitingen, gaat men spreken van *Automatische reacties*, doch deze missen nog een psychisch of bewust parallel-proces. In dit geval is dus de automatische handeling ontstaan uit de lagere reflexen en derhalve moet men deze als eene vooruitgang opvatten; men kent echter ook automatische processen, die beschouwd moeten worden als een teruggang. De handeling is eerst bewust verlopen, maar door voortdurende

herhaling is zij automatisch geworden en is het psychisch correlaat verdwenen, alleen de eerste impuls blijft bewust.

De meest gecompliceerde automatische handelingen die zich buiten het voorstellingsleven afspelen, zijn de instincten. Als eindpunt in de ontwikkelingsketen van deze processen staan dan de bewuste handelingen.

Langs verschillende zintuigen treden de prikkels van de buitenwereld ons bewustzijn binnen. Die prikkels verlopen eerst langs perifere zenuwbanen en komen dan in een of ander deel van de hersenen binnen (afhankelijk van het zintuig, dat die prikkels opneemt). Dat komt overeen met het eerste psychisch element, de gewaarwording. Deze gewaarwording verbindt zich met de resten van andere gewaarwordingen en de daarvan achtergebleven herinneringsbeelden, welke laatste ook wel voorstellingen genoemd worden. Zoodra nu die gewaarwording zich verbindt — men noemt dat associeeren — met die voorstellingen, spreekt men van eene waarneming.

Als resultaat van de samenwerking van de gewaarwording of waarneming met het herinneringsbeeld of met de voorstelling, kan de handeling optreden. Ik zeg hier „kan”, omdat die handeling evengoed achterwege kan blijven, hetgeen bepaald wordt door den aard en gevoelston der herinneringsbeelden, n. l. of deze eene opwekkende werking hebben, men spreekt dan van positieve of negatieve herinneringsbeelden. Aan die gewaarwordingen zijn nu eenige eigenschappen te onderscheiden, n. l. de kwaliteit, de intensiteit en de gevoelston. Uit verschillende onderzoekingen is gebleken, dat tusschen de intensiteit eener gewaarwording en de sterkte van den prikkel, waardoor die gewaarwording opgewekt wordt, eene zekere verhouding bestaat, die in een wet — de psychophysische wet van *Fechner* — is vastgelegd. Deze wet zegt, dat de gewaarwordingsintensiteit evenredig is aan de logarithmus van de prikkelingssterkte.

Er is nog een andere wet, n. l. die van *Weber*, die bij deze psychologische gegevens eene belangrijke rol speelt. Deze wet luidt, dat voor gewaarwordings-verandering alleen de relatieve prikkelingswijziging van invloed is, doch dat de absolute toevoeging of afname van geen belang is.

Wij kennen nu evenveel gewaarwordingen als wij zintuigen kennen, dus resp. smaak, reuk, tast (huid- en slijmvlies) gehoors- en gezichtsgewaarwordingen. Deze beide laatste zijn van het meeste

belang en zullen dus ook bij een experimenteel-psychologisch onderzoek van andere rassen het meest op den voorgrond treden.

Zoo is het b.v. zeer belangrijk, na te gaan, hoe de gewaarwording van tonen is, hoe de kleurgewaarwording zich gedraagt, op welke wijze de ruimte-projectie zich vormt en hoe verschillende bewegingen gezien worden.

Van even veel belang is bij alle zintuigprikkelers het onderzoek van den gevoelstoon, resp. van de positieve en negatieve, of met andere woorden van de lust- en onlustgevoelens.

Deze gevoelstoon is voornamelijk afhankelijk van de intensiteit van den prikkel of van de gewaarwording, doch ook de intensiteit van de kwaliteit speelt daarbij eene belangrijke rol.

De gevoelstoon van de verschillende gewaarwordingen is nu het primaire en wordt overgedragen op de herinneringsbeelden, zoodat tenslotte de gevoelstoon van de gewaarwordingen ook die van de voorstellingen bepaalt. Ook het omgekeerde kan plaatsvinden, namelijk de overdraging van de gevoelsstoon op de gewaarwordingen. Tusschen de voorstelling en de gewaarwording bestaat geen intensiteits-verschil, doch alleen een kwalitatief verschil; aan de voorstelling ontbreekt elke zintuiglijke levendigheid. De intensiteit van eene gewaarwording is nooit zoo te verzwakken, dat de voorstelling onstaat en hoe sterk men zich ook eene of andere voorstelling denkt, eene gewaarwording kan het toch niet worden (uitgezonderd de hallucinatie).

Vermoedelijk zijn voorstelling en gewaarwording aan verschillende schorselementen verbonden. Wanneer men zich het proces zuiver mechanisch voorstelt kan men zeggen, dat na binnendringen van den prikkel in de gewaarwordingscel de verandering direct verdwijnt, terwijl in de herinneringscellen eene kleine verandering achterblijft.

Eene eerste voorstelling, b.v. die van een stoel, wordt opgewekt in omstandigheden, waarbij ruimte en tijd een rol spelen. Later wordt datzelfde voorwerp ook ergens anders gezien, zoodat deze beide factoren verloren gaan. Worden meerdere soortgelijke voorwerpen waargenomen, b.v. meerdere stoelen, dan ontstaat de *algemeene voorstelling* — stoel. Hiervan worden inductief afgeleid de *partieele voorstellingen* van soorten stoelen. Hoe algemeener nu het concrete begrip is, hoe meer associatief verbonden afzonderlijke voorstellingen met het aanslaan van dat

begrip zullen medetrillen, maar ook weer omgekeerd kan de partieele voorstelling het uitgangspunt vormen van eene algemeene voorstelling, doordat zij, volgens het principe der gelijkheid in verbinding treedt met verschillende andere gewaarwordingen. Daarnaast ontstaan samengestelde voorstellingen volgens het principe der gelijktijdigheid, b.v. door verbinding van meerdere objecten, die vaak naast elkaar voorkomen. Ten slotte kan ook de directe opvolging van bepaalde voorstellingscomplexen samengestelde voorstellingen geven, waarbij ook het gelijktijdigheids-principe een rol speelt.

Wij krijgen dan respectievelijk de vorming van eenvoudige partieele voorstellingen, kwalitatief samengestelde, ruimtelijk samengestelde en tijdelijk samengestelde voorstellingen. Wanneer nu aan een bepaald woord de eigenschappen worden verbonden van eenige verschillende voorwerpen, terwijl aan die woordvoorstelling ook steeds dezelfde eigenschappen van andere voorwerpen zijn verbonden, waardoor ten slotte de bijzondere inhoud verloren gaat en alleen het begrip blijft bestaan, spreekt men van een concreet betrekkingsbegrip, dat dus nog altijd ontleend wordt aan de directe gewaarwordingen. Dat laatste mist men bij de abstracte begrippen. Deze kunnen op twee wijzen ontstaan, of door isolatie van de partieele voorstelling uit de totale of door generalisatie, d. i. door het begrijpen of bedoelen van algemeene kenmerken. Wordt de generalisatie ver doorgevoerd, dan gaat langzamerhand de aanschouwelijkheid verloren.

Tot nog toe hebben wij ons alleen bezig gehouden met voorstellingen, die door middel van de zintuigen tot ons doordrongen, doch door onze fantasie of door ons denken kunnen de aan de gewaarwordingen ontleende deelvoorstellingen in nieuwe verbindingen komen, waardoor dan de fantasievoorstellingen worden gevormd.

Ook de voorstellingen bezitten eigenschappen, waardoor ze van elkander kunnen verschillen. Zoo onderscheidt men den inhoud of de beteekenis, verder de scherpte of duidelijkheid — afhankelijk van de intensiteit van de gewaarwording — (vergeten is afname van de intensiteit-inhoudsverandering), de gevoelstoon, de ruimtelijke eigenschappen en de eigenschappen van tijdelijkheid.

Die voorstellings-scherpte moet men niet verwarren met de

voorstellings-intensiteit; dat laatste is meer de energie van de voorstelling en afhankelijk van die grootte zullen de voorstellingen of meer actueel of meer latent zijn.

De gevoelstonen van de voorstellingen (zooals reeds gezegd zijn die afhankelijk van de gevoelstonen der gewaarwordingen, daar aprioristische gevoelswaarden van voorstellingen niet bestaan), kunnen nu irradieeren en hun invloed uitoefenen op andere voorstellingen, die feitelijk anders gestemd waren.

Het gemiddelde van gelijksoortige gevoelstonen van gewaarwordingen en voorstellingen, die binnen bepaalden tijd voorhanden zijn, bepaalt nu de stemmings.

Eene verdeeling van onze gevoelens in lust- en onlust-gevoelens is onvoldoende, daar er zoo vaak mengvormen bij voorkomen. Toch overweegt in het algemeen een bepaalde gevoelston bij een bepaald individu en in een bepaald geval, men noemt dat de affectieve reactie en wanneer die bij het zelfde individu meestal gelijk terugkeert, spreekt men van affectieve karakterreactie, die, wanneer zij vaak optreedt, den naam krijgt van temperament. Een bijzondere groep vormen de gevoelens, die de ik-voorstelling begeleiden, de z. g. zelfgevoelens.

Ten slotte worden al onze gevoelstonen overgedragen op onze handelingen. Over het algemeen zullen de altruïstische gevoelstonen beantwoorden aan het gevoelen, dat wij deugd noemen, en de daaruit voortvloeiende handeling zullen we goed noemen, zoo geldt het omgekeerde voor de gevoelens, die ondeugd heeten en de daaruit resulterende slechte handelingen.

Al die ethische gevoelstonen worden nu hoofdzakelijk door nuttigheids-overwegingen bepaald. Voor het in stand houden der gemeenschap zijn ethische gevoelstonen noodig, de daarvoor vereischte eigenschappen worden langzamerhand aangekweekt. Degenen die ze niet hebben worden uitgesloten en de gemeenschappen die ze missen gaan ten gronde. Er heeft dus eene selectie plaats, die verder door de opvoeding en de bestaande en gemaakte wetten wordt versterkt.

Wanneer nu een of andere gewaarwording ons bewustzijn binnentreedt, verbindt zij zich met latente herinneringsbeelden. Dit kan aanleiding geven tot een direct herkennen, maar meestal zullen er zich bijvoegen partieele voorstellingen van andere

gewaarwordingen, het is dan geen direct herkennen, doch een eenvoudiging waarnemen. Is het iets nieuws, dat bij ons binnentreedt, dan zal toch nooit eene absolute ongelijkheid met vroegere gewaarwordingen bestaan (absolute gelijkheid is ook vrijwel uitgesloten) omdat toch steeds veel kans bestaat, dat gelijkenis plaats heeft met onderdeelen van de gewaarwordingen.

Dus de eerste voorstelling bindt zich aan de inleidende gewaarwording door eene gelijkheidsassociatie. Als opvolgster van die eerste voorstelling wordt nu eene andere voorstelling opgewekt, die wat inhoud betreft, daarop gelijkt (de z.g. inwendige associatie tengevolge van het principe der gelijkheid), of de volgende voorstelling is eene, waarmede de eerste gelijktijdig is opgetreden (de z.g. uitwendige associatie tengevolge van het principe der gelijktijdigheid). De inwendige associatie treedt op den achtergrond ten opzichte van de uitwendige. Vooral bij de opvoeding geldt het gelijktijdigheids-principe. Alleen bij sommige psychosen spelen de inwendige associaties eene groote rol, zooals bij de gedachtevlucht.

Waar hangt het nu in het algemeen van af, of eene bepaalde voorstelling zich zal associeeren, en of zij dat zal doen met de voorstelling X, Y, of Z, of met andere woorden, waardoor wordt de keuze bepaald? Hierbij speelt zeer zeker de intensiteit van de associatieve verwantschap eene rol, doch niet uitsluitend, daar niet altijd voorstelling A zich met voorstelling B zal verbinden, omdat die het meeste en juist het kortstgeleden is opgetreden. Eveneens van belang is de duidelijkheid van de in aanmerking komende herinneringsbeelden, terwijl de gevoelstoon van de voorstellingen van het meeste belang is. Wij nemen die voorstellingen het beste op, die voor ons het meest interessant waren; dat kan pathologisch zoo sterk worden, dat alle andere factoren van den voorstellings-afloop worden verdrongen, zooals bij de dwang-associatie. Ten slotte wordt de aard van het opnemen van de voorstelling bepaald door eene zekere constellatie in ons voorstellingsleven, die kan maken dat eene voorstelling het eene oogenblik door remming niet wordt geassocieerd, terwijl een ander oogenblik die remming door de een of andere oorzaak is opgeheven.

Zooals reeds werd gezegd zijn de uitwendige of contiguiteits-associaties van het meeste belang. Die zijn nu te onderscheiden in woord- (klank-) en object-associaties en deze laatste weer in

co-attributieve (de eene partieele voorstelling wekt eene andere partieele op, waarmede zij tot eene samengestelde voorstelling behoort) zooals wit, zoet, eene generaliseerende (eene partieele voorstelling wekt eene algemeene op) zooals wit-suiker, eene verdeelende (eene samengestelde voorstelling wekt eene der partieele op) zooals suiker-wit, ten slotte eene co-objectieve (tengevolge van toevallige co-existentie) zooals tuin-huis.

Verder kent men de middelbare associatie, waarin een latent of onbewust tusschenlid is, b. v. A is met B en B met C verbonden, nu kan A, C opwekken, terwijl B onbewust blijft.

Tusschen het optreden van eene bepaalde voorstelling en van de zich met haar associeerende, verloopt een zekere tijd, dien men associatietijd noemt en die behalve individueel verschillend, ook afhankelijk is van stemming, lichamelijke gesteldheid en andere eigenschappen, doch waarvan de belangrijkste wel onze affecten zijn. Die tijd is vertraagd bij onlust- en versneld bij lustgevoelens. Soms kan het proces zeer versneld zijn, eene dergelijke afkorting noemt men sprongsgewijs denken; vallen alle samenstellende factoren weg, doordat zij onbewust verlopen, dan krijgen wij het reeds bekende automatisme.

Ons denken berust dus op associeeren, maar aan het einde daarvan staat het oordeelen en besluiten. Het vormen van het oordeel berust op eene veel engere associatie der voorstellingen en eene hoogere ontwikkeling van de associatie. Door deze nauwer verbonden associaties ontbreken vaak tegengestelde voorstellingen.

Uit bepaalde oordeelen komt men nu tot de vorming van besluiten.

Waardoor onderscheidt zich nu de gewaarwording van de waarneming. In hoofdzaak wordt dit verschil bepaald door onze oplettendheid, die bij de eerste ontbreekt, bij de tweede min of meer aanwezig is. Maar ieder waarnemen behoeft nog niet met aandacht te gebeuren, is dat wel het geval dan spreken we van een opmerkend waarnemen en anders van een passief waarnemen.

Door het schenken van onze volle aandacht aan de waarneming wordt die waarneming nog verscherpt, de intensiteit neemt toe, is daarmede eenmaal de ideeën-associatie opgewekt, dan begint het eigenlijke denken, dat uit een onwillekeurig en willekeurig denken (nadenken) bestaat. Dit laatste

kenmerkt zich nu door de volgende eigenschappen: de gezochte doelvoorstelling is reeds in de voorafgaande voorstellingsrijen betrokken, verder wordt het begeleid door bepaalde spierspanningen, m.a.w. bewegings-gewaarwordingen, die voor de aandacht kenmerkend zijn en verder duikt de ik-voorstelling op, die gedacht wordt de oorzaak van de voorstellings- en oordeelsrijen te zijn. Bij het willekeurig denken komen de verschillende voorstellingen in het bewustzijn op; welke voorstelling ten slotte predomineert, wordt bepaald door het geheele associatieve verband, de gevoelstoon en de constellatie; zijn deze factoren niet gunstig, dan blijft het herinneringsbeeld latent. Het is tijdelijk vergeten, hetgeen men nog wel moet onderscheiden van het definitief vergeten. Er bestaat eene zekere verhouding tusschen het onthouden en vergeten, uitgedrukt in de wet van Ebbinghaus, die zegt: De quotienten van hetgeen onthouden en vergeten wordt verhouden zich omgekeerd evenredig met de logarithmen van den vervlogen tijd. Doch nog andere factoren bepalen het meer of minder gemakkelijk onthouden, b.v. of de bepaalde voorstellingsrijen zinvol of zinloos zijn, of er een zeker rythme bestaat, enz. Dan bestaan nog individueele verschillen en vermoedelijk ook rassenverschillen, bij den een overwegen de meer acustische woordvoorstellingen, bij den ander meer de optische.

Aan het einde van het psychische proces staat de bewuste handeling, eigenlijk alleen als effect van dat proces, daar alleen de gewaarwording en de voorstelling psychische componenten bezitten. Tusschen het ontvangen van den prikkel en het uitvoeren van de handeling verloopt een zekere tijd, de *reactietijd*, die uit verschillende deelen is samengesteld. Men kan nu dezen reactietijd verlengen door gelijktijdige andere gewaarwordingen en voorstellingen te doen ontstaan, met andere woorden, door de aandacht af te leiden, de tijd wordt korter door oefening, langer door vermoeienis.

De verschillende onderdeelen van den tijd zijn afzonderlijk te meten, eveneens de kwantiteit van de motorische bewegingen, die bij de handeling noodig zijn. Deze handeling wordt veroorzaakt of doordat de primaire gewaarwording de resulterende beweging geeft, of door den inhoud van de inwerkende herinneringsbeelden, of door de gevoelstonen van de gewaarwordingen of voorstellingen, doch over het algemeen zullen alle drie factoren medewerken.

Onze meest belangrijke handelingen zijn de uitdrukkingsbewegingen, die men op kan vatten als eene motorische uiting van een psychisch proces. Van groot belang is de spreek-beweging, daarnaast zijn de verschillende mimische bewegingen een verder onderzoek ten zeerste waard.

Ziedaar in korte trekken, hetgeen de psychologie ons leert. De hierboven vermelde gegevens heb ik uitsluitend ontleend aan Z i e h e n en W u n d t.

De onderzoekingen op psychologisch gebied hebben zich voornamelijk bepaald tot zekere rassen in Europa en Amerika. Men heeft daar bepaalde waarden gevonden, die over het algemeen weinig uit elkander loopen, hetgeen ten slotte vrij begrijpelijk is, omdat ook in phylogenetische ontwikkeling geen groote verschillen bestaan.

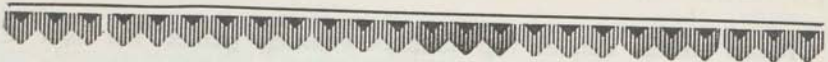
Niet onmogelijk lijkt mij daarom, dat de resultaten van de onderzoekingen op experimenteel-psychologisch gebied bij het Maleische ras (hetgeen de volkeren, die den Archipel bewonen, omvat) ons andere waarden zullen doen kennen. Het zou mij te voeren de verschillende psychologische methoden aan te geven, ik wil alleen wijzen op de belangrijkheid, de hierboven besproken functies na te gaan en de gevonden uitkomsten te toetsen aan reeds bekende grootheden. Daardoor zullen we dan ten slotte komen tot een beter kennen en begrijpen van het karakter van de ons hier interesseerende rassen. Het karakter toch is op te vatten als eene synthese van psychologische verschijnselen. Wanneer men wil weten of een individu een auditief, visueel of motorisch type is, moet men de verschillende gewaarwordingen en voorstellingen, het geheugen, de associaties en de manieren van associeeren onderzoeken. Door deze experimenten zullen we ook te weten komen, of wij te doen hebben met individuen, waarbij het abstract denken of het concreet denken overweegt.

De krankzinnigengestichten zijn de plaatsen, waar een dergelijk uitgebreid experimenteel-psychologisch onderzoek zal moeten plaats vinden, de psychiaters zijn uit den aard der zaak de aangewezen personen om een dergelijk onderzoek te leiden, terwijl in en om een gesticht genoeg normale typen aanwezig zijn om een voldoende aantal gemiddelde normale waarden te verkrijgen. Pas daarna kan men zich aan het psychologisch onderzoek van de pathologische gevallen wijden.

Slot.

Thans ben ik aan het einde gekomen van mijn betoog. Zooals ik reeds in den aanvang zeide, is vooral het eerste hoofdstuk onvolledig behandeld. Het was niet mijne bedoeling de psychosen van de Inlanders als zoodanig te bespreken, maar bij eene verhandeling over het Krankzinnigenwezen in Nederl.-Indië behoort een overzicht van de verpleegden. Ik hoop, dat het mij gelukt is aan te toonen, dat de verzorging van de krankzinnigen in deze koloniën een probleem is, dat ten volle onze belangstelling waard is en dat hetgeen dat men tot nog toe heeft bereikt, nog niet als afdoende beschouwd kan worden.

Wanneer het mij gelukt mocht zijn de belangstelling in alles wat het krankzinnigen-vraagstuk betreft, bij velen, die tot nog toe daar weinig van hadden gehoord, opgewekt te hebben, wanneer ook de meer intellectueelen kunnen inzien, dat krankzinnigheid nog niet gelijk staat met een verbannen worden uit de maatschappij, dat krankzinnigenverzorging eene andere is dan die van gevangenen in een Huis van Bewaring, en dat op de schouders van den psychiater de zware taak rust het heden en de toekomst van den geestelijk-zieke te beoordeelen, zal ik mijn arbeid geslaagd achten.

De verbetering van den paardenstapel op het eiland Soembawa

door

M. H. DU CROO.

Het gewest Timor en Onderhoorigheden bezit van alle buitenbezittingen, den rijksten paardenstapel. Cijfers van 1913, die dus wel verre van nauwkeurig zullen blijken en die te vinden zijn in het Xe Deel van de Mededeelingen van het Encyclopaedisch Bureau, geven aan dat Timor 168.484 paarden bezit. Tapanoeli is tweede met 32.291, Menado derde met 22.342 paarden. Het totaal aantal paarden der buitenbezittingen werd opgegeven als te bedragen 280.474. Het behoeft wel geen nader betoog van hoe groot belang een dergelijke paardenstapel voor de bevolking is. Het Sandelhoutpaard is van ouds goed bekend en voor den handel op Java een gewild artikel. Toch heeft zich in het gewest Timor nimmer eerste klasse Europeesch kapitaal voor den paardenhandel ¹⁾ geïnteresseerd, vermoedelijk ook omdat in dit gewest kapitaal-introductie van de zijde van het bestuur weinig of geen medewerking ondervindt. Zodoende bleef de geheele veehandel in handen van Arabieren, wier handels-instinkten en handelsbedoelingen zich niet verder richten dan een dadelijk en spoedig voordeel, welk voordeel zij in 't algemeen boeken ten koste van de bevolking en van den paardenstapel zelf. Van deze zijde zal geen of weinig hulp te verwachten zijn bij het in het land houden van de goede fokhengsten, bij de castratie der minderwaardige hengsten en in het algemeen bij maatregelen, welke de verbetering van den paardenstapel beoogen, zij 't misschien ten koste van een geringe, tijdelijke winst-derving voor de handelaren.

¹⁾ Waaraan met succes een karbouwen-handel kan worden verbonden. Timor bezit van alle buitenbezittingen de meeste buffels: in 1913 werd het aantal van 186.507 opgegeven, terwijl het totaal aantal buffels op de buitenbezittingen 663.720 bedroeg (Xe Deel Mededeelingen).

Naast dezen handel (op landbouwkundig gebied het best te vergelijken met den in wezen schadelijken roofbouw der primitieven) werkte een tweede, zeer nadeelige factor, het te geringe aantal technische krachten, dat de regeering beschikbaar stelde.

Voor het rijkste veeland onzer buitenbezittingen werden slechts aangewezen twee veeartsen met toegevoegd personeel: een voor Soembawa en een voor Soemba. Waar Soembawa, naast een zeer rijken karbouwenstapel, tenminste 70.000 paarden bezit, terwijl op Soemba ruim 40.000 paarden zijn geregistreerd, daar behoeft wel niet nader te worden aangetoond, dat beide veeartsen, ieder op zijn eigen eiland, niet alleen de handen vol hebben, maar nog tientallen handen te kort komen. Het geheele Oosten van den Timor-archipel stond dus buiten ieder veeartsenijkundig contact; Timor, Rotti, Savoe, Flores bleven jarenlang zonder veearts. En eerst in het laatste jaar, na voortdurend aandringen en toen ook in het Oosten de veestapel met ondergang bedreigd werd, wees de regeering een derden veearts met standplaats Koepang aan. Naast dit groote en nadeelige tekort aan technisch personeel, doen zich thans bovendien nog de ernstige gevolgen voelen van een systeem tot rasverbetering, door kruising van Sandelhoutmerries met Arabische-hengsten en gekruiste Arabieren, dat onder den vorigen Inspecteur van den B. V. D. werd in- en doorgevoerd. Ongeveer een jaar geleden verschenen er in het *Soer. Hdblad* een aantal artikelen van deskundige hand, waarin deze kwestie en de hoogst nadeelige gevolgen van dit systeem werden besproken. De toestand op de eilanden Soemba en Soembawa werd zeer ongunstig genoemd en krachtig ingrijpen urgent geacht. Intusschen was het ook tot de regeering doorgedrongen dat de bestaande toestanden niet bestendig konden worden, wilde men den paardenstapel op Soemba en Soembawa voor algeheelen ondergang behoeden. Men vergete niet, dat volgens zeer globale registratie Soemba 40.000 en Soembawa 70.000 paarden telt, en dat deze eilanden de leveranciers voor den handel op Java (rijtuigverhuurderijen, Chineezers, enz.) zijn. Het betreft hier een niet alleen voor beide eilanden, maar ook voor Indië hoogst belangrijke kwestie. Einde Juni werden Soemba en Soembawa bezocht door de leden der technische commissie voor een onderzoek naar de paardenfokkerij op Soembawa en Soemba (dr. P. Ph. v. d. Poel, dr. H. 't Hoen, dr. de Wilde en dr. Vrijburg), welke commissie ten-

slotte in tegenwoordigheid van den Directeur van Landbouw en den Secretaris van dat Departement met de verschillende ambtenaren vergaderde ter vaststelling van de conclusies.

In de vergadering bleek al dadelijk, dat de bevinding der commissie weinig gunstig luidde. De resultaten verkregen door kruising van Sandelhoutmerries met Arabische hengsten bleken niet goed; de afstammelingen zijn over het algemeen te licht, te plattribbig, hoogbeenig, hebben lange rug en lenden, slechte gangen, en soms een koppig temperament, terwijl er nogal veel onder gevonden worden, die sterk doorzakken in de kogels en wat zwak in den rug zijn. Vooral de producten van de Arabische hengsten met veel adel zijn licht en vertoonen de gebreken der gekruiste Arabieren het duidelijkst, terwijl die van de zware en grove beter en in het algemeen zwaarder en grover zijn; van de Arabische afstamming is dan in het type echter weinig te zien, sommige kunnen evengoed voor grove Australiërs aangezien worden.

En daar lag het werk van vele jaren; een totale mislukking, die, in stede van den paardenstapel te verbeteren, dien stapel met finalen ondergang bedreigde. De commissie moest erkennen dat een groot nadeel aan den paardenstapel van Soemba was toegebracht, omdat op voorstel van den vroegeren Inspecteur van den veeartsenijkundigen dienst Penning, van bestuurswege ongeveer 60 gekruiste sandelhout Arabische hengsten van de eerste generatie bij koppels merries van de bevolking zijn geplaatst, terwijl de bevolking er zelf ook een aantal als dekhengst gebruikt. En bij die koppels bevinden zich zodoende thans reeds een vrij groot aantal gekruiste hengstveulens, die op hun tijd eveneens weer aan de fokkerij gaan deelnemen (o.a. op Oost-Soemba in Mei reeds 123 gekruiste hengsten en hengstveulens).

En ook op Soembawa was, met behulp van den bovenbedoelden inspecteur, een poging tot grondig bederf gedaan door invoer (1913—1916) van eenige sandelhout en gekruiste sandelhout Australiërs van Soemba; eenstemmig was de commissie van oordeel dat zoo spoedig mogelijk alle hengsten van vreemde rassen en hun afstammelingen van de fokkerij moeten uitgesloten worden door castratie of uitvoer. Als eenig juiste fokrichting werd vastgesteld de verbetering in eigen ras: reinteelt.

Dat de toestand op Soembawa inderdaad ernstig is, bleek

schrijver dezes op een tocht in het begin van dit jaar in gezelschap van den gouvernements-veearts gemaakt. Te Taliwang waren een honderdtal door de Arabiesche handelaren aangekochte hengsten voor den uitvoer bijeengebracht, welke voor het transport op kwade droes gemalieneerd moesten worden.

Nu kan men veilig aannemen, dat de Arabieren zullen trachten op te koopen het beste, dat zij vinden kunnen. Zoo bij een eerste vluchtige bezichtiging leken er onder het honderdtal dan ook zeer aardige typen voor te komen, zoodat de veearts besloot een aantal dekhengsten aan te koopen. Na een zorgvuldige bezichtiging konden echter slechts een *zevental* hengsten nader in aanmerking voor aankoop worden gebracht. En hoewel de eischen werkelijk niet overdreven hoog, doch integendeel zeer matig gesteld werden, moesten van dit zevental weer zes worden afgewezen, hoofdzakelijk voor fouten, welke de veeartsenijkundige commissie reeds aangaf.

Slechts voor één hengst scheen de aankoop alleszins rationeel, totdat bleek dat het dier slechte teekens had en dus als gouvernements-dekhengst niet geplaatst kon worden. Dit resultaat was derhalve wel zeer teleurstellend en doet de toekomst zeker niet rooskleurig inzien. Het gehalte van het Soembawareesch paard is en door onverantwoordelijken *uitvoer* van de beste elementen en door menging met vreemd bloed in gehalte sterk achteruit gegaan. Indien dan ook niet zeer spoedig en zeer afdoend wordt ingegrepen, wordt de geheele paardenstapel, bovendien reeds door surra en kwaden droes geteisterd, met ondergang bedreigd.

Welke zijn nu de maatregelen, die een spoedige verbetering kunnen brengen?

In de allereerste plaats zal het oog gericht moeten blijven op een absolute reinteelt, waaraan verbonden een *registratie* met gelijktijdige *selectie* en *castratie*.

Om tot de reinteelt te geraken dient, na de verwijdering (door aankoop of castratie) van vreemde dekhengsten, in de eerste plaats een registratie te worden gehouden van de hengsten en merries, opdat men wete op hoeveel voor de fokkerij nog geschikte hengsten men voor de 20.000 volwassen merries kan rekenen.

De bij deze registratie ongeschikt blijkende hengsten dienen, zoo eenigszins mogelijk, gecastreerd te worden.

Deze beginselen zullen, bij hun toepassing in de praktijk, op

zeer veel moeilijkheden stuiten. Immers een castratie op groote schaal grijpt sterk in het volksleven van een op groote schaal vee-houdend volk, dat nog vreemd staat tegenover ieder begrip van selectie en fokkerij, en dat den ruin niet anders kent dan als een minderwaardig soort paard, hetwelk bovendien momenteel op Java een mindere handelswaarde vertegenwoordigt.

Wordt dus een dergelijke maatregel niet met alle geleidelijkheid en gematigdheid ingevoerd, wordt er niet voor gezorgd dat door bespreking en nogmaals bespreking naast demonstratie de medewerking der hoofden — althans geen tegenwerking van deze zijde — wordt verkregen, dan blijft de maatregel van den beginne af gehaat en zal zij omherroepelijk verzet uitlokken.

Castratie door dwang moet alzoo ten eenenmale uitgesloten zijn.

Met behulp van de hoofden en vooral ook met behulp van hieronder te bespreken maatregelen zal men echter waarschijnlijk kunnen beginnen met een castratie van totaal minderwaardige dieren.

Hengsten, die, uit een veeartsenijkundig oogpunt geredeneerd, feitelijk ook gecastreerd moeten worden, doch die op de fokkerij geen te nadeeligen invloed uitoefenen, zullen de eerste jaren nog toegelaten moeten worden. Langzaam en zeer geleidelijk verzware men de eischen.

Ook een *registratie*, welke weer de basis voor de selectie en de castratie vormt, zal tegen de moeilijkheden van de practijk botsen.

Men vergeete niet, dat iedere vee-registratie gepaard met selectie hier totaal onbekend is en men dus — evenals bij de registratie voor belasting-doeleinden van een primitief volk — geheel van voren af beginnen moet. Bovendien moet, alweer om het systeem niet gehaat te maken, die registratie uitgevoerd worden op een wijze, die de bevolking zoo weinig mogelijk last veroorzaakt. Zij moet dus niet nadat zij dagenlang te voren haar paarden heeft moeten opvangen naar eenige centra worden opgeroepen, waar zij waarschijnlijk nog dagenlang op de registratie moet wachten en waarbij bovendien de resultaten beneden verwachting zullen blijven. Doch de te vormen commissie ter registratie bezoeke iedere, zelfs de meest afgelegen kampong en weideplaats en registreere ter plaatse. Op deze wijze zal de bevolking een minimum overlast ondervinden. Dat een dergelijk systeem niet zoo heel eenvoudig is toe te

passen, behoeft geen betoog; het zal veel personeel en zeer veel toewijding, arbeid, tact en geduld van dit personeel eischen. De aangewezen leider van de registratiecommissie is de veearts van Soembawa, de eenige, die op veeartsenijkundig gebied geheel van de heerschende toestanden op de hoogte is. Hij zal echter gedurende den tijd der registratie van alle ander veeartsenijkundig werk dienen vrijgemaakt te worden, zoodat gedurende dien tijd voor den gewonen gang van het veeartsenijkundig werk een tweede Europeesche of adjunct Gouvernements-veearts op Soembawa dient te worden geplaatst.

Alleen en uitsluitend voor de registratie worde aan den veearts toegevoegd een derde Europeesche veearts, 2 adjunct-veeartsen en een aantal veemantries. Met minder personeel komt men er zeer zeker niet, tenzij men zich met halve en dus in wezen geen resultaten tevreden stelle. Zonder een uitgebreide staf van personeel, dat bovendien voor dit moeilijk werk ruime extra-toelagen behoort te ontvangen, kan de zaak niet goed geëntameerd worden.

Hoe wenschelijk het verder moge zijn om reeds bij de eerste registratie een overzicht te krijgen van hengsten, ruinen, merries en veulens, het practisch mogelijke zal zich met een meer bescheiden resultaat tevreden te stellen.

Gegeven de omstandigheden en het feit, dat aan de registratie gelijktijdig een selectie dient te worden verbonden, zal de registratie-commissie van een zeer beslist resultaat kunnen spreken, indien het haar in één jaar gelukt de 30.000 hengsten van Soembawa te registreeren en bij wijze van selectie uit dat aantal 10, hoogstens 15 0/0, met toestemming der eigenaren te castreeren.

Dat zou reeds een buitengewoon en gevolgenrijke verbetering zijn; de registratie der merries kan dan geleidelijk in de komende jaren geschieden. Overreding en nogmaals overreding moet de drijfkracht bij de doorvoering van deze maatregelen worden. Doch behoudens die overreding, kunnen er, met medewerking van het gouvernement, zeer zeker nog wel andere indirecte middelen gevonden worden, waardoor de zoozeer gewenschte castratie wordt bevorderd.

Zoo ontwierp de Assistent-Resident Couvreur een plan, waarbij de invoer van hengsten op Java werd verboden. Dit plan werd als te ingrijpend verworpen, doch het gaf de richting aan, waarin iets bereikt zou kunnen worden.

Immers de wagen-verhuurderijen zijn de groote afnemers van

Timorpaarden in 't algemeen. De paarden, die in deze verhuurderijen loopen, zijn zonder veel moeite alle te registreeren en er kan voldoende toezicht worden uitgeoefend op de soort paarden, welke hier worden gebezigd.

Een verhuurderij vraagt een behoorlijk gebruikt paard, staat buiten de fokkerij als zoodanig, terwijl temperament voor deze paarden zelfs niet bepaald gewenscht is. Bovendien is een hengst, van wien het uit hoofde van fokdoeleinden wenschelijk is dat hij gecastreerd wordt — indien hij tenminste in het land blijft — daarom als gebruiks-paard in een verhuurderij nog niet minderwaardig. Ook behoeft geen vrees te bestaan, dat indien verhuurderijen in den vervolge geen hengsten meer mogen doen registreeren, de aanvoer van paarden onvoldoende wordt. Immers Soembawa alleen bezit naar schatting 30.000 hengsten. En wil de selectie aan haar doel beantwoorden, dan zullen van deze 30.000 hengsten toch in de naaste jaren tenminste 20.000 gecastreerd dienen te worden.

Op grond van het bovenstaande zou het daarom een voor geheel Timor uitstekende maatregel zijn, wanneer van gouvernementwege wordt verboden, dat de rijtuigverhuurderijen in geheel Nederlandsch-Indië nieuwe hengsten laten registreeren in hun stallen.

Daardoor vermindert op deze eilanden de vraag naar hengsten en stijgt naar evenredigheid de vraag naar ruinen, waarvan het dadelijk gevolg zal zijn, dat de bevolking er eerder in zal toestemmen om de voor fokkerij minderwaardige hengsten te laten castreren.

Voorts worde dan op de eilanden getracht om de hengsten, die toch niet uitgevoerd zullen worden, omdat zij te minderwaardig zijn, te doen castreren op de gewone voorwaarden: vergoeding der algeheele waarde bij sterven tengevolge van de castratie binnen den tijd van een maand.

Het zij nogmaals betoogd, dat dwang-castratie absoluut uit den boeze is, al is het onomstootelijk waar, dat een absolute castratie van minderwaardige hengsten slechts ten voordeele van de bevolking kan zijn. Er is een nood-toestand en kwakzalversmiddelen helpen niet meer. Doch het is evenmin gewenscht om over eenigen tijd te moeten verklaren, dat de operatie uitstekend gelukt, maar de patient overleden is. En dat zou, bij de invoering van dwang-castratie, zeer beslist het geval worden. Een dergelijk

dwang-middel moet onder de tegenwoordige toestanden bij de in zake fokkerij nog geheel onwetende, zeer conservatieve en aan eigenaardige adat-begrippen hangende bevolking verzet en tegenwerking uitlokken. En dan valt metéén het geheele systeem als een kaartenhuis in elkaar. Doch indien men gematigdheid en geleidelijkheid op den voorgrond plaatst, indien men de medewerking van zelfbestuur en hoofden heeft en vooral indien de regeering, door indirecte maatregelen, zorgt dat de bevolking voor ruinen een goed afzetgebied krijgt, terwijl zij de hengsten moeilijker aan den man kan brengen, dan is voor Soembawa geen dwang-castratie noodig.

Mits van de zijde der regeering, bij de definitieve regeling der geheele materie spoed en nogmaals spoed worde betracht en vooral ook mits door haar inzake personeel en kosten niet gemarchandeerd worde: *aux grands maux les grands remèdes!* In dit verband zij ook nog op het volgende gewezen. Er werd wel eens gedacht aan een proef met opkopen van voor de fokkerij ongeschikte hengsten voor rekening van het gouvernement. Na castratie zouden deze dieren dan op Java publiek verkocht worden, om de bevolking te toonen „dat ruinen evenveel handelswaarde hebben als hengsten”.

In de eerste plaats werden dezer dagen te Soembawa een aantal gecastreerde ex-dekhengsten publiek verkocht. Zij brachten behoorlijke prijzen (van 75 tot 150 gulden) op. Dat een ruïn geld waard is, heeft de bevolking dus gezien. Maar een hengst zal momenteel op Java beslist méér geld opbrengen. Het zal derhalve zeer bezwaarlijk zijn om thans op Java van gouvernementswege te demonstreeren dat een ruïn gelijke handelswaarde als een hengst vertegenwoordigt; dat zal eerst dan kunnen gelukken, wanneer van gouvernementswege de registratie van nieuwe hengsten in rijtuigverhuurderijen is verboden en daardoor de vraag naar ruinen beduidend is gestegen.

De praktijk zal, mits de geheele kwestie goed geëntameerd wordt, op Soembawa bewijzen, dat een proefneming in dit opzicht absoluut niet noodig is; indirecte maatregelen op Java zijn alleszins voldoende.

Op één zijde der kwestie zij echter dadelijk gewezen.

Wordt het registreeren van hengsten in de verhuurderijen verboden, dan zal de vraag naar ruinen stijgen. En die vraag zal te meer stijgen, waar ook een verbod van uitvoer van voor de fokkerij

geschikte merries een noodzakelijke en sterke schakel in den keten van verbeteringen moet vormen. De vraag naar ruinen kan daarvoor zelfs zoodanig stijgen, dat de waarde van een ruïn betrekkelijk spoedig gelijk kan worden aan die van een hengst, deze laatste misschien nog zal overtreffen. Het gevolg hiervan zal kunnen zijn, dat de bevolking, aangelokt door deze hooge prijzen en als steeds alleen voor het momenteel voordeel gevoelig, in de toekomst ook hengsten, geschikt voor de fokkerij, laat castreeren. En dit moet natuurlijk voorkomen worden.

Werden hierboven registratie, selectie en castratie besproken, ook de vraag welke paarden in- en uitgevoerd mogen worden, dient beantwoord te worden. Wat den invoer betreft, kan er slechts één principieel goede oplossing zijn: invoer van paarden moet worden verboden.

Alleen op één factor zij gewezen.

Het kan toch wenschelijk zijn, dat de mogelijkheid geopend blijve om eerste klasse kapitaal de gelegenheid te geven zich in een bepaalde richting op fokgebied te bewegen.

Dadelijk zij aangeteekend, dat deze mogelijkheid niet op het eiland Soembawa zelf geopend mag worden. Doch rondom Soembawa en tot die afdeeling behorende liggen verschillende eilanden (Poeloe Mojo, Poeloe Rakit), die voor fok-doeleinden zeer goed kunnen worden genoemd.

Het kan wenschelijk zijn hier aan eerste klasse kapitaal de kans te laten zich in bepaalde richting op de zuivere fokkerij van een bepaald type paard (misschien door kruising met Australische Poneys) toe te leggen (legerpaard, renpaard enz.). Dit kapitaal zou dan, na advies van bestuur en B. V. D., zuiver en alleen op zulk een eiland toestemming kunnen verkrijgen voor den beperkten invoer van andere paardenslagen of rassen, welke toestemming echter alleen door den Gouverneur-Generaal ware te verleen.

En thans de uitvoer.

De uitvoer van hengsten dient, zonder geheel gesloten te worden, toch zoodanig beperkt te worden, dat niet voortdurend de goede fok-exemplaren naar Java worden uitgevoerd.

Daarom zou het aanbeveling verdienen te bepalen dat uitgevoerd mogen worden alle hengsten, behoudens de bij de registratie als fokmateriaal goedgekeurde hengsten, zoolang deze

laatste den leeftijd van zes jaren nog niet hebben bereikt.

In de eerste plaats is vermoedelijk te verwachten, dat de handel op Java buiten de verhuurderijen, oudere dan 8-jarige hengsten als gebruiksmateriaal voor particulieren te oud en dus minder gewenscht zal oordeelen. Hierdoor wordt de prijs en dus de handel en dus de medewerking van de bevolking bij de toepassing van dit systeem gedrukt.

Maar bovendien zal door de gelijktijdige castratie en selectie het aantal hengsten voor de fokkerij geleidelijk aan beduidend afnemen. M. a. w. een zekere koppelvorming zal ontstaan, waarbij de aan de koppels toe te voegen hengst een grooter aantal merries bij zich krijgt, meer zal springen en meer progenituur zal kweeken.

Aannemende dat een hengst op zijn vierde jaar als fokdier kan worden gebruikt, dat door een toenemende vraag naar ruinen de vraag naar hengsten in evenredigheid zal afnemen en dat dus van zelf minder hengsten voor den uitvoer zullen worden bestemd, lijkt een leeftijdsgrens van zes jaren voldoende.

Uitvoer van ruinen kan worden toegestaan onder de beperking, dat zij reeds 4 snijtanden in de onderkaak moeten hebben gewisseld, zoodat zij eerst op vierjarigen leeftijd naar buiten kunnen worden verkocht — zij kunnen dan in goede conditie verkeeren. Tenslotte de merries.

Principieel zal iedere veearts en iedereen, die in de fokkerij belang stelt, vóór het aanhouden in het land van alle vrouwelijke dieren zijn. Indien dus een veearts toestemming geeft voor uitvoer van eenige merrie, dan kan als vaststaand worden aangenomen, dat hij dat dier voor de fokkerij ongeschikt dan wel ongewenscht vindt (onvruchtbaar, albino e.d.). Waar de uitvoer van dergelijke merries niet ongewenscht kan worden geacht en geen enkele veearts te spoedig consent voor uitvoer van merries zal teekenen, daar ware te bepalen dat alleen die merries mogen worden uitgevoerd, waarvan op het oogenblik van keuring voor den uitvoer, die uitvoer door de gouvernements-veeaarts wordt toegestaan.

In dit verband kan ook het volgende besproken worden.

Een bepaling op den aard der werkzaamheden, welke van merries gevraagd mogen worden, is zeer wenschelijk, waarbij zich dan als van zelf de bepaling formuleert: „merries mogen alleen gebruikt worden voor draag- en rijdiensten”.

Waar iedere veearts principieel geen enkele merrie voor trekdienst geschikt zal verklaren, indien deze merrie voor fok-doeleinden te gebruiken is, blijft het echter wenschelijk om voor de fokkerij afgekeurde merries, in verband met hun handelswaarde, ook voor trekdiensten (grobaks en dogkarren op Soembawa zelf) geschikt te verklaren. Indien deze geschikt-verklaring alleen door den gouvrenements-veearts kon worden afgegeven zullen alleen de voor de fokkerij absoluut ongeschikte merries zulk een verklaring kunnen verkrijgen. En hiertegen kan practisch geen bezwaar bestaan.

In de Soembawa-keur op rijtuigverhuurderijen komt de bepaling dan ook voor, dat geen paard als trekdier mag worden gebruikt, dan na goedkeuring door den veearts.

Tenslotte doet zich nu de vraag voor of gouvernement dan wel landschap hun bemoeienis met de verbetering van paardenstapel en paardenras nog verder zullen uitstrekken. D. w. z. of bijvoorbeeld van deze zijde een groot aantal goede dekhengsten en hengstveulens moeten worden opgekocht om, na opgefokt te zijn, aan de bevolking te worden verkocht, enz.

Hieromtrent zij het volgende betoogd.

De afdoende verbetering, welke men zich voorstelt op Soembawa te bereiken, moet zich in de allereerste plaats richten op de registratie met daarmee gepaard gaande selectie en castratie van de bevolkingshengsten. De bij die registratie goed te keuren hengsten — en dat zullen er dus bij die allereerste registratie nog vrij veel moeten zijn — zullen mogen dekken en dus de bevolkingspaardenstapel kunnen helpen uitbreiden.

In de praktijk zal deze eerste, grove selectie reeds een groote verbetering blijken te brengen. Gaat men daarna konsekvent op den ingeslagen weg verder, terwijl de selectie bij iedere herregistratie nauwkeuriger en meer-eischend wordt, dan zal zich na verloop van de eerste jaren de verbetering jaarlijks krachtiger doen voelen. Geleidelijk aan verbetert op deze wijze de bevolkingspaardenstapel, zonder dat de bevolking zich echter bepaald toelegt op de fokkerij van bepaald superieure paarden.

Doch dat kan en mag men ook nog niet verwachten. De bevolking is nog niet rijp voor een bepaalde fokkerij en moet het fokken van den beginne af en ook al weer zeer geleidelijk leeren. Zij moet niet dadelijk en ineens met allerlei voor haar vreemde en nieuwe zaken als het ware worden overstelpt, omdat zij die

zaken niet begrijpt en ook nog niet begrijpen kan, omdat zij zich er dus, onwetend en vasthoudend aan hetgeen was, achterdochtig tegenover zal plaatsen. Zelf kan de bevolking nu de fokkerij van een bepaald in-superieur Soembawa-paard nog niet doorvoeren, hoewel ook deze fokkerij voor haar van het hoogste belang zal zijn. Daarom blijft het wenschelijk van gouvernementswege in dit opzicht stappen te doen.

Hoe dient het gouvernement in dezen nu te helpen?

Voorop gesteld zij, dat die hulp niet te groot opgezet, te veel omvattend en dus te „vermoeiend” voor den inlander moet zijn. Men beginne op bescheiden schaal en houde vooral niet krampachtig vast aan een zekeren maat (1.23 voor Soembawareezen, 1.18 voor Bimaneezen).

Waarschijnlijk zal daarom een door den Assistent-Resident van Soembawa en den gouvernements-veearts aldaar opgezet plan als eerste en dus moeilijk begin, practisch, kans van slagen bieden. Dit systeem is ongeveer als volgt gesteld:

Voor gouvernementsrekening zal tijdens de registratie en selectie door de commissie een aantal absoluut zuivere hengsten van minstens 4-jarigen leeftijd gereserveerd worden. Na beëindiging der registratie worden bij wijze van eerste proefneming door de commissie ten hoogste 20 hengsten uit die reserve aangekocht. Voor deze hengsten wordt een doorvoerstal opgericht onder uitsluitend en onmiddellijk toezicht van den gouvernements-veearts. Op een door den gouvernements-veearts nader te bepalen tijdstip worden deze hengsten ten zijnen overstaan publiek verkocht, uitsluitend en alleen aan de paardenfokkers dan wel paardenhouders, die bij den koop eene verklaring willen teekenen dat zij het aangekochte paard alleen en uitsluitend zullen gebruiken als fokmateriaal, onder conditie dat, wanneer mocht blijken dat van deze verklaring wordt afgeweken, de hengst van gouvernementswege zal worden onteigend. Verkoop aan derden zal zonder toestemming van den veearts niet mogen geschieden. De condities van betaling kunnen door den gouvernements-veearts, zoonoodig op advies van het bestuur, gesteld worden. Voorts zal door den veearts in overleg met het bestuur een nader vast te stellen premiestelsel van landschapswege bepaald worden voor de progenituur van de aangekochte hengsten. Hierbij zit de bedoeling voor: 1e dat de aankoop van de hengsten aanlokkelijker worde gemaakt, en 2e dat de koper er eerder toe

zal komen de hengst werkelijk als fokdier te gebruiken en aan hem een vaste koppel van mooie merries toe te voegen.

Zooals hierboven reeds werd aangetoond, bestaat er op Soembawa een noodtoestand, zoodat spoed en nogmaals spoed bij het treffen der verbetering een eerste vereischte is. Er zullen der regeering naar aanleiding van deze, ook voor overig Indië belangrijke kwestie, meerdere beschouwingen en voorstellen bereiken. Zij zullen echter in de principieele lijnen vermoedelijk evenwijdig loopen en daarom een spoedige beslissing mogelijk maken.

Resumeerende zouden derhalve de beginselen voor een afdoend verbeteringssysteem als volgt kunnen saamgevat worden:

1. Reinteelt.
2. Verbod van invoer van andere paardenrassen.
3. Registratie, selectie en daarmee gepaard gaande castratie.
4. Beperkte uitvoer van hengsten en merries.
5. Geleidelijkheid en gematigdheid bij de uitvoering van het systeem.
6. Spoed, vlotheld en financieele onbekrompenheid bij de definitieve vaststelling van het systeem.
7. Technische uitvoering alleen en uitsluitend door technici.
8. Middellijke bevordering van rasverbetering door indirecte maatregelen.

Als zoodanig verdient ook de subsidieering van renverlengingen gelijk thans te Soembawa en te Bima reeds zijn opgericht, warme aanbeveling. Zoowel van gouvernements- als landschapswege ware een dergelijke subsidie te verleen, welke dan grootendeels zou besteed kunnen worden aan prijzen en premies voor die nummers, welke rechtstreeks of middellijk de fokkerij bevorderen (fraaiste dekhengst, beste merrie met veulen, enz.).

Krachtbronnen in Indië

door

J. Z. VAN DIJCK.

Bij de bepaling van den rijkdom van een land richt men gewoonlijk in de eerste plaats het oog op wat het land voortbrengt. Voor Indië komt dan hoofdzakelijk in aanmerking zijn productie op landbouwkundig en mineralogisch gebied. Voor de eerste zijn in bodem en klimaat tal van gunstige voorwaarden aanwezig, die de mogelijkheid van aanzienlijke en ongekende uitbreiding buiten allen twijfel stellen. De verwezenlijking daarvan wacht slechts op de overwinning of de terzijdestelling van eenige schadelijk werkende invloeden, die gedeeltelijk buiten den mensch hun oorsprong vinden, maar niet minder in hem zelf moeten worden gezocht. Een ongeregelde en ondoeltreffende verdeeling van water, een afspoeling van kostbare humuslagen in sterk geaccidenteerd terrein mogen als voorbeelden van de eerstgenoemden worden aangehaald. Tot de tweeden rekenen wij gemis aan, of verkeerd inzicht in het landbouwbedrijf, star conservatisme en sleur bij de inlandsche bevolking, gebrek aan zin voor coöperatie, een fatalistisch geloof in de onafwendbaarheid van noodlottige besluiten door hoogere machten genomen, en het vasthouden aan sommige maatschappelijke gebruiken, die de finantiële en economische afhankelijkheid bestendigen. Verbeterd, en vooral niet uitsluitend, schoolonderwijs, kan dien schadelijken invloed merkbaar verzwakken. Zoolang dit echter niet in staat is het geheele volkskarakter in zijn innigste wezen te wijzigen, (en wie zal, op den redelijken grond van ervaring, durven beweren, dat het daartoe wèl in staat is?) zoolang zal de leuze: „Indië voor de Indiërs” een ijle phrase, een woord zonder inhoud blijven. Een „natuurlijk” recht op den grond, ten spijt van alle mogelijke nationale volksliederen en gelegenheids-ontboezemingen, bestaat niet. Het belang van de geheele menschheid brengt

mede, dat recht toe te kennen aan hem of hen, die daaruit het voor het algemeen grootste nuttige effect weet te verkrijgen.

Uitbreiding van den mijnbouw en een intensiever bewerking van den bodem zullen vanzelf, bij toepassing van meer moderne hulpmiddelen, een ontwikkeling van de industrie ten gevolge hebben.

Bij de genoemde takken van volkswelvaart mogen de procédé's zoo eenvoudig of zoo gecompliceerd zijn als denkbaar is, ten slotte zullen zij hierop neerkomen, dat men tracht de door de natuur geboden energie op de meest bruikbare wijze te benutten. Met het volste recht mogen wij daarom, als belangrijke factor van de waardebepaling van den rijkdom van een land, mede in beschouwing nemen de aanwezigheid van een hoeveelheid energie in zoodanigen vorm, dat zij langs eenvoudigen en weinig kostbaren weg tot nuttige doeleinden kan worden aangewend. Wij willen hier aan het woord energie uitsluitend de beteekenis toekennen die de natuur en werktuigkunde daaraan geeft, waarmede natuurlijk het belang van energie in den zin van ondernemingsgeest en werklust in geen deele wordt ontkend.

Bezigt de landbouw de directe inwerking van de zonne-energie op den bodem, en de menigvuldige, daaruit voortvloeiende processen, zoodat zijn rol in hoofdzaak bestaat uit keusbepaling en het elimineeren van schadelijke invloeden, en is het de opgespaarde zonne-energie, die in steenkool, aardoliën en andere minerale producten vastgelegd, aan den mijnbouw zijn uitnemende waarde verleent, daarnevens treedt dat arbeidsvermogen in een aantal zeer verscheiden vormen op, die tot nu toe aan de aandacht ontsnapten of voor practische toepassing ongeschikt werden geacht. Bij al de ellende en den rampspoed, die de geweldige worsteling over Europa en de geheele wereld heeft gebracht, mag wel als een van de weinige gunstige gevolgen het feit worden aangemerkt dat de oogen zijn geopend voor de nog onaangeboorde bronnen van welvaart die het eigen land bezit.

Ook in dit opzicht is Indië rijk, zeer rijk zelfs. De ontdekking van de onveranderlijkheid van het in de natuur aanwezige arbeidsvermogen, de vaststelling van het mechanisch warmte-aequivalent en de mogelijkheid om eenigen vorm, waarin dat arbeidsvermogen optreedt, in een anderen vorm om te zetten, hebben reeds lang geleden tot phantastische droomerijen aanleiding gegeven, droomerijen echter waarvan de verwezenlijking bij eenig nadenken ten

slotte niet zoo volmaakt illusoir bleek als men aanvankelijk geneigd was aan te nemen. Het gebied der mogelijkheden breidt zich gestadig uit, en zoo al het denkbeeld om b.v. de regelmatige werking van eb en vloed tot industrieele doeleinden te benutten bij velen met een welwillenden glimlach werd ontvangen als een soort hersenschimmig toekomstbeeld, de grondgedachte daarvan, het profijt trekken van de talrijke in de natuur optredende vormen van energie, werd vastgehouden. Wij staan aan het begin van een tijdperk van uitgebreide praktische toepassing daarvan. Het waterwiel voor klein-bedrijf is de voorlooper van de groote elektrische centrale die, door een machtigen waterval gedreven, geheele steden verlicht en verwarmt en de geweldige werktuigen, waarover de moderne groot-industrie beschikt, in beweging brengt. De beweegkracht van stroomend of vallend water neemt in betekenis toe, naarmate steenkool en aardolie schaarscher worden of moeilijker verkrijgbaar zijn, en men kan zich een krachtige bevordering van de industrieele ontwikkeling van Indië in de naaste toekomst moeilijk voorstellen zonder een ruim gebruik van dien bron van arbeidsvermogen, die in onzen archipel van een schier onbepaalde capaciteit is. De Regeering is hiervan doordrongen en heeft bereids een onderzoek gelast naar practische uitvoerbaarheid. De instelling bij het Departement van Gouvernementsbedrijven van een „dienst voor waterkracht en electriciteit, welke zich zal bezig houden met opsporing, verkenning en aanwending van waterkrachten ter verkrijging van elektrische energie" (Stbl. Dec. 1917 No. 468) is daarvan een onmiddellijk gevolg geweest. Ook in dit opzicht kan Japan als een leerzaam voorbeeld worden gesteld. Wie b.v. de streek tusschen Yokohama en Kioto doorreist, wordt getroffen door de vele kabels voor het overbrengen van energie, die het land als een net overdekken.

Een groote schaduwzijde aan het gebruik van waterkracht verbonden, heeft ons echter de ervaring reeds leeren kennen, n.l. de veranderlijkheid in het daarbij toegevoerde arbeidsvermogen als gevolg van de wisseling der jaargetijden. Semarangs elektrische centrale bij Toentang verkeert te dien opzichte in buitengewoon gunstige omstandigheden, omdat zij in de hooger gelegen Rawa Pening een reservoir van voldoende inhoud bezit om ook in den drogen tijd de vereischte arbeidskracht te leveren. Stellen wij daar tegenover een landelijke onderneming. Pamegatan, een thee-

onderneming in de omstreken van Garoet, heeft, 80 M. boven het niveau van de fabriek, een waterleiding aangebracht, waarvan de inhoud door een hellende buis wordt afgevoerd. Bij een gemiddelde capaciteit van 100 L. per S. geeft dat een hoeveelheid arbeid van 80×100 of 8000 K.G.M. of van $8000/75 =$ ruim 106 P.K., welk bedrag in de praktijk door schadelijken weerstand verminderd wordt tot 70 à 80 P.K., voldoende in ieder geval voor het drijven der voor haar bedrijf noodige machines en voor de electrische verlichting van al haar gebouwen, woningen van employé's en zelfs de nabij liggende kampong daaronder begrepen. Gedurende enkele maanden in den drogen tijd echter is deze onderneming door gebrek aan water genoodzaakt van olie-motoren gebruik te maken. Is bij zulk een bedrijf van betrekkelijk geringen omvang het bezwaar van den inconstanten watertoevoer nog tijdelijk te ondervangen, voor grootere centrales, die geheele steden of zelfs complexen van steden hebben te verlichten en het arbeidsvermogen voor groot- en klein-industrie hebben te leveren, die de beschikking moeten hebben, niet over tientallen, maar over duizendtallen P.K., wordt het van veel ernstiger aard. Voor een constante stroomlevering zal men dus rekening moeten houden met een minimum capaciteit, en waar die te gering blijkt, deze door kunstwerken moeten opvoeren. Het meest voor de hand liggende hulpmiddel, ook in Amerika op ruime schaal toegepast, bestaat in het aanbrengen van dammen en andere afsluitingen, waardoor op een bepaalde hoogte een waterreservoir van voldoende capaciteit wordt gevormd, het in Indië als wadoek-systeem bekende stelsel dus. Theoretisch zijn dus alle bezwaren uit den weg geruimd. Edoch, de zaak heeft nog een economische zijde. Van kostbare kunstwerken, waarmede dikwijls tonnen of millioenen gemoeid zijn, zal vooraf moeten worden nagegaan of het nut geëvenredigd is aan de kosten. De geschiedenis van de Solo-valleiwerken, welke reusachtige bedragen hebben verslonden, zal wel niet spoedig in het vergeetboek geraken. Daar komt nog bij, dat alles, wat in Indië met de beschikking over water samenhangt, gewoonlijk tot ingewikkelde kwesties aanleiding geeft.

Behalve genoemde bronnen van energie zijn er echter nog andere, waarop tot nu toe weinig of in het geheel niet de aandacht werd gericht. Wij willen, als vooralsnog uitsluitend van theoretische waarde, buiten beschouwing laten de ontzaglijke hoeveelheid

energie, welke zou vrijkomen, zoo een opzettelijke desintegratie van het atoom, volgens de inzichten der moderne chemie, mogelijk ware. Veeleer hebben wij het oog op die bronnen van arbeidsvermogen, welke niet buiten de aarde, maar in het inwendige van onze planeet moeten worden gezocht. Zooals bekend is stijgt de temperatuur geleidelijk, naarmate men dieper in de aarde doordringt. Al moge nu b.v. Mohr in zijn „Geschichte der Erde” tot de conclusie komen, dat die temperatuur hoogstens 572° bereikt en op een diepte van 1623 M. reeds 0° moet zijn, algemeen neemt men aan, wat ook door feiten word bevestigd, dat de aarde, en in haar hooge temperatuur, en in de aanzienlijke spanning waarin gassen op groote diepten verkeerden, een, praktisch gesproken, onmetelijke hoeveelheid arbeidsvermogen bezit. Behalve vulcanische uitbarstingen zijn daar heetwater- en stoombronnen, die tot bewijs kunnen dienen. Wij behoeven niet naar Yellowstone-park te gaan om al die natuurverschijnschen in al hun grootsheid en hun verscheidenheid te kunnen bewonderen. Wij vinden ze over Java allerwege verspreid.

Op die heetwater- en stoombronnen moge nu in het bijzonder de aandacht worden gevestigd. Er zijn tal van plaatsen in Indië, waar de vaste aardchors slechts een zeer geringe dikte heeft, waar men bronnen van kokenden modder vindt, en waar stoom en andere heete dampen met kracht worden uitgestoot. Ongetwijfeld heeft men hierin een bron van energie, die voor industriele doeleinden van niet te schatten betekenis is. Voor twijfel aan de mogelijkheid om tot een praktische toepassing dier natuurkrachten te geraken is geen plaats meer sedert die toepassing heeft plaats gevonden. En dit is inderdaad het geval. In het December-1917-nummer van „Mechanics Magazine” van H.H. Windsor (6. N. Michigan Avenue Chicago U.S.A.) komt, onder den titel „Volcano a monstrous steam boiler” een artikel voor van Lewis R. Freeman, waarin een beschrijving van zulk een toepassing wordt gegeven. Wij ontleenen daaraan het volgende:

„In de nabijheid van Volterra, gelegen op ongeveer 8 K.M. van Livorno aan de westkust van Italië, zijn tal van bronnen aangeboord op een diepte van 300 tot 500 voet, welke stoom leveren van een temperatuur tusschen 312 en 392° F. Die stoom bevat vele minerale stoffen, zooals boor- en zwavelzure zouten, benevens een aanzienlijke hoeveelheid H_2S , en reeds gedurende vele jaren

exploiteerde de familie Ginori-Conti de concessie voor de bereiding daaruit van borax en boorzuur. In 1903 begon de tegenwoordige Prins Ginori-Conti een reeks van proeven, met het doel om dien stoom ook voor andere doeleinden te benutten. Het groote bezwaar lag in de aanwezigheid der genoemde minerale stoffen, die de metaaldeelen der machines aantastten. Dat bezwaar werd op eenvoudige wijze overwonnen. (De wijze waarop dit geschiedde vindt men in het boven aangehaalde artikel uitvoerig aangegeven maar kan hier, als van zuiver technischen aard, gevoegelijk buiten bespreking blijven). Weldra verrees een centrale, die Larderello en andere omliggende plaatsjes electrisch verlichtte. Toen kwam de oorlog. De stijging der prijzen van steenkool en aardoliën noodzaakte allerwege om naar ander arbeidsvermogen om te zien, en gaf daarmede aan die onderneming een nieuwen stoot. In ongelooflijk korten tijd werd de installatie uitgebreid tot 15000 P.K., en thans wordt de energie overgebracht naar Pisa, Florence en andere industriele centra, voornamelijk ten behoeve van munitie-fabrieken. Professor Luigi acht het mogelijk de capaciteit tot honderdduizend P.K. op te voeren."

Het aangehaalde voorbeeld moge ons een prikkel zijn tot navolging. De volksmond zegt: „nood leert bidden." Hij leere ons tevens de handen uit de mouw te steken. Het gebied van krachtwinning uit de natuur is hier een nog bijna onontgonnen, nog nauwelijks verkend arbeidsveld. Gevoelt Nederland zijn beteekenis als koloniseerend volk, ook in de toekomst, wil het zich op den duur dit kostelijk bezit waardig toonen, dan is het zijn plicht om niet, als in het Nieuw-Testamentische verhaal, den hem toevertrouwden schat in de aarde te verbergen, maar daarmede te woekeren, of, in plain words, het zal en zijn kapitaal, en zijn kennis, en zijn werkkraft in dienst moeten stellen van de ontwikkeling van Indië's rijke hulpbronnen. Want nog eens: hij heeft het meeste recht op den grond die er het grootste profijt van weet te trekken.

Garoot, Febr. 1918.

Gedachtenwisseling.

Gedwongen delging van leeningen.

Het is een goede regel, een pennestrijd te laten eindigen, wanneer de zaak van twee kanten is bekeken. Maar iets anders is het, daarna een punt naar voren te brengen, dat in het debat in het geheel niet tot zijn recht is gekomen, temeer omdat daarop in het artikel „Gedwongen delging van leeningen” van den heer L. H. van 't Sant ¹⁾ niet het juiste licht wordt geworpen. Bovendien kan het van groot belang zijn geen dwaling te laten bestaan ten aanzien van zaken, die bij de uitgifte van volgende leeningen te pas kunnen komen. Al zal de Regeering in dit opzicht niet gaarne gewoonten van beproefde populariteit verlaten, het oogenblik kan spoedig aanbreken, waarop men zich voor de keus gesteld ziet, of buitengewone maatregelen te nemen om binnen afzienbaren tijd een flinke verhooging van landsinkomsten teweeg te brengen, of te stoppen op den reeds ingeslagen weg van groote hervormingen, waarvan de noodzaak onomwonden is erkend, en zich aldus in een wespennest te steken. Wordt dan, onder meer buitengewone maatregelen, de delging door verrekening ingevoerd, dan zal natuurlijk wel een uitlegging gegeven worden, maar hoe lang zal het duren, eer deze ten volle tot het publiek is doorgedrongen? Voorop moet worden gesteld, dat de bedoelde delging door verrekening volstrekt geen opheffing beoogt van elke delgingsverplichting; zij is een soort van *gedwongen* delging; een zekere som wordt daarvoor jaarlijks uitgetrokken op de begrooting. Deze som kan, hetzij ter aflossing worden uitbetaald, hetzij als 't ware gebruikt tot inschrijving op intusschen toegestane nieuwe leeningen (welke dus in het geheel niet onder het publiek worden gebracht of slechts tot het toegestane bedrag, verminderd met de delgingssom). Bij deze nieuwe leeningen neemt de staat ook weer een delgingsverplichting op zich, tengevolge waarvan terstond, dan wel na zekeren tijd, met de uitbetaling daarvan wordt begonnen, zoodat de houder van den schuldbrief toch de zekerheid heeft, eenmaal voor uitloting aan de beurt te komen.

¹⁾ Zie Februari-aflevering blz. 36.

Men zal misschien zeggen, dat hetzelfde resultaat kan bereikt worden, indien men de delging van een leening gedurende een aantal jaren geheel of gedeeltelijk uitstelt (zoolang als noodig is om de beoogde productieve werken tot stand te brengen) en daarna — wanneer de verhoogde inkomsten, door die werken verkregen, reeds zijn begonnen te vloeien — een veel grootere som voor aflossing vaststelt.

Een dergelijke methode volgde Frankrijk, toen het in 1878 de uitvoering van een uitgebreid programma van openbare werken ondernam. Tot dat tijdstip werden de kosten van die werken bestreden uit 4% schuldbrieven, welke binnen 30 jaar werden afgelost; dit bleek echter te bezwarend te zijn. Daarom verdeelde men de gezamenlijke leeningen, tusschen 1871 en 1891 aangegaan, in 175 series. In het tijdvak tusschen 1897—1907 werd per jaar één serie, door het lot bepaald, afgelost; tusschen 1908—1925 betaalt de Staat twee series per jaar uit, van 1926—1938 drie, van 1939—1945 vier, in de periode 1946—1950 vijf, tusschen 1951—1953 zes series per jaar.¹⁾ Misschien zou een dergelijk plan van aflossing meer in den smaak vallen van de schuldeischers dan de delging door verrekening; voor den Staat echter liggen de gevaren van zulk een wijze van aflossing voor de hand. Dr. Henry Adam, aan wiens werk deze gegevens ontleend zijn, vermeldt dat, hoe lang van te voren men ook de eerste verzwarende van de aflossing had zien aankomen, zij toch in 1908 een bron van veel moeilijkheden bleek. Waarschijnlijk zouden deze niet minder zijn, wanneer Indië een soortgelijk stelsel van amortisatie aannam.

Hier vooral zijn de behoeften veel grooter dan de middelen, zoodat ook bij ons vermoedelijk de som, anders voor delging bestemd, niet zou worden afgezonderd ten behoeve van productieve doeleinden.

Bij delging door verrekening daarentegen is en blijft het amortisatie-bedrag onttrokken aan het gewone budget, en al wordt het niet uitbetaald, het wordt wel degelijk tot delging aangewend, immers tot vergrooing van het staatsvermogen, en dus tot het gunstiger maken van de verhouding tusschen dit vermogen en de staatsschuld — mits natuurlijk door den wetgever gezorgd is, dat alleen verrekening met productieve leeningen kan plaats hebben, en dat maatregelen genomen zijn, waardoor de mogelijkheid is afgesneden, dat men indirect de verrekening toch gebruikt om de gewone uitgaven te verhoogen (door productieve uitgaven, waarvoor men anders niet geleend zou hebben, nu ten laste te brengen van de delgingsom).

Is nu de in dit opstel voorgestane manier van delging, hoezeer ook de aangewezen wijze voor een Staat die op flinke vermeerdering van middelen bedacht moet zijn, een nadeel voor den schuldeischer?

¹⁾ L' Amortissement de la Dette publique van Henry Adam.

Zij kan het wezen, maar noodzakelijk is dit niet. Van benadeeling is natuurlijk alleen sprake, wanneer de koers van de leening beneden pari daalt. In dat geval wordt hem de bij het nu gevolgde aflossingssysteem bestaande kans ontnomen, om hetzij spoedig, hetzij na niet te langen tijd het nominaal bedrag van zijn schuldbrief ten volle uitbetaald te krijgen. Dit nadeel treft echter slechts dengene, die het papier moet of wil verkoopen gedurende den tijd, dat het beneden pari staat; dus niet de reserve-fondsen van naamlooze vennootschappen e.d., die in den regel kunnen wachten. Hierbij moet niet uit het oog worden verloren, dat de belegger, wiens papieren niet uitloten en die met den verkoop van zijn effect niet kan of wil wachten, bij het tegenwoordige systeem evenzeer aan koersdaling is blootgesteld, en dat deze zelfs bijzonder in de hand gewerkt kan worden wanneer nieuwe leeningen onder het publiek worden gebracht, welke anders verrekend zouden zijn met de delgingsom.

Een voorname factor — de voornaamste misschien, al is dit niet te bewijzen — voor den koers van landsschuldbrieven is de houding van de circulatiebank ten opzichte van deze papieren. Zoolang het den belegger mogelijk is door middel van rente-arbitrage zonder al te groot risico een zeer hooge rente van zijn geld te maken, blijft de aantrekkelijkheid van dit papier groot, zelfs al zal de rentevoet te laag zijn in vergelijking met andere dergelijke effecten. De kans op handhaving van de bedoelde gunstige maatregelen schijnt grooter, wanneer het Land niet gedwongen wordt op minder gunstige tijdstippen leeningen uit te geven.

Intusschen blijft een mogelijke afbrokkeling van de koersen bedenkelijk voor een jong staatscrediet als het Indische, want ieder begrijpt dat de bestaande en wellicht eerstkomende leeningen maar kinderspel zijn bij die welke in de toekomst onvermijdelijk moeten volgen, en ook dat de populariteit van die effecten het best wordt bevorderd door een langdurigen onverzwakten stand van den koers. Ingrijpen van de Regeering door steunkopen is het eenige wat hier helpen kan (natuurlijk alleen wanneer de daling niet het gevolg is van omstandigheden die de innerlijke waarde hebben aangetast). Het behoeft geen betoog dat deze noodrem alleen in het uiterste geval gehanteerd zou moeten worden; het zou er immers om te doen zijn het geld te behouden voor productieve doeleinden. Men zal moeten toegeven dat dergelijke steunkopen niet veel gemeen hebben met delging door inkoop van schuldbrieven zonder aflossingsverplichting en den schuldeischer slechts voordeel kunnen brengen.

Ten slotte nog de opmerking dat de delging door verrekening reeds een geschiedenis heeft, zij het dan niet geheel in denzelfden vorm als hier werd voorgestaan. In 1882 bepaalde Pruisen dat overschotten van ontvangsten van staatsspoorwegen, bestemd tot delging van de spoorwegschuld, voor een deel zouden worden

gebruikt o. a. voor dekking van staatsuitgaven, waarvoor anders geleend had moeten worden. In 1897 werd dit beginsel uitgebreid over de geheele Pruisische staatsschuld, behoudens andere delgingsbepalingen voor enkele schulden. Wurtemberg nam deze bepalingen over in 1903; het Deutsche Rijk een dergelijke regeling in 1906; Beieren voor de spoorwegschuld in 1910 en Hessen voor de staatsschuld in 1912.¹⁾ In al deze gevallen werd met uitbetaling gelijkgesteld: aanwending van de delgingssom tot dekking van nieuwe credieten of verrekening van dat bedrag met toegestane leeningen. Dit beginsel kon worden ingevoerd, ofschoon de delgingsverplichting in genoemde staten lichter was dan hier te lande.

Welken invloed deze maatregelen op de koersen van de betrokken staatsschuldbrieven hadden, is mij niet mogelijk na te gaan; trouwens daardoor zou geen zuiver voorbeeld zijn verkregen, omdat de bedoelde in Duitschland toegepaste bepalingen ongunstiger zijn voor den schuldeischer dan de in dit opstel voorgestane methode. Daar toch volgt men de procentsgewijze delging; een zeker percentage van de staatsschuld moet ieder jaar worden gedelgd, hetzij door uitbetaling, of door verrekening. Hierdoor ontstaat de mogelijkheid, de terugbetaling onbepaald uit te stellen, zoodat de schuldeischer geenerlei berekening kan maken, wanneer hij voor aflossing aan de beurt komt.

Bij het hier verdedigde voorstel daarentegen biedt de Staat den belegger meer houvast; immers de nieuwe leening, waarmede verrekend werd, zou gedelgd worden door uitbetaling van een bedrag, overeenkomende met de raming der meerdere inkomsten, door de aangelegde productieve werken verkregen.

Op bovenstaande gronden verdient, naar het mij voorkomt, bij een eventueele volgende Nederlandsch-Indische leening de delging door verrekening wel in overweging te worden genomen.

Serang, April 1918.

L. A. de Waal.

Landbouwtoestanden ter Oostkust van Sumatra.

Hetgeen de heer Armin von Oefele in de 1ste Aflevering van deze jaargang over dit onderwerp schrijft, zal niet nalaten zeer de aandacht te trekken bij belanghebbenden ter Oostkust van Sumatra en van die zijde een wederwoord uitlokken over de technische kwesties, in zijn opstel op den voorgrond gebracht.

Als buitenstaander zou ik gaarne een paar vragen willen stellen en opmerkingen maken, die slechts zijdelings met de groote cultures in verband staan.

¹⁾ Ontleend aan Mr. J. J. F. Aleva, „Delging van Staatsschuld”.

Schrijver meent, dat de tabakscultuur een verkeerde richting volgt, door meer te streven naar kwaliteit dan naar kwantiteit. Met de ondervinding opgedaan in de vroeger e tabaksstreken Malang en Blitar, in het Loemadjangsche van 15 à 20 jaar geleden, is die meening m. i. zeer bestrijdbaar; in de Vorstenlanden schijnt men er ook anders over te denken. Wat doet de kinacultuur? Trachten thee en suiker niet, om naast kwantiteit de kwaliteit op te voeren?

De heer von Oefeke verklaart, dat de padiproducties op afgeogste tabaksvelden, de laatste jaren aanmerkelijk achteruitgaan en schrijft dit toe aan de „boschverordening”. Waar zulk een belangrijk feit geconstateerd wordt, zijn cijfers zeer gewenscht. Voorzooover mijn ondervinding met rijstbouw gaat, meen ik, dat de Inlandsche planter liever zijn zaaigoed zal toevertrouwen aan een bodem, die gemakkelijk spontaan reboiseert, dan aan gronden, die snel in alang-alang velden verkeeren. Heeft schrijver zich wel eens overtuigd van oogstkwantum en -kwaliteit van verschillende gewassen op Deli-gronden, niet in wisselbouw met tabak geteeld? Mij zijn gevallen bekend, dat na jaren braak liggen, een eerste padi-oogst 17 pic. opleverde en de daaropvolgende 11 pic. per bouw. Hoe weinig levert de erfbouw op, tenzij door Chineezzen ter hand genomen, die het den grond niet aan bewerking en niet aan....bemesting laten ontbreken.

Het verwondert den heer van Oefeke dat de helpers bij het padisnijden in Deli zoo hoog beloond worden, n. l. een tiende van het door hen verzamelde. In vergelijking met Java is het loon laag te noemen. Daar toch wordt gemeenlijk een vijfde deel aan de helpers uitgekeerd. Betaling in geld komt nog weinig voor. Het presteeren van wederdiensten bij het oogsten heft deze zware betaling echter grootendeels op.

De oplossing van het rijstvraagstuk voor Sumatra's Oostkust, acht schrijver mogelijk door dit op groot-kapitalistische wijze aan te vatten, aldus contractarbeid, verzekerd door poenale sanctie, terwijl de Staat invoerrechten zou heffen, om de jonge rijstcultuur te steunen. Een juiste restrictie stelt hij, n. l. „wanneer de landerijen tenminste daarvoor geschikt zijn”. De heer van Oefeke is zoo optimistisch te gelooven, dat „over de rijstvelden heen zonder wilde crisis of dreigende ineenstorting, de weg naar vrijen arbeid kan ingeslagen worden”. Met een en ander ben ik het ten eenenmale oneens. Stel dat het mogelijk zou zijn, op de door schrijver aangegeven wijze een rijststreek te scheppen, die niet al te buitensporig duur produceert, dan zouden de daar gevestigde landbouwers-ex-contractanten, wel niet voor werken in vrijen arbeid op de ondernemingen te vinden zijn. Ook op Java ziet men geen welgestelde sawahbezitters arbeiden bij de Europeesche cultures.

Men mag niet blind zijn voor hetgeen de dag van heden ter

Oostkust reeds leert. In het Simeloengoensche bestaat gelegenheid, om voor sawahbouw geschikte gronden te verkrijgen tot een maximum van 2 H.A. per man. Hoe weinig aanvragers verzoeken om dit maximum en welk klein deel van hen ontginnen die uitgestrektheid, zelfs in 3 jaren, en dat op de gemakkelijk bewerkbare gronden van Simeloengoen, meerendeels reeds tientallen van jaren ontwoud? Men stelt zich met kleinere complexen tevreden, huist somtijds niet eens op of nabij zijn eigendom. Er wordt dan ook geen noemenswaard surplus aan rijst geproduceerd, het hoofddoel van het in het leven roepen van de irrigatiegebieden in deze afdeeling.

Maar, zou het toeval zijn, dat de Oostkust van Sumatra zulk een weinig talrijke inheemsche bevolking heeft en de inlandsche landbouwer er zoo laag staat? ¹⁾ Zou er een reden zijn, dat in het Noorden (Atjeh) de sawahbouw sedert menschenheugenis op daartoe geschikte gronden bloeit en in het Westen (Tapanoeli) de natterijstcultuur zulk een hooge trap bereikte en beide gewesten beter bevolkt zijn?

Wanneer tabaksgronden 7 à 8 jaar rust noodig hebben, om weder een goed product te leveren, wanneer koffieaanplanten een korter bestaan hebben dan b. v. op Java gewoonlijk het geval is, dan is voorzichtigheid geboden bij het invoeren van rijstcultuur, die veel van den bodem vergt. Temeer moet zulks het geval zijn, als het bevoeiingswater niet overvloedig (rijk) en zeer slibarm is, zooals het onderzoek van water uit verschillende rivieren aantoonst. Kunstmest kan niet altijd het ontbrekende aanvullen bij sawahrijst en bovendien de exploitatierekening gemakkelijk in de war brengen.

De heer van Oefele acht het mogelijk, dat Sumatra's Oostkust spoedig de voorraadschuur van Sumatra genoemd zal kunnen worden door het volgen van de door hem aangegeven wegen; ik meen, dat de voorraadschuren elders goedkooper en beter te bouwen zullen zijn.

Moeara Boengo, 7 April 1918
Djambi.

W. A. Zegers Rijser.

Plant aardige volksvoedingsmiddelen op Java en Madoera.

In de April-aflevering van dit tijdschrift, blz. 270-284, heeft de spoorwegingenieur M. G. van Heel een van veel belangstelling getuigende poging gedaan om, met behulp der door het Departement van Landbouw uitgegeven statistieken en der in- en uitvoercijfers, een inzicht te verkrijgen in de hoeveelheden der op

¹⁾ Hier moet uitzondering gemaakt worden voor de Karohoogvlakte, met een eenigszins anders samengestelde bodem, en hare tot voor kort geïsoleerd levende bevolking en voor een klein deel van Asahan, waar vroeger sawahcultuur werd gedreven.

het eind van 1917 op Java en Madoera aanwezige voorraden plantaardige voedselmiddelen.

Als bekroning van zijn arbeid veroorloofde de schrijver zich de weelde van eenige zeer stellige, nogal opzienbarende conclusies, welke aan die gegevens echter m. i. n. i. e. t kunnen worden ontleend en welke daarenboven, tengevolge van zijne onvoldoende kennis van den landbouw en van enkele gebreken in statistische opgaven, naar alle waarschijnlijkheid onjuist zijn.

De gewraakte conclusies worden hier nog even weergegeven:

1. Geen algemeene voedselschaarschte in begin 1918, integendeel gunstiger voedselbalans eind 1917 dan op het einde van andere jaren.
2. In totaal grootere voorraden plantaardige voedselmiddelen in 1918 dan in begin van vorige jaren, doch zeer verdeeld, met waarschijnlijk geringe voorraden in de bevolkingscentra afhankelijk van buitenlandsche rijst.
3. Sterk opgelopen rijstprijzen, niet het gevolg van voedselschaarschte in eenigszins groote gebieden, maar hoofdzakelijk veroorzaakt door hoge prijzen van importrijst, opgedreven door speculatie, gebaseerd op de verwachting van gestremden aanvoer van buitenlandsche rijst en gevoed door de weifelende houding van de overheid.
4. Onvoldoende beweging van de overschotten in de gebieden met overvloedige productie van plantaardige voedselmiddelen, als gevolg van een primitief georganiseerden handel, waardoor die overschotten niet nivelleerend hebben kunnen werken.

Ir. van Heel berekent voor de jaren 1913 t/m 1917 de in ieder jaar geproduceerde totale hoeveelheden rijst en andere voedingsmiddelen, rekt deze laatste om in gepelde rijst, en herleidt daartoe ook de invoercijfers en de uitvoercijfers der voedingsmiddelen voor Java-Madoera, behalve voor binnen het tolgebied. Na op het geringe transport van voedingsmiddelen binnen Java gewezen te hebben, komt hij dan, rekenende met een jaarlijksche bevolkingstoename met 1,7 $\frac{0}{0}$, tot de boven opgestelde conclusies.

Tot de plantaardige voedselmiddelen rekt de schrijver (behalve rijst) mais, katjang-tanah, kedelee, cassavewortel en bataten ¹⁾. Bij de schatting en omrekening dezer voedingsmiddelen in gepelde rijst begaat de schrijver nu verschillende belangrijke fouten.

- 1e. Hij grondt zijn berekeningen (behalve voor de rijst zelf) op door het inlandsch bestuur verstrekte opgaven van de met

¹⁾ Klapper, dat, blijkens het artikel van den Hr. Kluijver in dezelfde aflevering van dit tijdschrift, een zeer belangrijk voedselmiddel is, werd niet in die lijst opgenomen.

verschillende gewassen beplante oppervlakten, welke hieronder, eenigszins verbeterd, weergegeven zijn.

Overzicht van de geoogste — met voedingsgewassen beplante — oppervlakten 1913 — 1917.

Gewassen	Geoogste oppervlakten in bouws				
	1913 ¹⁾	1914	1915	1916	1917
Rijst (sawah)	3.680.000	3.625.000	3.638.000	3.679.000	3.887.000
Rijst (gogo)	397.000	412.000	564.000	559.000	560.000
Mais	—	1.780.000	2.044.000	2.230.000	2.134.000
Cassave	—	535.000	564.000	639.000	717.000
Aardnoten	—	290.000	262.000	270.000	304.000
Kedelee	—	250.000	235.000	230.000	247.000
Bataten	—	180.000	197.000	229.000	246.000
Totaal	—	7.071.000	7.505.000	7.837.000	8.096.000

De schr. twijfelt wel eenigszins aan de betrouwbaarheid der opgaven, maar vindt ze als statistisch materiaal wel bruikbaar, daarbij vergetende, dat — waar het hier gaat om het verschil in de geoogste oppervlakten tusschen 1917 en de voorafgegangene jaren — het er nu juist op aankomt of de voor 1917 opgegeven uitbreidingen juist zijn. In verband met den sterken drang van hooger hand tot uitbreiding der aanplantingen in dat jaar is nu te verwachten, dat deze uitbreidingen geflatteerd zullen zijn, hetgeen er toe moest leiden, dat ook zijn eindcijfer voor 1917 geflatteerd is. Ook de opgegeven aanplantuitbreidingen in andere jaren worden niet aan nader onderzoek onderworpen, hetgeen wel noodig is, waar de statistische opgaven in de eerste jaren de kinderschoenen nog niet ontwassen waren; zulks zal verderop in dit artikel nader blijken.

- 2e. Ir. Van Heel neemt voor elk voedingsgewas een bepaalde opbrengst per bouw aan om tot een schatting der jaarlijks verkregen opbrengsten te komen, en vermenigvuldigt eenvoudig de beplante oppervlakten met vaste opbrengsten per bouw. Dit is natuurlijk geheel ongeoorloofd, daar de opbrengsten van de verschillende polowidjogewassen van jaar tot jaar vrij sterk wisselen, voor de meeste sterker dan voor

¹⁾ Zonder de afdeeling Sragen.

padi. Over deze opbrengsten zelf weten wij nog weinig: gemiddelden voor Java aan te geven is voor geen landbouwkundige mogelijk. Wel weten wij b.v., dat 1913 een goeden polowidjo-oogst gaf, dat in den zeer drogen oostmoesson van 1914 de opbrengsten in vele streken laag zijn geweest, dat in 1916 o.a. het 2e hoofdvoedingsgewas, de mais, sterk geleden heeft door te veel regen en dat zulks in 1917 voor de latere mais en katjang-tanah ook het geval was in verband met het zeer vroeg invallen van den westmoesson.

3e. De schrijver rekent daarna, met behulp van theoretische cijfers over de voedingswaarde van verschillende voedingsmiddelen, de voortbrengselen van de mais-, katjang-, enz. aanplantingen o. a. in pikols gepelde rijst, wat slechts zeer ten deele goorloofd is; van gewassen als kedelee en katjang-tanah b.v. kan men toch moeilijk volhouden, dat ze als normaal volksvoedsel dienst doen.

Wel mag men dit doen voor de mais, vooral in het Madoeresche gebied (Pasoeroean, Madoera, Besoeki) en in vele bergstreken van Oost- en Midden-Java. Eveneens tot groote hoogte voor de cassave.

Deze drie omstandigheden zouden reeds voldoende zijn om aan de conclusies van Ir. Van Heel allen vasten grond te ontnemen; de berekende toename totale voedingswaarde dezer voedingsmiddelen speelt toch bij zijn conclusies de hoofdrol.

Om nog eenigszins een poging te doen ter oriëntering, kunnen wij vooreerst omtrent het tweede hoofdvoedingsmiddel, de mais, het volgende opmerken. De geoogste oppervlakte zou volgens de opgaven in 1915 met 264.000 bouws gestegen zijn en in 1916 nogmaals met 186.000 bouws, waarna in 1917 een afname met 96.000 bouws volgde. Twee omstandigheden nopen hier tot voorzichtigheid; vooreerst dat de uitbreiding op aandrang van het bestuur geschiedde en de meer-oppervlakten dus waarschijnlijk geflatteerd zijn; in de tweede plaats (wat vermoedelijk van meer belang zal zijn geweest), dat de nieuwe landrente-regeling in deze jaren werd ingevoerd in een groot aantal districten der voornaamste maisstreken (Pasoeroean, Madoera, Rembang, Besoeki). Zooals wij straks voor de sawah-padi met zekerheid zullen kunnen vaststellen, heeft zulks een belangrijke schijnbare uitbreiding der aanplantingen ten gevolge. Ten aanzien van de mais is deze invloed niet met zekerheid te begrooten, omdat slechts gedeelten der sawahs en droge gronden met dit gewas beplant plegen te worden. Genoeg is het echter op te merken, dat alleen reeds in de districten van het gewest Pasoeroean, waar in 1914 en 1915 de nieuwe regeling werd ingevoerd, een stijging van den maisaanplant van 92.500 bouws werd opgegeven, d.i. een derde van de toename over geheel Java terwijl de totale uitgestrektheid der maisaanplantingen

van deze districten in 1915 nog geen tiende van die van Java bedroeg. In deze districten waren enorme meerbevindingen der aanwezige bouwgronden vastgesteld, zoowel van sawahs als van droge gronden. In 1916 deed hetzelfde zich voor in Madoera, Rembang en Semarang. Wij zullen daarom goed doen met de opgegeven „uitbreidingen” aanmerkelijk te reduceeren, waardoor 1917 veel minder voordeelig bij 1913 en 1914 komt af te steken.

De hoedanigheid van den maisoogst was volgens rapporten der landbouwleeraren in 1917 overal middelmatig, uitgezonderd in de twee belangrijkste maisgewesten, die tezamen 40 % van den totalen aanplant vertegenwoordigen; hier was de opbrengst gemiddeld beslist beneden het middelmatige.

Neemt men nu het vermeederde verbruik tengevolge van de jaarlijksche bevolkingstoename met 1,7 % in aanmerking, dan komt men tot de slotsom, dat de maisvoorraad, ondanks de vermindering van den uitvoer met 860.000 pikol (vergeleken bij het gemiddelde van 1913—'16), aan het eind van 1917 vermoedelijk zeker niet grooter zal zijn geweest dan aan het eind der voorafgegane jaren. Wij laten dit voedingsmiddel verder buiten beschouwing.

Ten aanzien der cassave ware dit m.i. onjuist; gezien de aanplanttabel, zal een onpartijdig beoordeeler toch moeten toegeven, dat naar alle waarschijnlijkheid van dit gewas in 1916 en 1917 een hooger totale opbrengst is verkregen dan in de voorafgegane jaren. Er werden nl. uitbreidingen opgegeven van resp. 15 % en 30 %, vergeleken met 1914 en 1915. De neiging tot flatteeren van de inlandsche ambtenaren en de landrentemetingen in aanmerking nemend ¹⁾ en eveneens de omstandigheid, dat de theoretische voedingswaarde der cassave in de praktijk niet geheel tot haar recht komt, zullen wij de meerwaarde voor 1916 en 1917 boven de vorige jaren gelijk stellen aan resp. één en twee miljoen pikol rijst ²⁾. De onbekende opbrengst per bouw voor de verschillende jaren geeft wel onzekerheid, maar kan op het straks te verkrijgen eindresultaat geen grooten invloed uitoefenen.

De overige bij-voedingsmiddelen zijn in verschillende opzichten van minder beteekenis, terwijl de opgegeven uitbreiding dezer verschillende aanplantingen te zamen ongeveer evenredig is met den veronderstelden aanwas der bevolking.

Het deel van het artikel, dat over de rijst zelve handelt, bevat eveneens fouten, die op de eindconclusie invloed hebben. Twee dezer fouten zijn deels aan het Statistisch Bureau te wijten, dat bij de vergelijking van den laatsten oogst met den voorafgeganen geen rekening heeft gehouden met de verbeterde opmetingen der sa-

¹⁾ In 1917 b.v. bedroeg in de nog niet afgewerkte gewesten de opgegeven uitbreiding 23 % en in de afgewerkte gewesten slechts 11 % van den aanplant van 1916.

²⁾ Ir. van Heel bracht hiervoor resp. 1½ en 3 miljoen pikol in rekening.

wah-oppervlakten en met veranderingen in de voor elke residentie aangenomen standaardopbrengsten.

De sawah-oppervlakten, waarop in de 5 jaren in kwestie sawahrijst geoogst heet te zijn, zijn voor 1913 t/m 1916 ongeveer gelijk, maar stijgen in 1917 plotseling met meer dan 200.000 bouws. Wat is hiervan de reden?

Voor een deel de geringer mislukkingen dan in de twee voorgaande jaren:

	1913	1914	1915	1916	1917	
Geoogste rijstaanplantingen	3.680	3.625	3.638	3.679	3.887	duizendtallen bouws
Mislukte idem	108	156	202	267	136	idem
	3.788	3.781	3.840	3.946	4.023	duizendtallen bouws

Er blijkt echter ook totaal meer aanplant te zijn opgegeven. Deze vermeerderingen zijn voor het overgrote deel afkomstig van de gewesten waar landrentebrigades bezig zijn geweest de sawah-oppervlakten beter op te meten. Uit de mededeelingen van de Inspectie der Landelijke Inkomsten blijkt, dat in die gewesten in den loop dezer periode de volgende meerbevindingen aan sawah-oppervlakte ten gevolge van technisch verbeterde nieuwe metingen zijn in rekening gebracht: op 1 Januari

1914	1915	1916	1917	
29.000	58.000	39.000	32.000	bouws.

Aangezien de opgaven der beplante oppervlakten voor elk jaar op de toen officieel aangenomen totale sawah-oppervlakten hebben berust, dient men voor vergelijking der jaren 1913 t/m 1917 eerst alle oppervlakten op de voor 1917 aangenomen basis te herleiden.

Zoodoende krijgen wij, na aan de oppervlakte voor 1913 ook nog den in het overzicht van dat jaar niet in rekening gebrachten aanplant van de afd. Sragen (door dien van 1914 vervangen) te hebben toegevoegd, de onderling juiste geoogste aanplantingen van

1913	1914	1915	1916	1917	
3.889	3.754	3.709	3.711	3.887	duizend bouws

Men zal geen groote fout maken, zoo men de op deze wijze gevonden relatieve verhoogingen der aanplantoppervlakten overbrengt op de opbrengsten.

Nog een tweede correctie moet echter plaats vinden, die toevallig de eerste grootendeels opheft. De opbrengsten over 1913 en 1914 waren nog gebaseerd op de in de oudere Koloniale Verslagen aangenomen gemiddelde opbrengstcijfers per bouw, die der latere jaren op verbeterde standaardcijfers, die voor Java een wat lager gemiddelde aannemen dan de eerste ¹⁾.

Met de verbeterde oppervlaktecijfers, eenzelfde standaardopbrengst voor Java voor alle jaren en de gemiddelde jaarlijksche oogsttaxatiecijfers, komen wij ten slotte tot de volgende opbrengsten der sawahpadi (in pikols):

1913	1914	1915	1916	1917
100.820.000	94.458.000	92.545.000	90.153.000	96.961.000

Ook al weer aannemende, dat de van het inlandsch bestuur afkomstige opbrengstcijfers betrouwbaar zijn, wat slechts tot zekere hoogte het geval is. Deze totale opbrengstcijfers zullen m. i. eerder te laag zijn dan te hoog, zooals Ir. Van Heel vermoedt. Zij zijn nl. gebaseerd enerzijds op een nog steeds te lage opgave van de totale uitgestrektheid der sawahgronden, anderzijds indirect op de landrenteproefsnitten, welken m. i. gemiddeld ook eerder wat aan den lagen dan aan den hoogen kant zijn ²⁾ en op oogsttaxaties ³⁾, welke gemiddeld door het getal 100 zouden moeten worden uitgedrukt, doch voor den gunstigen oogst van 1913 slechts 98.8

¹⁾ Ook hierover is in de latere mededeelingen van het Statistisch Bureau ten onrechte niets vermeld. Het is ongetwijfeld zeer wenschelijk, dat van die zijde de wijze waarop de door haar verstrekte cijfers worden verkregen en de daaraan te hechten waarde in een afzonderlijke uitgave eens omstandig worden toegelicht, en dat bij verandering der grondgetallen de cijfers over de vorige jaren worden omgerekend.

²⁾ Al is er hier geen gelegenheid zulks plausibel te maken.

³⁾ Deze laatste zijn na 1917 geheel ter zijde gelaten; hopen wij, dat dit verbetering ten gevolge heeft, ook ten aanzien der oogsttaxaties voor gogo, mais, enz., welke, onder verdenking van te geringe betrouwbaarheid, sedert 1915 niet meer in de jaaroverzichten werden gepubliceerd.

bedroegen en gemiddeld voor het tijdvak 1913—1917 niet meer dan 95,3, wat grootendeels als een gevolg te beschouwen is van de aan de taxatiegetallen verbonden kwalificaties.

Overigens is bij de taxatiewijze van het inlandsch bestuur te verwachten dat zoowel gunstige als ongunstige afwijkingen der oogst-kwaliteit gemiddeld eenigszins verzacht zullen worden weergegeven; deze veronderstelling zou tot de gevolgtrekking leiden, dat in 1913 (hoog afwijkende taxatie) de opbrengsten hooger zijn geweest dan is opgegeven, in 1914 ook nog eenigszins, doch voor 1915 en 1917, nog meer in 1916, de opgaven eerder wat geflatteerd zullen zijn.

Ten slotte de gogo-rijst; wat deze betreft beschikken wij over weinig betere gegevens dan t.a. der zooeven behandelde voedingsgewassen. De opbrengsten der gogo-rijst beloopt echter een betrekkelijk gering bedrag (5 à 8% van die der sawahrijst), zoodat wij in dit geval geen belangrijke fout maken door de opbrengsten voor ieder jaar op 13,16 pikol per bouw te stellen (halve opbrengst der sawahpadi).

De voor 1915 opgegeven uitbreiding met 150.000 bouws (560.000 bouws in 1915—'17 tegen 410.000 bouws in 1913—'14) moet worden toegeschreven aan den drang van bestuurszijde. Deze aanplantingen zijn het gemakkelijkst uit te breiden en vooral in de bergstreken van West-Java waren daarvoor groote uitgestrektheden grond beschikbaar. De grootste uitbreidingen werden ook daar gerapporteerd. Zij zullen echter ongetwijfeld wat geflatteerd zijn, terwijl ook in Pasoeroean belangrijke verhoogingen werden vermeld (28.400 bouws), meerendeels in de districten der nieuwe opmetingen. Met het oog op de landrente-werkzaamheden, ook in andere gewesten, zullen wij daarom voor 1915—'17 een meeraanplant aannemen van 120.000 bouws, hetgeen een meer-opbrengst zou worden van rond 1½ miljoen pikol padi.

De bovenstaande beschouwingen en ramingen zouden tenslotte tot de zeer zachtjes uit te spreken conclusie leiden, dat de oogsten der voornaamste eenjarige voedingsgewassen ongeveer het volgend aantal pikols gepelde rijst (deels omgerekend) meer zouden hebben opgeleverd dan die van het ongunstigste jaar (1916):

1913	1914	1915	1916	1917
3.600.000	400.000	200.000	—	4.400.000

Inderdaad maakt hierbij 1917 een zeer goed figuur, hetgeen te danken is aan den van het bestuur uitgegane drang tot uitbreiding van de aanplantingen van rijst, gogo, mais en cassave.

Voor zoover de sawahrijs betreft heeft hiertoe de weersgesteldheid medegewerkt.

Met Ir. van Heel wil ik gaarne aannemen, dat in het laatste vijfjarig tijdvak over Java geen geleidelijke toename van de consumptie per hoofd heeft plaats gehad. Eerder zou moeten worden verondersteld, dat de bevolking in goede oogstjaren wat meer verbruikt dan in ongunstige jaren, dus in 1913 en 1917 er wat rijker van geleefd heeft dan in de tusschenliggende jaren. Beginnen wij echter met een gelijk rijstverbruik per hoofd aan te nemen, dan zou dit (met in aanmerking neming van in- en uitvoer ¹⁾) voor de in het bovenstaande tabelletje begrepen voedingsmiddelen (rijst en cassave) tezamen moeten worden geschat op 1,9 pikol per hoofd.

Overeenkomstig het gebruik voor Java-Madoera een jaarlijkschen bevolkingsaanwas van 1,7 % aannemend, komt men dan tot een jaarlijkschen toename der bedoelde consumptie van 1.150.000 pikols rijst, zoodat, afgezien van in- en uitvoer, op 31 December de positieve balans, vergeleken met den voorraad op het eind van 1916, als volgt zou zijn geweest (in pikols rijst):

1913	1914	1915	1916	1917
7.050.000	2.700.000	1.350.000	—	3.250.000

De som van productieoverschot is voor de verschillende jaren niet geheel dezelfde. Voor de jaren 1913, '14 en '15 zijn de cijfers ongetwijfeld betrouwbaar; 1913 was een zeer goed jaar (zoo-wel voor rijst als voor de „droge gewassen”) en 1914 was voor beide minder gunstig. De invoer volgt nu de productie op een afstand. Voor 1916 zouden beide elkaar juist aanvullen, indien niet op het eind der vorige jaren volgens berekening slechts een betrekkelijk geringe voorraad was overgebleven. In 1917 zou nu weer 2 miljoen pikol aangevuld zijn, zoodat men aan het eind van dat jaar met een middelmatigen toestand sloot.

Wij moeten dus ook na nader onderzoek concluderen, dat de stellige conclusies van Ir. van Heel geheel op losse schroeven

¹⁾ Hierbij zijn de ook de uitvoeren van Java-Madoera naar en de invoer uit de Buitenbezittingen in rekening gebracht (opgaven van de afdeling Nijverheid en Handel), hetgeen de heer Van Heel verzuimde te doen. Deze bedragen waren voor 1914, 380.000 pikol, voor 1915 en 1916 beide 160.000 pikol en voor 1917 190.000 pikol uitvoeroverschot. Voor 1913 bestaan geen opgaven; schatten wij, met het oog op den goeden oogst, den meer-uitvoer voor dat jaar op 500.000 pikol. De verschillen in den uitvoer van cassaveproducten zijn van ondergeschikte beteekenis, terwijl die der mais deels reeds vroeger zijn in aanmerking genomen, deels (onderlinge verschillen tusschen 1914, 1915 en 1916) een gevolg zullen zijn van uitbreiding der aanplantingen en kwaliteit der oogsten in den oosthoek.

staan, terwijl er reden zou zijn, uit de beschikbare gegevens, zij het met groot voorbehoud, aan te nemen, dat de voedselbalans op het eind van 1917 *niet ongunstig* was en waarschijnlijk iets beter dan in de beide voorafgegane jaren.

Van eenige zekerheid kunnen wij echter niet spreken, zoolang wij niet over betere opbrengstcijfers beschikken en de opgegeven uitgestrektheden en oogsttaxaties niet beter kunnen controleeren.

Voor al onder de tegenwoordige omstandigheden is het wel van het grootste belang, dat zulks spoedig verbeterde.

Ten slotte zal het duidelijk geworden zijn, dat *slechts de in de laatste jaren tot stand gekomen sterke uitbreiding van verschillende aanplantingen, in staat heeft gesteld voldoende in de benodigde hoeveelheid voedsel te voorzien.* Anderzijds is de sterke stijging van den invoer in 1916 en 1917 te danken aan minder gunstige oogsten.

Dr. P. van der Elst.

De Olie-industrie op Java en de Volksvoeding.

In de April-aflevering van Koloniale Studiën houdt de heer A. J. Kluyver in een opstel, getiteld „De Olie-industrie op Java en de Volksvoeding”, eene beschouwing over de vierde mededeeling van de Commissie tot ontwikkeling van de Fabrieksnijverheid.¹⁾

Ofschoon niet overal welwillend in zijn oordeel, ben ik — en ik vertrouw met mij, de Commissie van Fabrieksnijverheid — den heer Kluyver zeer verplicht, voor de moeite, die hij zich getroostte, om mijne cijfers aan de zijne te toetsen, met het te waardeeren doel, te verhoeden, dat belanghebbenden misleidende conclusies zullen trekken en te voorkomen, dat Regeerings-autoriteiten het industrieschip in gevaarlijk water zullen sturen.

Waar wij beiden hetzelfde doel nastreven, zal de heer Kluyver het willen apprecieeren, dat ik naar aanleiding van zijne beschouwing, het door mij ingenomen standpunt bij de samenstelling der hoogergenoemde verhandeling, nader uiteen zal zetten en een verdedigingswerk — dat slechts een vreedzaam karakter draagt — zal opwerpen tegen de door hem ingenomen stellingen.

Het heeft mij droevig gestemd, in de eerste bladzijden van zijn opstel te moeten lezen, dat de heer Kluyver de meening is toegedaan, als zoude de omstandigheid, dat ik niet belangeloos sta tegenover het wel en wee van de olie-industrie, tengevolge hebben, dat de door mij verkondigde inzichten niet van eenzijdigheid zijn vrij te pleiten en mijn „business”-standpunt verraden. Evenwel — vervolgt de heer Kluyver — treft den schrijver hiervoor geen

¹⁾ Olie-industrie (plantaardige) in Nederlandsch-Indië, door B. Streefland. Landsdrukkerij, 1918.

blaam, want het zou het onmogelijke vergen zijn, indien men van iemand, aan wien de behartiging van zulke uitnemende zakenbelangen is toevertrouwd, zou willen eischen, dat hij in het algemeen belang de objectiviteit zoo ver dreef, om in het openbaar ook op de schaduwzijden van het door hem vertegenwoordigde bedrijf te wijzen, enz.

Hiertegen nu moet ik ten stelligste protesteeren.

Toen ik werd uitgenoodigd meergenoemde verhandeling te schrijven, stonden slechts twee wegen voor mij open, nl., of mij te stellen in dienst van het algemeen belang, hetwelk van mij zou eischen, de zaken absoluut objectief te behandelen, of mij te laten leiden door een sterk sprekend egoïsme, dat slechts het eigenbelang voor oogen houdt.

Het heeft me niet veel moeite gekost mijn keuze te vestigen, daar egoïsme een woekerplant is, die in mijn gaarde niet wordt aangetroffen, en mijne vaststaande overtuiging is, dat, door het algemeen belang voor te staan, de individueele belangen niet geschaad behoeven te worden; integendeel, de in het leven geroepen eerlijke concurrentie zal slechts een versterkenden invloed kunnen uitoefenen op de leidende krachten en dezen tot spoorslag zijn, hun bedrijf zoo economisch en intensief mogelijk tot ontwikkeling te brengen.

Ik sloeg daarom den eersten weg in en heb elken zijweg gemen, die mij van het rechte spoor zou afbrengen.

Ik geef hierbij dan ook de heilige verzekering, van het begin tot het einde van mijne verhandeling de objectiviteit te hebben hoog gehouden en vertrouwd, dat de heer Kluyver, na deze verklaring, mijne integriteit niet in twijfel zal trekken.

Niets zou gemakkelijker voor mij geweest zijn, dan aan de vereerende uitnoodiging geen gehoor te verleen en de samenstelling van de verhandeling aan derden over te laten; doch doordrongen van het groote belang, dat land en volk bij de oplossing van het industrie-vraagstuk hebben, heb ik niet gearzeld, aan het verzoek te voldoen en heb ik mij naar beste weten van mijn taak gekwet. Dat mijne verhandeling fouten aankleven en het cijfermateriaal soms wat al te veel afgerond kan zijn, zal ik niet gaarne ontkennen, evenmin als deze beknopte beschouwing aanspraak maakt op volledigheid.

Over de wijze van samenstelling is wel degelijk overleg gepleegd met de Commissie van Fabrieksnijverheid i.c. haar gedelegeerd lid, waarbij mij uitdrukkelijk te kennen werd gegeven, dat over de finesses van het oliebedrijf niet kon worden uitgewijd, daar toch eene beknopte beschouwing als door de Commissie bedoeld, niet in den vorm van een „leerboek” kon verschijnen en bovendien tal van werken over oliefabrikatie ter beschikking van belangstellenden stonden.

Nadat door het gedelegeerd lid meermalen tevergeefs herinne-

ringen aan de beantwoording der ingestelde enquête waren rondgezonden aan enkele hoofden van gewesten, werd ten slotte, in onderling overleg, besloten, niet langer met de publicatie te wachten.

Dit ter toelichting van het feit, dat enkele productiecijfers in een aanhangsel werden opgenomen.

De heer Kluyver weerspreekt het groote voordeel, dat voor de Inlandsche bevolking voortspruit uit de op moderne Europeesche wijze gedreven olie-fabrikatie en tracht aan te toonen, dat het door mij aangenomen percentage „verlies” aan vetten, schromelijk overdreven is.

Het is mij ten eenenmale niet recht duidelijk, hoe de heer Kluyver in deze — mijne — voorstelling van zaken, zekeren opzet meent te mogen zien en het eigenbelang hierbij — zij het ook eenigermate — op den voorgrond zou treden.

Ik wensch hier met nadruk andermaal te herhalen, dat door mij de onderhavige materie absoluut objectief in beschouwing werd genomen; trouwens, de lezer zal het, bij eenig nadenken, wel met mij eens zijn, dat het nu niet precies op mijn weg ligt, de Europeesche olie-industrie te bevorderen, doch het eigenbelang veel eerder zou meebrengen, de inlandsche huisnijverheid te steunen, daar de concurrentiestrijd daármee zeer gemakkelijk aan te binden is.

In weerwil van deze omstandigheid, heb ik gemeend, mij op een neutraal standpunt te moeten stellen en uitsluitend het algemeen belang voor oogen te moeten houden.

Deze houding was — zooals hiervoor reeds gezegd — geboden vanaf het moment, dat ik de taak op me nam, de brochure te schrijven.

Om zijn betoog meer kracht bij te zetten, wijdt de heer Kluyver eenige bladzijden aan de inlandsche wijze van oliëfabrikatie en vermeent dan aan het einde van zijne argumentatie, klaar en helder bewezen te hebben, dat het „verlies” aan vetten, zoo er al sprake van verlies moge zijn, bijzonder gering mag heeten.

De heer Kluyver, die ongeveer anderhalf jaar geleden in Indië kwam, kan uit den aard der zaak niet bogen op eigen ervaring, in de desa opgedaan, en heeft zich dus zeer begrijpelijk, ten behoeve van zijne bewijsgronden, in hoofdzaak moeten bedienen van de literatuur.

De publicaties der Welvaart-Commissie, eene verhandeling van Vorderman en eenige andere schrifturen, bewezen hierbij groote diensten.

Ik vraag me echter af, wáárom worden cijfers en mededeelingen uit deze verhalen door den heer Kluyver voetstoots als de „juiste” aangenomen, erger nog, wáárom worden zij gebruikt als bewijsmateriaal bij zijne weerspreking van mijne cijfers?

Ik zal de laatste zijn, die de waarheid van de mededeelingen, gedaan door de Welvaart-Commissie of door een Vorderman, in twijfel zal trekken, integendeel, gaarne onderschrijf ik grootendeels hetgeen de heer Kluyver uit de werken, waarvan hij zich bediende, aanhaalt, doch ik moet hierop onmiddellijk laten volgen, dat de resultaten dezer onderzoekingen, welke gepubliceerd zijn, geen basis mogen vormen om daarop voort te bouwen; dáárvoor toch is een meer uitgebreid onderzoek noodzakelijk.

Het feit, dat in enkele dessa's de oliebereiding vrij intensief mag heeten, mag geen aanleiding geven tot generaliseeren.

Welnu, waar mijne cijfers gebaseerd zijn op onderzoekingen en studies gedurende tal van jaren, over heel Java gehouden, waarbij niet enkele, maar honderdtallen van dessa's werden bezocht en welk onderzoek geen ambtelijk karakter droeg, daar zal de heer Kluyver willen respecteeren, dat ik aan mijne eigen cijfers meer waarde hecht dan aan die van derden.

Zij geven de average weer van tal van gegevens in den loop der jaren verzameld, waarmede evenwel niet gezegd is, dat het door mij aangenomen en als verloren beschouwd percentage vet, absoluut juist is, maar wél, dat dit door zorgvuldige calculaties werd verkregen en ongetwijfeld der waarheid zeer nabij zal komen.

Het destijds door mij, en onder mijne leiding, verrichte onderzoek, bracht aan het licht, dat de ampas, die overblijft nadat op inlandsche wijze de olie van het klappervruchtvliesch is gescheiden, zooals in mijn brochure gezegd, voor een betrekkelijk gering deel door de varkens en, zooals werd verzuimd te zeggen, voor een nog veel geringer deel door de bevolking werd geconsumeerd in den vorm en op de manier, zooals door den heer Kluyver aangegeven. Het overgrootste deel werd weggeworpen, de waarheid waarvan eerst duidelijk moge blijken uit het feit, dat door mij een speciaal onderzoek is ingesteld naar de mogelijkheid om de hier bedoelde ampas te verzamelen en in hydraulische persen na te persen. Ofschoon het bedrijf, in verband met den uiterst billijken prijs, die men voor de ampas zou moeten betalen, loonend bleek, ben ik er van teruggekomen voorstellen in die richting te doen, omdat men hierdoor de weinig economische werkwijze van den Inlander in de hand zou werken en het z.g. „napersen” als bovenbedoeld toch nimmer tot een groot bedrijf zou kunnen uitdijen, uit hoofde van de groote transport-moeilijkheden van de „losse” ampas, en de gevolgen, die het ranzig worden van deze grondstof met zich zou brengen.

Intusschen was mij gebleken, dat deze ampas nog 15 — 25 % olie bevatte, waarvan door persing gemiddeld nog 12 à 13 % schoone olie gewonnen kon worden, terwijl de daardoor verkregen koek, als uiterst waardevol veevoer een goede markt voor den export zou vinden. Gaan we in dit verband even na, welke han-

delswaarde de ampas dus vertegenwoordigt, dan krijgt men voor 100 K.G. ampas:

12½ K.G. olie ad stel 35 cent	f 4.37
± 80 K.G. veevoer (met ± 8 % vet) ad f 8 p. 100 K.G. }	
loco Java. }	„ 6.40
	f 10.77

Nemen we echter aan, dat de helft van de verkregen ampas uit de 275000 ton copra, die op inlandsche wijze verwerkt wordt, in den een of anderen vorm ten volle benut wordt en slechts de helft verloren gaat, dan komt men tot een totaal verlies van (in ronde cijfers) 70.000 ton ampas, welke, na aftrek der inkoop- en fabrikatiekosten ¹⁾ een waarde van rond f 80.— per ton of totaal f 5.600.000 vertegenwoordigt, hetgeen vrijwel overeenkomt met mijne globale berekening in de bewuste brochure, waarin een verlies van klapperolie alléén van f 3.9 miljoen werd becijferd.

Gaarne toegevend, dat mijne cijfers niet als de juiste kunnen worden aangemerkt, moet ik toch een ernstig protest doen hooren tegen de qualificatie van „niets zeggend”, daar ik er van overtuigd ben, dat geen enkel in die richting geleid onderzoek, zoo intensief en doeltreffend was, als het mijne.

Ten aanzien van de verwerking der oliehoudende zaden als katjang e.d. merkt de heer Kluyver op, dat bij de inlandsche methode van oliebereiden een boengkil verkregen wordt, die als ontjom (Preanger) en tempé (midden Java) geconsumeerd wordt, waarbij dus geen druppel olie verloren zou gaan. Ik moet naar aanleiding hiervan opmerken, dat een zeer groot deel der verkregen boengkil, als meststof tegen zeer lage prijzen ²⁾ aan de markt wordt gebracht zoodat het teveel aan olie, dat daarin achterblijft, als absoluut verloren beschouwd moet worden.

De boengkil die in den vorm van tempé of ontjom geconsumeerd wordt, bevat meer olie, dan voor een goede spijsvertering bevorderlijk is. Een geringer vetgehalte zou dus in dit speciale geval de waarde van het product verhoogen. Het teveel aan vet moet dus worden beschouwd als te zijn verloren.

Bovendien worden „ontjom” een „tempé” in zeer groote hoeveelheden verhandeld tot prijzen meestal lager — nooit hooger — dan die, welke de groot-industrie voor haar boengkil met zeer laag vetgehalte maakt, waaruit volgt, dat voor de meerdere olie, die de ontjom bevat, in vergelijking met de hydraulisch uitgeruste boengkil, geen cent meer betaald wordt en de waarde die deze olie vertegenwoordigt, dus in den waren zin van het woord, een zuiver verlies beteekent.

¹⁾ Tijdens mijn onderzoek, bovenbedoeld, was deze ampas voor f 1.— zegge één gulden, per picol verkrijgbaar, hetgeen ik, gegeven de zeer groote werkelijke waarde, gelijk stel met „wegwerpen”.

²⁾ De huidige tijdsomstandigheden hebben hierin tijdelijk eene verbetering gebracht, doch zoodra normale tijden intreden, wordt de oude toestand herschapen.

Hierin ligt tevens één van de vele geheimen opgesloten, die verklaren, wáárom de moderne industrie haar olie met voordeel — zoowel voor producent als consument — in de meest geïsoleerde dessa's kan brengen. Het behoeft geen nader betoog, dat dit voordeel grooter wordt, zoodra in 't algemeen de inlander zijn eigen arbeid, welke nu nog in vele gevallen geheel verwaarloosd wordt, in rekening zal brengen.

Van kapokboengkil worden geen voedingsstoffen vervaardigd. Het te veel aan olie dat daarin achterblijft is dus verloren.

Men ziet, dat, in tegenstelling met de meening van den heer Kluyver, als zoude bij de inlandsche wijze van verwerking der oliezaden practisch niets verloren gaan, wel degelijk zeer belangrijke hoeveelheden olie onbenut blijven, en mijne taxatie van het zuiver verlies aan olie, ook voor deze producten, op goede gronden is gebaseerd.

Het wordt door den heer Kluyver in twijfel getrokken, of de inlander zijn olie tegen lageren prijs van de groot-industrie kan betrekken, dan de zelfkosten bij eigen fabricatie bedragen.

Het bewijs hiervoor is reeds op groote schaal door de olie-fabrikanten geleverd, die, op plaatsen waar zij haar zuivere — niet ranzig wordende — olie distribueert, langzaam en zeker het inlandsch fabrikaat verdringen, om de eenvoudige reden, dat elke inlander — die de rekenkunst slechts een weinig beoefent — behalve de financieele voordeelen, ook de superieure qualiteit weet te waardeeren. Zonder eenig bezwaar kan elke afgelegen dessa voor de distributie der olie bereikt worden zonder dat hierdoor de kostprijs merkbaar verhoogd wordt.

Op bladz. 33 van mijne brochure schreef ik o.a. ¹⁾ „Eene snelle uitbreiding van de olie-industrie volgde, waardoor de concurrentie niet alleen bij den opkoop van het ruw product, doch meer nog bij den verkoop der oliën, die alle op Java gedistribueerd moesten worden, meer en meer een funesten invloed op de winsten begon uit te oefenen”.

Naar aanleiding hiervan merkt de heer Kluyver op: „dat dit de vrees wettigt, dat de Javaan voorloopig nog niet zeer van de lage olieprijsen der olie-grootindustrie zal profiteeren, vooral, omdat dit geschreven werd voor een tijd, toen de omvang der olieproductie der Europeesche industrie nog slechts zeer onbetekenend was ten opzichte van de binnenlandsche consumptie. Immers indien reeds toen concurrentie met de op Inlandsche wijze bereide olie niet loonend was, hoeveel moeilijker zal dit dan bij uitbreiding zijn, wanneer men niet alleen verbruiks-centra maar ook de platelands bevolking zal moeten bereiken!”

De heer Kluyver heeft mij, in weerwil van de goede interpunctie, verkeerd gelezen en dus niet goed begrepen. Immers wordt hier

¹⁾ Zie ook Kol. Stud. April 1918 Bladz. 303.

met concurrentie bedoeld die, welke Europeesche oliefabrikanten elkander onderling aandeden (dus niet die tusschen inlandsche- en moderne industrie), tengevolge waarvan de olie-verkooprijzen uiterst scherp gecalculeerd werden, en van welke omstandigheid de consument, i. c. de Javaan, profiteerde, nog profiteert en zal blijven profiteeren.

Uitgaande van de onderstelling, dat het de groot-industrie, ondanks alle bezwarende omstandigheden, zal gelukken het kunststuk, (dat, zooals de lezer thans zelf zal kunnen oordeelen, heelemaal geen kunststuk zal blijken) te volbrengen om met succes met de op inlandsche wijze bereide olie te concurreeren, wenscht de heer Kluyver ook den eisch te stellen, dat zoodra de olie-grootindustrie beslag gaat leggen op de thans door de bevolking geconsumeerd wordende oliehoudende grondstoffen, zij ook inderdaad volop aandacht zal schenken aan de binnenlandsche olie-distributie.

De billijkheid van dezen eisch zal een ieder willen erkennen, waarom dan ook de groot-industrie, zich volkomen bewust van hare plichten jegens land en volk, bereids in die richting werkzaam is, en zij in verhouding tot hare toenemende productie, olie voor inlandsche consumptie tot zeer billijken prijs beschikbaar stelt.

De omstandigheid, dat het debiet op Java geen gelijken tred hield met de snel toenemende olieproductie van de groot-industrie, gaf noodgedwongen aanleiding het export-vraagstuk in studie te nemen, waaruit de heer Kluyver evenwel niet mag concludeeren, dat de uitbreidende olie-industrie uitsluitend gebaseerd is op het denkbeeld van den olie-export, hetgeen geen goede voorstelling van zaken geeft.

De interessante cijfers, die de heer Kluyver, in verband met de voedingswaarde van oliehoudende gewassen tot die van andere producten van het land, publiceert, zullen het misschien in de toekomst wenschelijk maken, contrôle uit te oefenen op den export van producten, die voor de volksvoeding in aanmerking komen, doch, zooals ook door den heer Kluyver wordt onderschreven, is een dergelijke contrôle vooralsnog niet urgent, en n. m. b. m. zal de noodzakelijkheid daarvan ook niet spoedig blijken, daar toch in de naaste toekomst alle middelen zullen worden aangewend, om den landbouw te perfectioneeren en een maximum productie te verkrijgen. In dit verband stemt de jongste rede van den Gouverneur-Generaal, uitgesproken bij de installatie van den Volksraad, waar Zijne Excellentie Regeerings-steun toezegt aan de voor dit land zoo onmisbare stikstof-industrie, tot groote dankbaarheid.

Ten aanzien van de copraproductie zij hier vermeld, dat eene minutieuse berekening mij tot de gelukkige conclusie bracht, dat deze over 12 jaar verdubbeld zal zijn.

Na al het voorgaande geloof ik niet, dat men zich nu reeds ongerust behoeft te maken over het gevaar, dat de olie-industrie eventueel voor de volksvoeding zou kunnen opleveren.

Intusschen valt het in den heer Kluyver bijzonder te waardeeren, dat hij gemeend heeft, tijdig op dit gevaar — zij 't voorloopig nog een denkbeeldig — de aandacht te moeten vestigen.

De Regeering kan er zich van verzekerd houden, dat de olie-groot-industrie hare volle medewerking zal verleenen, door immer de belangen van de bevolking tot de hare te maken.

Ik zal me gelukkig achten, wanneer ook de heer Kluyver, na lezing van bovenstaande, overtuigd zal zijn van deze oprechte houding, waarvan hij dagelijks de resultaten zal kunnen waarnemen.

Bandoeng, 22 Mei 1918.

B. Streefland.

De olie-industrie op Java en de volksvoeding.

Als een gevolg van de welwillendheid van de Redactie van „Koloniale Studiën” ben ik in de gelegenheid nog even terug te komen, op het antwoord van den heer Streefland op mijn in het Aprilnummer van dit tijdschrift opgenomen artikel.

Gaarne had ik tegenover den heer Streefland uitvoeriger doen uitkomen dat het niet in mijn bedoeling lag hem persoonlijk verwijten te maken en zijn verdere opmerkingen puntsgewijze beantwoord. Dan zou ik o. m. hebben willen trachten, wat meer in details uiteen te zetten:

dat objectiviteit m. i. een eigenschap is, waarover men niet naar vrijen wil beschikken kan, maar die eerst door langdurige beoefening in meerdere of mindere mate verworven wordt, terwijl de atmosfeer van het zeer gezonde zakenegoïsme, dat aan iedere industriele onderneming ten grondslag ligt, daarvoor niet in het bijzonder geschikt is;

dat als de heer Streefland zegt, dat het niet op zijn weg ligt de Europeesche olie-industrie te bevorderen, zijn daden gelukkig hebben aangetoond, dat er een vorm van bevordering denkbaar is, waarvan hij niet afkeerig is en dat dus mijn allerm minst grievend bedoelde qualificatie van „belanghebbende” niet geheel misplaatst was;

dat het feit, dat ik mij voor mijn bewijsgronden op algemeen toegankelijke publicaties beriep nog een andere voor de hand liggende reden had dan de jeugd van mijn Indisch staatsburgerschap en het gebrek aan dessa-ervaring, hetwelk daaruit zou voortvloeien;

dat ik gaarne aanneem, dat de olie-grootindustrie oprecht verlangt — en dit getuigt ook slechts van wijs beleid — met de belangen van de bevolking volop rekening te houden, maar dat een industriele onderneming nu eenmaal geen philanthropische

instelling is en dus niet „immer de belangen van de bevolking tot de hare" kan maken, ¹⁾ enz.

Een meer uitgebreide beschouwing van deze punten zou evenwel geen aanspraak kunnen maken op de belangstelling van den lezer van „Koloniale Studiën" en er bovendien slechts toe bijdragen de aandacht van de kwestie, waar het om gaat, af te leiden.

Ik resumeer nu de hoofdzaken van mijn oorspronkelijk betoog in de volgende stellingen om daarna de argumenten, welke de heer Streefland daartegen aanvoert, op hun waarde te toetsen.

1o. De door den heer Streefland gegeven berekening van het „zuiver verlies aan olie", dat een gevolg zou zijn van de Inlandsche wijze van oliebereiding, is geenszins aldus te aanvaarden, aangezien een uiterst belangrijk deel van de zoogenaamd verloren gaande olie door de bevolking geconsumeerd wordt.

2o. De bijproducten van de Inlandsche wijze van oliebereiding komen voor een groot deel aan de menschelijke voeding tengoede, wat vooral in verband met de vetvoorziening, maar eveneens met het oog op het zeer belangrijke eiwitgehalte van vele dier producten, van groote beteekenis is. Daartegenover vertegenwoordigen de bijproducten der Europeesche olie-industrie wel een niet onbelangrijke geldswaarde, maar zij zijn voor de volksvoeding als verloren te beschouwen.

3o. In de oorspronkelijke publicatie van den heer Streefland, werd — ik heb dit uitvoerig gedocumenteerd — nagenoeg uitsluitend aandacht geschonken aan de mogelijkheid tot verdere ontwikkeling van eene olie-exportindustrie, terwijl daarin de binnenlandsche olie-distributie vrijwel geheel buiten beschouwing werd gelaten. Verwaarloozing van deze brengt groote gevaren met zich.

De Regeering heeft daarom een wakend oog te houden op de uitbreiding van de olie-exportindustrie en deze eventueel binnen perken te houden.

4o. Bij de beoordeeling van de wenschelijkheid van de volledige verdringing van de Inlandsche wijze van oliebereiding door de Europeesche olie-industrie, dient men rekening te houden met talrijke andere factoren, dan die, welke door den heer Streefland waren genoemd.

Onderwerpen we nu, hetgeen de heer Streefland ter verdediging van zijn zienswijze in het midden brengt, aan een nadere bespreking.

ad 1. In het oorspronkelijke geschrift berekende de heer Streefland — indien men althans de volledige productiecijfers in aanmerking neemt, wat de heer Streefland bij zijn nieuwe berekening in de repliek eveneens doet — het jaarlijks zuiver verlies aan olie op: 13.500 ton olie (geldswaarde f 4.700.000) als een gevolg van de Inlandsche klapperverwerking, en op 12.500 ton olie (geldswaarde f 4.400.000)

¹⁾ Waarmee niet gezegd wil worden, dat er niet op verschillende punten een samengaan van de belangen van olie-grootindustrie en bevolking aanwezig is.

als een gevolg van de Inlandsche wijze van verwerking der oliehoudende zaden, dus in het geheel op een verspilling van 26.000 ton olie (geldswaarde f 9.100.000), alles in ronde cijfers.

Allereerst zij nu met dankbaarheid geconstateerd, dat de heer Streefland, die zooals thans blijkt, een kenner van de Inlandsche olienijverheid bij uitnemendheid is, verklaart, het door mij dienaangaande aangehaalde, grootendeels gaarne te onderschrijven. Het is dan ook slechts te betreuren, dat de heer Streefland, terwijl toch zijn betoog voor zoo'n belangrijk deel gebaseerd was op de absolute verwerpelijkeheid van de Inlandsche wijze van oliebereiding, in zijn publicatie heeft nagelaten daaromtrent ook maar eenigszins in bijzonderheden te treden en er mee volstaan heeft, het op Java geleden verlies aan olie op bovengenoemde bedragen vast te stellen.

We vernemen in het antwoord van den heer Streefland — en dit is inderdaad zeer belangwekkend — dat door hem een onderzoek is ingesteld naar de commercieele mogelijkheid om olie te winnen door napersing van de bij de Inlandsche werkwijze verkregen ampas ¹⁾. Echter meen ik den heer Streefland te mogen gelukwenschen, dat hij om reden van algemeen belang, van de uitvoering van zijn plan heeft afgezien. Immers ernstige teleurstelling zou hem daarbij niet bespaard zijn gebleven. De verkregen koeken toch mogen uiterlijk op normale coprakoecken geleken hebben, zij waren daaraan geenszins gelijkwaardig. Doordat een zeer belangrijk deel van het eiwit van het klappervruchtvlies in de galendo is overgegaan zou het eiwitgehalte der ampaskoecken waarschijnlijk slechts 1/3 van dat der coprakoecken hebben bedragen. (Men vergelijk de analyse van Tromp de Haas l. c., welke in de ampas slechts 5 % eiwit vond; in de koek zou dus het eiwitgehalte omstreeks 7 % hebben bedragen tegen 20—22 % in de coprakoecken.) Vroeg of laat zou dit gebleken zijn en daar het eiwitgehalte der koeken voor een zeer belangrijk deel de waarde er van als veevoeder bepaalt, zou de prijs der koeken zeker tot de helft of minder zijn teruggebracht. Ook de nieuwe millioenenrekening moet dus zeker een aanzienlijke wijziging ondergaan.

Intusschen wil ik na kennisneming van een en ander graag aannemen, dat de Inlandsche wijze van oliebereiding op sommige plaatsen waar dit bedrijf gecentraliseerd is en de bevolking met het te veel aan ampas niet goed weg weet, ook uit voedingsoogpunt oneconomisch moet worden genoemd. Maar even goed als de heer Streefland mij het recht ontzegt te generaliseeren, meen ik dit ook hem te mogen doen. Tegenover de dessa's, waar als gevolg van plaatselijke overproductie, de ampas tegen uiterst lagen prijs beschikbaar is, staan de uiterst talrijke dessa's, waar oliebe-

¹⁾ Bij de beoordeeling van de door den heer Streefland gegeven cijfers voor het oliegehalte van de ampas, houde men goed in het oog, dat deze procenten van het ampasgewicht weergeven; uitgedrukt in procenten van het gewicht aan „copra”, zijn deze cijfers nagenoeg op de helft te reduceeren.

reiding zoo in het klein plaats pleegt te vinden, dat de verkregen ampas gereede afzet voor menschelijke consumptie vindt, terwijl bovendien een belangrijk deel van de klappers op zoodanige wijze verwerkt wordt, dat er van een eigenlijk bedrijf geen sprake meer is. Dit blijkt o. m. uit het overzicht van de uitkomsten van het Welvaartsonderzoek, waarin men voor een zeer groot aantal afdeelingen klapperoliebereiding of in het geheel niet vermeld vindt, of aangegeven, dat deze slechts voor eigen gebruik plaats heeft.

Welk deel de weggegooiden (d.w.z. de tegen uiterst lagen prijs verkrijgbare) ampas nu ook moge uitmaken van de in totaal verkregen hoeveelheid, het is wel duidelijk, dat ook om deze reden de rekening van den heer Streefland wel wat al te eenvoudig was opgezet. Dit blijkt ook uit het feit, dat de heer Streefland thans het bij de Inlandsche wijze van klapperverwerking geleden verlies op een geldswaarde van f 5.600.000 berekent, waarvan echter maar ongeveer $\frac{2}{5}$ deel, dus ongeveer f 2.200.000 als „zuiver verlies aan olie” is te kenmerken. Vergeleken met zijn oorspronkelijke becijfering van f 4.700.000 ¹⁾, is de heer Streefland dus reeds nu bereid tot een concessie van f 2.500.000

Een en ander is echter gegrond op de willekeurige veronderstelling, dat de helft van de verkregen ampas verloren gaat. Er is evenwel m. i. geen reden om aan te nemen, dat dit inderdaad geschiedt, dit zou toch beteekenen, dat een hoeveelheid klappers overeenkomende met 140.000 ton copra jaarlijks in Inlandsche oliebereidings-centra verwerkt wordt. Als men nu bedenkt, dat ondanks de reusachtige uitbreidingen der Europeesche olie-industrie in 1918 door deze nog slechts 100.000 ton copra zal worden verwerkt, dan lijkt dit, mede in verband met hetgeen het Welvaartsverslag op dit punt leert, niet zoo heel waarschijnlijk.

Wat nu het olieverlies bij de verwerking der oliehoudende zaden aangaat, dit meent de heer Streefland in hoofzaak te mogen baseeren op de redeneering, dat *tèmpé* en *ontjom* meer olie bevatten dan voor een goede spijsvertering bevorderlijk moet worden geacht en dit teveel daarom als verloren moet worden beschouwd. De juistheid van deze argumentatie kan ik evenwel geenszins toegeven; de heer Streefland wil zeker zeggen, dat het oliegehalte van beide producten te hoog is, om ze als eenige voedingsmiddelen genietbaar te doen zijn. Aangezien echter zoowel *tèmpé* als *ontjom* nimmer als eenig voedingsmiddel dienst doen, komt het volstrekt niet zoo buitensporig hoog vetgehalte (15—20 $\frac{0}{0}$; in Europa bedraagt het vetgehalte van vleesch dikwijls 25—45 $\frac{0}{0}$) zeer goed tot zijn recht. Zelfs worden beide producten, alvorens genuttigd te worden dikwijls nog in klapperolie gebraden, wat

¹⁾ Niet van f 3.900.000, want dit cijfer heeft betrekking op de onvolledige productiecijfers, terwijl de heer Streefland voor zijn nieuwe berekening de volledige opgaven bezigt.

zeker niet zou geschieden, indien het eigen vetgehalte reeds een goede spijsvertering in den weg zou staan.

Terwijl meer belangrijke olieverliezen bij de verwerking van kedelee dus in het geheel niet optreden, wordt inderdaad een deel van de Inlandsche katjangboengkil als meststof gebezigd. Juist tengevolge van het hooge oliegehalte is deze daarvoor echter minder geschikt dan die der Europeesche fabrieken en daarvoor dan ook weinig gezocht. Het feit, dat ontjom zoo uiterst algemeen op de passers wordt aangetroffen bewijst ook wel, dat het gebruik der Inlandsche boengkil als meststof niet zeer belangrijk is. Verder zij nog opgemerkt, dat Inlandsche oliebereiding uit kapokpitten slechts zeer sporadisch voorkomt en ook door den heer Streefland bij zijn berekening van het olieverlies buiten beschouwing gelaten is.

Samenvattend meen ik de berekening van het zuiver verlies aan olie bij de verwerking van de oliehoudende zaden op een geldswaarde van f 4.400.000 op zijn minst genomen ook als eenige millioenen guldens te hoog te mogen beschouwen.

ad 2. Over dit punt kan ik na al het voorafgaande kort zijn. Wat de bijproducten van de Inlandsche wijze van klapperoliebereiding aangaat, zij alleen nog uitdrukkelijk geconstateerd, dat de galêndo, waarin het grootste deel van het in de klappervrucht aanwezige eiwit zich ophoopt, tenallentijde, dus ook in de productiecentra, door de bevolking geconsumeerd wordt. ¹⁾ De nieuwe, vroeger in reserve gehouden, millioenen, welke de heer Streefland nu in den strijd werpt, namelijk het verlies aan copra-koeken ter waarde van $\frac{3}{5}$ van f 5.600.000 = f 3.400.000, vinden daarin al een gedeeltelijke compensatie, ²⁾ maar zijn overigens, in verband met hetgeen boven werd opgemerkt over de ver doorgevoerde decentralisatie bij de Inlandsche wijze van klapperverwerking, zeker niet zonder ernstig voorbehoud te aanvaarden.

Het is overigens met de ampas en de galêndo, als met de tèmpe en ontjom, waarvan de heer Streefland betoogt, dat de prijzen er van lager zijn dan die van de katjangboengkil der Europeesche industrie met het lagere oliegehalte en waarin hij uit commercieel oogpunt volkomen terecht verliezen ziet. Beschouwt men den bestaanden toestand echter van het standpunt der volksvoeding dan heeft men een en ander slechts als een zeer gelukkige omstandigheid te beschouwen, tengevolge waarvan de bevolking goedkoop over een zeer belangrijk vet- en eiwitrijk voedsel beschikt. Verdringing van de Inlandsche werkwijze door de Europeesche zou met zich brengen een degradatie van menschelijk voedsel tot

¹⁾ De consumptie van galêndo is zoo algemeen verbreid, dat men deze toepassing ook voor de Philippijnen als algemeen vindt vermeld.

²⁾ Men vergelijkte het op pag. 521 opgemerkte over de geringere waarde van de weggeworpen ampas in vergelijking tot die van de copra-koeken der Europeesche fabrieken.

veevoeder en meststof. Het is waarschijnlijk, dat het aandeel, dat de bevolking zou krijgen van het financieele voordeel, dat de heer Streefland daarin ziet, haar niet in staat zou stellen het ontstane voedseltekort aan te vullen door, op gelijke voedingswaarde omgerekend, duurdere andere menschelijke voedingsstoffen te koopen.

ad 3. Het verheugt mij zeer thans te mogen constateeren, dat de heer Streefland volkomen met mij instemt, dat de binnenlandsche oliedistributie ten allen tijde volop aandacht, ook van de zijde der Regeering, verdient. Aangezien echter de oorspronkelijke publicatie geheel in het teeken van den olie-export stond, was het alleszins gerechtvaardigd eens te wijzen op de groote gevaren, welke uit verwaarloozing van de vetvoorziening hier te lande zouden kunnen voortvloeien.

Is de Europeesche olie-industrie echter tot een goedkoope olie-distributie over geheel Java in staat? De heer Streefland geeft, wat ik dienaangaande schreef, minder juist weer. Ik heb toch (pag. 302) de mogelijkheid van goedkoope distributie in de Europeesche productiecentra en in de onmiddellijke omgeving daarvan niet betwijfeld. Dat een dergelijke distributie daar dan ook reeds plaats vindt, mag evenwel niet als een bewijs worden aangevoerd voor de mogelijkheid eener distributie in afgelegen streken. Maar zelfs de mogelijkheid daarvan heb ik geenszins uitgesloten en mij er toe beperkt vast te stellen, dat zoodra de Europeesche industrie beslag gaat leggen op de thans door de bevolking geconsumeerde grondstoffen, de daaruit bereide olie ook onder de bevolking gedistribueerd moet worden.

Mijn twijfel of het de Europeesche industrie inderdaad mogelijk zou blijken op het platteland de concurrentie met den Inlandschen oliebereider vol te houden, was o. m. gegrond op een uitslating van den heer Streefland zelf (pag. 33), die ik — mede dank zij de inderdaad voortreffelijke interpunctie! — volstrekt niet verkeerd gelezen heb, al heb ik mij wellicht wat al te beknopt uitgedrukt in dit verband. Ik heb zeer goed begrepen, dat door den heer Streefland op onderlinge Europeesche concurrentie werd gedoeld, maar.... de zwakke, gemakkelijk te bestrijden Inlandsche huisnijverheid was toch ook destijds al aanwezig? Nu wordt voor een industriele onderneming de mogelijkheid tot het volhouden van een concurrentiestrijd toch steeds bepaald door de krachten van den zwaksten concurrent, indien deze althans over een afzet beschikt, welke voldoende groot is om ook de strijdende onderneming na eventueele overwinning te kunnen bevredigen. In het onderhavige geval is de Inlandsche oliebereider de zwakste concurrent — althans volgens den heer Streefland. Juist omdat ook destijds de gelegenheid zoo volop aanwezig was om dezen zwakken broeder, welke nog over zoo'n reusachtige afzet beschikte, te bestrijden, blijft mijn desbetreffende opmerking volkomen van kracht.

Evenwel de heer Streefland verzekert ons uitdrukkelijk, dat het voor de Europeesche olie-industrie heelemaal geen kunststuk zal blijken om met succes met de op Inlandsche wijze bereide olie te concurreeren en dat elke afgelegen dessa voor de distributie der olie kan worden bereikt, zonder dat daardoor de kostprijs merkbaar verhoogd wordt.

Gaarne leg ik mij bij deze uitspraak neer, alleen waag ik de opmerking, waarom de Europeesche olie-industrie, in deze tijden van exportmoeilijkheden, haar olie-afzet zoo ver zoekt, als deze zoo dichtbij te vinden is. Indien dit geschiedt om den Inlandschen olie-producent te sparen, dan moet er toch op gewezen worden, dat de heer Streefland op het standpunt staat, dat de Inlandsche olieconsument er in zoo hooge mate van zou profiteren.

ad 4. De juistheid van de laatste stelling is uit de gevoerde discussie wel zoo duidelijk gebleken, dat nadere toelichting overbodig mag worden geacht.

Alvorens echter te eindigen een enkele opmerking. Voor korten tijd zijn in de Philippijnen op semi-technische schaal geslaagde proeven genomen teneinde klapperolie uit versche klappers te bereiden, waarbij de verkregen perskoeken — in tegenstelling met de coprakoeken, die steeds door de beschimmelings en bevuiling van het uitgangsmateriaal daarvoor ongeschikt zijn — voor de bereiding van menschenlijk voedsel in aanmerking komen en waaruit dan ook door vermenging met andere voedingsmiddelen verschillende gerechten werden bereid. Hoewel uit commercieel oogpunt aan een dergelijke werkwijze zeker bezwaren zijn verbonden, in hoofdzaak door de hoogere transportkosten van de grondstof, staan daar toch ook voordeelen, als de prima kwaliteit van de verkregen olie tegenover.

Ook al mogen de kansen op succes op het eerste gezicht niet groot lijken, toch zou ik de Europeesche olie-industrie in overweging willen geven, nog eens zorgvuldig na te gaan of niet mogelijk plaatselijk een dergelijke werkwijze zou kunnen worden toegepast.

Indien dit onderzoek tot eenig resultaat mocht leiden, zou de Europeesche olie-industrie op haar beurt een bijdrage leveren tot oplossing van het probleem der voedselvoorziening en haar positie t. o. v. van de bestaande Inlandsche olienijverheid aanmerkelijk versterken.

Ook ware de mogelijkheid na te gaan of niet de katjang-boengkil der Europeesche industrie door speciale bewerkingen wederom voor de bereiding van ontjom (met weliswaar lager vetgehalte) geschikt ware te maken. Al moge daaruit voor de Europeesche olie-industrie geen voordeelen zijn te verwachten, de belangen van de bevolking, welke de groot-industrie gaarne tot de hare wil maken, zouden daardoor ten zeerste gebaat worden.

Indien uit mijn artikel en de daarop gevolgde meeningsuitwisseling mocht zijn gebleken, dat voor den huidigen toestand in het oliebedrijf nog geldt de uitspraak van Radhakamal Mukerjee:

"The home industries possess some special advantages in certain branches of production as compared with the large industry", ¹⁾ welke voordeelen in het onderhavige geval speciaal op het gebied van de volksvoeding zijn gelegen, dan acht ik mijn doel althans teneinde bereikt.

Dr. A. J. Kluyver.

¹⁾ The Foundations of Indian Economics, pag. 369 (London, 1916).

Persoverzicht.

Regeeringsmaatregelen voor de voedselvoorziening Het Bataviaasch Handelsblad van 20 Mei meldt hieromtrent het volgende: Op de ten paleize te Rijswijk gehouden conferentie over de voedselvoorziening, op Dinsdag 2 April jl., waar behalve de Gouverneur-Generaal aanwezig waren de hoofden van gewestelijk bestuur, de directeuren van B.O.W., B.B. en Landbouw, Handel en Nijverheid, werd o.a. besloten tot de volgende maatregelen.

Uitbreiding van den aanplant door beplanting van erven en in gebruik nemen van woeste gronden, opvoering van de productiviteit en aankoop van padi gedurende den oogsttijd.

Deze laatste maatregel beoogt een tweeledig doel, in de eerste plaats om een zuinig gebruik van rijst gedurende den eersten tijd na den oogst, en in de tweede plaats om een reserve aan te houden voor de maanden, waarin gewoonlijk schaarschte optreedt.

Gewesten, welke behalve de voor eigen gebruik benoodigde hoeveelheden nog een surplus leveren zijn o. a. Cheribon, Besoeki, Batavia, Madioen, Solo, Semarang, Bantam en de Preanger. Gewesten, welke een tekort opleveren, zijn o. a. Madoera (900.000 picol) en Djocja (800.000 picol). Rembang behoort tot die gewesten, welke slechts een zeer gering tekort opleveren.

Sedert de bovengenoemde conferentie is dan ook met den opkoop van padi een begin gemaakt.

Deze is bestemd:

- a) voor eigen gewest in de maanden voorafgaande aan den nieuwen oogst;
- b) voor uitvoer naar de behoeftige gewesten op Java;
- c) voor uitvoer naar de Buitenbezittingen.

De voorraden voor eigen gebruik worden zooveel mogelijk gecentraliseerd opgeslagen op de afdeelingshoofdplaatsen, daar de opslagruimte op de kustplaatsen gereserveerd moet worden voor de gouvernementen voorraden.

Deze padi zal te zijner tijd in de consumptie worden gebracht en ter voorziening van de voorraden b en c regelmatig worden gepeld, waarvoor contracten met rijstpellerijen zijn afgesloten.

Uit den aard zijn de voor opkoop benoodigde sommen reusachtig groot.

Een ruwe berekening leert, dat voor eigen gebruik de gewesten moeten opkopen omstreeks 1 miljoen picol padi, terwijl voor distributie van behoeftige gewesten het departement van Landbouw de beschikking krijgt over ruim 2 miljoen picol padi.

De thans geldende padi-prijzen varieeren van 3 tot 5 gulden. Rekent men gemiddeld voor aankoop en opslagkosten tot het einde van het jaar *f* 4.50 per picol, dan is voor den totaal opkoop benoodigd een bedrag van ongeveer 15 miljoen gulden.

Het is een bekend feit, dat Java niet voldoende rijst produceert voor eigen consumptie. Op bovengenoemde conferentie werd dan ook besloten maatregelen te nemen om het gebruik van andere voedingsmiddelen zooveel mogelijk te bevorderen en den aanplant daarvan, zooals mais en cassave, zoo hoog mogelijk op te voeren.

Absolute gegevens zijn nog niet beschikbaar, maar met eenige zekerheid mag worden aangenomen, dat dit jaar van 400.000 bouw meer geoogst zal kunnen worden dan verleden jaar.

De regeering is bovendien overgegaan zelf buitenlandsche rijst aan te koopen en naar hier te verschepen.

Daar voor schepen onder Hollandsche vlag de havens Rangoon, Singapore en Saigon gesloten waren, bleef als eenigste productiegebied over Siam.

Dank zij de medewerking van de stoomvaart-maatschappijen zijn dan ook groote hoeveelheden rijst uit Bangkok aangebracht en in de distributie-centra opgeslagen.

Nu sedert een paar dagen Rangoon en Saigon weder voor Nederlandsche schepen geopend zijn, zal ook op die plaatsen van regeeringswege aankoop geschieden.

Van deze buitenlandsche rijst worden de buitenbezittingen en die gewesten op Java, waar de handel zich zelf niet helpen kan, regelmatig van voorraden voorzien. De totale behoefte van Nederlandsch-Indië aan buitenlandsche rijst zal per jaar omstreeks 900.000 picol bedragen.

Het ligt dan ook in de bedoeling den handel zooveel mogelijk aan te moedigen om den invoer weer zelf ter hand te nemen, zoodat slechts in uitzonderings-gevallen een beroep op de gouvernements-voorraden behoeft te worden gedaan.

Welke afmetingen de Regeeringsdistributie thans reeds heeft aangenomen, kan blijken uit het feit, dat alleen de laatste paar weken voor een waarde van 1.000.000 gulden rijst ter beschikking is gesteld van de hoofden van gewestelijk bestuur.

Tot op een zekere hoogte ligt de oplossing van de distributiemoeilijkheden in de oplossing van het vervoersvraagstuk. Dat tot nu toe zulke bevredigende resultaten verkregen zijn, is grootendeels te danken aan de schitterende medewerking van de verschillende transportmaatschappijen, zooals de K. P. M. en de spoor- en tramwegen.

Om te zorgen, dat de rijst op die plaatsen, en in voldoende

hoeveelheden, waar daaraan in de eerste plaats behoefte is, wordt aangevoerd, is het noodzakelijk gebleken, dat de regeering den geheelen invoer in de hand heeft.

Rijst-tekorten, zooals in Januari en Februari op enkele haven-plaatsen voorkwamen en welke een gevolg waren van het feit, dat de handel tegen hoogere prijzen naar andere plaatsen verkocht had, zijn hierdoor in het vervolg uitgesloten.

Enkele hoofden van gewestelijk bestuur achten het bovendien noodzakelijk steeds de beschikking te hebben over groote hoeveelheden rijst voor gevallen van nood. Zoo zijn ter beschikking gesteld van den Resident van Soerabaja 1000 ton en van den Resident van Djocja 20.000 picol. Ook vonden enkele hoofden van gewestelijk bestuur op de B.B. het raadzaam uitvoerverboden in het leven te doen roepen, teneinde verzekerd te zijn, dat de geproduceerde voedingsmiddelen ook werkelijk ter beschikking van het gewest blijven. Zoo werd een uitvoerverbod uitgevaardigd voor Bali en Lombok, Palembang, Sumatra's Westkust en Celebes, voor inheemsche rijst en voor het gewest Celebes en onderhoorigheden voor mais.

Behalve rijst zijn ook nog mais en cassave door het departement van Landbouw opgekocht ten behoeve van de distributie. Uit den aard der zaak zijn deze aankopen van belangrijk minder beteekenis dan die van rijst. Het departement, dat door de verschillende Residenten voortdurend op de hoogte wordt gehouden omtrent aanplant, oogst, prijzen, enz., is daardoor in staat te bepalen, waar de aankoop van verschillende voedingsmiddelen het beste kan plaats hebben, zonder een prijsopdrijving te veroorzaken.

Hierdoor wordt vermeden, dat nieuwe gaten gemaakt worden, om oude te vullen.

Niet alleen, dat door de sterke uitbreiding van den aanplant de productie van voedingsmiddelen belangrijk is toegenomen, maar de verschillende regeeringsmaatregelen hadden ook tengevolge, dat men de distributie volkomen beheerscht. Indien de aanvoer van buitenlandsche rijst zoo gunstig blijft als in de laatste weken het geval was, mag met eenigen grond van zekerheid worden aangenomen, dat Nederlandsch-Indië aan het eind van het jaar minder afhankelijk van het buitenland zal zijn dat tot nu toe het geval was, zoodat haar bevolking zonder ongerustheid de toekomst tegemoet kan gaan.

De opendeurpolitiek en het economisch belang aan het bezit van koloniën verbonden.

In het Mei-nummer van de *Deutsche wacht* is onder den titel „Freiwirtschaft” een artikel opgenomen van den heer E. Hellferich over de opendeurpolitiek. Volgens schrijver is de huidige oorlog de bloedige tweestrijd tusschen twee machtige stroomingen van economische politiek, imperialisme en „freiwirtschaft”.

Een historisch overzicht geeft de opeenvolging van de verschillende economische systemen aan, welke ten slotte uitmonden in het stelsel van de „freiwirtschaft” in den ruimsten zin. Onder dit stelsel wordt ook de Deutsche nationaal-economische school van Friedrich List en zijn geestverwanten gerangschikt, die de bescherming enkel als nationaal-opvoedend middel wenschen.

Volgens den schrijver behooren tot de bestanddeelen van het stelsel der opendeur, dat de wereld aan Engeland dankt; economische vrijheid van het individu, gelijke behandeling van alle nationaliteiten in economisch opzicht, vrijheid van verkeer, vrijheid van nering, rechts- en octrooibescherming, regeling van de handelsbetrekkingen tusschen de staten bij verdrag, overeenkomstige behandeling van moederland en buitenland ten aanzien van den kolonialen handel. Dit stelsel heeft de koloniën tot gemeenschappelijk economisch bezit van alle volkeren zonder onderscheid gemaakt. De zegeningen die de opendeurpolitiek aan de menschheid heeft gebracht zijn onmetelijk; zij scheen bestemd een vreedzamen band te leggen om alle volkeren der aarde.

Doch zij bracht het jonge industrieland Deutschland in concurrentie met het niet meer zoo levenskrachtige Engelsche industrialisme dat door den achteruitgang van den landbouw de kweekplaatsen van zijn arbeidskracht miste, en te kampen had met een meereischende en stevig georganiseerde arbeidersklasse. De Britsche uitvoer daalde voortdurend, het Britsche kapitaal moest plaatsing in het buitenland zoeken. De oorzaak hiervan lag niet in de opendeurpolitiek, al verhaastte en verergerde deze het proces. De oorzaak was dat Engeland door te langdurige en te gemakkelijk gewonnen voorspoed zijn concurrentiekracht verloren had. Het geneesmiddel nu werd niet gezocht in een economische verjongingskuur maar in een systeem van imperialisme dat moederland en koloniën tot een economische eenheid zou samenbinden.

En al mocht Chamberlain het imperialisme als stelsel niet tot de overwinning voeren, al raakte het door een periode van hoogconjunctuur tijdelijk op den achtergrond, het bleef doorwerken. Engeland bleek niet in staat tot een inwendige renaissance, de agrarische hervorming van Lloyd George bleef steken, maar evenmin kon het den tegenstand tegen een stelselmatig doorgevoerd imperialisme overwinnen. Zoo bleef slechts den weg van de politieke verzwakking van zijn tegenstander als voorbereiding voor een vernietigingsoorlog over. Maar al zou Engeland thans een imperialistisch verbond met zijn koloniën willen aangaan, het vindt en Deutschland en Amerika tegen zich. In den laatstgenoemden staat heeft de president zich in zijn vredesboodschap van 17 Januari van dit jaar een overtuigd voorstander van de opendeur-politiek betoond. Daarom behoort de toekomst aan de „freiwirtschaft” die trouwens ook Engeland het behoud van zijn koloniën het best

verzekert, omdat hierdoor elke politieke aspiratie van anderen als onnoodig verdwijnt.

De schrijver wil de opendeurpolitiek toegepast met de volgende beperkingen: 1e. dat elke staat althans eenigermate de economische zelfstandigheid nastreeft en zich behoedt voor al te groote economische eenzijdigheid. Wel zullen hierdoor de tarievenoorlogen blijven voorkomen maar bij een gematigde bescherming zullen deze nimmer van langen duur zijn; 2e dat aan iederen staat een „wirtschaftspolitische Hauschke“ gelaten wordt, daarin bestaande dat enkele rechten en bedrijven nationaal of onder nationale controle blijven (spoorwegen, havens, telegrafie en dergel., mijnbouw).

Staatshulp door middel van uitvoerpremies, goedkoop transporttarieven voor uitvoergoederen, scheepvaart-subsidies en dergel., verdragen zich met de opendeurpolitiek evenmin als het prijsopdrijven door middel van trusts en de verregaande staatsinmenging in het economisch bedrijf van de onderdanen.

In Nederlandsch-Indië is volgens den schrijver de theorie van de „freiwirtschaft“ volmaakt verwezenlijkt. En zij heeft hier de Nederlandsche heerschappij niet in gevaar gebracht, doch veeleer den Hollandschen ondernemingsgeest aangewakkerd en het bezitsrecht van Nederland verzekerd. Zelfs heeft zich de Hollandsche onderneming als de krachtigste en duurzaamste getoond door in den loop der tijden een niet onaanzienlijk deel van het buitenlandsch privaatzit op te slokken en te vernederlandschen. Mogelijk was dit door de grootere steevastheid van Hollandsch kapitaal en ondernemers, door de locale vertrouwdheid van de nationale effectenmarkt en niet het minst door de activiteit en de degelijkheid van de Hollandsche beheerders. De opendeurpolitiek stelt zich als leus dat men slechts vrijheid en leven verdient als men ze elken dag opnieuw moet veroveren.

Echter welk economisch belang is aan het bezit van koloniën verbonden wanneer de opendeurpolitiek in praktijk wordt gebracht? Deze vraag wordt onder de oogen gezien door Mr. H. J. Tasman in het Februari-nummer van het Koloniaal Tijdschrift. Het eventueel politiek en militair belang, hoe groot de betekenis hiervan ook mag geacht worden, blijft daarbij buiten beschouwing.

Men kan de economische voordeelen onder verschillende hoofden brengen; de gelegenheid, die de koloniën bieden aan leden der moederlandsche gemeenschap voor het bekleeden van betrekkingen; het afzetgebied, de grondstoffenmarkt die zij aan de moederlandsche nijverheid en de bestemming die zij aan de moederlandsche scheepvaart bieden; tenslotte vormen de koloniën een rederend beleggingsgebied voor het moederlandsch kapitaal.

Hoe zwaar echter blijken die voordeelen wanneer men tot afzonderlijke weging overgaat?

Wat het eerstgenoemde voordeel betreft, moet men onderscheiden tusschen officieele en niet-officieele betrekkingen en tusschen blanken- en inlanders-koloniën. Alleen inlanders-koloniën zijn van belang voor officieele betrekkingen, te bekleeden door zonen van het moederland. Toch is ook hier de beteekenis niet groot. De koloniale jaarcijfers van 1915 vermelden 8411 gouvernements-ambtenaren, hetgeen bij een 25-jarigen diensttijd een jaarlijksche behoefte aan 400 personen aantoont. En onderstel, dat dezen alleen uit het moederland worden gerecruteerd, waar schuilt dan het voordeel? Niet langer in den geldbuidel, waarmee zij terugkeeren; die is gemeenlijk licht te dragen. Bovendien, de kolonie eischt als iedere werkgever waar voor zijn geld en men mag daarom veronderstellen dat de overgroote meerderheid ook elders een even hoog of hooger inkomen zou hebben kunnen verwerven. Dit geldt zeker in even sterke mate ten aanzien van de niet-ambtelijke betrekkingen ten aanzien waarvan de opendeurpolitiek vollediger wordt toegepast en de geschiktheid meer uitsluitend den doorslag geeft. Tenslotte, tegenover de niet te ontkennen vergemakkelijking van den strijd om het bestaan staat het gevaar van verzwakking der energie om dien te voeren.

Wat het belang van de kolonie als afzetgebied betreft, de blanken-kolonies zijn gewoonlijk dun bevolkt, de inlanders-kolonies gering van koopkracht. Vandaar dat zelfs voor Engeland de beteekenis van de vreemde landen, die niet aan zijn heerschappij zijn onderworpen, die van zijn koloniën en bezittingen verre overtreft. De uitvoer naar eerstgenoemde landen bedroeg in 1913, 635 miljoen pond sterling, die naar laatstgenoemde slechts 207 miljoen. Daartegenover levert Duitschland het bewijs dat uitvoerhandel zich ook zonder koloniën behoorlijk kan ontwikkelen. De zaak zou anders staan indien het moederland zich op de koloniale markt een monopolie kon verzekeren. Echter kleinere staten kunnen dit niet en ook de koloniën van grootere staten eischen dat de eigen koloniale belangen den doorslag geven. Schrijver verwacht dat bij den „aanstaanden” vrede de politiek van de opendeur in de koloniën een rol van beteekenis zal spelen en uitbreiding van dit beginsel te wachten is.

Dit echter zal de band tusschen moederland en koloniën nog lossen maken en het voordeel van het bezit eener kolonie voornamelijk doen liggen in de mogelijkheid die het schept, een andere mogendheid te beletten een exclusivistische politiek te voeren. Reeds nu garandeert het koloniaal bezit aan het moederland evenmin de leverantie van eigen waren als de stapelmarkt der koloniale producten. Het handelsverkeer wordt in toenemende mate internationaal en steeds vrijer zoeken de koloniën zich de voordeeligste markt voor haar producten uit.

Wat de scheepvaart aangaat heeft, volgens schrijver, de tegenwoordige tijd in sterke mate de bezwaren voor de koloniale

ondernemers van al te nauwe relatie met de scheepvaart van het moederland aangetoond en bewezen dat meerdere concurrentie op dit gebied zeer gewenscht is. Opruiming van de restes der nog overgebleven bevoordeeling bij de regeling van post- en ander vervoer en opheffing van de belemmeringen van de vreemde scheepvaart schijnen hem in het belang eener ontwikkeling, ook van de Indische nijverheid, gewenscht.

Wat eindelijk de voordeelen van de kapitaalbelegging aangaat, al bestaat er een neiging voorkomende kapitaalbehoeften bij voorkeur in het moederland te dekken, het karakter van het kapitaal is te onpersoonlijk internationaal dan dat hierbij van een bevoorrechtiging van het moederland sprake zou kunnen wezen. Trekt men de slotsom uit dit betoog, dan komt men tot de beschouwing, dat de voordeelen, aan het bezit van koloniën verbonden, verminderen in evenredigheid met de consequente toepassing van de opendeurpolitiek. Doch zoo eenvoudig ligt de zaak niet.

In de eerste plaats is bezit van de koloniën niet altijd een ongestoord rustig bezit, dat zonder opofferingen een voordeelig saldo laat. Men denke eenerzijds aan Atjeh, anderzijds aan Spanje, voor welk land het verlies zijner koloniën juist een periode van voorspoed heeft geopend. Voorts vooral aan het feit hoe de naijver der groote mogendheden, juist met betrekking tot het koloniale bezit, een van de vele redenen is geweest voor het uitbreken en om zich heen grijpen van dezen wereldoorlog. Wanneer men deze debetposten mede voor het hun toekomende deel in de rekening opneemt, schijnt het schrijver zeker twijfelachtig of inderdaad de rekening nog met een batig saldo sluit.

Het koloniaal stelsel, dat aan het bezit van koloniën de roep van voordeel heeft bezorgd, laat zich thans niet meer ongehinderd toepassen en brengt verplichting tot sterke wapening en kansen op wrijving mee, die zwaarder wegen dan het gewin. Tot een vrijwel volledige ontwapening zal men des te gemakkelijker kunnen komen, naarmate het besef doordringt, dat de voordeelen aan het bezit van koloniën verbonden, ook verkrijgbaar zijn zonder dat bezit. „Een opendeurpolitiek is daarvoor aangewezen, omdat deze met behoud van de natuurlijke voordeelen aan eenmaal ontstane historische toestanden verbonden, deze overigens zoo algemeen mogelijk verwerfbaar maakt.” Zij is dus tenslotte ook voor het moederland een economisch belang.

De wijze van uitgifte van gemeentegronden. In een zevental artikelen, van 23 Mei tot 1 Juni in de Preangerbode verschenen, wordt bovenvermeld vraagstuk behandeld, naar aanleiding van het voorstel van Bandoengs burgemeester, om de uitgebreide complexen gemeentegrond in erfpacht uit te geven.

Voor uitgifte in erfpacht worden gewoonlijk financieele en sociale overwegingen aangevoerd. Volgens den schrijver mogen de

financieele overwegingen niet lichter worden geschat dan de sociale en moet voor elk bijzonder geval in de eerste plaats worden nagegaan of waardevermeerdering in die beteekenende mate van het grondbezit is te verwachten, dat uitgifte in erfpacht gerechtvaardigd is. Volgens den schrijver moet bij toepassing van het erfpachtstelsel van 75 jaar met onveranderlijken, lagen canon, zooals in bijna alle gemeenten in Nederland en ook te Semarang, Soerabaja en Batavia geschiedt, de grond na dat tijdsverloop meer dan 15 maal in waarde zijn gestegen, wil de gemeente er financieel zonder kleerscheuren afkomen. Nu is Bandoeng te vergelijken met den Haag, als stad zonder bepaalde handelsbeweging, en is van laatstgenoemde stad bekend, dat de buitenwijken er van 1890 tot 1914 bijna niet in waarde zijn gestegen.

Voor een niet gering deel is deze ideaaltoestand het gevolg van een woningpolitiek, die zich uitsluitend richtte op een zoo groot mogelijke vermeerdering van huizenaanbod. Eerst toen men zich van een normalen woningtoestand had verzekerd, is men daar tot uitgifte in erfpacht overgegaan.

De gemeente Bandoeng beschikt over een feitelijk onbeperkt grondbezit (in tegenstelling bijvoorbeeld tot het Tjanditerrein van de gemeente Semarang) en is dus steeds in staat om door een ruim aanbod de grondprijzen te blijven drukken. En de begrensde expansie-mogelijkheden als economisch centrum, en het groote grondaanbod, verkleinen de kans op waardevermeerdering. Ondanks de geringere inkomsten uit het erfpachtstelsel zal de gemeente zoowel voor grondaankoop, wegaanleg, rioleering enz., als voor hypotheekverleening, millioenen moeten uitgeven en zodoende een groote verantwoordelijkheid op haar schouders laden. De burgemeester wil door een wisselenden canon, op een termijn van 25 jaar, de gemeente reeds tusschentijds van de waardevermeerdering laten genieten. Echter dit zal de betrokken personen nog afkeeriger maken van het reeds weinig gewilde erfpachtstelsel. En het is de voornaamste plicht, het bouwen te bevorderen. Daarom moet de gemeente dan ook niet volstaan met het van de hand doen van den grond tegen elk aannemelijk bod, maar moet zij den in eigendom uit te geven bouwgrond bouwklaar maken en daarop bouwverplichting leggen. Speculatie kan door aanbod van de zijde der gemeente worden tegengegaan en de gereedere verkoopbaarheid van eigendomsgrond is bij een mobiele bevolking als de Indische een voordeel. Het erfpachtstelsel is ideaal voor doeleinden van cultuur en ontginning doch eigent zich minder voor toepassing op gronden voor woningbouw. De hoop op een groote waardestijging is hier voor een groot deel een speculatie op hooge huishuren en dus op abnormale woningtoestanden in de toekomst.

De schrijver voert als steun voor zijn betoog een uitspraak aan van Mr. Hudig, specialiteit op het gebied van woningpolitiek,

dat voor den werkelijken luxebouw erfpacht niet aan te bevelen schijnt en dat Amsterdam, na een mislukte proefneming met erfpacht, tot verkoop van de daarvoor bestemde terreinen is moeten overgaan.

Niet enkel de éénhuis bezitters, maar vooral ook de grootbouwers, die op een willige vraag moeten kunnen rekenen, zullen door erfpacht worden afgeschrikt. De burgemeester erkent deze mogelijkheid en voert als redmiddel aan het bouwen van woonhuizen van gemeentewege krachtig ter hand te nemen. Volgens den schrijver is dit een gevaarlijke proefneming. De overheid kan nimmer zoo vlot en goedkoop werken als particulieren en zijn eenmaal de particuliere bouwers van het terrein verdreven, dan zijn de grenzen der overheidsbemoeienis niet meer te trekken en zal het de gemeente moeilijk vallen aan de aanvaarde verplichtingen te voldoen. Men moet den tegenzin tegen erfpacht niet verklaren uit opzettelijke tegenwerking, maar uit de algemeene geringe waardeering van niet volbezit, die slechts geleidelijk kan worden gewijzigd door met den meest gewilden vorm van erfpacht, met lagen en vasten canon, te beginnen. Doch als men den huizen nood bestrijdt door aanbouw in het groot van gemeentewege, zal de erfpacht zeker geen ingang vinden.

Het argument, dat het behoud van het grondkapitaal de credietwaardigheid van de gemeente zal verhoogen, draagt niet ver, wanneer de gemeente de beschikking over haar grond voor 75 jaar heeft prijs gegeven. Evenmin het argument, dat de gemeente zich bij erfpacht het recht kan voorbehouden om haar te doen eindigen ten behoeve van een werk van algemeen nut en alzoo de ontgeningsprocedure kan onteilen. Behalve dat een dergelijke behoefte zelden zal blijken kan men bij een voorzichtige grondpolitiek hiervoor van den aanvang af terreinen reserveeren. Bovendien een dergelijke prijsstijging is niet te verwachten, dat terugkoop een débâcle zou beteekenen.

Ook het in den gemeenteraad geopperde alternatief om den grond in opstal uit te geven zal, volgens den schrijver, niet baten, omdat dit recht zich van erfpacht zoo goed als niet onderscheidt en door grooter onbekendheid bij het publiek nog onbeminder zal zijn. Ook bij uitgifte in eigendom kan de gemeente zich een aandeel in de waardestijging van de gronden verzekeren door een belasting te heffen op de waardevermeerdering en al valt haar hierdoor slechts een gedeelte van die vermeerdering in den schoot, aan den anderen kant zal die heffing zich over de geheele gemeente uitstrekken en een winst uit de waardestijging der erfpachtperceelen enkel van die perceelen worden betaald.

Men is zoo licht geneigd in het erfpachtsrecht een tooverstaf te zien, in staat de maatschappij van alle oude kwalen te genezen. Niets is echter minder waar, omdat woningruimte of woninggebrek een kwestie is van aanbod. De taak van de gemeente is dus

het bouwen met alle kracht aan te moedigen, hetgeen niet geschiedt door het particuliere initiatief tegen te gaan. Een gemeente, die de richting van erfpacht aan haar grondpolitiek heeft gegeven, moet rustig kunnen afzien hoe het nieuwe stelsel zich inwerkt. Wil men snelle hulp, dan is het inslaan van een anderen weg geboden. In Semarang zijn onder het erfpachtstelsel in 4 jaar 120 huizen gebouwd, in Bandoeng bij eigendomsuitgifte, alleen in 1917, plm. 200 huizen. Is eenmaal het vraagstuk van de leniging van den nijpenden huizen nood opgelost, dan kan men altijd nog met het erfpachtstelsel, en dan op natuurlijker basis, een proef nemen.

Raadpleging van den Volksraad over belangrijke onderwerpen van wetgeving. Naar aanleiding van het request van den Vrijzinnigen Bond inzake de bestuurshervorming (zie Aprilnummer Koloniale Studiën blz. 357) ontving het hoofdbestuur van dien Bond mededeeling van de Regeering betreffende een ministerieele telegram van den volgenden inhoud: „Daar Harer Majesteits toestemming tot het indienen der voorstellen voor de bestuurshervorming bij de Staten-Generaal gevraagd werd vóór den Volksraad tot stand was gekomen, zou het geen zin hebben om, na de bekomen machtiging, den Volksraad nog te raadplegen. Aangezien de Staten-Generaal de bestuurshervorming stellig niet vóór den komenden herfst zullen behandelen, heeft de Volksraad voldoende tijd om zich in overeenstemming met de laatste paragraaf van artikel 131 tot de Staten-Generaal te wenden”.

De Redactie acht het, blijkens een commentaar in het Vrijzinnig Weekblad van 18 Mei j.l. een consequentie van den spoed, met de indiening gemaakt, dat voor de uitvoering reeds in 1918, gelden bij suppletoire begrooting worden aangevraagd. Zij meent dat de Volksraad zich wel zal moeten bepalen tot een verzoek om uitstel van behandeling maar acht het ook „mogelijk dat de Volksraad vermeent reeds dadelijk beslist stelling te moeten nemen tegen de beginselen, waarop het ontwerp berust, in welk geval een met redenen omkleed voorstel aan de Staten-Generaal, om te besluiten tot het niet aannemen van het voorstel des Konings, gerechtvaardigd zou zijn. Daarbij zou dan de toezegging gedaan kunnen worden, dat zoo spoedig mogelijk nadere voorstellen betreffende de wenschelijk geachte bestuurshervorming, door tusschenkomst van den G.G., aan Koning en Staten-Generaal zullen worden aangeboden”.

Deed de Volksraad naar het in den laatsten zin besloten advies van de redactie dan zou hij zich een soort van initiatiefrecht aanmatigen, waartoe bovendien een uit zoo heterogene bestanddeelen samengesteld lichaam al heel weinig geschikt is. Het is dan ook moeilijk te verwachten dat Koning en Staten-Generaal een dergelijk voorstel dankbaar of zelfs gracieus zouden aanvaarden.

Blijkens de J a v a b o d e van 5 Juni hebben 5 leden van den Volksraad het volgende voorstel ingediend:

„Ondergeteekenden stellen voor dat de Volksraad met toepassing van artikel 131, slotalinea, van het Regeeringsreglement, waarbij hem is opgedragen de belangen van Nederlandsch-Indië en zijne ingezetenen voor te staan bij de Koningin, de Staten-Generaal en den Gouverneur-Generaal,

1e. zich wendt tot den Gouv.-Gen. met uitnoodiging aan hem, Volksraad, mededeeling te willen doen van het laatstelijk door den Minister van Koloniën bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal ingediende ontwerp van wet tot nadere wijziging van het Regeeringsreglement, strekkende tot hervorming van het bestuur van Nederlandsch-Indië, met de daartoe behoorende memorie van toelichting;

2e. zoo de Gouverneur-Generaal bereid is aan deze uitnoodiging gevolg te geven, dat de Volksraad na ontvangst van de stukken, dit wetsontwerp tot een onderwerp van beraadslaging maakt en van zijn gevoelen daarover aan den Gouv.-Gen. doe blijken met uitnoodiging daarvan aan H. M. de Koningin en de beide Kamers der Staten-Generaal mededeeling te doen.”

Door dit voorstel is de wagen weder in het goede spoor geleid.

Persstemmen naar aanleiding van de Volksraad-installatie.

De Locomotief stelt decentralisatie en Volksraad naast elkaar tegenover de bedilzucht der bureaucratie, waarop, meent het blad, de landvoogd in zijne installatie-rede heeft gezinspeeld.

Een gelijk verzet, als de decentralisatie tegenover de bureaucratie nog te overwinnen heeft, zal ook de Volksraad ervaren. De Volksraad echter: „staat sterker tegenover de redoute der bureaucratie dan de vertegenwoordigers der decentralisatie-idee.” Hij kan, krachtens zijn petitierecht en zijn kritiek op de begroting, reeds dadelijk rekenschap vragen aan de drijvende krachten van het staatsbeleid. Niet ieder der hooge functionarissen zal het als een voorrecht gevoelen, die rekenschap te kunnen geven. Zij mogen dan het landvoogdelijk woord herlezen, waarin, als een heugelijke zaak, nadrukkelijk werd in herinnering gebracht, dat „de regeering *in staat is gesteld* rechtstreeks en openlijk van haar voornemens en de overwegingen, waarop haar voorstellen berusten, kond te doen, rekenschap te geven van haar beleid”. Wanneer herlezing van dit woord niet verhelderend werkt, dan zal de strijd tusschen Volksraad en halsstarrige regeeringsmannen moeten worden uitgestreden tot het bittere eind — en staat de Volksraad schrap voor de bevoegdheden, waarmee hij wettelijk is bekleed, dan zal het eind vooral bitter zijn voor de bureaucratie.

Een departementshoofd immers, dat niet bestand zou blijken tegen de parlementaire kritiek, zou het eigen vonnis hebben geveld, zoo goed als dat met een verantwoordelijken minister het geval is.

De Javabode:

De Landvoogd heeft de fouten, welke zijn begaan bij het streven naar een snelle economische ontwikkeling openlijk erkend, maar heeft evenmin nagelaten te waarschuwen tegen hen, die tweedracht en wantrouwen willen kweken door misleidende voorstelling van zaken.

De overheid heeft er voor zorg te dragen, dat de overgang naar nieuwe verhoudingen geschiede zonder noodlottige buitensporigheid, die onvermijdelijk den wijzer terugzet. Het land heeft behoefte aan eerlijke werkers, die onverdroten met zelfopoffering arbeiden aan het opwaarts voeren van deze volkeren. Den ernstigen leider zal de moeilijke keuze niet bespaard blijven tusschen karaktervastheid en toegeven aan den waan van den dag; in dien zelfstrijd wordt openbaar wie waarlijke leider, wie een onzekere, dus onbetrouwbaar gids is op den weg naar staatkundige en economische zelfstandigheid.

Het Batav. Nieuwsblad:

Hier mag terecht sprake zijn van een historisch moment, want het zou kortzichtig zijn, in deze woorden slechts een banaliteit te zien, een woord ter opluistering van een in wezen armelijk gebeuren. Het is inderdaad een historisch moment, waarin aan een volk zijn eerste kans gegeven wordt, om van zijn staatkundig bestaan iets te maken. En dan heeft men dat gegevene niet op zichzelf te beschouwen in zijn onmiddellijke waarde voor een zich ontwikkelend gemeenebest, maar dan heeft men het te zien in zijn toekomstige waarde, dan heeft men dat te zien als de kiem van den later zelfstandig uitenden volkswil.

De Preangerbode:

Voor de eerste maal zijn de mannen van Indië samengekomen, om te spreken als vertegenwoordigers van de bevolking dezer landen.

Het beginsel van politieke vrijheid en zelfregeering is gesymboliseerd in het rustig sterke gebouw in het Hertogspark, dat den beteekenisvollen naam Volksraad draagt.

Er is gezegd, dat de naam het mooiste is van de geheele instelling, dat het college een surrogaat is van een volksvertegenwoordiging, een schijnpoging tot democratisering van het in wezen gehandhaafde autocratische bestuursstelsel in Indië, omdat de Volksraad slechts adviseerende bevoegdheid heeft.

Maar in dien naam ligt kracht en zelfbewustzijn en een groote belofte.

Hij drukt uit, dat aanvaard is de toekenning van invloed der koloniale onderdanen op het bestuur dezer landen en de eerste stap is gezet op den weg, welke leidt naar steeds hooger en graad van zelfstandigheid.

De opening van den Volksraad 18 Mei 1918

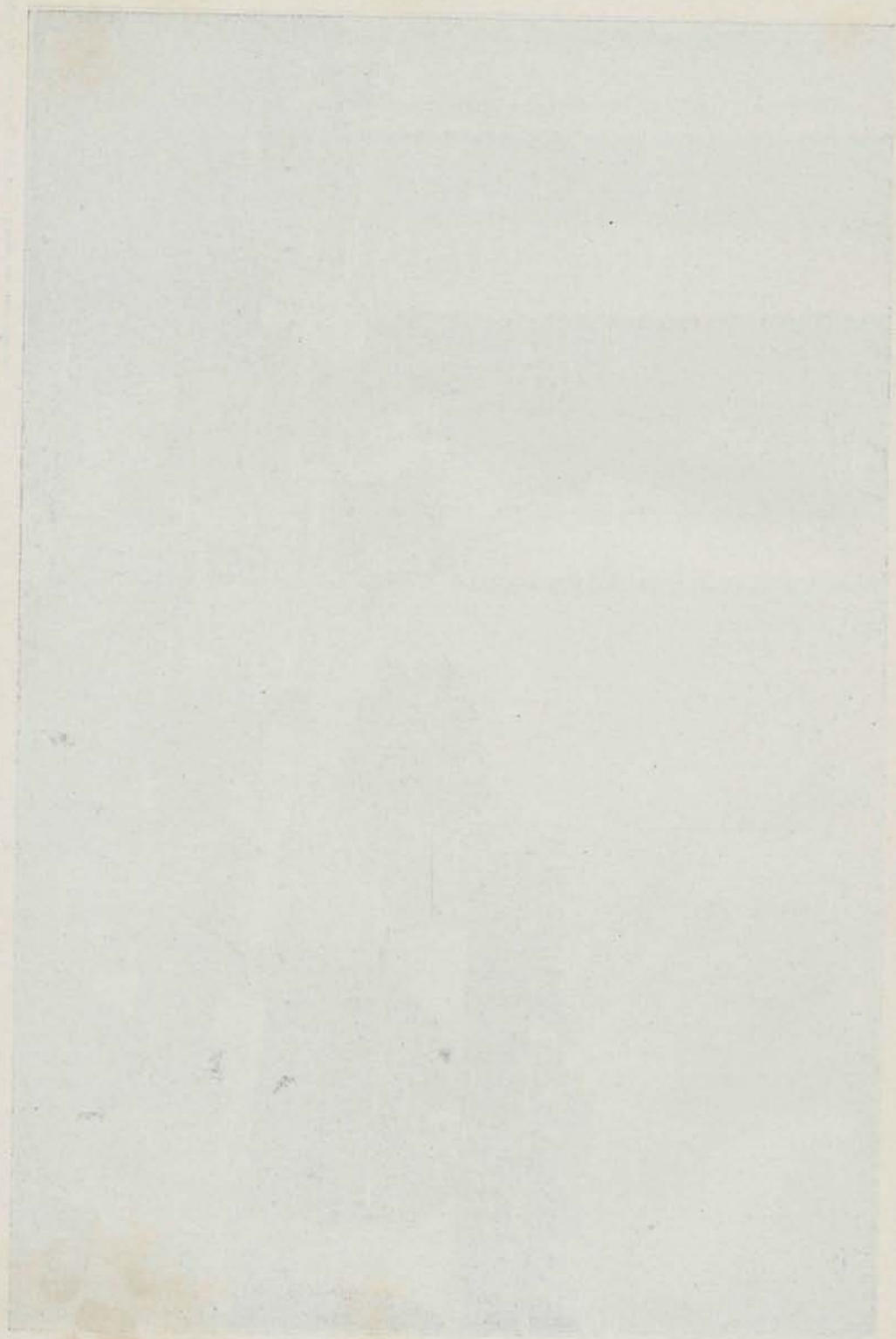
F.v.F

ALBRECHT & Co.
BATAVIA

5

Cliché Albrecht & Co.

Opname van het Nieuws van den Dag voor Ned.-Indië

Het vele, dat te wenschen blijft, zij de prikkel tot opstreven-
de werkzaamheid.

Het Nieuwe Soer. Nieuwsblad:

„In weinige woorden samengevat: de opening van den Volksraad zal tengevolge hebben, dat Indië een eigen leven gaat leven; dat men zich minder zal gaan beschouwen als een aanhangsel van Nederland, en dat ofschoon men ginds van de werkelijke toestanden en stroomingen in dit uitgestrekte eilandenrijk maar heel weinig afweet.

„De Volksraad is een noodzakelijke Instelling. Hij is nu vrijwillig gegeven; ware dit niet gebeurd, hij zou zijn *afgedwongen*.

„Zooals het *nu* is, is het beter!

„En nu hij er eenmaal is, ligt het in de lijn, dat ook de bevoegdheid van den Volksraad voortdurend zal worden uitgebreid; van een *adviseerend* lichaam, zal hij worden een *wetgevend* lichaam.

„Het tijdstip?

„Dat zal bepaald worden door het intellectuele peil, waarop de bevolking zich gaandeweg weet te plaatsen. Nu zal de leiding nog in handen blijven van de Europeanen; maar of dit nog het geval zal zijn over 10 of 20 jaar, durven wij niet te zeggen.

„Doch dit zijn de consequenties, welke men te aanvaarden heeft. Een koloniale mogendheid, die zich enkel leiden laat door eigenbelang en winzucht, loopt kans, dat zij hopeloos verliest al wat zij bezit.”

Het Bat. Handelsblad:

Het is een groote dag voor Indië, de dag van heden!

Eindelijk, na 24 lange jaren, is de decentralisatie in Indië over de geheele linie ingevoerd. Mr. W. K. Baron Van Dedem, de toenmalige minister van koloniën, was de eerste Nederlandsche staatsman, die een ernstige poging deed om den Indischen ingezetenen het recht van medezeggenschap toe te kennen. De particulier, weinig meer dan belastingobject, drong steeds krachtiger en luider op de toekenning van dat recht aan. Nederland beloofde en beloofde, totdat eindelijk de eminente Van Dedem een plan ontwierp om Nederland's belofte in daden om te zetten. Het is onnoodig hier den langen lijdensweg na te gaan, waarlangs het eerste plan van Van Dedem (aanvulling van den Raad van Indië met particulieren) zich bewogen heeft, totdat ten slotte de Volksraad in zijn tegenwoordige gestaltenis het aanzijn heeft gekregen. Het blijft een onvergankelijke eer voor onzen minister van koloniën Mr. Th. B. Pleyte, dat onder zijn bewind de Volksraad aan Indië geschonken werd.

De Delicourant:

De eerste schrede op den weg naar Indië's zelfstandigheid is gedaan. Een snelle voortgang zij het vervolg. Natuurlijk mag de

voorzichtigheid, waarop dr. Koningsberger doelde, niet uit het oog verloren worden. Doch evenmin mag men al te angstvallig zijn, om den Volksraad tot werkelijken Raad van het Volk te maken: het Indische parlement, door en uit de bevolking gekozen, opdat hij niet een onbeteekenend college zij, als de gewestelijke raden gedoemd schijnen te blijven.

Aan den Volksraad zelf is het, om dat doel te bereiken. Wij twijfelen niet aan den ernst zijner leden.

De Taak:

De vraag blijft, of de ontwikkeling van een stuk werkprogram de installatie-rede wel in de volle en groote waarde heeft gelaten. Door vermelding van een stukske hier en een stukske daar, viel hetgeen er onvermeld bleef zoo sterk op. Zoo vonden wij wel de aankondiging van financieele maatregelen: unificatie van belastingen, verhooging van de indirecte heffingen, maar over de groote lijnen der financieele politiek werd gezwegen. Over de scheiding tusschen „gewoon” en „buitengewoon” geen woord; ook niet over Staats-exploitatie. Wel echter perspectieven voor het particulier kapitaal . . . na ontginningen op staatskosten. Over de defensie niets. Nederland zal de orde handhaven; minder had niet kunnen worden gezegd. En zoo bleef de ontwikkeling van het werkprogram der Indische regeering meer zwijgen dan spreken.

Best mogelijk, en wellicht ook nog uiterst wenschelijk, dat in dit opzicht de moederlandsche invloed nog doorwerkte. Toch, ware het dan niet beter geweest, indien de Landvoogd zich voornamelijk hadde bepaald tot de groote lijnen, waarmee hij zoo krachtig en verheffend de nieuwe baan heeft getrokken?

Het Vrijzinnig Weekblad:

De landvoogd heeft in duidelijke woorden verkondigd het ruime standpunt der regeering tegenover de Inlandsche beweging; aan den Volksraad, aan de politieke partijen, aan de vooruitstrevende pers is 't om er voor te waken dat de praktijk de theorie zal dekken en dat de vele machtige dienaren der Regeering en uitvoerders van haar wil zich zullen gedragen overeenkomstig de beginselen door den Gouverneur-Generaal vastgelegd bij de plechtige opening van den Volksraad.

Werd de algemeene richtingslijn in forsch en streek door Z. E. geteekend, minder bevredigend drukte de G. G. zich uit over eenige maatregelen, waarvan de Regeering de urgentie gevoelt. . . . niet omdat vele belangrijke punten onaangeroerd bleven, doch omdat naast eenige goede associatiebeginselen en hervormingsijver een krachtige democratische geest ontbreekt.

Wij vinden wat al te veel beroep op den goeden wil!

De Banier:

Zaterdag 18 Mei 1918 zal een dag van groote beteekenis

blijven in de geschiedenis van Nederlandsch-Indië. En allen, die het feit, aan die beteekenis ten grondslag, van meer of minder nabij hebben mogen meemaken, zullen dien dag als een zeer bijzondere in hun leven blijven gedenken en, bij elke gelegenheid dat wéér een steen wordt aangedragen ter verdere voltooiing van Nederlandsch-Indië als staatkundig gebouw, de plechtige eerste steenlegging in hun herinnering terugroepen.

Het deed menigeen goed, dat de Gouverneur-Generaal aan het slot zijner rede den wensch uitsprak, dat onder Gods zegen de arbeid van den Volksraad moge strekken tot heil van Indië en Nederland.

De erkenning, dat wij dien zegen behoeven, moge bij elk lid van den Volksraad steeds levendig zijn.

De Javapost:

Verleden Zaterdag een historische dag voor ons Indië. Opening van den Volksraad. „Tot orgaan van wilsuiting voor de bevolking van geheel N. I. zal het eerst kunnen geraken, nadat in alle deelen van den Archipel beschaving en rijpheid zal gekomen zijn”. „Alzoo o. m. Z. E. de G. G.” De voorzitter zeide o. a. in zijn rede: „de vervulling van [sommiger] idealen zal waarschijnlijk nog eenigen tijd op zich doen wachten, omdat de verhouding tusschen den ontwikkelingstoestand eener groote gemeenschap en de staatkundige vorming zich niet ongestraft laat verbreken”.

KRONIEK.

Plechtige installatie van den Volksraad 18 Mei 1918.

Rede uitgesproken door den Gouverneur-Generaal.

In het leven geroepen door het hoogste wetgevend gezag om mede te werken aan de behartiging der belangen van Nederlandsch-Indië, staat de Volksraad op het punt zijn arbeid aan te vangen; bij zijn intrede uit het rijk der ideeën in dat der werkelijkheid is het mijn voorrecht U, Heeren Voorzitter en leden welkom te heeten.

Het is een bij uitstek belangrijke gebeurtenis, die zich heden voltrekt, zoo gevoelt het, getuige de verblijdende belangstelling voor den Volksraad die allentwege, ook in ver verwijderde deelen van den archipel aan den dag trad, met de Regeering het volk.

Moeizaam was de voorbereiding van de thans gelegde grondvesten voor Indië's eigen staatkundig leven: in de 24 jaren die zij heeft geduurd is de in 1893 voorgenomen uitbreiding van den Raad van Indië uitgegroeid tot het thans tot stand gebracht vertegenwoordigend lichaam, overeenkomstig welks gevoelen de Gouverneur-Generaal jaarlijks de begroting vaststelt, tot het raadplegen waarvan hij in zake eenige belangrijke aangelegenheden verplicht is en welks oordeel hij kan vragen wanneer hij dat wenscht, terwijl den Volksraad het recht van petitie is gewaarborgd.

Was aan de behoefte aan organen waardoor de ingezetenen aan de behartiging van de belangen der gemeenschap konden medewerken reeds eerder tegemoet gekomen, thans zullen vertegenwoordigers van Nederlandsch-Indië als geheel hun stem doen hooren terwijl de Regeering in staat is gesteld rechtstreeks en openlijk van haar voornemens en de overwegingen waarop haar voorstellen berusten kond te doen, rekenschap te geven van haar beleid.

„Er is een Volksraad.” In dit sobere wetgevend woord ligt de mogelijkheid eener gulden toekomst. Evenals het individu hoezeer door anderen en de omstandigheden beïnvloed tenslotte den drang van eigen leven onontkoombaar volgt, zoo zal ook de Volksraad tot eigen lot, tot eigen leven groeien, in het organisme der staatsgemeenschap met de ontwikkeling dier gemeenschap zelve zich ontplooiën: tot volkomenheid als orgaan van wilsuiting voor de bevolking van geheel Nederlandsch-Indië zal hij eerst kunnen geraken nadat in alle deelen van den archipel de beschaving tot rijpheid zal zijn gekomen. Zijn groei zal invloed oefenen enerzijds op de bevoegdheidsverdeeling tusschen Volksraad en Staten-Generaal, anderzijds op die tusschen de regeeringsorganen hier te lande.

Bij dien groei zal het aantal leden sterke uitbreiding behoeven, waarbij het platteland deugdelijker vertegenwoordiging verzekerd is.

Is formeel de door het gewijzigde artikel 4 der Comptabiliteitswet in de handen van den Volksraad gelegde stellige bevoegdheid beperkt, feitelijk zal zijn invloed ver daar buiten reiken.

Door de bemoeiing van den Volksraad met de begrooting zal zich een ongeschreven staatsrecht ontwikkelen, dat verplaatsing van het zwaartepunt naar Indië medebrengt. De komende jaren zullen ons doen zien een door zoeken en tasten langzamerhand zich afteekende grenslijn tusschen de bemoeienis der Staten-Generaal en die van den Volksraad. Doch betreden om niet meer verlaten te worden is de weg naar het doel waarnaar gestreefd wordt, dat is een verantwoordelijke Regeering in Nederlandsch-Indië zelf die, in samenwerking met den Volksraad, gerechtigd zij tot het nemen van eindbeslissingen over alle aangelegenheden die niet van algemeen rijksbelang zijn. In tijdmaat zoo snel als met juiste waardeering der gevolgen van elken nieuwen stap voorwaarts vereenigbaar is, worde op dat doel afgegaan. Het is van zelf sprekend dat in dien gedachtengang slechts past een Volksraad met een leden aantal dat een veelvoud is van het tegenwoordige en welks meerderheid wordt gevormd door de inheemsche bevolking, die dan op mannen zal moeten kunnen bogen in het bezit der kennis en ervaring die noodig zijn voor bekleeding der hoogste ambten.

Berust elke voorzeggung aangaande de ontwikkeling der staatkundige verhouding tusschen Indië en Nederland op de wankelende basis van feilbaar menschelijk inzicht, vast staat de wil van Nederland om met handhaving en verdieping der gemeenschap met Indië bij de bepaling van zijn gedragslijn zich alleen te laten leiden door den wensch om Indië's belang de beste verzorging te waarborgen, zijne taak is een altruïstische, het heeft ervoor te zorgen dat Indië door het cement van het Nederlandsch gezag als één gemeenebest bewaard, zijn geestelijke en stoffelijke ontwikkeling ongestoord en snel tot ontplooiing kunne brengen, dat zijn streven voorwaarts noch door tegenwerking worde belemmerd noch door overijde, tot mislukking gedoemde onstuimigheid. Bij de vervulling van die taak werden en worden fouten gemaakt, het streven naar snelle economische ontwikkeling leidde er in enkele streken toe den druk te licht te tellen die om dat doel te bereiken op de schouders der bevolking werd gelegd. Het is de wensch der Regeering dergelijke feiten te vermijden, de bestuursmethode van starheid vrij te houden en te wijzigen naar gelang het voortschrijden van de ontwikkeling der bevolking andere vormen eischt. De vrijheidsliefde die van het Nederlandsche volk een sprekende karaktertrek is zal onze bestuursvoering behoeden voor ontarding in bedilzucht, de vrijheid worde slechts beperkt door de grenzen die de maatschappelijke orde daaraan noodwendig stelt. Voor de handhaving dier orde zonder welke de ontwikkeling dezer landen zich niet kan voltrekken is Nederland verantwoordelijk en het waarborgt haar, overigens heeft het alle reden om met behoud der eenheid van het rijk, te bevorderen wat strekken kan om zoowel de uitoefening van het gezag als de verzorging der economische en maatschappelijke belangen in toenemende mate te doen overnemen door de inheemsche bevolking.

Daar staatkundige emancipatie, zal zij niet tot onherstelbare schade leiden, ten nauwste verband moet houden met de volksontwikkeling, beoogt de Regeering krachtige bevordering dier ontwikkeling, in de eerste plaats door uitbreiding in versnelde tijdmaat van het eenvoudigst onderwijs, en opening van, meerendeels in vervolgscholen om te zetten, 2e klasse scholen op aanmerkelijk ruimer schaal.

Daarnevens valt een omvangrijke arbeid van volksopvoeding te verrichten voordat de eindpaal bereikt kan worden.

Aan dien arbeid werkt de Rereering met kracht en opgewektheid, daarbij bouwend op den steun van allen die zich in staat gevoelen ertoe mede te werken dat de huidige maatschappelijke en staatkundige transformatie zich snel, zonder schokken voltrekke.

De eerstaangewezenen om ons daarbij ter zijde te staan zijn de Vorsten en Zelfbestuurders des Lands; onze plicht is ook de hunne. De Regeering heeft niet nagelaten van haar warme waardeering te doen blijken voor de wijze waarop door enkelen hunner met dikwerf belangrijke opofferingen naar dien plicht werd gehandeld; met vreugde constateerend dat het besef hunner taak onder hen levendiger wordt wekt zij hen tot krachtig initiatief op. De Regeering ontveinst zich niet dat het zich in dienst der gemeenschap stellen dikwerf beduidt afstand van veel dat welhaast onmisbaar voorrecht scheen, dat het breken met menig verouderend gebruik zwaar kan vallen, doch de voldoening, die zegenrijke arbeid schenkt, biedt daarvoor ruime vergoeding.

Een zorgvuldige sobere opvoeding en degelijke ontwikkeling zal het opgroeiend geslacht moeten voorbereiden tot een meer omvattende taak die zonder op kennis gegrond inzicht niet te vervullen is doch waarvoor evenzeer als kennis, karakter onmisbaar is.

Door met de teekenen des tijds ook dit te verstaan, door als bestuursambtenaar het voorbeeld te geven van nauwgezette plichtsbetrachting, van zorgvuldig waken voor de aan hun zorg toevertrouwde belangen, van een onberispelijken levenswandel, zullen de leden der van ouds aanzienlijke geslachten van Java ook in den komenden nieuwen tijd een leidend aandeel in de ontwikkeling van hun volk behouden. Grooter zelfstandigheid zal hun daarbij zijn verzekerd als gevolg van de maatregelen die strekken tot ontvoogding van het Inlandsch bestuur. De daaruit voortvloeiende grootere verantwoordelijkheid zal het zelfvertrouwen versterken dat den grondslag moet vormen voor de zedelijke weerkracht zonder welke geen volk hooger bestemming volgen kan.

De taak der intellectueele leiders van het volk is bij uitstek moeilijk; Indië moet zich begrippen, waarmede Europeesche volken geleidelijk en in decaden vertrouwd zijn geraakt, in even zooveel jaren eigen maken, met noeste vlijt moeten sommigen van hen die zich aan de opvoeding hunner landgenooten wijden de belemmering van onvolkomen voorbereiding overwinnen.

Uitnemende bronnen van ontwikkeling tot openbaar leven zullen zijn de nieuw in te stellen rechtsgemeenschappen van geringen omvang; hoe nauwer haar grenzen, hoe inniger de vertrouwdheid met de te behartigen belangen, hoe grooter belangstelling in de openbare zaak en hoe sterker de prikkel tot verwerving van wat aan theoretische kennis en praktische vaardigheid ontbreekt. Moge de reeds zoo lang aanhangige hervorming van het bestuurstelsel weldra tot stand komen, zij zal door de instelling van dessaraden voorafgegaan kunnen worden. Door de nieuwe organen zal de openbare meening beter tot haar recht komen en een waarborg te meer geschapen worden voor samenwerking en overleg tusschen bestuur en bevolking, contact dat onmisbaar is, zal de Regeering volledig ingelicht blijven omtrent wat er leeft in het volk en dat belangrijk zal worden versterkt

zoo de bestuursambtenaren voeling houden ook met de niet ambtelijke vertrouwensmannen der bevolking.

In afwachting eener naar plaatselijken eisch gewijzigde toepassing der bestuurs-hervorming op het gebied buiten Java, zal de decentralisatie in die gewesten krachtig worden voortgezet, eenerzijds door het tot rijper ontwikkeling brengen der zelfbesturen, anderzijds door het scheppen van organen waardoor de bevolking zelve een deel der verantwoordelijkheid voor het bestuur kan overnemen.

De economische zelfstandigheid des Lands zal aanmerkelijk worden verhoogd door de beoogde ontwikkeling der inheemsche nijverheid, die verruiming van de vraag naar arbeidskracht en verhooging van het maatschappelijk inkomen tengevolge zal hebben. Gegevens omtrent de bestaansmogelijkheid van enkele takken van industrie zijn door de daarmede belaste commissie verzameld, voor een ijzer-industrie onontbeerlijke ertsafzettingen zijn aangetoond, nieuwe kolenvelden zullen in ontginning worden gebracht, op een bevredigende oplossing van het cokes-vraagstuk bestaat goed uitzicht.

Waar Indië voor zijn economische ontwikkeling op steun van buiten zal blijven aangewezen, is het wenschelijk dat het kapitaal dat hier plaatsing vindt mede het voorbeeld geve van nuttige maatschappelijke werkzaamheid. De bloei eener onderneming spiegele zich af in de welvaart der omwonende bevolking, de veelvuldig voorkomende schrille tegenstelling worde getemperd; nieuwe gedachten breken zich op dit gebied ook hier te lande baan: verhooging van het zedelijk peil der bevolking, verleening van geneeskundige hulp, verspreiding van hygiënisch begrip, verbetering van woningtoestanden, fröbelonderwijs, dat alles ligt geheel op den weg van den ondernemer. Het is een arbeid waardoor de economische kracht der bevolking rechtstreeks zal worden verhoogd en die ook door de Inlandsche vereenigingen krachtig dient aangevat.

De afsluiting van Europa, de belemmering die het telegrafisch verkeer ondervond, deden sterk de noodzakelijkheid uitkomen dat zij aan wie hier te lande groote economische belangen zijn toevertrouwd zelfstandig beslissingen kunnen nemen; Indië kan ook in economischen zin geen filiaal blijven. Nieuwe verbindingen kwamen tot stand om weder verbroken te worden, nieuwe markten werden gevonden en weder gesloten; welke van deze op den duur zich zullen handhaven valt op dit oogenblik niet te voorzien maar voor zoover de beslissing daarover bij de Regeering berust, staat vast dat zij uitsluitend door Indië's belang zal mogen worden bepaald.

Ondanks de meest nauwgezette onzijdigheid zijn Nederland en Indië door den oorlog zoo hard getroffen dat zij als oorlogvoerende ternauwernood den druk zwaarder konden gevoelen. Langzamerhand werd onze scheepvaart verlamd, het verkeer met het moederland is sedert lange maanden gestremd, onze verbindingen met het buitenland werden ten deele verbroken; ter verzekering eener geregelde uitwisseling van goederen met het buitenland werd contrôle op den uitvoer van enkele producten noodzakelijk.

De voorziening in de volksvoeding baart der Regeering groote zorg, alle maatregelen, die er toe strekken kunnen om in de komende maanden de voortbrenging van rijst en andere voedingsgewassen te vermeerderen zonder andere volksbelangen te schaden, zijn genomen; niettemin is ook voor Indië een tijdperk van schaarschte te verwachten.

Ongerief ten gevolge van het ontbreken van verbruiksartikelen, in hoofdzaak voor de Europeesche bevolking bestemd, zal bereidwillig worden gedragen; ernstiger is het verwacht tekort aan rijst, dat uiterste zuinigheid in het verbruik geboden doet zijn; wel is de speling tusschen normaal verbruik en gebrek hier te lande geringer dan zij in Europa was, doch daartegenover staat een grooter mogelijkheid van wijziging der volksvoeding.

De Regeering vertrouwt op de medewerking van allen die invloed kunnen oefenen opdat aan den ongunst der tijden zoo goed mogelijk het hoofd worde geboden.

Ware het onverantwoord verder in te grijpen in het economisch leven dan onvermijdelijk blijkt, de Regeering zal niet aarzelen waar het noodig is daartoe over te gaan noch om de middelen der gemeenschap beschikbaar te stellen wanneer ontwrichting, die nog na jaren haar schadelijke gevolgen zoude doen gevoelen, daardoor voorkomen kan worden.

Uitbreiding der werkzaamheid van den waterstaat, in de eerste plaats der bevoeiingswerken, is ook in verband met de terugbrenging van particuliere landerijen tot 's Lands domein en de voortschrijdende ontwikkeling der gewesten buiten Java, dringend vereischt; niet alleen omdat de jongste maanden de nadeelen hebben aangetoond van afhankelijkheid voor 's Lands rijstvoorziening van het buitenland, maar ook omdat Indië zich erop moet voorbereiden dat een algemeen Oost-Aziatisch voedselprobleem in de toekomst om oplossing zal vragen. Tegen de hier en daar aan den dag tredende neiging om minder inspanning vereischende aanplant boven den rijstbouw te verkiezen bestond geen overwegende bedenking zoolang daardoor de middelen werden verworven om uit het buitenland voedsel te betrekken, doch de tijd kan zeer wel aanbreken dat elders geen overschot meer beschikbaar is ter dekking van eigen tekort. Deze gebeurlijkheid moge er niet eene zijn van de naaste toekomst, zij vormt een gevaar waarmede rekening moet worden gehouden en tijdig zal men erop bedacht moeten zijn te verhoeden dat de bevolking den land- en tuinbouw ontwenne. Indië kan en moet zelf in zijn behoefte aan voedsel voorzien; daar de benoodigde hoeveelheid door aanwas der bevolking en vermeerderend gebruik per hoofd voortdurend toeneemt moet de rijstbouw uitgebreid en de opbrengst van den akker verhoogd.

Terwijl de Regeering den landbouw bevordert en steunt door bevoeiingswerken, den voorlichtingsdienst en credietverschaffing, zullen ook de belanghebbenden zelf hun deel hebben te doen. Het ligt op den weg der beter gestelden onder hen tot coöperatie aan te sporen, van deugdelijker grondbewerking het voorbeeld te geven, Hierbij zal de Regeering steun hebben te bieden door het dienstbaar maken van 's Lands natuurlijke hulpbronnen aan het in het leven roepen eener voor verhoogde productiviteit onmisbare stikstofindustrie, een nieuwen tak van nijverheid die allereerst voor overheidszorg in aanmerking komt.

Met de invoering der Europeesche militie is dat volksdeel een plicht opgelegd die overal ter wereld zwaar valt, ook in andere landen zijn te allen tijde ideëele en stoffelijke belangen zelfs van de allergrootste beteekenis daarvoor geschaad moeten worden.

De Regeering deed wat mogelijk was opdat de vervulling van dezen plicht niet bezwarender zij dan onvermijdelijk is, zij treft hare maatregelen zoo dat de werkgevers, die bereid zijn mede te werken door tegemoetkoming tegenover van hen afhankelijke militieplichtigen, erop kunnen staat maken dat ook met hun belangen

rekening gehouden wordt. Worden de nadeelen van den dienstplicht aldus tot het minimum teruggebracht, zijn voordeelen behooren niet te worden miskend; wanneer bij meerderen en ondergeschikten een geest van opgewektheid en vertrouwen heerscht die het leger niet ontberen kan, dan zal de jonkman die zijn militairen plicht naar best vermogen heeft vervuld, krachtiger tot den strijd des levens toegerust in de burgermaatschappij wederkeeren.

Deugdelijker verzorging van tal van belangen zal steeds hooger eischen stellen aan schatkist en belastingschuldigen.

De voorstellen der Regeering strekken ertoe eenvormigheid te brengen in het belastingwezen, een maatregel van billijkheid die hoewel den fiscus geen bate brengend, niettemin van sommige groepen van belastingschuldigen belangrijke offers zal vergen.

Wellicht zal ook verhooging van indirecte belastingen onvermijdelijk blijken. De inkomsten van het Land zullen vermeerderd moeten worden door eene krachtige ontginning van de waardevolle producten die de bodem bevat, door een gestadig voortschrijdende openlegging der eilanden buiten Java, een nagenoeg onbeperkt arbeidsveld waar de Regeering den weg heeft te wijzen aan den particulieren ondernemingsgeest die naar vertrouwd mag worden na den oorlog aan dien arbeid zal deelnemen.

De Regeering streeft er naar het bestuur in alle deelen van den archipel in overeenstemming te brengen met de economische en rechtsbehoeften der bevolking, ook door wijziging in aard en omvang der lasten die op haar rusten, met dien verstande inmiddels dat de hand gehouden wordt aan het beginsel dat een iegelijk die daartoe niet onmachtig is zijn aandeel in de kosten der landshuishouding heeft te kwijten.

Het streven der Regeering blijft bij voortduring gericht op verwijdering uit het publiek recht der met rasverschil verband houdende tweeslachtigheid; daarenvens valt op maatschappelijk gebied ten deze een taak te verrichten ter bewaring van goede verhoudingen tusschen alle volksgroepen, waarbij aanpassing van nieuwe denkbeelden onvermijdelijk is.

De Europeesche gemeenschap moge het zich tot plicht rekenen een oplossing te zoeken voor het vraagstuk dat evenals elders ook hier dringend voorziening eischt: het brengen tot volle ontplooiing van de krachten ook van haar maatschappelijk zwakkere leden. Voorzoover een welslagen in den strijd om het bestaan mede wordt belemmerd door tekort aan geestkracht ware door het particulier initiatief een poging te doen de oplossing naderbij te brengen door het tot stand brengen van een opvoedkundige inrichting op groote schaal, waar de leerling als kind wordt opgenomen om eerst als jonkman, tot voorziening in eigen levensonderhoud in staat, haar te verlaten.

De Regeering die der maatschappij volle ontwikkelingsvrijheid wil verzekeren en snellen opbloei, begroet elke gepaste uiting van rijpend zelfbewustzijn en verhoogd gevoel van eigenwaarde als een verblijdend verschijnsel, zij ziet in het alomvattend verenigingsleven, de elkaar doorkruisende stroomingen in de maatschappij even zoovele bronnen van leven die elk haar waarde hebben mits niet vergiftigd door stelselmatige op het kweken van tweedracht en wantrouwen gerichte misleidende voorstelling van zaken. De overheid heeft er voor zorg te dragen dat de overgang naar nieuwe verhoudingen geschiede zonder noodlottige buitensporigheid

die onvermijdelijk den wijzer terugzet. Het land heeft behoefte aan eerlijke werkers, die onverdroten met zelfopoffering arbeiden aan het opwaarts voeren van deze volkeren. Den ernstigen leider zal de moeilijke keuze niet bespaard blijven tusschen karaktervastheid en toegeven aan den waan van den dag; in dien zelfstrijd wordt openbaar wie waarlijk leider, wie een onzeker dus onbetrouwbaar gids is op den weg naar staatkundige en economische zelfstandigheid.

Voor het vervullen van een belangrijk deel der overheidstaak zal Nederland gedurende een reeks van jaren nog zijne zonen hebben uit te zenden; en intrinsiek en door de geleidelijke zich verscherpende critiek zal deze taak steeds hooger eischen stellen aan bekwaamheid en onbevooroordeeldheid der ambtenaren.

Van heden afaan zal de Regeering kunnen rekenen op Uwe voorlichting en medewerking, mijne heeren.

Diegenen onder U die tot de inheemsche bevolking dezer gewesten behooren zullen de nooden en behoeften dier bevolking het best kennen en daarop de aandacht vestigen. Het zal Uw plicht zijn de belangen Uwer landgenooten voor te staan en de verbeteringen aan te geven die U als vrucht van nauwgezette overweging noodzakelijk voorkomen. Het woord van den Volksraad moge door de hooge opvatting van zijn taak worden de stem des volks, tot uiting gebracht door de van hun verantwoordelijkheid bewuste leden van dit tot medewerking aan de staatstaak geroepen lichaam.

Het zijn de belangen van Nederlandsch-Indië in hun ganschen omvang waarover Uw oordeel zal gevraagd worden, geen deel der staatshuishouding blijft U vreemd; op het standpunt dier hooge belangen U plaatsende zal een frissche levenwekkende invloed van Uw arbeid uitgaan.

Geschraagd door Uw medewerking, steunend op het vertrouwen der inheemsche bevolking, is Nederland ten volle berekend voor het voltooien der taak die zijn meest eervolle verplichting vormt.

Moge Uw arbeid, mijne heeren, onder Gods zegen strekken tot heil van Indië en Nederland, een krachtige kerngezonde eenheid vormend tot beider meerder roem en grootheid.

Dat wij aldus verenigd der wereld toonen hoe op doelbewuste zelfbeschikking berustende harmonie van woord en daad tusschen Oost en West uitnemend te verwezenlijken is.

*Rede van den Voorzitter van den Volksraad in antwoord
op die van den Gouverneur-Generaal.*

EXCELLENTIE

Wie het voorrecht heeft gehad, twee jaar geleden, aanwezig te zijn bij de openbare plechtigheid, waarbij het bestuur over deze Gewesten in Uwe handen werd gelegd, zal zich weten te herinneren, hoe reeds toenmaals op het thans aan-gebroken oogenblik werd gewezen als een toekomstig tijdstip van overwegende beteekenis in de geschiedenis van Nederlandsch-Indië, een tijdstip, waardoor alléén reeds de jaren van Uwe regeering een bijzondere plaats in het boek dier geschiedenis zouden innemen. Maar bij niemand kan toen eenige voorstelling hebben bestaan van de zeer bijzondere omstandigheden, zooeven door U nog kortelijk geschetst, waaronder dat oogenblik zou naderen en aanbreken.

Bewogen door de wilde golven eener algemeene beroering, heeft het Indische schip van staat voorheen ongekende wendingen moeten maken en ongedachte koersen moeten nemen, waarvoor het nauwelijks voldoende was toegerust; ten deele losgeraakt uit het oude, dagelijksche en innige verband met het moederschap in Europa, is het daarbij gekomen op nieuwe, vroeger nooit bevaren terreinen. Gelukkig mogen wij ons prijzen, dat het heden nog vrijelijk voortstevent en dat de morgen van dezen gedenkwaardigen dag ons bijeen vindt, wél bewust van de vele gevaren, die van buiten nog aanhoudend dreigen, doch daarnaast tevens in het volle besef van het gewichtig doel van ons samenzijn en van de ongemeene beteekenis dezer ure.

Voor het welkom, ons, leden van den nieuw ingestelden Volksraad, door Uwe Excellentie togesproken, past in de allereerste plaats een woord van even welgemeenden als eerbiedigen dank. Dat aan dien welkomstgroet werd toegevoegd een uiteenzetting van tal van overwegingen en voornemens, die de gedragslijn der Regeering in de naaste toekomst zullen bepalen en in het jongste verleden hebben bepaald, moeten wij onder de huidige omstandigheden dubbel op prijs stellen. Onzerzijds kunnen wij, voor het tegenwoordige, niets anders daartegenover stellen dan de verzekering van onzen goeden wil, het vertrouwen, door de Regeering bij Hare benoemingen en door de kiezers bij het uitbrengen hunner stemmen in ons geplaatst, niet te zullen beschamen. Doch daaraan zij dadelijk een tweede verzekering toegevoegd: die van groote waardeering van het feit, dat de Regeering in deze vergadering een plaats heeft ingeruimd aan vertegenwoordigers van vrijwel alle stroomingen onder de sterk geschakeerde bevolking dezer landen. Daardoor heeft Zij blijk gegeven, op onbeperkte wijze te willen meewerken voor zooverre dit Haar thans mogelijk is, in de richting, die door het veelmaals aangevochten woord „Volksraad” wordt aangeduid. Beschouwt men dit verblijvende feit in verband met hetgeen wij nog zooeven mochten vernemen over de mogelijkheid tot verdere ontplooiing van dit ons eerste Vertegenwoordigend Lichaam, naarmate ook de gemeenschap in het algemeen zich verder zal ontwikkelen en differentieeren, dan bestaat er voor de bevolking dezer gewesten inderdaad alle reden om den dag van heden met gulden letters in haar annalen aan te teekenen.

Voor velen — het is van algemeene bekendheid — geldt hier het „dankbaar maar niet voldaan”. Zij hadden méér gewenscht en méér verwacht. Niet tevreden met hetgeen hier de toekomst aan perspectieven vertoont, ging hun verlangen uit naar de onmiddellijke verwezenlijking van idealen, waarvan de vervulling zich waarschijnlijk nog eenigen tijd zal moeten doen wachten, omdat de juiste verhouding tusschen den ontwikkelingstoestand eener groote gemeenschap en haar staatkundige vorming zich niet ongestraft laat verbreken. En voorzeker zal onze Indische gemeenschap nog menige phase hebben te doorloopen, vóórdát zal kunnen worden gesproken van een Volksraad in den eigenlijken zin van het woord.

Het is waar, dat die ontwikkeling hier te lande het voordeel zal hebben, in een versneld tempo te kunnen geschieden, omdat zij zich voor een aanzienlijk deel zal kunnen richten naar hetgeen elders in den loop der jaren werd doorge maakt, maar aan den anderen kant stelt zulk een versnelde ontwikkeling ongemeen hooge eischen van bekwaamheid, doorzicht en behoedzaamheid bij hem, in wier

handen de leiding ervan is gelegd of genomen. Want de adaptatie der volksziel aan het nieuwe en voorheen ongekende laat zich niet binnen enge tijdgrenzen samendringen zonder de kans in het leven te roepen op oppervlakkigheid en afwezigheid van kritiek, en gelijk bij het snelle voertuig onzer dagen de geringste afwijking aan de juiste richting onvermijdelijk tot een catastrofe leidt, zal bij de leiders en de voorlichters der groote massa elke misstap op den weg der verkorte staatkundige en economische ontwikkeling tot de meest heillooze gevolgen kunnen voeren.

Intusschen, het tijdsverloop tusschen het heden en een toekomst, die de vervulling van verder gaande wenschen zal brengen, is niet het belangrijkste vraagpunt in de ontwikkeling van het Indisch gemeenebest en zijn Volksraad. Zal aan den eisch van snelheid naar alle waarschijnlijkheid reeds door den loop der omstandigheden zelf worden voldaan, zonder dat bijzondere aansporingen noodig zullen blijken, daarnaast zijn andere eischen te stellen, die in veel hogere mate het karakter van onafwijsbaarheid dragen. Want een wordingsproces als dit kan slechts dan het hoogst bereikbare voortbrengen, wanneer het in al zijn onderdeelen voortdurend wordt gadegeslagen en verzorgd, wanneer volle aandacht wordt gewijd aan de deugdelijkheid der beginselen, die het ontstaan en den groei dier onderdeelen beheerschen en van de voortreffelijkheid van hen, die als hun woordvoerders en pleitbezorgers optreden; wanneer eindelijk een harmonische verhouding bestaat tusschen de intrinsieke waarde van elk onderdeel en de plaats, die het te midden der andere inneemt.

Waarin dat hoogst bereikbare voor onzen nieuw ingestelden Volksraad eenmaal zal kunnen bestaan, vermag thans niemand te omschrijven. Als adviseerend lichaam in enkele, maar daaronder hoogst belangrijke aangelegenheden, neemt hij, bij zijn geboorte, in het staatsorganisme van Nederlandsch-Indië een bescheiden plaats in, maar toch een plaats, die vooral wegens zijn indirecten invloed niet te laag mag worden geschat. En bovenal een plaats, die bij uitnemendheid vatbaar is voor de haar toegedachte uitbreiding van beteekenis.

Hier ligt voor den Volksraad een groote toekomst in eigen hand. In de wijze, waarop hij het hem opgedragen werk verricht, zal, meer dan ergens, het uitgangspunt moeten liggen van elke opdracht tot méér. Veel moeilijkheden staan ons ongetwijfeld te wachten, maar beziel met een vasten wil tot het goede voor deze Gewesten en gesteund door den onmiskenbaar gebleken wil tot medewerking der Regeering, hopen wij in toenemende mate Haar vertrouwen te winnen, hopen wij te bereiken, dat deze nieuwe steen bij den staatkundigen opbouw van Indië eenmaal tot weinig minder dan een „hoofd des hoeks" zal worden gelegd.

Maar onze taak moge moeilijk zijn, daarnaast is zij ook bij uitstek animeerend. Nederlandsch-Indië is reeds heden een geheel ander land dan op het oogenblik, waarop de gedachten aan een Vertegenwoordigend Lichaam een eersten vasteren vorm begonnen aan te nemen. In dezen veelbewogen tijd in menig opzicht op eigen kracht aangewezen, heeft het zich zelfstandige wegen moeten banen, waar het tot dusverre werd geleid. Voor weinige jaren niet veel meer dan een groote voorraadschuur voor een beperkt gedeelte van Westelijk Europa, dat voor de verdere verdeling zorgde, heeft het meer en meer zijn eigen afzetgebieden moeten

zoeken en daardoor is het als gelijkgerechtigde getreden in een grooten kring van handelstaten, waarin het thans met eere wordt genoemd. Door denzelfden nood gedwongen, heeft het zich geworpen op het voorheen slechts weinig betreden gebied der nijverheid en het mag worden getuigd — een officieel overzicht van recenten datum bevestigt het — dat de eerste schreden op dit uiterst moeilijke gebied reeds tot eenig succes hebben geleid en een verschiets vol beloften hebben geopend. Andermaal waren het dezelfde zorgvolle omstandigheden, die leidden tot een zoo hoog mogelijk opvoeren der productie van den bodem, weliswaar in eerste instantie gericht tegen een mogelijke kwade ure, maar tevens in zich zelf een uiting van energie, die ook in latere jaren zal nawerken en het peil der voortbrenging blijvend verhoogen.

En, boven dit alles, bij een bevolking van tientallen van millioenen een ontwakend besef, dat al het oude is voorbijgegaan, dat in heilzame samenwerking tusschen Westen en Oosten een krachtige gezonde gemeenschap kan en moet worden opgebouwd, die haar fundamenteen heeft te vinden in wat beider beschaving aan goeds en bruikbaars oplevert.

Voorzeker, daar moge in de huidige omstandigheden veel tegen ons zijn, wij hebben dankbaar te erkennen, dat de nood der tijden ons meer heeft gebracht dan zorgen alléén, en tevens, dat geen tijdsgewricht zich, beter dan dit, zou kunnen leenen voor de instelling van den Raad, die heeft mede te werken aan de behartiging der belangen van het uitgestrekte Nederlandsch-Indische gebied.

Excellentie, de woorden, daar straks tot ons gesproken, waren niet alleen die van den Bestuurder dezer Gewesten, maar ook die van den Vertegenwoordiger onzer geëerbiedigde Vorstin.

Wij mogen ons ervan overtuigd houden, dat op den dag van heden een koninklijke gedachte zal zijn gewijd aan de gewichtige gebeurtenis, die ons heeft samengebracht in de hoofdstad van dat verre, maar groote gebied in Azië, waarover de Nederlandsche driekleur waait. Dat die driekleur hier meer is dan een koud symbool, dat zij zich een groote plaats heeft veroverd, zelfs in de harten van velen, die wij maar al te geneigd zijn te rekenen, naar oude zegswijze, tot de minsten der broederen, dat hebben gebeurtenissen van den allerjongsten tijd ons op welsprekende en verblijdende wijze doen ervaren.

Omgekeerd gaan op dezen dag, nog meer dan anders, onze gedachten naar het vaderland en naar Haar, die op zoo bewonderenswaardige wijze het roer van staat in handen houdt. Die gedachten mogen uiting vinden in den wensch, dat, ginds en hier, de vaderlandsche driekleur tot in lengte van dagen moge waaien, tot heil der Kolonie, tot heil van Nederland en tot steeds meerdere glorie van het Huis van Oranje.

Lang leve Hare Majesteit, onze Koningin!

FINANCIËEL-ECONOMISCHE KRONIEK.

Naspel van den Schepenroof.

Blijkens een telegram van 10 April (Extra-Reuter) deed de Britsche legatie aan de Nederlandsche Overzee Trust weten dat de steenkolen en gestorte ladingen (zooals graan e.d.) van de in de Britsche havens in beslag genomen schepen

gerequireerd waren, daar het vrijwel onuitvoerbaar zou zijn geweest om de ladingen te lossen en op te slaan. De eigenaren echter zouden gelijke hoeveelheden nieuwe ladingen hiervoor terugontvangen, wanneer zij in staat zouden zijn om regelingen te treffen om ze te vervoeren. De andere ladingen zouden intusschen worden ontscheept en opgeslagen totdat de eigenaren in staat zouden zijn ze in ontvangst te nemen. Een uitnoodiging derhalve om te komen.

Kort daarop ontving de Nederlandsche Regeering de mededeeling van de geassocieerde machten dat zij van oordeel waren, dat de in beslag genomen tonnenmaat niet overeenkwam met de verwachting, daarom werd aan de Nederlandsche Regeering gevraagd een opgave te verstrekken van de schepen, welke de Regeering nog had, teneinde te kunnen beoordeelen of zij al dan niet over te veel tonnenmaat, meer dan voor eigen gebruik noodig, beschikte.

De Nederlandsche Regeering bleef hierop het antwoord schuldig, hield haar schepen aan, doch sloot niet de deur voor verdere onderhandelingen, waarvan het resultaat evenwel afhing van hetgeen de geallieerde machten verder zouden doen.

De Indische Regeering ging tot een meer actieve politiek over en vaardigde (ordonnantie van 13 April Stbl. 190) „het wenschelijk achtende om, ten einde daartegenover een gelijkwaardigen invoer van goederen zooveel mogelijk te verzekeren, den uitvoer uit bepaalde gedeelten van Nederlandsch-Indië van eenige produkten onder toezicht van de Regeering te stellen” een uitvoerverbod uit voor kapok, kinabast, kinine, kininezouten, tin en tinerts.

In antwoord op de houding van de Nederlandsche Regeering verklaarde de Amerikaansche Staatssecretaris dat de Nederlandsche schepen, welke noodig zouden zijn voor de voorziening in de nooden van moederland en koloniën niet onderhevig zouden zijn aan beslaglegging en dat faciliteiten aan de schepen zouden worden verleend door de verstrekking van bunkerkolen, terwijl de in beslag genomen schepen zwaar betaald zouden worden. De Vereenigde Staten, getuigde de Staatssecretaris, oefenden hun rechten uit op een wijze, die nauwgezet waarborgde en inderdaad bevorderde de belangen van Nederland. Bovendien gaf de Britsche regeering de schriftelijke verzekering dat onze schepen, die handel dreven tusschen Nederlandsch-Indië en Britsch-Indië en andere Britsche havens in het verre Oosten niet meer zouden worden gerequireerd.

Niettemin bleven de stoomvaartmaatschappijen in Nederlandsch-Indië weigeren de vaart op de Britsch-koloniale havens te heropenen en motiveerden deze houding aldus: Engeland pleegde contractbreuk en nu wenschen de stoomvaartmaatschappijen de 13 in beslag genomen schepen terug. De overeenkomst, welke ook was in het belang van Nederlandsch-Indië wordt niet uitgevoerd, kan niet worden uitgevoerd wegens gebrek aan schepen. De belangen van Nederlandsch-Indië worden niet geschaad, wanneer wij niet op Singapore varen. Rijst kan er niet uit Singapore gehaald worden omdat er geen rijst in Singapore is. De rijst voor Singapore hebben wij altijd met onze schepen gehaald. De vaart op Singapore is derhalve vooral in het belang van hen, die tegen de bepalingen van het contract in onze schepen aanhielden en in beslag namen.

Begin Mei deelden de dagbladen mede dat de Minister van Koloniën aan den Gouverneur-Generaal seinde, dat de scheepvaart op Amerika kon worden hervat, waarop de Landvoogd antwoordde met de vraag of nu ook een garantie kon worden gegeven voor het bunkeren en uitklaren onzer schepen in Amerikaansche

havens. Bovendien ging de Indische Regeering er toe over (ordonnantie van 2 Mei 1918 Stbl. 226) het uitvoerverbod uit te breiden over geheel Nederlandsch-Indië en ook toepasselijk te verklaren op hout, tabak, suiker, thee, peper, koffie, copra, aardolie en de producten daarvan, plantaardige oliën en runder- en buffelhuiden. In afwachting van het antwoord van den Minister van Koloniën werden 6, 7 en 8 Mei conferenties gehouden door de stoomvaartmaatschappijen, de bankinstellingen, de handelsvertegenwoordigers en de Regeering om over de hervatting van de scheepvaart op Amerika te beraadslagen met het resultaat dat men besloot voorloopig niet te varen. Immers niet enkel waren de beperking door Amerika aan de vrije vaart opgelegd (zie April-nummer Kol. Stud. blz. 345 v. v.) onaanvaardbaar, maar daarbij kwamen nog de moeilijkheden door het algemeene uitvoerverbod van de Amerikaansche Regeering in het leven geroepen, waardoor de kans groot was dat de schepen, die vrachten naar Amerika hadden gebracht, leeg zouden moeten terugkeeren.

Den 11den Mei kreeg de directie der Koninklijke Paketvaart Mij. de zeer onverwachte mededeeling uit Nederland dat de gevoerde onderhandelingen met de Britsche regeering over de teruggave der schepen als geëindigd moesten worden beschouwd en dat zij derhalve de vaart op de Britsche koloniale havens konden heropenen. De directie ging hiertoe slechts over onder de uitdrukkelijke verklaring dat zij de inbeslagname harer schepen als contractbreuk beschouwde en dat zij de daaruit voortspruitende claims ten volle zou blijven handhaven.

Eenige dagen later werd ook de vaart op Amerika heropend nadat de Minister van Koloniën aan de Indische Regeering het volgende telegram uit Washington ontvangen had overgeseind: Het Amerikaansche departement van binnenlandsche zaken gaf de verzekering, dat de bepalingen op den in- en uitvoer, op het bunkeren en op de douanerechten, de havenreglementen, de beperkende bepalingen ter zee, en andere voorzieningen, waaraan de neutrale scheepvaart in de Vereenigde Staten gehouden is zich te onderwerpen, op de Nederl. scheepvaart zullen worden toegepast op eene wijze, welke zoo min mogelijk — rekening houdende met de nationale belangen der Vereenigde Staten — een belemmering vormt voor het normale verkeer der Nederlandsche scheepvaart, en vooral dat de bunkerverordeningen zoodanig zullen worden toegepast, dat aan schepen van Nederlandsch register, welke zich op 20 Maart in Nederlandsche havens bevonden, en die daarna in een haven der Vereenigde Staten mochten zijn aangekomen, weer wordt toegestaan, naar een Nederl. haven terug te keeren.

Binnen deze grenzen zullen Nederlandsche scheppen vrijelijk mogen bunkeren en kunnen zij faciliteiten bekomen voor den terugkeer naar een Nederlandsche haven, zelfs indien zij, voor het geval het door onverwachte moeilijkheden niet mogelijk mocht blijken de verscheping van goederen met bedoelde schepen te vergemakkelijken, in ballast varen.

Op deze wijze zijn thans de geallieerde mogendheden geholpen in hun dringend gebrek aan scheepsruimte zonder dat daartegenover eenige zekerheid van contra-prestatie bestaat. En wat het uitvoerverbod betreft, blijkt een telegram uit Den Haag van 30 Mei hebben 200 cultuurmaatschappijen zich in een lang adres tot den Minister van Koloniën gewend, waarin wordt gezegd dat Indië vrijhandel wenscht en wordt betoogd, dat de omringende landen in oorlog en daardoor dikwijls niet in staat zijn om de goederen te verstrekken, die in ruil voor de Nederlandsche benodigd zijn.

BOEKBESPREKING.

Het Proces Sneevliet. De sociaal-democratie in Nederlandsch-Indië door A. Baars en H. Sneevliet; uitgegeven door de schrijvers.

Een benijdenswaardige mentaliteit, die van de heeren Baars en Sneevliet. Een zelfverzekerdheid, die aan het naieve grenst.

De officier van Justitie te Semarang vindt in den toon, de plaats en het tijdstip van plaatsing van een artikel naar aanleiding van de revolutie in Rusland en den persoon van den schrijver aanleiding tegen dezen een aanklacht in te dienen wegens het opwekken of bevorderen van gevoelens van vijandschap, haat of minachting tegen de Regeering van Nederland en die van Nederlandsch-Indië en wegens het opzetten van de bevolking hier te lande tot het plegen van een aanslag, die ten doel heeft de omstooting of verandering der Regeering van Nederlandsch-Indië. De Raad van Justitie te Semarang beslist afwijzend op deze vordering maar moet, wanneer het Hof op verzet van den Officier rechtsingang verleent, de zaak berechten. Intusschen zijn 8 maanden verlopen sedert het verschijnen van het geïncrimineerde artikel, heeft het enthousiasme of de onrust over de Russische revolutie tijd gehad om te luwen en is niets verontrustends gebeurd. De kans dat de te voren onwillige Raad thans de inzichten van den Officier zal deelen is dus al uiterst gering. Dat neemt niet weg dat de heer Sneevliet vier dagen lang de aandacht, althans het oor van zijn rechters vordert, niet om de beteekenis van zijn daad te verzachten, een kleine moeite, maar om zijn inzichten in de koloniale politiek te verkondigen als ging het om een bekeering. En het daarbij niet laat, doch de gelegenheid benut om een uitgewerkt beginsel-program in elkaar te smeden en aan het leesgrage publiek, toekomstige volgelingen, aan te bieden. Drie honderd zestig bladzijden druks met een lijst van boeken en tijdschriften, waarvan gebruik is gemaakt bij het opstellen van de verdedigings-rede en een zorgvuldig gedistilleerde opgave van sociaal-democratische literatuur.

Het omslag is rood, natuurlijk. De hoofdtitel luidt „het proces Sneevliet”, de ondertitel „de sociaal-democratie in Nederlandsch-Indië”. Dit is minder natuurlijk, daar toch ook de meest vurige revolutionair-sociaal-democraat de sociaal-democratie in Nederlandsch-Indië belangrijker moet achten dan het proces Sneevliet, misschien zelfs dan den heer Sneevliet in eigen persoon. In elk geval dunkt dat mij zoo en ik wil het proces en den beklaagde buiten bespreking laten en al mijn aandacht wijden aan de uiteenzettingen van „het” sociaal-democratisch standpunt.

Het is met de wordingsgeschiedenis van deze uiteenzetting eenigszins wonderlijk gesteld. De schrijvers hadden „als sociaal-democraat wel het wezen leeren kennen van de koloniale politiek, maar zoo alleen theoretische kennis verworven” (blz.

103). Konden zij daarmee voor zich zelf volstaan, voor de propaganda bleek plaatselijke en detailkennis onmisbaar; er moest materiaal verzameld worden.

De schrijvers en eenige partijgenooten togen aan het werk en peurden uit de koloniale literatuur de meest felle, de vinnigste kritiek-passages op het koloniaal beheer over deze landen. De hierbij toegepaste methode moge voor buitenstaanders wat eenzijdig lijken, zij had het voordeel van grooten eenvoud: al wat prijst of vergoelijkt: bourgeois-leugen, kapitalistisch bedrog; al wat laakt: waarheid. Zoo ontstond een bloemlezing uit het zondenregister der koloniale politiek, waarvan, zooals het voorwoord zegt, „de Indische beweging, wil zij voor den vooruitgang en de emancipatie van de volksmassa strijden, gebruik zal kunnen maken”. Maar er ontbrak nog een essentieel vereischte aan deze anthologie, namelijk de socialistische belichting, de bindstof waarmede de losse steenen tot een hecht systeem, de beweringen tot een principieele maatschappijbeschouwing konden worden opgebouwd. Essentieel omdat alleen hierdoor de afscheiding tot een eigen politieke partij haar rechtvaardiging vindt.

De schrijvers voelden wel dat men er met kritiek alleen niet komt. Zij konden deze wat schriller kleuren, zij konden er de gebruikelijke krachttermen, de geijkte terminologie inlasschen, zij konden den lezer suggereeren dat zij als de „gehetzte” revolutionairen tegenover de vijandige kapitalistische overheerschers stonden, de omstandigheid dat zij hun kritische beschouwingen grootendeels aan vertegenwoordigers dier verfoeilijke klasse ontleenden, moest hun standpunt verzwakken. Een eigen program van actie, een eigen oplossing van het gesteld probleem was noodzakelijk. Vandaar dan ook als aanhangsel de „proeve eener beginselverklaring voor de I. S. D. V.”. Hier ligt de kern van het geheele boek en deze hebben wij thans op haar verteerbaarheid te beproeven.

De grondslag van het stelsel is begrijpelijkerwijs de klassenstrijd. Welke zijn nu die klassen? Aan den eenen kant staat de regeering „en vooral wat men als hooge-regeering aanduidt” „als politieke macht der kapitalistische klasse” (blz. 232). Of wel (237) „de kleine, van de winsten der uitbuiting levende, machtige groep der heerschers met hun knechten”. Aan den anderen kant staat niet de overheerschte bevolking. De beginselverklaring waarschuwt tegen deze onderscheiding die in de eerste plaats de S. I. beweging op dwaalwegen voert. „De tegenstelling tusschen het vreemde, overheerschende ras en de inheemsche bevolkingsgroepen, die door de overheersching verdrukt, vaak ook vernederd worden, verbergt de economische tegenstellingen; ook het verschil in godsdienst werkt in dezelfde richting en beide wekken den schijn, alsof niet de economische uitbuiting, maar de nationale onderdrukking de oorzaak is van de door allen gevoelde misstanden. Gemis aan inzicht in de maatschappelijke verhoudingen heeft de organisatie er toe gebracht, den strijd tegen de uiterlijke verschijnselen der koloniale overheersching op den voorgrond te stellen, waardoor deze beweging ontaardt in eene, die noch het karakter, noch den graad der uitbuiting vermag te wijzigen” (357 v.). Het gebrek van de S. I. leiding is dat zij „het wezen van het kapitalisme in het algemeen, van het koloniaal kapitalisme, van de koloniale ethiek niet doorgrondde en tot nu toe nog niet doorgrondt” (111).

Ook Insulinde mist het zuivere socialistische beginsel. Haar fout is, dat zij „met negatie van de ook in dit land, ook bij de Indiërs zelf bestaande economische

belangenverschillen het heil verwacht van een leuze als deze: alle Indiërs achter één vaan, alle Indiërs optrekken in één verbond (111).

Wat staat dan wel aan den anderen kant? Allereerst wordt een plaatselijke beperking gesteld n.l. tot die gebieden „waar het kapitalisme zich reeds heeft ingevreten”. „Laten de „onbeschaafde stammen” maar koppensnellen en naakt loopen”, heet het, „onze „koloniale beschaving” behoeft daarover niet verontwaardigd te zijn. Laat deze „achterlijken” maar ongeschikt voor „ekonomischen arbeid” blijven” (326). Zij blijven dus ook verstoken van den heilstaat.

In de tweede plaats wordt een sociale scheiding gemaakt. De leiders zijn namelijk overtuigd dat de nationale zelfstandigheid van het Indische volk „slechts de vrucht kan zijn van de klasse-organisatie van de twee groote groepen, die hier gewicht in de schaal leggen: de boeren met hun grondbezit en de gevormde klasse van proletariërs” (112). De belangen van deze groepen zullen „eenzijdig” naar voren worden gebracht.

Er begint onmiddellijk al eenige twijfel te rijzen of deze belangen wel zoo „eenzijdig” zullen blijken, of zij veeleer niet tegenstrijdig zullen zijn. Daar komt bij, dat deze groepen nog worden versterkt met een derde en vierde element dat de boeren en proletariërs wel niet met een vriendelijk oog zullen zien binnentreden: n.l. de groote massa der Indo-Europeanen en het proletariaat onder de Indo-Chineesche bevolking. Het is een wonderlijk allegaartje dat hoogstens één gemeenschappelijke trek vertoont, die van ontevredenheid, doch waarbij de positieve belangeneenheid ver te zoeken is. Bij de verdere uiteenzetting van de socialistische organisatie worden dan ook deze laatstgenoemde elementen gemakshalve weggemoffeld.

Maar ook met de klasse van overheerschers is het in het schema der heeren Baars en Sneevliet c.s. niet recht pluis. Telkens weer wordt de hooge regeering als de vertegenwoordigster van het kapitalisme gebrandmerkt. De Indische ambtenaren kunnen nog wel eens wat goeds doen maar de regeering „kan niet anders, moet noodwendig de uitbuiting bestendigen”. Zij moet „voor de bezittende klasse van het moederland bewaren het rijke bezit tegenover belagers van buiten, de bezittende klasse van andere landen, en naar binnen handhaven de heerschappij dier vreemde bezittende klasse, de exploitatie van rijke hulpbronnen van dit land in haar belang” (94). Het kwaad schuilt dus in laatste instantie in Den Haag. Overwint de arbeidersklasse in Nederland, dan wordt „het kapitalistisch stelsel ook in de koloniën van zijn fundament beroofd en dus onmogelijk” (358). Maar wat verspillen de heeren Baars en Sneevliet dan langer hun kostbare krachten met het vechten tegen de Indische windmolens? De wind, die ze in beweging brengt waait uit Holland. Zegeviert de democratie daar, Indië zal er evenzeer de gevolgen van ondervinden. De consequenties van hun leer roepen hun toe met de eerste scheepsgelegenheid naar het moederland te verdwijnen.

Helaas, men heeft nu eenmaal mensen die zich aan de consequenties van hun theorieën en handelingen niet het minste laten gelegen liggen.

Dit over de beide onderling strijdende klassen. Thans nog een enkel woord over de ontwikkeling van de Indische maatschappij na opheffing van de kapitalistische productiewijze. Indië is nu eenmaal een exploitatiekolonie, men heeft het land noodig voor de producten die het kan opleveren. En in het midden latend in hoever de overgang van contingenten- tot cultuurstelsel en van dit stelsel tot

de vrije cultuur samenhangt met de eischen van de Europeesche markt ten aanzien van de qualiteit en quantiteit der Indische producten, zooveel staat vast dat deze markt de producten niet meer kan ontberen en dus een Indische maatschappij, hoe ook georganiseerd, zich in staat moet toonen aan die markteischen te voldoen. Hoe zal nu het materiaal, waaruit de Indische socialistische maatschappij volgens de schrijvers zal zijn opgebouwd, de door de toenemende knechting in georganiseerd verzet gekomen en overwinnaar geworden vertrapte massa van proletariërs en boeren (322) tegen deze taak zijn opgewassen? De schrijvers spreken van het brengen van de kapitalistisch beheerde bedrijven in handen van de gemeenschap, van het aanwenden van de winsten (tenminste als die dan nog worden gemaakt) voor de leiding en ontwikkeling van den Inlandschen landbouw. Zij hebben groote verwachtingen van de spontane ontwikkeling ¹⁾ der bevolking. Zij dragen als middel tot ontwikkeling van de inheemsche nijverheid het tooverwoord coöperatie aan. Zij willen vastknoopen aan de oestaande verhoudingen, uitgaan van de overblijfselen van gemeenschappelijk grondbezit in de desa en deze ontwikkelen tot de bewuste toepassing van wetenschap en techniek in den landbouw ten bate der gemeenschap. Maar dat alles is wat erg vaag, het geeft niet de minste houvast, het misvormt de stelselmatigheid van het wetenschappelijk marxisme tot een schrale en goedkoope utopie. En als zagen de schrijvers in dat hun toekomstbeeld wel wat erg rammelt, eindigen zij met den doodoener dat de arbeidende bevolking in en door den strijd wel een ervaring, een politieke ontwikkeling, een maatschappelijke en zedelijke verheffing en een uitbreiding en versterking harer organisatie zal krijgen, die haar niet alleen in staat zal stellen den tegenstand der overheerschende kapitalistische klasse te breken, doch haar ook rijp zal maken voor de taak haar plaats in te nemen (359).

Het spijt mij voor de samenstellers van het programma, maar daartoe reikt mijn blind vertrouwen niet uit. Meer zelfs, het is mij niet mogelijk in een beginselverklaring, waarbij het einddoel zoo hersenschimmig en de middelen ter verwezenlijking zoo nevelig zijn gelaten, het programma eener politieke partij te zien. Voor mij mist de actie, die zonder verder richtsnoer „zooveel mogelijk elke economische of politieke beweging der overheerschte bevolking, indien de positie dier bevolking tegenover de heerschende klasse door die beweging versterkt wordt” (359), ondersteunt en aanwakkert, elk politiek kenmerk, doch draagt zij het karakter van wild en kortzichtig anarchisme. Voor mij is zij de vijand van de voldragen, welbewuste sociaal-democratie, omdat zij haar caricatuur is.

J. H. B.

¹⁾ Een sterk staaltje hiervan treft men aan op blz. 187 waar staat „de kennis die de desaschool verbreidt, zou op veel grooter schaal het eigendom der bevolking zijn, als zij onder haar eigen meesters gebleven was — zonder scholen en schoolgeld, en de andere lasten, die er aan verbonden zijn. Deze kennis brengen Inlanders elkaar bij zonder veel omslag”.

Mededeelingen uit de Vereeniging.

De Penningmeester der Vereeniging deelt hierbij mede dat hij voornemens is in de maanden Juli en Augustus a.s. per postquitantie te beschikken over de contributie 2de halfjaar 1918. Met het oog op de vrij hooge kosten aan deze inning verbonden en ter bevordering van een geregelde gang van zaken, veroorlooft hij zich er bij de leden op aan te dringen de quitantie niet onbetaald terug te zenden.

De Redactie deelt mede dat het adres van haar Secretaris, den heer A. F. Verhoeff, thans is:

Koningsplein Zuid No. 9 Weltevreden.

